

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚОРҒАНЫС МИНИСТРЛІГІ

**РАДИОЭЛЕКТРОНИКА ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС
ӘСКЕРИ-ИНЖЕНЕРЛІК ИНСТИТУТЫ**

**ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖАСТАР.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ҰЛТ
ТАРИХЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ТУРАЛЫ**

**курсанттар мен студенттердің жыл сайынғы
XIV ведомствоаралық ғылыми-теориялық конференция
ЖИНАҒЫ**

2025 ж. 29 сәуір

СБОРНИК

**ежегодной XIV межведомственной научно-теоретической
конференции курсантов и студентов**

**МОЛОДЕЖЬ И НАУКА.
О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ**

29 апреля 2025 г.

Алматы

**ББК 68.49 (5 Каз) 3 я 613
Қ 79**

Редакционный совет:

Кабаков Н.Д., генерал-майор

Кабышев Е.М., полковник

Исмагулова Н.С., майор

Алтынбек Қ.С., капитан

Куантаева З.Т., гражданский персонал

Қ 79. Молодежь и наука. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации. – Сборник материалов научно-теоретической конференции / Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи. – Алматы, 2025 г. – 361 с.

Сборник подготовлен по материалам XIV ежегодной межведомственной научно-теоретической конференции курсантов и студентов «Молодежь и наука. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации» (Алматы, 29 апреля 2025 г.)

В сборнике материалов конференции представлены доклады курсантов и студентов высших учебных заведений Республики Казахстан. На конференции рассмотрены актуальные проблемы военного образования, вопросы истории, экономики и политики. Большое внимание уделено вопросам повышения качества подготовки специалистов.

Сборник материалов конференции предназначен для курсантов и студентов, профессорско-преподавательского состава, научным подразделениям высших военных учебных заведений МО РК, КНБ РК, МВД РК и других силовых структур.

**ББК 68.49 (5 Каз) 3я43
© Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи, 2025**

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ КОМИТЕТ

Председатель	Кабышев Е.М., заместитель начальника института (по учебной и научной работе) – начальник учебно-методического управления, полковник
Заместитель	Исмагулова Н.С., профессор – начальник научно-исследовательского отдела, к.ф.н., профессор, майор
Члены комитета	Алтынбек Қ.С., начальник редакционно-издательского отделения, капитан Куантаева З.Т., старший научный сотрудник

050035, город Алматы, улица Жандосова, 53.

Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи.

Телефон научно-исследовательского отдела: 8/727/303 69 07, эр 233 18.

№	СОДЕРЖАНИЕ	стр
1	Кабышев Е.М. Вступительное слово	9
2	Мейрамбек Д. Майданда болған қазақ қаламгерлерінің шығармашылығы және әскери тәрбие	11
3	Есенгельдинова М.Б. Көркем шығармаларды оқытуда «telegram_bot» платформасын пайдаланудың тиімді жолдары	13
4	Ерсінбаев Е.С. Сохранение памяти о Великой Отечественной войне у будущего поколения	17
5	Рахимжанқызы А. Цифрлық технологиялар және жасанды интеллект: мүмкіндіктер мен қауіптер	20
6	Амурзаков А.Б. Великая Отечественная война как часть боевой истории Республики Казахстан	24
7	Акылбай Х.Д. Жеңіске жеткізген техникалар	26
8	Карбекова А.Р. Жастар және ғылым: Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақ ғалымдары мен инженерлерінің үлесі	29
9	Біржанұлы Ш., Ахмаджанов Д.С., Воронцов И.А. Создание прототипа Пушки Гаусса с помощью современной элементной базы	30
10	Сағымбек Е. Нанороботтар	37
11	Ержан М.Е., Хасен Е.Х., Акбаров Б.Б., Дисюков Ч.А. Моделирование печатного диполя для патч – антенны с круговой поляризацией	42
12	Алимов А.А. О совершенствовании каналов передачи данных в радиотехнических подразделениях	46
13	Серікұлы С. Вклад специалистов радиоэлектронной борьбы в победу в Великой Отечественной войне	49
14	Дисюков Ч.А. Помехозащищенный универсальный блок питания	51
15	Даркулов Д.Н. Проведение киберспортивных соревнований среди студентов	54
16	Ахмаджанов Д.С., Байсабаев Ж.Ж., Габбасов Т.В. Особенности применения сложных директорных антенн в радиолокационных станциях	57
17	Ахмаджанов Д.С., Байсабаев Ж.Ж. Особенности излучений плоских излучающих поверхностей разных форм	60
18	Улдахан Ж. Понятие, виды Вооруженных конфликтов	62
19	Есиркепов Д., Жумасов А., Ясын А. Железный купол: эффективная система противоракетной обороны Израиля	66
20	Бектанов О.Е. Маршрутизация в мультисервисной сети	70
21	Үшкемпір С. Инженерлік графика пәніне электрондық оқулық құрастыру	75
22	Карпиков А. Разработка эффективного поршневого двигателя для дронов	78
23	Абеуов Н.Н. Разработка программного приложения для расчета диэлектрической проницаемости материалов методом Николсона-Росса-Вейра	80
24	Сағиев Ә. Жылу өткізгіштік тендеуіне қойылған Коши есебі	84
25	Мұратбек М.А. Chat GPT – инновациялық чат-бот	86
26	Ақбаров Б.Б., Иманбаев Т.Б. Разработка антенны Rfid с круговой поляризацией	89
27	Абдраимов Д. Системы программирования и основные сведения о языке C++»	92

28	Алибатыров Д. Сферы применения и возможности языка программирования Python	96
29	Куатбаев А. Булевы функции	99
30	Аскербек Е. Антропогенные факторы, влияющие на окружающую среду	100
31	Абдильдин Э.Д. Актуальный анализ языка программирования C++	105
32	Муралим А. Желілік электр станциялары	108
33	Татен А.М., Мырзабек Н.З. Адам өміріндегі физика	110
34	Жумасов А. Тайна числа π	113
35	Сағымбек Е.К. Нанотехнология	119
36	Korpebay A.A. Lessons of cybersecurity from WW2: espionage, code breaking and digital protection	121
37	Нышанәлі Е. Вклад специалистов радиоэлектронной разведки в победу в Великой Отечественной войне	123
38	Asiya A.S. The use of abbreviations in the field of information technology: a means of accelerated communication and semantic unification	127
39	Omar Zh.Y. Great patriotic war heroes and their enduring role in shaping scientific thought	129
40	Tumar B.U. Kazakhstan's role in the great patriotic war and echoes of war in modern Kazakhstan	132
41	Нурманов Е.С. Молодежь и наука. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю	138
42	Бектұрсын Н. Жастар тіліндегі жаңа трендтер және оларды қазақ тіліне аударудағы қиыншылықтар	140
43	Жұмаділлә М. Халқы үшін туған ерді елі өсіреді	144
44	Қуатбаев А.Б. Қару-жарақтардың шығу тарихы	148
45	Тлеулес Е.Қ. Қазақ батырларының өмірі – жастарға өнеге	150
46	Гарупжанов О.Е. Бауыржан Момышұлының әскери-теориялық қазынасы	153
47	Асқарұлы М. Воины-герои Советского союза – североказахстанцы, участники Великой отечественной войны 1941-1945 г.г.	155
48	Жайлобайуулу У. Что такое патриотизм?	160
49	Алғаш Н.А. Қазақ халқының аты аңызға айналған ұлы – Бауыржан Момышұлы	161
50	Канатов А.К. Усовершенствование процесса формирования профессионально-коммуникативных умений у курсантов ВВУЗа	164
51	Тұрсынғажы А.А., Сабыров А.Б. Молодёжь и наука. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации	169
52	Мырзағазыұлы Н. Герои-казахстанцы Великой Отечественной войны: подвиг, достойный памяти	173
53	Канатов А.М. Некоторые аспекты успешных достижений в Великой Отечественной войне	175
54	Ахмаджанов Д.С. Молодежь и наука. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации	179
55	Тұрсынбай А.Н. Ағылшын балалар әдебиетіндегі тұрақты тіркестердің қазақ тіліне бейімделуі	181
56	Алибатыров Д.Д. Героизм казахстанцев на фронтах Великой Отечественной войны	185

57	Даркулов Д.Н., Иванов Н.В. Молодежь в науке: мотивации, взгляды, жизненные стратегии	190
58	Серікбай М.Б. Анимациялық фильм кейіпкерлерінің есімдерін қазақ тіліне аудару ерекшеліктері	194
59	Уваров А.А. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации	198
60	Оңғарбек А.Н. Ұлы Отан соғысының әйел батырлары: жеңіске қосқан үлесі және олардың қазіргі жастар үшін маңызы	202
61	Ақан А.Б. Вклад героя Великой Отечественной войны Малика Габдулина в историю нации	205
62	Бекболат Н.С. Ұлы Отан соғысы ардагері: Әди Шәріпов	207
63	Васильев А.А. Герои Великой Отечественной войны: Талгат Бегельдинов	210
64	Байгулов А.Н. Творчество сына аула в Великой Отечественной войне	214
65	Абсалықов М.М. Ар-намысты биік қойған дарабоз сарбаз	217
66	Сапарбек А. Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасы	219
67	Ахмаджанов Д.С. Развитие патриотизма у курсантов высших военных учебных заведений Республики Казахстан	222
68	Елемес А.Т. Оқырман және әскери басылымдардың тәрбиелік рөлі	225
69	Қалибек Д.А. Бауыржан Момышулы – тактика ведения войны	228
70	Мұратбек М.А. Патриоттық рух – басты құндылық	229
71	Муралим А.Р. Тіл – халықтың қазынасы, ұлттың жаны	232
72	Құдайберген А. Мәтін арқылы ой мен тілді дамыту	235
73	Тойшы М. Қазақтың қанатты қызы – Хиуаз Доспанова	238
74	Төлеутай О. Б. Момышұлы шығармаларының тәрбиелік мәні	240
75	Қайдаров Д. Қазақтың даңқты генералдары	243
76	Khasan S.R. English war correspondents on the great patriotic war	245
77	Махаметов А.Р. Ғылым және патриотизм: Қаныш Сәтбаевтың соғыс жылдарындағы еңбегі	249
78	Оразбек А.А. Ұлы Отан соғысының батырлары: бүгінгі мәдениеттегі тарихи мұра	252
79	Мұқан С.С. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі экономикалық терминологияның ерекшелігі	254
80	Амурзаков А.Б. Казахстанские герои Великой Отечественной войны, как пример для современной молодежи	258
81	Мэлс А.А. Туризм саласындағы аудармашылардың рөлі	261
82	Танирберген Н. Ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей тәржімеленген көркем шығармаға аудармашылық талдау	265
83	Берикказинов А.А. Лица победы: как цифровые технологии помогают молодёжи сохранять память о героях Великой Отечественной войны	268
84	Қадыр Қ.Ә. Жоба жұмысы: соғыстан кейінгі жастардың ғылымға қосқан үлесі	272
85	Тәуекел А. Аудармадағы аударылмайтын сөздер	275
86	Ауесбек А. Ұлы Отан – отты соғыс жылдардағы генерал Сабыр Рахымовтың ерліктері	278

87	Мұхтар Ж. Ерліктің қайталанбас символы	282
88	Сұлтанбек М. Единство и толерантность в Казахстане: влияние Великой Отечественной войны	285
89	Аязбаев А., Толеуғалиев Д. Подвиг казахстанцев – героев-летчиков	287
90	Токтасын А.Б. Судьбы народов, депортированных в Казахстан во время Великой Отечественной войны	289
91	Жүрсін Н. Екінші дүние жүзілік соғыс жылдарындағы Еуропадағы партизандық күреске қазақстандықтардың қосқан үлесі	293
92	Абдраимов Д.А. Роль аутентичного материала в изучении английского языка	295
93	Еркін Ғ. Ағылшын тілін білу – заман талабы	297
94	Алискер А.Р. Лингвострановедческий подход в обучении иностранному языку курсантов военного ВУЗА	299
95	Лепес Д.А. Креативность как основа подготовки курсантов военного ВУЗа при обучении иностранному языку	302
96	Воронцов И.А. Вклад казахстанских женщин-связистов в исход Великой Отечественной войны	305
97	Карпиков А.М. Творческий путь Розы Баглановой	307
98	Беделбай А. Эмоциялық көңіл-күйді білдіретін фразеологиялық бірліктерді аударудағы ұлттық-мәдени сәйкестік	309
99	Капас Р.Е. Совершенствование подготовки кадров в военно-учебных заведениях государств-участников СНГ: проблемы, пути их решения и перспективы	313
100	Тынышева Г. Жастардың ғылым мен қоғамдағы белсенді рөлі: қазіргі мен болашақтың құрылысшылары	316
101	Бақтыбаева Н. Ұлттық мақтаныш: ардагерлердің жастардың тарихи санасын қалыптастырудағы рөлі	317
102	Кемельбек А.Н. О вкладе героев Великой Отечественной войны в историю нации	319
103	Нураддин Л. Жастардың ғылым мен қоғамдағы белсенді рөлі: қазіргі мен болашақтың құрылысшылары	321
104	Сейдуалы Д. Шешендік өнердің рухани сөз өрнектері	322
105	Гаипназаров Р. Дәлелді сөйлеу шеберлігі	324
106	Алтынбек А. Баубек Бұлқышевтің әскери-патриоттық рухтағы әдеби мұрасы	326
107	Молдабек Д.Ғ. Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» шығармасындағы батыр бейнесі	329
108	Молдаханов Д.С. Абай поэзиясындағы саятшылық өнер (қыран бүркіт, жүйрік ат)	332
109	Сетан Г.Р. Изучение английского языка: перспективы и возможности	334
110	Чолпанғалиев А.У. Преимущества знания английского языка на просторах интернета	337
111	Өтебай О.Б. Молодежь и наука. Вклад героев Великой Отечественной войны в историю нации	340
112	Құдайбергенова Ә.Д. Ұлы Отан соғысының жас қаһармандары: жасөспірімдер мен жастардың тарих пен ғылымға қосқан үлесі	341
113	Маканов Ә. Б.Момышұлының әскери-педагогикалық мұрасы және оның жалпы әскери жоғары оқу орындарында курсанттарды тәрбиелеудегі маңызы	343

114	Құттыбай Д.А. Қазақстан Ұлы Отан соғысында (1941-1945 ж.ж.). Барлығына бір жеңіс!	347
115	Калиев Н.Е. Ұрпақтар сабақтастығы: соғыс батырларының өнегесі қазіргі жастар үшін	350
116	Арипов Д.Г. Воспитание курсантов на героическом примере воинов- казахстанцев в годы Великой Отечественной войны	353
117	Абдумуратов Н.К. Великая отечественная война глазами потомков	356

Құрметті конференцияға қатысушы қонақтар, курсанттар!

Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институтына қош келдіңіздер!

Бүгінгі ғылыми конференция «Жастар және ғылым. Ұлы Отан соғысы» сынды маңызды мәселелерге арналып отыр.

Биыл адамзат тарихындағы ең ауыр соғыс, 1941-1945 жылдардағы Екінші дүниежүзілік соғысының жеңіспен аяқталғанына 80 жыл толып отыр. Бұл батырлық пен ерліктің, қайсарлық пен бірліктің символына айналған айтулы мереке. Бүгінде Тәуелсіз Қазақстанның бейбіт аспаны, тұрақтылығы мен өркендеуінің жемісі – қастерлі Жеңіс мерекесі аясында елімізде маңызды іс-шаралар өткізілуде, бүгінгі конференция соның дәлелі.

Елге мұра, ұрпаққа ұран болған Ұлы Жеңісті ұлықтау, қан майданда оқ пен оттың арасында өмірлерін қиған және тылда жанкешті еңбектерімен жеңіске үлестерін қосқан ардагерлерімізді, есімдері ерлік шежіресінде жазылған батырларымызды құрметтеу, даңқты жолдарын үлгі-өнеге тұту – бүгінгі ұрпақтың парызы.

Соғыс жылдары миллиондаған адам майданға аттанып, Отан үшін жанын қиды. Қазақстаннан 1 миллион 200 мыңнан астам жауынгер соғысқа қатысып, олардың жартысына жуығы майдан даласынан оралмады.

Соғыс жылдарында Қазақстанда жүздеген әскери бөлімдер жасақталды, мыңдаған тонна азық-түлік, киім-кешек, қару-жарақ майданға жөнелтілді. Тыл еңбеккерлері күндіз-түні ұйқысыз еңбек етіп Жеңістің жақындауына бар күш-жігерін салды. Бұл еңбек пен ерліктің, бірлік пен рухтың көрінісі болды. Халқымыздың батыр ұл-қыздары – Бауыржан Момышұлы, Әлия Молдағұлова, Мәншүк Мәметова, Талғат Бегелдинов сынды ер жүрек азаматтарымыздың есімі әрдайым жадымызда. Ардагерлеріміздің ерлігі – бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның іргетасына айналған тарихи сабақ.

Бывают события, которые по прошествии десятилетий стираются из памяти людей и становятся достоянием архивов. Но есть события, значение которых не только не уменьшается со временем, а, напротив, с каждым новым десятилетием приобретают новую значимость, становятся бессмертными.

Война, ставшая для нас Великой Отечественной, которая была в прошлом веке, 80-ую годовщину которой мы будем отмечать 9 мая, до сих пор откликается травмирующей болью в каждой казахстанской, каждой постсоветской семье. Еще многие годы исследователи будут обращаться к теме Второй мировой войны вновь и вновь. Это не просто юбилейная дата, это живая память о подвиге миллионов людей, отстоявших свободу и независимость нашей Родины.

Почему же мы вновь вспоминаем о ней?

Потому что мы хорошо знаем цену миру, мирной жизни! Потому что она дорого нам обошлась. Мы понимаем, что за все, что мы имеем – жизнь и праздник в нашей жизни, мы обязаны тем, кто воевал, погибал, выживал в тех адских условиях, когда казалось, что невозможно было выжить. За плечами этого праздника страшное время войны, разрушенные города и села, сломанные судьбы, миллионы смертей. События ВОВ не должны быть стерты из нашей памяти, сколько бы ни сменилось поколений после ее окончания. В этот день мы вспоминаем тех, кого с нами нет, и поздравляем тех, кто дошел до этого светлого дня. Совсем немного осталось ветеранов, но они вновь наденут ордена и встретятся, чтобы вспомнить военное прошлое. Мы склоняем головы перед героями той войны – перед теми, кто сражался на фронтах, трудился в тылу, кто пережил блокаду, концлагеря, кто поднимал страну из руин в послевоенные годы. Их стойкость, мужество и вера в Победу – это пример для всех нас. Наша задача – сохранить эту память. Передать ее будущим поколениям не как сухую дату в учебнике, а как живое знание, как часть нашей идентичности и нравственного выбора. Особенно сейчас, когда историческая правда подвергается искажениям и забвению. В этой связи будет уместно привести высказывание о сути войны нашего легендарного полководца и известного писателя

Бауыржана Момышулы: «Война – частное и временное, но самое критическое явление в жизни человека. Она на долгие годы решает судьбу его родины, судьбу его народа. Народ бессмертен. Война – великий экзамен народной мощи и воли. Сколько бы ни длилась она, являясь потрясающим событием в человеческой жизни, но оставляет лишь глубокий шрам. Через десятилетия, подлечив раны, народ продолжает жить, он не погружается и не утопает в бездне войны, а стоит выше – над войной, строит, руководит, движется вперед».

Сегодняшняя конференция – это не только дань уважения прошлому, но и разговор о будущем. О том, как сохранить преемственность поколений, как воспитывать молодежь в духе патриотизма, уважения к истории и готовности защищать Родину.

Дорогие друзья, пусть память о Великой Победе объединяет нас, вдохновляет на добрые дела и помогает строить мир, в котором подобная трагедия никогда не повторится.

Разрешите выразить всем Вам, в особенности гостям из других учебных заведений признательность и благодарность за участие в конференции проводимой в стенах Военно-инженерного института радиоэлектроники и связи.

Ұлы Жеңіс – бұл тек өткен тарих емес, бұл – бүгінгі ұрпаққа қалдырылған ұлы аманат, ол болашаққа бағдар беретін, елдігіміз бен бірлігімізді ұлықтайтын рухани мұра. Біз бейбіт өмір сүріп жатқанымыз үшін сол жеңісті жақындатқан аға буынға қарыздармын. Бүгінгі ұрпақтың міндеті – сол ерлікті ұмытпау, тарихты терең тану, бейбітшіліктің бағасын білу. Баршаңызды Ұлы Жеңістің 80 жылдымен құттықтаймын!

Конференция жұмысы табысты болуына тілектеспін!

МАЙДАНДА БОЛҒАН ҚАЗАҚ ҚАЛАМҒЕРЛЕРІ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ ТӘРБИЕ

Д. МЕЙРАМБЕК

ҚР ҰҚК Академиясының курсанты

Ұлы Отан соғысы тек әлем тарихындағы ең ірі әскери қақтығыс қана емес, сонымен қатар біздің халқымыздың өміріндегі маңызды кезең болды. Бұл уақытта қоғамның барлық салаларының дамуына соғыс әсер етті, оның ішінде өнер мен мәдениет те ерекше орын алды. Соғыстың ауыртпалығы мен қираған дүниеге қарамастан, өнер мен мәдениет халықтың рухын көтеру, патриоттық сезімін күшейту үшін маңызды құралға айналды. Әдебиет, музыка, кино, театр, бейнелеу өнері – барлығы Ұлы Отан соғысы кезінде жаңа мәнге ие болды, адам жанының еркіндігі мен мықтылығын көрсетті.

Соғыс кезіндегі өнердің басты мақсаты – халықтың рухын көтеру, жеңіске деген сенімді нығайту, фашизмге қарсы күреске жұмылдыру болды. Сонымен қатар, өнер соғыс құрбандарының есімін мәңгілікке қалдыру үшін де қолданылды.

Әдебиет Ұлы Отан соғысы кезінде халықтың рухын көтерудің негізгі құралдарының бірі болды. Көптеген жазушылар соғысқа қатысты шығармалар жазып, майданда болғандардың ерлігін, жауынгерлердің батылдығын, тылдағылардың еңбегін суреттеді.

Мысалы: Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» шығармасы. Балауса жастық шағынан бері, Совет армиясының үздік мектебінде шыңдалған, Ұлы Отан соғысының отты күндерін басынан кешірген даңқты қаһарман, гвардия полковнигі Бауыржан Момышұлы туралы баяндайтын атақты шығарма.

Бауыржан Момышұлының «Москва үшін шайқас» шығармасы. Бауыржан Момышұлының «Москва үшін шайқас» романы – қазақ әдебиетіндегі соғыс тақырыбына жазылған алғашқы шығарма, әскери мемуар. «Москва үшін шайқас» - Даңқты батыр Бауыржан Момышұлының қаламынан туған бұл роман түгелдей тарихи шындық пен нақты дәйекті оқиғаларға құрылған. Роман мазмұны Екінші дүние жүзілік соғысының отын тұтатқан неміс басқыншыларына қарсы соғыста елін қорғаған ержүрек ерлер, соғыс зардабы, шабуыл мен қорғаныстың айла-тәсілдері, батырлық пен шешімталдық, туған жер, достық, сағыныш сынды құндылықтарды баяндайды.

Қ.Қайсенов «Жау тылындағы бала» повесі. Повесте автор Ұлы Отан соғысы кезінде жау тылындағы партизандардың басқыншыларға қарсы жасаған зор ерліктерін үлкен тебіреніспен суреттеп жазған. Бұл повесте сұрапыл Ұлы Отан соғысы кезінде, Украина жерінде жау тылында, партизандар қатарында болған он жасар қазақ баласының басынан кешкен қилы-қилы өмір соқпағы суреттеледі.

Бейнелеу өнері соғыс жылдарында адам рухын көтеруге және жеңіске деген сенімді нығайтуға қызмет етті. Соғыс суреттері мен батальды картиналарда халықтың ерлігі мен мықтылығы, соғыс қасіреті мен жеңіс үшін күресі бейнеленді. А.Алексеев, И.Глазунов сынды суретшілер өз жұмыстарында майдандағы жеңістерді, батырлықты, сонымен қатар соғыстың ауыртпалықтарын көрсетті. Мұндай картиналар майданда жүрген адамдарға күш пен жігер беріп, жеңіске деген сенімді арттырды.

Соғыс кезінде музыка мен әндер үлкен рөл атқарды. Олар тек көңіл-күйді көтеріп қана қоймай, сонымен қатар халықты біріктіруге, патриоттық сезімді қалыптастыруға және дұшпанға қарсы күреске ынталандыруға қызмет етті. Қазақ халқының музыкалық мәдениетінде үлкен жетістіктерге қол жеткізілді.

Қазақстан композиторлары 300-ден астам музыкалық шығармалар: опералар, симфониялар, әскери-патриоттық әндер жазды. Соғыс жылдарында опера өнері дами түсті. 1942 жылы Е.Брусиловскийдің «Гвардия, алға!», 1944 жылы А.Жұбанов пен Л.Хамидидің «Абай» опералары қойылды. Соғыстан кейінгі жылдарда Е.Брусиловский мен М.Төлебаевтың «Амангелді», А.Жұбанов пен Л.Хамидидің «Төлеген Тоқтаров»,

М.Төлебаевтың «Біржан - Сара» опералары жазылды. 1949 жылы осы операның авторларына және негізгі партиясын орындаушыларға КСРО Мемлекеттік сыйлықтары тапсырылды.

1940 жылы «Көктем» атты алғашқы қазақ балеті қойылды. Соғыс жылдарында Қазақ музыкалық театрының балетіне Г.Березова жетекшілік етіп, сахнада әлемге әйгілі артистер өнер көрсетті. 1942 жылы маусымда Галина Уланова Алматыда алғаш рет театр сахнасына шықты.

Республикада жаңа театрлар ашыла бастады. 1937 жылы Қызылордада Корей музыка-драмалық театры, ал 1944 жылы Алматыда Балалар мен жасөспірімдер театры ұйымдастырылды. 1937 жылы Қазақ театры академиялық театрға айналды, бірқатар актерлер республиканың халық және еңбек сіңірген артистері атақтарын алды. Облыстық және көркемөнерпаздар театрларының саны артты. Ш.Айманов, С.Қожамқұлов, Е.Өмірзақов, К.Қармысов, Х.Бекеева сияқты актерлер елге танылды, Ы.Ноғайбаев, Н.Жантөрин және т.б. актерлік өнер жолын бастады.

Кино өнері соғыс жылдарында адамдардың бойында ерлік, патриотизм сезімдерін оятудың басты құралдарының біріне айналды. Кинематографистер Ұлы Отан соғысының ауыр да, ұлы сәттерін бейнелеп, халықты жеңіске жұмылдыру үшін көп күш жұмсады. Осы кезеңде түсірілген көптеген фильмдер халық арасында кең танылып, олар жеңіс үшін күреске ынталандырды.

«Сталинградская битва», «Ленинград» сияқты фильмдер халықтың батырлығын көрсетіп, майданда және тылда еңбек еткен адамдардың ерліктерін суреттеді. Кино шығармалары көрермендерді рухтандырып, олардың жеңіске деген сенімін арттырды. Фильмдерде халықтың бірлігі мен ерлігі көрсетілді, сондай-ақ әрбір адамның жеңіске қосқан үлесі мадақталды.

Одан бөлек Қазақ киносында біршама дамыған болатын. 1938 жылы Қазақстанда тұңғыш көркем фильмдер студиясы ашылды. 1938 жылдың соңында Алматы кинохроника студиясы ұйымдастырылып, қазақтың тұңғыш дыбысты деректі фильмі «Жамбыл ата» көрерменмен табысты. Осы жылы «Ленфильм» киностудиясында қазақстандық кинематографистердің алғашқы көркем фильмі - «Амангелді» түсірілді. Қазақстанның кино саласында 1941 жылы эвакуацияланған «Мосфильм» және «Ленфильм» киностудияларымен бірлескен киноактерлер мектебі құрылды. Мәскеу және Ленинград киностудиялары Қазақстан астанасына қоныс аударып, олар Алматы көркем фильмдер киностудиясымен бірігіп көптеген фильмдер түсірді. Олардың қатарына «Екі жауынгер», «Илья Муромец» және т.б. фильмдерді жатқызуға болады. 1945 жылы Алматы көркем фильмдер киностудиясы тұңғыш рет өз күшімен «Абай әндері» фильмін жарыққа шығарды. Сол жылдары «Буратиноның бастан кешкендерінің» авторы А.Н.Толстой, Самуил Маршак, жазушылар Михаил Зощенко және Константин Паустовский, «Степа ағайдың» авторы және қазіргі белгілі кинорежиссер Никита Михалковтың әкесі Сергей Михалков, атақты режиссер С.М.Эйзенштейн, белгілі актерлер Николай Черкасов, Михаил Жаров, Любовь Орлова, Марина Ладынина, Николай Крючков, Борис Андреевтер Қазақстан астанасында тұрып, еңбек етті. 1943ж. түсірілген комедия жанрындағы "Ақ гүл" атты қыскаметражды фильмі де сәтті шыққан туындылардың бірі болды. Ұлы Отан соғысы кезінде жалпы саны 120 деректі фильм мен 500-ге жуық киножурналдар экранға шықты.

Ұлы Отан соғысының алғашқы кезеңінде көптеген мәдени мекемелер жабылды немесе эвакуацияланды. Алайда, мәдениетті сақтау және халықтың рухын көтеру үшін театрлар, кітапханалар, мұражайлар және басқа да мәдени ұйымдар жұмысын жалғастырды. Соғыс кезінде халық мәдениетінің сақталуы, рухтың құлдырамауы үшін көптеген өнерпаздар шығармашылықпен айналысты.

Оккупацияланған аумақтарда да мәдениет тоқтаған жоқ. Қиын жағдайларға қарамастан, партизандық топтар мен оккупацияланған қалаларда мәдени шаралар

ұйымдастырылып, халықтың рухы көтерілді. Театрлар мен концерттер ұйымдастырылып, патриоттық әндер мен поэзия оқылды.

Соғыс өнер мен мәдениетті терең өзгерістерге ұшыратты. Бейнелеу өнері мен әдебиеттен бастап, кино және музыкаға дейінгі барлық жанрлар соғыстың ауыртпалығын және жеңіске деген үмітті көрсетуге бағытталды. Бұл кезеңде шығармашылық адамдардың майдандағы ерлігін, тылдағы еңбекқорлықты және халықтың бірлігін жоғары деңгейде суреттеді.

Әдебиет пен өнер тек сол кездегі жағдайды бейнелеп қана қоймай, болашаққа да үндеу тастады. Осы шығармалар, әсіресе, жастар үшін маңызды болды, өйткені олар өткеннің қателіктерінен сабақ алып, болашақта бейбіт өмірді сақтап қалу қажеттігін сезінуге мүмкіндік берді.

Ұлы Отан соғысы жылдарында өнер мен мәдениет үлкен рөл атқарды. Ол халықтың рухын көтеріп, ерлік пен батырлықтың үлгісін көрсетті. Әдебиет, музыка, кино, бейнелеу өнері – барлық осы салалар адамдардың сенімін нығайтып, оларды жеңіске жетуге ынталандырды. Сол кездегі шығармалар мен өнер туындылары бүгінгі күнге дейін ұмытылмай, халқымыздың ерлігін, бірлігін, жеңіске деген сенімін бейнелеп келеді. Өнер тек өткеннің көрінісі ғана емес, сонымен бірге келешекке деген үміт пен сенімділіктің символы болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Б.Момышұлы: Москва үшін шайқас (Жазушы, 2009 жыл);
- 2 Қ.Қайсенов «Жау тылындағы бала» (Атамұра, 2003 жыл);
- 3 Қазақстан тарихы (XX ғасырдың басынан Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғанға дейін) Кабульдинов З. (Атамұра, 2019 жыл);
- 4 Қазақстан тарихы порталы (<https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8987>).

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДА «TELEGRAM BOT» ПЛАТФОРМАСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

М.Б. ЕСЕНГЕЛЬДИНОВА

*6B01701- «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы,
I курс студенті, Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті*

Г.Е. ЕСИРКЕПОВА

*ф.ғ.к., доценті Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті*

Түйіндеме. Мақалада «Telegram BOT» бағдарламасын жасауға қысқаша нұсқаулық берілген. Сонымен қатар боттың жауап беру тізбектері, құрылымы жазылған. Әдебиет сабағын түсіндіру кезінде заманауи бағдарламаларды пайдаланудың тиімділігі анықталып, практикалық тұрғыдан көрсетілді.

Түйін сөздер: TelegramBot, әдебиет пәні, жауап беру тізбегі, әдебиет пәнін оқыту, тиімділік.

Annotation. The article provides a brief guide to creating the Telegram BOT program. In addition, response chains and the structure of the bot are prescribed. The effectiveness of using

modern programs in interpreting a literature lesson has been determined and demonstrated from a practical point of view.

Аннотация. В статье представлено краткое руководство по созданию программы «Telegram BOT». Кроме того, прописываются цепочки ответов и структура бота. Определена и продемонстрирована с практической точки зрения эффективность использования современных программ при интерпретации урока литературы.

Мақсаты: Сабақ барысында «Telegram Bot» платформасын пайдалану арқылы оқыту процесін тиімді ету, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру, және білім беру сапасын жақсарту.

Міндеттері:

1. **Жасанды интеллект құралдарын оқытуға енгізу:** Жасанды интеллекттің көмегімен сабақ барысында қолдануға болатын құралдар мен платформаларды зерттеу және таңдау.

2. **Оқу материалдарын жекелендіру:** Оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын анықтап, маңызды ақпараттармен таныстыру.

3. **Тиімді кері байланыс:** Жасанды интеллект арқылы оқушылардың білімін талдау және олардың білімі туралы уақытылы және нақты кері байланыс беру.

4. **Оқушылардың белсенділігін арттыру:** Сабақтарда жасанды интеллекттің интерактивті мүмкіндіктерін пайдалану арқылы оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын арттыру.

5. **Білім нәтижелерін бағалау:** Жасанды интеллект арқылы оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде талдау және бағалау.

Bot (робот сөзінің қысқартылған түрі) – адамның кей қызметін атқара алатын программа. Бот – бұл автоматты түрде немесе пайдаланушы анықтаған режимде адамдар жиі қолданатын интерфейстер арқылы бірқатар әрекеттерді орындайтын бағдарлама.

Telegram – бүгінгі таңда танымал мессенджерлердің үздік 5-тігіне кіреді. Ол чат боттарға бұрынғы сұранысты қайтарды. Себебі бұл мессенджерде боттардың мүмкіндігі айтарлықтай кеңейтілді.

Telegram bot – бұл пайдаланушыларға мессенджердің өзі арқылы әртүрлі әрекеттерді орындауға мүмкіндік беретін автоматты режимде құрылған арнайы аккаунт.

Боттар Бұл бағдарламамен басқарылатын арнайы виртуалды көмекшілер. Сұраныс бойынша әртүрлі әрекеттерді орындай алады: жаңалықтарды, хабарлар бағдарламасын және басқа да көптеген ақпаратты көрсету. Олардың жұмысын ыңғайлы кестеге теңеуге болады. Іс-әрекетті белгілі бір уақытта боттар арқылы орындау екі түрлі болады:

- Қарапайым - оларға командалар мен іздеу сұраулары жіберіледі.
- Кіріктірілетін - чаттан шықпай-ақ, іздеуді жүргізуге мүмкіндік береді және сол іздеу нәтижелерін таратады.

Мысалы, атауы @gif болып табылатын бот оның атауынан кейін енгізілген кілт сөздер негізінде суреттерді ұсынады. Мұғалім жұмысы үшін ең пайдалы және тиімді @quizbot боты болуы мүмкін. Оның көмегімен көптеген сұрақтары бар әртүрлі тестілер, сауалнамалар, викториналар жасап, олармен бөлісуге болады. Бот емтихандық тест стилінде көріну үшін сұрақтың алдынаа мәтін немесе мультимедианы қосуға мүмкіндік береді. Тест үшін уақыт шегін орнатуға болады. Бот қолданушылардың қанша сұраққа дұрыс жауап бергенін және оларға қанша уақыт қажет болғанын қадағалайды. Сонымен қатар бот әрбір викторина бойынша анықталған көшбасшылардың жалпы тізімін жүргізеді. Тест жасау өте оңай, @quizbot-ті Telegram-да ашып, «START» түймешігін басу кере те, ұсынылған нұсқаулар негізінде тиісті әрекеттерді орындау қажет [1,46].

Сабақта қосымша платформаларды пайдаланудың артықшылығы:

Оқыту процесінің қолжетімділігі: көптеген платформалар кез келген құрылғыдан қолжетімді, сондықтан оқушылар өздеріне ыңғайлы жерде оқи алады.

Интерактивтілік: оқушыларды әртүрлі форматтарда (видео, ойын, тест) оқыту, қызығушылығын арттырады.

Жеке оқыту траекториясы: Платформалар әр оқушының білім деңгейіне сәйкес жеке бағдарламалар құруға мүмкіндік береді.

Сабақта Telegram боттарды пайдалану оқыту процесін тиімдірек және интерактивті етуге мүмкіндік береді. Telegram боттар әртүрлі тапсырмаларды автоматтандыруға, оқушыларға жедел кері байланыс беруге, және оқу материалдарын қызықты түрде ұсынуға көмектеседі. Бұл қызметтерді ботқа тапсырмаларды жүктеу арқылы үй жұмысын тексеру немесе автоматтандырылған тесттер жасау үшін пайдалануға болады. Келесі бір түрі тесттер мен сауалнамалар алу. Боттар арқылы мәтін, сурет, видео сияқты оқу материалдарын жылдам әрі оңай жеткізуге болады. Оқушылар тапсырмаларын жіберген кезде, бот автоматты түрде кері байланыс беріп, нәтижелерін талдап, оқушылардың қай тақырыптарда қиналып жүргенін анықтауға мүмкіндік береді. Жеке консультациялар. Боттарды қолдана отырып, оқушыларға жеке консультацияларды ұйымдастыруға болады. Әр оқушы өз сұрақтарын бот арқылы қойып, жылдам жауап ала алады. Боттар арқылы сабақ кестесі, тапсырмаларды өткізу мерзімдері және тест күндері туралы ескертулер беріп отыруға болады. Байқандарыңыздай түрлі мақсатқа жету үшін боттарды пайдалану тек әдебиет пәні үшін емес, барлық сабақта мақсатқа жетуге көмектеседі.

Telegram bot жасауға арналған нұсқаулық. Қазіргі таңда түрлі мессенджерлер арқылы бағдарлама құру арнайы IT маманы болуды талап етпейді. Сіздерде нұсқаулыққа сүйене отырып, өзіңізге қажет тізбектерді боттың көмегімен құра отырып, сабаққа пайдалана аласыз. Ең алдымен Python немесе JavaScript тілдерінде бот бағдарламаларын жазу үшін BotFather және Telegram Bot API сияқты боттарды пайдалануға болады. Иә, боттың көмегі арқылы бот құру. Сіз құрған бот пайдаланушының әр сұрағына жауап беріп, өз бетімен хабарлама жіберіп отыру үшін сізге сервер көмегі керек болады. Puzzle_Bot сервері тізбектерді оңай әрі тиімді құруға арналған. Командаларды жүзеге асыра отырып, өзіңіз қалаған ботты жасау үшін ең басты ереже, тізбектерді дұрыс құру. Дұрыс құрылған тізбектер мен схемалардың арқасында ғана сіздің бот тұтынушыға қажет жауапты бере алады. Жауаптарды енгізе отырып, олардан туатын сұрақтарға жауап беру батырмасын қосу арқылы, сіз оқушыларды ақпаратты дұрыс алуға дайындайсыз.

№	Сервер немесе бот пәрмені
1	botFather /start /newbot жаңа бот құруға арналған.
2	Дизайндық редакция жасау үшін боттың /Edit Bot пәрменін таңдау
3	Алгоритм жүргізу. Puzzle_Bot немесе SendPulse конструктор батырмасы арқылы тізбектер енгізу
4	Дайын болған ботты сақтау, сынақтан өткізу

Кесте. Боттарды құруға арналған сервер

Telegram боттарды қолдану оқытуды жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады және оларды заманауи технологиялармен жақынырақ таныстырады. Оқытушыға платформаларды қолдану бойынша ұсыныстар:

Оқу мақсаттарына сәйкес платформаларды таңдаңыз. Әрбір платформаның өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан сабақ мақсатына сай келетін платформаны қолдану керек.

Интерактивтілікті қолдаңыз. Оқушыларға өз пікірін білдіруге, талқылауға, қатысуға мүмкіндік беретін платформаларды пайдалану оқуға деген ынтаны арттырады.

Түсіндіру және қолдау көрсету. Платформаны алғаш қолданғанда оқушыларға түсіндіріп, оларға қолдау көрсеткен дұрыс.

Жүйелі бағалау. Платформаларда тест және тапсырмалар нәтижелерін бағалау арқылы оқушылардың прогресін бақылауға болады.

Қосымша платформаларды сабақ барысында пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, білім сапасын жақсартуға үлкен мүмкіндік береді. Көркем

шығармаларды оқытуда Telegram боттарды пайдалану оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, оқыту процесін интерактивті етуге көмектеседі. Боттар арқылы шығармаларды талдау, мазмұнын түсіну және мәтінмен жұмыс істеу тиімдірек болады.

Көркем шығармаларды оқытуда Telegram боттарды пайдалану жолдары:

Шығарманың мазмұнын талдау: Telegram бот арқылы шығарма бөлімдерін бөліп талдауға болады. Әр тараудан кейін оқушыларға сұрақтар қойып, жауаптарын автоматты түрде жинап, кері байланыс беру арқылы олардың шығарманы қаншалықты түсінгенін анықтау оңай болады.

Тесттер мен викториналар: Оқушылар шығарманы оқып болған соң, бот арқылы викторина немесе тест өткізуді ұйымдастыруға болады. Викторина арқылы оқушылардың шығарманы есте сақтау деңгейін тексеруге және маңызды мәліметтерді қайталауға мүмкіндік туады.

Шығармашылық тапсырмалар: Бот оқушыларға шығарма кейіпкерлеріне арнап хат жазу, әңгіме соңын басқа жолмен аяқтау немесе басты кейіпкерлердің мінез-құлқын сипаттау сияқты тапсырмалар бере алады. Оқушылардың жауаптары ботта сақталып, мұғалімге қарауға оңай болады.

Қысқаша мазмұн және мәтін үзінділері: Шығарманың басты эпизодтарын, қысқаша мазмұнын немесе үзінділерін бот арқылы бөлісуге болады. Бұл оқушылардың шығарманы толық оқып шығуға үлгермеген жағдайда негізгі ойды түсінуіне көмектеседі.

Пікірталас ұйымдастыру: Бот арқылы оқушылардан шығарманың тақырыбы мен идеясы туралы сұрақтар қойып, оларды пікірталасқа тартуға болады. Әр оқушының жауабын бот сақтайды және оны мұғалімге талдауға ұсынады.

Қосымша материалдар беру: Шығарма авторы, тарихи кезеңі, шығарманың пайда болу себептері және басқа да мәліметтерді оқушыларға ұсыну үшін ботты пайдалану ыңғайлы. Мысалы, бот арқылы автор туралы қызықты фактілер, шығарманың негізгі мотивтері, тарихи контекст туралы ақпарат беруге болады.

Кейіпкерлерді талдау: Бот арқылы кейіпкерлер туралы талқылау жүргізіп, олардың мінез-құлқы, іс-әрекеттері, шығарманың жалпы идеясына қосқан үлесін талдауға болады. Оқушылар ботқа жауап беріп, әр кейіпкердің рөлін түсінуге мүмкіндік алады.

Оқырман күнделігі: Бот оқушыларға "оқырман күнделігін" жүргізуді ұсына алады. Бұл күнделікке оқушылар өз әсерлерін жазып, шығарма барысында пайда болған сұрақтарын, ерекше тұстарын тіркеп отырады.

Шығарма бойынша шығармашылық жұмыстар: Бот оқушыларды шығарма тақырыбына байланысты эссе, өлең, сурет салуға ынталандыра алады. Мұғалім осы шығармашылық жұмыстарды жинап, сыныппен бөлісе алады.

Қазақ әдебиеті пәні бағдарламасының басты бағыты – білім алушылардың ақыл-ой қабілеті мен тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына, тілдік-эстетикалық талғамдарының дамуына, коммуникативтік құзыреттіліктерінің жетілдірілуіне іргетас қалап, өмірлік дағдыларын шыңдауына, өздігінен білім алуларына мүмкіндік туғызу. Білім алушыларды ұлттық мәдениет пен әдеби мұраларды түсінуге, қазіргі заманғы әдебиетті бағалай білуге үйретеді. Бағдарламада әдеби-теориялық ұғымдар, талдауға, бағалау мен салыстыруға негізделген адамзаттың мәңгілік сұрақтары, қазіргі заманғы дилеммалар, мәселелер қарастырылған [2,1]. Әр платформада дайындалған тапсырмалар, сұрақтар мен жауаптар бағдарламада жазылған әдебиетті оқытудағы мақсатқа жетуде мұғалім үшін көмекші бола алуы тиіс. Демек, басты назарға алатынымыз, ботты құруда емес, бот арқылы қажетті ақпараттарды беруде екенін естен шығармаған дұрыс.

Ұлттық білім үлгісінің негізгі бағыты – адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоғамдағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, психикалық даму ерекшелігіне мән беру, сол арқылы оның рухани жан-дүниесінің баюына, саяси көзқарасының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, кәсіби іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасау, мүмкіндік беру. ХХІ ғасырдың адамы – жаратылыстану мен

гуманитарлық ғылымдар бойынша ой-өрісі кең, жан-дүниесі бай, ұлттық менталитеті жоғары, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасай алатын, басқаның пікірімен санасатын, кез келген ситуациядан шығудың жолын таба алатын, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайталанбайтын дара тұлға болуы тиіс. Ал мұндай мүмкіндіктің негізі – білімде. Сондықтан оқушыны өз қоғамының азаматы, жеке тұлға, келешектің иесі, тірегі ретінде тану, соған мүмкіндік жасау қажет. Ұлттық үлгідегі жаңа парадигманың негізгі бір мәселесі – білім алушыға іргелі де терең, тиянақты да жүйелі білім беру. Іргелі білім берудің міндеті – адамды ғылыми ойлауға, болмысты тану, оны қабылдаудың әдіс-тәсілдерін білуге, өзін-өзі дамытуға, өз бетімен білім алуға, ізденуге іштей қажеттілігін туғызу [3,16]. Демек, дайындалған ботта тек техникалық жағынан ғана емес, әдебиет, берілетін ақпараттың жеткізілу жолын бағдарлау, оны сұрыптау өте маңызды. Әдебиеттегі көркем шығарманы оқу арқылы оқушыда сұрақ туындаса, оны өз бетінше ойланып жауабын табуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қашықтан оқытуды ұйымдастыруға арналған АКТ құралдары бойынша ГИД. Алматы. 2020, 30 бет.
- 2 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 193-қосымша. Негізгі білім беру деңгейінің
- 3 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлігілік оқу бағдарламасы. 30 бет.
- 4 Орта білім беру ұйымдарында «қазақ тілі» және «қазақ әдебиеті» пәндерін оқытудың тұжырымдамалық негіздері. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2022 жыл, 264 бет

СОХРАНЕНИЕ ПАМЯТИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ БУДУЩИМ ПОКОЛЕНИЯМ

Е.С. ЕРСІНБАЕВ

*Студент военной кафедры АО «Международный
университет информационных технологий»*

С.Н. ЧУКЕИТОВ

*магистр технических наук, начальник цикла
Военная кафедра АО «Международный университет
информационных технологий»*

XX век стал одним из самых трагичных периодов в истории человечества. Две мировые войны, многочисленные конфликты, гонка вооружений - все это унесло миллионы жизней, оставило разрушенные города и покалеченные судьбы. Вторая мировая война (1939–1945) стала крупнейшим вооруженным конфликтом в истории, в котором участвовали более 60 государств.

Великая Отечественная война (1941–1945) стала решающим этапом Второй мировой войны, в ходе которого народы Советского Союза отстояли свободу и независимость своей Родины, понеся огромные жертвы. Советский Союз потерял свыше 27 миллионов человек, включая 11,3 миллиона военнослужащих (1).

Годы войны стали временем не только страшных разрушений, но и невероятных подвигов. Миллионы людей показали мужество, стойкость и самоотверженность, став примером для будущих поколений. Важность сохранения памяти о Великой

Отечественной войне трудно переоценить. Это не просто часть истории, это урок для каждого нового поколения, предупреждение о том, как легко можно оказаться на краю гибели, если забыть уроки прошлого.

Сегодня важно не просто помнить о тех событиях, но и передавать знания о них будущим поколениям. Историческая память – это не просто факты и даты, это основа национального самосознания. Если молодое поколение не будет знать о подвигах своих предков, оно рискует потерять связь с прошлым и допустить повторение ошибок.

Сохранение памяти о Великой Отечественной войне требует системного подхода:

- изучения истории;
- популяризации знаний через массовую культуру;
- развитие патриотического воспитания.

Значение сохранения исторической памяти

История показывает, что забытые уроки прошлого могут привести к повторению трагедий. Великая Отечественная война унесла миллионы жизней, и цена победы была невероятно высокой.

Героические подвиги солдат, самоотверженность тружеников тыла, мужество подпольщиков и партизан – все это является частью общей истории, которую нельзя забывать. Память о войне должна хранить не только памятники и мемориалы, но и воспоминания людей, которые пережили ужасные события.

Особое внимание стоит уделить тому, как Великая Отечественная война и ее последствия повлияли на общество в целом. За годы войны произошли глобальные изменения в социальной, экономической и культурной жизни. Перемены затронули практически все сферы жизни: от политики до повседневных бытовых привычек. Сохранение этой памяти позволяет не только отдать дань уважения, но и понять, какие уроки можно извлечь для того, чтобы избежать подобных катастроф в будущем.

Нельзя допускать искажения исторических фактов. В последние десятилетия в некоторых странах ведется политика пересмотра итогов Второй мировой войны. Это выражается в попытках принизить вклад СССР в Победу, а иногда даже оправдать преступления нацистов. Такие попытки опасны, поскольку они подрывают историческую правду и создают ложную картину прошлого. Признание войны и ее последствий важны для целостности исторического восприятия и для предотвращения повторения конфликтов.

Методы сохранения памяти о Великой Отечественной войне

Сохранение памяти о Великой Отечественной войне требует многостороннего подхода, который охватывает различные аспекты общественной жизни. Ниже приведены методы, которые могут способствовать сохранению исторической правды и формированию патриотизма среди молодежи:

Изучение истории на научном уровне: преподавание истории должно быть основано на фактах, а не на мифах. Доступ к архивным материалам и документам того

времени должен быть расширен. Кроме того, необходимо вести исследования о повседневной жизни людей в годы войны, чтобы понять, как война воздействовала на разных людей, независимо от их социальной принадлежности.

Популяризация среди молодежи: создание образовательных программ и материалов, доступных для молодежной аудитории через современные средства коммуникации, такие как социальные сети, интернет-ресурсы, кино и литература. Молодежь должна иметь возможность познакомиться с реальными историями тех, кто пережил войну, через фильмы, книги и игры. Открытие виртуальных выставок и создание онлайн-курсов может существенно увеличить доступ к этой информации.

Патриотическое воспитание: важной частью сохранения памяти является патриотическое воспитание, которое помогает укрепить у молодежи чувства гордости за свою страну, ее историю и героев. Это может быть реализовано через тематические мероприятия, поисковые отряды, волонтерские акции, а также через организации, занимающиеся патриотическим воспитанием. Особое внимание стоит уделить активной роли ветеранов в этом процессе.

Использование массовой культуры: создание мемориальных комплексов, исторических музеев, а также продвижение материалов, рассказывающих о Великой Отечественной войне через кино и телевидение. Таким образом, массовая культура становится важным инструментом в формировании исторической памяти. Важно также внедрение тем войны в современные фильмы и сериалы, что позволит глубже понять роль той эпохи.

Международный опыт и примеры

Примером успешного сохранения исторической памяти о войне является Япония, где после Второй мировой войны были разработаны стратегии, направленные на предотвращение новых войн. Осознание своей вины за преступления, совершенные во время войны, позволило японцам не только сохранить память, но и передавать уроки будущим поколениям. Историческое сознание в Японии включает в себя признание ошибок и поиск путей предотвращения войн в будущем. Важно отметить, что Япония добилась этого через образование и культуру, продвигая такие ценности, как мир и отказ от насилия.

Вклад Казахстана в победу в Великой Отечественной войне (1941–1945) был значительным и многогранным. Из республики, население которой составляло около 6 миллионов человек, на фронт были призваны более 1,2 миллиона казахстанцев, что составляло примерно 20% от общего числа жителей. К сожалению, более половины из них не вернулись с войны (2). Подвиги казахских воинов, таких как Бауыржан Момышулы, Маншук Маметова и Алия Молдагулова, должны быть частью не только национальной истории, но и мировой памяти о той войне. Эти героические имена остаются символами мужества, самоотверженности и стойкости, и они должны быть известны всем поколениям. Казахстанские мемориалы, такие как памятники в Алматы и других городах, служат напоминанием о той огромной цене, которую заплатил народ.

Сохранение памяти о Великой Отечественной войне – это не просто дань уважения предкам, а необходимость для будущих поколений. Только зная свою историю, народ может сохранить свою идентичность и предотвратить новые трагедии. Мы должны сделать все возможное, чтобы передать наследие той эпохи будущим поколениям, чтобы они могли извлекать из этой истории уроки для построения мира без войн.

Будущие поколения должны получать достоверные знания о войне. Для этого необходимо:

- развивать историческую науку и обеспечивать доступ к архивным данным;
- популяризировать историю через современные форматы, включая кино, литературу и интернет-проекты;
- развивать патриотическое воспитание в школах и вузах;

- использовать массовую культуру для формирования устойчивой исторической памяти.

Системная работа по сохранению памяти о Великой Отечественной войне и передачи правды о тех событиях является залогом того, что трагедии прошлого не повторятся в будущем. Это наш долг перед теми, кто отдал свою жизнь за свободу и будущее нашей страны. История – это не просто прошлое, это основа будущего, и от нас зависит, каким оно будет.

Список использованных источников:

- 1 <https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=12770%Dictionary> 40 morf
- 2 <https://eurasia.expert/ekspert-obyasnil-vklad-kazakhskoy-ssr-v-razgrom-natsistov/>.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: МҮМКІНДІКТЕР МЕН ҚАУІПТЕР

А. РАХИМЖАНҚЫЗЫ

*Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы
Алматы академиясының 2 курс курсанты*

А.Ә. ҮМБЕТОВА

*М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Жалпы білім беретін пәндері кафедрасының
аға оқытушысы, пед.ғылымдарының магистрі,
полиция подполковнигі*

«III опаснее ядерной энергии» – Патриарх Кирилл

Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект қазіргі заманғы әлемнің негізгі қозғаушы күшіне айналды. Бұл технологиялар экономиканы, білім беруді, денсаулық сақтау және мемлекеттік басқару сияқты салаларды түбегейлі өзгертуде. Дегенмен, олардың кеңінен қолданылуы жаңа қауіптерді де туындатады, мысалы, деректердің қорғанысыздығы, кибершабуылдар және әлеуметтік теңсіздіктер.

**Цифрлық технологиялар мен ЖИ-дың мүмкіндіктері
Экономикалық даму**

Цифрлық технологиялар бизнес үдерістерін автоматтандыру, өнімділікті арттыру және жаңа нарықтарды ашуға мүмкіндік береді.

ЖИ-дың қолданылуы:

- **Қаржы саласында:** Несиелік тәуекелді бағалау, алаяқтықты анықтау. Мысалы, 2020 жылғы Kaspi.kz қосымшасындағы техникалық ақау. ЖИ алгоритмдері клиенттердің қаржылық деректерін талдап, олардың несиелік қабілеттілігін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді. Бұл дәстүрлі әдістерге қарағанда неғұрлым нақты және әділ шешімдер қабылдауға ықпал етеді.

- **Денсаулық сақтауда:** Дәрігерлерге диагноз қоюға көмектесу, пациенттердің денсаулық жағдайын мониторингілеу. Мысалы, IBM Watson for Oncology алгоритмі. Ол онкологиялық жағдайларды 95%-дық дәлдікпен және МРТ мен рентген суреттерін талдайды. Ittini Guide атты қазақстандық стартап ЖИ негізіндегі платформаны іске қосты, ол қан талдауларын 98,7% дәлдікпен талдап, жасырын инфекцияларды анықтауға және ағзаның әртүрлі әсерлерге реакциясын бақылауға мүмкіндік береді.

- **Өнеркәсіп саласында:** Tesla зауыттары автомобильдерді құрастыру үшін роботтарды пайдаланады. Үлкен деректерді талдау: логистикалық оңтайландыру (мысал: Amazon). Тағы да қоса кетсек, Goldman Sachs 600 трейдерді 2 қызметкерге және AI алгоритмдеріне ауыстырып, шығындарды 40% қысқартты. Қызмет көрсету мақсатында 200 разработчик-программисттер жұмысқа алынды.

Қоғамдық қызметтер

Электрондық үкімет пен смарт-қалалар азаматтарға мемлекеттік қызметтерді жеңілдетеді. Мысалы:

- **eGov:** Құжаттарды онлайн алу. Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министрі Дмитрий Мунның айтуынша, eGov порталында ЖИ агенттерін енгізу азаматтарға мемлекеттік қызметтерді алуды жеңілдетеді делінген.

- **Білім беру:** ЖИ-не негізделген білім беру платформалары студенттерге жекелендірілген оқуға мүмкіндік береді. Мұғалімдерге үй жұмыстарын тексерісе алады. ЖИ технологиялары ерекше қажеттіліктері бар студенттерге білім алуда қолдау көрсетеді. Мысалы, мәтінді сөйлеуге айналдыратын немесе керісінше бағдарламалар көру немесе есту қабілеті шектеулі студенттерге көмектеседі.

Параметр	Жасанды Интеллект	Адам
Деректердің жылдамдығы	5 млн таңбаны бірнеше секундта өңдейді	Шамамен 3500 минут қажет
Есте сақтау қабілеті (жады)	Шексіз, деректерге лезде қол жеткізу	Шектеулі, қайталау қажет
Дәлдік	Алгоритм дұрыс болса, қателер минималды	Шаршау немесе алдын-ала пікірлер әсерінен қатерлерге бейім
Эмоционалдық	Жоқ	Шешімдерге әсер етеді (көңіл-күй, эмпатия)
Шығармашылық	Өрнектерді қайталау (мысалы, мәтін немесе сурет генерациялау)	Түбегейлі жаңа идеяларды ойлап табу қабілеті

Халықаралық келісімдер мен заңдар:

Еуропалық Одақтың Жасанды Интеллект Акті (Artificial Intelligence Act) жасанды интеллектіні реттеуге арналған маңызды халықаралық құжат болып табылады. 2024 жылдың 1 тамызында Еуропалық Одақтағы жасанды интеллект (AI) туралы жаңа заң (ЕО AI актісі) күшіне енеді. Бұл іс-шара осы заңда белгіленген талаптардың сақталуына қатысты маңызды кезеңдердің бастамасы болмақ. Тиісті технологияларды қолдануды реттеу мақсатында әзірленген құжат азаматтардың құқығына қауіп төндіретін

қосымшалар мен қызметтерге тыйым салуды қамтиды. Мысалы, сексуалдық, нәсілдік немесе дінге негізделген биометриялық санаттарға, сондай-ақ жеке тұлғалардың суреттерін интернеттен немесе бақылау камераларынан рұқсатсыз шығаруға тыйым салынады.

2025 жылдың 2 ақпаны – азаматтардың құқықтарына қауіп төндіретін қолданбаларды пайдалануды тоқтатудың соңғы мерзімі. Жасанды интеллектіні дамытатын және қолданатын компаниялар осы күнге дейін мұндай технологияларды пайдалануды тоқтатуы керек. Заңды бұзу ауыр айыппұлдарға әкеледі. Тыйым салынған жүйелерді пайдаланғаны үшін компанияларға 35 миллион еуроға дейін немесе әлемдік жылдық кірістің 7% мөлшерінде айыппұл салынады. Бұл ЕО-ның азаматтардың құқықтарын қорғауға және AI-ны реттеуге деген көзқарасының маңыздылығын көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің құжаттары:

Қазақстан Үкіметі 2024-2029 жылдарға арналған Жасанды интеллектіні дамыту тұжырымдамасын қабылдады. Бұл тұжырымдамаға сәйкес, жасанды интеллектіні қолдану 2030 жылға қарай жаһандық ЖІӨ-ні 14%-ға арттыруы мүмкін. Инфрақұрылымды дамыту шеңберінде елімізде суперкомпьютерді орналастыру, деректерді өңдеу орталықтарын салу, Ұлттық ЖИ платформасын құру және талшықты-оптикалық байланысты дамыту көзделген. Сонымен қатар адами капиталдың өсуі үшін бірқатар білім беру және акселерациялық бағдарламаларды іске асыру жоспарланған. Қазіргі уақытта 17 жоғары оқу орны ЖИ бойынша 15 бағытты енгізді. Осы мамандықтар бойынша пәндерді 2 196 студент оқиды.

Қазақстанда жасанды интеллектіні енгізу және инвестициялар:

Қазақстан 2023 жылы жасанды интеллектіні енгізуге дайындық бойынша әлемдегі ТОП-50 елдің қатарына кірді. 2024 жылы Қазақстанда IT-компаниялардың саны 18 683-ке жетіп, соңғы үш жылда 16%-ға өсті. Сонымен қатар, IT-қызметтердің экспорты 529 млн АҚШ долларына дейін ұлғайды. 2024 жылы Hero's Journey стартапы 6 миллион доллар инвестиция тартты, бұл Қазақстандағы стартаптар арасында ең ірі қаржыландырулардың бірі болды.

AI қауіптері: нақты жағдайлар мен схемалар

2024 жылы киберқылмыстардың саны рекордтық деңгейге жетіп, шығындар 10 миллиард еуроны құрады, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда екі есе көп. Deep Instinct есебіне сәйкес, 2024 жылы кибершабуылдардың 85%-ы жасанды интеллектімен байланысты болды.

1. **Жұмыссыздық:** 2025 жылға қарай автоматтандыру 85 миллион жұмыс орнына (ДЭФ) әсер етеді. Мысалы, есепшілердің орнына ЖИ арқылы есеп-қисаптарды жасауға болады. Зауыттарда адамдардың қара күшінің орнына, арнайы роботтар ауыр заттарды тасымалдай алады.

2. **Deepfake:** 2022 жылы Украинаны тұрақсыздандыру үшін жасанды интеллект жасаған Зеленскийдің "капитуляция" туралы бейне пайда болды. Мысалы, адамдардың бет-бейнесін, дыбыс ырғағын, дауысын пайдаланып, ЖИ арқылы жалған ақпараттарды жасап және оны тез таралуына ықпал етеді.

3. **Кибершабуылдар:** ЖИ-ды пайдаланатын хакерлер жаңа әдістерді қолданады:

- *Фишинг:* ЖИ арқылы жазбаларды жасанды түрде жасау.
- *Автоматтандырылған шабуылдар:* Желілерді тез тарататын вирустар.

Және де ЖИ мен робототехниканың дамуы қоғамға көптеген мүмкіндіктер әкелгенімен, олар жаңа этикалық және әлеуметтік мәселелерді де туындатады. Мысалы, 2024 жылы Оңтүстік Кореяның Гуми қаласында әкімшілік қызметкер ретінде жұмыс істеген роботтың баспалдақтан құлап, істен шыққан оқиғасы тіркелді. Кейбір ақпарат құралдары бұл оқиғаны “роботтың суициді” деп атады. Бұл жағдай роботтардың жұмыс жүктемесі мен олардың техникалық қызмет көрсетуіне қатысты сұрақтар туғызды. Робот Bear Robotics компаниясы тарапынан жасалған және құжаттарды жеткізу, қаланы

насихаттау сияқты міндеттерді атқарған. Куәгерлердің айтуынша, оқиға алдында робот бір нүктеде айналып тұрған. Осы оқиға жасанды интеллект пен роботтарды енгізу барысында туындайтын жаңа мәселелерді көрсетеді. Бұл технологияларды қолдану кезінде олардың сенімділігі, қауіпсіздігі және этикалық аспектілерін ескеру маңызды.

AI қауіптерінің шешу жолдары

1. Жұмыссыздық пен автоматтандырудың әсеріне қарсы шаралар:

- **Қайта даярлау және біліктілікті арттыру:** Жұмысшыларды ЖИ, робототехника және IT салаларына қайта даярлау. Мемлекеттік және жеке сектордың бірлескен бағдарламаларын құру.
- **Жаңа салаларды дамыту:** Автоматтандыруға тәуелділікті азайтатын креативтік және басқарулық жұмыс орындарын құру.
- **ЖИ-мен ынтымақтастық:** Адамдар мен роботтардың бірлескен жұмысын қолдайтын жүйелерді енгізу (мысалы, адамдар роботтарды басқарады).

2. DeepFake және жалған ақпаратпен күрес:

- **Ақпаратты тексеру құралдары:** AI-қарсы детекциялық жүйелерді дамыту (мысалы, Google Deepfake Detection Challenge).
- **Заңнамалық реттеу:** Жалған ақпарат таратушыларға қатаң жазаларды енгізу.
- **Азаматтарды цифрлық сауаттылыққа үйрету:** Ақпаратты сыни тұрғыдан талдауға арналған білім беру бағдарламалары.

3. Кибер шабуылдарға қарсы шаралар:

- **ЖИ-не қарсы қорғаныс:** AI-ды пайдаланатын киберқауіпсіздік жүйелерін қолдану (мысалы, кездейсоқ шабуылдарды болжау).
- **Екі факторлы аутентификацияны (2FA) кеңінен енгізу.**
- **Фишингке қарсы білім беру:** Қызметкерлерді фишингті анықтау бойынша жаттықтыру.
- **Автоматты жаңартулар:** Желілердің қауіпсіздігін үнемі жаңартып отыру.

Қорытынды:

Жасанды интеллект пен сандық технологиялардың дамуы қоғамға айтарлықтай мүмкіндіктер әкелді: медицинада дәлдікті арттыру, экономиканы тиімділендіру, тұрмыстық өмірді жеңілдету. Дегенмен, бұл технологиялар жұмыссыздықтың өсуі, деректердің құпиялылығының бұзылуы, этикалық және әскери тәуекелдер сияқты сындарлы мәселелерді туғызады. Тәуекелдерді басқару үшін маңызды қадамдар:

Заңнамалық реттеу (мысалы, деректерді қорғау және автономды қаруды шектеу).
Этикалық негіздерді нығайту (алгоритмдердің ашықтығы, әділдік).

Адам ресурсын дамыту (цифрлық біліктілікті көтеру, жұмыс күшін қайта дайындау).
Технологиялардың пайдасын максимизациялау және қауіптерді минимизациялау үшін мемлекеттер, компаниялар және ғылыми қауымдастықтың үйлестіруі қажет. ЖИ-дың әсері тек техникалық шешімдерге емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық стратегияларға негізделуі тиіс. Салқын талдау және уақтылы шаралар технологияларды қоғамның болашағына бағыттауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 **Google DeepMind.** Deepfake Detection Challenge / Google AI Blog. – 2020. – <https://ai.googleblog.com>
- 2 **IBM Security.** AI in Cybersecurity: Threats and Defenses / IBM Security. – 2022. – 45 с. – <https://www.ibm.com/security>

- 3 **Б.Шнайер**, Click Here to Kill Everybody: Security and Survival in a Hyper-Connected World / Б.Шнайер. – Нью-Йорк: W. W. Norton & Company, 2018. – 320 с. – ISBN 978-0-393-60888-5.
- 4 **Ли К.-Ф.** AI Superpowers: China, Silicon Valley, and the New World Order / К.-Ф. Ли. – Бостон: Houghton Mifflin Harcourt, 2018. – 256 с. – ISBN 978-1-328-66991-9.
- 5 **Еуропалық Одақ.** Artificial Intelligence Act / ЕО. – 2023. – 150 с. – <https://eur-lex.europa.eu>.
- 6 **Қазақстан Республикасы.** Цифрлық даму концепциясы (2021–2025) / ҚР Үкіметі. – Астана, 2021. – 80 с.

ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА КАК ЧАСТЬ БОЕВОЙ ИСТОРИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Б. АМУРЗАКОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного
института радиоэлектроники и связи*

Г.А. ЗВЕРЕВА

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных
дисциплин, магистр, подполковник запаса*

В нынешних условиях для возрождения государственного самосознания, государственного мировоззрения в умах людей необходимо восстанавливать историческую память народа, формировать историческое самосознание, которое и будет лежать в основе казахстанского патриотизма, даст возможность осознать необходимость сохранения исторической памяти своего государства, воспитать любовь к своей стране. История казахского народа представляет собой важнейшую часть всемирной истории – вот почему ее изучение занимает важное место в формировании казахстанского патриотизма и исторического сознания. Патриотическое воспитание – одно из приоритетных направлений сегодняшней работы с молодежью.

В сознании многих людей патриотическое воспитание подрастающего поколения сводится лишь к выполнению воинского долга, что значительно сужает содержание понятия патриотического воспитания. Процесс должен охватывать гораздо более широкие пласты. Особенно это касается воспитания патриотизма на самой ранней стадии развития человека. Воспитание должно подготовить человека к одной из главной роли в жизни – к роли гражданина, которая предусматривает выполнение гражданских обязанностей – чувства долга перед страной, обществом, родителями, чувство национальной гордости и патриотизма, уважение Конституции государства, государственной символики, ответственность за судьбу страны, бережное отношение к национальным и природным богатствам государства.

Сегодня большое внимание уделяется боевой истории Республики Казахстан и это закономерно и понятно. Чем совершеннее становится наше общество, тем дороже ему прошлое Родины, тем острее стремление познать его в полном объеме. Ученые Института истории государства МОН РК подготовили и издали новую книгу «Қазақ жауынгері ұлы Отан соғысы майданында» – «Казахстанцы в Великой Отечественной войне». Это 640-страничное историко-документальное исследование коллектива авторов на казахском и

русском языках под редакцией доктора исторических наук, профессора Буркитбая Аягана тиражом 2000 экземпляров выпустило в свет алматинское издательство «Онер».

Здесь собраны уникальные материалы, касающиеся актуальной и малоизученной темы - вклада казахов в общую победу в Великой Отечественной войне. Впервые освещены ранее неизвестные страницы истории войны, дана объективная оценка процессам, происходившим в те суровые годы. Казахи храбро сражались на фронте. 500 человек стали Героями Советского Союза, А.Т.Бегельдинов, С.Луганский, Л.Беда и И.Павлов удостоены высокого звания дважды. Помнить и знать тех, кто отстоял мир на земле, – священный долг каждого человека (1).

Празднование Дня Великой Победы проходит практически во всех образовательных учреждениях Казахстана, не остается в стороне и наш ВУЗ. Курсанты ВИИРЭиС участвуют в различных мероприятиях районного и городского масштаба – прохождении торжественным маршем, показательных выступлениях с оружием, возложении венков на аллее ветеранов, встречах с ветеранами Великой Отечественной войны.

В формировании облика современного воина-патриота важную роль играют воинские ритуалы – торжественные церемонии, эмоционально выражающие смысл, содержание традиций, связанных с важнейшими событиями в жизни общества. Это особая форма социального общения, в которой находят отражение мировоззрение определенных социальных групп или общества в целом, а также нравственные идеалы.

На протяжении всей отечественной истории одним из главных воинских ритуалов праздничного характера являются парады. Они вызвали у воинов гордость за принадлежность к могуществу и славе оружия, причастность к героизму и мужеству, проявленными их предшественниками.

В этом юбилейном году 80-летия Победы в Великой Отечественной войне курсанты 1-го курса нашего института принимают участие в параде в нашей столице – городе Астана. Я с уверенностью могу сказать что, Казахстан находится в крепких руках защитников Отечества – патриотов своего государства. Нигде больше не увидишь той искры, которая присутствует в глазах моих товарищей во время долгих тренировок на плацу. Наши сердца пылают гордостью за свое государство и за то, что мы являемся его защитниками.

Необходимо укреплять историческое сознание и определить значимость и роль Казахстана в новой исторической эпохе. Осознание своей истории дает энергию и духовно питает и сплачивает общество. Все дальше от нас суровые годы Великой Отечественной войны, но внимание народа к великим событиям минувшего, историческим победам, одержанным воинами в битве с фашизмом, не ослабевает. Не только сегодняшняя молодежь, но и грядущие поколения всегда будут свято чтить память о тех людях, благодаря которым мы живем на земле. Исторический подвиг наших предков вдохновляет военнослужащих современной казахстанской армии на постоянное развитие военного дела, совершенствование боевой подготовки. Справедливо говорится, что Родине служить нельзя вполсилы. Ратный труд требует максимальной мобилизации всех моральных и физических сил, полной самоотдачи. Дело чести каждого военнослужащего стать мастером своего дела, классным специалистом.

Историческая память – это, прежде всего, национальная идея. Обществу необходимо хранить социально значимую информацию в любом виде, в любом носителе. Исторический путь, пройденный народом, откладывается в его социальной памяти и формирует традиционные установки его культуры. Освоение духовного наследия ушедших поколений, восстановление исторической памяти откроет нам дорогу для расцвета нашего Казахстана, духовного развития общества (2, с.344).

В настоящее время в изучении военной истории актуальны вопросы военного и духовного наследия народа. Накопленный в годы Великой Отечественной войны боевой опыт является для нас военным наследием старшего поколения, а проявленный ими героизм (в боях или мирном труде) и их имена – духовным наследием. Они должны

служить примером для современных и будущих защитников Отечества, и чем больше и ярче будут освещены вопросы военно-духовного наследия, тем сильнее проявление патриотических чувств народа.

Следует отметить, что казахстанцы в годы войны были едины в своих чувствах, патриотический дух населения с момента объявления войны призвал их к вооруженной защите Отечества. «В эти дни в военкоматы и райкомы партии столицы Казахстана непрерывно шли рабочие, колхозники, служащие, ученые – люди всех возрастов и профессий. Шли коммунисты, комсомольцы и беспартийные.

Много было молодежи – вневоинских и призывников. Все они просили послать их на фронт. Этим добровольцев было великое множество» – вспоминал об этих днях Б.Момышулы (3, с. 8).

Великая Отечественная война – одна из наиболее трагических страниц в истории человечества. Триумфальная и победоносная армия фашистской Германии, завоевавшая западную Европу, нашла свое поражение на территории Советского государства. Казахстан внес свой непомерный вклад для Победы над фашизмом.

Воины-панфиловцы проявили в боях против немецких захватчиков под Москвой массовый героизм, роль и авторитет командира дивизии были огромными. Генерал-майор И.В.Панфилов, обладая военным талантом и организаторской способностью, сумел создать дивизию, под ударами которой не устояли крупные соединения немецко-фашистской Германии (4).

В настоящее время явно прослеживается возникшая необходимость проведения научно-исследовательских работ по различным направлениям науки, продиктована она тем, что время все дальше уносит дни войны, и со сменой поколений забываются подвиги героев.

В связи с этим возникают различные проблемы, связанные с изучением особенностей поведения и управления человеком (воинским коллективом) в военной обстановке, а также и в военно-духовном воспитании характера воинов.

Исходя из вышесказанного, помнить подвиги героев – необходимость. Пропагандировать и воспитывать казахстанских военнослужащих, прививая им воинский дух и чувства причастности к победе над фашизмом – обязанность, которая должна найти свое решение в масштабе республики с принятием соответствующих программ по изучению военно-духовного наследия казахского народа.

Список использованных источников:

- 1 «Қазақ жауынгері ұлы Отан соғысы майданында» - «Казахстанцы в Великой Отечественной войне» /Под общ.ред. Б.Аягана.- А.: Онер, 2009. - 640 с.
- 2 Культурология: Учебник для студентов вузов и колледжей/Сост. Т.Габитов.- Алматы: Раритет, 2008. – 424 с.
- 3 Момыш-улы Б.Психология войны. - А.:Казахстан, 1996. – 176 с.
- 4 Момыш-улы. Б. Генерал Панфилов. Изд.3-е. – Алматы: Казахстан,1973. – 156 с.
- 5 Разгром немецко-фашистских войск под Москвой (ноябрь 1941 г. – январь 1942 г.). Под редакцией Маршала Советского Союза Соколовского В.Д. – М.: Воениздат МО СССР, 1964. - 444 + 17 вкл.

ЖЕҢІСКЕ ЖЕТКІЗГЕН ТЕХНИКАЛАР

Х.Д. АҚЫЛБАЙ

Сабыр Рахымов атындағы Әскери колледжі, 1 курс ұланы

Н.Қ. ДІЛДӘБЕКОВА

*Сабыр Рахымов атындағы Әскери колледжі, физика пәнінің
оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі*

Биыл 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысындағы Ұлы Жеңіске 80 жыл. Сұрапыл соғыс 1418 күнге созылды. Қан төгіс майданға Қазақстаннан 1 млн 200 мыңнан астам адам аттанды. Олардың тең жартысы қан майданнан елге қайтып оралған жоқ. Отан үшін от кешкен аға буын, батыр ата-бабаларымыздың қайталанбас ерліктерін, есімдерін Ұлы Жеңіс мерекесі алдында жас ұрпаққа қайта жеткізуді және жастарды Отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа, өз елінің патриоты болуға тәрбиелеу.

Сұрапыл соғыстың сәтті бітуіне, қазіргі таңда Ұлы Жеңістің 80 жылдығын тойлауымызға әскери техникалар орасан зор үлес қосты. 80 жылдан астам уақыт өтседе соғыс жылдарындағы қару-жарақ, техникалар адамзат баласының ұрпағының басты назарында. Бүгін біз екінші дүниеүзілік соғыс кезінде қолданыста болған техникалар жайлы айтатын боламыз.

Броньды машиналар шығаратын әскери өндіріс зауыттар құрылды. Әскери – өндірістік кешендер мыңдаған ұшақтар мен танктер шығарып отырды. Бұл Ұлы Отан соғысы жылдарындағы маңызды болған әуе және танк әскерлерін құруға үлкен мүмкіндік берді. Ұлы Отан соғысы кезінде Кеңес Одағы әртүрлі әскери техникаларды кеңінен қолданды. Солардың ішінде ең танымалдары:

Танктер: Т-34 – Соғыстың ең үздік орташа танктерінің бірі. Жоғары маневрлік қабілеті мен мықты броньдауымен ерекшеленді. КВ-1 – Қалың броньдалған ауыр танк, бірақ баяу болды. ИС-2 – Соғыстың соңында пайда болған қуатты ауыр танк, немістердің "Тигр" танктерімен күресу үшін жасалды. Т-34 танкі 1940-1944 жылдары Ұлы Отан соғысының барлық ұрыстарында пайдаланылған кеңес заманының ең таңдаулы әрі баршамызға танымал қару-жарағы. Кошкиннің бастамасымен Харьков қаласындағы конструкторлық бюроның қолға алуымен пайда болған қару КСРО-ның қызыл әскерінде біршама уақыт пайдаланылған. 1942-1945 жылдары Орал мен Сібір жерлерінде орналасқан зауыттарда күн-түн демей осы танктың мыңдаған данасы жасалынып отырды. Т-34 үлгісін модернизациялау мен жетілдірілуімен Оралдағы 183 танк зауыты айналысып отырған. Көптеген әскери қасиеттерге толы Т-34 көптеген әлемдік сарапшылардың оң бағасын алып, екінші дүниежүзілік соғыстың "үздік" танкісі деген атаққа ие болған. Т-34 үлгісі көптеген жаңа танктердің пайда болуына түрткі болып, әскери техникалық өндірістің дамуы мен кең етек алуына үлкен ықпалын тигізді. Күні бүгінге дейін осы үлгінің көптеген даналары әлемнің түрлі мұражайларында ескерткіш ретінде орналасқан.

Жүк және бронетехника: Үш білігі бар Зис-6 көлігінің прототипі ретінде 1930 жылдары кең қолданыста болған АМО-3 екі білікті жүк көлігінің негізінде құрастырылған АМО-3-НАТИ модификациясы болған. Ал олар өз кезегінде американдық «Autocar» машинасының көшірмесі еді. Сондықтан да сериялық көлік алғашында АМО-6 деген атауға ие болып, тек кейін ғана ЗиС-6 болып өзгертілді. Бұл көлік негізінде түрлі модификациялар жасалынып, әскери қажеттіліктердің бәрін өтей алатын. Қару-жаракты да, әскерилерді де тасымалдайтын. Тіпті, алғашқы көмек көрсетуге арналған жедел жәрдем машиналары да осы үлгіге қарап жасалған.

ГАЗ-АА, ЗиС-5 – Кеңес армиясының негізгі жүк көліктері. БА-64 – Жеңіл броневтомобиль, барлау үшін қолданылды. СУ-100 – Мықты танкке қарсы қолданылатын өздігінен жүретін артиллериялық қондырғы.

Артиллерия: Артиллерия Ұлы Отан соғысы кезінде «Соғыс құдайы» деп аталды. Танкке қарсы зеңбіректер 45 мм танкке қарсы зеңбіректер 53-К, 45 мм М-42 және 57 мм

ЗИС-2. Зениттік артиллерияда 37-мм 61-К зениттік зеңбіректер, сондай-ақ 76-мм 3-К және 85-мм 52-К зеңбіректері қолданылды. "Катюша" реактивті жүйесі – Жаппай атқылауға арналған зымыран жүйесі. Жылдамдығы мен жойқын күші жоғары болды. ЗИС-3 – 76,2 мм калибрлі дала зеңбірегі, өте әмбебап қару болды. 122 мм гаубица М-30 – Кеңес әскерінің негізгі артиллериялық құралдарының бірі. БМ-8, БМ-13, БМ-31 сынды артиллериялық қаруларды халқымыз еркелетіп "Катюша" деп атап кеткен. Бұл атаудың қолданылуы кең етек алғаны соншалықты, соғыстан кейінгі жылдары шыққан БМ-14 пен БМ-21 солай аталған. 1939-1941 жылдары Галковский, А.П.Павленко, С.Поповтар аянбай тер төгіп, осы соғыс қаруының түпнұсқасын жасап, дайындаған болатын. Ал 1941 жылдың наурыз айында БМ-13 сынақтан сәтті өткендіктен, ЗиС-6 көлігінің негізінде кино туындылардан бізге таныс толыққанды "Катюша" пайда болды.

Ату қару-жарақтары: Соғысқа дейін автоматты қаруды дамытуға көбірек көңіл бөлінген болатын. Дегенмен, Кеңес әскерінің ату қаруы С.Мосин винтовкасы, Ф.Токарев ойлап тапқан өздігінен зарядталатын винтовка болды. Офицер қаруы ретінде Наган револьверлері мен Ф.Токаревтің ТТ тапаншалары пайдаланылды. Кеңестік атыс қаруының ең танымал туындысы пистолет-пулемет және Ф.Токарев пен В.Дегтярев ойлап тапқан қол пулеметтері соғыс жылдарында қолданылды.

Авиация: Бәрімізге мәлім, Ұлы Отан соғысы кезінде Ил-2 ұшағын қазақтың данқты батырлары Талғат Бигелдинов пен Нүркен Әбдіров тізгіндеп, ерліктің талай үлгісін көрсетті. Тіпті Талғат Бигелдинов ұшқан Ил-2 ұшағы оны көп рет ажал құшағынан құтқарды. Ал онымен Нүркен Әбдіров із кескен жауды іліп, қалың қаскөйді «қоғадай жапырған» деседі. Тарихта ең көп шығарылған соғыс ұшағы. Жалпы саны – 36 мың. Кеңес әскерінде Ил-2-ге «бүкір» (фюзеляжының сұлбасына байланысты) атауы берілген. Ал ұшақты құрастырушылар «ұшатын танк» деп атаған. Оның қалқанының берік болуына байланысты неміс ұшқыштары оны Betonflugzeug – «бетонды ұшақ» немесе Zementbomber «цементтік бомбылаушы» деп атаған.

Ил-2 "Штурмовик" – Танктер мен жаяу әскерге қарсы қолданылған шабуылдаушы ұшақ. Як-3, Як-9 – Кеңес әскери-әуе күштерінің негізгі жойғыш ұшақтары. Пе-2 – Танымал бомбалаушы ұшақ, жылдам әрі тиімді болды.

Бұл техникалар соғыс кезінде Кеңес армиясының негізгі күштерінің бірі болды. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қару-жарақ технологиялары одан әрі дамып, жетілдірілді. Бұл біздің ғалымдар мен конструкторлардың таланты мен жанкешті еңбегі әлемнің бірде-бір армиясында жоқ қару түрлерін жасауға мүмкіндік берді және Ұлы Жеңіске жетуде маңызды рөл атқарды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Техника тарихы/А.А.Зворыкин, Н.И.Осмова, В.И.Чернышев, Мәскеу, Әлеуметтік-экономикалық әдебиеттер баспасы, 1962. - 772 б.
- 2 В.С.Поликарпов, Ғылым мен техника тарихы: Университет студенттеріне арналған оқулық / В.С.Поликарпов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.- 352 б.- ISBN 5-222 005320-1.
- 3 Н.И.Дятчин, Техниканың даму тарихы: оқу құралы / Н.И.Дятчин. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. - 320 б. - ISBN 5-222 02136.
- 4 С.А.Мусский, Техниканың 100 ұлы кереметі / С.А. Мусский. - Мәскеу: Вече, 2001. - 432 б. - ISBN 5-7838-1013-4.

ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҒАЛЫМДАРЫ МЕН ИНЖЕНЕРЛЕРІНІҢ ҮЛЕСІ

А.Р. КАРБЕКОВА

*«6B02201– Шығыстану» мамандығының 3 курс студенті Абылай
хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем
тілдері университеті*

Б.Қ. ӘЛИ

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті Шығыстану факультеті,
Шығыстану кафедрасы доценті*

Ұлы Отан соғысы – Кеңес Одағы халықтары үшін ауыр сынақ болды. Қазақстан да бұл қиын кезеңнен тыс қалмады. Фронттағы ерліктермен қатар, соғыста ғылымның, инженерияның, медицинаның рөлі аса маңызды болды. Әскери техниканың дамуы, жаралыларды емдеу, металлургия, радиолокация, химия – осы салаларда еңбек еткен жас ғалымдар мен инженерлер жеңіске өз үлестерін қосты. Алайда, қазақ жастарының ғылымдағы рөлі толық зерттеліп, жеткілікті түрде насихатталып жатқан жоқ.

Бұл мақалада сол жылдары Қазақстаннан шыққан ғалымдар мен инженерлердің Ұлы Жеңіске қосқан үлесі баяндалады. Соғыс басталғанда Қазақстан маңызды ғылыми және өндірістік орталыққа айналды. Көптеген зауыттар, зертханалар, университеттер Алматы, Қарағанды, Өскемен және басқа қалаларға көшірілді. Осы орталықтарда жас зерттеушілер, ғалымдар, инженерлер мен дәрігерлер соғыс үшін қажетті технологияларды жасап, ғылыми ізденістермен айналысты.

Қазақстанның геология және металлургия саласы соғыс кезінде стратегиялық маңызға ие болды. Соғыстың ауыр жылдарында Қазақстан Кеңес Одағында сирек кездесетін металдарды негізгі жеткізушілердің бірі болды. Бұл металдар танк, ұшақ және қару-жарақ өндірісінде қолданылды (4, б. 112).

Қаныш Сәтбаев – соғысқа қажетті металдардың көзін ашқан ғалым. Қазақстанның Ұлы Отан соғысы жылдарындағы ең ірі ғылыми жетістіктерінің бірі – Қаныш Сәтбаевтың зерттеулері болды. 1941 жылы ол Жезқазған, Қаратау, Ақтөбе аймақтарындағы марганец, мыс, вольфрам кен орындарын зерттеп, олардың қорын дәл анықтады. Бұл металдар әскери техника жасауда аса қажет болды (5, б.78). Г.А.Трусовтың «Наука в годы Великой Отечественной войны» кітабында атап көрсетілгендей, Қазақстан металсыз қалғанда, Кеңес әскери өндірісі тоқтап қалатын еді (1, б.23).

Дінмұхаммед Қонаев соғыс жылдарында Қоңырат кенішінде инженер болып жұмыс істеді, кейін Балқаш мыс қорыту зауытында қызмет атқарды. Ол мыс пен алюминий өндірісін жетілдірумен айналысты. Бұл металдар әскери техника мен ұшақ өндірісінде кеңінен қолданылды (6, б.205).

П.А.Столяренко «Студенты и наука в годы войны» кітабында Қонаевтың ғылыми-зерттеу еңбектерінің соғыс жылдарында ерекше маңызға ие болғанын жазады (2, б.91).

Қазақстанда соғыс жылдарында тек әскери өндіріс ғана емес, ғылым мен білім де үлкен сынақтан өтті. Жас ғалым Мұхамеджан Қаратаев сол қиын жылдары оқу-ағарту және ғылыми жұмыстарды ұйымдастыруға белсене атсалысты. Ол эвакуацияланған ғалымдардың жұмысын үйлестіріп, жоғары білім жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуіне көмектесті (7, б.63).

Кеңес әскері жоғары сапалы металдар мен техникамен жабдықталып, майдандағы техникалық басымдықты сақтай алды. Соғыс кезінде Қазақстанда әскери медицина қарқынды дамыды. Эвакуацияланған әскери госпитальдерде қазақ дәрігерлері жаралыларды емдеу мен инфекцияларға қарсы күресте ерекше еңбек етті. Доктор Николай Беклемишев Қазақстанда майдандағы жауынгерлерге арналған вакциналарды әзірлеумен

айналысты. Оның зерттеулері әскери госпитальдерде инфекциялық аурулардың таралуын төмендетуге көмектесті (3, б.47). Н.И.Гращенко «Военно-полевая медицина» еңбегінде қазақ жерінде медицина саласындағы инновациялардың соғыс жағдайында үлкен рөл атқарғанын жазады (3, б.112).

Жараланған сарбаздардың тірі қалу мүмкіндігі артты, ал әскери медицинадағы жаңа әдістер соғыстан кейін де қолданылды.

Шахмардан Есенов соғыс кезінде радиолокациялық жабдықтардың жетілдірілуіне қатысып, Кеңес Одағының әуе шабуылынан қорғаныс жүйесін жақсартуға көмектесті (8, б.154). Б.Е.Черток «Ракеты и люди» еңбегінде соғыстағы радиолокацияның рөлін ерекше атап көрсетеді және осы салада қазақ инженерлері де еңбек сіңіргенін жазады (9, б.134).

Соғыс жылдарындағы ғылыми жетістіктер соғыстан кейін Қазақстанның ғылымы мен өнеркәсібінің қарқынды дамуына негіз болды.

Қорытындылай келгенде Ұлы Отан соғысы жылдары ғылым мен өндіріс тек тәжірибелі мамандардың ғана емес, жас ғалымдар мен инженерлердің де алаңы болды. Олар қиындықтарға қарамастан, ғылыми зерттеулерін жалғастырып, әскери өнеркәсіптің дамуына зор үлес қосты. Соғыс аяқталған соң, көптеген жас ғалымдар майданнан оралып, Қазақстан ғылымының негізін қалады. Олардың еңбегі ел тарихында маңызды орын алды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Г.А., Щербаков А.А. «Наука в годы Великой Отечественной войны» – Москва: Наука, 1975.
- 2 Столяренко П.А. «Студенты и наука в годы войны» – Ленинград: Издательство ЛГУ, 1980.
- 3 Гращенко Н.И. «Военно-полевая медицина» – Москва: Медицина, 1947.
- 4 Бөкетов Е.А. «Металлургия Казахстана» – Алматы: Ғылым, 1983.
- 5 Сәтбаев Қ. «Қазақстанның минералдық ресурстары» – Алматы: ҚазҒЗИ, 1942.

СОЗДАНИЕ ПРОТОТИПА ПУШКИ ГАУССА С ПОМОЩЬЮ СОВРЕМЕННОЙ ЭЛЕМЕНТНОЙ БАЗЫ

**Ш. БІРЖАНҰЛЫ, Д.С. АХМАДЖАНОВ,
И.А. ВОРОНЦОВ,**

курсанты 2-го курса ВИИРЭиС

А.А. АИШЕВ

преподаватель кафедры ОБРТЭ, подполковник

Актуальность исследования: Пушка Гаусса в качестве оружия обладает преимуществами, которыми не обладают другие виды стрелкового оружия. Это отсутствие гильз и неограниченность в выборе начальной скорости и энергии боеприпаса, возможность бесшумного выстрела (если скорость достаточно обтекаемого снаряда не превышает скорости звука) в том числе без смены ствола и боеприпаса, относительно малая отдача (равная импульсу вылетевшего снаряда, нет дополнительного импульса от пороховых газов или движущихся частей), теоретически, большая надёжность и, в теории, износостойкость, а также возможность работы в любых условиях, в том числе в космическом пространстве.

Объект исследования:

Преобразование электрической энергии в электромагнитную энергию.

Предмет исследования:

Современная электрическая элементная база.

Цель исследования:

Создание прототипа пушки Гаусса на современной элементной базе путем исследования теорем Гаусса и уравнений Максвелла.

Конечный результат:

Прототип Пушки Гаусса.

ВВЕДЕНИЕ

Применение стрелкового оружия, основанного на преобразовании энергии пороховых газов в кинетическую энергию в современных военных конфликтах выявило как достоинства его применения, так и недостатки, к числу которых можно отнести:

- громкость выстрела;
- износ ствола;
- выброс гильзы;
- отдача при выстреле.

В то же время, в середине 20 века была разработана пушка Гаусса, позволяющая производить стрельбу за счет преобразования электрической энергии в электромагнитную энергию.

Создание прототипа пушки Гаусса с помощью современной элементной базы для дальнейшего исследования ее свойств является целью данной работы.

Пушка Гаусса – это вид электромагнитной пушки, которая использует электромагнитные поля для апгрейда проекtilов до очень высоких скоростей. Эта технология была разработана в середине 20 века и получила свое название в честь Карла Фридриха Гаусса, немецкого математика и физика, который сделал важный вклад в области электромагнетизма.

История пушки Гаусса

История создания пушки Гаусса началась в 1930-х годах, когда ученые в США и Германии начали исследовать возможности использования электромагнитных полей для ускорения проекtilов. В 1940-х годах на основе этих исследований была разработана первая пушка Гаусса, которая была способна ускорять металлические шарики до скоростей около 1 000 м/с.

Одним из первых крупных проектов, связанных с разработкой пушки Гаусса, был проект для создания «магнитного ката», который должен был ускорять проекtil до скорости 3,5 км/с. Этот проект был начат в 1960-х годах в США и завершен в 1970-х годах, но его результаты не привели к созданию рабочей пушки Гаусса. Сегодня эти устройства используются в различных областях, включая военную и космическую технику, медицинскую технику, а также научные исследования.

В чем смысл теоремы Гаусса?

Теорема Гаусса для напряжённости электрического поля в вакууме
Общая формулировка: Поток вектора напряжённости электрического поля через любую произвольно выбранную замкнутую поверхность пропорционален заключённому внутри этой поверхности электрическому заряду.

3. ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Принцип действия пушки Гаусса основан на использовании сильных электромагнитных полей – так создается ускоряющая сила для проекtilов. Пушка состоит из пары электромагнитов, расположенных на противоположных сторонах ствола. Когда эти электромагниты заряжаются электрическим током, они создают мощное магнитное поле в стволе. Далее оно ускоряет металлический проекtil, который находится внутри ствола. Пушка может использоваться как для стрельбы одиночных проекtilов, так и для их непрерывного потока.

3.1 Теоремы Гаусса.

В чем заключается суть метода Гаусса?

Это метод последовательного исключения переменных, когда с помощью элементарных преобразований система уравнений приводится к равносильной системе треугольного вида, из которой последовательно, начиная с последних (по номеру), находятся все переменные системы.

В чем смысл теоремы Гаусса?

Теорема Гаусса для напряжённости электрического поля в вакууме
Общая формулировка: Поток вектора напряжённости электрического поля через любую произвольно выбранную замкнутую поверхность пропорционален заключённому внутри этой поверхности электрическому заряду.

Для чего нужна пушка Гаусса?

Пушка Гаусса – это вид электромагнитной пушки, которая использует электромагнитные поля для апгрейда проекtilов до очень высоких скоростей.

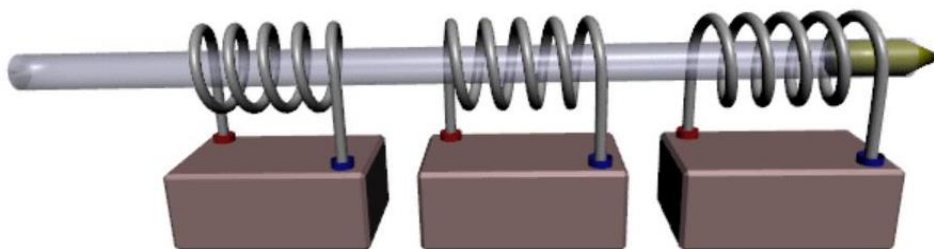

Рисунок 1. Иллюстрация принципа стрельбы Пушки Гаусса

Кинетическая энергия снаряда

$$E = \frac{mv^2}{2}.$$

m — масса снаряда.

v — его скорость.

Энергия, запасаемая в конденсаторе.

$$E = \frac{CU^2}{2}$$

U — напряжение конденсатора

C — ёмкость конденсатора

Время разряда конденсаторов

Это время за которое конденсатор полностью разряжается:

$$T = \frac{\pi\sqrt{LC}}{2}$$

L — индуктивность

C — ёмкость

3.2. Уравнения Максвелла

Уравнения Максвелла – система уравнений в дифференциальной или интегральной форме, описывающих электромагнитное поле и его связь с электрическими зарядами и токами в вакууме и сплошных средах. Вместе с выражением для силы Лоренца, задающим меру воздействия электромагнитного поля на заряженные частицы, эти уравнения образуют полную систему уравнений классической электродинамики, называемую иногда уравнениями Максвелла – Лоренца. Уравнения, сформулированные Джеймсом Клерком Максвеллом на основе накопленных к середине XIX века экспериментальных результатов, сыграли ключевую роль в развитии представлений теоретической физики и оказали сильное, зачастую решающее влияние не только на все области физики, непосредственно связанные с электромагнетизмом, но и на многие возникшие впоследствии фундаментальные теории, предмет которых не сводился к электромагнетизму (одним из ярчайших примеров здесь может служить специальная теория относительности).

Суть теории Максвелла – электромагнитного поля, созданной Дж.К.Максвеллом, заключается в следующем: Любое переменное магнитное поле возбуждает электрическое в окружающем пространстве.

Что просто объясняют уравнения Максвелла?

Интегральная форма уравнений Максвелла объясняет, как электрические заряды и электрические токи создают магнитные и электрические поля. Уравнения описывают, как электрическое поле может создавать магнитное поле и наоборот.

3.3. Состав пушки Гаусса.

Пушка Гаусса состоит из Корпус: алюминиевая профильная труба; ствол – простая алюминиевая трубка; рукоять, катушка и крепления для деталей отлиты пластиком на 3D-принтере. Электронная составляющая: провод сечением 1мм, конденсатор Eсros 450v 1000mkf, тиристор 70TPS12 преобразователь на базе ZVS драйвера с отсечкой по напряжению, три высоко токовых аккумулятора 18650, амперметр для контроля заряда аккумуляторов и вольтметр для индикации напряжения на конденсаторе. Снарядом служит простой отшлифованный обрезок болта.

Пушка Гаусса состоит из соленоида, внутри которого находится ствол (как правило, из диэлектрика). В один из концов ствола вставляется снаряд, сделанный из ферромагнетика. При протекании электрического тока в соленоиде возникает электромагнитное поле, которое разгоняет снаряд, «втягивая» его внутрь соленоида.

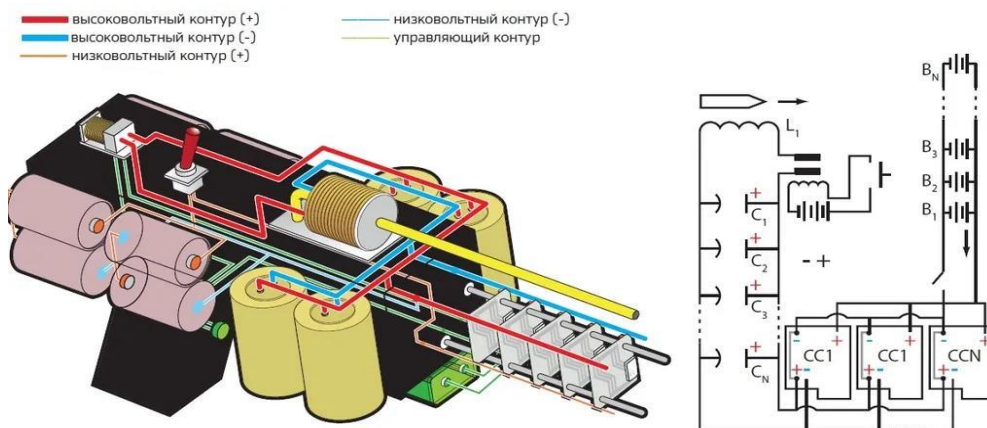

Рисунок 2. Пушка Гаусса. Схема электрическая принципиальная

На концах снаряда при этом образуются полюса, ориентированные согласно полюсам катушки, из-за чего после прохода центра соленоида снаряд притягивается в обратном направлении, то есть тормозится. В любительских схемах иногда в качестве снаряда используют постоянный магнит, так как с возникающей при этом ЭДС индукции легче бороться. Такой же эффект возникает при использовании ферромагнетиков, но выражен он не так ярко благодаря тому, что снаряд легко перемагничивается (коэрцитивная сила).

Для наибольшего эффекта импульс тока в соленоиде должен быть кратковременным и мощным. Как правило, для получения такого импульса используются электролитические конденсаторы большой ёмкости и с высоким рабочим напряжением.

Параметры ускоряющих катушек, снаряда и конденсаторов должны быть согласованы таким образом, чтобы при выстреле к моменту подлета снаряда к соленоиду индукция магнитного поля в соленоиде была максимальна, но при дальнейшем приближении снаряда резко падала. Стоит заметить, что возможны разные алгоритмы работы ускоряющих катушек.

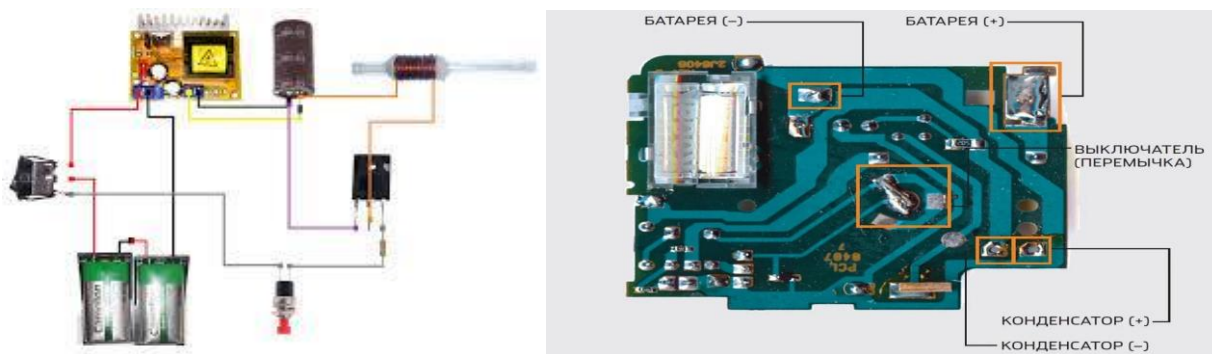

Рисунок 3. Состав пушки Гаусса

3.4 Ход работы

Принцип запуска снаряда основан, как мы уже представили, на законах физики, а именно – на втором уравнении Максвелла или, как его называют, законе Гаусса. Он гласит: "Изменение электрического поля в пространстве создает вихрь магнитного потока", и, чем сильнее электрическое поле, тем большей силы магнитный поток оно создает. Изучив этот закон, мы применили его в нашей сфере. Зажав кнопку подачи тока на конденсатор, мы заряжаем его на нужную нам величину (450v), затем отпускаем, остановив процесс зарядки. Чтобы пустить напряжение на катушку, снова нажимаем кнопку. В момент прохождения тока по проводу катушка создает вокруг себя магнитное поле, которое затягивает металлический снаряд в канал ствола. Напряжение действует всего долю секунды, поэтому к тому времени, как снаряд подойдет к центру магнитного поля, оно пропадет, и пуля по инерции вылетит из канала ствола.

Как водится, начать мы решили с простейшей конструкции – однокатушечной индукционной пушки. От эксперимента с многоступенчатым разгоном снаряда было принято решение отказаться, сделав упор на более простом исполнении с целью проверки работоспособности предложенной схемы. Это также связано с отсутствием практического опыта и наличия специализированных программ, способных построить сложную систему коммутации на мощных тиристорах и точно настроить моменты последовательного включения катушек.

Для изготовления прототипа изделия необходимые составные элементы были куплены как в магазинах, так и изготовлены на 3Д-принтере. В радиомагазине были закуплены несколько конденсаторов с напряжением 350-400 В и общей емкостью 1000-2000 микрофарад, эмалированный медный провод диаметром 0,8 мм, батарейные отсеки для «Кроны» и двух 1,5-вольтовых батареек типа С, тумблер и кнопку. Остальные элементы были закуплены в интернет-магазинах радиодеталей, а также изготовлены на 3Д-принтере в школе инновационного развития Алатауского района.

3.4.1. Катушка индуктивности

Главный силовой элемент нашей пушки – катушка индуктивности. С ее изготовления было начато изготовление изделия. Взяв отрезок соломинки длиной 30 мм и две большие шайбы (пластмассовые, можно применить картонные), собрали из них бобину с помощью винта и гайки. Далее наматывали на нее эмалированный провод аккуратно, виток к витку (при большом диаметре провода это довольно просто). Особенно внимательно смотрели за тем, чтобы не допустить резких перегибов провода, на целостность изоляции.

Время работы катушки индуктивности

Это время, за которое ЭДС катушки индуктивности возрастает до максимального значения (полный разряд конденсатора) и полностью падает до 0. Оно равно верхнему полупериоду синусоиды:

$$T = \pi\sqrt{LC}$$

L — индуктивность

C — ёмкость

Стоит заметить, что в представленном виде две последние формулы не могут применяться для расчетов пушки Гаусса, хотя бы по той причине, что по мере движения снаряда внутри катушки, её индуктивность все время изменяется.

Закончив первый слой, залили его суперклеем и начали наматывать следующий. Так поступили с каждым слоем. Всего нужно намотать 12 слоев. Затем можно разобрать бобину, снять шайбы и надеть катушку на длинную соломинку, которая послужит стволом. Готовую катушку проверили, подключив ее к 9-вольтовой батарее: она удержала на весу канцелярскую скрепку, значит, мы добились успеха!

3.4.2. Мощность и конденсаторы

Для формирования мощного электрического импульса как нельзя лучше подходит батарея конденсаторов (в этом мнении мы солидарны с создателями самых мощных лабораторных рельсотронов). Конденсаторы хороши не только большой энергоемкостью, но и способностью отдать всю энергию в течение очень короткого времени, до того как снаряд достигнет центра катушки. Однако конденсаторы необходимо как-то заряжать.

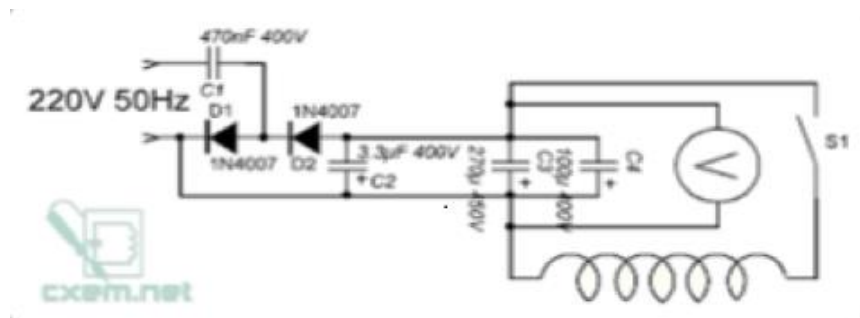

Рисунок 4. К объяснению формирования электрического импульса

К счастью, нужное нам зарядное устройство есть в любом фотоаппарате: конденсатор используется там для формирования высоковольтного импульса для поджигающего электрода вспышки.

Подбор емкости конденсаторов — это вопрос компромисса между энергией выстрела и временем зарядки орудия. Мы остановились на четырех конденсаторах по 470 микрофард (400 В), соединенных параллельно. Перед каждым выстрелом мы в течение примерно минуты ждем сигнала светодиодов на зарядных контурах, сообщающих, что напряжение в конденсаторах достигло положенных 330 В. Ускорить процесс заряда

можно, подключая к зарядным контурам по несколько 3-вольтовых батарейных отсеков параллельно.

Однако стоит иметь в виду, что мощные батареи типа «С» обладают избыточной силой тока. Чтобы транзисторы на платах не сгорели, на каждую 3-вольтовую сборку должно приходиться 3–5 зарядных контуров, подключенных параллельно. На нашем оружии к «зарядкам» подключен только один батарейный отсек. Все остальные служат в качестве запасных магазинов.

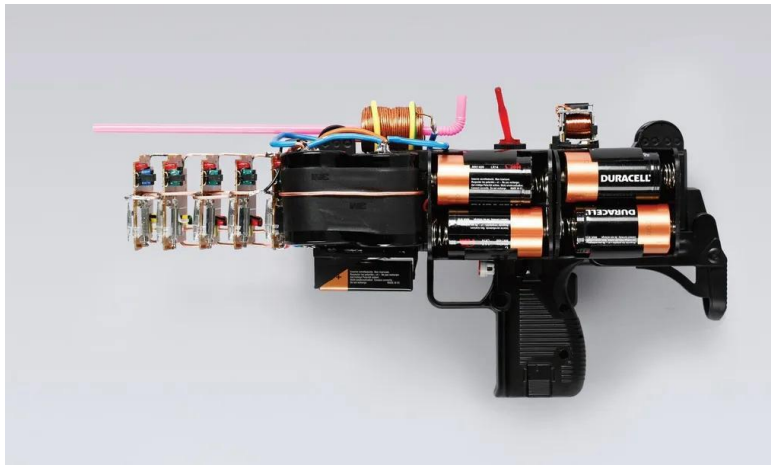

Рисунок 5. Внешний вид изделия

3.4.3. Меры безопасности

В качестве коммутирующего элемента для низковольтных схем (сотни вольт) идеально подходят тиристоры (мощные управляемые диоды), для высоковольтных (тысячи вольт) – управляемые искровые разрядники. Сигнал на управляющие электроды тиристоров или разрядников будет посылать сам снаряд, пролетая мимо фотоэлементов, установленных в стволе между катушками.

Момент выключения каждой катушки будет всецело зависеть от питающего ее конденсатора. Будьте внимательны: избыточное увеличение емкости конденсатора при заданном импедансе катушки может привести к увеличению длительности импульса. В свою очередь это может привести к тому, что после прохождения снарядом центра соленоида катушка останется включенной и замедлит движение снаряда. Детально отследить и оптимизировать моменты включения и выключения каждой катушки, а также измерить скорость движения снаряда поможет осциллограф.

Мы никому не советуем держать под пальцем кнопку, разряжающую батарею 400-вольтовых конденсаторов. Для управления спуском лучше установить реле. Его управляющий контур подключается к 9-вольтовой батарейке через кнопку спуска, а управляемый включается в цепь между катушкой и конденсаторами. При сборке высоковольтного контура необходим провод сечением не менее миллиметра, для зарядного и управляющего контуров подойдут любые тонкие провода. Проводя эксперименты со схемой, всегда следует помнить: конденсаторы могут иметь остаточный заряд. Прежде чем прикасаться к ним, разряжайте их коротким замыканием.

3.5. Процесс стрельбы.

Процесс стрельбы выглядит так: включаем тумблер питания; дожидаемся яркого свечения светодиодов; опускаем в ствол снаряд так, чтобы он оказался слегка позади катушки; выключаем питание, чтобы при выстреле батарейки не отбирали энергию на себя; прицеливаемся и нажимаем на кнопку спуска.

Результат во многом зависит от массы снаряда. Нам с помощью короткого гвоздя с откусанной шляпкой удалось прострелить банку с энергетическим напитком, которая взорвалась. Следующим выстрелом запустили гвоздь в стену с расстояния 50 метров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, за счет использования теоремы Гаусса и уравнения Максвелла мы сконструировали пушку Гаусса. Применение ее в качестве наглядного пособия при обучении заметно повысит качество усвоения темы преобразования электрической энергии в магнитную энергию.

В ходе работы были получены, обобщены знания в области преобразования электрической энергии. Изучены и проверены различные схемы и методы преобразования электрической энергии в магнитную энергию. В ходе создания пушки Гаусса были получены навыки разработки, сборки, работы на 3D принтере и пайки подобных устройств. Решалось множество проблем, возникающих в ходе создания устройства, которые носили познавательный характер. В ходе выбора и сравнения методов стрельбы, было рассмотрено и опробовано некоторое количество различных технологий, которые выявили достоинства и недостатки разных методов, что привело к оптимальному результату. Данное исследование привлекло широкое внимание слушателей и увеличило объем передаваемой и самое главное воспринимаемой обучающимися информации.

Список использованных источников:

- 1 Коротко о главном [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.shem.net/docu/review/ru/articles/2020/12/16/pushka_Gaussa/index.html (Дата обращения: 15.11.2024).
- 2 Пушка Гаусса [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%A4%D0%9C-1> (дата обращения 16.10.2024).

ӘОЖ 620.18

НАНОРОБОТТАР

Е. САҒЫМБЕК

*2-курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

М.М. САДУЛЛАЕВА

*педагогика ғылымдарының магистрі, ЖФП кафедрасының аға
оқытушысы Радиоэлектроника және байланыс әскери
инженерлік институты*

Түйіндеме. Бұл жобада қазіргі заман талабына сай технологиялардың ішіндегі нанороботтардың маңыздылығын және әскери саладағы қолданысы туралы баяндалады. Компьютерлік бағдарламаны пайдалану арқылы нанороботтардың сызбасы салынды, содан кейін кең таралған 3D принтердің көмегімен наноботтың макеті басып шығарылды.

Түйін сөздер: наноробот, макет, әскери сала, химиялық сәуле, автоматтандыру, ғылыми, жарылғыш наноробот.

Жобаның мақсаты: Нанороботтардың маңыздылығы мен құрылымы, қарулы күштерде соғыс уақытында пайдалану. Наноробот жасаудың тиімді жақтары олардың жоғары дәлдікпен жұмыс істеуі, қауіпті ортада қолдану мүмкіндігі және ғылыми зерттеулерді дамыту

Наноробот

Наноробот – бұл өте кішкентай, әдетте нанометрден де кіші көлемдегі робот. Мұндай роботтар өте кішкентай өлшемдерге ие болғандықтан, оларды

микротехнологиялар немесе нанотехнологиялар көмегімен жасайды. Олар көбінесе медицинада, биотехнологияда және әскери салада қолданылады. Мысалы медициналық нанороботтар ағза ішіндегі ауру ошақтарына дәрі-дәрмек жеткізу, хирургиялық операциялар жасау немесе диагностикалық зерттеулер жүргізу үшін, ал әскери салада барлау, шабуыл, қорғау және құтқару операциялары үшін пайдаланылады.

Нанороботтардың қозғалуы мен бағытталуы үшін әртүрлі технологиялар қолданылады. Олардың ішінде магнит өрістері, ультрадыбыстық толқындар, жарық сәулесі, химиялық реакциялар және тағы да түрлері кездеседі. Мысалы, магнит өрісін қолдану арқылы дәрігерлер нанороботтарды қажетті орынға бағыттай алады.

Нанороботтар саласындағы зерттеулер мен жетістіктер озық медициналық технологиялар мен әскери саланың дамуына ықпал етуде және олардың қолдану мүмкіндіктері жыл сайын артып келеді.

Нанороботтардың нақты тапсырмаларды орындау мүмкіндігі олардың дизайнына, басқару жүйесіне, энергия көздеріне және қолданылатын ортаға байланысты болады. Әрбір наноробот нақты міндеттерді атқаруға арналғандықтан, олардың қозғалыс, бағыттау және басқару әдістері әртүрлі болуы мүмкін. Төменде нанороботтардың тапсырмаларды қалай орындайтыны туралы бірнеше негізгі аспектілер келтірілген.

Нанороботтардың тапсырмаларды орындау тәсілдері

1. Қозғалу әдістері. Нанороботтардың қозғалу әдістері олардың мақсаты мен қолдану ортасына байланысты. Мысалы:

Магниттік өріс арқылы басқару. Медициналық нанороботтар ағза ішінде қозғалу үшін сыртқы магнит өрісін пайдаланады. Бұл әдіс роботтарды басқаруды жеңілдетеді, себебі сыртқы магнит өрісі олардың бағытталуын және қозғалыс жылдамдығын дәл бақылауға мүмкіндік береді.

Ультрадыбыстық толқындар. Ультрадыбыстық энергия арқылы микророботтарға қозғалыс беру, әсіресе, сұйық ортада қолдануға тиімді. Бұл әдіс нанороботтарды ағзадағы сұйықтықтарда немесе басқа тұтқыр ортада жылжыту үшін пайдаланылады.

Химиялық реакциялар. Кейбір нанороботтар жанармай немесе биологиялық сұйықтықтармен әрекеттесіп, пайда болған химиялық энергия арқылы қозғалады. Мысалы, ішек ішінде қозғалу үшін ішек сұйықтықтарын пайдаланып қозғалу әдісі бар [1].

2. Бағыттау және навигация. Нанороботтардың бағытталуы да маңызды, әсіресе, күрделі орталарда нақты тапсырмаларды орындағанда. Навигация үшін әртүрлі сенсорлар мен бейнелеу жүйелері қолданылады.

Бейне немесе лазерлік навигация. Кейбір нанороботтар кішкентай камералармен немесе лазерлік сенсорлармен жабдықталған, бұл оларға нысандарды анықтауға және нақты позициясын табуға көмектеседі.

Биомиметика. Кейбір роботтар тірі организмдердің қозғалыс үлгілерін қайталайтын арнайы құрылымдармен жабдықталады. Мысалы, амебаның қозғалысы тәрізді құрылымдар жасалады, бұл роботтарға органикалық ортада қозғалуға мүмкіндік береді

3. Тапсырманы орындау механизмдері. Нанороботтардың тапсырма орындау тәсілдері оларды қолдану саласына байланысты әртүрлі болуы мүмкін [1].

Дәрі-дәрмек жеткізу: Медициналық нанороботтар дәрі-дәрмекті нақты қажетті жерге, мысалы, ісік жасушаларына жеткізе алады. Бұл үшін дәрігерлер оларды магнит өрісі немесе ультрадыбыстық толқындар арқылы бағыттай алады. Дәріні қажетті жерде босату үшін арнайы механизмдер қарастырылған.

Тазалау және қалдықтарды жинау: Өнеркәсіптік және экологиялық нанороботтар суды, ауаны немесе жерді тазалау үшін қолданылады. Олар белгілі бір химиялық заттарды сіңіре алады немесе тұнбалар мен ластаушы бөлшектерді жинай алады.

Хирургиялық операциялар. Кейбір нанороботтар хирургиялық құрал ретінде пайдаланылады. Олар кішкентай кесулер жасап, организмнің ішіндегі кедергілерді немесе бөгде заттарды алып тастай алады. Мысалы, қан тамырларындағы тромбтарды жоюға көмектесетін роботтар бар [1].

4. Сыртқы басқару және автоматтандырылған жүйелер. Көптеген нанороботтар сыртқы компьютерлік жүйелермен немесе қолданбалармен басқарылады, бұл операторларға роботтарды нақты бақылауға және командалар беруге мүмкіндік береді. Ал кейбіреулері толығымен автономды жұмыс істей алады.

Автономды микророботтар. Кішкентай сенсорлар мен процессорлар арқылы автономды нанороботтар бағдарланатын ортада өз бетінше қозғалып, міндеттерді орындай алады.

Сыртқы бақылау. Компьютер немесе мобильді құрылғы арқылы басқару арқылы операторлар нанороботтарды нақты орындау орнында және нақты уақыт режимінде басқара алады.

5. Нанороботтардың тапсырма орындаудағы қиындықтары.

Навигация дәлдігі. Тар және күрделі ортада қозғалу мен бағыттауда қателіктер жиі кездеседі.

Энергия көздеріне тәуелділік. Көптеген нанороботтар сыртқы энергия көздеріне тәуелді, бұл олардың автономдылығын шектейді.

Техникалық шектеулер. Микроскопиялық бөлшектердің сынғыштығы және кішігірім компоненттердегі техникалық шектеулер роботтардың тиімді жұмыс істеуіне әсер етуі мүмкін.

Наноробот жасау

Наноробот жасау – бұл жоғары технологиялар мен инженерияның соңғы жетістіктерін талап ететін күрделі процесс. Ол микроскопиялық құрылғыларды жасауға арналған арнайы материалдар мен техникаларды, сонымен қатар нақты басқару жүйелерін қажет етеді. Нанороботтарды медицина, өндіріс, қоршаған ортаны қорғау және әскери салаларда қолдану мақсатында жасау үшін көптеген аспектілер ескерілуі керек [2].

Наноробот жасау кезеңдері

1. Тапсырманы анықтау. Алдымен нанороботтың қандай мақсатта қолданылатынын анықтау қажет. Нанороботтар әртүрлі міндеттерді орындайтындықтан, оларды жасау мақсаттарына сай жобалау керек.

2. Материалдарды таңдау: Нанороботтарды жасау үшін жеңіл, бірақ берік материалдар қолданылады. Мысалы, биологиялық мақсаттағы нанороботтар үшін биосәйкес келетін, зиянсыз материалдар қолданылады, ал әскери сала мақсатындағы роботтарда металдар немесе көміртек талшықтары қолданылуы мүмкін [2].

3. Жинақтау және қозғалыс механизмдері. Нанороботтың кішкентай өлшемдері оның қозғалысын күрделендіреді. Қозғалыс үшін магниттік өріс, жарық толқындары, химиялық реакциялар немесе ультрадыбыстық толқындар сияқты сыртқы күштер пайдаланылады. Мысалы, кейбір медициналық нанороботтар магнит өрісін пайдаланып дене ішінде қозғалуы мүмкін.

4. Энергиямен жабдықтау. Нанороботтар өте кішкентай болғандықтан, энергия көздерін орнату қиын. Көптеген нанороботтар сыртқы энергия көздері арқылы (мысалы, магнит өрісі немесе жарық энергиясы арқылы) басқарылады. Кейбіреулері кішкентай батареялар немесе биологиялық отын элементтерімен жабдықталуы мүмкін.

5. Басқару жүйелері. Нанороботтың дәл орындалуы үшін басқару жүйесі қажет. Бұл жүйе роботтың қозғалысын, бағытын және оның функцияларын қадағалауға көмектеседі. Сырттан басқарылатын нанороботтарда компьютер немесе мобильді құрылғылар арқылы басқару жүзеге асырылады.

6. Сынақ және жетілдіру. Нанороботты құрастырудан кейін оның нақты ортада, яғни қолданылатын жағдайда қалай жұмыс істейтінін сынақтан өткізу қажет. Мысалы, әскери саладағы нанороботтар далалық жағдайдағы сынақтан өткізіледі, ал өндірістік роботтар түрлі беттерде, температуралық жағдайда сынақтан өтеді. Бұл кезеңде роботты жетілдіру үшін кері байланыс алынады.

Нанороботты жасау қиындықтары

Өлшемге байланысты шектеулер. Нанороботтардың өте кішкентай болғаны олардың энергия сақтау, басқару және қозғалу мүмкіндіктерін шектейді [3].

Энергия көздері. Өлшемдерінің кішкентайлығы энергия көзі мен оны ұзақ уақытқа жеткізу мәселесін туғызады.

Басқару жүйелерінің күрделілігі. Нанороботты дәл басқару үшін жетілдірілген сенсорлар мен басқару жүйелері қажет.

Биосәйкестік. Медициналық нанороботтар үшін ағзаға зиянсыз материалдарды пайдалану қажет, бұл қосымша қиындықтар тудырады. Нанороботтарды жасау саласы әлі де дамып келеді және бұл бағыттағы зерттеулер жаңа технологиялардың дамуына серпін беруде.

Наноробот жасаудың тиімді және тиімсіз жақтары олардың қолдану салаларына, күрделілігіне, шығындарына және техникалық мүмкіндіктеріне байланысты. Бұл технологияның артықшылықтары мен кемшіліктерін талдай отырып, нанороботтардың бүгінгі және болашақтағы әлеуетін бағалауға болады.

Тиімді тұстары

1. Жоғары дәлдікпен жұмыс істеу. Нанороботтар өте кішкентай нысандармен немесе ағза ішіндегі күрделі аймақтарда жұмыс істей алады. Олар хирургиялық операцияларда, дәрі-дәрмек жеткізуде немесе өндірістік құрастыруда өте дәл қимылдар жасауға қабілетті.

2. Қол жетпейтін жерлерге ену. Нанороботтар тар және қиын жететін жерлерге ене алады.

3. Адам өміріне қауіпті аймақтарда жұмыс істеу. Нанороботтарды қауіпті орталарда, мысалы, химиялық немесе радиациялық аймақтарда қолдануға болады. Олар адам өміріне қауіп төндірмей, зиянды жұмыстарды атқара алады.

4. Автоматтандыру және өнімділікті арттыру. Өндірістік процестерді автоматтандыру үшін нанороботтарды пайдалану жұмыс өнімділігін арттырады және шығындарды төмендетеді.

5. Ғылыми зерттеулерді жетілдіру. Нанороботтар зертханалық ортада нақты эксперименттер жүргізуге және ғылыми зерттеулерді дамытуға мүмкіндік береді [3].

Тиімсіз тұстары

1. Жоғары құн. Нанороботтарды жасау үшін күрделі технологиялар, жоғары сапалы материалдар және арнайы құрал-жабдықтар қажет, бұл өндіріс құнын арттырады. Мұндай жобаларды қаржыландыруға көп қаражат қажет.

2. Энергиямен қамтамасыз ету мәселесі. Нанороботтардың кішкентай өлшемі олардың энергия көздерін шектейді. Батареяларды орналастыру қиын және көптеген нанороботтар сыртқы энергия көздеріне тәуелді, бұл олардың қолданылу мүмкіндігін шектейді.

3. Басқару және бақылау қиындықтары. Нанороботтарды дәл басқару қиын, әсіресе олар дене ішінде немесе күрделі ортада болғанда. Бұл олардың қолдану тиімділігін төмендетеді.

4. Этика және заң мәселелері. Әскери мақсатта немесе адамдардың жеке өміріне қол сұғу үшін нанороботтарды пайдалану этикалық және заңды мәселелер туғызады. Сонымен қатар, бұл технологияның бейбіт тұрғындарға тигізетін ықтимал залалы бар.

5. Техникалық шектеулер. Нанороботтарды жасау барысында қолданылатын микроскопиялық деңгейдегі механизмдер олардың сенімділігін төмендетеді. Кішкентай бөлшектер оңай істен шығуы мүмкін, бұл қосымша техникалық мәселелер туғызады.

6. Технологияның жетілмегендігі. Нанороботтар әлі де дамып жатқан технология болғандықтан, олардың мүмкіндіктері мен қолдану ауқымы шектеулі. Олар жаппай қолдануға дайын емес, бұл өз кезегінде оларды енгізуді қиындатады [4].

Соғыс кезіндегі нанороботтардың әсері

Соғыс кезінде нанороботтар әскери тактика мен стратегияның жаңа түрлерін енгізуге мүмкіндік береді. Олардың шағын мөлшері және күрделі миссияларды орындауға

қабілеттілігі әскери қолдану мүмкіндіктерін кеңейтеді. Әдетте, соғыс саласында нанороботтар барлау, шабуыл, қорғау және құтқару операциялары үшін пайдаланылады. Мысалы:

1. Барлау және ақпарат жинау. Нанороботтар қарсыластың орнын, әскери күштерін, инфрақұрылымын және техникасын анықтау үшін қолданылады. Олар шағын болғандықтан, дұшпанға байқалмай, ақпарат жинау міндеттерін орындай алады.

2. Диверсия және шабуыл. Нанороботтар стратегиялық нысандарды зақымдауға арналған болуы мүмкін. Мысалы, олар маңызды байланыс құралдарына, электр желілеріне немесе қауіпсіздік жүйелеріне кедергі жасауға қабілетті.

3. Жеке әскерилерге қолдау көрсету. Нанороботтар жаралы жауынгерлерді анықтау, оларға алғашқы көмек жеткізу немесе қауіпсіз жерге көшіру үшін де пайдаланылады. Олардың тағы бір маңызды қызметі – қару-жарак тасымалдау, сондай-ақ жауынгерлерге қосымша оқ-дәрі жеткізу.

4. Химиялық және биологиялық қауіп-қатерді анықтау. Кейбір нанороботтар химиялық немесе биологиялық қауіпті заттарды анықтап, оларды бейтараптандыруға арналған [4].

Жарылғыш нанороботтар

Жарылғыш нанороботтар – бұл кішкентай көлемдегі, жарылғыш затты жеткізу немесе іске қосу үшін арнайы жасалған микроскопиялық роботтар. Әскери технологиялар саласында оларды стратегиялық нысандарға дәл бағытталған шабуыл жасау үшін немесе зиянды объектілерді залалсыздандыруға арналған құрал ретінде пайдалану мүмкіндігі қарастырылады. Мұндай нанороботтарды жасау және қолдану маңызды техникалық, қауіпсіздік және этикалық мәселелерді тудырады.

Жарылғыш нанороботтардың мүмкін қолдану бағыттар.

1. Құрылғылар мен инфрақұрылымды бұзу. Нанороботтар бақылау, барлау нысандарына кіру үшін немесе арнайы жүйелерді істен шығару мақсатында қолданылады. Жарылғыш нанороботтар стратегиялық құрылғыларға, маңызды инфрақұрылымдарға (мысалы, байланыс орталықтары, қуат көздері) еніп, оларды зақымдай алады.

2. Тікелей шабуыл жасау. Әскери жағдайда нанороботтар жаудың маңызды нысандарына дәлдікпен шабуыл жасауға арналған. Олар алыс қашықтықта басқарылуы мүмкін және дәстүрлі қару-жаракқа қарағанда сезілмейтін, байқалмайтын нысана ретінде қызмет етеді.

3. Жойқын химиялық және биологиялық агенттерді жеткізу. Жарылғыш нанороботтар тек қана физикалық жарылғыш заттарды емес, сонымен қатар химиялық немесе биологиялық агенттерді де тасымалдау құралы бола алады. Бұл технология өте қауіпті және халықаралық құқықтық ережелермен қатаң шектелген [5].

4. Саперлік операциялар. Жарылғыш нанороботтарды мина алаңдарын тазарту немесе қауіпті аймақтарда жарылғыш заттарды залалсыздандыру үшін қолдануға болады. Олар оператордың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, қауіпті аймаққа жақын келмей-ақ жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Жарылғыш нанороботтардың тиімді тұстары

Дәлдік пен байқалмаушылық. Нанороботтардың кішкентай мөлшері оларды анықтауды қиындатады және оларды дәлдікпен белгілі бір мақсаттарға бағыттауға мүмкіндік береді.

Қауіпті аймақтарға кіру мүмкіндігі. Нанороботтар адам өміріне қауіп төндіретін аймақтарға, тар жерлерге және жабық орындарға еніп, миссия орындауға қабілетті.

Қашықтықтан басқару. Нанороботтарды қауіпсіз қашықтықтан басқаруға болады, бұл операторлар үшін қауіп-қатерді азайтады.

Жарылғыш нанороботтардың тиімсіз және қауіпті тұстары

Қауіпсіздік және бақылау мәселелері. Нанороботтардың шағын мөлшері оларды бақылауды қиындатады. Олар жоспардан тыс жерде іске қосылып, бейбіт тұрғындарға немесе басқа құрылғыларға зиян тигізуі мүмкін.

Этика және құқықтық мәселелер. Жарылғыш нанороботтарды пайдалану әскери және халықаралық заңдар тұрғысынан көптеген этикалық және құқықтық сұрақтар туындатады. Олардың соғыста қолданылуы адамгершілікке жатпайтын немесе заңсыз әрекет ретінде бағалануы мүмкін.

Жоғары құн. Жарылғыш нанороботтарды жасау өте қымбат болуы мүмкін, өйткені оларды құрастыру үшін озық технологиялар мен арнайы материалдар қажет [5].

Жарылғыш нанороботтарды қолдану қазіргі әскери және қауіпсіздік технологияларының болашағын көрсетеді, бірақ олардың қолданылуы тек әскери пайда әкеліп қана қоймай, көптеген қауіптерді де тудыруы мүмкін.

Қорытынды

Наноробот жасаудың тиімді жақтары олардың жоғары дәлдікпен жұмыс істеуі, қауіпті ортада қолдану мүмкіндігі және ғылыми зерттеулерді дамытуы болса, тиімсіз жақтары өндіріс құнының жоғарылығы, басқару қиындықтары және техникалық шектеулері болып табылады. Технология дамыған сайын нанороботтар тиімдірек және кеңінен қолдануға қолайлы болуы мүмкін, бірақ қазіргі кезде бұл салаға көп уақыт пен қаржы жұмсау қажет.

Қорытындылай келе, нанороботтар арнайы тапсырмаларды орындау үшін жоғары дәлдікпен және тиімділікпен жұмыс істей алады. Технологияның дамуымен оларды қолдану саласы кеңейіп, тапсырмаларды орындау мүмкіндіктері де артууда.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ишханов Б.С., Капитонов И.М., Юдин Н.П. Бөлшектер және атом ядролары. Оқулық. – М.: Мәскеу мемлекеттік университетінің баспасы, 2005 ж. -638 б.
- 2 Ғарыш кеңістігіндегі радиациялық жағдайлар. Оқулық. Ред. Панасюк М.И. –М.: Библион – орыс кітабы, 2006. – 132 б.
- 3 Техникадағы жаңа жоғары технологиялар. Энциклопедия. Т.16.
- 4 Кіші Пул Ч., Оуэнс Ф., Нанотехнология, 3-ші басылым. – М.: Техносфера, 2007. -376 б.
- 5 Новиков Л.С., Воронин Е.Н., Ғарыштық технологияда наноматериалдарды қолдану болашағы. Оқулық. –М.: Университет кітабы, 2008ж. -188б.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПЕЧАТНОГО ДИПОЛЯ ДЛЯ ПАТЧ – АНТЕННЫ С КРУГОВОЙ ПОЛЯРИЗАЦИЕЙ

М.Е. ЕРЖАН, Е.Х. ХАСЕН, Б.Б. АҚБАРОВ, Ч.А. ДИСЮКОВ

Евразийского национального университета

имени Л.Н. Гумилёва

К.М. МАХАНОВ

*заведующий кафедрой «Радиотехника, электроника и
телекоммуникации», к.ф.-м.н., Евразийский национальный
университет имени Л.Н.Гумилёва*

Радиочастотная идентификация (RFID) – это технология, позволяющая беспроводным способом идентифицировать и отслеживать объекты. В последние годы она стремительно развивается и находит применение в различных областях, таких как обслуживание, логистика, производство и управление товарооборотом [1].

В разных странах мира диапазон частот для UHF RFID варьируется: 840,5–844,5 и 920,5–924,5 МГц в Китае, 866–869 МГц в Европе, 902–928 МГц в Северной и Южной Америке, 866–869 и 920–925 МГц в Сингапуре, 952–955 МГц в Японии и т.д. Общий

диапазон частот UHF RFID составляет от 840,5 до 955 МГц, что соответствует полосе пропускания 12,75%. Создание универсальной антенны, работающей на всех этих частотах, способствовало бы упрощению конфигурации систем RFID и снижению затрат [2-5].

В работах [6-8] представлены различные антенны и ридеры предназначенные для применения в RFID технологиях.

Известно, что при круговой поляризации (КП) сигнал распространяется в обоих плоскостях (в вертикальной и горизонтальной) со сдвигом фазы на 90 градусов. Антенна с КП может заменить любую другую антенну с горизонтальной или вертикальной поляризацией. А наоборот заменить нельзя, так как антенны с линейной поляризацией не способны улавливать сигнал от RFID-меток/карточек при любой её ориентации.

Имеется довольно много работ [9-12] посвященных исследованию и разработке антенн с КП. К примеру, компания FEIG ELECTRONIC GmbH [13] предложила использовать патч-антенны с симметричным согласующим трансформатором для улучшения импедансного согласования. Однако такая конструкция усложняет антенну и увеличивает её стоимость.

Несмотря на достигнутые успехи, остаётся открытым вопрос разработки антенн, которые совмещают простоту конструкции (без сложных согласующих трансформаторов), стабильную работу в диапазоне 868–900 МГц.

Из представленного обзора следует, что несмотря на наличие большого количества разработок, и готовых решений, задача создания простых и сравнительно недорогих антенн с КП остается актуальной. Такая антенна должна обеспечивать надёжную связь независимо от ориентации меток, работать в диапазоне частот 868–900 МГц и иметь упрощённую конструкцию без применения сложных согласующих трансформаторов. Это позволит снизить стоимость производства и упростить процесс изготовления.

Целью данной работы являлось моделирование печатного диполя, не предусматривающего использование встраиваемый согласующий трансформатор.

Методика и материалы

В процессе разработки были использованы методы анализа и синтеза теории антенн. Моделирование и расчет осуществлялись с использованием программной среды «CST Studio Suite» с применением стандартных формул. Также, на завершающем этапе были проведены экспериментальные измерения характеристик разработанной антенны.

В качестве исходного образца, мы использовали антенну, представленную в [13]. Антенна имеет двойной излучатель, соответственно диполь данной антенны также состоит из двух частей. Предварительные замеры показали, что антенна рассчитана на нагрузку в 50 Ом. При этом ширина диполей составляет $w=3$ мм. Измерение коэффициента стоячей волны (КСВ=1.13) показало соответствие резонансной частоты максимуму на 868 МГц. Величина сопротивления резистора между сдвоенными диполями составляет 1 МОм. Отметим, что диэлектрическая постоянная материала (FR4) платы составляет $\epsilon_r=4.3$, высота диэлектрика $h=1.6$ мм, а толщина медных дорожек $t=0,035$ мм.

Таким образом, нами были установлены предварительные параметры, согласно которым должна быть разработана модернизированная антенна. В роли согласующего трансформатора и резистора, запланировано использовать саму печатную плату – диполь.

На рисунке 1 представлены внешний вид разрабатываемого печатного диполя (ПД). Показаны участки a и b , длина и ширина которых должны быть установлены путем моделирования.

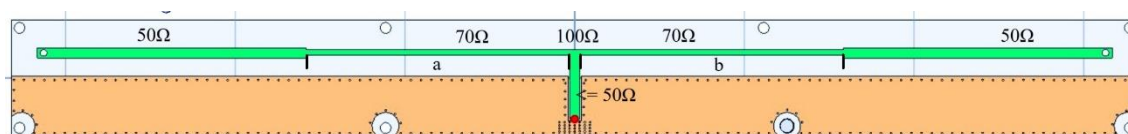

Рисунок 1. Печатный диполь разрабатываемой антенны

Как видим из данного рисунка, длина участков a и b составляет $\frac{\pi}{4}$ от рабочей длины волны. Так как диполь предназначен для использования в диапазоне 868 МГц, то отсюда вытекает, что длина диполя равна ~ 314 мм. Соответственно условием равенства является соотношение:

$$a = b = \frac{\lambda}{4} \quad (1)$$

Отсюда следует, что:

$$a = b = \frac{314}{4} = 78.5 \text{ мм}$$

Используя формулу перевода волнового сопротивления, для участков, a и b находим искомое значение сопротивления для диполей:

$$R = \sqrt{R_1 * R_2} \quad R = \sqrt{50 * 100} = 70 \Omega \quad (2)$$

Таким образом, нами было установлено, что для получения согласующего трансформатора на 50 Ом, необходимо, чтобы сопротивление участков a и b было равным 70 Ом. Если мы спроектируем два диполя по 70 Ом, то физическая реализация данных диполей с рассчитанной шириной, даст нам два диполя по 100 Ом. Два последовательно соединенных диполя по 100 Ом в месте спайки дадут необходимые нам 50 Ом. Исходя из данных соображений, в среде моделирования нами был произведен расчет ширины участков a и b по формуле:

$$Z_0 = \frac{87}{\sqrt{\epsilon_r + 1.41}} \ln \left(\frac{5.98 \times h}{0.8 \times w + t} \right) \quad (3)$$

Здесь:

ϵ_r - диэлектрическая постоянная материала.

w - ширина медной дорожки.

t - толщина дорожки.

h - высота диэлектрического субстрата.

Z_0 – волновое сопротивление участков a и b по в омах.

Все перечисленные параметры нами были заранее установлены. Неизвестным оставалась только ширина медной дорожки (w), выступающей в роли ПД. Следовало подобрать такое значение ширины, чтобы ее волновое сопротивление при известной длине составило 70 Ом.

$$Z_0 = \frac{87}{\sqrt{4.3 + 1.41}} \ln \left(\frac{5.98 \times 1.6}{0.8 \times 1.67 + 0.035} \right) \approx 70 \Omega \quad (4)$$

Путем подбора искомой величины в формуле (4), было рассчитана требуемая ширина дорожки. Отсюда следует, что при ширине ≈ 1.67 мм, волновое сопротивление диполей будет соответствовать 70 Ом.

Таким образом, на данном этапе исследования, нами были установлены основные геометрические размеры ПД. Для эффективного согласования линий необходимо разработать диполь с участками a и b , у которых ширина и длина должны соответствовать $w = 1.67$ и $a = b = 78.5$ мм.

На рисунке 2 представлены результаты моделирования параметра S_{11} и КСВ проектируемого печатного диполя.

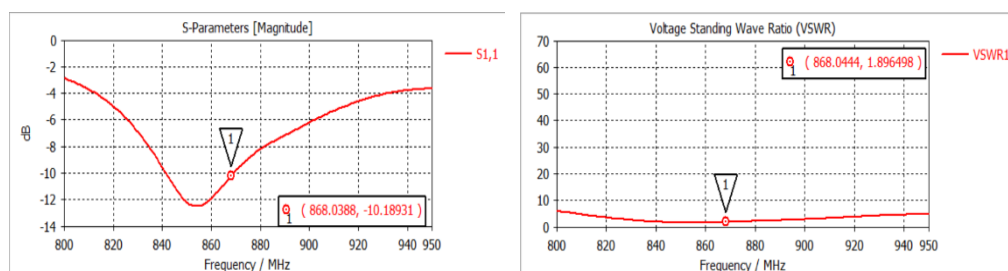

Рисунок 2. Результаты моделирования печатного диполя на частоте 868 МГц (S_{11} параметр и КСВ)

Также результаты моделирования позволили рассчитать значения обратных потерь и КСВ. Установлено, что в диапазоне частот 840–869 МГц обратные потери не превышают 10 дБ. КСВ моделируемой антенны на частоте 868 МГц составил 1.89, что вполне согласуется с исходными параметрами.

Заключение

Получены результаты моделирования печатного диполя для антенны с круговой поляризацией на частоту 868 МГц. Установлена ширина печатного диполя, при которой ее волновое сопротивление согласовывалось с волновым сопротивлением нагрузки. Расчет обратных потерь в диапазоне частот 840–869 МГц показал, что потери не превышают 10 дБ. КСВ моделируемой антенны на частоте 868 МГц составил 1.89, что вполне согласуется с исходными параметрами.

Полученные результаты создают основу для дальнейшей разработки антенн на базе исследуемого печатного диполя.

Список использованных источников:

- 1 Ziborov I.A., *Primeneniya RFID tehnologij v dejatel'nosti razlichnyh sub'ekтах hozjajstvovaniya*. Young Scientist 2009, 12, 17–22.
- 2 Rudenko A.N., Organization of accounting of employees during evacuation at the enterprise. In *Proceedings of the All-Russian Scientific and Practical Conference*, 2020; pp. 368–370.
- 3 Khamzaev D.I., Khamzaev I.K., *Sravnitel'nyj analiz mezhdru RFID i NFC tehnologijami*. Universum: Technical Sciences: Electronic Scientific Journal 2024, 1, 118.
- 4 Taratun V.E., Los E.A., *Issledovanie tehnologii radiochastotnoj identifikacii i ee rol' dlja kosmicheskoy otrasli*. Systems Analysis and Logistics: Journal 2020, 1, 47–54.
- 5 Bagdasaryan A.S., Butenko V.V., Nechaev Y.B., Borisov D.N., Vinokurova N.N., Nikolaeva S.O., *Antenny dlja UHF RFID metok*. Infocommunication Technologies: Proceedings of NIIR: Scientific Article Collection 2015, 2, 9–19.
- 6 Chen Z.N., Qing X., Chung H.L., A universal UHF RFID reader antenna. *IEEE Trans. Microw. Theory Tech.* 2009, 57, 1275–1282.
- 7 El Ahmar L., Errkik A., Zbitou J., Bouzida I., Oukaira A., Lakhssassi A., Novel printed passive ultra-high-frequency radio frequency identification antenna using meander technique. *Indones. J. Electr. Eng. Comput. Sci.* 2024, 33, 1474–1485. <https://doi.org/10.11591/ijeecs.v33.i3>.
- 8 Tajin M.A.S., Dandekar K.R., Pattern reconfigurable UHF RFID reader antenna array. *IEEE Access* 2020, 8, 187365–187372. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3031296>.
- 9 Moharana M., Dwivedy B., Circularly polarized planar antennas with enhanced characteristics. *IEEE Access* 2024, 12, 134594–134613. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3415483>.
- 10 Wu S., Yuan J., Chen J., Li Y., Compact circularly polarized microstrip ring antenna using capacitive coupling structure for RFID readers. *IEEE Access* 2020, 8, 32617–32623. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2973719>.

- 11 Chen Z., Li H.-Z., Wong H., Zhang X., Yuan T., A circularly-polarized-reconfigurable patch antenna with liquid dielectric. IEEE Open J. Antennas Propag. 2021, 2, 396–401. <https://doi.org/10.1109/OJAP.2021.3064996>.
- 12 Cao R., Yu S.-C., Wideband compact CPW-fed circularly polarized antenna for universal UHF RFID reader. IEEE Trans. Antennas Propag. 2015, 63, 4148–4151.
- 13 FEIG ELECTRONIC GmbH. ID ISC.ANT.U600/270-EU. Available online: <https://www.feig.de> (accessed on 23 February 2025).

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ КАНАЛОВ ПЕРЕДАЧИ ДАННЫХ В РАДИОТЕХНИЧЕСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ

А.А. АЛИМОВ

*курсант 4-го курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи,*

Р.Н. РОЗИЕВ

*магистр технических наук, полковник, старший преподаватель
кафедры радиотехнических войск, Военно-инженерный
институт радиоэлектроники и связи*

Аннотация. В статье рассматриваются анализ технологий соединений (передач) проводного и беспроводного. Произведена основа для выработки предложения по замене способа передачи информации (данных) от РЛС на комплексы систем автоматизации (КСА) на основе применения технологии беспроводного способа передачи данных.

Ключевые слова: способ передачи, технология соединения, оптоволоконно, оптические технологии, скорость связи, модем.

Целью данной работы является необходимость выработка рекомендации по замене способа передачи информации (данных) от РЛС на комплексы систем автоматизации (КСА).

Для начала необходимо проанализировать путем сравнения технологий соединения (передачи) – проводного и беспроводного.

Теперь немного о этих технологиях.

ADSL или оптоволокно.

Это метод кабельного соединения, при котором подключение к сети происходит при помощи провода. В каждом из способов эти кабели отличаются. В технологии ADSL применяется медный провод, в другом случае – волоконно-оптический канал. Чтобы понять суть каждого из видов подключения, необходимо рассмотреть характеристики каждого:

- При предоставлении доступа к интернету по волоконно-оптическому каналу операторы связи могут использовать различные технологии внутри своей сети (SDH-Synchronous Digital Hierarchy, PDH – Plesiochronous Digital Hierarchy, оптический Ethernet и другие), но на уровне конечного пользователя это не играет большой роли, так как все современные оптические технологии имеют сравнимые характеристики надежности. Важнейшими из них для пользователя в данном случае будут скорость доступа в сеть по этому каналу и тип интерфейса для подключения оборудования пользователя. Волоконно-оптическая среда наиболее надежная, гибкая и можно получить практически неограниченную скорость передачи;

- В последнее время для обеспечения большей скорости и надежности канала, организованного с использованием медных проводов, широкое распространение получили технологии так называемого xDSL-семейства. На базе общей технологии DSL (Digital Subscriber Line) разработано множество различных вариантов для различного применения: HDSL, MSDSL, SDSL, ADSL и другие. Как правило, xDSL-технологии используются, когда требуется получить относительно высокую скорость и оставить телефон свободным.

Соединение проводится также при помощи стандартных телефонных кабелей. Здесь нет необходимости установки и применения дорогостоящего оборудования. Кроме этого, технология может похвастаться высокой скоростью и качеством предоставления связи. Среди негативных сторон выделяется то, что технология не может выделить фиксированную скорость связи, поскольку множество характеристик зависит от качества применяемых медных проводов.

Беспроводные сети.

В данном случае представлен только один способ подключения к сети – с помощью мобильного оператора и беспроводной технологии передачи данных. Большим плюсом является отсутствие каких-либо проводов, что делает этот вид подключения максимально мобильным. Данный способ также дает ответ на вопрос, какой интернет лучше провести в частный дом, у которого отсутствует возможность кабельного подключения.

Сегодня есть специальные модемы, работающие с поддержкой беспроводного доступа. Карту можно установить непосредственно в ноутбук, планшет или телефон. В этом случае передача данных осуществляется только при помощи мобильной связи. Представлено большое количество различных тарифов.

С появлением беспроводного интернета мир условно разделился на два «враждующих» лагеря. Первые являются ярыми сторонниками старой школы и предпочитают проводное соединение для выхода в глобальную сеть, ну а вторые – беспроводное подключение через WiFi.

Проводное соединение считается традиционным решением. Изначально все компьютерные сети, как локальные, так и глобальные, проектировались опираясь на передачу информации по проводам. Изначально для выхода в интернет использовалась обычная телефонная линия. Для этого в компьютере должен быть установлено дополнительное оборудование – модем.

Так же модем выполнялся как внешнее, периферийное устройство. Скорость передачи данных была небольшой, но и прогресс не стоял на месте. В настоящее время скорость достигает уже гигабита в секунду, и уже нет необходимости приобретать дополнительное оборудование. Ведь абсолютно все материнские платы имеют встроенную сетевую карту.

Достаточно просто вставить в разъем провод от провайдера, и произвести несложные настройки для подключения. Преимуществами проводного интернета являются:

- стабильное соединение без потери данных;
- высокая скорость передачи;
- не нужно покупать маршрутизатор;
- невысокая стоимость подключения и разнообразие доступных способов.

Но несмотря на отличное качество связи, здесь есть и свои «подводные камни». К недостаткам можно отнести следующее:

- Наличие дополнительных проводов в помещении, которые довольно проблематично спрятать;
- Для подключения нескольких устройств одновременно уже необходимо будет устанавливать проводной маршрутизатор;
- Сложность в переносе рабочего места.

Преимущество беспроводного соединения (Wi-Fi) – возможность пользователя войти в Интернет без использования каких-либо проводов. С уверенностью можно

утверждать, что Ethernet «проворнее» Wi-Fi, хотя с последними стандартами 802.11ac и 802.11n разница не велика. Возможно, к заявленным 866.7 Мб/с и 150 Мб/с приблизиться не получится, поскольку скорость распространяется на все элементы сети, но Wi-Fi стал значительно быстрее, чем раньше. Скорость Интернета проводного и беспроводного особо важна для пользователей, если существует необходимость в регулярной быстрой передачи данных крупных объемов между устройствами.

Для этого разработаны протоколы связи, объединенные стандартом IEEE 802.11X, который постоянно развивается. На сегодняшний момент беспроводная передача сигнала по скорости уже догоняет провода. Рассмотрим для начала недостатки данного вида связи:

- Относительно небольшая зона покрытия, которая обычно не превышает 100 метров.
- Качество связи прямо пропорционально расстоянию от точки доступа, и также зависит от препятствий на пути радио волны: стены, крупные объекты и другие.
- Сигнал может быть перехвачен недоброжелателями.
- Скорость потока данных равномерно распределяется между всеми подключенными клиентами.
- Для организации беспроводной точки доступа нужно приобрести роутер.

На первый взгляд список выглядит довольно внушительно, но положительные моменты значительно перекрывают все негативные, и позволяют определиться, что лучше проводной интернет или роутер:

- Абсолютная мобильность. Любое устройство, оснащенное Wi-Fi-модулем, может соединиться между собой, имеющие аналогичную аппаратуру;
- Не нужно каждый раз активировать соединение. Роутер все делает автоматически;
- Радиуса действия распространяемого сигнала вполне достаточно размеров стандартной боевой позиции. Если одной точки доступа недостаточно, можно поставить антенну большей мощности или репитер (повторитель сигнала);
- В том случае, если сигнал будет перехвачен, то расшифровать его практически невозможно;
- К роутеру можно подключить до 4-х, а совместно со «свичем» ещё больше устройств;
- Нет необходимости тянуть провода по помещению и по территории. Зачастую покупка маршрутизатора обходится дешевле, чем монтаж проводов.

При передаче данных (радиолокационной информации) от РЛС на КСА возникает острая необходимость повышения таких качеств как безопасность и удобство. В плане удобства сеть Wi-Fi сильно выигрывает у проводного подключения, поскольку есть возможность без множества кабелей подключить сразу несколько устройств. В плане безопасности на используемой аппаратуре соединения (роутер) передачи информации имеется повышенная степень защиты путем кодирования передаваемого сигнала.

В результате сравнительного анализа представленных технологий возникает возможность для выработки предложений по замене проводного соединения для выдачи данных (информации), тем самым, повышаются такие критерия боевой готовности радиотехнических подразделений, как мобильность и живучесть.

Список использованных источников:

- 1 Основы теории управления войсками (силами) / Под научн. ред. Синявского В.К.- Мн.: НИИ ВСРБ, 2007.-51 с.;
- 2 Глод И.В., Казаков Г.С, Синявский В.К. Пути решения проблемы обеспечения устойчивости управления войсками (силами) //Наука и военная безопасность. – 2009. - № 1 (21). - С. 2-9.;

ВКЛАД СПЕЦИАЛИСТОВ РАДИОЭЛЕКТРОННОЙ БОРЬБЫ В ПОБЕДУ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

С. СЕРІКУЛЫ

*курсант 3 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Т.Ж. КУАНЫШЕВ

*Заместитель начальника кафедры радиоэлектронной разведки и
радиоэлектронной борьбы, подполковник, Военно-инженерный
институт радиоэлектроники и связи,*

В целом с начала XX века и до Второй мировой войны имели место лишь отдельные случаи создания помех радиосвязи в основном с использованием штатных радиостанций. Более интенсивно развивалась радиоразведка и радиодезинформация. Яркий пример последней продемонстрировали советские войска под командованием в последующем Маршала Советского Союза Г.К.Жукова, при подготовке операции по разгрому японских агрессоров в районе реки Халкин-Гол в 1939 году [1, с.22].

Последующее развитие средств радиоэлектронной борьбы, создание специальных сил и способов их применения, а также совершенствование организации и ее ведения получило в годы Второй мировой войны.

Причем, если в Первую мировую войну радиопомехи только начали применяться для нарушения радиосвязи между штабами отдельных соединений и объединений, то теперь они способствовали успеху ряда сражений в воздухе, на море и на земле.

Так по оценкам зарубежной печати дезорганизация радиолокационной системы ПВО фашистской Германии способствовали сокращению потерь самолетов союзников более чем в 2 раза. Радиодезинформация и радиопомехи, применяемые англичанами, снизили эффективность ударов авиации и ракет Германии по Лондону и другим городам Великобритании [2, с.17].

Наиболее в широких масштабах радиоэлектронная борьба велась на западно-европейском ТВД. При этом объектами подавления были средства радиолокации и радионавигации системы ПВО, военно-воздушных и военно-морских сил. Были разработаны и применялись самолетные средства создания активных и пассивных помех как наземным и корабельным РЛС обнаружения и управления огнем ЗА, так, впоследствии, и БРЛС истребительной авиации. Активные помехи были впервые применены американской авиацией против РЛС Германии при налетах на Берлин в октябре 1943 году. Применялись, так называемые, передатчики помех типа «Карпет», которые вначале устанавливались на борту тяжелых бомбардировщиков. С учетом их высокой эффективности подобные станции помех к концу войны были установлены на всех американских и 10% – на английских бомбардировщиках. Кроме этого, англичанами были оборудованы и применялись для прикрытия боевых порядков специальные самолеты-постановщики помех.

Германия, начиная с августа 1943 году начала применять пассивные помехи против наземных и корабельных РЛС при выполнении ударов по объектам Великобритании. В 1944 году развернула разработку и производство средств создания активных помех, а также уголкового отражателя и макетов для защиты объектов от бомбовых ударов авиации союзников. [3, с.33].

Наиболее широко радиоэлектронная борьба готовилась и велась силами союзников при подготовке и осуществлении Нормандской десантной операции, где применялись не только средства создания активных и пассивных помех, но и осуществлялись демонстративные действия, удары по РЛС и узлам связи, разрушение кабельных линий

связи. В комплексе применялись самолетные, наземные и корабельные средства создания помех.

На советско-германском фронте в первом периоде Великой Отечественной войны помехи применялись, главным образом, с целью нарушения радиосвязи сухопутных войск. Во втором периоде, начиная со Сталинградской битвы, радиоэлектронная борьба велась как сухопутными войсками, так и ВВС преимущественно путем ведения радиоразведки и нарушения помехами радиосвязи, создания пассивных помех РЛС ПВО, а также проведения мероприятий по защите своих РЭС от разведки и воздействия помех противника.

Для решения задач радиоподавления в 1943 году в сухопутных войсках были созданы специальные части радиопомех, которые применялись во всех последующих операциях наших войск.

В ВВС для создания пассивных помех в составе каждого авиационного полка авиации дальнего действия выделялось по 2 – 3 самолета, экипажи которых, действуя в голове боевых порядков, осуществляли ручной сброс противорадиолокационных отражателей (ПРЛО). Создание помех сочеталось с радиодезинформацией, демонстративными действиями и нанесением ударов по пунктам управления и РЭС противника. Планировались мероприятия по радиоэлектронной борьбе Генеральным штабом, штабами фронтов и авиационных объединений с учетом складывающейся оперативно-тактической и радиоэлектронной обстановки. Организовывалось взаимодействие частей разведки и радиопомех. Усилия по радиоэлектронной борьбе, как правило, сосредоточивались на обеспечении войск и сил авиации, действующих на главных направлениях. От операции к операции совершенствовались способы применения сил и средств помех. [4, с.9].

Таким образом, период второй мировой войны характеризуется зарождением основ и содержания радиоэлектронной борьбы, как специфического вида обеспечения операций и боевых действий, способного оказывать существенное влияние на их ход и результаты. Для достижения этих целей определилось необходимость в наличии специальных сил и средств, в оснащении всех самолетов средствами РЭБ и в сочетании мероприятий по подавлению радиоэлектронных средств противника помехами с огнем поражением пунктов управления, РЛС и узлов связи, а также с организацией и проведением демонстративных действий. Зародились основы способов применения сил и средств радиоэлектронной борьбы и проявилась их зависимость от оперативно-тактической и радиоэлектронной обстановки.

Список использованных источников:

- 1 Осипов В.Ю., Ильин А.П., Фролов В.П., Кондратюк А.П. «Радиоэлектронная борьба (Теоретические основы)», Петродворец, 2006 г. – 302 с.
- 2 Палий А.И. «Радиоэлектронная борьба», Москва, Военное издательство, 1989 г. – 345 с.
- 3 Осипов А.С. «Военно-техническая подготовка. Военно-технические основы построения средств и комплексов РЭП», Красноярск, СФУ, 2013 г. – 344 с.
- 4 Агафонов А.А., Артюх С.Н., Афанасьев В.И., Афанасьева Е.М. «Современная радиоэлектронная борьба (Вопросы методологии)», Москва, Радиотехника, 2006 г. – 414 с.

ПОМЕХОЗАЩИЩЕННЫЙ УНИВЕРСАЛЬНЫЙ БЛОК ПИТАНИЯ

Ч.А. ДИСЮКОВ

*Магистрант 2 курса Евразийского национального
университета имени Л. Н. Гумилёва*

К.М. МАХАНОВ

*к.ф.-м.н, ст. преподаватель кафедры «Радиотехника, электроника и
телекоммуникаций», Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилёва*

На сегодняшний день существует множество типов блоков питания, каждый из которых предназначен для решения конкретных задач. Среди них можно выделить линейные блоки питания, импульсные блоки питания, универсальные адаптеры, а также специализированные источники питания для конкретных устройств, таких как компьютеры, телефоны или промышленное оборудование. Однако большинство из них ограничены в функциональности, так как обеспечивают только одно или несколько фиксированных выходных напряжений, что снижает область применения для использования в устройствах с различными требованиями к питанию [1].

Для разработки многофункционального блока питания был выбран линейный блок питания как основа. Это обусловлено его простотой конструкции, низким уровнем шума и высокой стабильностью выходного напряжения, что особенно важно для устройств, чувствительных к помехам. Кроме того, линейные блоки питания позволяют реализовать плавную регулировку выходного напряжения [2].

Исходя из поставленной задачи нами было принято решение по разработке и созданию источника питания с несколькими выходными напряжениями, стабилизированными по току и напряжению.

На начальном этапе, нами была разработана техническая спецификация и структурная схема к источнику питания. На данном этапе были проведены предварительные расчеты по выходным параметрам.

Современные электронные устройства в основном потребляют фиксированные напряжения. Как правило, в пределах от 3 до 16 вольт постоянного напряжения. Потребляемый ток чаще всего не превышает 1,5-2 А.

Исходя из данных соображений нами был произведен расчет мощности разрабатываемой электронной схемы.

Зная, предельные выходные параметры разрабатываемого блока питания, мы, на следующем этапе произвели поиск и отбор компонентной базы.

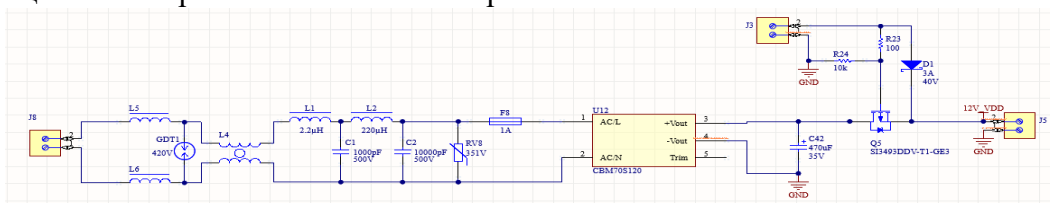

Рисунок 1. Высоковольтная часть блока питания

Как видно на рисунке 1, в качестве преобразователя переменного напряжения (AC/DC преобразователь) был выбран преобразователь серии CBM70S120. Преобразователь обеспечивает стабильное напряжение на выходе, что необходимо для корректной работы подключенных устройств [3].

Для защиты блока питания от перенапряжений, вызванных высокоимпульсными скачками, мы применили газоразрядник (GDT1). При превышении допустимого уровня напряжения газоразрядник активируется, создавая низкоомный путь для тока, что

позволяет эффективно отводить избыточную энергию и обеспечивать стабильное электропитание для подключенных устройств.

Для защиты от синфазных помех, возникающих при воздействии внешних электромагнитных возмущений, был применен синфазный дроссель (L4) серии RN114-1-02. Этот элемент компенсирует синфазные токи, минимизируя влияние помех на работу электронной системы. Синфазные помехи, совпадающие по фазе с частотой источника питания, могут существенно ухудшить качество работы устройства, поэтому использование синфазного фильтра является необходимым условием для обеспечения электромагнитной совместимости [4].

Для подавления импульсных помех различной длительности в схеме используются LC-фильтры (L1C1, L2C2). Фильтр L1C1 предназначен для устранения помех в диапазоне частот от нескольких килогерц до нескольких мегагерц, что эффективно для подавления широкополосных помех. Фильтр L2C2 работает на более высоких частотах, от нескольких мегагерц до гигагерц, и обеспечивает защиту от коротких импульсных помех. Совместное применение этих фильтров позволяет обеспечить комплексную защиту от широкого спектра электромагнитных возмущений.

Для защиты от резкого возрастания напряжения в сети до критического уровня в схеме установлен варистор (RV8). При превышении порогового напряжения варистор изменяет свое сопротивление, создавая низкоомное соединение и поглощая избыточную энергию. Это предотвращает повреждение электронных компонентов и обеспечивает защиту от перегрузок и коротких замыканий.

Для защиты от перегрузок по току и коротких замыканий в схеме применен самовосстанавливающийся предохранитель (F8). При превышении допустимого тока предохранитель размыкает цепь, предотвращая повреждение оборудования. После устранения причины перегрузки и снижения температуры предохранитель автоматически восстанавливает свою проводимость, что обеспечивает непрерывность работы системы.

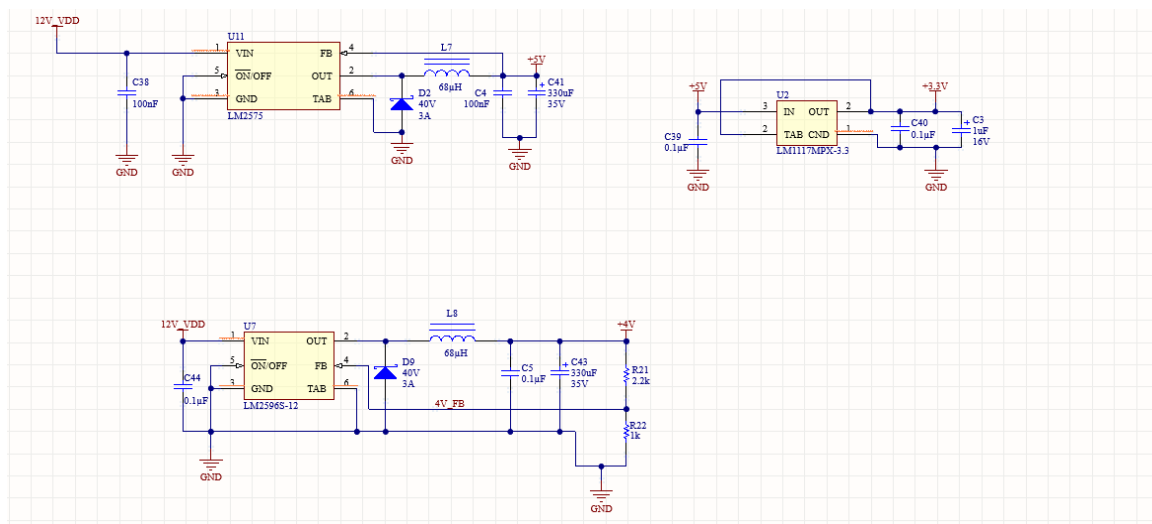

Рисунок 2. Низковольтная часть блока питания

Для выполнения задачи multifunctionality, нами были выбраны несколько преобразователей постоянного напряжения (DC-DC преобразователи), которые показаны на рисунке 2.

В качестве преобразователя 12В в 5В был выбран преобразователь серии LM2575. Преобразователь обеспечивает высокую эффективность и стабильное выходное напряжение, что необходимо для питания устройств с низковольтным потреблением [5].

В качестве преобразователя 12В в 4В был выбран преобразователь серии LM2596S-12. Преобразователь поддерживает регулируемое выходное напряжение и обеспечивает

высокую надежность при нагрузках до 3А, что подходит для устройств с повышенными требованиями к току [6].

В качестве преобразователя 5В в 3.3В был выбран преобразователь серии LM1117MPX-3.3. Преобразователь обеспечивает низкое падение напряжения и стабильность на выходе, что критично для питания микроконтроллеров и других чувствительных электронных компонентов [7].

При разработке схем с элементами сверхвысокочастотной электроники правильное проектирование фильтров низких частот (ФНЧ) и высоких частот (ФВЧ) является важным. Для получения ожидаемых результатов, наиболее правильным решением является предварительное моделирование фильтров.

На рисунке 3 показано моделирование ФНЧ и ФВЧ, в результате которого, нами были получены необходимые характеристики для AC-DC преобразователя, а именно сила тока <1,5А, частота от 50 до 65Гц и напряжение от 100 до 250В.

В результате моделирования были вычислены необходимые параметры элементов:

$$\begin{aligned}L1 &= 2.2\mu H; \\L2 &= 220\mu H; \\L4 &= 10mH; \\C1 &= 1000pF; \\C2 &= 10000pF; \\GDT1 &= 420V; \\RV8 &= 351V; \\F8 &= 1A.\end{aligned}$$

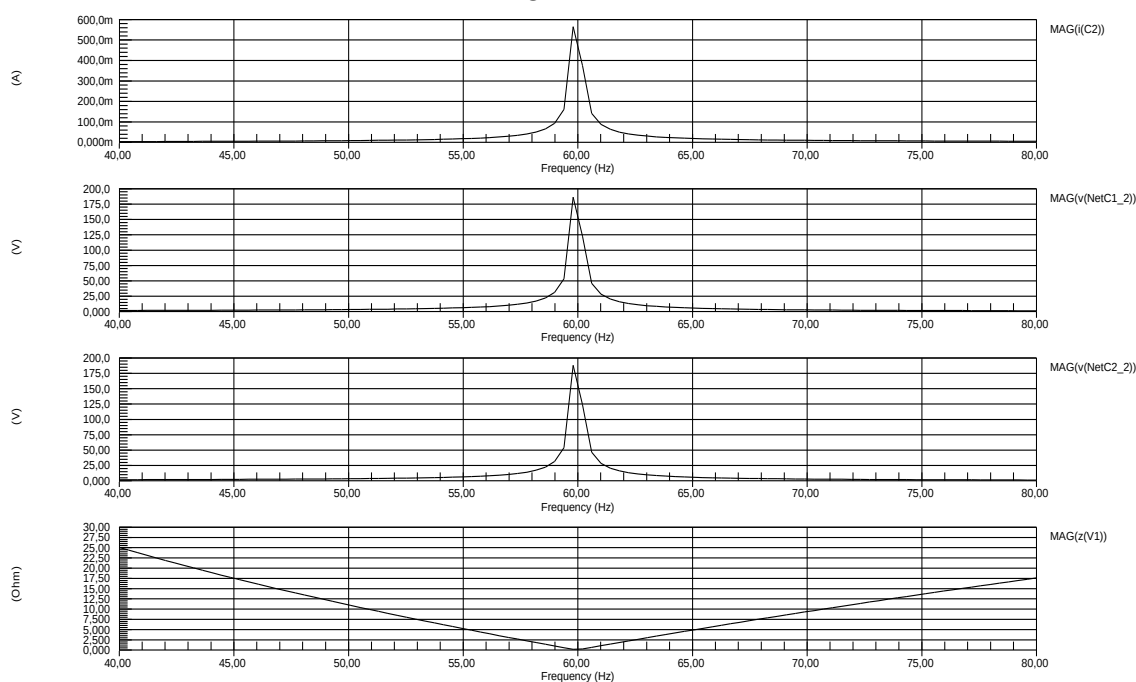

Рисунок 3. моделирование ФНЧ и ФВЧ

В ходе работы была разработана электрическая схема многофункционального блока питания на основе линейного преобразователя, обеспечивающий стабильное и регулируемое выходное напряжение. Многофункциональность блока заключается в том, что предусмотрено электрическое питание как от стандартной электрической сети, так и от аккумуляторной батарей и солнечных панелей.

Использование защитных элементов, таких как газоразрядник, синфазный дроссель и варистор, гарантирует надежность и безопасность устройства. Применение DC-DC преобразователей серий LM2575, LM2596S-12 и LM1117MPX-3.3 позволило реализовать многофункциональность, а моделирование фильтров обеспечило оптимальные параметры

схемы. Разработанный блок питания подходит для широкого спектра устройств и может быть усовершенствован за счет интеграции цифрового управления.

Список использованных источников

- 1 Locher R. E. Introduction to power supplies //Proc. National Semiconductor Application Note. – 1988. – Т. 556.
- 2 Brown M. Power supply cookbook. – Elsevier, 2001.
- 3 Cincon.com. AC-DC Brick Power Supply CBM70S – URL: <https://www.cincon.com/productdetail/CBM70S.html> (дата обращения 04.03.2025)
- 4 Schaffner.com. PCB Common Mode Chokes RN series RN114-1-02-15M – URL: <https://www.schaffner.com/article/rn114-1-02-15m> (дата обращения 04.03.2025)
- 5 Onsemi.com. Regulator, Step-Down Switching, Adjustable Output Voltage, 1.0 A series LM2575 – URL: <https://www.onsemi.com/pdf/datasheet/lm2575-d.pdf> (дата обращения 04.03.2025)
- 6 Onsemi.com. 3.0 A, Step-Down Switching Regulator series LM2596– URL: <https://www.onsemi.com/pdf/datasheet/lm2596-d.pdf> (дата обращения 04.03.2025)
- 7 Onsemi.com. 800 mA Low-Dropout Linear Regulator series LM1117MPX-3.3 – URL: <https://www.onsemi.com/pdf/datasheet/lm1117-d.pdf> (дата обращения 04.03.2025)

УДК 796

ПРОВЕДЕНИЕ КИБЕРСПОРТИВНЫХ СОРЕВНОВАНИЙ СРЕДИ СТУДЕНТОВ

Д.Н. ДАРКУЛОВ

*курсант 5 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Д.В. ГРЕВЦОВ

*магистр, полковник, доцент кафедры защиты информации
Военно-инженерного института радиоэлектроники и связи*

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности для проведения соревнований по киберспорту среди студентов. Проведён анализ особенностей и перспектив данного вида спорта, как он влияет и формирует профессиональные навыки и компетенции участников, также рассматриваются минусы и плюсы киберспорта.

Ключевые слова: киберспорт, компьютерные игры, студенты.

Цель исследования – изучить особенности и возможности киберспорта среди студентов, как он влияет на формирование профессиональных навыков. Выявление плюсов и минусов данного вида спорта. Методы исследования – опрос студентов, заинтересованных в киберспорте, анализ научной литературы и статистики по теме киберспорта среди студентов. Результаты исследования. Киберспорт стал новым явлением в спорте, который в последние десятилетия обрёл невероятную популярность. Множество молодых людей активно принимают участие в киберспортивных соревнованиях для того, чтобы показать свои навыки и умения. Киберспорт – это командное или одиночное соревнование на базе компьютерных игр. Киберспортивные дисциплины делят на несколько жанр игр, которые различаются моделями, игровыми задачами, свойствами пространств. Примеры таких жанров: стратегии, шутеры от первого лица, файтинги,

командные игры и т.д. Проведение киберспортивных соревнований проходит в несколько этапов:

1. Регистрация участников. Желающие регистрируются на турнир и проходят отбор, отбор бывает открытым и закрытым.
2. Распределение по группам. Участников распределяют в группы, между ними проводятся матчи и по результатам лучшие выходят в плей-офф.
3. Плей-офф. Участники, которые вышли из своих групп, соревнуются на выбывание, победители выходят в финал.
4. Финал. В финале встречаются лучшие игроки или команды, где проводятся решающие матчи. Победители получают приз.

Во реестр видов спорта компьютерный спорт был включён только в 2016 году [2]. Организация киберспортивных соревнований для студентов способствует не только для популяризации данного вида спорта, но и также помогает самореализоваться молодёжи. Данные соревнования помогают не только развить навыки работы в команде, стратегическое и креативное мышление, принятие нестандартных решений, но и также играют отдельную роль в развитии студентов.

Игрок во время участия киберспортивных соревнований развивает умственные способности, он узнает, как правильно и эффективно справляться со стрессом во время игры, успокаиваться в критических ситуациях и фокусироваться на своих целях. Данные навыки нужны не только в играх, но и в реальной жизни, которые могут помочь достичь успеха в различных сферах деятельности. В киберспорте также важно и развивать аналитическое мышление и критическое. Соперники анализируют игру своих оппонентов, выстраивают собственную стратегию и модель поведения, поэтому важно быстро думать и принимать решения, чтобы поменять ход игры в свою пользу. Данные навыки пригодятся, как и в игре, так и в работе или обучении. Чтобы понять отношение студентов к киберспорту было проведено анкетирование. Вопросы, которые были включены в анкету:

1. Как вы относитесь к киберспорту?
 2. Как часто вы проводите время за компьютером в игре?
 3. Самая известная игра в киберспорте?
 4. Какой на ваш взгляд самый популярный жанр?
 5. Может ли киберспорт развить профессиональные навыки?
- Итоги анкетирования: 68% опрошенных положительно относятся к киберспорту, 30% нейтрально и 2% негативно. 38 % отметили, что играют каждый день, 45% – сказали, что заходят в игру несколько раз в неделю, а 17% – пару раз в месяц.

По результатам опроса самой известной игрой стала Dota2 – её назвали 37%, следующая игра CS2 (35%), Call of Duty (23%), Warface (22%). Самым популярным жанром стал шутеры (39%), стратегии (27%) и симуляторы (21%). На вопрос может ли киберспорт развить профессиональные навыки 54% респондентов ответили положительно, 40% ответили возможно, но не уверены, 6% не считают. Также было проведено исследование об отношении к введению геймерских дисциплин в школьные программы. 54% участника посчитали, что киберспортивные дисциплины в школе – это современный подход, 21% отметили, что такую дисциплину не стоит вводить, 25% нейтрально относятся к такому решению. Рассмотрев данные результаты, можно сделать вывод, что проведение киберспортивных соревнований имеют как плюсы, так и минусы. Во время занятий киберспортом формируются навыки общения с командой, развивается координация движений, стратегическое мышление и быстрое принятие решений в условиях ограниченного времени. В киберспорте также необходимо держать высокий уровень сосредоточенности, быструю реакцию и принятие неординарных решений.

В киберспорте зачастую присутствует элемент командной игры и активное сотрудничество между участниками. Команда, которая принимает участие в соревнованиях, должна научиться правильно взаимодействовать друг с другом,

коммуницировать и работать как единое целое. Данные навыки не только способствуют работе в команде, но и так же помогает развить лидерские качества и организаторские навыки. Киберспортивные соревнования дают возможность студентам проявить себя и свои таланты. Победа в киберспортивных соревнованиях может принести не только признание со стороны своих сверстников и других участников, но и также это может стать толчком в развитии в данном направлении, успешные киберспортсмены выигрывают не только крупные призы, но и также подписывают хорошие спонсорские контракты.

Несмотря на множество плюсов, есть также и недостатки. Главным недостатком остается зависимость от проведения времени за компьютером [3]. Важно помнить, что проводить времени меньше шести часов за экраном – это норма, также нужно делать тайм-ауты от экрана на 30 минут, чтобы снизить вред [1]. Если проводить времени больше, то могут начаться проблемы со здоровьем, особенно под влияние попадает зрение и нарушение осанки. В киберспорте не требуется физическая активность, которая может привести к ухудшению физического здоровья и состояния участника. Но длительное прибывание в неподвижном состоянии, при отсутствии физических упражнений и активностей, может привести к негативному влиянию на организм. Во время участия в киберспортивных соревнованиях может развиваться социальная изоляция, потому что игроки проводят большую часть времени в виртуальном мире и отводят всё меньше времени связям в реальном мире [4].

Киберспорт среди студентов – это явление, которое набирает популярность и привлекает внимание не только студентов, но и широкой аудитории. Большая часть студентов выразили своё положительное мнение по отношению к открытию киберспортивных секций и готовы проводить своё время на систематических тренировках. Но на данный момент в университетах или в системе спортивной деятельности, необходимые условия не созданы для занятия киберспортом студентом, а также нет научно-методического обеспечения процесса тренировок.

Список использованных источников:

- 1 Сколько времени можно проводить у экрана без вреда для здоровья [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.championat.com/lifestyle/article-4367933-skolko-mozhnosidet-za-kompyuterom-skolko-vremeni-mozhno-bezopasno-smotret-v-ekran-issledovaniya-imnenie-vracha.html>.
- 2 Распоряжение «О признании и включении в реестр видов спорта спортивных дисциплин, видов спорта и внесении изменений в приказ Министерства спорта, туризма и молодежной политики от 17.06.2010 № 606 «О признании и включении видов спорта, спортивных дисциплин в реестр видов спорта» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://minjust.consultant.ru/documents/19562>.
- 3 Хозяшева А.А. Система для выявления уровня мобильной игровой зависимости у детей и подростков // Цифровые модели и решения. 2023. Т. 2. № 1. EDN XAJFMC.
- 4 Трафимчик Ж.И. Зависимость от компьютерных игр: причины формирования, особенности и последствия влияния на личность // Вестник Брянского Государственного университета.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СЛОЖНЫХ ДИРЕКТОРНЫХ АНТЕНН В РАДИОЛОКАЦИОННЫХ СТАНЦИЯХ

Д.С. АХМАДЖАНОВ, Ж.Ж. БАЙСАБАЕВ, Т.В. ГАББАСОВ

курсант 2 курса Военно-инженерного института

радиоэлектроники и связи

В.Г. ПЕТРОВСКИЙ

Военно-инженерного института радиоэлектроники и связи

Симметричным вибратором (рис. 1) называется тонкий прямолинейный провод или металлический стержень, соизмеримый с длиной волны, разделенный на две одинаковые части и питаемый от генератора в средних точках.

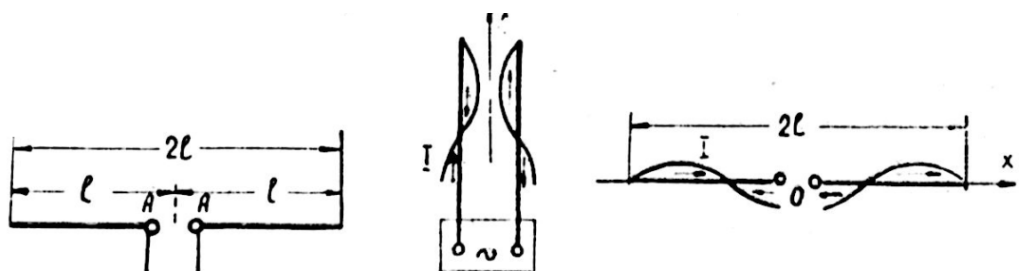

Рисунок 1. Симметричный вибратор и распределения тока

Длина вибратора чаще всего равна приблизительно половине длины волны и в этом случае вибратор называется полуволновым. В радиолокационной технике полуволновый вибратор в силу его слабой степени направленности излучения (приема) используется не в качестве самостоятельной антенны, а в качестве элемента более сложных антенн (директорной, ФАР) или облучателя в зеркальных антеннах. Сложные директорные антенны применяются в РЛС П-18, состоящей на вооружении радиотехнических подразделений ВС РК. При теоретическом исследовании ДН симметричного вибратора его рассматривают как линейную систему непрерывно расположенных элементарных токовых излучателей (диполей Герца), к которой применимо правило перемножения.

Одиночный вибратор обладает слабой степенью направленности излучения (приема). С целью повышения направленности применяют системы одинаково ориентированных вибраторов – решетки вибраторов. В вибраторных решетках вибраторы располагаются на сравнительно небольших расстояниях друг от друга и между ними существует электромагнитная связь. В результате происходит не только повышение (по сравнению с одиночным вибратором) степени направленности, но и изменение выходного сопротивления вибратора при наличии других вибраторов.

Для увеличения направленности вибраторных антенн может быть использовано совместное действие рефлектора и директора. Антенны, построенные на этом принципе, получили название антенн типа «волновой канал» или директорных антенн. Директорной антенной называется дискретная система, состоящая из одного активного полуволнового вибратора, рефлектора и нескольких директоров. Директорные антенны были разработаны Р.А. Львовичем в 1925 г. и использованы в первых РЛС. В настоящее время антенны такого типа широко применяются в метровом и дециметровом диапазонах волн в системах радиосвязи, телеметрии и в РЛС разведки. Простейшая антенна типа «волновой канал» состоит из одного активного и двух пассивных вибраторов – рефлектора и директора (рис. 2). Назначение рефлектора состоит в том, чтобы получить направленное излучение энергии в сторону активного вибратора. Присутствие директора

увеличивает направленные свойства антенны. Увеличение числа директоров приводит к еще большему сужению диаграммы направленности. Однако вследствие уменьшения интенсивности возбуждения директоров, удаленных от активного вибратора, действие их на характеристику направленности становится меньше, и увеличение КПД антенны постепенно ослабевает.

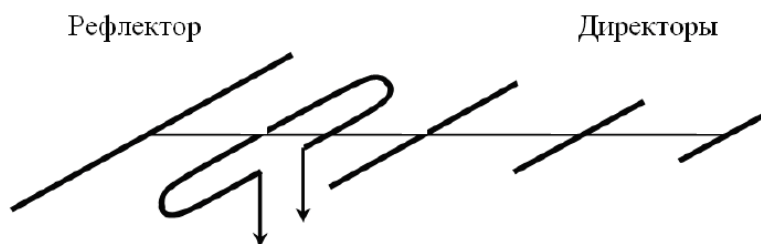

Рисунок 2. Директорная антенна

Размеры вибраторов и расстояния между ними подобраны так, что токи в вибраторах отстают по фазе друг от друга на одну и ту же величину по мере смещения от левого к правому краю антенны.

Таким образом, вдоль антенны ЭМВ распространяется с замедленной фазовой скоростью. Замедляющая структура образуется директорами. В силу этого директорные антенны можно отнести также к классу антенн бегущей волны, у которых максимум излучения (приема) совпадает с осью антенны.

Директорные антенны довольно критичны к выбору размеров вибраторов и расстояния между ними. Наилучшие характеристики достигаются, если длина рефлексора составляет $(0,48 \dots 0,52)\lambda$, длина директора — $(0,40 \dots 0,58)\lambda$. Расстояние между активным вибратором и рефлексором должно быть $(0,15 \dots 0,25)\lambda$, а между активным вибратором и первым директором, как и между директорами, — $(0,1 \dots 0,3)\lambda$. Количество директоров обычно не превышает 8–10. Это объясняется тем, что токи, наведенные в директорах, убывают при увеличении их номера и, следовательно, их влияние ослабевает.

Одна директорная антенна не может обеспечить ширину главного лепестка ХН по половинной мощности менее $25\text{--}30^\circ$. Увеличение направленности достигается применением нескольких директорных антенн, которые располагаются на расстоянии d друг от друга и запитываются синфазно.

Применение нескольких волновых каналов, расположенных в горизонтальной плоскости, сужает диаграмму направленности антенны (ДНА) только в горизонтальной плоскости, не изменяя ХН в вертикальной плоскости. Последним практически остается такой, как ХН одного волнового канала. В формировании ДНА антенны радиолокационных станций существенную роль играет поверхность земли. В результате интерференции электромагнитных волн (прямой и отраженной от поверхности) ДНА изменяется — в ней появляются провалы. Для заполнения провалов в ДНА антенны, а, следовательно, и в зоне видимости РЛС, применяется второй этаж антенн (рис. 3).

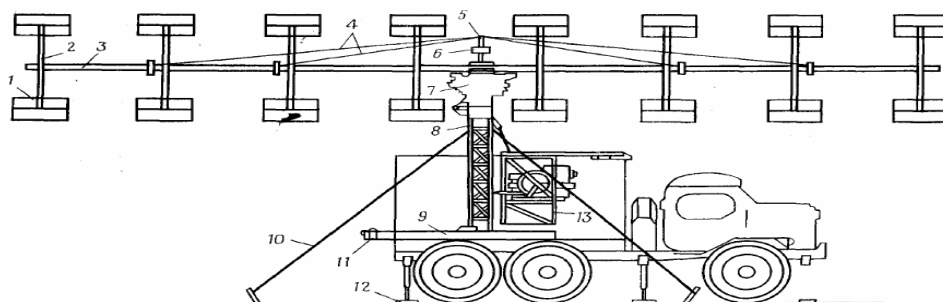

Рисунок 3. Антенная система П-18

Расстояние между этажами в этом случае выбирается из соображений получения широкой ДНА в вертикальной плоскости так, чтобы нули ДНА верхнего этажа перекрывались максимумами ДНА нижнего этажа. ДНА верхнего и нижнего этажей при заданной ДНА волнового канала определяется множителем земли, зависящим от высоты этажей антенны над поверхностью земли. При синфазном питании этажей не уничтожает полностью провалов в диаграмме направленности антенны, так как вследствие интерференции полей верхнего и нижнего этажей неизбежны направления, в которых суммарное поле равно нулю. Однако в двухэтажной антенне, по сравнению с одноэтажной, число нулей меньше и они расположены под большими углами к горизонту. Для получения беспровальной зоны обзора применяют питание этажей со сдвигом по фазе на угол 90° .

Существенное значение при проектировании двухэтажных директорных антенн имеет правильное распределение мощности между этажами антенн. При равномерном распределении мощности между этажами (рис. 4, а) цель, летящая на высоте H , не попадает в зону обнаружения верхнего этажа антенны, а следовательно, и не обнаруживается радиолокатором. Но, попадая в зону обнаружения нижнего этажа, цель облучается весьма интенсивно. Более целесообразно распределить мощность между этажами так, чтобы зоны обнаружения радиолокатора, построенные отдельно для верхнего и нижнего этажей антенны, выглядели, как показано на рис. 4, б. Очевидно, что для получения зоны обзора такого вида следует в верхний этаж направлять большую мощность, чем в нижний (в П-18 60 – 40).

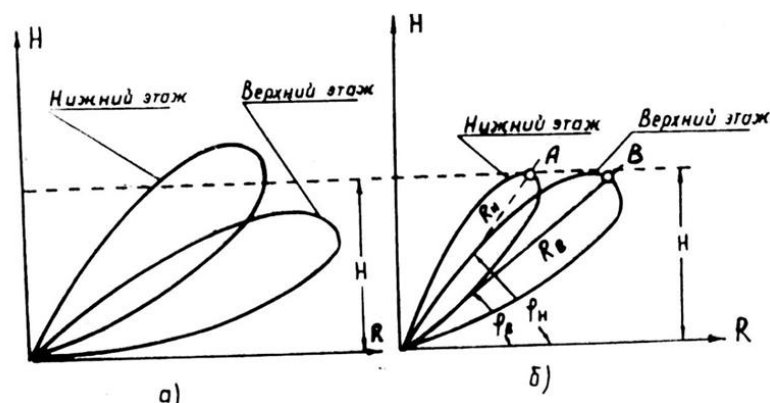

Рисунок 4. Влияние распределения мощности между этажами антенн на зону обнаружения

Нули результирующей XH при питании этажей со сдвигом по фазе на угол 90° (рис. 4) расположены вдоль горизонта ($\varphi = 0$) и в направлении нулевого излучения волнового канала ($F_{(в.к.)}(\varphi) = 0$). Направление нулевого излучения волнового канала обычно расположено под большим углом к горизонту, около $50-60^\circ$, и лежит за пределами зоны обнаружения радиолокатора, которая, как правило, не превышает $30-40^\circ$.

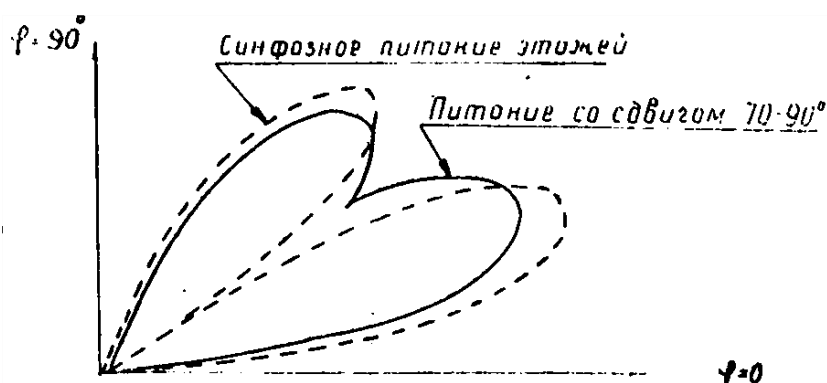

Рисунок 4.

Таким образом, в пределах зоны обзора нули диаграммы направленности отсутствуют.

ОСОБЕННОСТИ ИЗЛУЧЕНИЙ ПЛОСКИХ ИЗЛУЧАЮЩИХ ПОВЕРХНОСТЕЙ РАЗНЫХ ФОРМ

Д.С. АХМАДЖАНОВ, Ж.Ж. БАЙСАБАЕВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

В.Г. ПЕТРОВСКИЙ, А.Б. АЛДИЯРОВА

Военно-инженерного института радиоэлектроники и связи

На плоскости, как и вдоль прямой линии, излучатели могут располагаться как дискретно, так и непрерывно. Дискретные плоские системы называют двумерными решетками, непрерывные системы - излучающими раскрывами. Анализ плоских непрерывных и дискретных систем излучателей во многом проводится по одной и той же методике. Результаты анализа при больших размерах систем излучателей можно применить как к дискретным, так и к непрерывным системам. Поэтому рассмотрим непрерывные системы излучателей как наиболее часто встречающиеся. Излучатели могут располагаться на плоской поверхности, ограниченной контуром любой формы.

Линейные системы с поперечным или близким к поперечному излучением позволяют обеспечить высокую степень направленности и управлять положением ДНА только в одной плоскости. Для реализации высокой степени направленности в пространстве (в двух главных плоскостях), наряду с системами бегущей волны, широкоприменяются двумерные (в частности, плоские) системы. Такими системами представляется большинство апертурных антенн оптического или акустического классов (зеркальные, линзовые, рупорные). Если фронт волны в раскрыве таких антенн примерно плоский и поляризация поля во всех точках раскрыва одинакова, то раскрыв рассматривается как двумерная система идентичных одинаково ориентированных в пространстве излучателей Гюйгенса. Для расчета ДН такой антенны применяется правило перемножения.

Поместим начало координат в середину раскрыва, а оси x и y направим параллельно его сторонам L_1 и L_2 (рис. 1) и после несложных преобразований можно найти выражение для множителя системы:

$$f_{\text{сист}}(\Theta, \varphi) = \int_{-\frac{L_1}{2}}^{\frac{L_1}{2}} \int_{-\frac{L_2}{2}}^{\frac{L_2}{2}} A(x, y) e^{j[\varphi(x, y) + k(x \cos \varphi + y \sin \varphi) \sin \Theta]} dx dy$$

Выражение является общим для множителя прямоугольной плоской системы с произвольным АФР. Однако многие типы антенн имеют в раскрыве АФР, которое может быть представлено в виде произведения двух функций, каждая из которых зависит лишь от одной координаты (x или y)

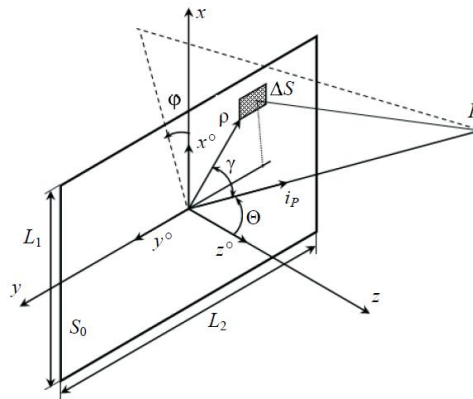

Рисунок 1. Плоский прямоугольный раскрыв

Из теории антенн известно, что при разделяющемся АФР в прямоугольном раскрыве антенны множитель системы в главных плоскостях совпадает с множителем соответствующей линейной системы, имеющей такое же АФР, как и АФР в раскрыве по осям x и y . Этот вывод позволяет свести задачу расчета и анализа прямоугольного раскрыва к расчету и анализу двух линейных систем, ориентированных параллельно сторонам прямоугольника.

Из формул множителя системы в главных плоскостях видно,

$$f_c(\Theta) = b \left| \int_{-a/2}^{a/2} e^{j\beta \sin(\Theta) x} dx \right|$$

$$f_c(\varphi) = C_1 \left| \int_{-b/2}^{b/2} e^{j\beta \sin(\varphi) y} dy \right|$$

что характеристики направленности прямоугольной плоской системы излучателей в главных плоскостях аналогичны характеристикам направленности линейных систем. Все результаты, полученные для линейных синфазных систем, полностью распространяются на прямоугольные плоские системы излучателей.

Ширина главного лепестка определяется размером раскрыва в соответствующей плоскости:

$$2\Theta_{0,5p} = 51 \frac{\lambda}{a}, \quad 2\varphi_{0,5p} = 51 \frac{\lambda}{b}$$

Уровень первого бокового лепестка составляет 21,2% от главного.

Напряженность поля в направлении максимума ХН раскрыва пропорциональна площади раскрыва и амплитуде поля в раскрыве.

Из выражения для коэффициента направленного действия:

$$D_{max} = \frac{4\pi}{\lambda^2} ab$$

следует, что величина излучающего раскрыва зависит от его электрических размеров. В случае равномерного амплитудного распределения эффективная поверхность раскрыва равна его геометрической поверхности, т.е. КИП = 1. При спадающих к краям распределениях КИП уменьшается, например при косинусоидальном распределении—по одной координате и при равномерном - по другой (этот случай характерен при излучении

из открытого конца прямоугольного волновода.) Коэффициент использования поверхности прямоугольного раскрыва равен 0,81.

Сравнивая множители (рис. 2.2) круглого и прямоугольного раскрывов с одинаковым амплитудно-фазовым распределением, замечаем, что форма излучающего раскрыва влияет на его диаграмму направленности.

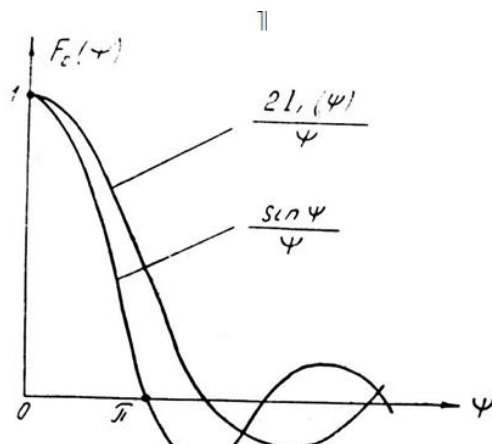

Рисунок 2. Множители круглого и прямоугольного раскрывов

В частности, ширина главного лепестка ХН круглого раскрыва больше, чем прямоугольного и может быть рассчитана по формуле:

$$2\theta_{0,5p} = 60 \frac{\lambda}{d}$$

Относительная величина боковых лепестков ХН круглого раскрыва меньше чем прямоугольного и составляет для первого бокового лепестка 13% от главного.

Таким образом, переход от прямоугольного раскрыва к круглому при прочих равных условиях приводит к снижению уровня боковых лепестков и расширению главного лепестка. С целью снижения уровня боковых лепестков в реальных антеннах используют неравномерное АР (чаще всего частично спадающее к краям. Наличие фазовых искажений (линейного, квадратичного или кубического ФР) в круглом раскрыве приводит к качественным таким же изменениям ДН, как и в линейных системах.

ПОНЯТИЕ, ВИДЫ ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

Ж. УЛДАХАН

курсант 383 учебной группы кафедры связи, ВИИРЭиС

О.А. ДУЙСЕМБЕКОВ

*доцент-начальник цикла ТС кафедры связи, к.т.н., полковник,
ВИИРЭиС*

Аннотация. Вероятность развязывания так называемых малых, локальных и региональных конфликтов возросла. В современных условиях не может быть гарантий от увеличения военной опасности и перерастания ее в определенных условиях в

направленную и непосредственную военную угрозу. Поэтому предотвращение войны становится общегосударственной политической целью.

В этой статье рассматриваются основные характеристики, цели, а также основные черты современных военных конфликтов, такие как высокой, средней и низкой интенсивности. Раскрывается роль Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований для обеспечения военной безопасности.

Ключевые слова: военный конфликт, война, военная техника, вооружение, безопасность, гибридная война, группировка войск.

Түйіндеме. Шағын, жергілікті және аймақтық қақтығыстардың туындау ықтималдығы артты. Қазіргі жағдайда әскери қауіптің артуына және оның белгілі бір жағдайларда бағытталған және тікелей әскери қауіпке айналуына кепілдік бола алмайды. Сондықтан соғыстың алдын алу жалпы мемлекеттік саяси мақсатқа айналады.

Бұл мақалада жоғары, орташа және төмен қарқындылық сияқты заманауи әскери қақтығыстардың негізгі сипаттамалары, мақсаттары, сондай-ақ негізгі белгілері қарастырылады. Әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың рөлі ашылады.

Түйін сөздер: әскери қақтығыс, соғыс, әскери техника, қару-жарақ, қауіпсіздік, гибриді соғыс, әскерлер тобы.

Уберечься от войны стало первейшей заботой человечества. Избавиться от печальных реалий нашего времени – войн, конфликтов, военных угроз и источников военной опасности, по крайней мере в обозримой перспективе, оказывается невозможным без опоры на армию.

Безусловно, в современных условиях приоритет должен отдаваться политическим средствам. Однако они будут эффективны лишь в том случае, если политика будет опираться на достаточную экономическую и военную мощь государства. Следовательно, в решении этой важной проблемы наряду с другими государственными институтами должны принимать активное участие и Вооруженные Силы. Именно они призваны обеспечивать территориальную целостность государства от угрозы извне, сдерживание и отражение агрессии силовыми методами.

Реагируя на сложившуюся военно-политическую ситуацию в регионе и исходя из анализа политических и экономических процессов, происходящих на территории Содружества, Республика Казахстан пошла по пути создания своих Вооруженных Сил. Формирование вооруженных сил любого государства основывается прежде всего на национальных интересах. Не Казахстан был инициатором развала военного единства бывшего Союза, напротив, республика до последнего момента отстаивала идею единых, а в последующем – объединенных Вооруженных Сил Содружества.

Военная доктрина Республики Казахстан учитывает снижение угрозы развязывания крупномасштабных войн, однако не дает гарантий полного исключения военных конфликтов.

Характер современных военных конфликтов определяется их военно-политическими целями, применяемыми видами оружия, масштабами. В документе отмечены основные черты современных военных конфликтов.

Конфликт высокой интенсивности – военный конфликт с участием мощных в военном и экономическом отношениях государств (коалиций государств). В конфликте с участием ядерных государств будет постоянно сохраняться угроза применения ядерного оружия. Трансформация его в ядерную войну, даже с нанесением ограниченных ядерных ударов, может вызвать большие человеческие жертвы, крупные разрушения экономических и культурных центров, заражение огромной территории, что приведет к экономическим бедствиям в большинстве стран региона.

Конфликт средней интенсивности – военный конфликт между странами, не имеющими мощного экономического и военного потенциала. Военные действия в конфликте средней интенсивности характеризуются применением ограниченных сил и средств противоборствующими сторонами, очаговыми боевыми действиями с активным использованием высокоточного оружия, средств радиоэлектронной борьбы и других современных видов вооружения и военной техники, ведением военных действий в границах конфликтующих государств и поражением на всей территории войск, объектов тыла, экономики и коммуникаций.

Конфликт низкой интенсивности – вооруженный конфликт, возникающий при попытках разрешить различного рода противоречия с помощью средств вооруженной борьбы, не переходя в состояние войны. Как правило, такие конфликты возникают в результате приграничных вооруженных столкновений, проникновения извне вооруженных формирований и групп, создания незаконных формирований внутри страны, деятельности террористических организаций. Конфликт низкой интенсивности характеризуется применением противоборствующими сторонами (ограниченные контингенты войск, нерегулярные и другие формирования) разнородных сил и средств, проведением диверсионных и террористических актов, готовностью широкого использования современных видов вооружения и военной техники. Такие конфликты, как правило, носят быстротечный, ограниченный характер. В современных условиях возникновение конфликтов такого рода наиболее вероятно.

Согласно военной доктрине Вооруженные Силы, другие войска и воинские формирования РК должны быть в постоянной боевой готовности к выполнению задач по локализации военных угроз.

Конфликт низкой интенсивности против Казахстана может быть развязан с целью внутрисполитической дестабилизации, создания очагов напряженности, принуждения государства к политическим уступкам, распространения экстремистских идей. Цель суверенного государства при возникновении конфликта низкой интенсивности – не допустить перерастания очага напряженности в широкомасштабные военные действия.

Вооруженные Силы в конфликтах низкой интенсивности будут применяться, как правило, для локализации очага напряженности на возможно более ранней стадии с целью создания условий для их урегулирования мирными средствами. Для выполнения этих задач будут привлекаться соединения и части Вооруженных Сил, находящиеся в постоянной боевой готовности. По мере необходимости они могут усиливаться другими войсками и воинскими формированиями. В этих случаях руководство группировкой войск осуществляется единым (общевойсковым) командованием.

Приграничный конфликт, как правило, разрешается силами и средствами пограничной службы Комитета национальной безопасности во взаимодействии с соединениями и частями Вооруженных Сил.

Нельзя исключать вероятности возникновения внутреннего вооруженного конфликта, инспирированного внешними силами, как повод для вмешательства во внутренние дела Казахстана. Использование Вооруженных Сил в локализации и ликвидации такого конфликта будет осуществляться в строгом соответствии с Конституцией Республики Казахстан в целях нормализации обстановки, восстановления законности и правопорядка, обеспечения общественной безопасности, оказания населению необходимой помощи и создания условий для разрешения конфликта мирными средствами.

Конфликт средней интенсивности против Казахстана может быть развязан с целью подрыва экономического и оборонного потенциала, захвата или установления контроля над определенными территориями или принуждения государства к значительным политическим, территориальным, экономическим и другим уступкам. Такой конфликт может представлять опасность для государства, он может нанести большой ущерб его экономическому и военному потенциалу. Задачами республики в конфликте средней

интенсивности будут решительное пресечение агрессии, в том числе совместно с вооруженными силами государств-союзников, локализация района военных действий и принятие мер по мирному урегулированию существующих противоречий.

Конфликт высокой интенсивности против Казахстана может быть развязан с радикальными военно-политическими целями: смена политической власти в стране, дезорганизация системы государственного и военного управления, отторжение значительной части территории, полное уничтожение оборонного потенциала государства. Участие в конфликте высокой интенсивности потребует от республики полной мобилизации всех людских и материальных ресурсов.

В соответствии с военной доктриной главная цель Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований заключается в защите страны от внешней агрессии и других военных угроз, а также в выполнении задач, вытекающих из международных обязательств Республики Казахстан. Вооруженные Силы Казахстана в мирное время представлены: органами военного управления, видами Вооруженных Сил, специальными войсками, тылом, военно-учебными заведениями, военно-научными учреждениями. В военное время в состав Вооруженных Сил входят: внутренние войска Министерства внутренних дел, пограничная служба и другие войска Комитета национальной безопасности. Республиканская гвардия, органы управления и формирования Гражданской и территориальной обороны.

На Вооруженные Силы Республики Казахстан в мирное время возлагается выполнение следующих основных задач:

- поддержание боевого потенциала, боевой и мобилизационной готовности и подготовки органов управления и войск в штатах мирного времени на уровне, обеспечивающем локализацию и пресечение конфликтов низкой интенсивности, любого противоправного вооруженного насилия на государственной границе или в пределах Республики Казахстан;

- охрана воздушного пространства, а также прикрытие важных в оперативно-стратегическом отношении участков государственной границы;

- охрана важных военных объектов;

- демонстрация готовности к решительным действиям по стабилизации обстановки в любом районе страны;

- обеспечение готовности к стратегическому развертыванию Вооруженных Сил в случае возникновения угрозы конфликта средней и высокой интенсивности;

- участие в миротворческих и иных операциях в соответствии с международными обязательствами РК.

Решение указанных задач Вооруженными Силами осуществляется в тесном взаимодействии с другими войсками и воинскими формированиями. При этом на пограничную службу КНБ РК возлагаются охрана и защита государственной границы на суше, море, озерах и иных водоемах, а также участие в борьбе с терроризмом, контрабандой оружия и наркотиков;

- на внутренние войска МВД – охрана важных государственных объектов, пресечение особо важных правонарушений, диверсий и террористических актов, борьба с незаконными вооруженными формированиями.

В целях предупреждения и пресечения возможных внутренних конфликтов и иных действий с использованием средств вооруженной борьбы на территории Казахстана, угрожающих ее жизненно важным интересам, на внутренние войска МВД РК возлагаются следующие задачи:

- обеспечение охраны общественного порядка и поддержание правового режима чрезвычайного положения в районе конфликта;

- локализация и блокирование вооруженных столкновений в районе конфликта;

- пресечение вооруженных столкновений и разъединение противоборствующих сторон;

- проведение мероприятий по разоружению и ликвидации незаконных вооруженных формирований и изъятию оружия у населения в районе конфликта;
- усиление охраны общественного порядка и безопасности в районах, примыкающих к районам конфликта, а также решение других задач, предусмотренных законодательством РК.

Силы специальных операции РК – одно из самых элитных и боеспособных подразделений нашей страны. Это высококомбинированная, специально обученная, оснащенная самыми современными видами вооружения группировка МО, постоянно находящаяся в состоянии боевой готовности.

Данное подразделение предназначено для проведения специальных операций внутри Республики, при необходимости за ее пределами. Под этим термином обычно понимают диверсионно-разведывательную деятельность, организацию беспорядков и восстаний на территории противника, вооруженные нападения, проведение терактов.

Кроме того, подразделение может быть задействовано в антитеррористических и противопартизанских действиях, при проведении психологических операций, захвате военных и промышленных объектов, распространении дезинформации. При необходимости ССО может обеспечивать защиту граждан и представительств на территории иностранных государств.

Большинство вышеперечисленных функций отлично вписываются в концепцию «гибридной войны». Исходя из этого перечень задач, которые могут выполнять бойцы ССО, могут быть еще шире.

Список использованных источников:

- 1 Токпакбаев С. Некоторые аспекты военной реформы и совершенствования механизма обеспечения военной безопасности государства// Саясат. – 2010. №8-9. с.89
- 2 Сарсекеев М. Национальные интересы и внешняя политика Казахстана//Евразийское сообщество. – 2012. №1. с.13
- 3 Баранов Н.А. Политические основы национальной безопасности России // Политика и безопасность. Аналитический и научно-практический журнал. – СПб., – 2010. – № 2. – с. 93-99.
- 4 Романов А.В., Хабибулин Р.Г. Военная безопасность как элемент системы национальной безопасности // Материалы XIII Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» URL: <https://scienceforum.ru/2021/article/2018026166>. <https://scienceforum.ru/2021/article/2018026166> (дата обращения: 31.10.2023)

ЖЕЛЕЗНЫЙ КУПОЛ: ЭФФЕКТИВНАЯ СИСТЕМА ПРОТИВОРАКЕТНОЙ ОБОРОНЫ ИЗРАИЛЯ

Д. ЕСИРКЕПОВ, А. ЖУМАСОВ, А. ЯСЫН

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
г.Алматы, Республика Казахстан*

А.Б. АЛДИЯРОВА

*магистр техники и технологий, старший преподаватель
кафедры специальных дисциплин*

В.Г. ПЕТРОВСКИЙ

*старший преподаватель кафедры специальных дисциплин
Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
г.Алматы, Республика Казахстан*

Введение. «Железный купол» (IronDome) – это современная израильская система противоракетной обороны, предназначенная для перехвата и уничтожения короткодействующих ракет и артиллерийских снарядов. Она была разработана компанией Rafael Advanced Defense Systems при поддержке Израильских сил обороны (ЦАХАЛ) и введена в эксплуатацию в 2011 году. Система зарекомендовала себя как одна из самых эффективных в мире, обеспечивая высокий процент перехвата угроз.

История создания

Необходимость разработки «Железного купола» возникла после неоднократных ракетных атак на израильские населенные пункты со стороны палестинских группировок, таких как ХАМАС и «Хезболла». Основной угрозой стали ракеты «Кассам», «Град» и другие аналогичные боеприпасы, запускаемые из сектора Газа и южного Ливана. В 2007 году израильское правительство приняло решение разработать систему, способную эффективно защищать мирное население от этих атак.

Принцип работы

«Железный купол» состоит из трех основных компонентов:

1. **Радарная система** – обнаруживает и отслеживает запуск ракеты.
2. **Командный пункт управления** – анализирует траекторию полета и вычисляет точку падения.
3. **Пусковые установки с ракетами-перехватчиками Tamir** – уничтожают угрозу в воздухе.

Одной из ключевых особенностей системы является способность определять, представляет ли вражеская ракета угрозу населенным пунктам. Если ракета летит в необитаемую местность, система не предпринимает действий, что позволяет экономить дорогостоящие перехватчики.

Тактико-технические характеристики

- Дальность перехвата: до 70 км.
- Высота перехвата: до 10 км.
- Скорость перехватчика: около 2,5 Маха.
- Время реакции: менее 5 секунд.
- Процент успешных перехватов: от 85% до 90%.

Боевое применение

Система «Железный купол» неоднократно демонстрировала свою эффективность в реальных боевых условиях. Наиболее интенсивное применение пришлось на периоды эскалации конфликта между Израилем и палестинскими группировками. Например, в ходе операции «Нерушимая скала» (2014) система успешно перехватила сотни ракет, выпущенных из сектора Газа.

Преимущества и недостатки

Преимущества:

- Высокая точность перехвата.
- Автоматизированная система, снижающая нагрузку на операторов.
- Гибкость в развертывании (может использоваться как стационарно, так и в мобильных условиях).

Недостатки:

- Высокая стоимость перехватчиков (каждая ракета Tamir стоит от 40 до 100 тысяч долларов).
- Ограниченная эффективность против массированных атак.
- Не защищает от всех типов угроз, таких как баллистические ракеты большой дальности.

Последние боевые применения

Атака хуситов из Йемена (декабрь 2024 года): В декабре 2024 года хуситы из Йемена выпустили баллистическую ракету по территории Израиля, в результате чего более десятка израильтян получили ранения. Попытки перехвата со стороны Израильских

сил обороны не увенчались успехом, что вызвало тревогу среди населения. Сирены воздушной тревоги сработали около 3:30 утра, и были слышны взрывы. Около 14 человек получили легкие ранения от осколков стекла и ушибы при попытке укрыться. В результате удара возник крупный пожар и образовался кратер в парке развлечений в Тель-Авиве. Этот инцидент последовал за интенсивными израильскими авиаударами по Йемену, в результате которых погибло не менее девяти человек. С октября 2023 года хуситы выпустили более 200 ракет и беспилотников по Израилю.

Перехват иранских ракет (октябрь 2024 года): 2 октября 2024 года Израиль успешно перехватил более 180 ракет, выпущенных из Ирана. Благодаря эффективной работе многослойной системы ПВО, ущерб был минимальным, и только несколько человек получили легкие ранения. В этой операции были задействованы системы «Arrow», «David'sSling» и «IronDome».

Операция «Щит и стрела» (май 2023 года): В ходе операции «Щит и стрела» в мае 2023 года из сектора Газа было выпущено более 1 000 ракет. Из них 1 139 ракет пересекли границу Израиля, и система «Железный купол» успешно перехватила 437 ракет, достигнув коэффициента успешности 95,6%. Эта операция подчеркнула важность системы в защите гражданского населения от угроз.

Модернизация и новые разработки

Морская версия «Железного купола» (C-Dome): В апреле 2024 года ВМС Израиля впервые успешно применили морскую версию системы «Железный купол», известную как C-Dome. Система, установленная на корветах класса Sa'ar 6, перехватила беспилотник, проникший в воздушное пространство Израиля в районе Эйлата. Это событие ознаменовало первую оперативную эксплуатацию C-Dome после завершения испытаний в середине 2023 года. **Лазерная система «Железный луч» (IronBeam):** Израиль объявил о разработке лазерной системы перехвата «Железный луч», предназначенной для уничтожения ракет и дронов с помощью лазерного луча. Ожидается, что система будет введена в эксплуатацию в течение года, предоставляя более экономичное решение для перехвата воздушных угроз. Однако эффективность системы может снижаться в условиях повышенной влажности и при отсутствии прямой видимости цели.

Международное сотрудничество и производство

Совместное производство с США: В октябре 2023 года израильская компания Rafael совместно с американской компанией Raytheon объявили о создании производственной линии для ракет «Железного купола» в Камдене, штат Арканзас. С бюджетом в 33 миллиона долларов, производство планируется начать в 2024 году, а первые ракеты ожидаются в 2025 году. Эта инициатива направлена на удовлетворение потребностей Корпуса морской пехоты США и потенциально других союзников.

Расширение производства в Израиле: В январе 2025 года Министерство обороны Израиля и компания Rafael подписали контракт на расширение производства перехватчиков «Железного купола». Этот шаг стал частью пакета американской помощи в размере 8,7 миллиарда долларов, одобренного в апреле 2024 года, из которых 5,2 миллиарда предназначены для усиления израильских систем противоракетной обороны.

Организационные изменения

Создание нового батальона ПВО: В мае 2024 года Израильские силы обороны объявили о создании нового батальона ПВО, оснащенного системой «Железный купол». 139-й батальон был официально открыт 20 мая 2024 года с целью усиления возможностей противовоздушной обороны страны и повышения эффективности командования и контроля в различных операционных секторах. Эти события и инициативы подчеркивают стремление Израиля к постоянному совершенствованию своих оборонительных возможностей и укреплению международного сотрудничества в области безопасности.

Международное сотрудничество и перспективы

Разработка «Железного купола» стала возможной благодаря сотрудничеству Израиля с США, которые предоставили значительную финансовую помощь. В последние годы технологии системы заинтересовали другие страны, включая США и Южную Корею, которые рассматривают возможность интеграции аналогичных решений в свою систему обороны.

В будущем планируется модернизация системы, увеличение дальности перехвата и интеграция с другими элементами ПРО Израиля, такими как «Праца Давида» и «Хец».

Необходимость внедрения системы «Железный купол» в Казахстане

Казахстан, являясь крупнейшей страной Центральной Азии, сталкивается с рядом геополитических вызовов, включая потенциальные угрозы со стороны нестабильных регионов, террористических группировок и возможных военных конфликтов. В этом контексте внедрение системы противоракетной обороны «Железный купол» может существенно повысить уровень национальной безопасности.

Причины необходимости внедрения:

1. **Геополитическая нестабильность в регионе** – Центральная Азия находится в непосредственной близости от конфликтных зон, таких как Афганистан и Ближний Восток, что создает риски проникновения ракетных и беспилотных угроз.

2. **Защита стратегически важных объектов** – Казахстан обладает крупнейшими в мире месторождениями нефти, газа и урана, а также критически важной инфраструктурой, которая может стать потенциальной целью атак.

3. **Развитие оборонных технологий** – Внедрение израильской системы ПВО может способствовать развитию собственной высокотехнологичной оборонной промышленности в Казахстане, а также укрепить военное сотрудничество с Израилем и западными партнерами.

4. **Угроза террористических атак** – В последние годы мировая практика показывает, что террористические организации активно используют ракеты и беспилотники для атак на инфраструктуру и населенные пункты. Наличие системы ПРО позволит Казахстану эффективно нейтрализовать такие угрозы.

5. **Сотрудничество с Израилем и Западом** – Казахстан уже сотрудничает с Израилем в области высоких технологий и безопасности. Закупка и интеграция «Железного купола» может расширить эти связи и укрепить оборонные возможности страны.

Заключение

«Железный купол» является одним из самых эффективных решений в области противоракетной обороны, обеспечивая защиту гражданского населения Израиля от ракетных атак. Несмотря на существующие недостатки, система продолжает совершенствоваться и остаётся ключевым элементом оборонной стратегии Израиля.

Система противоракетной обороны Израиля «Железный купол» продолжает играть ключевую роль в обеспечении безопасности страны, особенно в свете недавних событий и технологических достижений. Ею интересуются все страны мира. Израиль не выполнил просьбу Украины о предоставлении «Железного купола», так как сам нуждался в этой технике.

МАРШРУТИЗАЦИЯ В МУЛЬТИСЕРВИСНОЙ СЕТИ

О.Е. БЕКТАНОВ

курсант 383 учебной группы кафедры связи, ВИИРЭиС

О.А. ДУЙСЕМБЕКОВ

*доцент-начальник цикла ТС кафедры связи, к.т.н., полковник,
ВИИРЭиС*

Аннотация. Маршрутизация на сегодняшний день определяется не формальными правилами и описаниями, характерными для сетей предыдущих поколений, а требованиями клиента и экономическими соображениями оператора связи. Чтобы оптимизировать работу сетей, разрабатываются различные методы маршрутизации, обеспечивающие сбалансированную нагрузку всех сетевых ресурсов.

Для получения оптимального решения необходимо одновременное рассмотрение всех потоков на полном множестве маршрутов. Однако в мультисервисных сетях с большим количеством узлов размер задачи маршрутизации при этом может оказаться весьма существенным, что не позволит решить ее за приемлемое время. Поэтому задача разработки новых методов адаптивной маршрутизации является актуальной.

В данной статье рассмотрены маршрутизация в мультисервисной сети. Раскрыты общие понятия маршрутизации в мультисервисной сети, а также основные виды и методы маршрутизации. Рассмотрены принципы, на основании которых в сетях IP выбирается маршруты для передачи пакета между сетями.

Ключевые слова: маршрутизация, мультисервисная сеть, маршрут, пакет данных, поток информации, сеть связи, канал связи, узел, алгоритм, информация, IP-адрес, MAC-адрес.

Маршрутизация – это один из важнейших механизмов передачи пакетов по компьютерным сетям. Маршрутизация решает две задачи: борьба с перегрузками узлов сети и поиск кратчайших путей для передачи пакетов. Основные факторы, влияющие на выбор маршрутизатором пути – это неисправности (когда узел или канал связи выходят из строя) и перегрузки (когда какой-либо участок сети оказывается перегруженным и желательно перенаправление пакетов в обход).

Чтобы адаптивная маршрутизация была возможна, узлы должны обмениваться информацией о состоянии сети. Чем больше объем информации, которой обмениваются узлы, и чем чаще происходит обмен информацией, тем выше качество принимаемых узлами решений о выборе маршрутов. Однако, сама эта информация оказывает определенную нагрузку на сеть, вызывая снижение производительности. Это противоречие есть главная проблема адаптивной маршрутизации (или маршрутизации, вообще).

Существуют два больших класса алгоритмов маршрутизации: статические и динамические. Статические алгоритмы принимают решение только на основе данных, которые не меняются с течением времени. Динамические алгоритмы постоянно обновляют свои локальные структуры для оптимизации выбора маршрутов.

Общие понятия и виды методов маршрутизации

Основными формами каждого маршрутизатора, реализуемым в соответствии с протоколами маршрутизации, являются:

определение наилучших маршрутов до возможных пунктов назначения и сохранение полученной информации в таблице маршрутизации;

передача пакетов по оптимальным путям, выбранным из таблицы маршрутизации на основе адресов получателей.

Современные протоколы маршрутизации предусматривают автоматическое формирование таблиц маршрутизации и поддержание их виртуального состояния на основе взаимодействия маршрутизаторов друг с другом. На каждом маршрутизаторе функции определяют программы опроса и прослушивания, с помощью которых он обменивается информацией с другими маршрутизаторами. Полученная информация используется для построения и обновления таблицы маршрутизации.

Таблица маршрутизации, иногда называемая базой данных маршрутизации, включает набор оптимальных путей, используемых маршрутизатором при передаче пакетов в данный момент времени. Каждая строка этой таблицы содержит, по крайней мере, следующую информацию:

- сетевой адрес получателя;

- адрес следующего маршрутизатора, пересылка к которому соответствует оптимальному пути до пункта назначения;

- характеристику пути, например, пропускная способность канала связи и отметку времени, когда эта характеристика была определена;

- информацию о способе пересылки, например, номер выходного порта.

В одной строке таблицы могут храниться данные о нескольких возможных следующих транзитных маршрутизаторах, задающих различные критерии оптимальности пути. Способ выбора транзитного маршрутизатора зависит от используемой схемы протокола маршрутизации.

Определение оптимальности путей при формировании и обновлении таблицы маршрутизации может производиться в соответствии с такими критериями или их комбинациями, как:

- длина маршрута, измеренная количеством маршрутизаторов, через которое необходимо пройти до пункта назначения;

- пропускная способность канала связи;

- прогнозируемое суммарное время пересылки;

- стоимость канала связи.

При наличии таблицы маршрутизации функцию передачи пакетов по оптимальным путям маршрутизатор реализует достаточно просто. Для отправки пакета через маршрутизатор узел локальной сети помещает в заголовок пакета на сетевом уровне модуля OSI адрес действительного получателя, а на канальном уровне – MAC-адрес маршрутизатора. После получения очередного пакета маршрутизатор выполняет следующие действия:

- считывает из заголовка пакета, соответствующий сетевому уровню модели OSI, адрес назначения, т.е. сетевой адрес получателя;

- по таблице маршрутизации определяется адрес следующего транзитного маршрутизатора, пересылка к которому соответствует оптимальному пути до пункта назначения;

- заменяет в заголовке пакета, соответствующий канальному уровню модели OSI, свой MAC – адрес на MAC-адрес выбранного транзитного маршрутизатора;

- отсылает пакет выбранному транзитному маршрутизатору.

По мере того, как пакет передвигается через сеть, физический адрес (MAC-адрес) его получателя меняется, но логический адрес пункта назначения, соответствующий сетевому уровню модели OSI, остается без изменений.

В следующей таблице показан пример таблицы IP-маршрутизации. Этот пример соответствует компьютеру с Windows Server 2003, Standard Edition, имеющему одну сетевую плату с пропускной способностью до 10 Мбит/с и следующую конфигурацию:

- IP-адрес: 10.0.0.169

- маска подсети: 255.0.0.0

- основной шлюз: 10.0.0.1

Таблица 1. - Пример таблицы IP-маршрутизации

Описание	Сетевой адрес	Маска сети	Адрес шлюза	Интерфейс	Метрика
Маршрут по умолчанию	0.0.0.0	0.0.0.0	10.0.0.1	10.0.0.169	30
Сетевой адрес замыкания на себя	127.0.0.0	255.0.0.0	127.0.0.1	127.0.0.1	1
Локальная сеть	10.0.0.0	255.0.0.0	10.0.0.169	10.0.0.169	30
Локальный IP-адрес	10.0.0.169	255.255.255.255	127.0.0.1	127.0.0.1	30
Адреса многоадресной рассылки	224.0.0.0	240.0.0.0	10.0.0.169	10.0.0.169	30
Адрес ограниченной широковещательной рассылки	255.255.255.255	255.255.255.255	10.0.0.169	10.0.0.169	1

Маршрутизация с помощью IP-пакетов

Рассмотрим теперь принципы, на основании которых в сетях IP происходит выбор маршрута передачи пакета между сетями.

Сначала необходимо обратить внимание на тот факт, что не только маршрутизаторы, но и конечные узлы – компьютеры – должны принимать участие в выборе маршрута.

Длина маршрута может существенно измениться в зависимости от того, какой маршрутизатор выберет компьютер для передачи своего пакета на сервер, расположенный, например, в Германии, если маршрутизатор 1 соединен выделенной линией с маршрутизатором в Копенгагене, а маршрутизатор 2 имеет спутниковый канал, соединяющий его с Токио.

В стеке TCP/IP маршрутизаторы и конечные узлы принимают решения о том, кому передавать пакет для его успешной доставки узлу назначения, на основании так называемых таблиц маршрутизации (routing tables).

В стеке TCP/IP принят так называемый *одношаговый подход* к оптимизации маршрута продвижения пакета (next-hop routing) – каждый маршрутизатор и конечный узел принимает участие в выборе только одного шага передачи пакета. Поэтому в каждой строке таблицы маршрутизации указывается не весь маршрут в виде последовательности IP-адресов маршрутизаторов, через которые должен пройти пакет, а только один IP-адрес – адрес следующего маршрутизатора, которому нужно передать пакет. Вместе с пакетом следующему маршрутизатору передается ответственность за выбор следующего шага маршрутизации. Одношаговый подход к маршрутизации означает распределенное решение задачи выбора маршрута. Это снимает ограничение на максимальное количество транзитных маршрутизаторов на пути пакета.

Для отправки пакета следующему маршрутизатору требуется знание его локального адреса, но в стеке TCP/IP в таблицах маршрутизации принято использование только IP-адресов для сохранения их универсального формата, не зависящего от типа сетей, входящих в интернет. Для нахождения локального адреса по известному IP-адресу необходимо воспользоваться протоколом ARP.

Конечный узел, как и маршрутизатор, имеет в своем распоряжении таблицу маршрутов унифицированного формата и на основании ее данных принимает решение, какому маршрутизатору нужно передавать пакет для сети N. Решение о том, что этот пакет нужно вообще маршрутизировать, компьютер принимает в том случае, когда он видит, что адрес сети назначения пакета отличается от адреса его собственной сети

(каждому компьютеру при конфигурировании администратор присваивает его IP-адрес или несколько IP-адресов, если компьютер одновременно подключен к нескольким сетям). Когда компьютер выбрал следующий маршрутизатор, то он просматривает кэш-таблицу адресов своего протокола ARP и, может быть, находит там соответствие IP-адреса следующего маршрутизатора его MAC-адресу. Если же нет, то по локальной сети передается широковещательный ARP-запрос и локальный адрес извлекается из ARP-ответа.

После этого компьютер формирует кадр протокола, используемого на выбранном порту, например, кадр Ethernet, в который помещает MAC-адрес маршрутизатора. Маршрутизатор принимает кадр Ethernet, извлекает из него пакет IP и просматривает свою таблицу маршрутизации для нахождения следующего маршрутизатора. При этом он выполняет те же действия, что и конечный узел.

Одношаговая маршрутизация обладает еще одним преимуществом – она позволяет сократить объем таблиц маршрутизации в конечных узлах и маршрутизаторах за счет использования в качестве номера сети назначения так называемого маршрута по умолчанию – *default*, который обычно занимает в таблице маршрутизации последнюю строку. Если в таблице маршрутизации есть такая запись, то все пакеты с номерами сетей, которые отсутствуют в таблице маршрутизации, передаются маршрутизатору, указанному в строке *default*. Поэтому маршрутизаторы часто хранят в своих таблицах ограниченную информацию о сетях интереса, пересылая пакеты для остальных сетей в порт и маршрутизатор, используемые по умолчанию. Подразумевается, что маршрутизатор, используемый по умолчанию, передаст пакет на магистральную сеть, а маршрутизаторы, подключенные к магистрали, имеют полную информацию о составе интереса.

Особенно часто приемом маршрутизации по умолчанию пользуются конечные узлы. Хотя они также в общем случае имеют в своем распоряжении таблицу маршрутизации, ее объем обычно незначителен, так как маршрутизация для компьютера – не основное занятие.

Главная роль в маршрутизации пакетов в концепции протокола IP отводится, естественно, маршрутизаторам, которые должны обладать гораздо более полными таблицами маршрутизации, чем конечные узлы. Конечный узел часто вообще работает без таблицы маршрутизации, имея только сведения об IP-адресе маршрутизатора по умолчанию. При наличии одного маршрутизатора в локальной сети этот вариант – единственно возможный для всех конечных узлов. Но даже при наличии нескольких маршрутизаторов в локальной сети, когда проблема их выбора стоит перед конечным узлом, задание маршрута по умолчанию часто используется в компьютерах для сокращения объема их маршрутной таблицы.

Другим способом разгрузки компьютера от необходимости ведения больших таблиц маршрутизации является получение от маршрутизатора сведений о рациональном маршруте для какой-нибудь конкретной сети с помощью протокола ICMP.

Кроме маршрута *default*, в таблице маршрутизации могут встретиться два типа специальных записей – запись о специфичном для узла маршруте и запись об адресах сетей, непосредственно подключенных к портам маршрутизатора.

Специфичный для узла маршрут содержит вместо номера сети полный IP-адрес, то есть адрес, имеющий ненулевую информацию не только в поле номера сети, но и в поле номера узла. Предполагается, что для такого конечного узла маршрут должен выбираться не так, как для всех остальных узлов сети, к которой он относится. В случае, когда в таблице есть разные записи о продвижении пакетов для всей сети N и ее отдельного узла, имеющего адрес N,D, при поступлении пакета, адресованного узлу N,D, маршрутизатор отдаст предпочтение записи для N,D.

Записи в таблице маршрутизации, относящиеся к сетям, непосредственно подключенным к маршрутизатору, в поле «Расстояние до сети назначения» содержат нули.

Еще одним отличием работы маршрутизатора и конечного узла при выборе маршрута является способ построения таблицы маршрутизации. Если маршрутизаторы обычно автоматически создают таблицы маршрутизации, обмениваясь служебной информацией, то для конечных узлов таблицы маршрутизации создаются, как правило, вручную администраторами, и хранятся в виде постоянных файлов на дисках.

Существуют различные алгоритмы построения таблиц для одношаговой маршрутизации. Их можно разделить на три класса:

- алгоритмы фиксированной маршрутизации,
- алгоритмы простой маршрутизации,
- алгоритмы адаптивной маршрутизации.

Независимо от алгоритма, используемого для построения таблицы маршрутизации, результат их работы имеет единый формат. За счет этого в одной и той же сети различные узлы могут строить таблицы маршрутизации по своим алгоритмам, а затем обмениваться между собой недостающими данными, так как форматы этих таблиц фиксированы. Поэтому маршрутизатор, работающий по алгоритму адаптивной маршрутизации, может снабдить конечный узел, применяющий алгоритм фиксированной маршрутизации, сведениями о пути к сети, о которой конечный узел ничего не знает.

Методы маршрутизации.

Принципиальная разница между методами маршрутизации – в степени учета изменений топологии и нагрузки сети при решении задачи.

1. *Простая маршрутизация* отличается тем, что при выборе маршрута не учитывается ни изменение топологии сети, ни изменение ее нагрузки. Она не обеспечивает направленной передачи пакетов и имеет низкую эффективность. Ее преимущества – простота реализации алгоритма маршрутизации и обеспечение устойчивой работы сети при выходе из строя отдельных ее элементов.

2. *Случайная маршрутизация*. Для передачи пакета из узла связи выбирается одно, случайно выбранное, свободное направление. Пакет «блуждает» по сети и с конечной вероятностью когда – либо достигнет адресата.

3. *Лавинная маршрутизация*. Предусматривает передачу пакетов из узла по всем свободным выходным линиям. Имеет место явление «размножения» пакета, что резко ухудшает использование пропускной способности сети. Ослабление этого недостатка достигается путем уничтожения в каждом узле дубликатов (копий) пакета и продвижения по маршруту только одного пакета. Основное преимущество такого метода – гарантированное обеспечение оптимального времени доставки пакета адресату.

4. *Фиксированная маршрутизация*. При выборе маршрута учитывается изменение топологии сети и не учитывается изменение ее нагрузки. Для каждого узла назначения направление передачи выбирается по таблице маршрутов (каталогу), которая определяет кратчайшие пути. Каталоги составляются в центре управления сетью. Они составляются заново при изменении топологии. Различают однопутевую и многопутевую фиксированные маршрутизации. Первая строится на основе единственного пути передачи пакетов между абонентами, что сопряжено с неустойчивостью к отказам и перегрузкам, а вторая – на основе нескольких возможных путей между двумя абонентами, из которых выбирается наиболее предпочтительный путь.

5. *Адаптивная маршрутизация*. Принятие решения о направлении передачи пакетов осуществляется с учетом изменения, как топологии, так и нагрузки сети. Существует несколько модификаций адаптивной маршрутизации: локальная, распределенная, централизованная и гибридная адаптивная маршрутизации. Это основной вид алгоритмов маршрутизации, применяющихся в современных сетях со сложной топологией. Основан на периодическом обмене маршрутизаторами специальной топологической информацией о имеющихся в интрасети сетях, а также о связях между маршрутизаторами. Обычно учитывает не только топологию связей, но и их производительность и состояние.

Вывод. Использование разных методов маршрутизации уместно в средних и крупных сетях с разветвленной и неоднородной топологией. Определенную поддержку здесь оказывают стандартные демоны либо специально разработанные утилиты, при помощи которых возможно создавать достаточно сложные конфигурации маршрутов. При этом в зависимости от поставленной задачи необходимо учитывать преимущества и недостатки каждого из протоколов динамической маршрутизации, выбранных для наиболее оптимального решения.

Список использованных источников:

- 1 Кулаков Ю.А., Левчук А.В. Многопутевая маршрутизация в беспроводных сетях // Электроника и системы управления - М.: НАУ.2010 - № 4 (26) – 2010. – с. 142-147.
- 2 Гоголева М.А. Классификация и анализ методов маршрутизации в MESH-сетях // Радиотехника. – 2008. Вып. 155. - С. 173-185.
- 3 Миночкин А.И., Романюк В.А. Маршрутизация в мобильных радиосетях – проблема и пути решения // Зв'язок. – 2016. – № 7. – С. 49 – 55.
- 4 Лазарев В.Г. Интеллектуальные цифровые сети: Справочник/Под ред. Н.А. Кузнецова М.: Финансы и статистика, – 2016. -224 с.
- 5 Лазарев В.Г., Лазарев Ю.В. Динамическое управление потоками информации в сетях связи. М.: Радио и связь, – 2003.- 216 с.
- 6 Новиков С.Н. Классификация методов маршрутизации в мультисервисных сетях связи. Вестник СибГУТИ. – 2023. № 1

ИНЖЕНЕРЛІК ГРАФИКА ПӘНІНЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚ ҚҰРАСТЫРУ

С. ҮШКЕМПІР

*IV-курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты,*

Р. С. ИГЛИКОВА

*педагогика ғылымдарының магистрі, ЖФП кафедрасының
бастығы, Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Цифрландыру біздің өмірімізге берік енді. Цифрлық технологиялар мен жаһандық желі біздің өмірімізді жақсартады. Бүгінгі таңда Қазақстан жаңа технологияларды пайдалануға негізделген заманауи білім беру жүйесін енгізу жолында, өз бетінше оқуға уақыт бөлуді көздейді, сондай-ақ қосымша құрал ретінде электрондық оқулықты ұсынады.

Цифрлық білім беру бағдарламалары мен онлайн білім беру бүкіл әлемде өте танымал. Электрондық оқулықтарды пайдалану оқу процесінің тиімділігін арттыруға жағдай жасайды. Үлгерімнің жақсаруына мүмкіндік береді. Және цифрлық ортада жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Электрондық оқулық артықшылығы: Электрондық оқулық (ЭО) – білім беру бағдарламасына сәйкес пәннің жүйелі және толық көрсетілімін қамтитын, оқу процесінің дидактикалық циклінің негізгі буындарын қолдайтын, дараланған оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын оқу электрондық басылымы. Осы типтегі басылымдар ретінде ресми бекітілген белсенді білім беру ортасы.

электрондық мобильді құрылғыларды әзірлеушілер үшін – бұл белгілі бір функцияларды қолдайтын техникалық сипаттамалар жиынтығы бар электрондық құрылғы;

- электрондық білім беру контентін жасаушылар үшін – бұл білім беру мазмұны, оны беру нысандары және онымен әрекеттесу тәсілдері белгілі бір талаптарды қанағаттандырады;

- мұғалім оқулықта берілген оқу материалына, оның дидактикалық мүмкіндіктеріне, сондай-ақ оқулықта жүзеге асырылатын оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру және басқару мүмкіндіктеріне қызығушылық танытады;

- студенттер мен оқушылар үшін бұл білім беру мазмұны бар қымбат құрылғы.

ЭО-ның функционалдығы

- ЭО – АКТ негізінде білім беру үдерісін жүзеге асыруға және оқытудың заманауи нысандары мен әдістерін пайдалануға бағытталған ББЖ маңызды құрамдас бөлігі.

Заманауи мобильді құрылғы негізінде жүзеге асырылған ЭО дәстүрлі қағаз оқулығына балама ретінде қарастырылады.

ЭО міндетті:

- қағаз оқулығына тән барлық функцияларды орындау;
- оқу ақпаратының компьютерлік визуализациясына кең мүмкіндіктер беру;
- белсенді білім беру ортасын құрудың негізі ретінде қызмет етеді;
- студенттердің жеке білім беру траекторияларын жүзеге асыру қабілетін қолдау; - оқушының білім беру мазмұнымен өзара әрекеттесуі үшін ыңғайлы, интуитивті жағдайларды қамтамасыз ету.

ЭО-тың функционалдық мүмкіндіктері:

Оқытуды басқару жүйесі және білім беру мазмұнын басқару сияқты ББЖ компоненттерімен үйлестіре отырып, білім беру процесінде ЭО пайдалану мыналарды қамтамасыз етуі керек:

оқу процесін басқару қабілеті;

оқытушының әрбір студенттің оқу іс-әрекетіне жеке қолдауын ұйымдастыру мүмкіндігі;

оқытушы мен студенттер арасындағы желілік өзара әрекетті ұйымдастыру мүмкіндігі.

ЭО заманауи байланыс арналары арқылы оқу мазмұнын жүктеп алу және жедел жаңарту технологиясын қолдауы керек.

Оқулық құрылымы: негізгі материал, қосымша материал, түсіндірме мәтіндер, ассимиляцияны ұйымдастыруға арналған аппарат, навигациялық аппарат

Электронды оқулыққа қойылатын талаптар:

1. Мазмұнды құрылымдау;
2. Орналасу мүмкіндіктері;
3. Навигация интерфейсінің құрамдас бөлігі;
4. ЭО бетті масштабтау;
5. Динамикалық объектілермен жұмыс істеуге арналған интерфейс элементтері;
6. Оқу мазмұнымен жұмыс формалары;
7. Интерактивті тапсырмалармен жұмыс істеуге арналған арнайы интерфейс элементтері.

Электронды оқулықты құрудың тиімділігі.

Тиімділік – ең аз уақыт пен күш жұмсай отырып, жұмысты орындау және қажетті немесе қалаған нәтижеге жету мүмкіндігі.

оқытушының қатысуына байланысты оқытушының сабаққа дайындалу уақытын қысқарту:

әртүрлі ақпараттық-білім беру ресурстарының және басқа оқу-әдістемелік материалдардың «жақсы» ұйымдастырылған қоймаларына қол жеткізу;

РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОГО ПОРШНЕВОГО ДВИГАТЕЛЯ ДЛЯ ДРОНОВ

А. КАРПИКОВ

*курсант 2 курса, Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Е.Т. АЛИЕВ

*кандидат физико-математических наук,
начальник цикла физики – профессор, кафедры ЕНД
Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи*

Аннотация. Был разработан и изготовлен пластмассовый механизм перевода линейного движения поршня во вращающее движение. Основные плоские детали были изготовлены с помощи лазерной резки, а вал с помощью 3D принтера. Механизм был нарисован и прошел компьютерное испытание на программе SolidWorks на SolidWorksMotion. Отметим, что момент усилия в предлагаемом механизме не меняется в отличие от стандартного двигателя на коленчатом валу, что является его существенным преимуществом.

Общая информация.

Общеизвестен принцип работы стандартного поршневого двигателя на коленчатом валу. В зависимости от угла изменения шатуна стандартного поршневого двигателя, значение момента силы, вращающегося коленчатого вала, меняется от нуля до максимума. Из-за этой причины и не высок к.п.д. стандартного поршневого двигателя.

Эффективный механизм для поршневого двигателя.

Предлагаемый механизм для поршневого двигателя состоит из корпуса (1), вращающееся шестерня специальной формы (2), линейчатая шестерня (3), шток поршня от основного двигателя (4). Механизм работает следующим образом (смотрите рисунок 1):

- при зажигании горючей смеси в цилиндре двигателя, в цилиндре создается высокое давление и высокое давление будет толкать поршень и соответственное и шток (шатуны) поршня (4);
- вместе со штоком шатуна будет двигаться и линейная шестерня (3);
- линейная шестерня двигаясь будет давить через свои зубчики и создавать постоянный момент силы на шестерне (2), в отличие случая коленчатого вала стандартного двигателя;
- в силу специальной формы вращающейся шестерни (2), линейная шестерня (3) будет двигаться слева направо и затем справа в налево. При этом вращающегося шестерня все время будет вращаться в одном направлении.

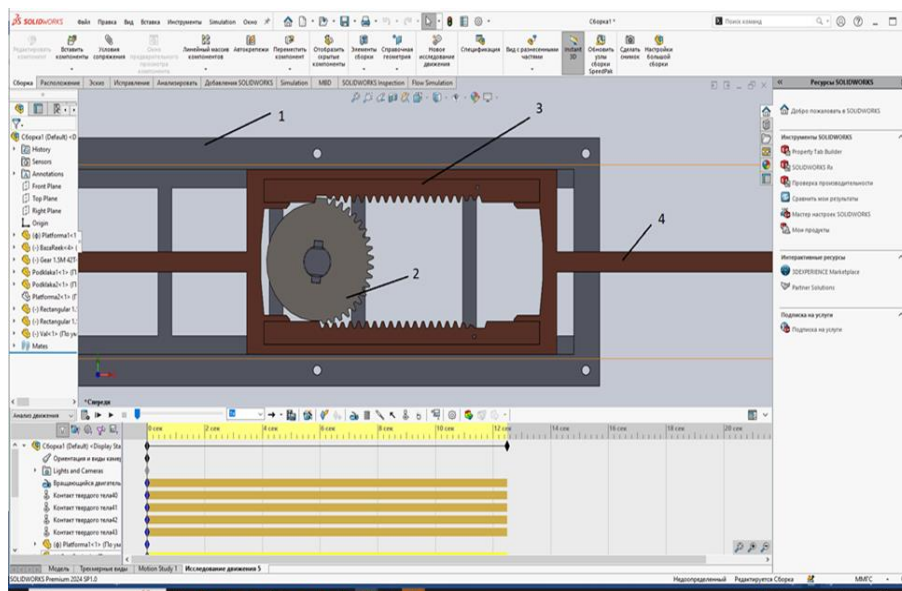

Рисунок 1. Чертеж поршневой установки, в программе SolidWorks где: 1- корпус, 2- вращающаяся шестерня на валу, 3- линейная шестерня, 4 -шток поршня (шатунь поршня)

Все компоненты этого механизма были нарисованы в SolidWorks 2024. Кинематика компьютерного движения были изучены в SolidWorksMotion. Там же были получены графики изменения скоростей и был получен видеоролик (анимация) этого эксперимента.

Вал шестерни был изготовлен из пластмассы с помощью 3D принтера, а все остальные двухмерные детали были изготовлены с лазерной резкой.

Натуральное испытание показало следующий недостаток, что для лучшего зацепления зубьев и для лучшего обеспечения синхронизации движения линейчатой и круглой шестерен, желательно, чтобы зубья шестерен должны бы быть изготовлены из мягкого материала – из резины.

Несмотря на вышесказанный недостаток, предлагаемый механизм прогнозируется использовать в случаях, когда не требуется выдерживать большие напряжения взаимодействия. Полагаем, что предлагаемый механизм может быть использован дронах с поршневым двигателем.

Выводы:

В результате выполненной работы можно сделать следующие выводы:

- Разработан и изготовлен механизм для поршневого двигателя
- Работа была исполнена с помощью SolidWorks, 3D принтера и лазерной резки
- Из-за недостатка механизма его лучше бы использовать в дронах

Список использованных источников:

- 1 Трофимов В.В. Курс физики. – М.: Высшая школа, 2005. – 542 с.
- 2 Матве П., и др. Дроны: от теории к практике. М.: ДМК Пресс, 2018. 320 с.

**РАЗРАБОТКА ПРОГРАММНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ ДЛЯ
РАСЧИТЫВАНИЯ ДИЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ
ПРОНИЦАЕМОСТИ МАТЕРИАЛОВ МЕТОДОМ
НИКОЛСОНА-РОССА-ВЕЙРА**

Н.Н. АБЕУОВ

*магистрант кафедры РЭТ, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,
г.Астана, Казахстан*

К.М. МАХАНОВ

*к.ф.-м.н., старший преподаватель кафедры радиотехники,
электроники и телекоммуникаций, Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана*

Введение (Обзор литературы)

Диэлектрическая проницаемость (ϵ) описывает способность материала к поляризации под воздействием электрического поля, влияя на скорость распространения волн, потери энергии и эффективность работы радиочастотных устройств [1-2]. Существует множество методов для ее определения, в зависимости от частотного диапазона и требований к точности. Метод NRW, широко применяемый для анализа коэффициентов отражения и прохождения (S-параметров), является одним из наиболее надежных.

Метод NRW обеспечивает точное измерение диэлектрической проницаемости, проводимости и магнитных свойств в высокочастотном диапазоне [3]. В отличие от методов на основе преобразования Фурье, он работает напрямую в частотной области как сказано в работе [4], охватывая широкий диапазон частот при меньших вычислительных затратах. Однако метод не учитывает реактивную электромагнитную энергию в неоднородных областях, что может вызывать ошибки. Для повышения точности применяются итерационные методы, включая моделирование реактивной энергии и 3D-электромагнитное моделирование [5].

Цель данного исследования – упростить и автоматизировать применение метода NRW для характеристики материалов. Разработанное программное обеспечение обеспечивает точные и воспроизводимые результаты, минимизируя ошибки ручных расчетов. Интеграция анализа S-параметров ускоряет исследования и разработку материалов, делая метод NRW более доступным для студентов и инженеров. В будущем возможно добавление моделирования реактивной энергии для повышения точности [6].

Объект и методика

Авторы работы [6] проделали эту работу, предположив, что физическая сущность метода основана на предположении, что средняя поляризуемость молекул в материале пропорциональна их количеству в единице объема. Поляризуемость молекулы определяется ее взаимодействием с внешним электрическим полем.

В [7] рассмотрен расчет проницаемости политетрафторэтилена (PTFE) методом NRW. Для измерения коэффициентов отражения и пропускания используются S-параметры (S11, S21). Метод ограничен толщиной образца $\lambda_g/4$ из-за фазовой неопределенности. На рис.1 показан график диэлектрической проницаемости PTFE, измеренный в режиме SNA5000A [4].

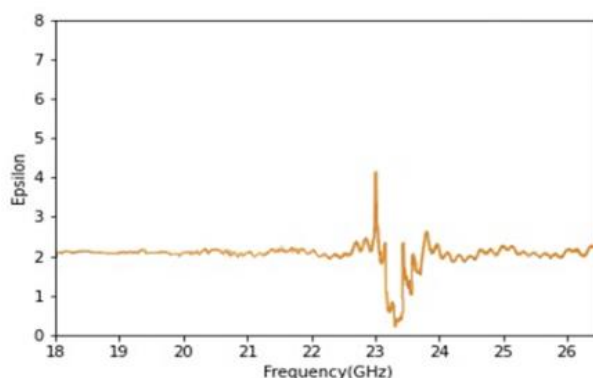

Рис. 1. График диалектической проницаемости PTFE [4]

В вычислительной части рассматривается пошаговое использование метода NRW (рис. 2), который используется в качестве основы для программного калькулятора.

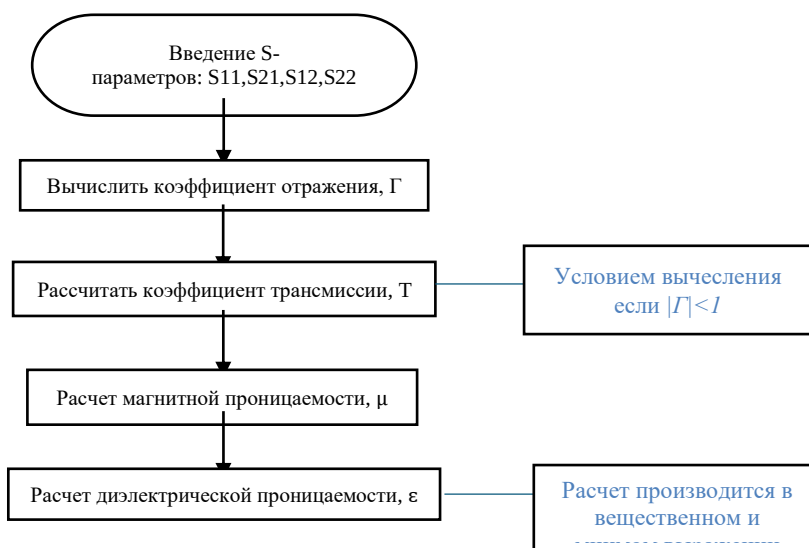

Рис. 2. Последовательность шагов расчета [7]

S - параметры могут быть непосредственно получены с помощью векторного анализатора:

$$S = \frac{\Gamma(1-T^2)}{(1-\Gamma^2T^2)} \quad \text{and} \quad S = \frac{T(1-\Gamma^2)}{(1-\Gamma^2T^2)} \quad (1)$$

Коэффициент отражения(Γ в формуле 2) — это величина, описывающая степень отражения электромагнитных волн от границы между двумя средами.

$$\Gamma = X + \sqrt{X^2 - 1} \quad \text{where} \quad X = \frac{S_{11}^2 - S_{21}^2 + 1}{2S_{11}} \quad (2)$$

где $|\Gamma| < 1$ необходимо для определения правильного корня и в терминах s-параметра.

Коэффициент передачи(T в формуле 3) — это отношение амплитуды волны, прошедшей через материал или границу между двумя средами.

$$T = \frac{S_{11} + S_{21} - \Gamma}{1 - (S_{11} + S_{21})\Gamma} \quad (3)$$

Магнитная проницаемость (μ_r) задается следующим образом:

$$\mu_r = \frac{1 + \Gamma_1}{\Lambda(1 - \Gamma) \sqrt{\frac{1}{\Lambda_0^2} - \frac{1}{\Lambda_c^2}}} \quad (4)$$

где Λ_0 — это длина волны в свободном пространстве, а Λ_c - это длина волны отсечки,

$$\frac{1}{\Lambda^2} = \left(\frac{\epsilon_r \mu_r}{\Lambda_0^2} - \frac{1}{\Lambda_c^2} \right) = - \left(\frac{1}{2\pi L} \ln \left(\frac{1}{T} \right) \right)^2 \quad (5)$$

Диэлектрическая проницаемость (ϵ_r) может быть определена как

$$\epsilon_r = \frac{\Lambda_0^2}{\mu_r} \left(\frac{1}{\Lambda_c^2} - \left(\frac{1}{2\pi L} \ln \left(\frac{1}{T} \right) \right)^2 \right) \quad (6)$$

L - длина материала.

ϵ_r - относительная диэлектрическая проницаемость.

μ_r - относительная магнитная проницаемость.

Λ_g - длина волны в материале.

Λ - постоянная распространения материала.

c - скорость света.

f - частота.

Разработка калькулятора на основе метода NRW выполнена с использованием платформы Electron [8], обеспечивающей кроссплатформенность и удобный интерфейс. В отличие от традиционных подходов, предложенный метод интегрирует веб-технологии и математические инструменты, упрощая вычисления и повышая их точность. Frontend и backend реализованы с помощью HTML, CSS и JavaScript, что снижает сложность разработки и упрощает поддержку. Electron позволяет запускать приложение на Windows, macOS и Linux без значительных изменений кода, а NPM гарантирует стабильность зависимостей.

Для вычислений используется Math.js, оптимизирующий операции с комплексными числами, включая работу с S-параметрами, что улучшает читаемость кода и снижает вероятность ошибок. jQuery внедрен для динамического обновления данных и обработки ошибок, обеспечивая удобство работы с интерфейсом. Автоматизируя сложные расчеты и предлагая интуитивный интерфейс, разработанное решение повышает точность и доступность метода NRW в исследованиях и инженерных приложениях.

Результаты

Ниже представлены скриншоты интерфейса приложения, демонстрирующие его основные функции. Пользователи могут вводить данные, получать результаты расчетов и легко взаимодействовать с программой благодаря ее интуитивному дизайну. Скриншоты иллюстрируют процесс ввода параметров, выполнения вычислений и отображения результатов, подтверждая эффективность и удобство разработанного инструмента.

В ходе расчетов с использованием данной программы было установлено, что значения диэлектрической и магнитной проницаемости хорошо совпадают с данными, приведенными в исследовании “Измерение свойств диэлектрических материалов” (Rohde & Schwarz) [7].

На интерфейсе можно увидеть раздел "Входные параметры", где вводятся все необходимые данные (Рис.3), такие как длина волны в свободном пространстве, критическая длина волны, длина волны в материале и S-параметры.

Calculation of the Dielectric Constant by the NRW Method

Mathematical Calculation with S-Parameters (JavaScript Version)

Input Parameters

Lambda (λ):

Lambda0 (λ0):

Lambda1 (λ1):

S11 Parameter Number:

S11 Parameter Phase:

S21 Parameter Number:

S21 Parameter Phase:

Calculate Exponential Form

Calculate S-Conversion

Input Parameters

Lambda (λ): 0.4

Lambda0 (λ0): 3.75

Lambda1 (λ1): 5.703

S11 Parameter Number: 0.856

S11 Parameter Phase: 163.2

S21 Parameter Number: 0.609

S21 Parameter Phase: -140.5

Calculate Exponential Form

Calculate S-Conversion

Рис. 3. Ввод данных из примера в книге "Измерение свойств диэлектрического материала (Rohde&Schwarz)"

Calculation Results:

Reflection Coefficient: -0.607635 - 0.27023i

Transmission Coefficient: -0.910037 - 1.03878i

ln(T): -0.322826 + 2.290228i

Omega (i_A): 0.813883 + 0.234098i

Sqrt(i_A): 0.911253 + 0.128448i

Reflection Coefficient (ref_cof): 0.209878 - 0.20337i

Permeability: 1.081952 - 0.788231i

Permittivity: 5.723518 + 7.212388i

Рис. 4. Вывод данных

Выводы В ходе работы был создан калькулятор для расчёта характеристик материалов по методу Николсона-Росса-Вейра (NRW). На основе анализа научных источников [4,7] сформирована теоретическая база, а затем разработана кодовая структура, преобразующая формулы NRW в цифровой формат. Использование современных библиотек упростило обработку данных и взаимодействие с пользователем.

Сравнение результатов с теоретическими расчётами [5] подтвердило корректность алгоритмов. Калькулятор точно вычисляет диэлектрическую и магнитную проницаемость, являясь надёжным инструментом для инженеров и основой для дальнейшего совершенствования.

Список использованных источников:

- 1 Löffler G., Schreiber H., & Steinhauser, O. (1997). Calculation of the dielectric properties of a protein and its solvent: theory and a case study. Journal of Molecular Biology, 270(3), 520–534. <https://doi.org/10.1006/jmbi.1997.1130>
- 2 Kobayashi Y., & Katoh, M. (1985). Microwave measurement of dielectric properties of low-loss materials by the dielectric rod resonator method. IEEE Transactions on Microwave Theory and Techniques, 33(7), 586–592. <https://doi.org/10.1109/tmtt.1985.1133033>

- 3 Jha A.K., & Akhtar M.J. (2014). A generalized rectangular cavity approach for determination of complex permittivity of materials. IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement, 63(11), 2632–2641. <https://doi.org/10.1109/tim.2014.2313415>
- 4 Weir W.B. (1974). Automatic measurement of complex dielectric constant and permeability at microwave frequencies. Proceedings of the IEEE. Institute of Electrical and Electronics Engineers, 62(1), 33–36. <https://doi.org/10.1109/proc.1974.9382>
- 5 Measurement of Dielectric Material Properties. (n.d.). Retrieved February 2, 2025, from https://int.siglent.com/u_file/article/24_06_21/Measurement%20of%20Dielectric%20Material%20Properties.pdf
- 6 Angiulli G., & Versaci M. (2022). Extraction of Electromagnetic Parameters of Metamaterial Using the Nicholson-Ross-Weir Method: Analysis Based on Global Analytical Functions and Riemann Surfaces. Applied Sciences (Basel, Switzerland), 12(21), 11121. <https://doi.org/10.3390/app12211121>
- 7 SUBASH RAMAIAH. (2019, October 9). Measurement of Dielectric Material Properties Application Note Products. Academia.edu. https://www.academia.edu/40571342/Measurement_of_Dielectric_Material_Properties_Application_Note_Products
- 8 Muhammed, J. (2017). Building cross-platform desktop applications with electron. Packt Publishing.

ЖЫЛУ ӨТКІЗГІШТІК ТЕНДЕУІНЕ ҚОЙЫЛҒАН КОШИ ЕСЕБІ

Ә. САҒИЕВ

*Радиоэлектроника және байланыс әскери инженерлік
институты, II курс курсанты*

Х. КЕНЖЕБАЙ

*Радиоэлектроника және байланыс әскери инженерлік
институты, Жаратылыстану-ғылыми пәндер кафедрасының
доценті, Алматы қ.*

Параболалық типті теңдеулердің ең қарапайымы – жылуөткізгіштік теңдеуі. Жылуөткізгіштік теңдеуі жылудың және диффузияның таралу процесстерін зерттеуде туындайды. Жылу өткізгіштік теңдеуі үшін қойылған Коши есебінің шешілу мәселелері қарастырылады.

Дербес туындылы дифференциалдық теңдеулер үшін де теңдеудің жалпы шешімі белгілі болса, онда қандай да бір қойылған қосымша шарттарды қанағаттандыратын есептерін шешуге болады.

Біртекті теңдеу үшін Коши есебі.

Есептің қойылымы. $Q = \{(x, t): x = (x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) \in R^n, t > 0\}$ облысында

$$u_t(x, t) = a^2 \Delta(x, t), \quad (x, t) \in Q \quad (1)$$

Жылу өткізгіштік теңдеуін және

$$u(x, 0) = \varphi(x), \quad x \in R^n \quad (2)$$

бастапқы шартын қанағаттандыратын $u(x, t) \in C_{x,t}^{2,1}(Q) \cap C(\overline{Q})$ функциясын анықтау есебі жылу өткізгіштік теңдеу үшін қойылған Коши есебі деп аталады. Мұндағы $\varphi(x)$ – белгілі берілген функция, Δ – Лаплас операторы.

Есептің шешімін Пуассон формуласы арқылы

$$u(x, t) = \frac{1}{(2a\sqrt{\pi t})^n} \int_{R^n} \varphi(\xi) e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2 t}} d\xi \quad (3)$$

анықталады, мұндағы $|x - \xi|^2 = \sum_{k=1}^n (x_k - \xi_k)^2$ және $G(x, \xi, t) = \frac{1}{(2a\sqrt{\pi t})^n} e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2 t}}$.

$G(x, \xi, t)$ – функциясы жылуөткізгіштік теңдеудің іргелі шешімі.

Біртекті емес теңдеу үшін Коши есебі.

Айталық, жылу сыртқы белгілі бір $f(x, t)$ күштің әсерінен таралсын, яғни келесі біртекті емес жылуөткізгіштік теңдеуіне қойылған

$$u_t(x, t) = a^2 \Delta(x, t) + f(x, t), \quad (x, t) \in Q \quad (4)$$

және

$$u(x, 0) = \varphi(x), \quad x \in R^n. \quad (5)$$

(4) – (5) біртекті емес жылу өткізгіштік теңдеуіне Дюамель қағидасын қолданып

$$u(x, t) = \frac{1}{(2a\sqrt{\pi t})^n} \int_{R^n} \varphi(\xi) e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2 t}} d\xi + \int_0^t \int_{R^n} \frac{f(\xi, \tau)}{(2a\sqrt{\pi(t-\tau)})^n} e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2(t-\tau)}} d\xi d\tau \quad (6)$$

шешімін анықтаймыз.

Бір өлшемді ($n=1$) жағдайда (3) және (6) формулалары сәйкес

$$u(x, t) = \frac{1}{(2a\sqrt{\pi t})} \int_{-\infty}^{\infty} \varphi(\xi) e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2 t}} d\xi \quad (7)$$

$$u(x, t) = \frac{1}{(2a\sqrt{\pi t})} \int_{-\infty}^{\infty} \varphi(\xi) e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2 t}} d\xi + \int_0^t \int_{-\infty}^{\infty} \frac{f(\xi, \tau)}{(2a\sqrt{\pi(t-\tau)})} e^{-\frac{|x-\xi|^2}{4a^2(t-\tau)}} d\xi d\tau \quad (8)$$

түрде өрнектеледі.

Қатарлар арқылы шешу. Көп жағдайда (1) – (2) есебінің шешімін (3) немесе (6) формулалары бойынша интегралды есептеу арқылы анықтау қиындық тудырады. Мұндай кездерде (1) – (2) есебінің шешімін келесіқатарарқылыанықтауыңғайлыболады:

$$u(x, t) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{a^{2k} t^k}{k!} \Delta^k \varphi(x). \quad (9)$$

Дербес шешімдер әдісі арқылы шешу. Кейбір біртекті емес теңдеулерді $f(x, t)$, $\varphi(x)$ функцияларының берілу түріне байланысты кейде айнымалаларға жіктеу әдісінің жетілдіруі болып келетін дербес шешімдер әдісі арқылы да шешуге болады.

Дербес шешімдер әдісі арқылы шешу. Кейбір біртекті емес теңдеулерді $f(x, t)$, $\varphi(x)$ функцияларының берілу түріне байланысты кейде айнымалаларға жіктеу әдісінің жетілдіруі болып келетін дербес шешімдер әдісі арқылы да шешуге болады.

Мысал. Біртекті емесжылуөткізгіштік теңдеуі үшін Коши есебіні

$$u_t(x, t) = a^2 u_{xx} + e^t chx, \quad x \in R^1, t > 0, \quad (10)$$

және бастапқы шарты

$$u(x, 0) = chx, \quad x \in (-\infty, +\infty). \quad (11)$$

Шешімді $u(x, t) = T(t) \cdot X(x) \neq 0$ түрде іздейік. Онда бастапқы шарт бойынша $u(x, 0) = T(0) \cdot X(x) = chx$. Бұдан $X(x) = chx$, $T(0) = 1$ деп алуға болады.

Екінші жағынан теңдеуге қойсақ,

$$T'(t) \cdot ch x - a^2 T(t) \cdot ch x = e^t ch x \quad (12)$$

болады және нәтижеде

$$T'(t) - a^2 T(t) = e^t, \quad T(0) = 1 \quad (13)$$

жай дифференциалдық теңдеу үшін Коши есебіне келеміз. Бұл есептің шешімін

$$T(t) = \frac{e^t - a^2 e^{a^2 t}}{1 - a^2}, \quad a^2 \neq 1 \quad (14)$$

түрінде анықтаймыз. Демек, ізделінді шешім

$$u(x, t) = \frac{ch x}{1 - a^2} (e^t - a^2 e^{a^2 t}).$$

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Владимир В.С. Уравнения математической физики.— М.: Наука, 1981.
- 2 Токибетов Ж.А., Хайруллин Е.М. Математикалық физика теңдеулері, оқулық.— Астана, Астана полиграфия, 2010.— 376 б.
- 3 Тихонов А.Я., Самарский А.А. Уравнения математической физики. — 4-е изд. — М.: Наука, 1972.
- 4 William F. Trench Elementary Differential Equations with Boundary Value Problems. (2013). Books and Monographs. Book 9. <http://digitalcommons.trinity.edu/mono/9>
- 5 Пикулин В.П., Похожаев С.И. Практический курс по уравнениям математической физики.— 2-е изд.— М.: МЦНМО, 2004.— 208 с.

СНАТ GPT – ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЧАТ-БОТ

М.А. МҰРАТБЕК

II-курс курсанты *Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Р.М. АЙТЕМБЕТОВА

*педагогика ғылымдарының магистрі, ЖФП кафедрасының аға
оқытушысы, Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Түйіндеме. Бұл ғылыми мақала ChatGPT технологиясына және оның инновациялық чат-бот ретінде дамуына арналады. Мақалада ChatGPT моделі мен оның негізгі принциптері, атап айтқанда трансформер архитектурасы, табиғи тіл өңдеу (NLP) мен генеративті модельдер туралы талқыланады. Сонымен қатар, оның білім беру, медицина, маркетинг және клиенттермен қызмет көрсету сияқты салаларда қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. ChatGPT-тің дәстүрлі чат-боттармен салыстырғандағы артықшылықтары мен ерекшеліктері, оның интерактивтілік, адаптация және көп тілде жұмыс істеу қабілеті де назарға алынады. Мақалада сонымен қатар, технологияның дамуымен бірге туындайтын этикалық мәселелер мен әлеуметтік әсерлер, сондай-ақ оның қауіпсіздігі мен жалған ақпарат таратудың алдын алу мәселелері де қарастырылады. Қорытындылай келе, ChatGPT технологиясы тек қана техникалық жаңалық емес, сонымен қатар қоғам үшін маңызды әрі ықпалды құралға айналғанын көрсетеді.

Түйін сөздер: ChatGPT, Чат-бот, Жасанды интеллект (ЖИ), Табиғи тіл өңдеу (NLP), Трансформер архитектурасы, Генеративті модельдер, Машинамен оқыту (Machine Learning), Білім беру саласы, Медицинадағы қолдану, Маркетинг, Клиенттермен қызмет

көрсету, Адаптация және интерактивтілік, Этикалық мәселелер, Өлеуметтік әсері, ЖИ қауіпсіздігі, Жалған ақпарат тарату, Жұмыспен қамту және ЖИ.

Соңғы жылдары чат-боттар мен жасанды интеллект (ЖИ) жүйелерінің дамуында елеулі жетістіктер байқалады. ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) – бұл OpenAI компаниясы әзірлеген табиғи тіл өңдеу (NLP) моделі, ол адамдармен қарым-қатынас жасауға және тапсырмаларды орындауға қабілетті. Бұл технологияның қарқынды дамуы мен кеңінен қолданылуы оның инновациялық шешімдер мен күрделі мәселелерді шешудегі тиімділігін көрсетеді.

Чат-боттар мен ЖИ жүйелерінің тарихы бірнеше жылдар бойы әр түрлі ғылыми зерттеулер мен тәжірибелермен толықтырылды. 1966 жылы ELIZA атты алғашқы чат-бот пайда болды, бұл кезде ЖИ жүйелері әлі бастапқы деңгейде болған. Ал қазіргі таңда ChatGPT тәрізді күрделі жүйелер адам мен машина арасындағы табиғи тілмен қарым-қатынасты мүмкін етуде. ChatGPT технологиясы өзінің көп функционалдығы және адамға жақын сөйлесу қабілеті арқылы ерекше ерекшеленеді.

ChatGPT Технологиясы: негізгі принциптері мен ерекшеліктері нейрондық желілер және табиғи тіл өңдеу (NLP)

ChatGPT негізінен *трансформер* архитектурасына негізделген, ол үлкен көлемдегі деректерді тиімді өңдеуге мүмкіндік береді. Трансформерлер нейрондық желілердің бір түрі болып табылады және тек мәтін ғана емес, сонымен қатар сурет, дыбыс сияқты басқа да деректер түрлерін өңдеуге де қолданылады. Бұл архитектура мәтіндерді өңдеуде өте тиімді, себебі ол сөздердің контекстін жақсы түсініп, соған сәйкес жауап береді.

GPT моделінің архитектурасы

GPT моделі бірнеше кезеңдерден тұрады:

1. *Алдын ала оқыту* – бұл кезеңде модель үлкен көлемдегі мәтіндерді өңдей отырып, сөздердің байланысы мен құрылымын үйренеді.
2. *Финетюнинг (Fine-tuning)* – алдын ала дайындалған модель арнайы тапсырмаларға бейімделеді, мысалы, сұрақ-жауап, мәтін генерациясы және т.б.
3. *Инференция* – соңғы кезеңде модель сұрауларға нақты жауаптар беруге дайын болады.

Бұл модельдер миллиондаған параметрлермен жұмыс істейді және олар адамдардың қарым-қатынасына жақын нәтижелерді бере алады.

ChatGPT-тің қосымша мүмкіндіктері мен инновациялар

ChatGPT көптеген дәстүрлі чат-боттардан бірнеше маңызды ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Мысалы, қарапайым чат-боттар әдетте алдын ала белгіленген жауаптармен шектелсе, ChatGPT контекстке байланысты әр түрлі жауаптарды генерациялай алады. Сонымен қатар, оның көп тілде сөйлеу мүмкіндігі де оның инновациялық сипаттамасына жатады.

1. *Интерактивтілік*: ChatGPT қолданушымен бірнеше сұхбат құрып, оның сұрақтары мен жауаптары негізінде өз білімін кеңейтіп отырады. Бұл жүйе өз әріптесімен (пайдаланушымен) сөйлескен сайын оқып, жаңа ақпараттарды жинақтап, жауаптарды жетілдіреді.

2. *Адаптация*: ChatGPT жаңа тақырыптар мен мәселелер бойынша бейімделе алады. Мысалы, жаңа сөздер мен терминдер туралы оқып, оларды өз сұхбатында қолдануға болады.

3. *Масштабталу*: ChatGPT кез-келген көлемдегі деректерді өңдей алады. Бұл оның тиімділігін артып, ауқымды қолдану салаларын ашуға мүмкіндік береді.

Қолдану салалары мен мүмкіндіктері

ChatGPT көптеген салаларда тиімді қолданылуда. Олардың арасында:

1. **Білім беру:** ChatGPT студенттер мен оқушыларға арналған оқыту көмекшісі ретінде қолданылады. Ол оқу материалдарын түсіндіру, сұрақтарға жауап беру және тапсырмаларды орындау үшін тиімді құрал болып табылады. Сонымен қатар, ол үй тапсырмаларын тексеру мен бағалауға да қолданылуы мүмкін.

2. **Медицина:** Медицина саласында ChatGPT медициналық кеңестер беру, пациенттерге ақпарат жеткізу және дәрігерлердің жұмысын жеңілдету үшін қолданылуда. Модель диагностика, дәрі-дәрмектер туралы сұрақтарға жауап бере алады.

3. **Маркетинг:** ChatGPT маркетингтік кампанияларда тұтынушылармен байланыс орнатуға, өнімдер мен қызметтер туралы ақпарат беруге және тұтынушылардың сұрақтарына жылдам жауап беруге көмектеседі.

4. **Қызмет көрсету:** Компаниялар мен кәсіпорындар ChatGPT жүйесін клиенттерге қызмет көрсету мақсатында қолданады. Ол телефон қоңырауларына жауап беру, электронды хаттарға жауап беру және т.б. үшін тиімді.

Этикалық мәселелер және әлеуметтік әсері

ChatGPT сияқты ЖИ жүйелерінің дамуы қоғам үшін бірқатар этикалық мәселелерді туындатты. Мысалы, **жалған ақпарат тарату мен жеке деректердің қауіпсіздігі** сияқты мәселелер маңызды болып табылады. ChatGPT сияқты жүйелердің қолданушы деректерін қалай жинайтыны және оларды қайда сақтайтыны туралы сұрақтар әлі күнге дейін толық шешімін тапқан жоқ.

Жасанды интеллект және жұмыспен қамту мәселесі де маңызды болып табылады. ChatGPT сынды жүйелердің жұмыс орындарына әсері туралы пікірлер әр түрлі. Көптеген мамандар оның жұмыс орнын алмастыратын құралға айналуы мүмкін екенін айтады, ал басқалары бұл технологияның жаңа жұмыс орындарын аша алатынын алға тартады.

Қорытынды

ChatGPT – бұл инновациялық чат-бот технологиясының жарқын мысалы. Оның табиғи тілмен жұмыс істеу қабілеті мен адаптациясы оны тек технологиялық жаңалық емес, қоғам өмірінің көптеген салаларында қолданылатын маңызды құралға айналдырды. Әсіресе, білім беру, медицина, маркетинг және клиенттермен қызмет көрсету салаларында қолдану мүмкіндіктері кеңейіп келеді. Алайда, бұл технологияның дамуы мен кеңінен таралуы әлі де бірқатар этикалық және әлеуметтік мәселелерді туындатуда. Болашақта ChatGPT сынды жүйелердің дамуымен бірге, оларды дұрыс қолдану, қауіпсіздігін қамтамасыз ету және қоғам үшін пайдалы болуын қамтамасыз ету маңызды болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Duggan, S. Artificial intelligence in education: changing the pace of learning. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. 2020. <https://iite.unesco.org/publications/ai-in-education-change-at-the-speed-of-learning>
- 2 Terwiesch, C. Would Chat GPT get a Wharton MBA? A prediction based on Its performance in the operations management course. Mack Institute for Innovation Management at the Wharton School, University of Pennsylvania. 2023. <https://mackinstitute.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2023/01/Christian-Terwiesch-Chat-GTP-1.24.pdf>
- 3 Dudnik, S.I., & Markov B.V. The crisis of education in the digital era. Bulletin of St. Petersburg University. Philosophy and Conflictology, 36(2), 2020. 214–226. <https://doi.org/10.21638/spbu17.2020.201>
- 4 Shutenko E.N., Shutenko A.I., & Serebryanaya M.V. The specificity of activating the personal potential of students in the context of digitalization of university education. 2022. P. 47–67. <https://doi.org/10.32744/pse.2022.6.3>

- 5 Berdnik, T. O. Motivation of cognitive activity and the need for self-realization of students of artistic and creative areas of training. Modern Problems of Science and Education. 2018

УДК 621.396.96

РАЗРАБОТКА АНТЕННЫ RFID С КРУГОВОЙ ПОЛЯРИЗАЦИЕЙ

Б.Б. АҚБАРОВ, Т.Б. ИМАНБАЕВ

*Магистрант 2 курса кафедры РЭТ, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,
г.Астана, Казахстан*

И.А. КАНЫМГАЗИЕВА, к.ф.-м.н.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования и разработки антенн с круговой поляризацией, предназначенных для систем радиочастотной идентификации (RFID) в ультравысокочастотном диапазоне 860-900 МГц. За основу была взята печатная антенна, разработанная компанией FEIG ELECTRONIC GmbH (Германия). В рамках работы была сконструирована аналогичная антенна, но без использования симметризирующего трансформатора.

Проведённый анализ показал, что антенна резонирует на частоте 868 МГц, а уровень излучаемой мощности достигает 11,7 дБм при коэффициенте отражения $|S_{11}|$ менее – 10 дБ. На основе моделирования и теоретических расчётов была изготовлена и собрана работоспособная версия антенны.

Ключевые слова: RFID – технология, антенна, круговая поляризация, считыватель.

Введение

Ряд исследований [1–3] посвящён разработке различных антенн и считывателей, используемых в RFID-системах. Особое внимание уделяется антеннам с круговой поляризацией (КП), разработка которых активно продолжается [4–6]. Так, например, компания FEIG ELECTRONIC GmbH [7] предложила применение патч-антенн с симметризирующим трансформатором для улучшения согласования по импедансу. Однако подобные решения усложняют конструкцию антенны и увеличивают её себестоимость.

Несмотря на достигнутый прогресс, остаётся актуальной задача создания антенн, которые бы обеспечивали надёжную работу в диапазоне 868–900 МГц при максимально простой конструкции и без использования сложных согласующих элементов.

Полученные результаты и их обсуждение.

В процессе разработки применялись методы анализа и синтеза теории антенн. Расчёты и моделирование выполнялись в среде CST Studio Suite с использованием стандартных формул. Финальный этап включал экспериментальную проверку характеристик антенны.

В качестве прототипа использовалась антенна из [7] с двойным излучателем, диполь которой состоит из двух частей. Предварительные измерения показали: нагрузка – 50 Ом, ширина диполей – 3 мм, КСВ – 1.13 при резонансной частоте 868 МГц, сопротивление резистора между диполями – 1 МОм. Подложка – FR4 ($\epsilon = 4.3$, высота – 1.6 мм, толщина меди – 0.035 мм).

Для модернизированной антенны определены основные параметры, при этом согласование обеспечивается самой печатной платой. На рисунке 1 показан внешний вид диполя с участками a и b , размеры которых уточнялись в ходе моделирования.

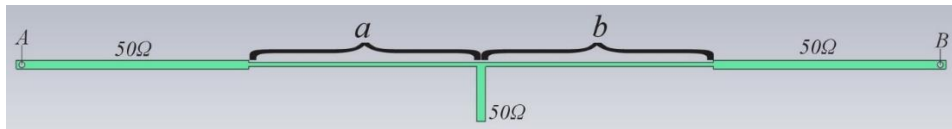

Рисунок 1. Печатный диполь разрабатываемой антенны

Как видно на рисунке, длина участков a и b составляет $\lambda/4$ от рабочей длины волны. Для антенны на 868 МГц это соответствует 78.5 мм:

$$a = b = \frac{\lambda}{4} = \frac{314}{4} = 78.5 \text{ мм} \quad (1)$$

Для согласующего трансформатора на 50 Ом необходимо, чтобы сопротивление участков a и b составляло 70 Ом.

В среде моделирования рассчитана ширина дорожки (w), обеспечивающая сопротивление 70 Ом, по формуле:

$$Z_0 = \frac{87}{\sqrt{\epsilon_r + 1.41}} \ln \left(\frac{5.98 \times h}{0.8 \times w + t} \right) = \frac{87}{\sqrt{4.3 + 1.41}} \ln \left(\frac{5.98 \times 1.6}{0.8 \times 1.67 + 0.035} \right) \approx 70 \Omega \quad (2)$$

Здесь:

ϵ_r - диэлектрическая постоянная материала.

w - ширина медной дорожки.

t - толщина дорожки.

h - высота диэлектрического субстрата.

Z_0 – волновое сопротивление участков a и b по в Омах.

Подстановка значений ($\epsilon_r = 4.3$, $h = 1.6$ мм, $t = 0.035$ мм) даёт $w \approx 1.67$ мм. Таким образом, оптимальные размеры диполя: ширина дорожки $w = 1.67$ мм, длина участков $a = b = 78.5$ мм.

На рисунке 2 представлены результаты моделирования параметра S_{11} и КСВ проектируемого печатного диполя.

Результаты моделирования показали, что в диапазоне 840–869 МГц обратные потери не превышают 10 дБ. КСВ антенны на частоте 868 МГц составил 1.89, что соответствует расчетным параметрам.

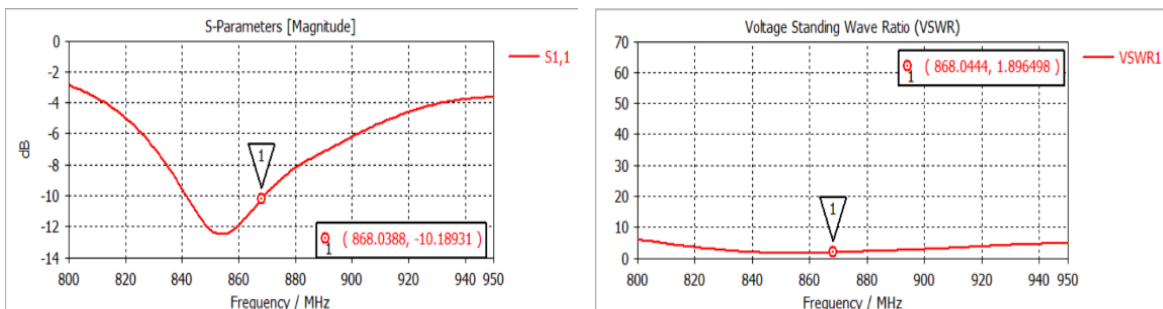

Рисунок 2. Результаты моделирования печатного диполя на частоте 868 МГц (S_{11} параметр и КСВ)

Также результаты моделирования позволили рассчитать значения обратных потерь и КСВ. Установлено, что в диапазоне частот 840–869 МГц обратные потери не превышают 10 дБ. КСВ моделируемой антенны на частоте 868 МГц составил 1.89, что вполне согласуется с исходными параметрами.

После изготовления диполя началась сборка антенны. В "CST Studio Suite" смоделированы конструкция и комплектующие: два латунных излучателя (157×157 мм), дюралюминиевый отражатель и коаксиальный кабель с SMA-разъёмом. Для формирования круговой поляризации края излучателей усечены на $\Delta L=24.5$ мм. Высота крепления излучателей относительно диполя – 14 мм. Внешний вид антенны показан на рисунке 3.

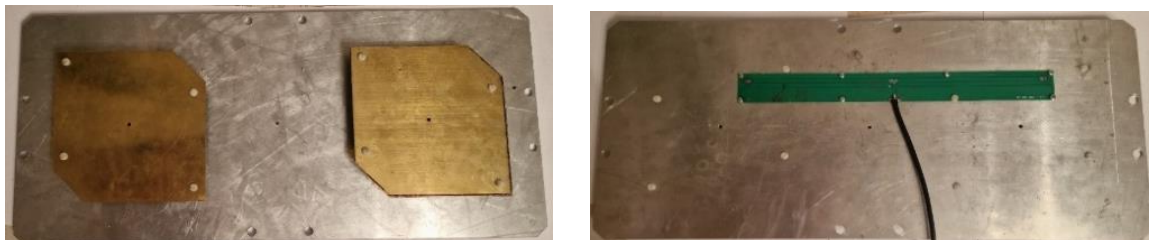

Рисунок 3. Внешний вид разработанной антенны в сборе

На следующем этапе реализуемых задач, были проведены экспериментальные измерения радиофизических параметров антенны. Цель данных измерений заключалась в проверка соответствия реальных параметров требуемым характеристикам. Далее проведены экспериментальные измерения радиофизических параметров. Спектральный анализатор Spectrum Rider FPH использовался для регистрации распределения электромагнитной энергии на расстояниях 2, 4, 6 и 8 метров.

Результаты, представленные на рисунке 4 показывают, что максимум частоты излучения соответствует заданному диапазону 868 МГц. При этом, максимальная мощность, зарегистрированная на расстоянии 6 метров от передней плоскости антенны, составляет 11,7 дБм.

Рисунок 4. Этапы экспериментальных измерений радиофизических параметров

Заключение

В ходе работы была разработана и протестирована антенна с круговой поляризацией, оптимизированная для работы в диапазоне 868 МГц. Детальное моделирование в "CST Studio Suite" позволило определить оптимальные размеры печатного диполя и его конструкцию, что обеспечило требуемые параметры согласования.

Экспериментальные измерения подтвердили соответствие основных характеристик антенны расчетным значениям. Полученные данные показывают, что антенна обладает высокой эффективностью, стабильными параметрами излучения и может быть использована в RFID-системах.

Результаты работы открывают перспективы дальнейшей оптимизации конструкции, направленной на повышение эффективности и расширение возможных областей применения, таких как системы беспроводной связи и радиолокационные комплексы.

Список использованных источников:

- 1 Зиборов И.А. Применения RFID-технологий в деятельности различных субъектов хозяйствования // Молодой ученый. – 2009. – №12. – С. 17–22.
- 2 Zhang J., Shen Z. Compact and high-gain UHF/UWB RFID reader antenna // IEEE Trans. Antennas Propag. – 2017. – Т. 65. – С. 5002–5010.
- 3 Tajin M.A.S., Dandekar K.R. Pattern reconfigurable UHF RFID reader antenna array // IEEE Access. –2020. –Т. 8. – с.187365–187372. – DOI: 10.1109/ACCESS.2020.3031296.
- 4 Wang B. A compact antenna design for UHF RFID applications // Prog. Electromagn. Res. Lett. – 2015. – Т. 53. – с. 83–88.
- 5 Wu S., Yuan J., Chen J., Li Y. Compact circularly polarized microstrip ring antenna using capacitive coupling structure for RFID readers // IEEE Access.–2020.–Т. 8.–с.32617–32623. – DOI: 10.1109/ACCESS.2020.2973719.
- 6 Chen Z., Li H.-Z., Wong H., Zhang X., Yuan T. A circularly-polarized-reconfigurable patch antenna with liquid dielectric // IEEE Open J. Antennas Propag. –2021. –Т. 2. –с.396–401. – DOI: 10.1109/OJAP.2021.3064996.
- 7 FEIG ELECTRONIC GmbH. ID ISC.ANT.U600/270-EU. – Доступно онлайн: <https://www.feig.de> (дата обращения: 23.02.2025).
- 8 Altium Designer. – Доступно онлайн: <https://www.altium.com/altium-designer> (дата обращения: 23.02.2025).

СИСТЕМЫ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ОСНОВНЫЕ СВЕДЕНИЯ О ЯЗЫКЕ C++

Д. АБДРАИМОВ

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
курсант II курса*

Ә.Р. АМАНГЕЛДІ

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры
естественнонаучных дисциплин, г.Алматы*

Аннотация: в данной статье рассматриваются основы и принципы программирования на C++. Проведен перекрестный и сравнительный анализ от начальных шагов до продвинутых концепций.

Ключевые слова: анализ, метод, образование, математика, информатика, наука.

Введение в программирование на C++. Погружение в мир C++.

Программирование на C++ открывает не просто дверь в мир программирования, но и предоставляет инструменты для глубокого понимания компьютерных систем и разработки сложного программного обеспечения. C++, разработанный Бьярне Страуструпом в начале 1980-х годов как расширение языка C, представляет собой мощный, эффективный и гибкий язык программирования, широко используемый, во многих областях, от создания операционных систем и приложений до разработки

видеоигр и системного программирования.

Зачем Изучать C++?

- Высокая производительность: C++ известен своей способностью к эффективному управлению ресурсами и памятью, что делает его идеальным для создания производительных приложений.
- Основа для обучения другим языкам: Освоение C++ облегчает понимание и изучение других языков программирования, таких как Java, C# и Python.
- Гибкость и многофункциональность: C++ поддерживает различные стили программирования, включая процедурное, объектно-ориентированное и даже обобщенное программирование.
- Широкое применение: Язык применяется в разработке программного обеспечения, игровой индустрии, робототехнике, искусственном интеллекте и многих других сферах.

Что следует знать?

Изучение C++ требует понимания его синтаксиса, основных типов данных, управляющих конструкций, а также более продвинутых концепций, таких как объектно-ориентированное программирование, работа с указателями и ссылками, а также использование стандартной библиотеки шаблонов (STL). Эти элементы являются фундаментальными для разработки мощных и эффективных программ на C++.

Впереди путь открытий.

Начало работы с C++ может быть как захватывающим, таким сложным, но оно открывает широкие перспективы для создания разнообразных и мощных программных решений. С каждым новым понятием вы будете шаг за шагом открывать для себя мир вычислительных технологий и принимать участие в создании технологий будущего.

Синтаксис C++

Синтаксис языка программирования C++ является одной из его основных составляющих, позволяя программистам эффективно структурировать и написать свой код. Давайте рассмотрим ключевые элементы синтаксиса C++.

Основные элементы синтаксиса.

1. **Структура программы:** Программа на C++ состоит из одной или нескольких функций, среди которых обязательно должна быть функция `main()`. Эта функция является точкой входа в программу.

```
сpp
intmain()
{
//код программы
return 0,
}
```

2. **Комментарии:** Используются для объяснения кода и не влияют на его выполнение. Однострочные комментарии начинаются с `//`, многострочные заключены между `/*` и `*/`.

```
сpp
//Это однострочный комментарий
/*
Это многострочный комментарий
*/
```

3. **Объявление переменных:** Переменные в C++ должны быть объявлены с указанием их типа перед использованием.

```
сpp
int number, doubleprice,
```

4. **Операторы:** C++ поддерживает арифметические (+, -, *, /, %), сравнения (==, <, >, <=, >=, !=), логические (and, or, not) и другие операторы.

!=, <, >, <=, >=) и логические (&&, ||, !) операторы.

5. **Условные конструкции:** if, elseif, else и switch используются для выполнения кода на основе определенных условий.

```
if (condition){  
    //код,еслиусловиеистинно  
} else {  
    //код,еслиусловие ложно  
}
```

6. **Циклы:** for, while, и do-while используются для выполнения повторяющихся задач.

```
cpp  
for(int i =0,i<10,i++){  
    //код,которыйбудетповторяться  
}
```

7. **Функции:** Функции позволяют структурировать код на отдельные логические блоки. Они могут принимать аргументы и возвращать значения.

```
cpp  
int add(int x,int y){ return x + y;  
}
```

Важность синтаксиса

Правильное использование синтаксиса C++ имеет решающее значение для создания эффективного и безошибочного кода. Ошибки в синтаксисе приводят к сбоям в компиляции или непредсказуемому поведению программы. Понимание и умение применять основные элементы синтаксиса C++ является ключом к успешному программированию на этом языке.

Типы данных в C++

Типы данных в языке программирования C++ определяют виды значений, которые могут принимать переменные и объекты, а также операции, которые с ними можно выполнять. В C++ существует несколько основных типов данных:

Основные типы данных.

1. Целочисленные типы (int, short, long, longlong):**

- Используются для хранения целых чисел.
- Могут быть как знаковыми (поддерживающими отрицательные значения), так и беззнаковыми.

2. Символьный тип (char):

- Предназначен для хранения отдельных символов.
- Используется для представления символов ASCII.

3. Логический тип (bool):

- Принимает значения true или false.
- Используется для логических операций и условий.

4. Типы с плавающей точкой (float, double, longdouble):

- Предназначены для хранения вещественных чисел (чисел с дробной частью).
- double обеспечивает большую точность по сравнению с float.

5. Строковый тип (std::string):

- Хотя string не является встроенным типом данных, он широко используется в C++ для работы со строками.

- Подключается с помощью библиотеки <string>. Модификаторы Типов

Модификаторы signed, unsigned, long и short:

- Используются для изменения размера или характеристик основных типов данных.
- Например, unsigned int для беззнаковых целых чисел.

Примеры объявления переменных

```

cpp
intmain(){
    intintegerNumber= 10,
    doublefractionalNumber=3.14,
    char character = 'A', boolcondition=true,
    std::stringtext="Hello,C++", return 0,
}

```

Важность понимания типов данных.

Понимание и правильное использование типов данных в C++ критически важно для создания эффективных и надежных программ. Неправильный выбор типа может привести к ошибкам, таким как переполнение данных или потеря точности. В C++, как и во многих других языках программирования, каждый тип данных занимает определенное количество памяти и имеет свои ограничения, которые необходимо учитывать при разработке программ.

Заключение.

Синтез знаний о C++

Изучение языка программирования C++ открывает двери в мир мощных вычислительных возможностей и глубокого понимания принципов программирования. Мы рассмотрели ключевые концепции C++, начиная с основ синтаксиса, типов данных и управляющих конструкций, до более продвинутых тем, таких как объектно-ориентированное программирование, работа с указателями и ссылками, а также использование стандартной библиотеки шаблонов (STL).

Важность C++ в программировании.

- *Эффективность и гибкость:* C++ предлагает уникальное сочетание эффективности управления памятью и гибкости объектно-ориентированного дизайна.
- *Широкое применение:* От системного программирования до разработки игр, C++ остается одним из ведущих языков во многих областях программирования.
- *Основа для понимания компьютерных систем:* Знание C++ укрепляет понимание основных принципов работы компьютерных систем.

Изучение C++ – это не только овладение языком, но и развитие навыков решения проблем, логического мышления и понимания сложных систем. Начинающим разработчикам важно постоянно практиковаться, решать задачи различной сложности и изучать новые возможности языка и связанных с ним технологий. Постоянное обучение и применение на практике – ключ к мастерству в мире программирования.

Список использованных источников:

- 1 Чураков А.Н. Анализ социальных сетей //Социологические исследования. 2001;
- 2 Прохоров А., Ларичев Н. Компьютерная визуализация социальных сетей // Компьютер Пресс. 2006;
- 3 Kumar R., Novak J., Raghavan P., Tomkins A., Structure and evolution of blogspace. Communication of the ACM, 2004.

СФЕРЫ ПРИМЕНЕНИЯ И ВОЗМОЖНОСТИ ЯЗЫКА ПРОГРАММИРОВАНИЯ PYTHON

Д. АЛИБАТЫРОВ

курсант III курса Военно-инженерный институт

радиоэлектроники и связи

Д.Д. БАЙМУРЗАЕВ

старший преподаватель кафедры естественнонаучных

дисциплин, Военно-инженерный институт

радиоэлектроники и связи, г. Алматы

Аннотация. В статье рассмотрены Python – как яркий пример языка программирования, который сочетает в себе простоту и мощность. Он широко применяется не только в области разработки программного обеспечения, но и в науке, финансах, машинном обучении и других сферах.

Түйіндеме. Бұл мақалада Python тілінің қарапайымдылығы мен қуатты бағдарламалау тілі екендігі және мысал ретінде қарастырылады. Ол бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуде ғана емес, ғылымда, қаржыда, жасанды интелектіде, машиналық оқытуда және басқа салаларда кеңінен қолданылады.

Annotation. The article discusses Python as a shining example of a programming language that combines simplicity and power. It is widely used not only in software development, but also in science, finance, machine learning, and other fields.

Python – интерпретируемый язык программирования. Это означает, что код может запускаться там, где есть интерпретатор. Python без проблем работает с Linux, а также со стандартными системами Windows и macOS. Различие только в том, как быстро будут запускаться программы, написанные на этом языке. Все они входят в Python Core – есть отдельные библиотеки, позволяющие обрабатывать базы данных.

Python – третий по популярности язык программирования согласно статистике Stack Overflow. Он достаточно универсален и применяется для анализа данных, создания сайтов, программного обеспечения и даже искусственного интеллекта.

Язык визуально понятен: для разделения строк продумана табуляция, синтаксис, существуют негласные правила для написания среди программистов.

Программа, написанная на Python, стартует быстрее, чем выполняется, так как типизация в нем динамическая – типы данных определяются во время работы приложения и могут меняться. На Java типизация статическая – типы данных определяются на этапе сборки приложения и не могут меняться во время работы. Оба языка подходят для системной разработки: на них можно писать код для кросс-платформенных программ. Java позволяет создавать неординарные решения, но это один из сложнейших языков. Python более стандартный и простой, поэтому его легче освоить.

Похожие различия у Python и с языками C и C++. Правда, одно и то же действие в Python порой описывается в несколько раз короче, но цена этому – скорость работы. Оба языка работают по принципам ООП, но JavaScript работает быстрее, поэтому применяется в веб-разработке. Python же подходит для машинного обучения. Существуют общие характеристики языка Python: он четкий, последовательный, имеет понятные модули и может масштабироваться. Немаловажный фактор, влияющий на популярность языка, – легкая читабельность.

Библиотека состоит из набора операций, которые нужны для корректной работы программы. Каждый раз выполненная программа обращается к библиотеке, чтобы сэкономить время на написание.

Синтаксис достаточно понятен, особенно при знании английского языка. Сама логика написания тоже довольно проста: требуется меньше кода, чем для аналогичных операций в других языках. Простая логика языка позволяет уделить больше внимания решению задачи, а не написанию кода.

Python используют для разработки веб-версий программ, приложений, игр, но этот язык также распространен для создания нейросетей, тестирования и научных исследований.

Самая востребованная область применения языка Python. Для него созданы такие фреймворки, как Flask, Django, FastAPI, CherryPy, Tornado и множество других. Благодаря языку собирают аналитику с сайтов и разрабатывают скрипты.

Ученые активно используют этот язык для исследований. Python просто изучить, а ряд библиотек создан для упрощения создания графиков и вычислений. Более сложный уровень уже включает в себя разработку искусственного интеллекта.

Python применяется для настройки автоматизации работы тестировщиков. Для этого созданы такие модули и фреймворки, как unittest, pytest, nose и другие.

Python – яркий пример языка программирования, который сочетает в себе простоту и мощь. Он широко применяется не только в области разработки программного обеспечения, но и в науке, финансах, машинном обучении и других сферах. Владение Python обеспечивает доступ к большому количеству библиотек и фреймворков, что делает его привлекательным выбором для многих специалистов.

Python отличается высокой читаемостью кода, что позволяет программистам быстро разрабатывать и отлаживать программы. Большое количество встроенных функций и поддержка различных парадигм программирования делают его универсальным инструментом для решения различных задач.

Кроме того, Python – язык с открытым исходным кодом. Это позволяет пользователям вносить свой вклад в его развитие и пользоваться бесплатными ресурсами сообщества.

Python используют для разработки веб-приложений, автоматизации задач, анализа данных, создания игр, разработки искусственного интеллекта и многих других целей. В силу своей универсальности и популярности, знание Python открывает двери к различным областям IT-индустрии и дает возможность реализовать свои творческие и профессиональные задачи.

Разностороннее применение Python в различных областях

Универсальный язык программирования Python гибок и многофункционален, а потому нашел применение в различных областях деятельности. Этот язык программирования активно используется в сферах науки, финансов, медицины, разработки программного обеспечения, анализа данных и многих других отраслях.

Python обладает широким набором библиотек и инструментов, что делает его уникальным средством для решения разнообразных задач. С его помощью можно автоматизировать процессы, обрабатывать большие объемы данных, создавать веб-приложения, разрабатывать искусственный интеллект и многое другое.

Сегодня Python довольно часто применяют в веб-разработке. Для работы используют такие фреймворки, как Django, Flask, Pyramid, Pylons, TurboGears, CherryPy. Кроме того, для создания сайтов на языке программирования Python существуют специальные движки: • Saleor; • Wagtail; • Abilian SBE; • Ella; • Django-CMS.

Ещё на языке Python нередко пишут парсеры, предназначенные для сбора информации в сети Интернет. К примеру, в компании Google язык Python используют для индексации сайтов.

С помощью языка Python можно создавать и десктопные программы. Вот примеры программ: • GIMP – визуальный Linux-редактор; • Ubuntu Software Center – центр приложений в операционной системе Ubuntu; • BitTorrent до 6-й версии включительно – менеджер торрент-закачек (сейчас программу переписали на C++); • Blender – приложение для создания графики 3D.

Не менее популярна и мобильная разработка на языке программирования Python. Да, для Android обычно пишут на Java/C++/C#, а для iOS используют Swift/Objective-C. Но если речь идёт о программировании серверной части мобильных приложений, то тут нередко используют Python. Допустим, тот же Instagram-клиент для iOS пишется на Objective-C, зато сервер – на Python.

Много компьютерных игр либо полностью, либо частично написаны на языке Python. Бытует мнение, что данный язык не очень подходит для серьёзных проектов, однако на деле он применялся при разработке следующих хитов: • World of Tanks; • Battlefield 2; • Civilization IV; • EVE Online.

Но несмотря на возможность реализовать пользовательский интерфейс и работу с графикой, на языке программирования Python чаще всего пишут скрипты запуска сцен, взаимодействия персонажей, обработки событий.

На языке Python программируют встроенные системы для разных устройств. К примеру, язык пригодился «Сбербанку» для управления банкоматами.

Есть и другие успешные проекты: • The Owl Embedded Python System; • Raspberry Pi; • Python Embedded Tools; • Embedded Python.

Кроме того, Python используется во встроенном промышленном ПО на станках с ЧПУ, на телекоммуникационном оборудовании, а также при работе со средствами автоматического регулирования давления, температуры, расхода жидкостей и пр.

Мы уже говорили про скрипты на Python. Речь идёт о написании плагинов и скриптового кода к уже готовым программам, то есть, когда нужно создать дополнительные модули или реализовать какую-нибудь логику. Такие скрипты встраивают в ПО, написанное на других языках программирования, чтобы автоматизировать определённые задачи.

Системные администраторы используют Python для автоматизации задач. Это простой и мощный язык, поддерживающий специальные пакеты, повышающие его эффективность. Главный плюс заключается в том, что Python установлен на все серверы с Linux по умолчанию.

Для Python есть ряд библиотек, которые применяются при выполнении вычислений и исследований: • SciPy; • NumPy; • Matplotlib.

Благодаря наличию специализированных библиотек, а также простоте освоения, многие учёные (физики, математики, биологи) выбирают именно этот язык.

Python считается наиболее востребованным языком в Data Science. С его помощью пишут алгоритмы ML-программ и аналитические приложения. Также с его помощью обслуживают облачные сервисы и хранилища данных.

Наряду с Java, язык программирования Python широко используется для автоматизации тестирования.

Таким образом, можно уверенно сказать, что Python – популярный, универсальный и очень востребованный язык программирования.

Список использованных источников

- 1 Лутц М. Изучаем Python, 4-е издание. – Пер. с англ.–СПб.: Символ-Плюс, 2011.–1280 с.
- 2 Златопольский Д.М. Основы программирования на языке Python. – М.: ДМК Пресс, 2017. – 284 с.
- 3 Гэддис Т. Начинаем программировать на Python. – 4-е изд.: Пер. с англ. – СПб.: БХВ-Петербург, 2019. – 768 с.
- 4 Доусон М. Програмируем на Python. – СПб.: Питер, 2014. – 416 с.
- 5 Пилгрим Марк. Погружение в Python 3 (Dive into Python 3 на русском)

БУЛЕВЫ ФУНКЦИИ

А. КУАТБАЕВ

курсант II курса, Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи

А.Х. БАКАШЕВА

старший преподаватель кафедры естественнонаучных
дисциплин, Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи, г.Алматы

Булевы функции являются фундаментальной частью дискретной математики и логики. Они находят широкое применение в компьютерных науках, схемотехнике и программировании. В данной статье мы рассмотрим основные определения, свойства и области использования булевых функций.

Определение булевых функций Булева функция – это функция, принимающая на входе булевы переменные (т.е. значения 0 или 1) и возвращающая булево значение (0 или 1). Формально, булева функция f от n переменных определяется как отображение:

$$f: \{0,1\}^n \rightarrow \{0,1\}.$$

Примеры простых булевых функций:

- Отрицание (NOT): $f(x) = \neg x$
- Конъюнкция (AND): $f(x, y) = x \wedge y$
- Дизъюнкция (OR): $f(x, y) = x \vee y$

Основные свойства булевых функций

1. Идемпотентность: $x \wedge x = x$, $x \vee x = x$
2. Коммутативность: $x \wedge y = y \wedge x$, $x \vee y = y \vee x$
3. Ассоциативность: $(x \wedge y) \wedge z = x \wedge (y \wedge z)$, $(x \vee y) \vee z = x \vee (y \vee z)$
4. Дистрибутивность: $x \wedge (y \vee z) = (x \wedge y) \vee (x \wedge z)$
5. Двойственность: любое выражение можно преобразовать, заменяя $\wedge$ на $\vee$ и наоборот, а также 0 на 1 и наоборот [2].
6. Закон де Моргана: $\neg(x \wedge y) = \neg x \vee \neg y$, $\neg(x \vee y) = \neg x \wedge \neg y$

Таблицы истинности Булевы функции часто представляют в виде таблиц истинности, где перечисляются все возможные входные комбинации и соответствующие выходные значения [3].

x	y	x AND y	x OR y	NOT x
0	0	0	0	1
0	1	0	1	1
1	0	0	1	0
1	1	1	1	0

Представление булевых функций

Булевы функции могут быть выражены разными способами:

- Алгебраическая форма (использование операций И, ИЛИ, НЕ)
- Таблица истинности

- Полином Жегалкина
- Диаграммы Карно
- Логические схемы

Минимизация булевых функций

Оптимизация булевых функций позволяет сократить количество логических операций, что особенно важно при проектировании цифровых схем.

Основные методы минимизации:

Метод Квайна-МакКласки – табличный метод упрощения логических выражений, основанный на объединении минтермов с целью минимизации выражения.

Диаграммы Карно – графический метод, позволяющий упростить выражения путем нахождения групп единичных значений в таблице истинности.

Правила булевой алгебры – использование свойств логических операций для приведения выражений к более компактному виду [4].

Применение булевых функций

Булевы функции широко применяются в различных областях науки и техники:

- Цифровая логика: проектирование логических схем и процессоров
- Программирование: создание условных операторов и битовых операций
- Теория алгоритмов: анализ логических выражений и автоматов
- Искусственный интеллект: обработка логических выражений и принятие решений

[5].

Булевы функции играют ключевую роль в математической логике, информатике и инженерии. Их изучение помогает понимать принципы работы вычислительных систем и разрабатывать эффективные алгоритмы. Различные методы представления и анализа булевых функций позволяют оптимизировать логические схемы и программный код, что делает их неотъемлемым инструментом в компьютерных науках.

Список использованных источников:

- 1 Вендров А.М. "Дискретная математика для программистов". – М.: БХВ-Петербург, 2012.
- 2 Кушниренко А.Г. "Булевы функции и их применение". – М.: Наука, 1985.
- 3 Клебанов В.А. "Логические основы цифровой схемотехники". – М.: МГТУ им. Баумана, 2010.
- 4 Шеннон К. "Математическая теория связи". – М.: Радио и связь, 1963.
- 5 Таненбаум Э. "Структура и интерпретация компьютерных программ". – СПб.: Питер, 2003.

АНТРОПОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

Е. АСКЕРБЕК

*курсант 2 курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

М.К. ШОМАНОВА

*магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры
ЕНД, Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи*

Аннотация. Основные антропогенные факторы, влияющие на окружающую среду, определить их последствия и предложить возможные пути минимизации негативного влияния. Рассмотрение этого вопроса важно не только для понимания текущей экологической ситуации, но и для формирования устойчивого подхода к развитию общества. Статья раскрывает основные аспекты взаимодействия человека и природы, подчёркивая необходимость поиска решений для сохранения экологического баланса.

Ключевые слова: антропогенные факторы, изменение климата, проблемы, влияние на окружающую среду.

Проблема антропогенного воздействия на окружающую среду возникла с началом активного использования природных ресурсов человеком. Сельское хозяйство, строительство, развитие промышленности и транспорта способствовали улучшению качества жизни, но вызвали серьёзные изменения в природных экосистемах. Сегодня глобальные экологические проблемы, такие как изменение климата, утрата биоразнообразия, загрязнение воздуха, воды и почвы, стали неотъемлемой частью жизни общества. Исследования показывают, что глобальное потепление и климатические изменения, вызванные человеческой деятельностью, приводят к увеличению частоты природных катастроф. Разрушительные последствия для экосистем оказывают промышленное производство, массовое вырубание лесов, а также загрязнение водоемов токсичными отходами.

Современное общество достигло значительных успехов в научно-техническом прогрессе, однако этот прогресс сопровождается серьёзными изменениями в окружающей среде. Антропогенные факторы, то есть последствия деятельности человека, стали одним из ключевых факторов, определяющих состояние экосистем. Рост населения, урбанизация, промышленная деятельность, сельское хозяйство и транспорт оказывают огромное воздействие на природу, изменяя её баланс и вызывая многочисленные экологические проблемы.

Проблемы, связанные с антропогенным воздействием, становятся глобальными. Загрязнение атмосферы и гидросферы, утрата биоразнообразия, изменение климата – все это требует неотложного внимания и принятия решений. Каждый из антропогенных факторов имеет свои особенности воздействия, но их общий результат очевиден: ухудшение состояния окружающей среды и угроза для здоровья человека и жизни на планете в целом.

Основные антропогенные факторы

Антропогенные факторы представляют собой совокупность всех видов деятельности человека, которые оказывают влияние на окружающую среду. Они включают в себя промышленное производство, транспортную деятельность, сельское хозяйство, урбанизацию и эксплуатацию природных ресурсов. Эти процессы связаны с выбросами загрязняющих веществ в атмосферу, воду и почву, что приводит к разрушению природного баланса. Выбросы парниковых газов, таких как углекислый газ и метан, оказывают значительное влияние на изменение климата. Это приводит к повышению средней температуры планеты, таянию ледников и повышению уровня мирового океана. Загрязнение почвы и водоемов промышленными отходами снижает их способность поддерживать биологическое разнообразие. Влияние на окружающую среду усиливается ростом населения и урбанизацией, что вызывает увеличение потребления ресурсов.

Рассмотрим основные антропогенные факторы:

1. Промышленная деятельность

Промышленность является одним из главных источников загрязнения окружающей среды. Выбросы в атмосферу парниковых газов, таких как углекислый газ (CO_2) и метан (CH_4), способствуют глобальному потеплению и изменению климата. Производственные отходы, включающие тяжёлые металлы, токсичные химические вещества и нефтепродукты, загрязняют почву и водные ресурсы.

2. Сельское хозяйство

Использование удобрений и пестицидов в сельском хозяйстве приводит к загрязнению водоемов и истощению почв. Разведение скота в промышленных масштабах сопровождается выделением метана, а орошение и вырубка лесов для сельскохозяйственных нужд изменяют гидрологический цикл и экосистемы.

3. Урбанизация

Расширение городов связано с уничтожением естественных экосистем, вырубкой лесов и застройкой природных территорий. Урбанизация также способствует увеличению потребления энергии, росту транспортных потоков и повышению уровня бытовых отходов, что приводит к дальнейшему загрязнению окружающей среды.

4. Транспорт

Транспортная инфраструктура оказывает значительное влияние на состояние атмосферы. Автомобили, самолеты и суда выделяют углекислый газ, оксиды азота и мелкие твёрдые частицы, способствующие загрязнению воздуха. Кроме того, строительство дорог и железнодорожных линий приводит к разрушению природных ландшафтов.

5. Энергетика

Добыча и использование ископаемого топлива, такого как нефть, газ и уголь, является главным источником загрязнения окружающей среды. Энергетика способствует выбросу парниковых газов, разрушению природных ландшафтов при добыче и загрязнению воды продуктами переработки.

6. Вырубка лесов

Масштабная вырубка лесов для хозяйственных нужд приводит к разрушению экосистем, утрате биоразнообразия и нарушению углеродного баланса. Леса являются важным природным регулятором климата, и их сокращение усиливает глобальное потепление.

7. Загрязнение океанов

Пластиковые отходы, сточные воды, химические вещества и нефтяные разливы загрязняют океаны, угрожая морской флоре и фауне. Океан, будучи основным источником кислорода на планете, испытывает серьёзные изменения из-за человеческой деятельности.

Каждый из перечисленных факторов оказывает непосредственное влияние на состояние окружающей среды, нарушая её равновесие. Эти процессы взаимосвязаны и требуют комплексного подхода для минимизации их негативных последствий.

Влияние промышленности на окружающую среду

Промышленность – это основа современной экономики, но её экологическая цена крайне высока. Загрязнение атмосферы является одним из наиболее заметных последствий промышленной деятельности. Заводы и фабрики выделяют в атмосферу тонны вредных веществ, включая углекислый газ, метан, диоксид серы и оксиды азота. Эти газы вызывают не только локальные экологические проблемы, но и способствуют глобальному изменению климата. Промышленное загрязнение воды представляет серьёзную угрозу для водных экосистем. Сточные воды, содержащие тяжёлые металлы, токсичные химикаты и органические загрязнители, негативно влияют на качество питьевой воды и здоровье водных организмов. Одним из примеров масштабного промышленного воздействия является загрязнение мирового океана пластиком, который разлагается столетиями, угрожая жизни морских животных.

1. Загрязнение атмосферы

Предприятия выделяют в атмосферу огромное количество вредных веществ, включая углекислый газ (CO_2), диоксид серы (SO_2), оксиды азота (NO_x) и мелкие твердые частицы. Эти выбросы способствуют:

- Глобальному потеплению: накопление парниковых газов усиливает парниковый эффект, что приводит к изменению климата.

- Образованию смога: токсичные вещества, выделяемые предприятиями, смешиваются с пылью и влажностью, ухудшая качество воздуха, особенно в крупных промышленных зонах.

- Кислотным дождям: выбросы серы и азота при взаимодействии с влагой образуют кислоты, которые разрушают почвы, леса и водоемы.

2. Загрязнение водных ресурсов

Промышленные предприятия сбрасывают значительное количество сточных вод, содержащих тяжелые металлы, нефтепродукты, токсичные химические вещества и органические соединения. Это приводит к:

- Нарушению экосистем водоемов: загрязнение воды губительно влияет на флору и фауну рек, озер и морей.

- Угрозе для здоровья человека: загрязненные воды часто становятся источником заболеваний, если используются в быту или сельском хозяйстве.

- Истощению водных ресурсов: многие предприятия используют огромные объемы воды для производства, что снижает доступность этого ресурса.

3. Загрязнение почвы

Отходы промышленности, включая химические вещества и тяжелые металлы, часто попадают в почву, вызывая её деградацию. Это проявляется в:

- Снижении плодородия: загрязненная почва теряет способность поддерживать рост растений.

- Накоплении токсичных веществ: тяжёлые металлы и химикаты проникают в сельскохозяйственные продукты, что угрожает здоровью человека.

- Угрозе для биоразнообразия: загрязнение почвы ведет к гибели растений и животных, которые зависят от этой среды.

4. Изменение ландшафтов

Промышленная деятельность, включая добычу полезных ископаемых, строительство заводов и инфраструктуры, приводит к значительным изменениям природных ландшафтов. Это вызывает:

- Уничтожение экосистем: вырубка лесов и осушение болот для нужд промышленности разрушают естественные местообитания животных и растений.

- Эрозию почв: строительство и добыча полезных ископаемых усиливают эрозионные процессы.

- Создание промышленных пустошей: выработанные карьеры и заброшенные заводы становятся источником долгосрочного загрязнения.

5. Образование отходов

Промышленность производит большое количество твёрдых отходов, таких как строительный мусор, токсичные вещества и радиоактивные материалы. Неправильное обращение с ними приводит к:

- Длительному загрязнению среды: многие промышленные отходы разлагаются десятилетиями, угрожая экосистемам.

- Сложностям утилизации: не все отходы можно переработать безопасным способом, что приводит к накоплению мусора.

Урбанизация и её последствия

Урбанизация является неотъемлемой частью современного развития, но её влияние на природу зачастую носит разрушительный характер. Расширение городов связано с массовой вырубкой лесов, осушением болот и преобразованием природных ландшафтов в строительные площадки. Это приводит к утрате биоразнообразия, изменению климата и деградации почвы. Кроме того, городской транспорт способствует значительному загрязнению воздуха. Увеличение количества автомобилей приводит к росту выбросов углекислого газа и мелких твёрдых частиц, которые оказывают негативное воздействие на здоровье человека и атмосферу. Накопление отходов в городах создаёт ещё одну

проблему: полигоны часто загрязняют окружающую среду токсичными веществами, которые попадают в грунтовые воды.

Урбанизация, представляющая собой процесс роста и развития городов, является одной из наиболее значительных тенденций в современном обществе. Хотя она способствует экономическому и социальному прогрессу, её влияние на окружающую среду и природные ресурсы зачастую имеет негативные последствия. Рассмотрим основные аспекты урбанизации и её воздействие.

1. Изменение природных ландшафтов

Рост городов сопровождается преобразованием природных территорий в застроенные районы. Это приводит к:

- уничтожению экосистем: вырубка лесов, осушение болот и застройка природных территорий лишают животных и растения естественных местообитаний.
- ухудшению качества почвы: строительство приводит к уплотнению почвы, снижая её способность впитывать воду и поддерживать рост растений.
- увеличению площади асфальта и бетона: это способствует повышению температуры в городах (эффект «теплового острова») и ухудшению водообмена.

2. Загрязнение окружающей среды

Развитие городской инфраструктуры сопровождается ростом загрязнений различных видов:

- загрязнение воздуха: увеличение количества транспортных средств, заводов и котельных приводит к выбросам углекислого газа, оксидов азота и других токсичных веществ.
- загрязнение водоёмов: сброс бытовых и промышленных сточных вод ухудшает качество воды в реках и озёрах.
- рост количества отходов: города производят огромные объёмы бытового мусора, переработка которого часто организована недостаточно эффективно.

3. Изменение климата

Урбанизация вносит значительный вклад в глобальное изменение климата. Большое количество транспорта, отопительных систем и промышленных объектов увеличивает выбросы парниковых газов, усиливая эффект глобального потепления.

Кроме того, сокращение зелёных зон снижает способность городов поглощать углекислый газ, что усиливает негативное воздействие на климат.

4. Воздействие на водные ресурсы

Быстрый рост городов требует значительных объёмов воды для бытовых и промышленных нужд. Это приводит к:

- истощению источников пресной воды: водоёмы и подземные источники истощаются быстрее, чем успевают восстановиться.
- загрязнению грунтовых вод: бытовые и промышленные отходы нередко проникают в почву, ухудшая качество воды.
- повышению риска наводнений: застроенные территории затрудняют естественное впитывание дождевой воды, что увеличивает вероятность затоплений.

5. Утрата биоразнообразия

Рост городов и строительство инфраструктуры приводят к исчезновению многих видов животных и растений. Основные причины:

- уничтожение естественных местообитаний.
- шумовое и световое загрязнение: это мешает животным нормально ориентироваться и размножаться.
- фрагментация экосистем: разрыв природных ландшафтов делает невозможным миграцию и размножение многих видов.

6. Социально-экономические последствия

Хотя урбанизация способствует развитию экономики, она также вызывает ряд социальных проблем:

- увеличение разрыва между слоями населения: в городах растёт неравенство, особенно в развивающихся странах.
- перенаселение: плотность населения в городах приводит к дефициту жилья, транспорта и социальных услуг.
- загруженность инфраструктуры: дорожные пробки, переполненные общественные здания и загрязнение ухудшают качество жизни.

Заключение

Влияние человека на окружающую среду остаётся одной из главных экологических проблем XXI века. Промышленное производство, урбанизация, транспорт и сельское хозяйство существенно изменяют природные экосистемы, вызывая их деградацию и потерю биоразнообразия. Уменьшение негативного воздействия возможно при условии принятия комплексных мер, включая разработку экологически чистых технологий, снижение потребления ресурсов и повышение уровня экологического образования. Для сохранения природы необходимо объединение усилий правительств, организаций и индивидуумов. Только осознанный подход к природопользованию и стремление к устойчивому развитию позволят сохранить нашу планету для будущих поколений.

Список использованных источников:

- 1 Голубев, В.В. Экология и природопользование. – М.: Наука, 2020.
- 2 Иванов, А.А. Антропогенное воздействие на природу. – СПб.: Экоцентр, 2019.
- 3 Официальный сайт Всемирного фонда дикой природы WWF. <https://wwf.ru>
- 4 Сборник статей по экологической безопасности. – М.: Экос, 2021.
- 5 Brown, L. Plan B 4.0: Mobilizing to Save Civilization. – W.W. Norton & Company, 2009.
- 6 Радугин, А.А. Экология и человек. - М.: Академия, 2018.
- 7 Доклады ООН по изменению климата. – <https://un.org/climate-reports>
- 8 Голубев, В.В. Экология и природопользование. – М.: Наука, 2020.
- 9 Иванов, А.А. Антропогенное воздействие на природу. – СПб.: Экоцентр, 2019.
- 10 Официальный сайт Всемирного фонда дикой природы WWF. <https://wwf.ru>
- 11 Сборник статей по экологической безопасности. – М.: Экос, 2021.
- 12 Brown, L. Plan B 4.0: Mobilizing to Save Civilization. – W.W. Norton & Company, 2009.
- 13 Радугин, А.А. Экология и человек. – М.: Академия, 2018.
- 14 Доклады ООН по изменению климата. – <https://un.org/climate-reports>

АКТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКА ПРОГРАММИРОВАНИЯ C++

Э.Д. АБДИЛЬДИН

*курсант II курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Т.Д. ТАЙГАРА

*старший преподаватель кафедры естественнонаучных
дисциплин, Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи, г. Алматы*

Аннотация. Статья посвящена актуальному анализу языка программирования C++ в 2025 году. Рассматриваются ключевые особенности и характеристики языка, его развитие через последние стандарты (C++11, C++14, C++17, C++20 и C++23), а также его применение в различных областях, таких как системное программирование, игровая индустрия, финансовые технологии и научные вычисления. Особое внимание уделяется

преимуществам и недостаткам C++, а также его современным возможностям, таким как улучшенная работа с многозадачностью и шаблонами. В заключении обсуждаются перспективы дальнейшего развития C++ и его роль в будущем программирования.

Ключевые слова: C++, программирование, стандарты C++, C++11, C++14, C++17, C++20, C++23, объектно-ориентированное программирование, шаблоны, многозадачность, производительность, системы, игры, финансовые технологии, научные вычисления, концепции, корутины.

C++ – один из самых мощных и универсальных языков программирования, который продолжает оставаться востребованным на протяжении нескольких десятилетий. С момента своего создания в 1983 году, когда Бьярне Страуструп представил язык как расширение C, C++ пережил множество изменений и продолжает развиваться. В этой статье мы проведем актуальный анализ состояния языка C++ в 2025 году, рассмотрим его современные особенности, использование, а также взглянем на перспективы развития.

1. Основные особенности и характеристики C++

C++ сочетает в себе возможности низкоуровневого и высокоуровневого программирования. Это делает его идеальным выбором для создания программного обеспечения, где требуется высокая производительность, а также тонкий контроль над ресурсами, такими как память и процессорное время. Ключевые особенности C++:

- **Объектно-ориентированное программирование (ООП):** C++ позволяет эффективно использовать принципы ООП, такие как инкапсуляция, наследование и полиморфизм.

- **Шаблоны (Templates):** Язык поддерживает создание обобщенных решений для различных типов данных, что позволяет создавать высокоэффективные и переиспользуемые алгоритмы и структуры данных.

- **Управление памятью:** В отличие от многих современных языков, C++ предоставляет программисту прямой контроль над управлением памятью с помощью указателей, операторов выделения и освобождения памяти.

- **Низкоуровневые возможности:** C++ используется для разработки системных приложений, драйверов и программ, работающих с аппаратным обеспечением, благодаря своей способности взаимодействовать с памятью и процессором на низком уровне.

2. Современные изменения и нововведения

С каждым новым стандартом C++ улучшался и модернизировался. Рассмотрим ключевые изменения последних версий языка:

- **C++11:** Этот стандарт привнес множество улучшений, таких как поддержка лямбда-функций, уникальных и совместно используемых указателей (`std::unique_ptr`, `std::shared_ptr`), улучшения многозадачности, автоматическое определение типа переменных (`auto`) и многое другое.

- **C++14 и C++17:** Стандарты этих версий фокусировались на улучшении стабильности и производительности языка, а также на улучшении возможностей работы с шаблонами. Например, C++17 принес возможность более эффективного использования стандартных библиотек и улучшения синтаксиса языка.

- **C++20:** Одним из самых значимых улучшений в этом стандарте стали концепции (`concepts`), которые позволяют задавать ограничения на типы, используемые в шаблонах. Это значительно упрощает разработку и повышает читаемость кода. Также были улучшены лямбда-функции, добавлены корутины для удобной работы с асинхронными операциями.

- **C++23:** Этот стандарт продолжает тенденцию к улучшению удобства работы с языком и оптимизации кода. В нем добавлены новые возможности для работы с многозадачностью, улучшенные возможности для работы с `constexpr`, улучшения в библиотеке стандартных алгоритмов.

3. Использование C++ в современном программировании

C++ продолжает широко использоваться в самых разных областях разработки:

- **Системное программирование:** C++ остается одним из основных языков для разработки операционных систем, драйверов, компиляторов и других системных приложений, где важны высокая производительность и контроль над ресурсами.

- **Игровая индустрия:** Благодаря своей производительности C++ активно используется для разработки видеоигр, особенно в крупных игровых движках, таких как Unreal Engine.

- **Финансовые технологии:** C++ используется для разработки высокочастотных торговых систем и финансовых приложений, где каждая миллисекунда имеет значение.

- **Научные вычисления и машинное обучение:** Для задач, требующих интенсивных вычислений, таких как обработка больших данных, симуляции и алгоритмы машинного обучения, C++ используется благодаря своей скорости и возможностям работы с многозадачностью.

4. Преимущества и недостатки C++

Преимущества:

- Высокая производительность и контроль над ресурсами.
- Широкие возможности для оптимизации кода.
- Поддержка множества парадигм программирования (ООП, функциональное, процедурное).
- Широкое сообщество и развитая экосистема библиотек.

Недостатки:

- Сложность синтаксиса и наличие множества особенностей, что делает C++ сложным для изучения и использования.
- Риск ошибок, связанных с ручным управлением памятью (например, утечки памяти, ошибки указателей).
- Отсутствие современных средств разработки, таких как автоматическое управление памятью, как в языках с garbage collection.

5. Перспективы развития C++

Будущее C++ выглядит вполне позитивным, несмотря на конкуренцию со стороны других языков программирования. Ожидается, что в ближайшие годы будут продолжаться улучшения в области многозадачности, улучшения работы с памятью и дальнейшее развитие стандартной библиотеки.

Существуют также обсуждения о возможных изменениях в синтаксисе языка, что поможет упростить использование языка без ущерба для его производительности. Важно отметить, что C++ также активно развивается в контексте адаптации к современным архитектурам процессоров, что позволит языку оставаться конкурентоспособным на протяжении еще долгого времени.

6. Заключение

C++ продолжает оставаться важным и востребованным языком программирования в 2025 году, несмотря на появление новых языков и технологий. Его высокая производительность, возможности для оптимизации, а также широкий спектр применений в различных областях делают его незаменимым инструментом для разработчиков, работающих в области системного программирования, игр, финансов и науки.

Многие из современных тенденций и нововведений, такие как поддержка асинхронного программирования, улучшения многозадачности и расширенные возможности работы с шаблонами, помогают C++ сохранять актуальность и привлекать новых разработчиков.

Список использованных источников:

- 1 Stroustrup, B. The C++ Programming Language (4th Edition). Addison-Wesley, 2013.
- 2 ISO/IEC 14882. Programming Languages – C++ (C++11, C++14, C++17, C++20, C++23). International Organization for Standardization.

ЖЕЛІЛІК ЭЛЕКТР СТАНЦИЯЛАРЫ

А. МУРАЛИМ

*I курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс әскери-
инженерлік институты*

В.Б. АХМЕТОВА

*механика магистрі, ЖФП кафедрасының аға оқытушысы,
Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік
институты*

Қазіргі уақытта әлемде энергия тапшылығы байқалады. Көмір, мұнай, табиғи газ сияқты қолданыстағы энергия көздерінің сарқылуы немесе азаюы, қоршаған ортаға зиянды әсердің күнделікті өсуі адамдарды бей-жай қалдырмады. Бүкіл әлем энергия тапшылығынан құтылып, қоршаған ортаны ластамайтын балама энергия көздеріне қол жеткізе бастады. Электр энергетикасын қалпына келтіру мәселесі – бұл қауіпсіздік мәселесі және елдің болашағы. Ол электр энергетикасы мен инфрақұрылымның даму деңгейіне байланысты [1].

БҰҰ бағдарламасы сарапшыларының бірі Питер Диксонның пікірінше, әлемдік энергетикалық баланста дәстүрлі энергетикаға (мұнай, газ және көмір) арналған тасымалдаушылардың үлесі бүгінде шамамен 74%-ды құрайды [2]. Қазіргі тұтыну деңгейінде ашық мұнай қоры 40 жылға, газ – 56 жылға, көмір – 197 жылға жетеді. Энергияның басқа көздеріне келетін болсақ, жаңартылған энергия көздері (ЖЭК) - не (негізінен биомассаға және гидроэнергияға) 19,5%, ал ядролық энергияға – 6,3% келеді. Бүгінде ЖЭК – әлемдегі энергия өндірудің неғұрлым серпінді дамып келе жатқан түрі. Жыл сайын оның жаһандық өсу қарқыны 10%-дан асады және болжам бойынша болашақта да сақталатын болады.

Баламалы электр энергиясын өндіру бойынша көшбасшылар (қолданыстағы ЖЭК объектілерінің жиынтық қуаты бойынша) ЕО, АҚШ, Қытай және Үндістан болып табылады. Сонымен қатар, ЖЭК-ке әлемдік сұраныс үнемі өсіп келеді. Осы ғасырдың ортасына қарай жаһандық энергетикалық баланста олардың үлесінің артуы 35% - ға дейін болжануда. ЖЭК тартымдылығы осы ресурстардың сарқылмайтындығымен, энергия тасымалдаушылардың әлемдік нарықтарындағы баға конъюнктурасынан тәуелсіздікпен және экологиялық тазалықпен байланысты.

Жел электр станцияларының (ЖЭС) ең тиімді және жиі қолданылатын баламалы энергия көздерінің бірі ретінде танымалдылығы екі негізгі факторға байланысты. Біріншіден, бұл тарихи мұра. Алғаш рет адам энергия алу үшін қозғалатын ауа ағындарының күшін пайдаланды. Мысал ретінде, кемелерде қолданылатын жел диірмендері мен желкендерді келтіруге болады. Екіншіден, желді планетаның барлық жерінде кездестіруге болады. Желдің бағыты немесе күші өзгерген кезде немесе толық болмауына дейін, ауа қозғалысы бүкіл әлемде сақталады.

Жел электр станциясы әуе ағындары қозғалысының кинетикалық энергиясын механикалық энергияға айналдыру үшін әзірленген жел турбиналарының жиынтығы болып табылады, ол кейіннен электр энергиясын өндіретін генератордың жұмысы үшін қолданылады. Бір кешеннің құрамына жел генераторларының әртүрлі саны кіруі мүмкін. Үлкен жүйелердің құрамына осындай жүздеген қондырғылар кіреді [3].

Айнымалы тоқты тұрақтыға айналдырудың ең тиімді тәсілі контроллерді пайдалану болып табылады. Тұрақты ток аккумуляторларды зарядтаған сәтте ол сондай-ақ энергияны инверторға береді. Инвертор тұрақты тоқты ауыспалы токқа кері түрлендірген сәтте ол электр құрылғыларында пайдалануға жарамды болады. Оның кернеуі 220В, ал жиілігі – 50 Гц құрайды.

Жел қозғалтқышының алғашқы үлгісі британдық Блит 1887 жылы Англияның Мэрикирк қаласындағы учаскесінде жасаған 9 метрлік «диірмен» болды. Ол Мэрикирктегі басты көшені жарықтандыру үшін осы «диірменнің» артық қуатын қолдануды ұсынды, бірақ электр қуатын шайтан жұмысының көрінісі деп есептеген тұрғындар оны қабылдамады. Содан кейін ол жел турбинасын жасап шығарды, ол аурухананың, психиатриялық клиниканың және амбулаторияның апаттық тамақтануын қамтамасыз етуге арналған. Бірақ Блит технологиясы экономикалық тұрғыдан орынсыз деп саналды, нәтижесінде Ұлыбританияда жел электр станциясы тек 1951 жылы іске қосылды.

Американдық Чарльз Браш жасаған алғашқы автоматтандырылған жел қондырғысы 1888 жылы пайда болды және диаметрі 17 метр болатын роторы болды.

Қазіргі заманғы жел энергетикасы 1980 жылдары елу кВт-қа жуық энергия өндіретін турбиналардан өз дамуын бастады.

Қазіргі уақытта жел электр станцияларының ең танымал түрлері жерүсті қондырғыларында орналасқан. Олар төбелерге немесе биік жерлерге орналастырылуы мүмкін. Өнеркәсіптік жел қондырғысын салу процесі орнату үшін аланды дайындауға шамамен 7-10 күнді талап етеді. Реттеуші органдардың рұқсаттарын алу мерзімі бір жылға жетуі мүмкін. Құрылыс кезінде орнату орнына дейін жол, сондай-ақ жебесінің биіктігі 50 метрден асатын құрылысқа арналған ауыр жабдық болуы қажет, өйткені генераторлар шамамен 50 метр биіктікте орналасады. Қондырғыдан кейін электр станциясы таратушы электр желісімен кәбілмен қосылады. Қазіргі уақытта ең ірісі Қытайдың Ганьсу провинциясында, Цзюцюань қалалық округінде орналасқан Ганьсу электр станциясы болып табылады. Оның толық қуатының көрсеткіші 7965 МВт құрайды. Теңіз немесе мұхит жағалауынан аз қашықтықта жағалаудағы жел электр станциялары салынуы мүмкін. Жағалауда жел күндіз өзгереді: күндіз судан құрлыққа, ал түнде салқындалатын жағалаудан су қоймаларына қарай жел соғады.

Пост кеңестік кеңістікте қуаты 1,5 МВт тау-кен жел электр станциясын алғаш рет іске қосу 2011 жылы Қазақстанның Жамбыл облысындағы Қордай асуында жүзеге асырылды.

Жел электр станциялары ұсынатын мүмкіндіктер желді мүлдем тегін энергия көзі ретінде пайдаланудан тұрады. Олар отынға тәуелді емес және тұтастай алғанда қоршаған ортаға ерекше зиян келтірмейді (шу мен құстар мен жәндіктерге сирек әсер ететін жағдайларды қоспағанда).

Бірақ мынадай кемшіліктер бар: шу әсері, 30-45% диапазонында болатын төмен тиімділік, жабдықтар мен қосалқы бөлшектердің құны өте жоғары болуы, белгіленген қуаттың ұлғаюымен арттырылатын өтелімділіктің ұзақ мерзімі.

ЖЭС артықшылықтары мен кемшіліктері пайдаланудың әртүрлі жағдайларында ішінара өзара өтеледі. Ресейдегі тұрақты және күшті жел ағындары Еуропамен және Азиямен салыстырғанда жел энергетикасының дамуын тежейді.

Қазіргі заманғы жел энергетикалық қондырғылардың артықшылықтары мен кемшіліктері олардың кемшіліктерімен бірге Ресейде қазіргі уақытта шектеулі қолданылатынын көрсетеді. Жабдыққа жұмсалатын жоғары шығындар, пайдалануға жұмсалатын тұрақты шығындар және шектеулі қызмет ету мерзімі алынатын пайданың көп бөлігін жұтады. Алайда, бұл тұжырым әрдайым дұрыс бола бермейді.

Басқа энергия көздері болмаған жағдайда немесе жел станцияларының жұмыс істеуі үшін тұрақты жағдайлар болған кезде оларды пайдалану ақталатын болады. Бұл жерде жел генераторлары мен дизель-генераторларды біріктіретін жел дизельді электр станцияларының маңызы зор. Бұл станциялар электр энергиясымен және жылумен

үздіксіз жабдықтауды қамтамасыз ете алады, бұл отынды пайдалануды үнемдеуге мүмкіндік береді. Бұл ретте тұрғын үйлер мен жеке шаруашылықтарда жел электр станцияларын пайдалану экономикалық жағынан ақталған.

Жел электр станцияларының қоршаған ортаға әсері тұтастай алғанда көмір немесе мұнай сияқты басқа да энергия көздерінің әсерінен едәуір төмен болып есептелетіні белгілі. Дегенмен, жел электр станцияларын жоспарлау және салу кезінде осы аспектілердің бәрін назарға алу және олардың қоршаған орта мен жануарларға теріс әсерін барынша азайту үшін шаралар қабылдау қажет.

Жаңартылатын энергия көздері саласында жел энергетикасы секторы қарқынды дамуда және оның перспективалары қоғам тыныс-тіршілігінің барлық салаларын энергиямен қамтамасыз ету үшін үлкен мүмкіндіктерге ие.

Жалпы алғанда, жел энергетикасын дамыту перспективалары айтарлықтай қолайлы деп айтуға болады. Өзінің мәні бойынша ол қоғамның энергетикалық қауіпсіздігін және оның орнықты дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратын тиімді және экологиялық қауіпсіз энергия көзі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ахмедов Р.Б., Баум И.В., Пожарнов В.А., Чаховский В.М. Солнечные электрические станции. М.: ВИНТИ, 1986. Т. 1, 120 с.
- 2 Виссарионов В.И., Дерюгина Г.В., Кузнецова В.А., Малинин Н.К. Солнечная энергетика: Учебное пособие для вузов. М.: Издательский дом МЭИ, 2008. 276 с.
- 3 Шефтер Я.И., Рождественский И.В. Изобретателю о ветродвигателях и ветроустановках. Изд. Минсельхоза СССР, Москва, 1967

АДАМ ӨМІРІНДЕГІ ФИЗИКА

А.М. ТАТЕН, Н.З. МЫРЗАБЕК

*II курс курсанттары Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

А.З. СОВЕТ

*педагогика ғылымының магистрі, ЖФП кафедрасының аға
оқытушысы, Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты, Алматы қ.*

Түйіндеме. Физика табиғаттың негізгі заңдарын зерттейтіндігі белгілі. Қозғалыс, энергия, күш, жарық, дыбыс электр және магнетизм – барлық ұғым біздің өмірімізбен тікелей байланысты. Мақалада физика ғылымының кейбір заңдарын негізге ала отырып, адам өміріндегі құбылыстарға талдау жасалды.

Түйін сөздер: технология, физика заңдары, медицина, байланыс.

Физика ғылымының адам өміріндегі маңызы өте зор екені мәлім. Біздің күнделікті өмірімізде физикалық құбылыстар үнемі кездеседі. Мысалы, қозғалыс, энергия, күш, жарық, дыбыс және т.б. Бұл құбылыстардың заңдылықтарын түсіну жаңа технологияларды дамыту мен өмір сапасын арттырудың негізгі кілті. Адам өміріндегі қарапайым мысалдарға тоқталайық.

Сурет-1. Адам өміріндегі физика

Бұл мақалада біздің негізгі мақсатымыз физиканың заңдарының әр саладағы қолданысын қарастырып қана қоймай, әскери саладағы физиканың маңызын айқындау болып табылады. Осы мақсатымызға жету барысында бірнеше міндеттерді орындадық.

1. Физиканың негізгі заңдары мен олардың күнделікті өмірде қолданылуын зерттеу.
2. Физикалық құбылыстардың әскери саладағы маңызын көрсету.
3. Физиканы жасанды интеллект құралдарын қолдана отырып әртүрлі модельдеу саласында қолдану.

Физика – табиғаттағы барлық құбылыстарды зерттейтін іргелі ғылым. Ол материя мен энергияның өзара әрекеттесуін, қозғалыс пен тепе-теңдікті, күш пен өрістерді зерттейді. Алайда физика тек теориялық ұғымдар жиынтығы емес, ол – біздің күнделікті өміріміздің бөлінбес бөлшегі. Біз кейде байқамасақта, физиканың заңдары бізбен бірге күн сайын әрекет етеді. Бұл ғылым адамзаттың өмір сүру деңгейін жақсартуға, жаңа технологияларды дамытуға, табиғатты тереңірек түсінуге зор мүмкіндік береді.

Күн сайын қолданып жүрген көптеген заттар физикалық принциптерге негізделген. Мысалы:

- **Электр қуаты** – жарықтандыру, тұрмыстық техникалар, жылытқыштар, салқындатқыштар – бәрі электр физикасы арқылы жұмыс істейді.
- **Көлік құралдары** – автокөлік, пойыз, ұшақ, кеме қозғалысы механика заңдарымен түсіндіріледі. Жолдағы үйкеліс күші, қозғалыстың инерциясы, тартылыс күші – барлығы нақты есептеулер мен физикалық заңдарға бағынады.
- **Жылу мен суықты сақтау** – термодинамика заңдарына негізделген. Тоңазытқыш, кондиционер, термос сияқты құрылғыларда жылу алмасу процестерді қолданады.

Әскери техникада оқ-дәрілердің қозғалысын анықтау маңызды. Баллистика ғылымы – оқтың ұшуы кезінде әсер ететін гравитация, ауа кедергісі және басқа да физикалық күштерді есепке ала отырып, оның траекториясын болжауға мүмкіндік береді. Бұл білім оқ-дәрілердің дәлдігін арттырып, тиімділік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етеді.

- Гравитация әсері: оқтың түсу бағытын анықтайды.
- Ауа кедергісі: оқтың жылдамдығы мен траекториясына әсер етеді.
- Момент және инерция: оқтың айналмалы қозғалысын сипаттайды.

Әскери коммуникация мен ақпараттық жүйелер қазіргі заманда өте маңызды орын алады. Электромагниттік толқындар негізінде жұмыс істейтін байланыс жүйелері командалық басқару, бақылау және деректер қамтамасыз етеді.

Радиотолқындар: әскери байланыс құралдары, соның ішінде ұялы байланыс және радиостанциялар, осы толқындар арқылы сигналдарды жібереді.

Лазерлік байланыс: Қысқа қашықтықтағы жоғары жылдамдықты деректер алмасуды ұйымдастыруда қолданылады.

Радар жүйелері: Объектілерді анықтап қадағалап отыру үшін радиотолқындардың шағылысуын пайдаланады .

Көрнекілікпен жасыру мақсатында оптикалық және инфрақызыл технологиялар әскери әрекеттерде маңызды рөл атқарады.

Оптикалық прицелдер: дәл ату мен нысандарды анықтауға арналған құрылғылар, олар жарықтың сынуы мен шағылу заңдарымен негізделеді.

Лазерлік жүйелер: нысандарды белгілеу немесе бұғаттау мақсатында қолданылады.

Әскери техникада қолданылатын материалдардың беріктігі, жеңілдігі және төзімділігі де физиканың материалдар ғылымы саласына тікелей байланысты.

Қару – жарактың материалдары: Баллистикалық қорғаныс, жарылғыш заттардың әсеріне төзімділік – физикалық зерттеулердің нәтижесінде жетілдіреді.

Ғарыштық зерттеулер мен спутниктер әскери салада да үлкен маңызға ие. Ғарыштағы жүйелер арқылы жер үстіндегі оқиғаларды бақылау, навигация мен байланыс қамтамасыз етіледі.

GPS жүйесі – әскери операциялар кезінде дәл координаттарды анықтау, навигацияны ұйымдастырады.

Физика жасанды интеллекттің дамуына қалай әсер етеді?

1. Математикалық модельдер мен заңдар. Физика заңдары жасанды интеллект алгоритмдерінің негізінде жатыр. Ньютон механикасы, кванттық физика және термодинамика жасанды интеллекттің математикалық моделін құруға көмектеседі. Мысалы: машинамен оқыту алгоритмдерінде деректерді талдау үшін статистикалық физика әдістері қолданылады.

2. Кванттық есептеу және жасанды интеллект. Кванттық компьютерлер физиканың кванттық механика саласына негізделген. Жасанды интеллект алгоритмдері кванттық есептеулердің мүмкіндіктерін кеңейтіп, үлкен көлемдегі ақпаратты өңдеуді тездетеді.

3. Энергетика және жасыл технологиялар. Жасанды интеллект күн және жел энергиясын тиімді пайдалануды зерттеуге көмектеседі. Физика мен жасанды интеллект үйлесімі болашақта экологиялық таза энергия көздерін дамытуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект пен физика үйлесімді бір бірін толықтыратын салалар. Физика жасанды интеллект үшін теориялық және математикалық негіз болса, жасанды интеллект физикалық зерттеулерді жетілдіруге көмектеседі. Болашақта осы екі ғылымның интеграциясы ғылыми жаңалық және технологиялық дамуға серпін береді.

Физика – біздің өміріміздің ажырамас бөлігі. Ол табиғат құбылыстарын түсінуге, жаңа технологияны дамытуға және адамзаттың өмір сүру деңгейін жақсартуға көмектеседі. Бұл жоба аясында физиканың күнделікті өмірдегі, медицинадағы, көлік және байланыс салаларындағы маңызын зерттеп, оның адамдар үшін қаншалықты маңызды екенін дәлелдедік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Серунеев Ю. «Физика және техника»
- 2 Халл Д. «Қарапайым физика: Күнделікті өмірдегі ғылым»

ТАЙНА ЧИСЛА π

А. ЖУМАСОВ

*курсант 2-курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Н.Е. ӨМІРБЕК

*магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры
ЕНД, Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи*

Аннотация. В этой статье будет рассмотрена не только история числа π , но и его математические свойства. Особое внимание будет уделено различным методам его вычисления, начиная от геометрических приближений и заканчивая современными компьютерными алгоритмами. Также мы проанализируем, как число π применяется в различных областях науки – от астрономии до теории вероятностей и квантовой механики. Число π не просто фундаментально для понимания геометрии, оно является связующим звеном между различными дисциплинами, отражая универсальность и гармонию законов природы.

Ключевые слова: число π , история числа π , интересные факты, длина окружности, диаметр.

Введение

Число π (пи) – одно из самых известных и загадочных чисел в истории математики. Оно представляет собой отношение длины окружности к её диаметру и является неотъемлемой частью геометрии. Однако значение числа π выходит далеко за пределы простых геометрических расчетов. Оно имеет важное значение не только в математике, но и в физике, инженерии, астрономии и многих других областях науки и техники. В отличие от конечных чисел, число π является иррациональным и трансцендентным, что означает, что оно не может быть выражено в виде дроби и не является корнем какого-либо алгебраического уравнения с целыми коэффициентами. Его десятичное представление продолжается бесконечно без какого-либо повторения или закономерности, что вызывает у ученых и математиков чувство изумления и восхищения.

Особенность числа π заключается в его непериодической десятичной дроби, которая продолжается бесконечно. На сегодняшний день вычислены миллиарды цифр числа π , однако его точное значение невозможно выразить в любой конечной форме. Эти уникальные свойства числа π привлекают внимание математиков, философов, а также любителей головоломок и загадок. В настоящее время число π широко используется в теоретической и прикладной математике, в частности, в решении задач, связанных с кругами, сферами, колебаниями и волнами.

В этом реферате будет рассмотрена не только история числа π , но и его математические свойства. Особое внимание будет уделено различным методам его вычисления, начиная от геометрических приближений и заканчивая современными компьютерными алгоритмами. Также мы проанализируем, как число π применяется в различных областях науки – от астрономии до теории вероятностей и квантовой механики. Число π не просто фундаментально для понимания геометрии, оно является связующим звеном между различными дисциплинами, отражая универсальность и гармонию законов природы.

Методы вычисления числа π

Существует множество методов вычисления числа π , начиная от простых геометрических подходов и заканчивая сложными алгоритмами, использующими современные вычислительные технологии.

Метод Архимеда

Архимед использовал два ключевых подхода:

Вписанные многоугольники – многоугольники, чьи вершины лежат на окружности.

Описанные многоугольники — многоугольники, стороны которых касаются окружности снаружи.

Начав с шестиугольников, Архимед затем использовал многоугольники с 12, 24, 48 и 96 сторонами, всё более точно приближая значение π . Для каждого шага он вычислял периметры вписанных и описанных многоугольников и использовал их для нахождения верхней и нижней границ для значения π . С увеличением числа сторон этих многоугольников, верхняя и нижняя границы становились всё более близкими друг к другу, что позволяло Архимеду с высокой точностью определить значение π .

На этом этапе, вычислив значения для многоугольников с 96 сторонами, Архимед пришёл к приближению:

$$3,1408 < \pi < 3,14293, 1408 < \pi < 3,14293, 1408 < \pi < 3,1429$$

Это приближение было достаточно точным для своего времени и оставалось лучшим на протяжении многих веков. Архимед продемонстрировал, как можно с помощью геометрических методов вычислить число π с высокой степенью точности, не прибегая к алгебраическим или аналитическим методам, которые были разработаны гораздо позже.

Бесконечные ряды

Один из самых известных бесконечных рядов был предложен двумя великими математиками — Джеймсом Грегори и Готфридом Лейбницем.

Ряд, предложенный Грегори и Лейбницем, выглядит следующим образом:

$$\pi = 4 \left(1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \dots \right)$$

Этот ряд является рядом Лейбница и представляет собой альтернирующий ряд, где дроби с нечётными знаменателями чередуются по знакам. Формула даёт приближение числа π , которое с каждым новым членом ряда становится всё более точным, но с важным ограничением: этот ряд сходится очень медленно. Чтобы получить значение π с высокой точностью, необходимо выполнить множество итераций.

Применения числа π

Число π имеет многочисленные применения в разных областях науки и техники.

Математика

Число π — это не просто фундаментальная константа, которая описывает соотношение длины окружности и её диаметра, но и важнейший элемент в различных областях математики. Оно встречается в геометрии, теории чисел, анализе и решении дифференциальных уравнений, а также в более сложных математических структурах, таких как теория вероятностей и статистика.

Геометрия

В геометрии число π неизбежно связано с такими понятиями, как окружности и сферы. Основные формулы, использующие π , включают:

- Площадь круга: $S = \pi r^2$, где r — радиус круга.
- Длина окружности: $L = 2\pi r$, где r — радиус окружности.
- Площадь поверхности и объём сферы:
- Площадь поверхности сферы $S = 4\pi r^2$, объём сферы $V = \frac{4}{3}\pi r^3$.

Кроме того, π возникает в различных формулах для вычисления длины кривых, площади многогранников, а также в теории кривизны и топологии.

Теория чисел

Число π занимает важное место в теории чисел, особенно в анализе распределения простых чисел. Например, формула Эйлера для числа π и его связь с функциями гамма и дзета Римана ($\zeta(s)$) являются основой для некоторых гипотез, таких как гипотеза Римана. Это предполагает важную связь между числовыми рядами и распределением простых чисел, и даёт глубокие теоретические результаты в математике.

Математический анализ

В математическом анализе π часто встречается в **интегралах** и **рядах**. Один из классических примеров – это **интеграл от функции** $\sin(x)$ или $\cos(x)$, которые имеют периодичность, выражаемую через π . К примеру, интегралы, такие как:

$$\int_0^{\pi} \sin(x) dx = 2, \quad \int_0^{\pi} \cos(x) dx = 0,$$

являются основными примерами, где число π выступает как граница интегрирования. Это иллюстрирует важность π в анализе функций, их интегрировании и исследовании периодических явлений.

Кроме того, π играет ключевую роль в **Фурье-анализе**, где оно используется для разложения периодических функций в ряды и анализ их гармонических компонент.

Дифференциальные уравнения

Число π также часто встречается в решении **дифференциальных уравнений**, особенно в уравнениях, связанных с волновыми, тепловыми и колебательными процессами. Например, при моделировании колебаний струны, механики или электрических цепей, результаты могут содержать π в виде коэффициентов в решениях.

Одним из примеров является уравнение **Шредингера** в квантовой механике, где π часто встречается в различных формах, описывающих вероятностные распределения частиц.

Теория вероятностей и статистика

В **теории вероятностей** и **статистике** число π появляется в **нормальном распределении** и других вероятностных моделях. Например, для нормального распределения с математическим ожиданием 0 и дисперсией 1 плотность вероятности имеет вид:

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-x^2/2},$$

где π возникает как часть нормирующего коэффициента. Это распределение широко используется в статистике для описания случайных величин и явлений, которые подчиняются центральной предельной теореме.

Кроме того, π встречается в вычислениях, связанных с различными вероятностными методами, например, при решении задач с использованием **методов Монте-Карло**, где приближение числа π может быть использовано для оценки вероятности событий.

Алгебра и теории чисел

В алгебре и теории чисел, помимо упомянутых формул, число π также встречается в различных **многочленах**, **функциях** и **преобразованиях**. Например, в теории комплексных чисел π встречается в **формуле Эйлера**:

$$e^{i\pi} + 1 = 0,$$

которая связывает пять самых важных математических констант: e , i , π , 1 и 0. Это равенство имеет огромное значение в математике и является примером красоты и глубины, присущих числу π .

Физика

Число π играет ключевую роль во многих областях физики, являясь важной частью множества фундаментальных уравнений и теорий. От **круговых движений** и **колебаний** до более сложных концепций в **квантовой механике** и **теории относительности**, π встречается в самых разных контекстах.

Механика и колебания

В **классической механике** число π неизбежно связано с различными движениями и колебаниями. Например:

Циклические движения: Для объектов, совершающих круговые или эллиптические движения, такие как планеты, спутники или частицы, число π участвует в

вычислении различных характеристик, таких как **период** или **частота**. Например, период колебаний простого маятника, в идеализированном случае, связан с числом π .

Колебания и волны: При описании **гармонических колебаний**, таких как колебания пружин, звуковые волны или световые волны, π играет важную роль в уравнениях, определяющих частоту и амплитуду колебаний. Например, в уравнении для синусоидальных волн:

$$y(t) = A \sin(\omega t + \phi)$$

где $\omega = 2\pi f$ – угловая частота, а f – частота колебаний, число π связано с тем, как часто происходят колебания за единицу времени.

Электрические цепи

Число π также присутствует в **электрических цепях** и **теории электричества**. Например, в **формуле для импеданса** резистивно-емкостных и резистивно-индуктивных цепей π появляется при расчетах тока и напряжения в цепи, особенно когда рассматриваются **синусоидальные сигналы**.

В электрических цепях переменного тока, где сигналы описываются синусоидальными функциями, частота сигнала (f) и его угловая частота (ω) связаны через π :

$$\omega = 2\pi f$$

Техника и инженерия

Число π играет важную роль в различных областях **техники** и **инженерии**, где оно используется для расчёта параметров, связанных с круглыми и цилиндрическими объектами. Особенно оно необходимо при проектировании и анализе конструкций, которые включают в себя круги, сферы, цилиндры и другие геометрические формы, где соотношение длины окружности и диаметра (или радиуса) имеет решающее значение.

Строительство и проектирование

В **строительстве** и **проектировании** π используется для расчёта площади и объёма различных структур, включая трубопроводы, балки, колонны и резервуары. Например:

Цилиндрические и трубные конструкции: В инженерных расчётах для трубопроводов, колонн и других цилиндрических объектов важно учитывать геометрические параметры, такие как площадь поперечного сечения или объём. Например, для вычисления объёма цилиндрической трубы используется формула:

$$V = \pi r^2 h$$

где r – радиус трубы, h – её высота (длина), а π помогает правильно рассчитать объём.

Резервуары и баллоны: Для вычисления объёма резервуаров или баллонов, которые часто имеют форму цилиндров или полусфер, также необходимо использовать π . Это важно при проектировании сосудов под давлением, таких как газовые баллоны, где правильное вычисление объёма имеет значение для безопасности.

Механика и транспорт

В **механике** и **транспорте** число π появляется в расчётах для колёс, зубчатых передач, шестерён и других круглых элементов.

Колёса и колёсные базы: В проектировании транспортных средств, включая автомобили, поезда и велосипеды, π используется для расчёта **протяжённости пути**, который проходит колесо за один оборот, а также для расчёта **периода вращения колеса**. Например, длина пути, пройденного колесом за один оборот, вычисляется как:

$$L = 2\pi r$$

где r – радиус колеса.

Зубчатые передачи: В проектировании **зубчатых передач**, которые используют шестерёнки с зубьями, число π появляется в расчетах для вычисления угловых скоростей и коэффициентов передачи. Для передачи вращения от одного зубчатого колеса к другому важно учитывать параметры окружности зубьев, где соотношение между диаметром и числом зубьев связано с числом π .

Электрические и энергетические системы

Число π имеет значительное значение и в **электрической инженерии**, особенно при проектировании проводников, кабелей, катушек и других компонентов, где важны параметры, связанные с круглыми сечениями.

Электрические кабели: При проектировании проводов и кабелей, которые часто имеют круглое поперечное сечение, используется π для расчёта площади поперечного сечения и, соответственно, для вычисления сопротивления материала. Формула для площади поперечного сечения круглого провода:

$$A = \pi r^2$$

где r – радиус провода. Это важно при расчёте электрического тока, его распределения по проводам и эффективности передачи энергии.

Термодинамика и гидродинамика

Число π также имеет практическое применение в **термодинамике** и **гидродинамике**, особенно при расчёте параметров, таких как давление, температура и расход жидкости в различных устройствах и трубопроводах. Например:

Гидравлические системы: В проектировании **насосов, трубопроводов** и других элементов гидравлических систем π используется для расчёта давления и расхода жидкости. Например, в формулах для расчёта потока жидкости через круглые трубы или в насосах, учитываются геометрические параметры, включающие π .

Тепловые машины: В проектировании двигателей, холодильников и других тепловых машин, где используются **цилиндрические камеры сгорания** или **поршни**, число π появляется в расчётах объёмов и площадей, что важно для вычислений по теплопередаче, сжатию и расширению газов.

Компьютерные науки

Число π имеет важное значение в **компьютерных науках**, где оно используется в широком спектре приложений, от численных вычислений до компьютерной графики и обработки изображений. С помощью алгоритмов и численных методов π может быть использовано для решения различных задач, связанных с углами, окружностями и даже случайными процессами. Рассмотрим подробнее его применение в разных областях вычислительных наук.

Компьютерная графика

В **компьютерной графике** и **моделировании** π играет ключевую роль, особенно при работе с геометрическими объектами, такими как окружности, сферы и другие кривые. Основные применения включают:

Работа с углами: Число π используется для преобразования между различными единицами углов, например, для перевода градусов в радианы. Это важно для рендеринга и анимации, где необходимо точно работать с углами при создании вращений объектов. Например, для преобразования углов в радианах используют формулу:

$$\text{Радианы} = \frac{\pi}{180} \times \text{Градусы}$$

Генерация случайных чисел: В некоторых случаях π используется в генерации случайных чисел, например, в методах Монте-Карло для симуляций. При этом число π может быть использовано для моделирования случайных процессов, таких как попадание точек в круг, вписанный в квадрат, что является частью статистических методов для оценки значения π .

Искусственный интеллект и машинное обучение

Число π может также встречаться в некоторых методах **искусственного интеллекта и машинного обучения**, особенно когда используются геометрические или статистические подходы. Например, в **методах кластеризации**, таких как алгоритм **k-средних**, или в **обучении нейронных сетей**, где могут быть использованы методы, основанные на принципах оптимизации и геометрии, включая расчёты, связанные с окружностями и радиусами.

Заключение

Число π является не только важной математической константой, но и символом бесконечности, загадки и неисчерпаемых возможностей, которые лежат в основе математического анализа и философии чисел. Оно олицетворяет стремление человека к пониманию бесконечности, которое воплощается в его бесконечной и непериодической десятичной записи. С древних времён до наших дней π занимало центральное место в математических и научных исследованиях, и его значение не ограничивается только геометрией или вычислениями, но выходит далеко за пределы этих дисциплин.

Математика, физика, инженерия, компьютерные науки и философия – все эти области продолжают пользоваться числом π для решения фундаментальных задач, моделирования природных процессов и создания новых технологий. Число π оказывается неотъемлемой частью реального мира, хотя и остаётся в какой-то мере абстракцией, бесконечно отдалённой от того, что можно «постигнуть» в полном объёме.

Кроме того, число π стало объектом множества математических игр и любопытных задач, что ещё раз подтверждает его универсальность и привлекательность. В поисках последовательностей, например, чисел Фибоначчи или других значимых комбинаций, его цифры стали символом не только для учёных, но и для простых любителей головоломок. Загадки с числом π стимулируют к дальнейшим исследованиям и не перестают поражать воображение людей по всему миру.

Тем не менее, несмотря на все достижения в вычислениях и теоретических открытиях, **число π продолжает оставаться неисчерпаемым источником новых вопросов и размышлений**. Например, вопросы о том, можно ли найти «закономерности» в его цифрах, о том, как его использование в квантовой механике и теории относительности влияет на понимание самого пространства и времени, – все это остаётся открытыми для дальнейшего изучения.

Список использованных источников:

- 1 "Пи: В поисках бесконечности" (Pi: A Source Book) – Л. Ф. Даниельс
- 2 "Мифо Пи: Великий числовой секрет" (The Pi Myth: The Great Mathematical Secret) – Эндрю Мартин
- 3 "Магия математики. Как найти x изачем это нужно" (The magic of math: solving for x and figuring out why) – Артур Бенджамин
- 4 Жуков А.В. Вездесущее число π . – М.: Едиториал УРСС, 2016-310 с
- 5 Шумихин С., Шумихина А., Число π . История длиною в 4000 лет. - М.: Эксмо, 2017-460с.
- 6 [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8_\(%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8_(%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE))

НАНОТЕХНОЛОГИЯ

Е.К. САҒЫМБЕК

2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институты

Е.Н. ЖУРОМСКАЯ

запастағы майор, Әскери радиотехника мен электроника негіздері кафедрасының аға оқытушысы, Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институты

Бүгінгі таңда нанотехнологиялар әлем бойынша үлкен қызығушылық тудыруда. Бұл технологиялардың арқасында қазіргі заманғы есептеу техникасы, өндірістік технологиялар және тіпті медициналық дәрі-дәрмектерді жасау мүмкіндігі пайда болды. Нанотехнология – бұл микроскопиялық бөлшектерді басқару арқылы жаңа құрылымдарды жасау ғылымы. «Нано» дегеніміз – бір метрді миллиардқа бөлгенде алынатын өте кішкентай өлшем. Нанотехнология – осындай ұсақ бөлшектермен жұмыс істейтін сала. Бұл технологияларды дамыту туралы алғаш рет 1986 жылы студент Эрик Дрексел өз эссесінде «молекулярлық технология» терминін қолданды. Оның болжамы бойынша, ХХІ ғасырда нанороботтар мен жаңа технологиялар адамның өміріне үлкен әсер ететін болады. Нанотехнологиялар қазіргі күннің ең ірі жаңалықтарының бірі болып саналады және оның болашағы әлі де айтарлықтай үлкен мүмкіндіктерге ие.

Нанотехнологияның даму тарихы фантастикалық идеялар мен қиялдан туындады. 1986 жылы Эрик Дрекслер «Жасампаз машина» атты эссесінде алғаш рет молекулалық технологияларды қолдану идеясын ұсынды. Бұл идея бойынша, ХХІ ғасырда нанороботтар мен нанотехнологиялар әрбір ағзаның, заттың құрамына енгізіледі, және адамзат қоршаған әлеммен бірге тұтастай саналы компьютерге айналады. Осы уақытта нанотехнологияның мүмкіндіктері кеңейіп, жаңа электронды құрылғылар мен жүйелер жасалуда [1].

Нанотехнологияның қолдану салалары өте кең. Оған медицина, генетика, микро ағзалар мен жұмыс, машина жасау, электроника және жаңа материалдар жасау жатады. Қазақстанда 2003 жылдан бері нанотехнологиялық зерттеулер жүргізіле бастады, оның ішінде Алматы қаласында ұлттық нанотехнология лабораториясы құрылды.

Нанотехнологияның болашағы зор. 2025 жылы нанороботтар адам ағзасына қажетті дәрілерді нақты орынға жеткізіп, жарақаттарды емдеуде қолданылатын болады. Ауылшаруашылығында да нанороботтар өсімдіктер мен жануарларды алмастырып, азық-түлік өндірісінде маңызды рөл атқаратын болады. Сонымен қатар, экологиялық жағдай жақсарып, қалдықтарсыз жаңа өнеркәсіптер пайда болады.

Нанотехнологияның негізгі міндеттері үш бағытта жүзеге асырылмақ:

- атомдарды өз қалауы бойынша орналастыру арқылы жаңа материалдар жасау;
- наноматериалдар мен молекулалық жүйелердің негізінде электронды құрылғыларды жасау;
- нанороботтарды жасау және оларды түрлі процестерде қолдану.

Бұл міндеттер қазірдің өзінде ғылыми тәжірибелер арқылы жүзеге асырылуда, және жақын арада олардың алғашқы нәтижелері нақты қолданысқа енгізілмек [2].

Нанотехнология басқа ғылымдар мен тығыз байланыста жұмыс істейді. Мысалы, химия, физика, биология және медицина салаларында нанотехнологияның әсері айқын байқалады. АҚШ-та нанотехнологияға 2004 жылдан бастап үлкен қаржы бөлініп, ғылыми-зерттеу институттары мен компаниялар арасында бірқатар жетістіктерге қол жеткізілді. 2025 жылға қарай нанотехнологияның ауылшаруашылығы, экология, медицина және ақпараттық технологиялар салаларында революциялық өзгерістер әкелетіні болжануда [2].

Бұл материал нанотехнология туралы жалпы түсінік қалыптастырады, оның дамуы мен болашағына қатысты негізгі тұжырымдарды ұсынып, оның түрлі салалардағы қолданылуы мен ғылыми-зерттеу жұмыстарын қамтиды.

Қолданудың жаңа бағыттары мен нанотехнологияның болашағы туралы айтсақ, бұл сала тек қазіргі таңда ғана емес, болашақта да айтарлықтай жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Оның ішінде медицина, ауыл шаруашылығы, экология және басқа да салалардағы прогрессивті жаңалықтар атап өтуге тұрарлық.

Нанотехнология және химия. Нанотехнология мен химияның байланысы қазіргі заманғы өндірістерде айтарлықтай маңызға ие. Мәселен, химиялық заттардың молекулалық деңгейде басқарылуы жаңа материалдардың шығарылуына мүмкіндік береді. Нанотехнология саласында химиялық байланыстарды басқару арқылы материалдардың қасиеттерін өзгерту, олардың беріктігін арттыру немесе түрлі функционалдық мүмкіндіктерін қосу мүмкін болады. Атап айтқанда, нанотехнология арқылы жоғары сапалы жаңа химиялық материалдар, нанокұрылымдар мен нанотехнологиялық құрылғылар алу қарастырылуда [1].

Нанотехнология және медицина. Медицина саласында нанотехнологияның болашағы зор. Нанороботтар мен молекулалық құрылымдар арқылы дерттерді дәл анықтау және емдеу мүмкіндіктері арта түсуде. Мысалы, қатерлі ісік клеткаларын арнайы молекулалық құрылғылар арқылы анықтап, дәл сол жерге дәрі-дәрмектер жіберуге болады. Сондай-ақ, нанотехнология негізінде жасалатын медициналық құрылғылар арқылы дәрі-дәрмектердің ағзаға әсерін дәл реттеуге мүмкіндік туындайды. Бұл саланың зерттеулері қазіргі таңда қарқынды түрде дамуда, және жақын болашақта өмір сапасын жақсартуға бағытталған көптеген жаңа шешімдер ұсынылуы мүмкін [1].

Нанотехнология және ақпараттық технологиялар. Нанотехнология ақпараттық технологияларға да әсер етуде. Наномагниттер, наносенсорлар, сондай-ақ жаңа нано құрылғыларды жасау арқылы компьютерлердің жұмыс өнімділігін арттыруға болады. Бұл саладағы жетістіктер жаңа ақпараттық жүйелер мен байланыс технологияларын дамытуды мүмкін етеді. Келешекте біз нанотехнология арқылы өте жоғары өнімділігі бар компьютерлер мен деректерді өңдеу жүйелерін көре аламыз [3].

Нанотехнология және энергетика. Энергетика саласында да нанотехнологияның ықпалы айтарлықтай болуы мүмкін. Күн батареяларын жасау мен энергия сақтау жүйелерін тиімдірек ету мақсатында наноматериалдар қолданылуы мүмкін. Мысалы, нанотехнология негізіндегі материалдар арқылы күн энергиясын жинақтайтын жүйелердің тиімділігін арттыруға болады. Сонымен қатар, энергия өндірудің басқа да баламалы көздері, мысалы, биологиялық отындар, нанотехнологияны қолдану арқылы жаңаруы мүмкін [3].

Ғарыш және экология. Нанотехнология ғарыштық зерттеулерде де қолданылуы мүмкін. Ғарыштық аппараттар мен станциялардағы наноматериалдар ғарышта ұзақ уақыт жұмыс істей алатын, жеңіл және берік құрылғылар жасауда пайдаланылады. Ал экология саласында нанотехнологияны пайдалану арқылы қоршаған ортаға зиян келтіретін қалдықтарды тиімді жоюға немесе қайта өңдеуге мүмкіндік туады. Қорытындылай келе нанотехнология – қазіргі ғылым мен техникадағы маңызды бағыттардың бірі. Оның даму болашағы өте зор, себебі көптеген салаларда тиімділікті арттыруға және жаңа инновациялық шешімдер табуға мүмкіндік береді. Медицина, экология, энергетика, ғарыштық зерттеулер, ақпараттық технологиялар салаларында нанотехнологияның рөлі айтарлықтай артып келеді. Алдағы уақытта бұл салада жаңа ашылулар мен жетістіктерге куә болуымыз мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Бектурганов Н. ҚР Ұлттық Ғылым Академиясы, кітап "Қазақстандағы нанотехнология зерттеулері" – 2019.

- 2 Абдымомунов А., Бектурганов Н. учеб. Пособие - Нанотехнологии: Казахстан может стать мировым лидером // Информационные и телекоммуникационные сети. – 2006.
- 3 Кайгородцев А.А. Инновационный менеджмент – Учеб. пособие – Усть-Каменогорск: КАСУ, 2009.

LESSONS OF CYBERSECURITY FROM WW2: ESPIONAGE, CODE BREAKING AND DIGITAL PROTECTION

A.A. KORPEBAY

*Cadet, 1st-year student, Almaty Academy of the Ministry of internal
Affairs of the Republic of Kazakhstan*

A.SH. AITBAYEVA

*Lecturer at the Department of Criminal Procedure and Criminalistics
of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, Master of
National Security and Military Affairs, Captain of the Police*

World War 2 was a turning point in the field of intelligence, particularly in codebreaking, cryptography, and strategic deception. Many methods developed during the war laid the foundation for modern cybersecurity. This paper examines the parallels between WW2 intelligence operations and modern cyber warfare, including encryption, social engineering, and digital security. By analyzing historical events such as the breaking of the Enigma machine, Operation Mincemeat, and the hacking of the PlayStation Portable (PSP) via SQL injection, we gain a better understanding of the evolution of cyber threats. The lessons of WW2 remain relevant today, as wars are increasingly fought in cyberspace, and espionage and cyberattacks continue to shape global security.

Introduction

Cybersecurity is one of the most critical challenges of modern warfare. While today's battles are fought with digital technology, their roots can be traced back to WW2. During the war, codebreaking, deception, and espionage were actively used, similar to modern cyberattacks and cyber espionage. Analyzing these historical methods provides us with valuable lessons for developing modern cybersecurity strategies.

The Role of Codebreaking in WW2 and Modern Cryptanalysis

One of the key events of WW2 was the successful decryption of the Enigma machine, which was used by Nazi Germany for classified military communications. Thanks to the efforts of British cryptanalysts led by Alan Turing at Bletchley Park, this cipher was broken, significantly affecting the course of the war. Modern cryptography follows the same principles but uses more advanced algorithms, such as AES and RSA. However, just like with Enigma, any encryption system is vulnerable. Modern threats include brute force attacks, side-channel attacks, and the potential dangers of quantum computing. This historical example highlights that data security requires constant improvement.

Espionage and Social Engineering: Lessons from WW2

During the war, disinformation and psychological manipulation played a crucial role. One of the most famous examples was Operation Mincemeat, in which British intelligence planted false invasion plans using a corpse with forged documents. This deception tactic directly parallels modern cyberattacks, where hackers use phishing, fake social media accounts, and deepfakes for cyber espionage. The main lesson from WW2 is that the human factor remains the

weakest point in security systems. Regardless of technological advancements, social engineering will remain a threat unless awareness measures are taken.

Cyber Warfare as the New Battlefield

During WW2, intelligence battles were fought using radio interception, encrypted messages, and physical espionage. In our time, the primary battlefield has become the digital environment. Some of the most notable cyberattacks include Stuxnet (2010), cyberattacks on Ukraine (2015-2022), and the SolarWinds Attack (2020). These cases demonstrate that modern conflicts are increasingly shifting to cyberspace, where cyber warfare plays a crucial role in national security.

Example of Soviet Intelligence Operation "Enormoz" and modern crime "Hacking PSP"

1. Context and Objectives of the Operation

Operation "Enormoz" was one of the most successful Soviet intelligence missions aimed at obtaining classified information about nuclear weapons development in the United States, the United Kingdom, and Canada during the Manhattan Project (1941–1946). The intelligence gathered significantly accelerated the Soviet atomic program. The main objectives of the operation were:

- Acquiring scientific and technical data on nuclear research.
- Identifying key scientists and engineers involved in the Manhattan Project.
- Transmitting this information to Moscow to support the Soviet nuclear program.

2. Key Agents and Intelligence Methods

The Soviet intelligence agency used a vast network of spies, including both professional agents and ideological sympathizers. Key agents included:

- Klaus Fuchs – A German theoretical physicist working in the UK and the US on nuclear projects. He provided the USSR with detailed designs of atomic bombs.
- Theodore Hall – A young American physicist who worked at Los Alamos and passed on information about the design of the plutonium bomb.
- David Greenglass – A Manhattan Project technician and brother of the spy Ethel Rosenberg. He supplied key details about the 'Fat Man' bomb.
- Julius and Ethel Rosenberg – A couple who coordinated Soviet espionage efforts in the US.

The espionage methods included:

- Recruiting scientists dissatisfied with US policies.
- Using diplomatic channels to transmit intelligence.
- Conducting secret meetings, encrypted correspondence, and microfilm exchanges.

3. Consequences of the Operation

Thanks to Operation "Enormoz," the Soviet Union obtained an immense amount of nuclear research data, allowing it to develop its first atomic bomb by 1949—years earlier than Western intelligence expected.

Key consequences:

- Establishment of nuclear parity between the USSR and the US.
- Escalation of the Cold War and the nuclear arms race.
- Increased counterintelligence efforts in the US (anti-espionage campaigns, the Rosenberg trial).

Conclusion

Operation "Enormoz" is a prime example of successful Soviet intelligence efforts. It helped the USSR break the US nuclear monopoly and solidify its status as a global superpower. This operation demonstrates the critical role of intelligence in geopolitics and military strategy.

The Hacking of PlayStation Portable (PSP) via SQL Injection

In 2005, a hacker known as "Fanjita" developed a method to bypass the security of the Sony PSP console by exploiting a vulnerability in the console's WebKit browser. One of the most famous exploits was an SQL injection attack, which allowed the execution of unsigned code. This case highlights the importance of protecting databases from attacks. SQL injections

remain one of the most dangerous vulnerabilities in web applications, despite their long-standing notoriety. The PSP example demonstrates that even major corporations can make serious security mistakes.

Conclusion

The experience of WWII intelligence operations provides valuable lessons for modern cyberspace. The war demonstrated the importance of reliable encryption, counter-espionage, and protection against disinformation. Today, as wars are fought not only on the ground but also in cyberspace, nations must develop cybersecurity, invest in intelligence, and enhance digital literacy. The key takeaway: the principles of cybersecurity have remained unchanged since WWII – constant adaptation, vigilance, and innovation are essential. Our past, with all its triumphs and tragedies, is an integral part of ourselves. Ignoring or forgetting the lessons of history means condemning yourself to repeat the same mistakes that once led to pain and destruction. Every wrong decision, every mistake, every miscalculation of the ancestors is not just a page in the archive, but a valuable, albeit sometimes bitter, experience. By analyzing and understanding the causes of past failures, we gain invaluable guidance that helps us build a wiser, more conscious, and more successful future.

References

- 1 Budian, S. Code Warriors: NSA Cryptanalysts and the Secret Intelligence War Against the Soviet Union. Knopf, 2016.
- 2 Kahn, D. The Codebreakers: The Story of Secret Writing from Ancient Times to the Internet. Scribner, 1996.
- 3 Sanger, D. The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age. Crown, 2018.
- 4 Singh, S. The Code Book: The Science of Secrecy from Ancient Egypt to Quantum Cryptography. Anchor, 2000.
- 5 Reed, T. Cyber War Will Not Take Place. Oxford University Press, 2013.
- 6 Sony PSP Exploit Database. SQL Injection Vulnerabilities in PSP Web Browser. 2005.

ВКЛАД СПЕЦИАЛИСТОВ РАДИОЭЛЕКТРОННОЙ РАЗВЕДКИ В ПОБЕДУ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

Е. НЫШАНӘЛІ

*Курсант 3 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Т.Ж. КУАНЫШЕВ

*Заместитель начальника кафедры радиоэлектронной разведки и
радиоэлектронной борьбы, подполковник, Военно-инженерный
институт радиоэлектроники и связи*

В ведущих капиталистических странах в годы, предшествующие второй мировой войне, проводились в широком объеме работы по созданию радиоразведывательной аппаратуры – высокочувствительных радиоприемных устройств, приемников панорамного обзора, стационарных, подвижных и переносных радиопеленгаторов слухового и автоматического отсчета пеленга. Осваивались коротковолновый и ультракоротковолновый диапазоны радиоволн не только для создания средств радиосвязи, но и для радиоразведывательной техники. К началу второй мировой войны в Англии,

Германии, США и в некоторых других странах впервые была создана радиолокационная аппаратура на метровых волнах, а затем на дециметровых и сантиметровых волнах, сыгравшая впоследствии огромную роль в системе противовоздушной обороны.

Радиоразведка во второй мировой войне нашла весьма широкое применение. Она сразу же была нацелена на решение стратегических и оперативно-тактических задач, вытекавших из потребностей войны. В первые же месяцы второй мировой войны возник новый вид радиоразведки – обнаружение и распознавание наземных, самолетных и корабельных радиолокационных станций противника – радиотехническая разведка. Фашистские главарь третьего рейха и генеральный штаб немецкой армии не пожалели сил и средств, для всемерного повышения эффективности радиоразведки. Перед вероломным нападением на Советский Союз немецкая радиоразведка устанавливала или уточняла расположение авиационных частей, аэродромов, дислокацию мотомеханизированных и танковых войск в наших приграничных военных округах и добывала другие сведения о Красной Армии [1, с.22].

Во время войны немецкая радиоразведка была в состоянии перехватывать и расшифровывать ежедневно до 20 тысяч радиogramм, которые передавались командованием фронтов, армий, корпусов и дивизий воюющих с Германией стран. Перехватывались также открытые переговоры, преимущественно в радиосетях тактического звена. В фашистской Германии радиоразведку вели пять специализированных служб с многочисленным обслуживающим персоналом. Одна из них, подчиненная Герингу, называлась научно-исследовательским управлением и имела в период войны численность личного состава более 3000 человек. В действующих армиях находились роты фронтовой радиоразведки, а к дивизиям по мере необходимости придавались взводы тактической радиоразведки.

Действия своей радиоразведки в годы второй мировой войны бывшие немецкие военачальники характеризовали следующим образом: «Расшифровка перехваченных радиопередач представляла исключительную ценность для всего периода ведения войны. Мы оказались в состоянии раскрыть почти все неприятельские коды и шифры. Военная информация о противнике в значительной степени, а в некоторый период даже в большей своей части базировалась на радиоразведке» (из высказывания генерала Гальдера). «Основную массу разведанных в ходе войны (до 90%) составляли материалы радиоразведки и опросы военнопленных. Радиоразведка – как открытый перехват, так и дешифровка – играла особую роль в самом начале войны, но и до последнего времени не потеряла своего значения» [2, с.15].

Ниже приведены интересные факты из деятельности радиотехнической разведки воюющих стран в годы второй мировой войны. В 1940 г. в период воздушной битвы над Англией немецкая авиация оказалась бессильной подавить сопротивление англичан, так как последним удавалось с помощью радиолокаторов своевременно обнаруживать подходившие к Британским островам немецкие бомбардировщики и принимать необходимые меры. По этому поводу Черчилль писал: «Это была секретная война, победы и поражения в которой не предавались гласности, которую понимал лишь узкий круг больших ученых, принимавших в ней участие». На самом деле, если немецкие бомбардировщики во время своих налетов на Англию действовали вслепую, то английские истребители сражались наверняка, имея радиолокационное обеспечение. Немцы вскоре установили причину неудач своей авиации и оборудовали несколько самолетов радиоприемной и анализирующей аппаратурой. Эти самолеты, участвуя вместе с бомбардировщиками в налетах на Англию, разведывали технические параметры английских радиолокационных станций и устанавливали их местонахождение. Полученные таким образом разведанные, уточненные другими источниками разведки, были использованы немцами для создания искусственных помех английским радиолокационным станциям.

Заслуживает внимания борьба с немецкими подводными лодками, проводимая английскими самолетами береговой обороны на просторах Атлантического океана. В начальный период войны английские самолеты, оборудованные радиолокаторами, успешно вели борьбу против немецких подводных лодок, которые всплывали на поверхность воды для зарядки аккумуляторов и отдыха команды. Но вскоре немцы нашли способ эффективной борьбы с авиацией англичан. Они разработали приемники в диапазоне волн английских радиолокаторов (390-1550 МГц) и устанавливали их на своих подводных лодках. Приемники позволяли вести разведку и обнаруживать приближение оборудованного радиолокатором английского самолета далеко за пределами дальности обнаружения самой лодки. В итоге немецкие подводные лодки каждый раз были в состоянии погрузиться под воду до обнаружения их самолетами противника и избежать их удара. В результате эффективность борьбы английских самолетов с немецкими подводными лодками снизилась. Вскоре англичане установили причину неудач и оборудовали свои самолеты новой радиолокационной аппаратурой в другом диапазоне (1550-5200 МГц). Результаты сказались немедленно – потери немецких подводных лодок существенно увеличились.

Небезуспешно работала английская радиоразведка Средиземноморского театра военных действий. Направляя из итальянских портов суда с подкреплениями и боеприпасами в Африку для армии немецкого генерала Роммеля, итальянцы сообщали по радио специальным шифром своему военному командованию на Ливийском побережье маршрут, пункты и время прибытия этих судов. Однако войска Роммеля в Африке продолжали испытывать острую нужду в подкреплениях и боеприпасах, так как корабли военно-морского флота Англии на Средиземном море подстерегали и топили итальянские суда на основе данных радиоперехвата. Ключ к действующему шифру, используемый в радиограммах, и сведения о смене шифра английская разведка получала через свою итальянскую агентуру [3, с.9].

Представляет интерес работа группы ученых-акустиков из службы английской радиоразведки в период подготовки высадки англо-американских войск на Европейском континенте. Этой группой был разработан и проверен оригинальный способ наблюдения за перемещениями частей немецкой армии, дислоцированных на французском побережье. Записывался голос радистов-операторов немецких радиостанций, а местонахождение самих радиостанций определялось радиопеленгованием. Появление «знакомого» голоса радиста в другом пункте означало, что его воинская часть передислоцировалась на новое место.

Радио – и радиотехническая разведка США на Тихоокеанском театре военных действий действовала против Японии интенсивно. Большой интерес представляет активная, но бесполезная роль радиоразведки США в событиях 1941 г., связанных с нападением японской авиации на американскую военно-морскую базу в Пёрл-Харборе. Еще до начала второй мировой войны в США функционировала система стратегической радиоразведки с центрами поиска и перехвата иностранных радиопередач, а также сеть стационарных коротковолновых пеленгаторов дальнего действия. Радиоразведка имела службу инженерно-криптографического анализа численностью свыше 800 офицеров и солдат с мощной электронно-вычислительной базой. Криптографы этой службы в середине 1940 г. успешно расшифровали японский дипломатический шифр. С этого времени тайна японской дипломатии все более и более становилась достоянием государственных и военных руководителей США. Непрерывно перехватывались и расшифровывались сотни японских сообщений, и в первую очередь те, которые передавались министерством иностранных дел Японии своему посольству в Вашингтоне и обратно.

К ноябрю 1941 г. – самому тяжелому периоду войны Советского Союза с немецко-фашистскими захватчиками в правительственных кругах Вашингтона сложилось твердое мнение, что Япония начнет войну против Советского Союза. Между тем американская

разведка давала сведения своему правительству о внешней политике Японии далеко не в пользу этого мнения. Так, 5 ноября 1941 г. американцами был перехвачен и расшифрован японский план «мирного урегулирования» с США. 16 ноября 1941 г. в перехваченном сообщении из Токио передавалась инструкция о порядке уничтожения шифровальных машин «в случае необходимости». В тот же день была перехвачена и расшифрована другая радиограмма министерства иностранных дел Японии своему послу в США о необходимости добиться принятия США японских условий мира и о невозможности переноса предельного срока ведения переговоров позже 1941 г. Эти сообщения были доложены президенту и государственному секретарю США.

Министерство иностранных дел Японии 19 ноября 1941 г. передало некоторым своим посольствам и миссиям за рубежом телеграмму следующего содержания: «В случае возникновения чрезвычайных обстоятельств (опасность разрыва дипломатических отношений) и нарушения международной системы связи следующие предостережения будут включены в середину ежедневных бюллетеней о погоде, передающихся из Японии на коротких волнах:

1) в случае опасности в японо-американских отношениях – «восточный ветер, дождь»;

2) японо-советских отношениях – «северный ветер, облачно»;

3) японо-английских отношениях – «западный ветер, ясно» [4, с.12].

Это сообщение не могло не насторожить правительство и военных руководителей США. Радиоразведывательная служба США приняла меры по усилению перехвата японских сообщений. На постах радиоразведки было установлено круглосуточное дежурство. И 2 декабря 1941 г. была перехвачена и расшифрована радиограмма японского правительства посольству в Вашингтоне следующего содержания: «867. Совершенно секретно.

1. Сожгите все телеграфные коды, имеющиеся в вашем посольстве, кроме машинных и одного экземпляра кода «О» и кода сокращений «Л».

2. Немедленно уничтожьте одну кодовую машину.

3. О выполнении указаний донесите одним словом «Харун».

4. Уничтожьте любыми способами входящие и исходящие документы и сожгите все коды, которые передало вам телеграфное агентство Хасака. (с этого времени необходимость контакта с Мексикой, упомянутого в телеграмме 860, отпадает.)». [5, с. 16].

Содержание этой телеграммы также было доложено правительству и военному руководству. И наконец, 4 декабря 1941 г. радиоразведка военноморского флота США перехватила радиограмму с кодом «ветров». В радиограмме указывалось: «восточный ветер, дождь» и «западный ветер, ясно».

Свою агрессию Япония направила на США и Англию. Бывший начальник отдела скрытой связи разведывательного управления военно-морского министерства США капитан II ранга Лоренс Сэффорд об этой радиограмме так рассказывал в своих показаниях после войны: «Именно для перехвата этой телеграммы и были мобилизованы все наши возможности. Мы достигли выдающегося успеха. Эта информация давала возможность обезопасить американский тихоокеанский флот от внезапного нападения в Перл-Харборе, т.е. от такого нападения, которому русские подверглись в свое время в Порт-Артуре». Перехваченная радиограмма с кодом «ветров» не возымела ответного действия со стороны руководящих кругов США. Не были приняты какие-либо эффективные меры по повышению боеготовности вооруженных сил США на Тихом океане. Это объясняется тем, что намерение Японии объявить войну США по существу противоречило политике американского империализма, стремившегося направить японскую агрессию на Советский Союз.

Радиограмма с кодом «ветров» оказалась скорее помехой, чем полезной информацией, которая должна была побудить военных руководителей привести в высшую

боевую готовность военную машину США. Последствий просчета не пришлось долго ждать.

Таким образом, период второй мировой войны радиоэлектронная разведка зарекомендовала себя как особый вид обеспечения операции и боевых действий, способного оказывать существенное влияние на их ход и результаты.

В этой краткой статье упомянуты лишь некоторые исторические факты, где специалисты радиоэлектронной разведки меняли ход события, своим высоконравственным и всесторонне образованностью. Память о них увековечена в их делах. Их имена присвоены научным институтам и предприятиям, которые они создали и где трудились после войны.

Список использованных источников:

- 1 Вартанесян В.А. «Радиоэлектронная разведка», Воронеж, ВИМВД РФ, 2012 г.
- 2 Сайбель А.Г. «Основы теории точности радиотехнических методов местоопределения», Москва, ГИОП, 1958 г.
- 3 Радзиевский В.Г., Сирота А.А. «Теоретические основы радиоэлектронной разведки», Москва, Радиотехника, 2004 г.
- 4 Куприянов А.И., Петренко И.Б., Сычев М.П. «Теоретические основы радиоэлектронной разведки», Москва, МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2010г.
- 5 Мельников Ю.П. «Радиотехническая разведка: методы оценки эффективности местоопределения источников излучения», Москва, Радиотехника, 2008 г.
- 6 Рембовский А.М., Ашихмин А.В., Козьмин В.А. «Радиомониторинг: задачи, методы, средства», Москва, Горячая линия - Телеком, 2006г.
- 7 Болтунов М.Е. «Золотое ухо» военной разведки», Москва, Вече, 2011г.

THE USE OF ABBREVIATIONS IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY: A MEANS OF ACCELERATED COMMUNICATION AND SEMANTIC UNIFICATION

A.S. ASIYA

*cadet of Almaty Academy of Internal affairs of the Republic of
Kazakhstan named after Makan Esbulatov*

A.M. TURGINBAYEV

*professor of Almaty Academy of Internal affairs of the Republic of
Kazakhstan named after Makan Esbulatov, department of General
education disciplines, PhD*

Modern information technologies (IT) are characterized by high speed of development, globality and interdisciplinarity. With the constant emergence of new terms, protocols, architectures, and approaches, the need for a concise and unified language design of technical concepts is increasing. One of the most effective linguistic tools in the IT field are abbreviations and acronyms, which make it possible to speed up communication, improve the efficiency of information perception and standardize professional language. The purpose of this article is to reveal the meaning, functions and features of the use of abbreviations in IT, to analyze their typology, to identify the advantages and difficulties associated with their active use.

The theoretical basis. An abbreviation is usually understood as an abbreviation formed from the initial letters or parts of words. An acronym is a type of abbreviation that can be pronounced as an ordinary word (for example, RAM). Abbreviations are especially actively used

in high – tech and rapidly developing fields such as medicine, technology, and, above all, information technology. This is due to both internal linguistic factors (the need to shorten long terms) and external ones, such as the globalization of the IT environment and the dominance of English – language scientific discourse.

The reasons for the widespread use of abbreviations in IT. Let's highlight the key reasons: Semantic capacity. The abbreviation often contains the name of an entire technology or architecture (for example, HTTP – HyperText Transfer Protocol). Save time and space. Abbreviations simplify writing in programming, documentation, and interfaces. Unification of terminology. It allows specialists from different countries to quickly find a common language. Marketing effect. The short name is easier to remember and promote (for example, Wi-Fi, USB). The dominance of the English language. Most abbreviations are created in English, which makes them international by default. Classification of abbreviations in information technology. The systematization of abbreviations allows them to be distinguished by their fields of application:

- Network technologies
 - IP – Internet Protocol
 - DNS – Domain Name System
 - VPN – Virtual Private Network
- Software programming and development
 - API – Application Programming Interface
 - OOP – Object-Oriented Programming
 - IDE – Integrated Development Environment
- Data storage and processing
 - DBMS – Database Management System
 - SSD – Solid State Drive
 - RAID – Redundant Array of Independent Disks
- Cybersecurity
 - MFA – Multi-Factor Authentication
 - DDoS – Distributed Denial of Service
 - AES – Advanced Encryption Standard
- Artificial intelligence and data analysis
 - AI – Artificial Intelligence
 - ML – Machine Learning
 - NLP – Natural Language Processing

Role in professional and user environment. In a professional environment, knowledge of abbreviations is an essential element of competence. It allows specialists to quickly navigate technical documentation, read specifications, participate in software development and testing, and interact in international teams. Users also encounter abbreviations on a daily basis: USB, Wi-Fi, PDF, SIM, QR, etc.

Their mass adoption makes abbreviations a part of digital everyday life, and knowledge of basic abbreviations is an element of digital literacy.

Problems and limitations. Despite its effectiveness, excessive use of abbreviations can cause difficulties for novice users and students: Ambiguity (for example, AI like Artificial Intelligence or Adobe Illustrator); Difficulties of translation into other languages; Unavailability without explanation in popular science and educational texts. Therefore, it is recommended in the training materials to give a transcript at the first mention, especially in a non-specialized audience.

In conclusion abbreviations in information technology are not just a convenient means of shortening text, but a fundamental tool for professional communication, an element of the IT lexical system and a reflection of the dynamics of digital culture. Their use contributes to standardization, acceleration of knowledge transfer and formation of a unified terminological

field. In the context of digitalization of all spheres of life, knowledge of acronyms is becoming an important part of the general information culture.

List of literature:

- 1 Bobrov M.A. Information Technologies: Terms and definitions. Moscow: Nauka Publ., 2021.
- 2 IEEE Standard Glossary of Software Engineering Terminology. – IEEE Std 610.12-1990 standard.
- 3 Knuth D. The Art of computer Programming. – Addison-Wesley, 1997.
- 4 Chernikova T.V. Linguistic analysis of abbreviations in English. – Kazan: Kazan University, 2020.
- 5 W3C technical documentation. – <https://www.w3.org>

GREAT PETRIOTIC WAR HEROES AND THEIR ENDURING ROLE IN SHAPING SCIENTIFIC THOUGHT

ZH.Y. OMAR

*1st year cadet of the Almaty Academy of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Yesbulatov*

A.K. SERUBAY

*Master of Pedagogical Sciences teacher, Almaty Academy of the
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after
M.Yesbulatov*

Introduction

The Great Patriotic War (1941–1945) was a defining moment in the history of the Soviet Union, uniting diverse nationalities in the fight against fascism. Kazakhstan, as a republic within the USSR, made a significant contribution to the war effort, not only through material support and manpower but also through the remarkable heroism displayed by its citizens. Among these were figures whose wartime feats inspired generations and contributed to the development of scientific, educational, and patriotic thought in Kazakhstan. This article examines the lives and legacies of prominent Kazakh heroes of the Great Patriotic War and evaluates how their heroism has continued to influence the values, scientific interest, and civic engagement of Kazakhstani youth.

The Eastern Front's vast geography, stretching from the Baltic Sea in the north to the Black Sea in the south, became the site of many of the most ferocious and high-stakes battles of World War II. It was here that the fates of millions of soldiers and civilians were sealed, and where both armies would either rise to victory or face catastrophic defeat. The pivotal moments of the Eastern Front, including the battles of Stalingrad and Kursk, the sieges of Leningrad and Moscow, and the eventual Soviet victory in Berlin, defined the outcome of the war in Europe. This paper aims to explore the significance of the Eastern Front as the main theater of World War II, analyzing the key events, military strategies, and human cost of the conflict. By examining both the military operations and their impact on the civilian populations involved, we can gain a deeper understanding of why the Eastern Front was crucial to the defeat of Nazi Germany.

The confrontation on the Eastern Front, stretching from the icy wastes of the Soviet Union's northern reaches to the warm plains of Ukraine and the Caucasus in the south, was the largest and bloodiest land campaign in history. The sheer scale of the conflict on this front dwarfs all other theaters of the war. At its peak, the front spanned thousands of kilometers, with

combat stretching from the banks of the Volga River to the outskirts of Berlin. Over the course of four years of continuous fighting, millions of soldiers and civilians lost their lives, and entire cities and regions were annihilated. The war on the Eastern Front would be a test of endurance, strategy, and survival, as the German and Soviet forces clashed in some of the most brutal and destructive battles ever fought.

This paper aims to examine the key events, battles, and strategies that defined the Eastern Front, as well as the profound human and material costs of the conflict. By analyzing the major turning points, such as the failure of Operation Barbarossa, the Battle of Stalingrad, and the eventual Soviet victory in Berlin, we can better understand the significance of the Eastern Front in determining the course of World War II. Furthermore, this paper will explore the lasting impact of the Eastern Front on the geopolitical and social landscape of Europe and the world in the aftermath of the war.

The purpose of this work is to explore the influence of Kazakh heroes of the Great Patriotic War on the formation of scientific thinking, civic consciousness, and patriotic education among the youth of Kazakhstan.

The main objectives of the work are:

1. To analyze the biographies and achievements of notable Kazakh war heroes such as Aliya Moldagulova, Bauyrzhan Momyshuly, Manshuk Mametova, and Talgat Begeldinov.
2. To identify the integration of their legacy into Kazakhstan's educational and cultural institutions.
3. To assess the role of these heroic narratives in shaping scientific interests, leadership qualities, and civic values among the younger generation.
4. To review state programs and educational initiatives that utilize historical memory as a tool for national development.

Materials and Methods

The work employs a qualitative historical analysis based on primary and secondary sources. Materials used include wartime archives, official biographies, scientific literature on wartime propaganda and education, interviews with historians, and contemporary youth educational materials. The method involves:

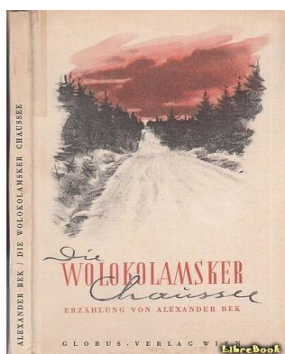
- **Documentary analysis** of published memoirs, military reports, and Soviet-era educational texts;
- **Comparative historical analysis** to assess the impact of hero narratives over different generations;
- **Sociological review** of current trends in Kazakhstani youth interest in science, patriotism, and historical memory;
- **Content analysis** of textbooks and academic curricula incorporating war hero stories.

Results

The Great Patriotic War was a test for many peoples of the Soviet Union, and Kazakhstan made a significant contribution to the overall victory. Bauyrzhan Momyshuly, Aliya Moldagulova and Manshuk Mametova stand out among the Kazakhstanis who showed heroism at the front. Their exploits not only contributed to the victory, but also became a source of inspiration for young people, forming

patriotism and a desire to serve science and society.

Bauyrzhan Momyshuly A legendary commander and later a military theorist and writer, Momyshuly's analytical approach to military science and leadership became foundational in Soviet and post-Soviet military education. His most renowned works include *Our Family Code of Honor* and *Psychology of War*, which detail the moral resilience and strategic thinking of a soldier. Soviet writer Alexander Bek famously portrayed Momyshuly in his wartime novel *Volokolamsk Highway*,

which contributed to his mythologization and popularization across the USSR. Bek described Momyshtuly as a disciplined and principled leader, whose tactical intuition and moral strength became emblematic of Soviet heroism. His memoirs and essays continue to be studied in Kazakh military academies and high schools as examples of strategic thinking and ethical leadership.

With the outbreak of World War II, he was appointed battalion commander in the 316th Infantry Division under the command of Major General I.V. Panfilov. Momyshtuly showed outstanding commanding qualities in the Battle for Moscow, where his battalion successfully held off the German offensive. After the war, he became involved in literary activities, describing military events and analyzing battlefield tactics. His writings have become valuable.

Aliya Moldagulova (1925–1944): A sniper in the Red Army, Aliya Moldagulova is one of Kazakhstan's most iconic female war heroes. Posthumously awarded the title Hero of the Soviet Union, her story has been integrated into school curricula, children's literature, and films. Her courage and intellect serve as a model for young Kazakh women, promoting the role of women in science and public life [1].

Manshuk Mametova (1922–1943): The first Kazakh woman awarded the Hero of the Soviet Union posthumously. Born in Uralsk, she was raised in an intellectual environment and studied at the Almaty Medical Institute before volunteering for the front. Known for her bravery as a machine gunner, Mametova died heroically in battle, continuing to fire her weapon even after being seriously wounded. Her story has been widely covered in biographies, films, and school materials, and she remains a powerful symbol of resilience, courage, and sacrifice. Her example is frequently cited in patriotic education campaigns and extracurricular scientific clubs that focus on medicine, military technology, and women's empowerment. Her legacy inspires youth to combine bravery with education and purpose [3].

Talgat Begeldinov (1922–2014): Talgat Begeldinov remains one of Kazakhstan's most distinguished war heroes. As a ground-attack pilot in the Soviet Air Force, he completed over 300 successful combat missions during the Great Patriotic War, often under extremely hazardous conditions. Twice awarded the title Hero of the Soviet Union, his name became synonymous with precision, courage, and professionalism in the field of military aviation.

Begeldinov's legacy is not only celebrated through state honors and memorials but also through literary portrayals and educational programs. His autobiographical book, *Ilkak Shyndygy* ("My Truth"), provides a firsthand account of air combat and the psychological trials faced by pilots. The book is used in military schools and aviation academies in Kazakhstan as required reading, emphasizing the moral and technical discipline necessary in aviation careers.

Kazakh literature and Soviet war memoirs often portrayed Begeldinov as a symbol of discipline, cool-headedness under pressure, and patriotic duty. His image continues to appear in youth literature, documentaries, and educational exhibits in the Central State Museum of Kazakhstan. These portrayals reinforce positive archetypes of leadership and intellectual readiness, making his legacy particularly resonant among cadets and young scientists in aerospace fields.

Aviation institutes such as the Talgat Begeldinov Military Institute of the Air Defence Forces in Aktobe are named in his honor. These institutions instill in their students a deep respect

for the values he embodied – precision, bravery, continuous learning, and loyalty to one's country. In this context, Begeldinov's wartime legacy has a profound motivational effect, guiding cadets toward both technical excellence and ethical responsibility in service [4].

Conclusion

The glorification of wartime heroism in Kazakhstan has not remained a static element of state ideology but has evolved into a dynamic force influencing civic and scientific initiatives among the youth. War heroes are depicted not only as soldiers but also as thinkers, strategists, and role models for innovation, resilience, and intellectual development.

State-led programs such as "Rukhani Zhangyru" (Spiritual Revival) and National Patriotic Education Strategies use the images and writings of wartime heroes to foster a sense of national identity rooted in intellectual and moral strength. Through memorialization, museum exhibitions, digital archives, and academic integration, the war heroes continue to shape educational aspirations, especially in STEM fields and civic science.

Kazakh heroes of the Great Patriotic War have left a legacy that transcends military valor. Their stories, preserved through educational institutions and cultural memory, serve as a bridge between past and present, encouraging the younger generation to pursue knowledge, civic responsibility, and national pride. This cultural continuity plays a vital role in shaping scientific and moral thought in Kazakhstan today.

List of references

- 1 "Aliya Moldagulova: A National Hero," Kazakh National Archive Journal, 2020.
- 2 <https://ru.jambylinfo.kz/index.php/novosti/zhizn-kak-vystrel-80-let-so-dnya-geroicheskoy-gibeli-alii-moldagulovoy>
- 3 B. Momyshuly, Our Family Code of Honor, Almaty: Kazakh Military Publishing, 1981. https://info-tsес.kz/world/bauyrzhan-momyshtuly-biografiya-i-tvorcheskoe-nasledie?utm_source
- 4 Kairatov, A., "ManshukMametova and the Role of Women in the War," Kazakhstan History Review, No. 4, 2017. https://www.nur.kz/family/school/1714920-mansuk-mametova-biografia-i-podvig/?utm_source
- 5 "Talgat Begeldinov and Soviet Aviation: An Analytical Biography," Ministry of Education and Science of Kazakhstan, 2015.
- 6 Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Educational Program on Patriotic Development, 2021.
- 7 RukhaniZhangyru National Commission, Report on Historical Memory and Youth Identity, 2022.
- 8 <https://worldofhistory.ru/ona-so-slezami-prosilas-na-peredovuyu-zhizn-i-gibel-sovetskogo-snaypera-alii-moldagulovoy/>

KAZAKHSTAN'S ROLE IN THE GREAT PATRIOTIC WAR AND ECHOES OF WAR IN MODERN KAZAKHSTAN

B.U. TUMAR

*Cadet of the Almaty Academy of Internal affairs of the republic of
Kazakhstan named after MakanEsubulatov*

A.M. TURGINBAYEV

Professor of Department of General Education disciplines PhD

Stalin's biggest strategic mistake was his blatant distrust of the information provided by intelligence officers and diplomats that Germany was planning to attack the USSR in June 1941.

The Soviet Union, due to the biggest miscalculations of its leadership, was extremely poorly prepared for war. This is how the bloodiest war in human history began. The attack on the USSR began with 170 divisions from the Black Sea to the Baltic Sea. The beginning of the war was catastrophic for the Red Army. In a short period of time, all of Ukraine, Belarus, the Baltics, Moldova, and many regions of Russia were occupied by the Nazis. Of the 5.4 million soldiers and officers of the Red Army, 3.9 million were captured in the first 4 months of the war. The Nazis themselves did not expect such a huge number of prisoners of war. According to statistical data, which is far from complete, by the end of 1941, 4 million people had died (70% of the Red Army personnel on the Western Front), 20,000 tanks and 17,000 aircraft had been lost. This is confirmed in the memoirs of the German General F. Halder, who noted June 22, 1941 in his diary entries. He writes: “The offensive of the German troops took the enemy by surprise. The enemy's battle formations were not tactically adapted for defense”.

In his memoirs about the beginning of the war, Marshal Georgy Zhukov wrote: “V. Molotov quickly entered the office and said: “The German government has declared war on us”. I. Stalin sat down on the table and thought deeply”. For the Soviet leaders, this was a severe shock. For several days after the beginning of the war, I. Stalin did not appear in the Kremlin at all.

It is necessary to note the importance of the creation of the anti-Hitler coalition. The Prime Minister of England W. Churchill played an outstanding role in the creation of the anti-Hitler coalition. It was through his efforts that a number of European countries, and most importantly the USA with their enormous material resources, sided with the USSR. Lend-Lease aid played a major role in supplying the Soviet economy (gunpowder, steel, gasoline, food, cars, radio stations, etc.), especially in the most difficult first months of the war.

On July 26, 1941, the crews of N. Gastello and A. Maslov (the latter included a Kazakh, B. Beisekbayev), were damaged while carrying out bombing strikes and directed their burning planes at concentrations of tanks. Unfortunately, the heroism of A. Maslov's crew was forgotten, and only in 1991 were its members awarded the title Hero of Russia, and B. Beisekbayev was awarded the “Halyk Kaharmany” title. In early November 1941, German troops came very close to Moscow. The 100th, 101st, 316th and other rifle divisions formed in Kazakhstan made a significant contribution to the defense of the capital. About half of the motorists who helped blockaded Leningrad were Kazakhs.

From its first days, partisan groups, detachments, and later units emerged in the enemy's rear. To develop the resistance movement in the rear, special schools operated, which trained demolition specialists, saboteurs, and radio operators.

The world crisis of the 1930s strained the economic, social and international relations of many countries. This situation paved the way for the emergence of forces striving for world power. The most dangerous of these forces was the fascist regime established in Germany. The lack of organized resistance from Western countries paved the way for the intensification of fascist aggression. In 1937, the formation of a military-political alliance between the fascist states of Germany and Italy with militaristic Japan became the basis for the Second World War.

The Great Patriotic War, fought by the Soviet Union from 1941 to 1945, is a part of the larger Second World War (1939-1945). As part of the USSR, with the status of a union republic (Kazakh SSR), Kazakhstan entered the war when Nazi Germany invaded the Soviet Union on June 22, 1941. One million two hundred thousand Kazakhs were mobilized into the Red Army, in addition to the 178,000 already serving. Over 600,000 of them died on the battlefields. Kazakh soldiers participated in all major battles. More than 100,000 Kazakh soldiers received Soviet military honors, and over 500 were recognized as Heroes of the Soviet Union. Notable figures included Kazakh women like machine gunner M. Mametova and sniper A. Moldagulova. Four Kazakh pilots – Talgat Bigeldinov, Leonid Beda, Ivan Pavlov, and Sergey Lugansky – were twice awarded the Hero of the Soviet Union title. The 316th Rifle Division, under General I.V. Panfilov, formed in Kazakhstan, particularly distinguished itself during the Battle of Moscow, which began in late September 1941. On November 16th, a company from the Panfilov Division

fought a legendary battle. At Dubosekovo, 28 Panfilovites held back a German tank battalion, disabling 18 tanks and numerous infantry, making a critical contribution to stopping the enemy advance. The bravery of the twenty-eight Panfilov heroes became a powerful symbol of the Battle of Moscow, a turning point in World War II. Thousands of Kazakhs actively participated in the partisan movement within the territories occupied by the Nazis.

In Kazakhstan, about 25% of the population was mobilized to the front, which was significantly higher than the country as a whole. Moreover, many Kazakhstanis found themselves in the thick of the war: in the battles of Moscow, Stalingrad and the Kursk Bulge. Many of our fellow countrymen participated in the liberation of Europe and the capture of Berlin. The active participation of Kazakhstanis in decisive battles, in my opinion, is explained by the geographical proximity to the theaters of military operations (Moscow, Stalingrad), as well as the presence of developed railway communications in the republic. Such reasons allowed military commissariats to quickly select people to send to the front. It is estimated that about 70% of the male population of the republic aged 18 to 50 went to the front. About half of the motorists who helped blockaded Leningrad were Kazakhs. Some Russian military leaders wrote in their memoirs: "When the Red Army and the military fled from the western borders to the east to Moscow in the first months of the war, only military formations formed in Kazakhstan and Siberia stopped the German troops".

On April 30, 1945, Kazakh Lieutenant Rakhimzhan Koshkarbayev and Russian Private Grigory Bulatov were among the first to raise the red flag of Victory over the Reichstag building.

Kazakhstan became a major supplier for the front lines. The republic's economy was geared towards military needs. Over 700,000 Kazakhs joined the labor army and were employed in defense industries. Kazakhstan became a leading producer of copper, lead, bismuth, molybdenum, and polymetals crucial for the military. Defense plants in Kazakhstan began producing new weapons, shells, mines, and other military goods. Kazakh agriculture supplied both the front and the home front with food, while its industry provided necessary raw materials.

The military path of the main Kazakh units began in the terrible time near Moscow in 1941 and ended in the spring of 1945 in Berlin. They defended Leningrad, fought near Stalingrad, on the Kursk Bulge, liberated Ukraine, Belarus, Moldova, the Baltic countries, and liberated the peoples of Europe from the fascist yoke. Kazakhstanis fought heroically on all fronts.

Sweeping away the sands of history and explore a lesser-known aspect of World War II. The Kazakh SSR was considered the deep rear, but few people know that the war was also going on in our territory. In early September 1942, Wehrmacht troops reached the Volga River and entrenched themselves at the northern edge of Stalingrad. Colonel General Nikolai Anisimov wrote in his memories: "The size of the rear area of the Stalingrad Front reached 500 km in width and 600 km in depth". This meant that it included the territories of the West Kazakhstan and Guryev regions up to the Ural River. This was the beginning of the seizure of Kazakhstan. If the Germans had captured the city of Stalingrad, the occupation of all of Kazakhstan would have begun. And with the enemy's entry into such a vast expanse as the endless Kazakh steppes, the blocking of Caucasian and Caspian oil and its access to the border with Iran made the situation simply catastrophic. Four districts of the West Kazakhstan region - Zhanibek, Urdin, Kaztal and Furmanov were transferred to the Stalingrad Military District, and when the front line approached Stalingrad, these districts officially became frontline. Beginning in the summer of 1942, the districts of West Kazakhstan were already subjected to bombing, since the Emba oil fields and the railway lines that supplied the front through West Kazakhstan, through the Zhanibek station, trains went further towards Stalingrad, Kuibyshev and these railway junctions were already subjected to massive bombing by the German aviation. The monuments of the bombing of the Zhanibek station still remind us of them. Now it is a peaceful steppe village, but you can still find craters from air bombs here. They, overgrown with grass and sprinkled with earth, are silent witnesses of those terrible days.

The Great Patriotic War was a huge test for all the peoples of the Soviet Union, including the Kazakh people. An outstanding military leader, the legendary War Hero. Bauyrzhan Momysuly wrote: "The war was a turning point in the history of the Kazakh people, leaving an indelible mark in the hearts of millions of our compatriots". And to this day, the participation of Kazakhstanis in the Great Patriotic War is a noble topic and excites not only their contemporaries, but will be relevant in the future. Many years have passed since the battles and fights ended. We historians need to consider the history of the Great War objectively, without political overtones.

The 8th Rifle Division of Kazakhstan, as part of the 4th Ukrainian Front, participated in the liberation of the territory of Slovakia from the enemy. For their heroism on the front, the 62nd Artillery Carpathian Regiment, part of the 8th Rifle Division, was awarded the Order of the Red Banner, the 151st Carpathian Regiment was awarded the Order of Kutuzov, 3rd degree, and the 310th Rifle Regiment was awarded the Order of Suvorov, 3rd degree.

The 72nd and 73rd Guards Rifle Divisions participated in the liberation of the territories of Hungary, South Bohemia, and Austria from the enemy. For the liberation of the Austrian capital from the enemy, Almaty native Pupkov M.A. received the title of Hero of the Soviet Union. In addition, the soldiers of the 105th Guards Division, who liberated Austria, distinguished themselves with their heroism: A. Mudragel, G. Slivnykh, Zh. Aminov.

The 118th, 88th, 314th, 8th Rifle Divisions, and the 72nd Guards Rifle Divisions participated in the Prague operation, and the 992nd Almaty Aviation Regiment showed great heroism in this operation. This regiment was awarded the Order of B. Khmelnytsky of the 2nd degree and the Order of Suvorov of the 3rd degree three times. The 992nd Regiment made 7642 sorties, dropped 816 bombs, destroyed 3 aircraft, 19 anti-aircraft batteries, 1000 vehicles, 2 bridges, etc. During the Prague operation, the 556th Almaty Squadron, part of the 52nd Army, distinguished itself with heroism. This squadron made 4050 sorties and bombed enemy territory 2350 times. Of the 14 members of its crew, 10 were awarded government awards.

Kazakhstani pilots who came to liberate Czechoslovakia fought with the enemy in the 2nd, 8th, and 5th Air Armies. For their bravery in battles, S.A. Batenkov and P.F. Zheleznyakov were awarded the title of Hero of the Soviet Union after the war. Pilots: T.Ya. Bigeldinov, I. Pavlov, S.D. Lugansky and L.I. Beda were awarded the title of Hero of the Soviet Union twice. Their ranks were replenished 56 years later, on June 26, 1941, on the fifth day of the war, when it was revealed that the legendary feat of heroism was not the feat of Captain Gastello's crew, but that of Captain A. Maslov's crew, and B. Beisekbayev, who was part of this crew, was awarded the title of Hero of Russia in 1998.

The Kazakh 118th, 313th rifle divisions and the 209th rifle regiment participated in the Berlin operation. Platoon lieutenant of the 118th rifle division K. Madenov showed heroism in the capture of the Berlin City Hall, and I.B. Madin in street battles, and R. Koshkarbayev in raising the flag on the Reichstag. Aitpenbet Nakipov travels from the Oder to the city of Petersfeld by tank. After the war, Nakipov's tank was erected as a monument in the city square. 27 Kazakhstanis distinguished themselves in the Berlin operation with their feats and were awarded the title of Hero of the Soviet Union.

Kazakh women also bore the brunt of the war equally with men. From the first days of the war, there were a lot of Kazakh women who applied for war and wrote letters to military commissariats. For example, the number of young women who applied for war to the military commissariat of Karaganda exceeded 10 thousand. In the first days of the war, 3 thousand applications were received in the city of Semey. And only in the Frunze district of Almaty, 112 applications were received. Most of the women and girls who went to the front served in medical battalions and hospitals. Kazakh beauties served in various military units and showed an example of bravery. Kazakh stars Aliya and Manshuk, who took up arms and went to the front, showed the glory of Kazakhstan to the world. A Kazakh girl who mastered the field of aviation - Kh. Dospanova, took to the air more than 300 times as an aviation navigator in the women's aviation unit led by Hero of the Soviet Union M. Raskova. In 2004, by presidential decree, Kh.

Dospanova was awarded the title of People's Hero. Safarbekova Zhaukhariyya Nasyrovna was the head of the city radio station on the Leningrad Front and distinguished herself with great courage on the Leningrad Front. About 300 beauties of the 34th separate women's company, formed in Kazakhstan in 1942, participated in the Battle of Kursk and received several awards.

Due to directives from above, the number of Soviet people who died during the war was constantly hidden and reduced. For example, at one-time I. Stalin named the figure of 7 million. N. Khrushchev “brought it up” to 20 million people. During the era of glasnost, the USSR Ministry of Defense brought the sad count to 28 million. And foreign researcher M. Haynes estimates the total losses of the USSR at 42.7 million people. A number of Russian scientists believe that the population losses of the Union exceeded 30 million. The figures are terrible and unthinkable in modern history. At the same time, these figures show how wastefully, without sparing people's lives, Soviet commanders fought. Even during the war, ordinary soldiers did not like many famous generals, contemptuously calling them “butchers”.

From war veteran Stepan Boyko's memoirs: “In early September 1942, a phone call came in to one of the Zelenovsky District Party Committee offices. The district duty officer reported that a German aircraft had been spotted over the station, apparently heading for Uralsk. It was almost unbelievable. The front was 500 km away from Uralsk, and the enemy's air bases were even further. The plane flew over the bridge across the Ural River and then fired at a passenger train near Urbach station”. The fascist high command certainly had interests in the Uralsk area. Crippling the Iletsk-Urbach-Astrakhan railway line meant hindering the supply of reinforcements, ammunition, and provisions. But the unexpected appearance of the Junkers over Uralsk required new measures. On September 15, 1942, the State Defense Committee declared martial law in Uralsk. The next day, Uralsk became part of the front-line zone. Immediately, construction of defensive lines started. Stalingrad was just 180 km from the nearest Kazakh settlements - a 30-minute flight for a dive bomber. The initial air strikes on the Saykhin, Zhanibek, and Shungai stations took place on the night of September 23, 1943.

“In these harsh times, the Soviet country and the Red Army did not experience serious shortages of food”, wrote “Pravda” on May 12, 1942. “The Siberian and Kazakh collective farmers deserve a great deal of credit for this”. Assistance to the front increased especially in 1942 and 1943. This became possible due to the maximum concentration of labor resources at the most important industrial and agricultural facilities and the accelerated commissioning of dozens of new large enterprises producing military products. The placement and commissioning of more than a hundred evacuated defense industry enterprises increased the military-industrial potential of Kazakhstan.

Kazakhstan played a huge role in providing the front with everything it needed. Almost all enterprises switched to the production of military products. In 1941–1945, 460 plants, factories, mines, pits and other industries were built in the republic. 35% of the all-Union copper, 83% of lead, 60% of molybdenum, 65% of metallic bismuth were smelted in Kazakhstan. During the war, Karaganda miners extracted 35 million tons of coal, and oil production increased by 39%. Kazakhstan truly became an arsenal for the front.

The villagers worked in the most difficult conditions, where most of the work was done manually. The main burden here fell on the shoulders of women, children, schoolchildren, since the absolute majority of men were at war. It is estimated that rural workers of Kazakhstan delivered 5,829 thousand tons of bread, 734 thousand tons of meat and other food products to the country during the war.

Karaganda coal miners worked selflessly. In four years, they produced 34 million tons of coal - 3 million tons more than during the entire existence of the basin. Liquid fuel production at the enterprises of the Ural-Emba oil-producing region increased by 39%, and electricity generation almost doubled.

The 100th and 101st separate rifle brigades formed in Aktyubinsk and Alma-Ata took an active part in military actions in the Tver region in 1942-1943 during the military operation “Mars”. The losses of the Kazakhs amounted to more than 80% of the personnel... Someone

great said: “The graves of soldiers are the most convincing call for peace”. Obviously, there is no point in doubting the truth of this conclusion. And may the Almighty not deprive us, who are now living, of wisdom, heed this call.

In total, 460 plants, factories, mines, pits and individual production facilities were built in 1941-1945. They included evacuated enterprises, including metalworking and machine-building plants that produced mines and shells, torpedoes and bombs, flamethrowers, radio stations and other types of weapons and military equipment. The development of production, and then the improvement of weapons models was the focus of attention of designers, engineers and advanced workers of the enterprises: I.A. Aristov, G.A. Barikov, N.K. Pyshkin, P.Kh. Rezchik, L.Ya. Selemenewa, Ya.I. Fefer, N.Shmarin. This contributed to the growth of quantitative and qualitative indicators of production. The share of metalworking and mechanical engineering in the gross industrial output of Kazakhstan increased from 16% in 1940 to 35% in 1945.

Overall, the industrial production of the republic increased by 37% during the war years, which is 2% higher than the growth of its output in the four pre-war years. These results were achieved at the cost of great stress, hardships and adversity. But the war excluded or sharply limited the possibilities of choosing the ways and methods of solving the problems that arose, and people spared neither effort nor money in the name of fulfilling the demands of the front.

Even in the dry year of 1943, the team leader of the Kurman collective farm in the Aktobe region, Ch. Bersiev, set a world record for the yield of 202 centners per hectare of millet, the team leader of the Avangard collective farm in the Kyzyl-Orda region, I.Zhakhaev, achieved the same success in growing 172 centners per hectare of rice, and the team leader of the II International agricultural cooperative in the Kaskelen region, M.Mukhamedieva, harvested 600 centners per hectare of sugar beet.

Livestock breeders spared no effort, knowledge or experience. Shepherd Zh. Mukashev from the Amangeldy collective farm in the Dzhezkazgan region annually received and kept up to 180 lambs for every hundred sheep. Herdswoman Sh.Shugaipova from the Zhana Talap collective farm in the Guryev region kept more than a thousand horses without waste. Almost 370 thousand heads of cattle from the occupied regions were placed in the western regions of Kazakhstan. In 1943, it was sent back.

The set of schools of all types remained practically unchanged, but the number of students, especially in rural areas, decreased: state benefits to the families of soldiers and public assistance could not provide all the children in need with clothing and footwear. Of the 118 technical schools, 92 remained, but the student body decreased by only 389 people. Four new ones were added to the 20 pre-war universities, and the number of students in them increased from 10,4 to 15 thousand people.

There are different opinions about the number of Kazakhstanis who died on the fronts of the Great Patriotic War. According to recent data, the number of Kazakhstanis who did not return from the war reaches 601,000, of which more than 350,000 were Kazakhs. This is the number of those who took up arms and died on the battlefield. If we compare the total number of the population in this area with the number of representatives who died in the war, the Kazakhs' losses are much higher than those of their neighbors, Uzbeks, Tatars, Azerbaijanis, and Georgians. In terms of this percentage of losses, the Kazakh people are on a par with the Russians, Ukrainians, and Belarusians who fought on their own soil.

As part of the Soviet Union, Kazakhstanis showed great heroism in the fight against the enemy and made their contribution to bringing Victory Day closer. The fact that 520 Kazakhstanis, including more than 100 Kazakhs, were awarded the title of Hero of the Soviet Union for their heroism on the fronts indicates that the Kazakh nation has stepped forward in defending their common homeland.

Patriotism and the memory of the Great Patriotic War in modern Kazakhstan are closely linked, creating a solid foundation for the formation of civil identity and social responsibility. The war became not only a tragic milestone in history, but also a symbol of courage, self-sacrifice and unity of the peoples who fought for a peaceful future. In Kazakhstan, the memory

of the war is preserved through museums, monuments, memorial complexes and educational programs that serve not only as a reminder of the heroism of ancestors, but also as an important tool for educating the younger generation in patriotism, respect for their history and culture.

It is important to understand that the memory of the war is not only a tribute to the heroes of the past, but also the duty of each generation to preserve and pass on this memory to the future. In modern Kazakhstan, as in other countries, it is important not only to remember, but also to learn from history lessons in order to ensure peace and stability in the future.

List of references

- 1 Aminov T.M. Kazakhstan's Contribution to the Victory Electronic resource: <https://e-history.kz/ru/news/show/28638>;
- 2 Victory Day: The War Was Also Fought on the Territory of Kazakhstan May 9, 2021; Electronic resource: Zakon.kz <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/5068153-den-pobedy-voyna-shla-i-na-territorii.html>
- 3 Kazakhstan during the Great Patriotic War – Electronic resource: <https://e-history.kz/ru/history-of-kazakhstan/show/9265>
- 4 Zhanbosinova A.S. Historical Memory of the Great Patriotic War in the Space of Kazakhstan Historical Courier. 2022. No. 1 (21) 133 Historical Courier. 2022. No. 1 (21) <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskaya-pamyat-o-velikoy-otechestvennoy-voyne-v-prostranstve-kazahstana>
- 5 Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanova KN MES RK, 2013

МОЛОДЕЖЬ И НАУКА. О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИИ

Е.С. НУРМАНОВ

студент 1 курса, института военного дела

А.Д. ТАИРОВ

Институт военного дела, начальник цикла, полковник

Великая Отечественная война 1941–1945 годов стала тяжёлым и судьбоносным испытанием для народов Советского Союза. Это была не только битва на фронтах, но и экзамен на прочность, сплочённость, патриотизм и готовность отдать всё ради будущего своей страны. В этой борьбе родилось множество героев. Их подвиги стали символом мужества, любви и верности Родине, их имена увековечены в истории. На сегодняшний день важно сохранять историческую память и передавать молодёжи знания о тех, кто отстоял свободу и независимость нашей страны. Молодёжь – будущее нации, и именно через научно-просветительскую деятельность можно выстроить мост между героическим прошлым и современностью. Знание истории позволяет воспитывать уважение, патриотизм и желание быть достойным продолжателем дел великих предков.

С начала Великой Отечественной войны в ряды Красной Армии было призвано 1 млн 200 тыс. казахстанцев, более 600 тыс. погибло на фронте. Их вклад в наше будущее неизмерим, их отважные поступки подарили жизнь следующему поколению. Множество героев было из числа казахстанцев со всей Страны. Настоящим примером мужества и отваги стал старший лейтенант, Абу Досмухамбетов, командир 1-й стрелковой ротой 229-го стрелкового полка 8-й стрелковой дивизии. 5 октября 1943 года, в ходе боя, он героически бросился со связкой гранат под гусеницы немецкого танка, за что было присвоено звания Героя Советского Союза и медаль «Золотая Звезда». В честь Абу

Досмухамбетова названа улица в городе Петропавловск и гимназия-интернат для одаренных детей. Жалел Кизатов, Сергей Гуденко, и еще множество героев, проявивших невероятную храбрость и силу духа на поле боя. Имена Алии Молдогуловой, снайпера, 54-й отдельной стрелковой бригады 22-й армии 2-го Прибалтийского фронта, и Маншук Маметовой, пулемётчицы 100-й отдельной стрелковой бригады 3-й ударной армии Калининского фронта в истории Казахстана стали олицетворением настоящей отваги и храбрости. В их честь был возведен памятники, названы улицы. Их пример вдохновлял молодёжь на участие в общественной жизни, саморазвитие и труд на благо страны. Среди ветеранов войны были преподаватели школ и вузов, участники научных конференций, авторы мемуаров и книг, посвящённых истории войны и военной славе.

Особое место в воспитании молодёжи занимает научное осмысление подвига героев. Исследовательская деятельность школьников и студентов, участие в конкурсах, конференциях и форумах, посвящённых истории Великой Отечественной войны, способствуют углублению знаний, формированию активной гражданской позиции. Научные статьи, проекты и исследовательские работы, посвящённые героям войны, становятся частью культурного и духовного наследия нации. Современная наука в Казахстане активно взаимодействует с патриотическим воспитанием молодёжи. Научно-исследовательские институты, общественные организации поддерживают инициативы, связанные с изучением подвига фронтовиков.

Молодёжь XXI века должна не только помнить подвиг своих предков, но и на основе этой памяти строить будущее страны. Осознание огромной значимости, примеры героизма – всё это мощные инструменты формирования национального самосознания. Молодые люди, которые растут, зная своих героев, становятся более ответственными, трудолюбивыми и целеустремлёнными.

Таким образом, вклад героев Великой Отечественной войны в историю нации выходит далеко за рамки военных лет. Это вклад в культуру, воспитание и моральное становление молодёжи. Именно на их примере формируется уважение к прошлому, осознание значимости настоящего и стремление к светлому будущему. Важно, чтобы молодое поколение не забывало своих героев и через научное осмысление их подвига продолжало сохранять историческую память. Наша страна чтит память о своих героях. Их имена вписаны золотыми буквами в историю Победы. Сегодня мы, представители молодёжи, обязаны не только помнить их подвиги, но и продолжать их дело – стремиться к знаниям, служить на благо Родины, вносить вклад в развитие науки, образования и культуры. Пусть же подвиг героев Великой Отечественной войны станет для всех нас путеводной звездой на пути к духовному и интеллектуальному росту нации.

История Великой Отечественной войны – это не только хроника сражений и побед, но и история духовного подвига, стойкости и самопожертвования миллионов людей. Участие казахстанцев в этой войне стало неотъемлемой частью общей победы. Их имена увековечены в названиях улиц, школ, мемориалов. Научное и культурное наследие, оставленное ветеранами войны, играет огромную роль в формировании интеллектуального потенциала страны. Многие из них стали инициаторами создания музеев, архивных центров, научных трудов. В Казахстане проводятся ежегодные чтения, конференции, конкурсы школьных проектов, где молодёжь исследует военную историю своего края, пишет статьи и эссе, выступает с докладами о подвигах земляков. Всё это способствует формированию интереса к истории и желания сохранить память о героическом прошлом.

Молодёжь, вдохновлённая подвигами героев, готовит научные статьи, исследует архивные документы. Многие школьники и студенты пишут работы о своих родственниках – участниках войны, тем самым углубляя знание родословной и укрепляя семейные и национальные традиции. Кроме того, современные технологии позволяют значительно расширить доступ к исторической информации. Электронные архивы, интерактивные карты боевых действий, цифровые биографии героев становятся важным

ресурсом для научной работы и образовательной практики. Таким образом, память о Великой Отечественной войне интегрируется в современное научное и образовательное пространство.

Героизм, проявленный в годы Великой Отечественной войны, остаётся неисчерпаемым источником вдохновения. Молодёжь, обладающая знаниями и уважением к прошлому, становится движущей силой научного и духовного развития страны. Сегодня, как никогда, важно помнить уроки истории и строить будущее, основываясь на примерах мужества, стойкости и любви к Родине, которые продемонстрировали герои Великой Отечественной войны

ЖАСТАР ТІЛІНДЕГІ ЖАҢА ТРЕНДТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ҚИЫНШЫЛЫҚТАР

Н. БЕКТҰРСЫН

6B02302 – Аударма ісі, 4 курс

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

*ф.ғ.к., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті*

Түйіндеме. Жастар тілі қарқынды дамып, әлемдік трендтерге бейімделуде. Ағылшын тілінен енген жаңа сөздер қазақ тілінде мағыналық сәйкестік, мәдени айырмашылықтар және грамматикалық ерекшеліктер тұрғысынан аударуда қиындықтар тудырады. Жастар тіліне тән сөздерді аудару үшін оларды дыбыстық заңдылықтарға сай бейімдеу, жаңа баламалар жасау, және бірлескен тілдік жұмыс жүргізу сияқты шешімдер ұсынылады.

Тірек сөздер. Жастар тілі, жаңа сөздер, трендтер, әлеуметтік желілер, аудару қиындықтары, мағыналық сәйкестік, мәдениетаралық айырмашылықтар, грамматикалық ерекшеліктер, бейімдеу, балама терминдер.

Аннотация. Молодежный язык стремительно развивается и адаптируется к мировым трендам. Новые слова, заимствованные из английского, вызывают трудности при переводе на казахский язык в связи с различиями в значении, культурными особенностями и грамматическими правилами. Предлагаются такие решения, как адаптация новых слов по звуковым законам, создание новых терминов и совместная работа специалистов по языку.

Ключевые слова. Молодежный язык, новые слова, тренды, социальные сети, трудности перевода, семантическое соответствие, культурные различия, грамматические особенности, адаптация, альтернативные термины.

Annotation. Youth language is rapidly evolving, adapting to global trends. New words borrowed from English pose translation challenges into Kazakh due to semantic mismatches, cultural differences, and grammatical particularities. Suggested solutions include adapting terms phonetically to Kazakh, creating new equivalents, and collaborative efforts among language professionals.

Key words. Youth language, new words, trends, social media, translation challenges, semantic alignment, cross-cultural differences, grammatical particularities, adaptation, alternative terms.

Қазіргі заманда жастар тілі қарқынды дамып, әлемдік трендтерге бейімделіп келеді. Әлеуметтік желілердің кең таралуы, интернет арқылы алмасатын мәдениет, әлемдік танымал тұлғалар мен оқиғалардың әсері жастар арасында жаңа терминдер мен сленгтің пайда болуына ықпал етуде. Жастар арасында жиі қолданылатын бұл жаңа сөздер қазақ тіліне аударуда бірқатар қиындықтар тудыруда.

Жастар тіліне жаңа сөздер көбінесе ағылшын тілінен енеді. Мысалы, “челлендж”, “флешмоб”, “хайп”, “сторис”, “лайк” сияқты сөздер қазақ жастарының ортасында кеңінен қолданылып жүр. Бұл терминдер көбіне қысқа әрі нақты мағынаға ие болғандықтан, жастар арасында оңай қабылданады және күнделікті қолданысқа түседі. Сонымен қатар, интернет пен жаңа технологиялардағы терминология да жастар тіліне әсер етуде. Мысалы, TikTok, Instagram секілді платформалардағы трендтер қазақ жастары арасында “хайп” немесе “трендке ену” сияқты сөз тіркестерін қалыптастырады.

Жасөспірімдер әдетте сленгті ерекше әсер қалдыру, өзіне сенімділік сезімін беру, өзгеше болу, белгілі бір әлеуметтік топқа жататынын көрсету, тілдік қорды байыту үшін қолданады екен.

Жаңа сөздерді қазақ тіліне аудару барысында бірнеше маңызды қиындықтар туындайды:

1. Мағыналық сәйкестіктің болмауы. Кейбір сөздерді қазақ тіліне аударғанда олардың бастапқы мәнін жоғалту ықтималдығы жоғары. Мысалы, “лайк” сөзін “ұнату” деп аудару кезінде оның әлеуметтік желідегі нақты мағынасы толық қамтылмайды. Себебі “лайк” – тек ұнату ғана емес, сонымен қатар қолдау, қызығушылық білдіру сияқты қосымша мағыналарды да білдіреді.

2. Мәдениетаралық айырмашылықтар. Жаңа сөздер көбіне шетелдік мәдениеттен келетіндіктен, олардың қазақ мәдениетімен сәйкестігі болмауы мүмкін. Мысалы, “челлендж” сөзін “сынақ” немесе “шақыру” деп аударуға болады, бірақ бұл аудармалар бастапқы ағылшын тіліндегі мағынаның барлық қырын жеткізе алмайды.

3. Қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктері. Жаңа сөздер кейде қазақ тілінің грамматикалық жүйесіне сәйкес келмейді. Мысалы, “сторис” сөзін қазақша көпше түрде қолдану үшін “стористер” деп айтуға тура келеді. Бұл сөз бастапқы қалпынан алыстап, түсініксіз болып кетуі мүмкін.

Жастар тіліндегі тренд сөздерді қазақ тіліне бейімдеу үшін бірнеше әдіс қолданылады:

- *Жаңа сөздерді қазақ тілінің дыбыстық заңдылықтарына сай бейімдеу.* Кейбір сөздерді аудармай, олардың қазақ тіліндегі дыбыстық ерекшеліктеріне сәйкес икемдеу арқылы қолдануға болады. Мысалы, “хайп” сөзін өзгеріссіз қабылдап, жастар арасында кеңінен таратқан абзал. Себебі оны қазақ тіліне аударғанмен ол сөз түсініксіз болып, мағынасын жоғалтып алуы мүмкін.

- *Жаңа балама терминдер ойлап табу.* Кейбір терминдерге жаңа қазақша балама жасау арқылы аударуға болады. Мысалы, “блогер” сөзін “жазбагер” немесе “желіші” деп қолдану арқылы жаңа терминдер қалыптастыру.

- *Бірлескен тілдік жұмыс жүргізу.* Лингвистер, аудармашылар, жастар және әлеуметтік желі белсенділері арасында жастар тіліне енген жаңа сөздерді бірлесіп талқылау, олардың қазақша баламаларын ұсыну арқылы қазақ тілінде жаңа терминдерді қалыптастыру қажет.

Жастар арасында кеңінен қолданылатын кейбір тренд сөздер мен олардың қазақ тіліндегі қолдану мысалдары:

«Краш» - ұнату немесе ғашық болу сезімі;

«Фейк» - шындыққа жанаспайтын ақпарат немесе жалғандық;

«Изи» – ағылшынша «easy» деген сөзден шыққан, оқылуы бойынша қолданады, аудармасы "оңай" дегенді білдіреді;

«Хейт» – біреуді ашықтан-ашық ұнатпау, теріс пікір білдіру, ол кейде біреуді әлеуметтік желілерде біреуді қорлау кезінде қолданылады;

«Гоу» – ағылшынның "go" деген сөзі, бердеңені бастауға немесе бір жерге баруға арналған шақыру ретінде қолданылады. Бұл сленгіні қолданатындар "гоу" дегеннің өзін ұзақ көріп, оны "го" деп жазады;

«Сорян» – «sorry» сөзінің қысқартылған нұсқасы.

Заманауи тренд сөздердің қолдану қасиеттері:

Креативтілік: Жастар сленг сөздерін жасауда шығармашылық тұрғысынан еркіндікке ие. Олар жаңа сөздер құрастырады, бұрыннан бар сөздердің мағынасын кеңейтеді немесе өзгертеді. Мысалы, “сорян” (sorry) термині жастар арасында кеңінен таралып, “кешір” деген мағынада қолданылуда.

Жылдамдық: Сленг сөздері көбінесе қысқа және түсінікті болуымен ерекшеленеді. Жастар арасында жылдам ақпарат алмасу үшін мұндай сөздердің пайда болуы өте тиімді.

Символизм: Сленг сөздері жастардың белгілі бір әлеуметтік топтарға немесе мәдениетке жататындығын көрсетеді. Мысалы, “хейт” сөзі жастар арасында теріс пікір білдіруді білдіреді, ол кейде біреуді қорлаумен қатар, әлеуметтік медидадағы контекстте қолданылады.

Контекстуалдық қолдану: Сленг сөздерінің мағынасы көбінесе контекстке байланысты. Бір сленгтің бір контексте қолданылуы басқа контексте мүлдем өзгеруі мүмкін.

Жастар арасында белсенді қолданылатын жаңа сөздер мен сленгтер де жаргон түріне жатады, өйткені олар заманауи мәдениеттен туындай отырып, белгілі бір жас санаты мен топтың өзіндік ерекшелігін көрсетеді. Жаргон – бұл белгілі бір әлеуметтік топтар немесе кәсіби қауымдастықтар қолданатын ерекше сөздік қор немесе сөйлеу мәнері. Жаргон көбінесе сол топ мүшелерінің бір-бірін жылдам және нақты түсінуіне арналған және сыртқы адамдар үшін түсініксіз болып келеді. Жаргон – белгілі бір әлеуметтік топқа тән сөздік қолданыстардың ерекше жиынтығы, және ол көбінесе сол топ ішінде арнайы мәнге ие.

Жаргонның ерекшеліктері мен функциялары:

Жаргонның басты ерекшелігі – оның бірегейлігі мен құпиялылығы. Жаргон сөздері көбінесе дәстүрлі сөздерден өзгеше мағынада қолданылады, сондықтан топтың ішіндегі адамдарға ғана түсінікті болады. Жаргонның негізгі функциялары мыналар:

- *Топ ішіндегі сәйкестікті күшейту:* Жаргон топ мүшелері арасындағы бірегейлікті арттырады, өйткені ортақ сөздер мен кодтар қолдану сол топқа жататындықты көрсетеді.

- *Құпиялылықты қамтамасыз ету:* Жаргонның көмегімен белгілі бір ақпаратты сыртқы адамдардан жасырын қалдыруға болады, себебі сол сөздер тек ішкі адамдарға ғана түсінікті болады.

- *Қарым-қатынасты жеңілдету:* Жаргон сөздері көбіне қысқа және нақты, сондықтан олар ақпаратты жылдам жеткізуге арналған.

Жастар жаргоны – заманауи мәдениеттің ажырамас бөлігі және ол жастардың қарым-қатынасында маңызды рөл атқарады. Жастар жаргоны интернет пен әлеуметтік желілердің кең таралуымен бірге қарқынды дамып келеді. Мұндай жаргонға көбінесе ағылшын тілінен енген сөздер мен сленгтер кіреді. Мысал ретінде келесі сөздер мен фразаларды атап өтуге болады:

«Топ» – ағылшынша «top» деген сөзден шыққан, ең үздік, жоғарғы деңгейдегі нәрсе немесе адам деген мағынада қолданылады;

«Универ» – орыс тілінен енген, «университет» сөзінің қысқартылған түрі;

«Рофл» – ағылшынша «Rofl» сөзінен шыққан, әзіл мазақ ету қалжындау кензінде қолданылады;

«Общага» – орыс тіліндегі «общезитие» сөзінің қысқартылған түрі, қазақ тілінде бұл жатақхана;

«Кринж» – ағылшын тіліндегі «cringe» сөзінен енген, ыңғайсыз немесе ұят жағдай, жағымсыз сезім тудыратын әрекет;

«Окей» – ағылшын тіліндегі «okay» сөзінен шыққан, келісімді білдіру үшін қолданылады;

«Хайп» – ағылшын тіліндегі «hype» сөзінен шыққан, назар аудару, танымал болу, шу тудыру кезінде қолданылады;

«Чилл» – ағылшын тіліндегі «chill» сөзінен шыққан, жастар арасында демалу немесе босаңсу деген мағынада қолданылады;

«Тренд» – ағылшын тіліндегі «trend» сөзінен алынған, қазіргі уақытта танымал бағыт немесе сән деген мағынада қолданылады.

Жастар жаргоны тұрақты дамып отырады, өйткені трендтер мен жаһандық мәдениет оның негізгі көзі болып табылады. Жаңа тренд сөздерге қатысты қоғамда әртүрлі пікірлер қалыптасады: бір бөлігі оларды қазақ тілінің дамуы үшін қажеттілік деп санаса, ал екінші бөлігі жаңартылған тренд сөздер қазақ тілінің шұбарлануына алып келеді деген сыни көзқараспен қарайды. Бұл мәселеде тіл мамандары мен қоғам арасындағы ашық пікір алмасулардың рөлі үлкен. Жастар тіліндегі жаңа сөздерді қабылдау үрдісіне қалың көпшілікті тарту қазақ тілін дамытуға оң ықпал ете алады. Ол үшін ең алдымен жаңа тренд сөздердің қазақ тіліндегі қолданылуын зерттеу керек. Жастар тіліндегі жаңа сөздер мен терминдерді қазақ тіліне аударудың және бейімдеудің тиімділігін арттыру мақсатында оларды жүйелі түрде зерттеп, қолдану тенденцияларын талдау қажет. Бұл зерттеулер қазақ жастарының қазіргі кездегі тілдік қажеттіліктерін жақсы түсінуге көмектеседі, сондай-ақ жаңа терминдер жасау үшін пайдалы болады.

Қорытынды

Жастар тіліндегі жаңа сөздер мен трендтерді қазақ тіліне аудару тілдік және мәдени ерекшеліктерге байланысты бірқатар қиыншылықтар туғызады. Бұл мәселелерді шешу үшін қазақ тілінің байлығын және икемділігін пайдалану қажет. Жаңа сөздерді қазақ тілінде бейімдеп, аудармашылар мен лингвистердің бірлескен жұмысын жүргізу арқылы қазақ жастарының тілін заман талабына сай жаңартуға және дамытуға болады. Жастар тіліндегі жаңа сөздер мен терминдер тек тілді байытып қана қоймай, сонымен қатар жастардың өзіндік жеке тұлғасын қалыптастыруға, өз ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілерде немесе интернетте кең таралған тренд сөздер жастардың басқа елдердегі замандастарымен ортақ тіл табуына ықпал етеді. Бұл құбылыс жаһандық мәдениет алмасудың бір бөлігі ретінде жастардың көзқарасына, құндылықтарына әсер етіп, тілдің де әлеуметтік рөлін күшейтеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сатыбалдиева Ж.Б. (2021). Жастар тіліндегі жаңа сөздер: пайда болу себептері мен аударудағы қиындықтар. Қазақстандағы лингвистикалық зерттеулер.
- 2 Молдабекова Р.С. (2018). Қазақ тіліне енген ағылшын тіліндегі жаңа терминдер: аударма тәжірибесі. Тілдік инновациялар.
- 3 Мирзаева Г.М. (2019). Жастардың коммуникациясындағы жаңа трендтер: проблемалар мен шешімдер. Тіл және мәдениет.
- 4 Насиров А.Р. (2022). Жастар тіліндегі сленг: сипаттамасы мен қолдану ерекшеліктері. Журналистика және тіл зерттеулері.
- 5 Ақжол Р.Т. (2020). Тіл мен қоғам: Жастар жаргоны мен әлеуметтік медианың ықпалы. Қарағанды: ҚарМУ баспасы.
- 6 Галкин А.С. (2018). Жаргон және сленгті тіл білімінде зерттеу: Теория мен тәжірибе. Санкт-Петербург: РГГУ баспасы.

ХАЛҚЫ ҮШІН ТУҒАН ЕРДІ ЕЛІ ӨСІРЕДІ

М. ЖҰМАДІЛЛӘ

2 курс курсанты РЭжБЭИИ

Р.М. КУСАИНОВА

т.ғ.к., ӘГП оқытушысы, РЭжБЭИИ

Қазіргі таңда біз қазақ халқының аса дарынды қолбасшысы, соғыс өнерінің асқан шебері, ерлік даңқы жер жарған ұлттық батырымыз Бауыржан Момышұлының асыл қасиеттері арқылы жастардың бойында тамаша қасиеттер дарытуға басты назар аударамыз. Табиғатынан артық туған, тілге шешен, еліміздің салт дәстүрінің кемел білгірі Бауыржан Момышұлының есімі бүкіл жершарына белгілі. Бүгінгі ұрпақ батырдың әділеттілігі, өз халқын ағынан жарыла жақсы көруі мен оның өткенін, қазіргісін, болашағын ойлап, өмірінің соңына дейін қайрат қылуы, елдікті, ерлікті мұрат тұтуы, досқа адал, дұшпанға бас иемейтін өр мінезділігі сияқты асыл қасиеттерін өнеге тұтады.

Қазақта «ұяда нені көрсе, ұшқанда соны іледі» деген сөз бар. Халық қаһарманы, аты аңызға айналған батыр Бауыржан Момышұлы да бірден саңқылдаған даусы жеті қат көкті жарып жерге жететін қыран болып қалықтаған жоқ. Біріншіден, сол қыран мінез «қанына тартады», дегендей қанымен берілген болса, екіншіден қыранға тән көптеген қасиеттер жанұясындағы, елдегі тәрбиемен дарыды.

Бауыржанның атасы Имаш өте көреген, шешен кісі болса керек. Дүниенің есігін жаңа ашқан немересіне былай деп бата берген екен:

Алатаудың қыраны мол еді –

Қырағы болсын, құлыным.

Қойнауы суға мол еді –

Бұлағы болсын, құлыным.

Елінің тілегі зор еді –

Шырағы болсын, құлыным.

Ата тілегі оң еді –

Құмары болсын, құлыным.

Бұл жер батырлар төрі еді

Сыңары болсын, құлыным [1,8].

Атасының асыл сөзі дарыған Бауыржан қырандай қырағы, шырақтай жарық, бабаларындай батыр болып, халқымыздың тарихында, ұрпақтың жүрегінде қалды.

Балалық шағын еске алып батырдың жазғаны: «Қайран, балалық-ай десеңші! Алыста қалған арайлы, адал тандарым менің. Онда мен кішкентай сәби едім.

Қария кісілердің сақалынан қасиет-қадір белгісі көрініп тұрар еді маған. Ер мінез жігіттердің кесек тұлғаларынан, қақбаулары сылдыраған қыз-келіншектердің жүріс-тұрысынан мен адамзаттың асқақ сұлулығын түйсіксіз байқағандай болармын. Солардың бәрі мені аймалап, сүю үшін жаратылған жандар сияқты сезілуші еді» [1,17]. Сәби шағынан бауырының ыстығын, жанының жылуын немерсінен аямай оны аймалап, сүйіп өсірген әжесі Қызтумас болатын. Ол кісінің әр бір сөзі, қимылы, ісі, мінезі бәрі бәрі болашақ жазушының жадында жатталып қалыпты. «Ертексіз өскен бала рухани мүгедек адам», «Бесікте жатқанда құлағына ананың әлди әні сіңбеген баланың көкірегі кейін керең боп қалмаса деп қорқамын», деді кезінде жазушы. Шынында да қазақи мінез, еліне деген ыстық сезімі біріншіден ананың сүтімен, екіншіден әженің әлдиімен даритынын батырдың өмірінен көреміз.

Әжем маған малдың «тілін» ұғудан бастап ел тануға шейін үйретуші еді. Дүние тарихы, жаратылыс, шежіресі, жан-жануар болмысы жайлы алғашқы әңгімені әжемнен естігенімді, адамзат қауымының қалыптасуы туралы тұңғыш мағлұматты әжемнен алғанымды қалай ғана ұмытармын? дейді.

Бауыржанның әкесі «өз бетінше оқып тоқыған адам». Араб әліппесінде, орыс әрпінде үйреніп, «есеп қисапқа да» жақсы болған. «Өз жанынан өлең шығарып, жиын тойда айтысқа да түсіп жүріпті». Әжесі «балаларымның ішіндегі еті тірісі осы болды» дейтін көрінеді. Сондықтан да Момыш ат жалын тартып мінген халге жеткенде әкесі Имаш шаруа билігін соның қолына береді. Содан бастап ағайын туғандардың арасындағы барлық қатынас, ас той, дау дамай бәріде Момыштың араласуынсыз шешілмеген. Ел алдында қадірі үлкен болғаны, соншалық тіпті ауылдың атын Момыш ауылы деп атап кеткен көрінеді. Білімділігі, көрегендігі шығар Момыш жиырма сегіз жасында ауылдың старшыны сайланады да, он жеті жыл старшын болып тұрады. Әділдігін көрген ел оны «тура Момыш» атап құрметтеген. Дүние, мал жинағанды қаламаған қолы ашық кісі болыпты. Бауыржанның бойынан әкесінен дарыған осы қасиеттердің бәрін байқауға болады.

Бауыржан Момышұлы әкесінің қазақтың салт дәстүрін, үлкенді сыйлау сияқты қасиеттерінің жоғары болғанын, әкесінің нағашысын қол қусырып, иіліп қарсы алатыны жайында жазғаны бар. Ал өзінің еңбекқорлығының түп төркіні әкесінде жатқандығын да баяндайды. Момыш он саусағынан өнер тамған ұста, етікші, зергер болған адам. Өте алыста, бұлдыр сағым болып елестейтін кездерді еске алғанда Бауыржан: «Біздің үйдің іші қартайған Имаш бабамнан бастап, есін енді енді біліп келе жатқан баласына дейін жеген нанын табан ақы, маңдай терімен тапқан. Ешкімді жалдамаған, ешкімге жалданбаған», деп жазады. Міне, осы тәрбие болашақ жауынгерді қандай жан азабына салған жағдай болсада төзіп, өз ақылымен, өз күшімен, өз еңбегімен тұйықтан жол тауып шығып, тағдырдың салған тәлкегін табандылықпен қыңқ етпей көтеруге үйреткен.

Әкесінің ел басқару үлгісі қиын қыстау кезеңде ұлы үшін қол басқару үлгісі болды. Көп нәрсені дер кезінде атқармаса өкінішке әкелетінін әкесінен естіген. «Егінді салуда бір күн кешіксең өнім ала алмайсың» дейтін. Осы сөз есіне түсіп қарбалас шақта шешім қабылдағанда бір сәт кешіксе жеңіске жете алмайтынын түсінді.

Адам әкесін мақтан тұта алатын болса ол еш уақытта жамандыққа бара алмайды, себебі біріншіден алдында әкесінің үлгісі тұрады да, екіншіден әкем не дер еді деген ой болады.

Бауыржан әскери болып алыс сапарға жүрердегі әкесінің берген батасын қиын кезде қайта қайта еске алып жүріпті. «Ер жігітке бәрі сын. Арынды болсың шабысың, алымды болсын табысың, найзадай болсын намысың. Қиындық көрсең мұқалма, ауырлық көрсең жұқарма» деген сөздер қаншама рет ойына оралып ұлдың намысын қайрады. Ажал төніп талай рет жан алқымынан алған сәттерде де алдында әкесінің бейнесі тұрғаны сөзсіз.

«Мен жазғанда әкем қарап тұрғандай болады», деп Бақытжан айтқандай, Бауыржанда «Әкем не дер еді?», деп әр ісін әкесінің тұрғысынан қарауды үйренген. Ал кейінгі ұрпақтың батырлары Бауыржан не дер еді деп өсті. Егерде Баукеңнің шығрамасындағы:

«Мен қазақпын жаралған, сүт пен еттен.

Менде ар бар, менде ой бар жан тебіренткен.

Халқымның қарапайым бір ұлымын,

Жанымды арым үшін құрбан еткен», деген жолдарды оқымаса желтоқсан қаһарманы Қайрат:

«Қазақ деген затым бар

Қайрат деген атым бар.

Еркек тоқты құрбандық,

Атам десек атыңдар», деп айтар ма еді?

Осы сәтте оның көз алдында «Қиындық көрсең мұқалма, ауырлық көрсең жұқарма», деп батыр ағасы тұрған шығар. Міне ерліктің атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа жалғасуы.

Бала Бауыржанның жүрегіне батылдықты ұялатқан, болашақ өмірінде көп көмек етер ой түйсік қалдырған адамның бірі көкесі Момынкұл еді. Асауды құрықсыз көндіргенін жазғанда жазушының оның іс қимылына сүйсініп отырғаны анық сезіледі. Ағасының асқан ептілігін, шапшаңдығын және ойланбастан қаптаған қолға жалғыз да шапқан ертедегі батырларға тән батылдығын айтады. Көкесі көкпар, күрестерде алдына жан салмайтын адам болғанын баяндай келе Бауыржан оның ізеттілігін, үлкенді қалай сыйлағанын атап кетеді. Жас Бауыржан әкесі мен көкесінен көрген осындай өнегелі істерінен үлгі алып өскен. Той думанға араласып сауық құрғанды ұнататын көкесі өзі де қыстың ұзақ кешетерінде халық жырларын, қисаларды әндетіп оқып елді риза қылатын болған.

«Көкем жарықтық» өле өлгенше ел ішінің ең қалаулы жыршысындай өтіп еді ау. Қисалардың маржандай тізілген таза тілі, оралымды ойы, қиял жетпес теңеулері, ертіп отыратын екпінді, ұйытып тастайтын ұйқасы тыңдаушының жан сарайын жарқыратып жібергендей сезілетін. Мен осынау халық қазыналарын алғаш рет ақындардан, Көкем сияқты көзі ашық білімділерден сіңіргем. Солардан дәм татып, солардан сусындағам», дейді [1,43]. Білімге құмар жас жүректің сусынын қандырған осы баға жетпес байлық өмір бойы азығы болды емес пе?

Осылай халық қазынасынан қанып ішпесе елі көкке көтерген ақиық жазушы болар ма еді, біз мақтан тұтып ол туралы ақиқатпен аңызды араластырып айтар ма едік?

Көкесінен көрген естігендері жаудың ортасында жүргенде талай ойға оралып, талай ерлікке жетелеген. Өздері қоршауда жүріп шабуылға шығу халқының батылдығын көріп, біліп өскен батырдың батырының қолынан ғана келеді. Қаншама рет батальон өте ұтымды маневр жасап, адамдар мен техниканы сақтай отырып қоршаудан шықты. Егерде жас кезінде жыр қисалардан қазақ батырларының соғыс тәсілін естіп, ұғып өспесе командир Бауыржан осыны істей алар ма еді?

Бауке жазушы болып өткенді сараптағанда мінез-құлқының қалыптасуына, өмірге, әсіресе атбегілік өнеріне көзқарасының қалыптасуына ерекше әсер еткен адам – деп, Аққұл атасын еске алады.

Атбегілік өнерінің, бәйге, көкпардың асқан білгірі, жылқыға деген сүйіспеншілігі туа біткен ерекше тұлға болған ол кісі. Өзіне жарасар тәкәпарлығы бар Аққұл атасының тіпті атқа отырысы да ерекше болып көрінетін айналаға.

«Аққұл ерде маңғаз отыр екен. Маған ер әбзелі ақ күміспен көмкерілген боз айғыр мен ақсақалды Аққұл екеуі осы сәтте біртұтас құйылған сом мүсіндей сезілген еді», дейді атасын елестетіп. Жылқының сұлулығы мен ақылына сүйсінбеген, разы болмаған халық жоқ шығар жер бетінде. Бірақ қазақтай жылқы жанын түсініп, аялай, сыйлай білген халық, кемде кем. Ондай иесін жылқыда барлық жан тәнімен ұға білген. Аққұл атасы осыны тек өмірімен емес, ажалымен де дәлелдеп кеткен кісі.

Көкпар десе арқасы қозып, бір орнында шыдап тұралмайтын Аққұл атасының көкпарда көрсеткен өнерін Бауыржан үлкен ризашылықпен суреттеген: «Сол ақ екен, қасқырға құйылған қырандай Аққұл ілгері ұмтыла берді... Біресе ерден ауып түсіп ат сауырын сағалайды, бірде көкпарды ат бауырынан әрі бері ауыстырады».

Жазушы көкпар ойыны туралы жазғанда, Жантөре, Момынкұл, Аққұл аталарының өнерлерін көрсеткен де көкпардың жігітке, болашақ ел қорғаушысына қаншама қажет екенін дәлелдейді. Көкпар ерден батылдықты, күш қайратты, ептілікті, шапшаңдықты, айла әдісті, ұшқыр ой, тапқырлықты талап етеді; шыдамдылыққа, қайсарлыққа, қайтпастыққа үйретеді, ерлікке жетелейді.

Ал көрермендерді шабыттандырады, шаттандырады. Осы жерде Баукеңнің көрегендігі тағы да байқалып тұр, себебі көкпар қазіргі олимпиадалық ойындарынан көбінен асып түсер өнер, жарыс. Сондықтан ұлтымыздың намысын қайрап, жігерін көтеретін болашағы зор ойын.

Кезінде өмірлері үшін күресте өткен бабаларымыз «ұрыста қолымнан қаруымды тастамай өлсем арманым болмас еді», дейтін көрінеді. Иә, талай рет қоршаған қалың

қолды жарып өткен батыр, соғыстан кейінгі өмірінде ерлікке айналдыра білді. Талай қиындықты, түсінбеушілікті, қызғанышты, өзгеде қоршаған кесепаттарды жарып өтіп адамдықтың шырқау биігіне көсіле жетіп, мәңгі даңққа ие болған жоқ па. Көкпар өнеріне қанып өспесе, ақылы асқан Аққұл атасы болмаса қайран Баукең осылай істей алар ма еді?

Өзін баладан атаға, адамнан данаға шейін өсірген ата әже, ата ана, тума туыс, ел тәрбиесі, деп түсінген Баукең елді біріктіретін, жастарды қасиетті ата жолына бағыттайтын салт дәстүрлерді, көпке үлгі болардай үлкендердің арасындағы қарым қатынастар туралы көп жазып, айтып кетті.

Билікке таласып отырғанның өзінде билер бір бірін қалай сыйлай білгенін, бір ауыз сөзге қалай тоқтай білгенін қазіргі «билерге» үлгі етпеді ме?

Немесе жанұяның тарыққан, ашыққан кезін жазғанда бірі тары, бірі сауын сиырын беріп көмектесіп, бала шағаны аман алып қалған елдің қамқорлығын барлығымызға үлгі етпеді ме?

Құда түсу, күйеу бала ұрын келу, қыздың елін аралау, қыз ұзату, той думан сияқты салттарда да жастарға өнеге болар көп жайлар жатыр. Олар: ата дәстүрін қастерлеу, тума туысты қадірлеу, қыз барған жерінде сыйлы болу үшін, елді ұятқа қалдырмау үшін бірлесіп жүгін жиып, киіндіріп, көмектесу, яғни «бір жеңнен қол шығару». Сонымен қатар той өнерлінің өнерін шындай түсетін, талаптының талпынысын күшейтетін, қиялдыға шабыт беретін мереке думан.

«Ұрпақ өзге жағымсыз қылықтарға еліктемесін десек осы мереке тойларымыздан айырылып қалмауымыз керек», дейді дана Баукең. Себебі, ұл ұлтын сүйіп мақтан тұту үшін, ол ұлтының тарихын, салт-дәстүрін, ұлттық өнер мәдениетін, өнегелі тұлғаларын жақсы білу керек. Адам мақтан тұтатын Отанын, шын сүйетін жарын, ардақтайтын ата-анасын ғана қорғайды. Бабасын, атасын, әкесін тану арқылы ғана өзін танып сыйлай алады.

«Өз қадірін білмеген, ел қадірін білмейді, деген кезінде Баукең. Өзін сыйлап, өзін түсіне алған кісі ғана өмірдегі өз жолын табады, өзгегеде жол көрсете алады.

Ұлы философ Сенекеден өмірдегі ең үлкен жетістігіңіз қандай дегенде «Өзіме өзім дос болғаным» депті. Біздің Баукеңде елін түсіну арқылы өзін түсінген адам және бәрімізді осыған шақырған дана.

Павел Степанович Белан «Бауыржанды ұлы қолбасшы деуге болмайды, себебі ол үлкен қолды басқарған жоқ», дейді [2,28]. Қолбасшы сөзінің анықтамасына келгенде дұрыс та шығар, бірақ өмір шындығын анықтар болсақ, ол нағыз қолбасшы. Себебі ол қалай жүзді, мыңды басқарса, солай түменді де басқарар еді.

Ит ішпес көлінің жағасындағы шайқаста Әбілмансұр атасының атын ұранға айналдырып «Абылайлаған» дауысы қазақ жігіттеріне қандай рух берсе, Бауыржан деген аттың өзі қазіргі жауынгерлердің рухын сондай биікке көтермеді ме. Бүкіл елдің рухын көтерген адамды қалай ғана ұлы қолбасшы деп айта алмаймыз?

Баукеңнің ұлылығы оның өзі үшін соғысқанында емес, сонау Кенесары, Садықтар сияқты болашақ қазақтардың намысы үшін соғысқанында. Тек біздер емес бізден кейінгі ұрпақтарда «осындай Бабамыз болған», деп мақтанып жүруіміз үшін, басымызды түсіріп емес, көкірегімізді көтеріп жүру үшін жанын шүберекке түйіп қан кешкен.

Ондай ерлікті ұрпағы еш уақытта ұмытпайтынына бүгін көз жетеді. «Ерлікті естен шығару халық қайғысы» дейді батыр өз сөзінде. «Әр жауынгер, әр ұл халықтың тірегі», десе біз әр ұлды уықпен, мемлекетті шаңыраққа теңер едік. Уық мықты болса шаңырақ шайқалмайды. Ал уықтың мықтылығы оның негізінде: неден жасалып, қалай дайындалғанында. Сол дайындаудың, яғни тәрбиелеу негізі неден жатқанын ұлы Бауыржан мына сөздеріен айтқан: «бірде бір ұстаз нақ өзімнің әжемдей, әке шешем мен ауылдың қадірлі ақсақалдарындай өсиеттің айдынында жүздіре алған жоқ». Ия, мол құлаш сермеп кез келген тасқыннан өту үшін, еркін қанат қағып Бауыржандай биікке көтерілу үшін әр адамның сарқылмас бұлақтай әжесі, асқар таудай әкесі, дархан даладай

анасы, теңіздей толқындаған елі болу керек. Сонда ғана Баукеңе сүйсіне қарағандай, ұрпағымыздың көкте қалықтағанына қызыға қарар едік.

Ер ажалды, ел мәңгілік. Сол мәңгілік ғұмырында жинаған даналықты ел ұлының қанына құйып, санасына сіңдіре алса адал Адам өсіреді. Ондай адам елінің даңқын өсіреді. Батыр Бауыржанды дүниеге алып келген даламыз, дана Бауыржанды тәрбиелеген еліміз әлі де талай ерлігіне әлем сүйсінетін; өнер, біліміне барша халық тамсанатын ұл қыз туатынына сенеміз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ұшқан ұя. Алматы, 2003.
- 2 Бағдар №1, 2004.

ҚАРУ-ЖАРАҚТАРДЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

А.Б. ҚУАТБАЕВ

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Д.А. УТЕНОВА

Мемлекеттік тіл кафедрасының доценті-цикл басшысы

«Қазақ халқының қару-жарақтарының шығу тарихы» тақырыбы, әсіресе қазіргі уақытта, тарихи, мәдени, әлеуметтік және әскери тұрғыдан өзекті болып табылады. Қазақ халқының қару-жарақтары тек әскери құралдар ғана емес, сонымен қатар халықтың өмір салты, дәстүрлері мен дүниетанымын көрсететін мәдени мұра болып табылады. Қару-жарақтардың эволюциясы, олардың шығу тегі мен қолданылу ерекшеліктері, қазақ қоғамының тарихы мен мәдениетінің терең қабаттарын ашып көрсетеді.

Біріншіден, қазақ халқының қару-жарақтарының шығу тарихы халықтың мәдениеті мен тарихын зерттеуде маңызды рөл атқарады. Қазақтардың дәстүрлі қару-жарақтары, олардың құрылымы мен қолдану тәсілдері, халықтың өмір салты мен соғыс тактикасын сипаттайды. Мысалы, садақ, найза, қылыш және қалқан сияқты қару түрлері, олардың қолданылу мақсаты мен әскери дәстүрлері, қазақ қоғамының әскери мәдениетінің ерекшеліктерін көрсетеді.

Екіншіден, қару-жарақтардың шығу тарихы арқылы қазақ халқының әскери тарихын, соғыс өнерін және қорғаныс стратегияларын түсінуге болады. Бұл ақпараттар ұлттық идентичтілікті қалыптастыруда, жастарға патриоттық тәрбие беруде маңызды рөл атқарады. Қазақ халқының ерлік дәстүрлері мен батырлық тарихы, олардың тәуелсіздік үшін күресіндегі рөлі, бүгінгі ұрпақ үшін тарихи сананы қалыптастыруда үлкен маңызға ие.

Үшіншіден, қазіргі заманда әскери тарих пен қару-жарақтардың эволюциясы халықаралық қатынастар мен қауіпсіздік мәселелерінде маңызды. Қазақ халқының қару-жарақтары мен әскери дәстүрлері, олардың қазіргі заманғы қауіпсіздік стратегияларымен байланысы, зерттеуге тұрарлық тақырып. Бұл аспект қазіргі заманғы әскери ғылым мен стратегияны дамытуға ықпал етуі мүмкін.

Сондықтан, «Қазақ халқының қару-жарақтарының шығу тарихы» тақырыбы тарихи, мәдени, әлеуметтік және әскери тұрғыдан өзекті болып табылады. Бұл зерттеу қазақ халқының қару-жарақтарының тарихи, әлеуметтік және мәдени аспектілерін ашып көрсету, сондай-ақ олардың заманауи қоғамдағы рөлін талдау мүмкіндігін береді. Зерттеу

барысында қару-жарақтардың өндірісі мен қолданылуындағы технологиялық өзгерістер, олардың халықтың өміріне әсері, сонымен қатар тарихи оқиғалармен байланысы да қарастырылады (1).

Тарихи контекстте, қазақ халқының қару-жарақтарының шығу тарихы ежелгі замандардан басталады. Алғашқы қару-жарақтар табиғи материалдардан, яғни тас, ағаш және сүйектен жасалған. Уақыт өте келе, металлургияның дамуы арқасында, қару-жарақтар да жетілдіріліп, күрделі форма мен функцияға ие болды. Мысалы, садақ пен жебе – қазақтардың аңшылықта және соғыста қолданған ең негізгі қаруларының бірі болып табылады. Қазақ садақтары көбінесе ағаштан жасалып, жоғары сапалы жебелермен толықтырылды.

Орта ғасырларда, қазақ халқының қару-жарақтары түркі халықтарының әскери дәстүрлерімен ықпалдасып, дамыды. Қазақтардың соғыс тактикасы мен қару-жарақтарының дизайны оларды соғыс алаңында тиімді етті. Бұл кезеңде қазақтардың қару-жарақтары тек соғыс үшін ғана емес, сонымен қатар олардың мәдениетінде, салт-дәстүрлерінде де маңызды рөл атқарды. Мысалы, қару-жарақтар мерекелер мен жоралғыларда, сондай-ақ батырлардың ерліктерін дәріптеуде қолданылды.

Осылайша, қазақ халқының қару-жарақтарының шығу тарихы – бұл көпқырлы ғылыми проблема, оның теориялық және практикалық компоненттері бір-бірімен тығыз байланысты. Бұл зерттеулер қазақ мәдениетінің, тарихының және әлеуметтік құрылымының тереңдігін түсінуге мүмкіндік береді. Қазақ халқының қару-жарақтары – бұл тек әскери құралдар ғана емес, сонымен қатар халықтың рухани байлығы мен мәдени мұрасының маңызды бөлігі (2).

Қазақтардың қару-жарақ өндіруі мен қолдану дәстүрлері олардың мәдениеті мен өмір салтына тығыз байланысты. Қазақ қоғамында қару-жарақ тек қана соғыс құралдары ретінде емес, сонымен қатар ұлттық идентификация мен ерлік символы ретінде де қарастырылған.

1. Қару-жарақтың шығу тарихы

Қазақ жерінде қару-жарақтың пайда болуы мен дамуы көшпелі өмір салтымен тығыз байланысты. Көшпенділердің өмірі мал шаруашылығымен, аңшылықпен және жаугершілікпен өтті. Сондықтан, қару-жарақ өндіру қажеттілігі туындады. Б.з.д. I мыңжылдықта қазақ жерінде темір өңдеу технологиясы дамып, алғашқы қару-жарақ түрлері пайда болды. Темірден жасалған қанжарлар, найзалар, садақтар мен жебелер, сондай-ақ, түрлі бронялар мен қалқандар қазақ жауынгерлерінің негізгі қару-жарақтары болды.

2. Қару-жарақтың түрлері

Қазақ халқында қару-жарақтың бірнеше түрлері болды. Олардың арасында:

– Садақ: Қазақтың ұлттық қаруы. Садақтың бірнеше түрлері болды, олар аңшылық пен соғыс кезінде қолданылды. Садақтың жебелері әдетте темірден немесе сүйектен жасалды.

– Найза: Найза ұзын, өткір ұшы бар қару. Ол жауынгерлік шайқастарда және аңшылықта қолданылды. Найзаның ұзындығы мен формасы әртүрлі болды, бұл оны әр түрлі мақсаттарға бейімдеуге мүмкіндік берді.

– Қанжар: Қанжар – қысқа, өткір қару. Ол көбінесе жақын шайқастарда қолданылды. Қазақтың қанжарлары әдемі ою-өрнектермен безендірілген, бұл олардың эстетикалық құндылығын арттырды.

– Броня мен қалқан: Қазақ жауынгерлері өздерін қорғау үшін түрлі бронялар мен қалқандарды қолданды. Бронялар көбінесе темірден немесе теріден жасалды, ал қалқандар көбінесе ағаштан немесе металлдан дайындалды (3).

Бүгінде этнографиялық зерттеулердің маңызы артып келеді, себебі олар қазақ халқының дәстүрлі қару-жарақтарын қолдану мәдениетін, олардың әлеуметтік және әскери рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Этнографиялық экспедициялар ұйымдастыру арқылы біз халықтың өмір сүру салты, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары

арасындағы байланысты зерттей аламыз. Бұл зерттеулер қазақ қару-жарақтарының тек әскери құралдар ғана емес, сонымен қатар халықтың мәдени мұрасының бір бөлігі екенін көрсетуге мүмкіндік береді.

Кросс-мәдени талдау да маңызды аспект болып табылады. Басқа халықтардың қару-жарақ тарихымен салыстыра отырып, қазақ қару-жарақтарының ерекшеліктерін анықтау, олардың мәдени контекстін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл үшін әлемнің әртүрлі мәдениеттерінің қару-жарақ тарихын зерттеу, қазақ халқының әскери өнерінің басқа мәдениеттермен байланысын ашуға көмектеседі.

Бұл қару жарақтың шығу тарихын жастарға қызықты қылып жеткізу үшін ғылыми конференциялар мен семинарлар ұйымдастыру, саладағы мамандармен пікір алмасу, тәжірибе бөлісу – бұл білмейтін жас ұрпаққа өзіміздің тарихымыздың бір құндылығын біліп жүруге көп ықпалын тигізеді. Сонымен қатар, қазақ халқының қару-жарақтарының тарихын көрсету үшін көрнекі материалдар, көрмелер, музей экспозицияларын ұйымдастыру, халықтың мәдени мұрасын насихаттауға көмектеседі (4).

Заманауи технологияларды қолдану қазіргі кезде көп кездесіп жатыр соның ішінде, 3D моделдеу, виртуалды шындық (VR) технологияларын пайдалана отырып, қазақ қару-жарақтарының құрылымын және олардың қолданылуын көрсету, зерттеуді заманауи деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Білім беру бағдарламаларына қазақ халқының қару-жарақтарының тарихы туралы арнайы курстар енгізу, жастарға ұлттық мәдениетті таныстыруға ықпал етеді.

Қортындылай келе Қазақ халқындағы қару-жарақ өндіру және қолдану дәстүрлері тек тарихи маңызы бар емес, сонымен қатар, қазіргі заманғы мәдениеттің бір бөлігі болып табылады. Қазақтың қару-жарақтары олардың тарихы мен мәдениетінің айнасы ретінде қызмет етеді. Бүгінде бұл дәстүрлерді сақтау және дамыту арқылы қазақ халқы өзінің бай мәдени мұрасын құрметтеп, болашақ ұрпаққа жеткізуде.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Әбдәкімұлы Ә. Қазақ даласының жауынгерлік өнері – қазақ батырларының соғыс өнері, қару-жарақ қолдану әдістері туралы зерттеу.
- 2 Нұржанов Ә. Қазақтың дәстүрлі қару-жарақтары – қазақ халқының ұлттық қару-жарақтарының даму тарихы мен түрлеріне шолу.
- 3 Жетпісбай Б. Қазақтың соғыс қарулары – дәстүрлі қылыш, найза, садақ, қалқан сияқты қару түрлері туралы зерттеу.
- 4 Байпақов К. Қазақстанның ортағасырлық жауынгерлік мәдениеті – қазақ жауынгерлерінің қарулану ерекшеліктері мен әскери тактикасы туралы ғылыми еңбек.

ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ӨМІРІ – ЖАСТАРҒА ӨНЕГЕ

Е.Қ. ТЛЕУЛЕС

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Г.Д. РЫСБЕКОВА

*филология ғылымдарының магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының аға оқытушысы Радиоэлектроника және
байланыс әскери инженерлік институты*

Қазақ халқының тарихы – ерлік пен батырлықтың жарқын үлгісі. Бүгін де батырлардың ерлігі мен өнегелі өмірі тек тарих беттерін де емес, жастардың санасында да

сақталуы тиіс. Батырлардың қайсарлығы мен патриотизмі өскелең ұрпаққа үлкен өнеге болып табылады.

Қазақ халқы ғасырлар бойы сыртқы жаулардан қорғану үшін күрес жүргізген. Осы жолда ұлттың азаттығы үшін жанын қиған Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Наурызбай батыр, Сұраншы, Баян, Райымбек батырлар.

Қабанбай Қожағұлұлы – 1692 жылы дүниеге келіп, 1770 жылы қаза табады. Кейбір мәліметтерде «Алакөлге малынып жатқан Барқытбелдің күнгейінде дүниеге келген нәрестені ата-анасы азан шақырып, Ерасыл деп ат қойыпты» (1, 736.). Арқада туып, Арқадағы Есіл мен Нұра ортасындағы Қабанбайдың Үшбұлағы аталатын жерде дүниеден өткен деседі. Ал сүйегі Үшбұлақтан 3 шақырым жерде «Найман қорым» аталатын қырдың үстінде. Батырдың өмірбаянына қатысты тарихи деректерді Амангелді Төлемісов жинақтап, өз баяндамасында қалың қауымға ұсынды. «Ту көтеріп, ел қорғаған сүйікті батырына халық Ерасыл, Нарбала, Избасар, Қабанбай, Хан батыр, Дарабоз, Көкірек әулие деген ат-есімдер берген», – дейді тарихшы. Баяндамашының деректері бойынша, Қабанбай батыр Қытай жазбаларына 1757-1758 жылдардан бастап «қазақтың туму Батұлы – яғни бас батыры» ретінде хатқа түсіп, Қазақ хандығының Абылай, Әбілпейізден кейінгі 3-ші ірі тұлғасы, кейде Абылай, Әбілпейіз, Әбілмәмбеттен кейінгі 4-ші ірі тұлғасы ретінде аталып отырады. Циянлұң патшаның 1760 жылы 25 наурыз күні Қазақ хандығына жолдаған хатында: «Қазақтың Аблмамбет, Абылай, Әблпейіз және Қабанбайларына...» деген есімдердің аталуына қарап біз осындай тұжырымға келеміз. Мұның өзі сол Абылай заманында өткен қазақтың ұлы жыраулары Бұхар, Үмбетей, Саршуаш, кейінгі Мәшһүр Жүсіп, Құрбанғали аталарымыздың Қабанбай батырды бар батырдың басына қойып жырлаған жырларымен және жазба деректерімен бірдей шығып отыр. Орыс деректеріндегі Қабанбай батыр туралы деректерді тарихшы былай тізеді. «Орыс тарихшыларының жазбаларында Қабанбай батыр айрықша аталып отырады. Орыс тарихшысы Кузнецовтің 1750 жылдардағы жазбаларында: «Қазақ қолының солтүстік шығыс бөлігін Қабанбай батыр бастап, оңтүстік шығыс бөлігін Абылай бастап жоңғарларды шығысқа қарай тықсырып барады» – деп жазса, тағы бір орыс тарихшысы Веляминов-Зернов 1752 жылдары Еділ қалмақтары Қытайға қоныс аудармақ болған кезде іргелес отырған Қарақалпақ елін өздерімен бірге зорлап көшіріп әкетпек, болғанда сол елді қалың қол бастап, құтқарып қалған адам қазақтың Қабанбай батыры екендігін жазған.

Қаракерей Қабанбай батыр бейнесі

Даңқты қолбасшы Қабанбай батырдың өмір сүрген жылдары, ұрыс алаңындағы ерліктері мен осы күнге дейін жарияланбаған мағлұматтар келесі ғылыми мақалада көрініс тапты. Қаракерей Қабанбай жекпе-жегі туралы А.Оспанбай: «Қазақтың бас батыры – Қабанбай 103 жекпе-жек өткізіп, оның барлығында жеңіске жеткен» (2, 56.) – деп атап өтеді. Көптеген әдеби-тарихи туындыларда Дарабоз батырдың образы әрқилы жасалды. Бұл туралы «Қазақ романдарындағы Қаракерей Қабанбай батыр бейнесі» баяндамасында Нұрдәулет Ақыш бірнеше шығарманы атап көрсетті. Қазақ халқының тарихындағы елеулі жаугершілік кезеңдер туралы шоқтығы биік дүниелердің қатарында Қабдеш Жұмаділовтің Қаракерей Қабанбай батыр тұлғасын негізге ала отырып жазған «Дарабоз» диалогиясын атап өтуге тиіспіз. «Дарабоз» – Қаракерей Қабанбай батырдың жоңғарлармен болған бір шайқаста көзге түсуіне орай, қатты риза болып кеткен Абылай ханның қойған лақап аты. Жазушы Қабанбай тұлғасын біржақты суреттеумен шектеліп қалмай, оны әр қырынан ашып көрсетуді жөн санаған. Қабанбайдың көптеген жекпе-жектерінің ішінде қалмақтың Шамал ханымен жекпе-жегінің бояуы қанық, әсерлі. Ол ең соңғы мәрте қас жауы Балдыбектің баласы Қарабекке найза сілтеп барып, аттан құлап түседі. Өйткені жетпістен асқан дімкәс қарт Қабанбайды ауру әбден меңдеген болатын. Сөйтіп өмірінің соңғы күндеріне дейін елін, жерін қорғау жолында соғысып жүріп, ат үстінде найзасын қолында ұстап жүріп жан тапсырады» деп түрлі тарихи деректер келтіреді. Әсілі, бұған дейін батырдың тұлғасын ашатын талай дүние жазылды, мектеп

жасындағы балалардың өзінен қазақ батырларын атап бер десе, Қаракерей Қабанбай батырдан бастайтыны шындық.

З.Сәнік., Б.Садықанұлы Қаракерей Қабанбай зерттеуінде: «Қалмақтың қамалын ала алмай Абылай іштей қатты тынады, ширығып амалсыз дағдарады. Ешкім бұзуға дәті шыдамаған кезде Қабанбай мен Еспенбет шығып бұзады. Осы көрініс жырда былай суреттеледі:

Бұзатын бір әдісті тапты батыр,
Бұзғанда айғайлады қатты батыр.
Неше мың болсадағы кейінгі әскер,
Қаптады «Қабанбайлап» артқы батыр.

Қысқасы қазақ жеңіп қалмақты алды,
Қабанбай «хандай» болып ардақталды.
Абылай Қабанбайды «хан» деп қақты,
Қымбатты Еспенбетке тонын жапты.

Осыдан кейін Қабанбай «Хан батыр» деп атанып, абыройы-атағы бұрынғыдан да арта түседі (3, 29 б.).

Қабанбайдың жерленген жері – Ақмола

Ә.Марғұлан атындағы Әдебиет және өнер институтының қолжазбалар қорында Қаракерей Қабанбай туралы 18 дастан сақтаулы. Зерттеуші Камал Әбдірахман батырдың жерленген жері жайында мынадай дерек келтіреді. «Аңыздар мен дастандар батырдың Арқада туып, сонда қайтқаны, жерленгені жөнінде бір ауызды. 1897 жылы Көктұмадағы найман түселінде батырдың тікелей ұрпағы төбе би Сүлеймен мен Маусымбай шежіреші айтып отырып, Кәрібай ақынға «Байжігіттің үйленуі», «Қабанбайдың жаралмышы», «Мұрын Байжігіт» атты дастандарды жырлатыпты, жазғызыпты. Бұлардың түпнұсқасы Астанадағы «Отырар» кітапханасында сақтаулы. Байжігіттің үйленген жері нақтылы айтылады, ол жер – «Жайлауы Дәулеткерей Есіл-Нұра» деп анық көзделеді. Аристов 1816 жылы «Аякөз» маңына байжігіттер деген келіп, қоныстана бастады. Олардың қытаймен екі ортадағы қатынасқа тигізетін әсерін зерттеу қажет» деп жазады. Тарих ғылымдарының докторы Н.Бекмаханова «Легенда о невидимке» атты кібатында былай дейді: «1740-1760 жылдары қазақ даласындағы игі жақсылар қауымдық, жайылымдық және қыстаулық жерлерді иемденіп болды. Қабанбай батыр Есіл мен Нұра өзенінің бойы мен Көкшетай төңірегін жайлады» деп жазады. Міне, аңыз, дастан, тарихи деректер бір жерден шықты. Қабанбай батыр Арқада туып, Арқада қайтыс болғаны тарихи шындық. Баяндамашының айтуынша, қазіргі топонимдер бойынша көптеген ұлы тұлғалардың туып-өскен және жерленген жерінен көз жазып қалудың себебі осы. Бұрынғы рулардың мекен еткен жері басқаша, қазіргі қонысы ауысып кеткен. Бұған дәлел көп. Жетісу жерінде қалмақтың батыры қоныстанса, Аягөзде байсуандар, жалайырлар отырған.

Қабанбай аманаты...

«Қаракерей Қабанбай аманаты тарихи сана және ұлт-ағарту кеңістігінде» атты баяндамасында Кәкен Қамзин «Дарабоз бабамыз талғампаз да сабырлы тарихтың, салиқалы елдің бел баласы. «Басқаша айтсақ, Қаракерей Қабанбай батырдың аманатын осы Көк бұйрығынан, қазақ халқына тиесілі ұлан-байтақ өрістен, сол қонысты жайлаған елдің береке-бірлігінен іздеген жөн. Оның аманаты ХХІ ғасырға аяқ басқан қазақ ұлтының сана инновациясынан, ғылыми-технологиялық қарыштауынан, мәдени-өнери өркендеуінен, ақжүрек-кеңпейілділігінен тарайды», – деді. «Қаракерей Қабанбай батыр ғұмырын зерттеу, шындығын айтар болсақ, бертінде қолға алына бастады. Оның өзіндік себептері де бар. 1930 жылы 18 қаңтарда Сейіт Жұмағұтұлы деген кісі Ілияс Жансүгіровке араб әліпбиімен хат жазады. Осы хатында ол басқа шығармалармен қоса «Қабанбай батыр өлеңі» – бір кітапша толық жібердім деп көрсетеді». Қазір еліміздің территориясында 25 мыңдай мәдени-тарихи ескерткіш бар екен. Енді батырларымыздың ерлігін өскелең ұрпаққа, болашақ жастарға насихаттау үшін Ұлы қолбасшыға арналған арнайы әскери,

дипломатиялық мұражай сол қатардан орын алу қажет. Сонымен қатар, Қаракерей Қабанбай батырдың ғылыми жағынан тиянақталған ғұмырнамасын шығару кезекте тұрған үлкен шаралардың бірі деп білемін. Осыларға қоса жаңа деректермен толықтырылған «Қаракерей Қабанбай батыр» энциклопедиясын дүниеге әкелу де – ауқымды істердің бірі. Қазір, өкінішке қарай, Мұқан Төлебаевтың деңгейіндегі композитор жоқ. Дегенмен «Қаракерей Қабанбай» операсын жаза алатын композитор табу да – болашақтың ісі. Оның үстіне Қаракерей бабамызға арналған көп сериялы көркем фильмнің сценарийін, түсірілімін қолға алатын мезгіл де жетті», – деп баяндамашы батыр рухына бағышталған іс-шаралар легімен бөлісті. Қазіргі кезде батырға көптеген ескерткіш орнатылды. Соның бірі – Стамбұлдағы Бахыркөй ауданының Киікті саябағында еңселі ескерткіш бар. Қытайдың Іле аймағында Қабанбайдың есіміне берілген шың бар. Аты аңызға айналған батыр – Қаракерей Қабанбайдың қазақ халқының басына күн туғанда жасаған ерліктері мен Отанына сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. Оны өз заманының кемеңгер тұлғалары – Бұқар, Ақтамберді, Үмбетей, Дулат, Тәтіқара, Сарышуаш кейіннен Ш.Уәлиханов, Құрбанғали Халид, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, С.Торайғыров, Б.Садықан, М.Әуезов, Е.Ысмайылов, Қ.Мұхамедханов, С.Ғаббасов, З.Қинаятұлы, т.б. ғалымдар жазып, талай ақындар Қабанбайдың ерлігіне өлең-жырларын арнаған. Батырлардың ерлігі халқымыздың жадында мәңгі сақталары даусыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жаманқараева А., Күздеубаева А. Қазақтың ұлы қолбасшысы - Қабанбай батыр // Қазақтың ұлы қолбасшылары. - Алматы: Принт-С, 2011. – Б. 71-79.
- 2 Оспанбай А. Қазақтың бас батыры – Қабанбай // Түркістан. 2017 ж. 14 мамыр. 4-5 б.
- 3 З.Сәнік Б. Садықанұлы Қаракерей Қабанбай: Аңыз, зерттеу, қиссалар. – Алматы: Жазушы, 2010. – 176 б.

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ ӘСКЕРИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАЗЫНАСЫ

О.Е. ГАПУРЖАНОВ

3-ші курс курсанты РЭжБӘИИ

С.Е. СУЛЕЙМЕНОВ

ӘГП кафедрасының оқытушысы РЭжБӘИИ

Бүгінгі күнде мен Радиоэлектроника және байланыс әскери инженерлік институтының курсанты және тәуелсіз Қазақстан Республикасының азаматымын. Ал бұл маған өз ойымды еркін білдіруге кепілдік береді.

Мені әскери қызметші және жай ғана Республика азаматы ретінде қазіргі қазақ жастарының өз тарихын ұмытып бара жатқаны қатты қанжылтады.

Бабамыз Әбу Насыр Әл Фараби айтқандай: “Тарихты білмей болашақты болжау қиын.” Сол себепті бүгін мен тәуелсіздік жолында өмір кешкен, қазақтың патриот нар тұлғасы Бауыржан Момышұлының тәуелсіз Қазақстанның ұлттық әскери саясатына сіңірген еңбегі туралы айтқым келеді.

Жалпы қазақ халқының тарихы сонау Александр Македонскийдің үстемдігі жетпеген жүрек жұтқан Сақтардан бастауын алады. VIII ғасырда қазақ жеріндегі тайпаларға жасаған Араб басқыншыларының да шапқыншылығы жеңіліспен аяқталған. XIII ғасырда ежелгі түркі тайпалары Шыңғыс хан әскерінің сол қанатын бастап, ержүректігімен көзге түскен. XV ғасырда Қазақ Хандығының құрылуы да жайдан жай

емес. Бойында осы бабалардың қаны ағып жатқан атамызды халқымыздың қаһарманы, Кеңес одағының батыры, атақты жазушы деп қана айта салу аздық етеді. Бұл сөздерге мен тағы: қазақтың тұңғыш әскери ғалымы, ойшыл философ, қазақтың біртуар қолбасшысы деген атақтарды қосар едім.

Бауыржан Момышұлының әскери таланты мен шеберлігі 1941 жылы Мәскеу астындағы шайқаста ашылып, сұрапыл соғыс барысында шындалды. Соғыстан кейін өз білімі мен тәжірибесімен бөлісуді жөн көріп, әскери Академияда тактикадан сабақ берген. Өкімет тарапынан оған жасалған әділетсіздікті бәріміз жақсы білеміз. Бірақ та бұл атамыздың асыл атын ешқашан төмендеткен емес, себебі тарихта шеніне байланысты емес, істеген ісіне байланысты қалады. Бауыржан атамыз қарапайым полковник шенінде қала тұра көптеген мықты қолбасшыларды білім нәрімен сусындатып, өз білгенін үйретіп, шеберлігін үстемдеткен.

1963 жылдың қарашасында Бауыржан Момышұлы өз лекциясында Куба қарулы күштерінің қолбасшыларына: “Егер сендер бірінші класстағы озық әскер құра білсендер – бұл сендерге бейбітшілікті сақтаудың кепілі болады. Қарулы күштер Отанның тәуелсіздігі мен мемлекеттің мүддесін қорғау үшін қажет” деген екен. Дәл осы ойды қазіргі Қазақстан Республикасының әлі күнге дейін толық жетілдірілмеген доктринасына қосса нұр үстінен нұр болар еді деп ойлаймын.

Ешкім де іштей батыр болып тумайды, батырлық та мінез секілді өскен орта, көрген тәрбиеге байланысты қалыптасады. Бауыржан Момышұлы жеке құрамды тәрбиелеуге ерекше мән берген:

командирлік өнердің басты мақсаты – жеке құрамның жүрегінің кілтін таба білу, бұйрықтарды берерде дәрежесін түсірмеу. Соғысатын техника емес – адам. Техника тек оның қолындағы қару ғана. Сол себепті тәрбие мен моральді факторға, әсіресе ұрыс үстінде ерекше мән берген шарт.

әскери қызмет мемлекеттің әр азаматына киелі міндет. Әскери қызметтен қандай да бір сылтаумен қашу өте үлкен қылмыс. Егер ол әскери қызметтен қашса демек ол жалған патриот, намысы жоқ адам.

әр азамат үшін әскердегі қызмет бұл – моральді және физикалық шындалатын мектеп. Әскер бұл – ішкі жан дүниенді тәрбиелейтін, сыртқы келбетінін жинақылығын келтіретін, қиын сәттерде адамгершілігінді сақтап қалуды үйрететін мектеп. Өз Отанын сүйетін әр азамат бұл мектептен өтуі міндет.

адамның әскерге дейінгі тәрбиесі де өте маңызды.

жауынгерлік дайындықтың жоғары деңгейі – қатаң әскери тәртіпке тікелей байланысты.

әр жауынгер заңдарды, әскери жарғыларды, командирлерінің бұйрықтарын бұлжытпай ұстануы тиіс.

әр жауынгер жоғары тәртіпті ұстанып, өз қаруын жоғары деңгейде қолдана білуі, әскери ұжымды құрметтеуі, қиын жағдайда жолдасына қол ұшын беріп, оларды жаман қылықтардан ұстап қалуы тиіс.

әскери тәртіпке қол жеткізудің ең дұрыс жолы – жеке құрамға түсіндіру арқылы ұйымдастыру. Бұйрықты қинап орындатқызу – ең қате шешім.

жеке құрам командирді үлкен ағасы ретінде қабылдауы тиіс. Ол қол астындағы адамдарды жекеше сөйлесу арқылы жан жақты білуі тиіс.

жеке құрам командирге, ал командир жеке құрамға сенуі өте маңызды.

командир өз жеке құрамын ашумен емес, ақылмен тәрбиелеу керек. Ол әділ болуы, жеке құрамды жайдан-жай мақтап, жайдан-жай сөкпеуі тиіс. Ешқашан жауынгердің қадыр-қасиетін түсіруге жол бермеу өте маңызды шарт.

Құрметті конференция қатысушылары, Бауыржан Момышұлы қазақ тіліне, ұлттың салт-дәстүріне, қазақ халқының тарихына да көп көңіл бөлген. Сол себепті Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің тәрбиелеу жүйесіне осы құндылықтарды жетілдіруді қолға алу керек деп ойлаймын. Халық пен әскер жақын түсінік. Біздің

әскерімізде қаншалықты көп ұлт өкілдері болғанымен, олардың рухтары қазақи болуы керек.

Бауыржан Момышұлының әскери-теориялық қазынасы бүгінгі күнге дейін өз күшін жоғалтқан жоқ. Сол себепті осы теорияны Қазақстан Республикасының әскери кадрларын тәрбиелеу жолында қолдану өте дұрыс шешім болар еді деп ойлаймын. Сонда қазағымның әскерінің мықтылығы одан әрі шындалар еді. Ал әскері мықты мемлекеттің тәуелсіздігі мәңгі болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Легендарный батыр: К 100 летию со дня рождения Героя Советского Союза Бауыржана Момышұлы. Документы, архивные материалы, воспоминания. - М.: Ленон, 2010. С.415.
- 2 Чистяков И.М. Служим отчизне. Военные мемуары. -М.: Воениздат, 1985. -С.288.
- 3 Голушко И.М. Солдаты тыла. – М.: Воениздат,1982.-С.274.
- 4 Бек А.А. Волоколамское шоссе. – М.: Советский писатель. 1981. –С. 274
- 5 Момышұлы Б.Б. Восхождение к отцу. - Алматы: Жалын, 1996. -С. 214.
- 6 Момышұлы Б.Б. Во имя отца. Роман-эссе. - Алматы: Жалын, 1991. -С. 214
- 7 Электронный ресурс - URL: <http://Историко-краеведческий сайт «Шуак»>
<http://www.shuak.kz> - это информационный ресурс по истории, культуре, литературе.
- 8 Чокін Ш.Ч. «Четыре времени жизни. Воспоминания и размышления». Алматы,1998 г.

ВОИНЫ ГЕРОИ СОВЕТСКОГО СОЮЗА - СЕВЕРОКАЗАХСТАНЦЫ, УЧАСТНИКИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941-1945 гг.

М. АСҚАРУҰЛЫ

*курсант 2 курса Академии Национальной гвардии
Республики Казахстан*

А.И. МИТЯЕВ

*полковник запаса, преподаватель кафедры военной педагогики и
психологии, Академия Национальной гвардии
Республики Казахстан*

Великая Отечественная война 1941-1945 годов стала одним из самых трагических и героических периодов в истории советского народа. Среди тех, кто сражался на фронтах войны, были и выходцы из Северо-Казахстанской области, проявившие мужество, стойкость и героизм. Многие из них были удостоены высшей военной награды СССР – звания Героя Советского Союза.

За годы Великой Отечественной войны в действующую армию было мобилизовано более 100 тысяч североказахстанцев – 25 тысяч из города, 75 тысяч из села, при этом население Петропавловка тогда составляло примерно 113 тысяч человек, в трудовую армию было направлено более 34 тысяч человек.

За проявленные мужество и героизм 56 воинов-североказахстанцев удостоены звания Героя Советского Союза, 11 стали полными кавалерами ордена Славы трех степеней. 32 тысячи североказахстанцев награждены орденами и медалями Советского Союза [1]. По данным Книги памяти Северо-Казахстанской области, в ходе войны боевые людские потери составили 45 364 человека, то есть каждый второй житель области не вернулся домой [2].

Мы помним и чтим память о наших Героях, земляках, отдавших свою жизнь на полях сражений.

Цель исследования – выявить и систематизировать информацию о Героях Советского Союза – уроженцах Северо-Казахстанской области, а также определить их вклад в Победу.

Задачи исследования:

1. Изучить биографические данные североказахстанцев, удостоенных звания Героя Советского Союза.

2. Проанализировать их боевые подвиги и влияние на ход военных действий.

3. Определить значение их подвига для современного казахстанского общества.

Объект исследования – североказахстанцы, участники Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., удостоенные звания Героя Советского Союза. Предмет исследования – боевые подвиги и их влияние на ход военных операций, а также современные формы увековечения памяти о воинах-героях североказахстанцах.

Актуальность исследования. Исследование боевых подвигов воинов-североказахстанцев в годы Великой Отечественной войны является важной составляющей изучения истории региона и воспитания патриотизма среди молодежи. Сохранение памяти о героях, и их вкладе в общую Победу над врагом, способствует формированию национальной идентичности, укрепляет уважение к истории и подвигам наших предков.

Научно-теоретическая значимость исследования: работа автора над содержанием данной статьи вносит свой вклад в исследование истории Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., в частности, роли воинов-североказахстанцев в достижении победы над фашизмом; способствует сохранению и систематизации информации о Героях Советского Союза – уроженцах Северо-Казахстанской области, что является основой для дальнейших научных исследований и публикаций.

Результаты исследования могут практически использоваться в образовательных программах по истории Казахстана и Второй мировой войны; способствовать популяризации исторического наследия героического прошлого наших предков, среди курсантов, помогая формировать патриотическое сознание у современной казахстанской молодежи; проведенное исследование содействует проведению общественно-политических мероприятий по увековечению памяти североказахстанских героев, участников войны, включая проведение тематических мероприятий и выпуск информационно-агитационных материалов.

Для достижения поставленных целей и задач автором использовались следующие методы исследования: анализ исторических источников – изучение архивных документов, мемуаров и материалов, связанных с подвигами североказахстанцев; сравнительно-исторический метод – сопоставление различных исторических данных для выявления закономерностей и особенностей участия воинов-североказахстанцев в Великой Отечественной войне; биографический метод – исследование жизни и подвига конкретных личностей, удостоенных звания Героя Советского Союза; систематизации и обобщения – структурирование и анализ информации о подвигах, наградах и исторических последствиях.

Жители г. Петропавловска и всей Северо-Казахстанской области с первых дней войны активно включились в мобилизационные мероприятия и оказания помощи фронту.

Уже на пятый день после начала войны из Петропавловска отбыл на фронт 702-й стрелковый батальон. По приказу командующего Среднеазиатского округа с 15 июля 1941 года в Петропавловске началось формирование легендарной 314-й стрелковой дивизии (позже – Кингисеппская ордена Кутузова) численностью личного состава 10 930 человек, которая в уже в августе 1941 года была направлена на Северо-Западный фронт [3]. Дивизия сражалась под Ленинградом, в Прибалтике,громила врага в Польше, Чехословакии. 23 марта 1945 года 314-ая дивизия была награждена орденом Кутузова II степени, а все стрелковые полки – орденом Александра Невского. 9 мая 1945 года части

дивизии перешли германско-чехословацкую границу, а 10 мая освободили г. Наход, 11 мая - Градец-Карлове, и в тот же день дивизия закончила свой боевой путь [1].

Если говорить о начале войны, то и у нас есть свои герои, среди них – Герой Советского Союза **Сергей Гаврилович Гуденко** (1915-1941) пулеметчик 120-го стрелкового полка 40-й стрелковой дивизии 39-го стрелкового корпуса 1-й Приморской армии Дальневосточного Краснознаменного фронта, первый из казахстанцев, удостоенных звания Героя Советского Союза [4].

Родился С.Г. Гуденко 25 сентября 1915 года в селе Калдаман Российской империи, ныне Мамлютского района Северо-Казахстанской области, в крестьянской семье. Украинец. Окончив начальную школу, работал в колхозе.

В Красной Армии с 1936 года. Участник боев у озера Хасан (29 июля - 11 августа 1938 года). Пулеметчик 120-го стрелкового полка (40-я стрелковая дивизия, 39-й стрелковый корпус, 1-я Приморская армия, Дальневосточный Краснознаменный фронт) комсомолец красноармеец Гуденко С. Г. при штурме высоты Заозерная 7 августа 1938

года одним из первых ворвался на высоту и, установив пулемет, открыл огонь по противнику. В ходе ожесточенного боя наводчик пулемета был убит, а Сергей Гуденко ранен, пулемет поврежден. Несмотря на это, сменив пулемет, мужественный боец метким огнем продолжал поддерживать наступающих пехотинцев, с честью выполнив боевое задание. За героизм и мужество, проявленные в боях с японскими милитаристами, указом Президиума Верховного Совета СССР от 25 октября 1938 года красноармейцу Гуденко Сергею Гавриловичу присвоено звание Героя Советского Союза с вручением ордена Ленина, а после учреждения знака особого отличия ему вручена медаль «Золотая Звезда» № 87 (Наградной лист: СГКА Ф.1370. Оп.3. Д.190. Л.19). В 1940 году окончил Киевское пехотное училище.

Сергей Гуденко встретил войну в июле 1941 года возле г.Волынска на Украине. Участвуя в Великой Отечественной войне, командовал взводом, потом пулеметного батальона Владимиро-Волынского укрепленного района. 23 июня 1941 года гарнизон дота до последнего патрона вел бой с врагом. Лейтенант Гуденко С.Г. погиб в этом бою. Похоронен во Владимиро-Волынском районе, восточной Украине г. Устилуг [5].

В боях за освобождение Украины и форсировании реки Днепр отличился наш земляк старший лейтенант **Абу Досмухамбетов** (1920-1943), командир 1-й стрелковой роты 229-го стрелкового полка (8-я стрелковая дивизия, 13-я армия, Центральный фронт), Герой Советского Союза.

Абу Досмухамбетов родился 15 июня 1920 в поселке Ушколь, ныне Кызылжарский район Северо-Казахстанской области Казахстана, в семье рабочего. В свидетельстве о рождении работником сельсовета на слух записан как «Дусухамбетов Аба» [6]. Абу Досмухамбетов рос и учился в селе Чебачье. Окончив школу, пошел работать в колхоз. Заведовал животноводческой фермой.

В Красной Армии с осени 1939 года. Окончил школу сержантского состава, командовал стрелковым отделением. Через год службы был назначен заместителем командира стрелкового взвода. В 1941 году отправлен на курсы младших лейтенантов. Весной 1942 года по окончании курсов назначен командиром стрелкового взвода 229-го стрелкового полка 8-й стрелковой дивизии 13-й армии Брянского фронта. Участвовал в боях на Курской дуге.

В составе 13-й армии Центрального фронта осенью 1943 года старший лейтенант Абу Досмухамбетов форсировал Десну, Днепр и Припять. Рота Абу Досмухамбетова в числе первых 22 сентября 1943 года переправилась на правый берег Днепра и захватила плацдарм у деревни Верхние Жары, прикрыв огнем переправу других подразделений

полка. Погиб Абу Досмухамбетов 5 октября 1943 года в бою с немецкими танками севернее Чернобыля. Похоронен в парке этого города.

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 16 октября 1943 года за успешное форсирование реки Днепр севернее Киева, прочное закрепление плацдарма на западном берегу реки Днепр и проявленные при этом отвагу и героизм старшему лейтенанту Абу Досмухамбетову присвоено звание Героя Советского Союза с вручением ордена Ленина и медали «Золотая Звезда» (Наградной лист: ЦАМО Ф.33. Оп.793756. Д.14. Зап.150009516). Награды: Медаль «Золотая Звезда» (16.10.1943). Орден Ленина (16.10.1943). Орден Отечественной войны 2-й степени (08.08.1943). Орден Красной Звезды (12.02.1943).

Именем Абу Досмухамбетова названы улицы в Чернобыле и Петропавловске, областная специализированная гимназия-интернат для одаренных детей в Петропавловске носит его имя. В Петропавловске на территории областной специализированной гимназии-интерната для одаренных детей им. Абу Досмухамбетова 8 мая 2008 года открыт бюст героя войны. Он изготовлен местным скульптором Бахытжаном Рамазановым [7].

В боевых действиях 314-й стрелковой дивизии особо отличился сапер, Герой Советского Союза **Павел Иванович Гончар** (1905-1943) – красноармеец Рабоче-крестьянской Красной Армии, участник Великой Отечественной войны, Герой Советского Союза (1943; наградной лист: ЦАМО Ф.33. Оп.793756. Д.11. Зап.150007162).

Павел Иванович Гончар родился в 1905 году в селе Смолянка Черниговской области. В 1907 году он вместе с родителями переехал в село Семиполка Сергеевского района Северо-Казахстанской области (ныне район Шал акына). В 1935 году стал трактористом, через 5 лет колхозники избрали его председателем колхоза «Пламя». 15 июля 1941 года Павел Гончар был призван в ряды Красной Армии. Он был направлен в 314 стрелковую дивизию, образованную в Северном Казахстане. 17 апреля 1942 года во время боев в районе села Свирь, П.И. Гончар, занимаясь расчисткой минных полей, заметил, что группа вражеских солдат направляется к разрушенному танку Т-34. Павел Иванович заблокировал путь врага и уничтожил восемь финских солдат. Командир батальона сообщил штабу полка, что группа солдат, среди которых старший сержант П. Гончар, проявила героизм в управлении переправой. Благодаря их самоотверженному труду на другом берегу реки было спасено несколько населенных пунктов. Во время прорыва блокады Ленинграда при участии Павла Ивановича был создан и успешный ледовый переход. За мужество, проявленное в боях за Ленинград, Павлу Ивановичу Гончару было присвоено звание Героя Советского Союза. Над общей могилой на Синявском возвышении установлен пятиметровый обелиск, на мемориальной доске которого золотыми буквами написано имя нашего земляка Павла Ивановича Гончара. В Сергеевке одна улица названа в честь Павла Гончара [8].

Битва за Днепр осенью 1943 года стала одним из крупнейших сражений в истории мировых войн. Это была такая крупномасштабная операция, в которой с обеих сторон (как пишут некоторые историки) было задействовано около 4 миллионов человек, 51 000 орудий, 2400 танков и 2850 самолетов. Трагической эта битва считается потому, что более половины ее участников погибли [9].

За мужество и отвагу, проявленные при форсировании Днепра, в январе 1944 года старшему лейтенанту **Жалелу Кизатовичу Кизатову** (1920-1999) присвоено звание Героя Советского Союза, о чем он, тяжело раненый, узнал только в госпитале.

Родился Жалел Кизатов 9 октября 1920 года в селе Булак (Северо-Казахстанской области Казахстана). В 1940 году окончил три курса сельскохозяйственного техникума. В том же году он был

призван на службу в Рабоче-крестьянскую Красную Армию. С сентября 1941 года – на фронтах Великой Отечественной войны. В 1942 году Кизатов окончил курсы младших лейтенантов.

К сентябрю 1943 года гвардии лейтенант Жалел Кизатов командовал взводом управления батареи 154-го гвардейского артиллерийского полка 76-й гвардейской стрелковой дивизии 61-й армии Центрального фронта.

Особо отличился во время битвы за Днепр. 28 сентября 1943 года Кизатов одним из первых переправился через Днепр в районе села Мысы Репкинского района Черниговской области Украинской ССР и произвел разведку системы ведения огня в немецкой обороне, после чего до 3 октября успешно корректировал артиллерийский огонь.

Указом Президиума Верховного Совета СССР «О присвоении звания Героя Советского Союза генералам, офицерскому, сержантскому и рядовому составу Красной Армии» от 15 января 1944 года за «образцовое выполнение боевых заданий командования по форсированию реки Днепр и проявленные при этом мужество и героизм» гвардии лейтенант Жалел Кизатов был удостоен высокого звания Героя Советского Союза с вручением ордена Ленина и медали «Золотая Звезда» (Наградной лист: ЦАМО Ф.33. Оп.793756. Д.21. Зап.150014315). В 1945 году Жалел Кизатов окончил Высшую офицерскую артиллерийскую школу. В том же году в звании капитана он был уволен в запас. Проживал в Кзыл-Орде, находился на партийной и хозяйственной работе. Умер в 1999 году, похоронен в г. Кзыл-Орда. За проявленные в годы войны мужество и героизм Ж. Кизатов награжден двумя орденами Ленина, орденом Отечественной войны 1-й степени, тремя орденами Трудового Красного Знамени и рядом медалей. В честь Кизатова установлены его бюсты в селе Покровка Есильского района, где он учился в сельскохозяйственном техникуме, и на его могиле в Кзыл-Орде [10]. Именем Жалела Кизатова названа улица в г. Петропавловске, на которой как раз и расположена Академия Национальной гвардии Республики Казахстан.

Таким образом, воины-североказахстанцы внесли значительный вклад в общую Победу над фашистской Германией. Их мужество и самоотверженность стали примером для будущих поколений защитников Отечества. Сегодня память о них сохраняется в названиях улиц, школ, музеях и памятниках в Северо-Казахстанской области.

Выводы:

1. Необходимо и дальше на системной основе продолжить работу по популяризации подвигов Героев Великой Отечественной войны среди казахстанской молодежи, используя современные мультимедийные технологии, социальные сети и интерактивные образовательные платформы.

2. В вузах, школах организовывать проведение регулярных экскурсий, выставок, тематических мероприятий, научных конференций, круглых столов, посвященных памяти Героев Советского Союза.

3. Поддерживать и расширять научные исследования, направленные на изучение малоизвестных страниц истории подвига героев Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Активно привлекать общественные организации к проектам по увековечению памяти героев.

Герои Советского Союза из Северо-Казахстанской области навечно вписаны в летопись Великой Отечественной войны. Их подвиги являются символом мужества, патриотизма и любви к Родине. Сохранение памяти о них – наш долг перед историей и будущими поколениями.

Список использованных источников

- 1 День памяти и скорби навечно в нашем сердце: каждый второй казахстанец не вернулся с полей сражений Великой Отечественной войны. / 22.06.2013 https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408606

- 2 Книга памяти: Северо-Казахстанская область [Текст]. – Алматы: Казак энциклопедиясы, 1999 – Т.4. – 645 с.
- 3 Кусаинов М. Тайны Синявинских болот и высот. Астана, 2004.–328 с.
- 4 Гуденко Сергей Гаврилович // Северо-Казахстанская область. Энциклопедия. – Издание 2-е, дополненное. – Алматы: Арыс, 2006. – С. 220-221. – 672 с.
- 5 Гуденко Сергей Гаврилович. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. / [Электронный ресурс]: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гуденко,_Сергей_Гаврилович#:~:text
- 6 Еловская Р. Он так и не узнал, что стал Героем // Газета Петуховского района «Заря». 2015. – № 18. – С.7. / [Электронный ресурс]: URL: <http://smi.kurganobl.ru/assets/files/7%2005%202015%20-%2018.pdf>
- 7 Дусухамбетов Абу. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. / [Электронный ресурс]: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Дусухамбетов,_Абу.
- 8 Гончар Павел Иванович / [Электронный ресурс]: URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/sko-shalakyn/press/article/details/51162>
- 9 Казимирчик Антонина. Герой Советского Союза Жалел Кизатов. Информационное агентство Петропавловск.news / [Электронный ресурс]: URL: <https://pkzsk.info/gerojj-sovetskogo-soyuza-zhalel-kizatov/>
- 10 Кизатов Жалел Кизатович. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. / [Электронный ресурс]: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Кизатов,_Жалел_Кизатович#:~:text

ЧТО ТАКОЕ ПАТРИОТИЗМ?

У. ЖАЙЛОБАЙУУЛУ

*курсант 3-го курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

С.Е. СУЛЕЙМЕНОВ

*преподаватель кафедры СГД Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Важнейшим источником жизнедеятельности нации, народа, государства, армии, личности, в том числе воина, является патриотизм. Трудно переоценить его роль в истории наших государств, в утверждении национальной гордости и достоинства, защите Отечества в периоды воин и других испытаний, обеспечении национальной безопасности. Именно в годы тяжелых испытаний, воин, переходных периодов связанных со сменой формации, за счет патриотизма народа удавалось сделать рывок для вывода страны из кризиса. Но сегодня понятие «патриот» трактуется с самых различных позиций, более того выступает объектом критики и обмана. И не только понятие. Высмеиваются, принижению подвергается само явление патриотизма как чувство возвышенной любви к Родине. Оказалась разрушенной система патриотического воспитания народа, молодого поколения, воинов армии. Создался духовно-нравственный вакуум при явном ослаблении военной мощи наших стран, боевой мощи их Вооруженных Сил. Не слишком ли много усердия положено на «разбрасывание камней» и не пришло ли время «собирать камни»?

В работе этой конференции, мы курсанты ВИИ РЭиС, граждане различных стран ОДКБ, я к примеру, представляю народ Кыргызстана, не претендуя на исторический анализ патриотизма предыдущих поколений и патриотизма на нынешнем этапе, хотели бы на фоне частных зарисовок жизненных путей истинных патриотов старшего поколения

постараться понять их. Что же ими двигало, когда они не щадя своих сил и жизни защищали свою Родину, чем же определен тот стержень, который отличает их от поколения нынешнего.

В годы тяжелых испытаний, как свидетельствует история, весь народ – лучшие его сыны и дочери, садились на коня, брали в руки копье и саблю, вставали против завоевателей, против врага. Имена наших предков – служили боевым кличем для всех джигитов, сражавшихся на поле брани и отстоявших нашу землю от нашествия врагов. Девяносто восемь мужественных сыновей и дочерей казахского и семьдесят четыре кыргызского народа за беспредельную храбрость удостоены звания Героя Советского Союза в самой тяжелой войне в истории человечества, 80-летие Победы которой мы отметим в мае 2025 года. Золотыми буквами вписаны в историю Великой Отечественной войны имена Талгата Бегельдинова и Бауыржана Момыш-улы, Нуркена Абдирова и Исмаилбека Таранчиева, Калыйнур Усенбеков и др., представлявших разные регионы, наших Республик. А на одной из красивейших площадей прекрасного города – в котором мы учимся - Алматы установлен памятник славным дочерям Азии-Алие Молдагуловой и Маншук Маметовой. Не застыли они в бронзе, а шагают как живые навстречу восходящему солнцу, заслоняя собой играющих с голубями мальчишек и девчонок. Не это ли символ жизни?! Их имена стали олицетворением силы духа и величия воли женщин Центральной Азии, горячо любивших свою Родину и в тяжелую годину с оружием в руках защищавших наше Отечество наравне с мужчинами. И сегодня мы говорим: вечная слава нашим предкам. Нынешнее поколение и поколение будущего обязаны им, гордятся их подвигом и прославляют их Аруах!

Список использованных источников:

- 1 Государственно-патриотическая идеология как фактор формирования духовного потенциала армии и флота. Научно-методический труд. Москва - 1999г. Военный университет.
- 2 Морально-психологическое обеспечение боевых действий советских войск в битве под Москвой. Москва –1995г. Военный университет.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АТЫ АҢЫЗҒА АЙНАЛҒАН ҰЛЫ – БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ

Н.А. АЛҒАШ

5 курс курсанты, РЭжБӘИИ

Р.Н. РОЗИЕВ

техника ғылыми магистрі, полковник.

РТӘ кафедрасының аға оқытушысы

Бауыржан Момышұлы – аты аңызға айналған тұлға. 2020 жылдың 24 желтоқсанында бүкіл Қазақстан халқы Ұлы Отан соғысының даңқты жауынгері, нағыз халық батыры, белгілі жазушының 110 жылдығын атап өтеді.

Бауыржан Момышұлы 1910 жылы Жамбыл облысында дүниеге келген. Жас кезінен бастап мұғалім, аудандық атқару комитетінің хатшысы, қаржыгер, милиция бастығы болып жұмыс істеген. 1936 жылы ол әскери қызметке шақырылып, болашағын Кеңес армиясымен мәңгі байланыстырады. Ұлы Отан соғысы жылдарында ол жалғыз қазақ-дивизия командирі болды. Ол ұзақ созылған соғысты ең алдымен аға лейтенант,

соңында полковник болып басынан өткерді. Сонымен қатар взвод, батальон, полкі және дивизия басқарушысы болған.

Момышұлының өмірбаянында Мәскеу түбіндегі шайқас ерекше орын алады. Ол 41-ші жылдың жазында генерал И.В. Панфиловтың басқаруымен Қазақстан мен Қырғызстанда құрылған 316-шы атқыштар дивизиясының құрамында соғысты. Сол кезде алғаш рет Б.Момышұлы туралы дарынды командир ретінде айта бастады. 7 қарашада генерал Панфилов Волоколамск бағытындағы ерліктері үшін аға лейтенант Момышұлын Ленин орденіне (сол кездегі елдің ең жоғары наградасына) ұсынды. Бірақ марапат қағазы туралы ақпараттың тағдыры әлі күнге дейін белгісіз.

Панфилов дивизиясының жауынгерлері мен командирлерінің ерлігі туралы белгілі жазушы А.Бекпен "Волоколамское шоссе" атты тамаша повестінде батыл жауынгер, қазақ офицері, біздің жерлесіміз туралы көптеген мәліметтер жазып қалдырған.

Командирлік дарыны мен жауынгерлерінің ерлігіне полковник Серебряковтың жауынгерлік хабарламасындағы «жаудың тылына дивизиядан 5 рет шығу арқылы қоршаған орта жағдайында арнайы міндеттерді орындай отырып, Бауыржан Момышұлы өзінің батальоны мен өзіне берілген бөлімшелерді сәтті шығарып, адам күші мен техниканы сақтап қалды» деп жазған жолдары дәлел бола алады. [1]

Бауыржан Момышұлының еліміз бен халқымыз үшін ең күрделі кезеңінде өзін аты аңызға айналған тұлға ретінде танытуына не мүмкіндік берді? Менің ойымша, ол өзінің еңбекқорлығы мен қызығушылығының арқасында 31 жасында үлкен жеке тәжірибеге ие болды. Оның әділеттілік, адалдық сезімдері оның қарамағындағы сарбаздарға барлық жауынгерлік тапсырмаларды орындауға және басқаруға қабілетті күшті және мақсатты тұлғаны көруге мүмкіндік берді. Бауыржан Момышұлы ешқашан өзінің ар-ұжданынан аттап өтпеді, өлім қорқынышының алдында да адал болды. 1941 жылы қараша айында "Өтіріктің қанаттарында ұшып жүргеннен гөрі, адалдық үшін өлген жақсы", деп айтқан сөздерінен ешқашан бас тартпаған және оның өмірлік қағидасына айналды.

Бауыржан Момышұлы жауынгерлердің жауынгерлік рухын тәрбиелеуге көп көңіл бөлді. Ол жеңісті қару-жарақпен емес, рух күшімен жеңуге болады деп сенді. Жас ұрпақ ұлттық тарихты, ана тілі мен халық дәстүрлерін жақсы білуі тиіс. Егер сіз ұлттық құндылықтарды дамытпасаңыз, бұл ұлттық мақтаныш сезімін әлсіретеді. Онсыз армия өмір сүре алмайды. Сол себепті ел үшін ең қиын кезеңде, 1941 жылдың желтоқсанында ол келесі жолдарды жазады:

Екі ғасыр бірге

Өзіне біріктіріп, ақын

Әкенің дана жүз жыл бол,

Ұлынан бір ғасыр жас.

Ұлттық тарихты, ата-бабаларымыздың мұрасын меңгеріп, ел алдындағы барлық жауапкершілікті сезіне отырып қана кез келген жауды жеңуге болады. Бауыржан Момышұлы алдыңғы қатарда тұрып, халық туралы, оның болашағы, жастарды тәрбиелеу туралы ойлануды тоқтатқан жоқ. Ол "Соғыс психологиясы" атты әскери нұсқаулығын жазды. Онда ол жауынгерді қалай тәрбиелеу керектігін ашып көрсетеді. Бұл нұсқаулықты табысқа жетуде барлық әскери мамандар қолдана алуына болады.

"Армия қазіргі заманғы техникамен қаншалықты қанық болса да, егер оның жеке құрамы жан-жақты әскери дайындықтан өтпесе және офицерлер әскерлерді, техниканы басқарудың тәсілдерін, әдістерін жақсы білмесе, ол (армия) пайдасыз тобыр болып қала береді және қарсыластың алғашқы және ауыр соққыларында бұршақ сияқты шашырайды»

"Жауынгердің машығы-жеңістің кілті" [2]

Сондықтан дарынды қолбасшы командалық құрамның бағыныштыларының моральдық-психологиялық жағдайын зерттеу мәселесіне үлкен орын берді, оны білместен бағыныштыларға дұрыс және дәйекті түрде әсер ету мүмкін емес. Бауыржан Момышұлы әскерге шақыру, командалық кадрларды даярлау үшін училищеге іріктеу кезінде моральдық-психологиялық ерекшеліктер ескерілуі тиіс деп есептеді.

"Мен өз тәжірибемнен жауынгердің жауынгерлік қасиеттерін тәрбиелеуде халықтардың әскери өткені мен ұлттық дәстүрлердің маңызы зор екеніне көз жеткіздім. Дәстүр-тәрбиенің негізгі көздерінің бірі және үлкен мәнге ие. Дәстүр – бұл өткен және қазіргі кейіпкерлердің мысалдарына еліктеу принциптері бойынша тәрбиелеу бойынша әскери ерлік туралы деректі құжат, ауызша аңыздар. Мақтанышпен ескен алатын, аңыздар айтып, әнге қосып биіктететін бұрынғы және қазіргі кездегі ержүрек қаһармандарға еліктеу арқылы тәрбиелеу принципі қатардағы жас жауынгерлер бойында адал қызмет етуге деген ұмтылысты қалыптастырады, өзінің бұрынғы ата-бабалары сияқты рухы мықты тұлға болуды бойына сіңіреді.

Бауыржан Момышұлы жауынгердің ең басты қасиеттері деп: саяси сана-сезімі, өзінің әскери парызына адалдығы, міндетін түсінуі және жағдайды байсалды бағалауы, жауынгердің алдына қойылған міндеттерді орындау үшін, тіпті жанқиярлыққа дейін өзінің бар күшін салуға қабілеттілігін көрсеткен.

"Жақсы дайындалған және жоғары білікті кадрлар – кез келген істе шешуші фактор Бірде-бір жоғары білікті командир бәрін алмастыра алмайды" оның офицерлік кадрларды даярлау және тәрбиелеу жөніндегі көзқарастары үлкен мәнге ие. Б.Момышұлы, бұған Тұңғыш Президент – Елбасы Н.Ә. Назарбаевта ерекше тоқталған, дәл осы офицерлер барлық уақытта армияның алтын қоры, оның өзегі болғанын атап өтті.

Соғыс жылдарында, тіпті дивизия командирі, полковник бола тұра, ол өзінің әскери жолдастарымен, сарбаздарымен және офицерлерімен барлық қиыншылықтар және қайғы-қасіреттермен бірге бөліскен. Маршта Момышұлы барлықтары сияқты жаяу жүріп, қол астындағы көлікті ешқашан қолданбаған.

Момышұлының әскери өмірбаянында басқа да даңқты беттерде аз болған жоқ: бір қарапайым тізімнің өзі ұзақ уақытты алады. Момышұлының Елеулі жауынгерлік еңбегін ескере отырып, оның басқа командирі полковник И.И. Серебряков 42-ші тамызда Кеңес Одағының Батыры атағын беруге Бауыржанды ұсынады.

Бұл марапаттау қағазымен не болғандығы белгісіз. Біздің жерлесіміздің кейінгі жауынгерлік істері де лайықты атап өтілген жоқ. Б.Момышұлы Қызыл Ту, I дәрежелі Отан соғысы және Қызыл Жұлдыз – үш жауынгерлік орденмен ғана марапатталған.

Осы тұста ақылға қонымды сұрақ туындайды: Момышұлының әскери ерліктері неліктен өз уақытында лайықты бағаланбады? Соғыс уақытындағы толқулар мен шатасулар әсер еткен болуы мүмкін. Бірақ неге дәл оған әсер еткен? Оның тұлғасы сол кездің өзінде өте бейнелі және танымал болды, ал аты ықпалды болды. Мүмкін, одан бөлек, оған қатысты билік басындағылардың бірінің, бір емес бір неше рет, теріс көзқарасы әсер етті ме? Бұл шынайылыққа жанасады, өйткені Бауыржан Момышұлының қатты және тік мінезімен ерекшеленетін. Ол әрқашан және бәріне тек өз ойындағысын айтты, ешқашан ешкімге бой сұнбаған. Өзіне талап қоя отырып, ол мұны басқалардан да талап етті. Бұл мінезі үшін ол өзгелерге «ыңғайлы» болмаған. Сондықтан оның жолында көп қиындықтар кездесіп, есімімен байланысты көптеген аңыздар пайда болды.

Біздің атақты жерлесіміздің осы себептерге байланысты қастық ойлаушылары бар екендігі оның болашақ тағдырында байқалды. Соғыстан кейін Б.Момышұлы Кеңес Армиясы Бас штабының Әскери академиясын бітірген. Ол оқуды сәтті аяқтап, кейінірек әскери-педагогикалық қызметпен айналысты. Білетін адамдар оның тактика саласындағы идеялары батылдық пен жаңашылдықпен ерекшеленді дейді. Бірақ ол соңына дейін полковник болып, ал 1956 жылы отставкаға кетті. Ол кезде небәрі 46 жаста еді.

Б. Момышұлы жазушы және азамат ретіндегі өзінің мүмкіндіктерін, жауапкершілік өлшемін байсалды таразылап, бағалап қолына қалам алды. Ол майданда көрген және бастан кешкен оқиғалар, жадында мәңгі қалған естеліктер туралы жазды. Оған соғыс туралы шындықты жазуға майданда кез-келген жағдайда, маршта, окопта, қар мен жаңбырда және тіпті қоршауда жүрген кездерде жазған отыз сегіз күнделік-дәптері көмектесті. Гвардиялық Панфилов дивизиясының Жауынгерлік ерліктеріне арналған

(1958 жылы жарық көрген) "За нами Москва" кітабы қарапайым сарбаздарға, Отанға деген үлкен махаббатпен ұштасқан.

Б.Момышұлының жазушылық дарыны отандық әдебиеттің майталманы Мұхтар Әуезовті де атап өтті: "Мен сенің жауынгерлік ерлігің ғана емес, сондай-ақ сенің әдеби еңбегің де бағаланғанына өте қуаныштымын. Ал Момышұлы өзінің "Бір түннің тарихы" атты алғашқы кітабымен өзін талантты жазушы ретінде танытты". Екіншісі-академияда оқыған жылдары жазған "Біздің отбасымыз" бірден танымал болды. Онда жазушы өз халқы, тарихы, әдет-ғұрпы, халқы туралы мақтаныш және құрметпен шынайы айтты. 1976 жылы сол кітабы Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығына ие болды.

Момышұлы екі тілде еркін, терең және тамаша сөйледі. Ол мұны «ана тілі жақыныңмен жақындастырады, орыс тілі басқалармен біріктіреді. Екі тілді білу екі құрметті адамға тұрарлық" деп түсіндірген.

Оның қаламынан шыққан қанатты сөздер дәлдік пен тереңдік, сұлулық пен адамгершілік іспеттес. Оның айтқан сөздері дәлдігі және көп қырлығымен таңғалдырады. Мысалы: "Ақша үшін абырой сатпа", "Ұлттық сезім – сезімдердің құрметтеуге ең лайығы", "Өз халқынды сүю – бұл басқаны жек көру дегенді білдірмейді", "Отан үшін отқа кір – жанбайсың", "Әділеттілік баяу жүреді, бірақ сөзсіз келеді".

Бауыржан Момышұлының есімі халық арасында танымал болған және солай болып қала береді. Оны А.Кривицкийдің "Вовеки не забуду", Д.Онегиннің "На дальних подступах", М.Ғабдуллиннің "Мои фронтовые друзья", Ә.Нұршайықовтың "Правда и легенда", өзінің "За нами Москва" атты кітаптарының, аттас көркем фильмінің, әкесі жұмысын лайықты жалғастырып келе жатқан ұлы Бақытжан кітаптарының арқасында біледі және жақсы көреді.

Б. Момышұлы 1941 жылы бүкіл халық мойындаған батыр атанғанына қарамастан, оған ресми түрде Кеңес Одағының Батыры атағы өте кеш, қайтыс болғаннан кейін, 1990 жылы, туғанына 80 жыл толуына орай берілді. Соңында бәрібір, араға көп жылдар салып ақиқат жеңіске жетті. Сол себепті Бауыржан Момышұлының өзі: "Менің төрешілерім-уақыт пен халық" деп айтқан.

Бүгінде оның атында мектептер мен әскери интернаттар бар. Оның есімімен Қазақстан қалаларының көшелері аталған, ол туралы көп жазады, айтады, оқиды. Уақыт өтсе де ер есімі ел есінде мәңгі сақталады.

Б.Момышұлының өмірі – ерлік пен батырлықтың жарқын үлгісі. Жыл сайын елімізде Кеңес Одағының Батыры Бауыржан Момышұлын еске алуға арналған іс – шаралар өткізіледі, олардың қоғамдық-саяси маңызы зор және өскелең ұрпақтың бойында патриотизм мен азаматтықты тәрбиелеуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 К.Серікбаев «Бауыржан Момышұлы және қазіргі заман».
- 2 Б. Момышұлы «Соғыс Психологиясы»

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ У КУРСАНТОВ ВВУЗА

А.К. КАНАТОВ

*курсант 4-го курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Р.Н. РОЗИЕВ

*магистр технических наук, полковник, старший преподаватель
кафедры радиотехнических войск Военно-инженерный
институт радиоэлектроники и связи*

Аннотация. В статье рассматриваются стандарты, направленные формирование компетенций, уместные в процессе преподавания. Необходимость реализации общекультурных, общепрофессиональных и военно-профессиональных компетенций через получаемые знания, прививаемые умения и формируемые навыки в основном в процессе проведения аудиторных занятий и самостоятельной работы обучающихся. Также предъявляемые в процессе изучения учебных дисциплин требования к результатам их освоения, которые лежат в основе используемых профессорско-преподавательским составом методик обучения, носят прикладную направленность и отражают уровень подготовки курсантов по военной специальности. Раскрыты основы формирования компетенций в конкретной области знаний при подготовке военных специалистов технического профиля. Перечислены командные и методические навыки, которые курсанты должны получить на занятиях для умелого применения усвоенных знаний при решении задач практического характера, отражая военно-практическую направленность.

Ключевые слова: компетенция, область знаний, военная специальность, уровень подготовки, умения, навыки, этика, познавательная деятельность, сотрудничество, убеждение, активизация, сознание, войсковая практика, воспитательная деятельность.

Түйіндеме. Мақалада оқыту процесінде орынды құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған стандарттар қарастырылады. Жалпы мәдени, жалпы кәсіптік және әскери-кәсіби құзыреттілікті алған білім, Үйренетін білік пен қалыптасқан дағды арқылы жүзеге асыру қажеттілігі негізінен аудиториялық сабақтар мен білім алушылардың өзіндік жұмысы процесінде. Сондай-ақ, оқу пәндерін оқу процесінде профессорлық-оқытушылық құрам пайдаланатын оқыту әдістемелерінің негізінде жатқан оларды меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптар қолданбалы бағыттылықты алып, әскери мамандық бойынша курсанттардың дайындық деңгейін көрсетеді. Техникалық бейіндегі әскери мамандарды даярлау кезінде нақты білім саласында құзыреттілікті қалыптастыру негіздері ашылды. Курсанттар сабақтарда практикалық сипаттағы міндеттерді шешу кезінде игерілген білімді шебер қолдану үшін әскери-практикалық бағыттылығын көрсете отырып алуы тиіс командалық және әдістемелік дағдылар санамаланған.

Түйін сөздер: құзыреттілік, білім саласы, әскери мамандық, дайындық деңгейі, білік, дағды, этика, танымдық қызмет, ынтымақтастық, сендіру, активизация, сана, әскери практика, тәрбие қызметі.

Annotation. The article deals with the standards aimed at the formation of competencies relevant to the teaching process. The need for the implementation of General cultural, General professional and military-professional competencies through the acquired knowledge, skills and formed skills are mainly in the process of classroom training and independent work of students. Also, the requirements for the results of their development, which are the basis of the teaching methods used by the teaching staff, are applied and reflect the level of training of cadets in the military specialty, in the process of studying academic disciplines. The fundamentals of the formation of competencies in a particular field of knowledge in the training of military specialists of technical profile. Lists command and methodical skills the students should obtain in the classroom for the skillful application of acquired knowledge in solving tasks of a practical nature, reflecting the military-practical orientation.

Keywords: competence, field of knowledge, military specialty, level of training, skills, ethics, cognitive activity, cooperation, persuasion, activation, consciousness, military practice, educational activities.

В современной образовательной системе военных вузов ключевым фактором, отражающим характер процесса образования и воспитания курсантов, должно выступать комплекс формируемых компетенций. Необходимо реализация общекультурных, общепрофессиональных и военно-профессиональных компетенций через получаемые знания, прививаемые умения и формируемые навыки в основном в процессе проведения

аудиторных занятий и самостоятельной работы обучающихся. Предъявляемые в процессе изучения учебных дисциплин требования к результатам их освоения должны лежать в основе используемых профессорско-преподавательским составом методик обучения, носить прикладную направленность и отражать уровень подготовки курсантов по военной специальности.

В связи с тем, что стандарты направлены преимущественно на формирование компетенций, уместно в процессе преподавания использовать методики их формирования. Довольно часто участники образовательного процесса путают категории «компетенция» и «уровень обученности». Весьма обоснованно могут возникнуть опасения, что используемые долгое время уровни знать, уметь, владеть, т.е. знания, умения и навыки, будут подменены общекультурными, профессиональными и военно-профессиональными компетенциями. Необходимо раскрыть научные и методологические основы формирования компетенций в конкретной области знаний при подготовке военных специалистов технического профиля [1].

Кроме профессиональных умений и навыков каждый курсант на занятиях по основным дисциплинам должен получить командные и методические навыки, такие как:

1. Строгое выполнение элементов строевизации занятий, этики деловых отношений «начальник-подчиненный», неукоснительное выполнение требований воинских уставов.

2. Навыки публичной речи, аргументации, ведения дискуссии и полемики; критического восприятия информации, аргументированного изложения собственной точки зрения; владения методами анализа содержания социально-экономической политики государства и системы мер по социальной защите населения; выступление с информацией о событиях в стране и за рубежом.

3. Экономические взгляды мировоззрения человека, определение роли и значения экономического потенциала (мощи) страны в развитии ВС; значение экономических знаний в жизни и деятельности офицера, в формировании его экономического мышления.

4. Ответственность за выполнение своих профессиональных обязанностей в условиях рыночных отношений.

5. Бережное и рациональное отношение к государственному имуществу, эксплуатации ВиВТ.

6. Качество интернациональной дружбы, сотрудничества, взаимопомощи в формировании оборонного потенциала дружественных государств и союзников.

7. Ответственность за поддержание национальной безопасности; за поддержание бдительности и боевой готовности; за грамотную эксплуатацию и умелое использование ВиВТ; за умелое ведение войскового хозяйства подразделения, ведение экономической работы.

В практической деятельности данная методика по нашему мнению должна использоваться:

- для полного и качественного планирования проведения каждого вида занятия по преподаваемой дисциплине и единства понимания структуры учебного материала;

- для совершенствования процесса обучения и воспитания, передачи курсантам максимума научных и систематизированных знаний, выработки у них необходимых умений и навыков в минимально отведенное время;

- для сохранения преемственности в преподавании дисциплины и сокращения срока ввода молодых преподавателей в учебный процесс [2].

К принципам обучения, используемым в предложенной методике относятся:

1. **Принцип наглядности.** Применение наглядных и технических средств обучения способствует не только эффективному усвоению соответствующей информации, но и активизирует познавательную деятельность обучающихся; развивает у них способность увязывать теорию с практикой, с жизнью; воспитывает внимание и аккуратность; повышает интерес к учению и делает его более доступным.

2. **Принцип сознательности и активности.** Одной из важнейших целей обучения является формирование у курсантов правильного отношения к окружающей действительности и соответствующих убеждений. Общеизвестно, что лишь те знания становятся убеждениями человека, которые усвоены сознательно. Однако в процессе обучения учащимся передаются только знания, а убеждения свои каждый человек вырабатывает самостоятельно, т.е. сознательно. Сознательность в усвоении материала обучающимися во многом зависит от деятельности преподавателя, которому необходимо постоянно следить за вниманием курсантов в процессе обучения, стимулировать его постановкой проблемных ситуаций, а не вопросов на уровне актуального развития, что не способствует активизации внимания учащихся.

3. **Принцип доступности** заключается в необходимости соответствия содержания, методов и форм обучения возрастным особенностям обучающихся, уровню их развития. Доступность должна определяться уровнем подготовки обучающегося, его умственными и физическими возможностями.

4. **Принцип научности** требует, чтобы содержание образования отвечало достижениям науки в соответствующей области знаний. Необходимо формировать познавательные интересы у курсантов, научить их владеть современными методами исследований, систематически привлекать к различным формам научных поисков, стимулировать интерес к таким видам деятельности.

5. **Принцип индивидуального подхода к обучающимся в условиях коллективной работы с коллективом** позволяет дифференцированно осуществлять процесс обучения, правильно формировать межличностные отношения, воспитывать учебную группу именно как коллектив, что и является одним из важнейших условий для активной работы каждого обучающегося.

Отношение ко всем учащимся должно быть равным и доброжелательным, учитывая степень обучаемости или восприимчивость к учебе.

6. **Принцип систематичности и последовательности** предполагает, чтобы изложение учебного материала преподавателем доходило до уровня системности в сознании учащихся, чтобы знания давались учащимся не только в определенной последовательности, но чтобы они были взаимосвязанными.

Реализация принципа систематичности и последовательности предполагает преемственность в процессе обучения, т.е. логическую последовательность и связь между учебными дисциплинами, изучаемыми на разных курсах обучения, чтобы каждый раз вновь изучаемый материал базировался на усвоенном обучающимися ранее.

7. **Принцип прочности в овладении знаниями, умениями и навыками** означает способность курсанта при необходимости воспроизвести изученное и воспользоваться соответствующими знаниями в практической деятельности, т.е. прочность это не только глубокое запоминание, но и умение воспользоваться тем, чем располагает память. В этом заключается главная особенность данного принципа.

8. **Принцип связи теории с практической деятельностью (профессиональной направленности).** Главной особенностью этого принципа является то, чтобы обучающиеся, прежде всего, понимали значение теории в жизни человека, в его практической деятельности. И, чтобы они умели применять усвоенные знания для решения задач практического характера, отражая военно-практическую направленность. Такие умения являются одним из важнейших критериев качества знаний обучающихся.

Курсанты в процессе изучения основных дисциплин должны не только обладать твердыми знаниями и умениями об основах экономики и предпринимательской деятельности, о функционировании экономических систем и субъектов, значения экономики для укрепления военной мощи государства, а также должны четко усвоить и представлять где и как они могут применить эти знания, умения и навыки при выполнении своих функциональных служебных обязанностей.

Преподаватели на всех занятиях дисциплины должны шире использовать опыт войсковой практики, подкреплять теоретический материал конкретными примерами из воинского быта, при решении практических задач ставить курсанта в роль начальника воинской части, заместителя командира в/ч по тылу, финансовому обеспечению, а при ответах курсантов – в роль руководителя занятия.

Для специалиста по эксплуатации военной техники будет иметь значение управленческая (повседневная и боевая), эксплуатационная, обучающая и воспитательная деятельность, которые заключаются в организации работы личного состава подразделения; планировании мероприятий по реализации принятых решений командиром подразделения в мирное и военное время; в эксплуатации вооружения и военной техники при решении боевых задач;

9. Принцип единства образовательных, развивающих и воспитательных функций обучения вытекает из сущности данных функций. Во-первых, в процессе обучения человек овладевает знаниями, умениями и навыками, формируется его научное мировоззрение; во-вторых, в условиях деятельности личности происходит ее интеллектуальное развитие; в-третьих, содержание учебного материала, непосредственное участие курсантов в учебной работе являются средствами формирования у них соответствующих морально-духовных качеств. Педагог, моделируя процесс обучения курсантов, имеет возможность продумывать все аспекты, чтобы обеспечить оптимальные условия для реализации требований принципа единства образования, развития и воспитания. А это возможность формирования профессионального мышления квалифицированного специалиста готового эффективно осуществлять возложенные на него обязанности.

Поэтому, охарактеризованные выше дидактические принципы образуют органическое единство и несут в себе организующее начало совместной деятельности педагога и учеников в процессе обучения в вузе [3].

Содержательная часть семинарских занятий дополняется учебными фильмами и видеосюжетами, демонстрируемыми посредством мультимедийной видеоаппаратуры. Использование данных приемов, безусловно, позволяет изложить больший объем фактического материала, повысить информационную насыщенность каждого вида занятия, сделать учебный материал более доступным и наглядным для курсанта. Сэкономленное при этом время может быть использовано для проведения контроля знаний и степени усвоения учебного материала курсантами посредством экспресс – опросов, тестирования, решения практических, ситуационных задач.

Главным критерием качества подготовки кадров становится их компетентность, которая отражает не только владение необходимой системой знаний, умений и навыков, но и развитие личностного, социального, интеллектуального потенциала работника, его профессионально важных качеств, позволяющих и в будущем в соответствии с возрастающими требованиями работодателей, осуществлять профессиональную деятельность [4].

Можно утверждать, что компетентностный подход к формированию мышления не только развивает целостное представление о будущей профессиональной деятельности, но и очерчивает круг вопросов, обязанностей, которые будут выполняться работником в процессе трудовой деятельности. Учитывая тенденции современной экономики, упор обязательно будет делаться на экономное, бережное использование имеющихся факторов производства и профессионально важные компетенции и качества экономического человека.

В качестве составных частей формируемых компетенций выступают социальная адаптация (умение работать как самостоятельно, так и в коллективе) и профессиональный опыт. В совокупности все эти компоненты формируют поведенческие модели – когда выпускник способен самостоятельно сориентироваться в ситуации и квалифицированно решать стоящие перед ним задачи, а по возможности и планировать новые [5].

Иными словами, курсант должен уметь не просто воспроизводить информацию, а самостоятельно мыслить и быть готовым к реальным жизненным ситуациям. Получается, что сформированные социально-личностные и профессиональные компетенции – это результат воспитания профессионально грамотного мышления, которое в современных условиях обязательно должно быть экономически ориентированным.

Современные условия диктуют необходимость подготовки, прежде всего, грамотных военных управленцев во всех видах и родах ВС. Курсанты должны получать знания в области военного дела, сформировать необходимые умения и профессиональные навыки, а также иметь представление о ведении войскового хозяйства, не только в военное, но и в мирное время. В положительном освоении таких знаний имеет значение междисциплинарный подход.

Подводя итог используемых в методике научных и методологических основ (методов, форм, средств и подходов к обучению), следует отметить, что формируемые таким образом военно-профессиональные компетенции специалистов технического профиля должны быть направлены на воспитание профессионала, обладающего собственным мнением, объемом умений и навыков, а не только компетенциями.

Список использованных источников:

- 1 Коркоценко М.Н. Многоаспектная модель формирования современного экономического мышления. – Краснодар: Холидэй, 2014. – 106 с.
- 2 Бурнашева Э.И. Психолого-педагогическая подготовка будущих учителей к решению сложных педагогических ситуаций. – Екатеринбург: Рассвет, 2003. – 154 с.
- 3 Лямзин М.А. Педагогические основы совершенствования психолого-педагогической подготовки слушателей военных академий. – М.: ВПА, 1991. – 200 с.
- 4 Ушаков В.Т. Психолого-педагогическая подготовка офицеров ВМФ к разрешению конфликтов в подразделении. – СПб.: Педагогика, 2002. – 225 с.
- 5 Кустов В.Т. Психолого-педагогическая подготовка слушателей в вузе МВД России как руководителей подразделений органов внутренних дел. – СПб.: Педагогика, 2003. – 195 с.

МОЛОДЁЖЬ И НАУКА. О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ

А.А. ТУРСЫНГАЖЫ, А.Б. САБЫРОВ

Студенты 1 курса военной кафедры имени Сатпаева

А.А. ШАРАФЕЕВ

*преподаватель кафедры цикла АСУВ, подполковник,
Институт военного дела КазНТУ им. К.И. Сатпаева,*

Бауыржан Момышұлы – казахский военный деятель, Герой Советского Союза, писатель и патриот. Он родился 24 декабря 1910 года в Жуалынском районе Жамбылской области. Воспитывался в традиционной казахской семье, где с детства усвоил уважение к старшим, любовь к родине и стремление к знаниям.

Служба в Красной армии началась для него в 1932 году. К началу Великой Отечественной войны он имел значительный военный опыт и был назначен командиром батальона 316-й стрелковой дивизии под командованием генерала Ивана Панфилова. Эта дивизия сыграла ключевую роль в обороне Москвы в 1941 году.

Битва за Москву

Осенью 1941 года немецкие войска предприняли массированное наступление на столицу СССР. 316-я стрелковая дивизия приняла на себя главный удар противника. Командуя сначала батальоном, а затем полком, Бауыржан Момышұлы проявил исключительные тактические способности. Он использовал мобильную оборону, организовывал неожиданные контратаки и окружал немецкие подразделения, что помогало сдерживать превосходящие силы врага.

Одним из наиболее значимых эпизодов его боевого пути стала оборона Волоколамского направления. Благодаря умелому командованию и высокой дисциплине личного состава его подразделение не только выстояло, но и нанесло серьёзный урон противнику. Мужество таких командиров, как Момышұлы, сыграло решающую роль в остановке немецкого наступления и переходе советских войск в контрнаступление.

Ситуация под Москвой была критической: немцы использовали тактику "блицкрига", надеясь быстро захватить столицу СССР. Однако советские войска, несмотря на усталость и нехватку ресурсов, продолжали оказывать ожесточённое сопротивление. Под командованием Момышұлы подразделения его полка совершали стремительные манёвры, блокируя ключевые дороги и пути снабжения врага. Они проводили ночные атаки, создавая эффект постоянного давления на противника.

В одном из боёв на подступах к Москве его подразделение оказалось в полном окружении. Несмотря на сложные условия – холод, нехватку боеприпасов и еды – солдаты держали оборону. Момышұлы организовал прорыв из окружения, используя неожиданные атаки с разных направлений, что позволило вывести бойцов с минимальными потерями. Этот случай стал примером блестящей тактики и стойкости советских воинов.

Немаловажную роль сыграла и подготовка бойцов. Момышұлы лично обучал своих подчинённых методам ведения ближнего боя, использованию местности для обороны, а также искусству военной хитрости. Он часто повторял, что умный солдат – это живой солдат, и требовал от каждого бойца не просто следовать приказам, а осмысленно анализировать ситуацию на поле боя.

За проявленный героизм и вклад в оборону Москвы Бауыржан Момышұлы был представлен к высоким наградам, а его подвиги были запечатлены в военной хронике и воспоминаниях боевых товарищей. Его имя навсегда вошло в историю как символ стойкости, мужества и военного гения.

После войны

После окончания войны Бауыржан Момышұлы продолжил службу в рядах Советской армии. Он служил в различных военных округах, занимая командные должности и обучая новое поколение офицеров. Его боевой опыт и новаторские идеи по тактической подготовке войск стали основой для усовершенствования методов ведения боя в послевоенный период.

В 1950-е годы он работал преподавателем в Военной академии имени Фрунзе, где читал лекции по тактике и стратегии. Его взгляды на ведение боевых действий высоко ценились среди слушателей академии. В 1956 году он вышел в отставку, однако продолжил активно участвовать в военных и общественных инициативах.

После выхода на пенсию он полностью посвятил себя литературной деятельности. В своих книгах он не только описывал боевые эпизоды, но и делал глубокий анализ военной психологии, особенностей подготовки солдат и офицеров. Его произведение «За нами Москва» стало одной из самых известных книг о Великой Отечественной войне, а также ценным источником знаний для будущих военных поколений.

Кроме литературы, Бауыржан Момышұлы уделял внимание воспитанию молодёжи. Он встречался со студентами, выступал с лекциями о патриотизме, чести и долге перед Родиной. Его идеи о воинской дисциплине, морально-боевой подготовке и ответственности перед народом до сих пор остаются актуальными.

За выдающиеся заслуги в военном деле и литературе он был награждён многочисленными государственными наградами. В 1990 году ему было присвоено звание

Героя Советского Союза. Его имя навсегда вошло в историю Казахстана как символ чести, мужества и несгибаемой воли.

Наследие и признание

Хотя при жизни он не был удостоен звания Героя Советского Союза, в 1990 году, после распада СССР, ему было присвоено это звание указом Президента Казахстана. Его имя носят улицы, школы и военные учреждения страны.

Бауыржан Момышұлы оставил после себя не только героический образ офицера и патриота, но и литературные труды, которые продолжают вдохновлять молодёжь на служение родине.

Вклад в военную науку

Во время войны он разработал тактические приёмы, которые позволяли небольшим отрядам эффективно сдерживать превосходящие силы противника. Среди них – маневренная оборона, внезапные атаки, стремительное отступление с последующим контрударом и использование местности для повышения эффективности обороны.

Бауыржан Момышұлы уделял особое внимание взаимодействию между различными родами войск. Он подчеркивал важность координации между пехотой, артиллерией и бронетанковыми подразделениями, что позволяло повышать эффективность боевых операций. Его идеи легли в основу развития тактики мобильных групп в современном военном деле.

Особую роль в его концепции играла подготовка солдат. Он считал, что каждый воин должен быть не только физически выносливым, но и психологически устойчивым. В своих трудах он анализировал влияние стресса и страха на бойцов, предлагая методы их преодоления через дисциплину, осознанность и постоянную боевую подготовку.

В послевоенные годы его труды активно изучались в военных академиях Советского Союза и Казахстана. Они оказали влияние на формирование стратегии ведения боевых действий в условиях неравных сил, что стало особенно актуальным в локальных конфликтах второй половины XX века.

Его взгляды на тактику изучались в военных академиях. Он подчёркивал важность не только физической подготовки солдат, но и их морального духа. По его мнению, дисциплина должна основываться не на страхе, а на осознании каждым солдатом своей ответственности перед Родиной.

Философия Бауыржана Момышұлы

Его труды по военной психологии стали основой подготовки молодых офицеров. В своих книгах он утверждал, что война – это не только физическое противостояние, но и испытание силы духа. Он считал, что настоящий солдат должен обладать терпением, выносливостью и умением принимать решения в стрессовых ситуациях.

Момышұлы рассматривал дисциплину как основу успешного ведения боя, но не в её традиционном понимании как слепого подчинения, а как осознанное соблюдение воинских принципов. Он верил, что военная подготовка должна развивать в солдате самостоятельность, способность к критическому мышлению и умение анализировать ситуацию на поле боя.

Одним из ключевых элементов его философии было сочетание традиционных ценностей и современных военных знаний. Он часто подчеркивал, что воины должны не только быть готовы к физическим испытаниям, но и понимать, за что они сражаются. Патриотизм, по его мнению, заключался не в громких словах, а в действиях и готовности жертвовать собой ради Родины.

Кроме того, он уделял большое внимание воспитанию будущих поколений. Он считал, что сильное государство возможно только при наличии образованной и морально устойчивой молодёжи. Поэтому он активно выступал с лекциями, писал книги и участвовал в дискуссиях, передавая свой опыт и знания молодым офицерам и гражданским лицам.

Его взгляды на военное дело и личностное развитие бойца остаются актуальными и сегодня, находя отражение в системе подготовки казахстанских военных и патриотическом воспитании молодёжи.

Историческое значение

Идеи и труды Бауыржана Момышұлы остаются значимыми для казахстанской молодежи, продолжая вдохновлять новые поколения. Бауыржан Момышұлы не только внёс вклад в развитие военного искусства, но и сформировал образ настоящего героя, чьи принципы актуальны и сегодня. Его боевой опыт, тактические приёмы и философские взгляды изучаются в военных академиях и используются в подготовке современных офицеров.

Особенно важно его влияние на патриотическое воспитание. Его книги, в которых он передал личный опыт, стали настольными для молодых военнослужащих, стремящихся понять суть воинского долга и ответственности перед Родиной. В Казахстане регулярно проводятся мероприятия, посвящённые его памяти, включая военно-исторические конференции, конкурсы и выставки.

В его честь названы школы, улицы и площади Казахстана. В его честь установлены памятники, а его жизнь и подвиги стали основой для документальных и художественных фильмов. Его наследие продолжает вдохновлять не только военных, но и гражданских лиц, изучающих историю своей страны и гордящихся её героями.

Вклад Момышұлы в военную науку и патриотическое воспитание неизменно остаётся важным аспектом национального самосознания. Его труды помогают молодым поколениям осознавать ценность независимости и важность защиты своей Родины. Он стал символом мужества, нестигаемой воли и любви к Казахстану.

Кроме того, его образ широко представлен в современной казахстанской культуре. Его образ вдохновил многих деятелей искусства, включая писателей, поэтов и режиссёров, чьи произведения передают его мужество, стратегическое мышление и вклад в военную историю. В школах и университетах Казахстана проходят открытые уроки, посвящённые его жизни и военным достижениям. Его тактические и стратегические разработки продолжают изучаться в военных учебных заведениях не только Казахстана, но и за его пределами.

Память о Момышұлы сохраняется не только в официальных мероприятиях, но и в народных традициях, где его образ передаётся через рассказы ветеранов, фольклор и патриотические инициативы. Ветераны и историки часто рассказывают о его подвигах, а его высказывания стали афоризмами, которые мотивируют молодёжь стремиться к знаниям, чести и служению своей стране. Его жизненный путь является примером стойкости и верности принципам, которые актуальны в любое время.

Список использованных источников:

- 1 Момышұлы Б. За нами Москва. – Алматы: Жалын, 1984.
- 2 Кунаев Д.А. Воспоминания. – Алматы: Дәуір, 1992.
- 3 Абдуллин Т. Бауыржан Момышұлы – легенда и реальность. – Астана: Фолиант, 2005.
- 4 История Казахстана: Учебное пособие. – Алматы: Атамұра, 2010.

ГЕРОИ-КАЗАХСТАНЦЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ: ПОДВИГ, ДОСТОЙНЫЙ ПАМЯТИ

Н. МЫРЗАҒАЗЫҰЛЫ

*курсант 4-го курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Р.Н. РОЗИЕВ

*магистр технических наук, полковник, старший преподаватель
кафедры радиотехнических войск, Военно-инженерный
институт радиоэлектроники и связи*

Вводная часть.

Великая Отечественная война стала тяжелейшим испытанием для народов Советского Союза. Казахстан внёс огромный вклад в победу над фашизмом не только поставками ресурсов и вооружений, но и отправив на фронт сотни тысяч своих сынов и дочерей. В этой статье мы расскажем о героизме казахстанцев, отдавших свои жизни и силы ради победы, и о том, как их подвиг служит примером для последующих поколений.

Основная часть.

С первых дней войны Казахстан стал важнейшим центром по формированию воинских подразделений. Свыше 1,2 миллиона казахстанцев ушли на фронт, многие из них стали героями и легендами. В Казахстан были эвакуированы десятки заводов, работавших на нужды армии, а также сотни тысяч людей из оккупированных регионов.

Казахстан также стал одной из главных житниц страны: труженики тыла обеспечивали армию продовольствием и промышленными товарами. Поля Казахстана давали фронту миллионы тонн зерна, а животноводческие хозяйства снабжали армию мясом, шерстью и молочными продуктами. Благодаря усилиям аграриев, Советская Армия не испытывала нехватки в продовольствии, несмотря на тяжёлые условия войны.

Кроме того, на территории Казахстана активно развивалась промышленность. В короткие сроки были запущены заводы по производству боеприпасов, оружия, танков и самолётов. Важную роль сыграли предприятия Алма-Аты, Караганды, Усть-Каменогорска, где рабочие трудились в условиях военного времени, ежедневно отдавая все силы на производство техники и амуниции для фронта. Казахстанцы внесли огромный вклад в создание легендарных танков Т-34, поставляя металл, истребителей и бомбардировщиков, изготавливая их части и вооружение.

На фронте казахстанцы проявили себя как бесстрашные воины. Они участвовали в самых ожесточённых сражениях, обороне Москвы, Сталинградской битве, прорыве блокады Ленинграда, освобождении Украины и Белоруссии, а также в штурме Берлина. Их доблесть и отвага стали неотъемлемой частью общей победы.

Вклад казахстанцев был признан на высшем уровне: более 500 казахстанцев удостоены звания Героя Советского Союза, а 110 человек стали кавалерами Ордена Славы трёх степеней. Более 100 тысяч воинов были награждены медалями и орденами за мужество и самоотверженность.

Многие казахстанцы проявили себя как выдающиеся воины, командиры и защитники Родины. Их подвиги стали символами мужества, стойкости и самоотверженности. Рассмотрим несколько выдающихся личностей, которые оставили неизгладимый след в истории.

Бауыржан Момышулы – легендарный командир и тактик

Бауыржан Момышулы – один из самых известных казахских героев войны. Он был командиром батальона 316-й стрелковой дивизии под командованием генерала Панфилова, которая прославилась в битве за Москву в 1941 году. Проявив выдающиеся полководческие способности, Момышулы неоднократно выводил бойцов из окружения,

умело организовывал оборону и контратаки. Под его командованием бойцы демонстрировали стойкость и мастерство, несмотря на численное превосходство врага.

После войны он стал известным писателем, прославляя подвиги своих товарищей. Его военные труды изучались в академиях, а его мужество вдохновляло поколения. В 1990 году ему посмертно было присвоено звание Героя Советского Союза.

Алия Молдагулова – легендарная снайперша

Следующим примером героизма является Алия Молдагулова – символ женского героизма в Великой Отечественной войне. Снайпер 54-й стрелковой бригады, уничтожила более 78 вражеских солдат и офицеров. В одном из боёв, несмотря на ранение, она продолжала сражаться и призывала бойцов к наступлению. Погибла в 1944 году, проявив невероятное мужество.

За свой подвиг была удостоена звания Героя Советского Союза. Её образ вдохновляет молодых патриотов, её имя носят улицы, школы и учебные заведения. Её стойкость и готовность отдать жизнь за Родину остаются символом самоотверженности и любви к Отечеству.

Мансур Гатаулин – командир, сражавшийся до последнего вздоха

Капитан Мансур Гатаулин командовал батальоном в боях за Берлин. Его подразделение неоднократно отбивало атаки превосходящих сил противника. В одном из боёв он был смертельно ранен, но, несмотря на это, продолжал руководить бойцами. Он пал, но его батальон выполнил задачу, прорвав оборону врага.

Его подвиг отмечен посмертным присвоением орденов и медалей, а его имя стало синонимом отваги и стойкости. Сегодня его история служит напоминанием о том, что настоящая преданность Родине не знает страха.

Тулеген Тохтаров – герой под Москвой

Тулеген Тохтаров отличился в битве за Москву. В бою за деревню Бородино он уничтожил более 10 гитлеровцев и, ворвавшись в штаб противника, лично ликвидировал нескольких офицеров. Несмотря на ранение, он продолжал сражаться, пока не пал смертью храбрых.

За этот подвиг Тохтаров был удостоен звания Героя Советского Союза. Его пример учит нас мужеству и готовности защищать Родину. Он был человеком, для которого защита родной земли была важнее собственной жизни.

Хиуаз Доспанова – лётчица-истребительница

Также важное место в ряду героев занимает Хиуаз Доспанова – единственная казахстанская женщина-лётчица в составе легендарного «ночных ведьм» – 46-го гвардейского ночного бомбардировочного авиационного полка. Она совершила сотни боевых вылетов, сражаясь с врагом и обеспечивая поддержку наземных войск.

Несмотря на тяжёлые ранения, она продолжала воевать, проявляя невероятное мужество. Её подвиг стал символом женской стойкости и самоотверженности. Хиуаз Доспанова доказала, что любовь к Родине и героизм не имеют границ.

Заключение

Герои-казахстанцы Великой Отечественной войны – это символы нестигаемой воли, мужества и преданности своей Родине. Их подвиг должен оставаться в памяти поколений как пример самоотверженности и героизма. Каждый из нас несёт ответственность за сохранение этой памяти, ведь именно благодаря таким людям сегодня мы живём в мире и свободе. Изучение подвигов казахстанцев необходимо для воспитания патриотизма среди молодёжи, формирования уважения к истории своей страны и осознания значимости национальных героев. Эти знания помогают укреплять гражданскую ответственность и любовь к Родине.

Список использованных источников:

- 1 Серікбаев К. Бауыржан Момышұлы еңбектерінде жалпыәскерлік ұрыс тактикасының дамытылуы // К. Серікбаев Батырдың шапағаты. – Б. 107-121.

- 2 Серікбаев К. «Дарынды қолбасшы, үлгілі ұстаз» – Б. 278-285.
- 3 Қазақтың ұлы қолбасшылары. – Алматы, 2011. – 336 б.
- 4 Момышұлы Б. «Психология войны». – Алматы: Казахстан, 1996.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ УСПЕШНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

А.М. КАНАТОВ

*студент Военной кафедры АО «Международный университет
информационной технологии»*

С.Н. ЧУКЕИТОВ

*магистр технических наук, начальник цикла Военная кафедра АО
«Международный университет информационной технологии»*

Нельзя забывать о Великой Отечественной войне и её героях именно благодаря их подвигу сегодня страны СНГ живут в мире и спокойствии. Мы не знаем, какой была бы наша судьба, если бы Германия одержала победу – возможно, нас бы просто не существовало. Я выбрал эту тему исследования, потому что память о тех временах должна жить вечно.

Восемьдесят четыре года назад, 22 июня 1941 года, начался самый крупный и кровопролитный конфликт в истории человечества, унесший жизни десятки миллионов людей. Это событие оставило неизгладимый след в истории нашего народа, однако, со временем многие подробности постепенно стираются из памяти.

Но пока на передовой шли ожесточённые бои, в тылу, в лабораториях и конструкторских бюро день и ночь трудились люди, чьи имена не всегда звучат на парадах. Это были учёные, инженеры, изобретатели – те, чьи чертежи, расчёты и испытания становились их оружием, а смелость мысли помогала спасать жизни.

Именно эти невидимые фронты – научный и технический, – оказались не менее важными для Победы, чем сражения на поле боя. От усовершенствованных схем связи, способных обеспечить оперативное управление войсками, до создания легендарных вооружений, таких как «Катюши» и танк Т-34 – каждое нововведение приближало Победу. Дальнейшие тексты подробно рассказывают о том, как благодаря упорному труду и самоотверженности военных учёных, инженеров и медиков были созданы устройства, позволившие не только поддерживать боевой дух, но и менять ход сражений в нашу пользу.

В своей работе я выбрал направления – **связь и радиотехника, химию, медицину и инженеры и конструкторы**, потому что именно эти науки сыграли ключевую роль в Великой Отечественной войне. Без связи и радиотехники невозможно было управлять войсками, химия обеспечивала армию топливом, оружием (взрывчатые вещества и коктейлимолотова) и защитными средствами (фильтрующие средства для противогазов, медицинские антисептики, дезинфектанты), медицина спасала жизни солдат и возвращала их в строй, а математика помогала разрабатывать стратегию, рассчитывать траектории снарядов и расшифровывать коды противника. Эти области науки стали важным вкладом в Победу.

Связь и радиотехника играли огромную роль на фронте – от надёжности радиостанций зависели жизни подразделений и исход боевых операций. В годы Великой Отечественной войны советская армия столкнулась с критической нехваткой современных средств связи и разведки. Немецкие войска превосходили в техническом

оснащении: их самолёты безнаказанно бомбили города, а отсутствие надёжной радиосвязи мешало координации советских войск.

Исправить ситуацию было поручено двум выдающимся учёным – **Александру Шокину и Александру Минцу**.

Александр Шокин Александр Минц

Когда началась война, молодой инженер Александр Шокин получил задание: наладить выпуск армейских радиостанций любой ценой. Заводы спешно эвакуировали на Урал, не хватало деталей, специалистов, электроэнергии. (1)

Но уже к 1942 году под его руководством начался массовый выпуск:

«РБМ» – лёгкая переносная радиостанция для пехоты. Веса всего 16 кг (вместо прежних 50-ти), работала в мороз и под дождём.

«А-7» – танковая радиостанция с помехозащищённостью. Немцы глушили связь, но «А-7» всё равно пробивалась в эфир.

«СОН-2» – станция орудийной наводки для зениток. До её появления советские батареи стреляли «на глазок».

Зимой 1943 года под Сталинградом окружённая немецкая группировка пыталась прорваться. Советское командование бросило в бой резервы, но без чёткой связи контратака могла захлебнуться. Благодаря радиостанциям Шокина удалось скоординировать удары артиллерии, пехоты и танков. Кольцо сомкнулось.

"Редут" и невидимые лучи: как Минц создал радиолокационный щит страны

Летом 1941 года немецкие бомбардировщики безнаказанно громили советские города. Прожекторы и «слухачи» (акустические локаторы) не справлялись – самолёты прорывались в темноте.

Нужно было чудо. И оно появилось.

Ещё до войны физик Александр Минц экспериментировал с радиолокацией. В 1940 году его команда создала опытный образец РЛС РУС-2 («Редут»). Но внедрить технологию не успели – началась война. (2)

Эвакуация, холодные цеха, голодные инженеры. Но уже осенью 1941-го первые «Редуты» встали на защиту Москвы

21 июля 1941 года – РЛС засекла группу из 200 немецких бомбардировщиков за 100 км от столицы. На перехват успели подняться все истребители ПВО.

1942 год – Минц усовершенствовал станцию. Теперь она видела цели на 150 км и отличала самолёты от облаков.

1943 год – начат выпуск бортовых РЛС для ночных истребителей Пе-2.

Деталь:

Немцы так и не поняли, почему их «невидимые» ночные рейды терпят провал. Разгадка была в антеннах «Редута» - их маскировали под сено и ветки.

Голос надежды: радио в тылу врага.

Помимо военных разработок, Шокин и Минц внесли вклад в информационную войну. В Куйбышеве (ныне Самара) была построена мощнейшая радиостанция (1200 кВт), чей сигнал был слышен даже в глубоком тылу врага. Каждую ночь миллионы людей на оккупированных территориях ждали:

«От Советского информбюро.»

Эти сводки не только сообщали правду о войне, но и поддерживали моральный дух людей.

Итог: технологии, изменившие ход войны.

Благодаря усилиям Шокина и Минца советская армия получила:

- 607 радиолокационных станций дальнего обнаружения;

- 124 станции орудийного наведения (СОН-2);
- 230 авиационных бортовых РЛС;
- тысячи радиостанций для пехоты и танков.

Их работа позволила не только управлять войсками, но и предугадывать удары врага, координировать оборону и вдохновлять тех, кто ждал победы. (3, 288 с.)

Важная была работа еще у химиков. Боеприпасы, взрывчатые вещества, дымовые завесы и зажигательные составы создавались в экстремальных условиях военного времени. **Николай Зелинский**, ещё до войны создавший первый в мире угольный противогаз (противогаз Зелинского-Кумманта), в годы войны разработал улучшенные фильтры для армейских противогазов, которые надёжно защищали солдат от химических атак. (4)

Владимир Ипатьев стал ключевой фигурой в производстве высокооктанового авиационного топлива (на основе каталитического крекинга – **процесс глубокой переработки нефтяных фракций для получения более ценных бензиновых фракций и других продуктов к примеру смесь газов, высококачественный бензин и легкие, тяжелые газойли**), которое обеспечивало работу советской авиации (Як-1,3,7,9; ЛаГГ-3; Ил-2). Также под его руководством совершенствовали производство взрывчатых веществ, таких как тротил и гексоген (**бризантное взрывчатое вещество на основе нитрамина**. Его нормальное агрегатное состояние – мелкокристаллическое вещество белого цвета без вкуса и запаха). (5)

Александр Арбузов применил свои исследования по фосфорорганическим соединениям для создания специальных дымовых составов (ШД-2,5,10; МДШ) и зажигательных смесей (входили в ЗАБ-50,100,500; ЗШ), использовавшихся для маскировки и обороны. (6)

Медицина во время войны стала не просто наукой, а настоящей линией спасения.

Медицинский фронт стал настоящей линией спасения. **Николай Бурденко**, выдающийся военный хирург, организовал систему оказания медицинской помощи на всех этапах – от оказания первой помощи прямо на поле боя до эвакуации в тыловые госпитали для проведения сложных операций. Его методы лечения тяжёлых ранений головы и позвоночника, а также разработанная система многоэтапной эвакуации, спасли тысячи жизней. (7)

Кроме того, комиссия, возглавляемая им в 1943 году, собрала медицинские доказательства преступлений фашистов, что стало важным вкладом в международное осуждение зверств на оккупированных территориях. (8)

Зинаида Ермольева, разработала первый советский антибиотик **пеницилин** (Крустозин), выпуск которого начался в 1943 году. Смертность от ран и инфекций в армии снизилась на 80%, а количество ампутаций конечностей – на 20-30%. Если, к примеру до его применения многие бойцы погибали от инфекций, возникавших после ранений, или сталкивались с необходимостью ампутации конечностей из-за развития гангрены (столбняк, сепсис и тому подобное). С внедрением «Крустозина» тысячи солдат, которые ранее могли бы не выжить, были успешно вылечены и смогли вернуться к службе. (9)

Инженеры и конструкторы Андрей Туполев внёс значительный вклад в победу в Великой Отечественной войне через создание и совершенствование боевых самолётов, которые активно использовались на фронте. Его конструкторское бюро разработало несколько ключевых моделей, среди которых: **ТБ-3 (АНТ-6)**: тяжёлый бомбардировщик, выпущенный в количестве более 800 единиц. Он применялся во всех предвоенных конфликтах и в Великой Отечественной войне. **СБ (АНТ-40)**: скоростной бомбардировщик, выпущенный в количестве свыше 6 600 машин. Его высокая скорость и манёвренность сделали его эффективным в боевых действиях. **Ту-2**: фронтовой

бомбардировщик, разработанный в начале войны и выпущенный в количестве более 2 500 экземпляров. Он отличался высокой надёжностью и боевой эффективностью, что способствовало успехам советской авиации на фронте. Кроме того, Туполев внёс вклад в развитие авиационной промышленности, внедряя передовые технологии и организуя массовое производство самолётов, что усилило боеспособность советской армии. (10)

Мстислав Келдыш Описал математически процесс, который при определённых обстоятельствах, опасных автоколебаний конструкций самолётов, возникающих на высоких скоростях и способных привести к их разрушению. Его исследования позволили определить критические скорости, при которых возникал флаттер (**это явление, которое заставляет крылья и другие ключевые компоненты самолёта бесконтрольно вибрировать в полёте**), и предложить конструктивные меры для предотвращения этого явления. Это способствовало повышению надёжности и безопасности советских самолётов, таких как АНТ-25 (разработанный в конструкторском бюро под руководством Андрея Николаевича Туполева) и скоростной бомбардировщик СБ (АНТ-40).(11)

Эти люди – учёные, инженеры, врачи – не шли в бой с оружием в руках, но их оружием был ум. Их знания и самоотверженный труд спасали жизни, укрепляли оборону, приближали Победу там, где это казалось невозможным. Сегодня их имена живут в названиях университетов, научных институтов, улиц и премий, напоминая нам о том, какой огромной ценой достался мир. военных технологиях, и позволила оптимизировать стратегии ведения войны.

Заключение

Вспомним, как в самые тяжёлые дни войны, когда грохот артиллерии и рев моторов казались единственными звуками, в тылу молчаливо кипели настоящие сражения – битвы умов, таланта и мужества. Там, в лабораториях, на конструкторских бюро и в госпиталях, учёные, инженеры и врачи с невероятной самоотдачей создавали приборы, разрабатывали формулы, настраивали радиостанции и совершенствовали лекарства. Их работа была столь же важна, как и подвиги на передовой, ведь именно благодаря их трудам сотни тысяч солдат получили шанс на жизнь, а победа над врагом становилась всё ближе.

Сегодня, спустя десятилетия, мы должны чтить память не только героических воинов, но и тех, кто в тылу сражался за будущее Родины. То, что о подвигах этих людей известно после сегодняшнего темы исследования, можно сравнить с крупницей песка на необъятном пляже истории или с парой звезд в бескрайнем космосе достижений науки. Ведь каждая их идея, каждое изобретение – как маленький, но блестящий камешек, сложившийся их вместе в грандиозный фундамент Победы.

Представьте, как одна лабораторная работа по созданию нового лекарства спасла жизни десятков бойцов, или как усовершенствование радиостанции позволило связать разрозненные отряды, дав им возможность действовать слаженно. Или вспомните, как благодаря неустанной работе инженеров и конструкторов появилась техника, способная противостоять вражеской технике – каждая инновация стала решающим звеном в этой цепи победы.

Эти истории напоминают нам, что наука и творчество в условиях самых суровых испытаний способны творить чудеса. И, несмотря на то что лишь малая часть их достижений дошла до наших дней, их наследие продолжает вдохновлять и учить нас тому, что даже маленькая крупница усилий может изменить ход истории и подарить будущее, полное надежды и света.

Память о них должна жить в наших сердцах всегда, ведь именно благодаря их усилиям мы живём в мире и можем строить будущее.

Список использованных источников:

- 1 Шокин А.А. Александр Иванович Шокин – Министр невероятной промышленности СССР:<https://e-libra.ru/read/425243-ministr-neveroyatnoy-promyshlennosti.html>;

- 2 <https://podvignaroda.ru/?#id=1560586739&tab=navDetailDocument>;
- 3 Начало советской радиолокации. – М., Советское радио, 1975;
- 4 <https://cyberleninka.ru/article/n/k-stoletiyu-sozdaniya-filtruyuschego-protivogaza-akademikom-n-d-zelinskim>;
- 5 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30599181>;
- 6 <https://elibrary.ru/item.asp?id=18453225>;
- 7 <https://elibrary.ru/item.asp?id=47112991>;
- 8 https://en.wikipedia.org/wiki/Katyn_massacre;
- 9 https://aif.ru/society/people/sovetskiy_uchenyy-mikrobiolog_zinaida_ermoleva_dose;
- 10 <https://stimul.online/historical-dates/vozdushnye-korabli-tupoleva/>;
- 11 <https://ras-history.ru/technics/matematicheskaya-teoriya-flattera>.

МОЛОДЕЖЬ И НАУКА. О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ

Д.С. АХМАДЖАНОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

А.Р. АХАНОВ

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
преподаватель кафедры основ военной радиотехники и
электроники, майор*

Аннотация: Статья посвящена анализу вклада героев Великой Отечественной войны в развитие науки и технологий, а также роли молодежи в этом процессе. Рассматриваются важнейшие научные достижения, которые стали результатом напряженной работы ученых и инженеров во время войны, и как эти разработки повлияли на послевоенное развитие Советского Союза. Особое внимание уделяется тому, как герои войны, вернувшись с фронта, продолжали свою научную деятельность, став основоположниками новых направлений в науке и промышленности. Описана роль молодежи в научных исследованиях и разработках, а также ее влияние на послевоенную научную революцию. Статья подчеркивает значимость научного прогресса и технологических инноваций для победы в войне и восстановления страны в послевоенные годы.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, герои войны, молодежь, наука, технологии, научные достижения, инновации, послевоенное развитие, советские ученые, военные разработки, историческое наследие, научный вклад.

Великая Отечественная война – это не только одно из самых трагичных и героических событий в истории человечества, но и время, когда научные и технологические достижения в Советском Союзе шагнули далеко вперед. В условиях войны, когда каждая минута имела значение, научные разработки и технологии стали незаменимыми для победы на фронте. В этом процессе активное участие принимали не только опытные ученые, но и молодежь, которая, несмотря на свою молодость, внесла весомый вклад в разработку новых решений для нужд войны.

Герои войны, прошедшие через тяготы фронта, не только сражались на поле боя, но и продолжали научную и техническую работу, которая во многом определила послевоенное развитие страны. Их заслуги и достижения в области науки и техники стали основой для множества последующих инноваций, в том числе в мирных отраслях.

Молодежь, которая в годы войны активно участвовала в научной деятельности, оказалась источником новых идей и знаний, которые в будущем помогли построить научный и технический потенциал послевоенной нации.

Наука и война: необходимая взаимосвязь

В годы Великой Отечественной войны роль науки и технологий была чрезвычайно важной. Научные разработки касались множества аспектов военной деятельности, включая создание нового вооружения, улучшение медицинского обслуживания, организацию связи, а также поиск более эффективных способов снабжения войск. Именно благодаря научному прогрессу Советский Союз смог не только эффективно противостоять врагу, но и выйти с победой, несмотря на тяжелые условия.

Молодежь во время войны также активно работала в научных лабораториях, занимаясь разработками новых технологий, оружия и средств связи. Студенты и молодежные научные группы вели исследования в самых разных областях, от химии до радиотехники. В условиях войны старшие научные сотрудники и студенты работали вместе, комбинируя теоретические знания с практическими навыками, что позволило быстро создавать новые продукты и системы, которые использовались на фронте.

Научные достижения и их роль в военной победе

Научные разработки, которые стали результатом труда целых групп ученых и инженеров, сыграли важнейшую роль в победе на фронтах. Одним из ярких примеров того, как наука определяла успехи на фронте, является создание новых типов вооружений, в том числе реактивных минометов, таких как "Катюша". Эта система залпового огня была разработана группой конструкторов во главе с Иваном Дмитриевичем Черняховским и стала мощным инструментом на поле боя. Важнейшие исследования в области авиации, радиолокации, танков и артиллерии были проведены благодаря сотрудничеству научных коллективов с армией.

Кроме того, военная химия и биология также развивались в условиях войны. Ученые работали над созданием новых методов лечения, включая антибиотики, которые стали настоящей революцией в медицине. Они позволили спасти жизни тысячам раненых солдат, особенно в условиях тяжелой санитарной ситуации на фронте. Молодежь, работающая в научных институтах, принимала участие в таких разработках, что еще раз подчеркивает огромную роль молодежи в решении важнейших научных задач того времени.

Герои войны и их вклад в послевоенную науку

После окончания войны герои Великой Отечественной войны продолжали свою научную деятельность и внесли огромный вклад в развитие науки и технологий. Военные инженеры и ученые, многие из которых стали героями войны, оказались в числе первых ученых, которые принялись за разработку новых научных направлений в послевоенное время. Множество военных технологий и научных решений, разработанных в годы войны, были адаптированы для мирных нужд.

Среди таких людей можно выделить Сергея Королева, который стал основоположником советской космической программы. Работая еще в годы войны над улучшением ракетных технологий, он, как и многие другие ученые, стал важной фигурой в развитии ракетной и космической науки в Советском Союзе. Под его руководством были сделаны значительные достижения в области космонавтики, в том числе запуск первого искусственного спутника Земли и первого человека в космос.

Другим примером является создание новой техники, которая была использована для восстановления страны после войны. Ученые и инженеры, участвовавшие в разработке нового оружия, после войны перешли к разработке мирных технологий. Новые материалы, методы обработки металлов, улучшение производства – все эти направления развивались благодаря их научным достижениям.

Роль молодежи в послевоенной научной революции

После Великой Отечественной войны молодежь стала активно участвовать в научной и технической жизни страны. На основе того опыта и знаний, которые были приобретены во время войны, новое поколение ученых продолжило исследовательскую деятельность, создавая основу для будущих технологических революций. Важно отметить, что во времена войны молодежь была не только пассивным слушателем в научных лабораториях, но и активно участвовала в научных изысканиях, разрабатывая идеи, которые позже стали основой для послевоенных достижений.

Среди таких достижений можно выделить внедрение новых технологий в промышленность, развитие атомной энергетики, создание новых медицинских препаратов и методов лечения. Молодежь, вернувшаяся с фронта или вернувшаяся из эвакуации, вскоре стала основным мотором в научной и технологической революции послевоенных лет.

Вклад в мирные разработки

Во время и после войны ученые и инженеры продолжали применять разработки, использованные в военных целях, для улучшения качества жизни в мирное время. К примеру, ракетные технологии, которые первоначально использовались для создания вооружения, в дальнейшем стали основой для создания космических технологий. К этому времени уже появились новые достижения в области электроники, коммуникаций и медицины, в которых активно участвовали как ветераны войны, так и новая молодежь.

Таким образом, научные исследования, проведенные в годы войны, стали основой для дальнейших технологических и научных прорывов, которые стали возможными благодаря усилиям как старших, так и молодых ученых. Эти разработки изменили не только судьбу страны, но и всего мира, оказав влияние на следующие десятилетия.

Заключение. Герои Великой Отечественной войны, включая молодежь, сыграли ключевую роль не только в военной победе, но и в развитии науки и технологий, которые позволили Советскому Союзу не только выжить в тяжелых условиях войны, но и стать одной из ведущих мировых держав в послевоенные годы. Вклад научных работников, в том числе молодых ученых, был неограничен: от разработки нового оружия и медицинских препаратов до создания новых технологий для мирных целей. Подвиг, совершенный на поле боя, продолжился и в научной и технической сфере, где молодежь и ветераны стали теми, кто строил будущее нации и всего мира.

Список использованных источников:

- 1 «История науки и техники в СССР. 1941-1945»
- 2 «Наука и технологии в годы Великой Отечественной войны»
- 3 «Герои войны: наука и промышленность»
- 4 «Молодежь и наука в Советском Союзе. 1941-1950»

АҒЫЛШЫН БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ БЕЙІМДЕЛУІ

А.Н. ТҰРСЫНБАЙ

*4 курс студенті, Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің*

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Түйіндеме. Мақала ағылшын балалар әдебиетіндегі тұрақты тіркестердің қазақ тіліне бейімделу мәселесін зерттейді. Фразеологиялық бірліктерді аударумен байланысты негізгі қиындықтар, соның ішінде мәдени айырмашылықтар, идиоматизм және аудиторияның жас ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері фразеологиялық бірліктердің сәтті бейімделуі тек лексикалық сәйкестікті ғана емес, сонымен қатар мәдени контекстті ескеруді талап ететінін көрсетеді.

Түйін сөздер: балалар әдебиеті, бейімделу, балама, трансформация, тұрақты тіркестер.

Аннотация. В статье исследуется проблема адаптации фразеологизмов в англоязычной детской литературе к казахскому языку. Рассматриваются основные трудности, связанные с переводом фразеологизмов, в том числе культурные различия, идиоматизм и возрастные особенности аудитории. Результаты исследования показывают, что успешная адаптация фразеологизмов требует учета не только лексической идентичности, но и культурного контекста.

Ключевые слова: детская литература, адаптация, эквивалент, трансформация, фразеологизмы

Annotation. The article examines the problem of adapting phraseological units in English-language children's literature to the Kazakh language. The main difficulties associated with the translation of phraseological units are considered, including cultural differences, idiomatism and age characteristics of the audience. The results of the study show that successful adaptation of phraseological units requires taking into account not only lexical identity, but also cultural context.

Keywords: children's literature, adaptation, equivalent, transformation, phraseological units

Көркем аударманың шығармашылықтың ерекше түрі екенін ұғыну аудармашыны түпнұсқа авторымен бір қатарға қоюға мүмкіндік беріп жатады. Бәлкім, аударма әдеби шығармашылыққа қарағанда шығармашылықтың күрделі түрі болуы мүмкін, өйткені аудармашының автордан айырмашылығы – халқына жат болып саналатын түпнұсқа мәтіннің бірқатар ерекшеліктерін бастан кешіруі.

Балалар әдебиеті көркем аудармада маңызды бір орынды алады. Себебі, балалар әдебиеті – тұнып тұрған өнер. Балалар әдебиетінің аудармасы арқылы балалар басқа ұлттың өзіндік тілдік яки мәдени ерекшеліктерін өз бастарынан өткеріп мәденетаралық қарым-қатынасты нығайта түседі.

Балалар әдебиетіндегі фразеологиялық бірліктердің бейімделуі түпнұсқамәтіннің мағынасын, стилін және мәдени ерекшеліктерін жеткізуде жетекші бір рөлді атқарады. Аударматануда лингвистикалық және мәдени айырмашылықтарды ескере отыра, ағылшын тіліндегі фразеологиялық бірліктерді қазақ тіліне аудару ерекше қызығушылық тудырады.

А.В.Кунинаның пікірінше фразеологиялық бірліктер лексемалардың толық немесе ішінара қайта түсіндірілетін мағынасы бар тұрақты тіркес болып табылады [1]. Фразеологизмдер – халықтың тарихын, мәдениеті мен тұрмыс-тіршілігінің ерекшелігін көрсететін тілдің асыл қазынасы. Фразеологизмдерді аудару үшін аударма тілінде толықтай сәйкес болатын эквивалент табу қажет. Фразеологиялық эквивалент дегеніміз – түпнұсқа тілдегі тіркес барлық жағынан баламалы болып табылатын аударма тіліндегі фразеологиялық бірлік. Түпнұсқа мәтін аудармасының эквиваленттілігі, ең алдымен, ондағы мазмұнды жалпы түсіну екенін ерекше атап өткен жөн. Түпнұсқа мәтіндегі ақпаратреципиенттің санасына ғана емес, сезіміне де әсер ете отыра, мәтінде анық көрсетіліп қана қоймай, сонымен қатар субтекстке жанама түрде қатысты болуы керек [2].

С.В.Влахов пен С.С.Флориннің айтуынша фразеологиялық бірліктерді аударудың екі түрлі тәсілі бар: бірінші тәсіл – фразеологиялық аударма, яғни аударма тіліндегі фразеологиялық бірліктер арқылы; ал екіншісі – фразеологиялық емес аударма [3]. Ал А.В.Кунианың жасаған классификациясы бойынша үш тәсіл бар:

1. фразеологиялық аударма (фразеологиялық эквивалент тәсілі, фразеологиялық аналогтық тәсіл);
2. фразеологиялық емес аударма (лексикалық аударма, сөзбе-сөз аударма, сипаттама аударма тәсілдері);
3. мән мәтіндік аударма (мән мәтіндік ауыстыру).

Фразеологиялық бірліктердің яки идиомалардың аудармасына талдау жасау үшін Марк Твеннің «Ханзада мен Қайыршы» тарихи романын алдық. Бұл талдау барысындаағылшын тіліндегі идиомалардың, яғни тұрақты тіркестердіңқазақ тіліне қалай бейімделетіндігі, қандай трансформациялар қолданылатындығы және олардың тиімділігі айқындалады.

Марк Твеннің балаларға арналған «Ханзада мен Қайыршы» тарихи романынан алынған аудармаларды талдау

Түпнұсқа мәтін	Аударма мәтін	Талдау
People jostled him, and some gave him rough speech; but it was all lost on the musing boy.[5, 11p.].	Өтіп жатқан адамдар оны итеріп жіберіп, ұрысса да, баланың терең ойға батқаны сонша – еш нәрсе көрмеді, байқамады. [4, 30 б.].	Түпнұсқада берілген «lost on» идиомасының сөзбе-сөз аудармасы жоғалып қалу болып табылады. Ағылшын идиома сөздіктерінде «lost on» біреу түсінбеген яки бағаламаған бір нәрсені білдіреді. Бұл өз кезегінде адамның белгілі бір ойды өткізіп алғандығын яки айтылған нәрсенің маңыздылығын түсіне алмағандығын айқындайды. Аталып өткен идиоманы тәржімеші мағынасын ескере отыра «байқамады» деп берген. Аудару барысында тәржімеші модуляция тәсілін және де доместикация стратегиясын қолданған. Біздің нұсқа: Өтіп жатқан адамдар оны итеріп жіберіп, дөрекі сөйлесе де, бала терең ойға батқандықтан елең етпеді. Түпнұсқада берілген «lost on» идиомасын қазақ тіліне баламамен«елең етпеді» тұрақты тіркесімен берген абзалырақ. Себебі «байқамады» деген жалпылама ұғымды түсінуге берілген етістік, қарапайым етістікпен емес түпнұсқадағы идиоманы қазақ тіліндегі аналогы болып табылатын тұрақты тіркеспен алмастырған ұтымды. Елең етпеді тұрақты тіркесінің мағынасы – ештеңеге мән беріп қарамау, назар аудармау.
The prince took heart at once-he felt that his troubles were at an end, now.[5, 12	Ханзада жеңіл күрсінді: Мына азабы ақыры бітетін болды! [4, 41 б.].	Берілген мысалдағы «took heart» деген идиоманың сөзбе-сөз аудармасы – жүректі алу. Ағылшындарда бұл идиоманың негізгі мағынасы – батыл және сенімді болу, яғни жақсы нәрсеге үміт арту. Аудармашы бұл идиоманы қазақ тіліне «жеңіл күрсінді» деп модуляция тәсілін және доместикация стратегиясын пайдаланған.

p.].		Біздің нұсқа: Ханзада бірден жігерленіп: Мына азап ақыры бітетін болды! – деп ойлады. Түпнұсқада берілген «took heart» идиомасын қазақ тіліне модуляциямен «жігерленіп» деп берген орынды. Себебі жеңіл күрсінді тіркесі шаршауды білдіріп идиоманың мағынасын толық сәйкестікпен аша алмайды. Ал жігерлену адамның белгілі бір мақсатқа ұмтылуын, қайраттануын білдіреді.
There is no help , there is no hope . [5, 22 p.].	Бәрі құрыды , бітті! Мен өлдім! Еш жерден көмек жоқ! [4, 48 б.].	Берілген түпнұсқадағы «no help, no hope» сөзтіркесі қазақ тіліне модуляциямен «бәрі құрыды» деп берілген. Берілген тіркестің сөзбе-сөз мағынасы – көмек жоқ, үміт жоқ. Бәрі құрыды деген сөз тіркесі сәтсіздікті білдіреді. Аудармашы бір сөйлемді грамматикалық трансформацияға жататын сөйлемдерді бөлу тәсілімен үш сөйлемге бөлшектеген. Біздің нұсқа: Енді не үміт, не қайыр! Түпнұсқадағы «no help, no hope» сөз тіркесін қазақ тіліне модуляция тәсілін қолданып «не үміт, не қайыр» тұрақты тіркесімен берген ұтымды. Себебі, қазақ тілінде бұл тұрақты тіркесті ешқандай көмек күтпеген кездерде айтып жатады.
A chaplain said grace, and Tom was about to fall to , for hunger had long been constitutional with him. [5, p. 34].	Байғұс Том рәсімге жат қылық көрсетіп, қолымен тамақ жей бастады . [4, 67 б.].	Берілген мысалдағы «fall to» идиомасы архаизмдік болып табылады. Бұл идиоманың сөзбе-сөз аудармасы құлау болып табылады. Ал осы архаизмдік идиоманың мағынасы – тамаққа кірісу яки тамақ жеуді бастау. Аудармашы идиоманы модуляция тәсілімен «тамақ жей бастады» деп берген. Біздің нұсқа: Дін қызметкері дұғасын айтып біткеннен кейін, Том тамақты жеуге дайындала бастады, себебі ол аштықтың дәмін баяғыдан татып жүр еді. Аудармашы түпнұсқада берілген кейбір элементтерді түсіріп тастаған. Біздің ойымызша, ол элементтерді түсіріп тастамай аударған орынды болып табылады. «A chaplain said grace» тіркесін түсіріп тастамай, «дін қызметкері дұғасын айтып біткеннен кейін» деп аудару орынды. «For hunger had long been constitutional with him» деген сөз тіркесінің мағынасы аш жүру оған бұрыннан тән дегенді білдіреді. Біз бұл тіркесті модуляциямен контекстке байланысты «аштықтың дәмін баяғыдан татып жүр» деп алуды жөн көрдік.
Oh! He was a prince a prince, a living prince, a real prince without the shadow of a question ; and the prayer of the pauper-boy's heart	Қалайша Жаратқан оған ханзаданы - тірі, нағыз ханзаданы көтеруге көмектеспейді? [4, 31 б.].	Түпнұсқада берілген «without the shadow of a question» идиомасын қазақ тіліне аудармашы аудармаған, яғни түсіріп тастау әдісін қолданған. Бұл идиоманың сөзбе-сөз аудармасы – көлеңкесіз сұрақ. Ал бұл өз кезегінде ешқандай мағына бермейді. Негізгі мағынасы – күмәнсіз. Біздің нұсқа: Ол еш күмәнсіз нағыз ханзада еді, ақыры Жаратқан оның тілеген дұғаларын қабыл етті. Түпнұсқадағы «without the shadow of a question» идиомасын модуляция тәсілімен күмәнсіз деп берген орынды. Аудармашы хабарлы сөйлемді

was answered at last. [5, 11 p.].		грамматикалық алмастыру (сөйлем түрлерін алмастыру) тәсілі арқылы сұраулы сөйлемге айналдырған. Сұраулы сөйлемде түпнұсқа мәтіннің мағынасы біршама бұрмаланған. Себебі, түпнұсқада Жаратқан оның дұғасын қабыл етті деп тұр, ал аудармада керісінше дұғасын неге әлі қабылдамады деген контекст бой көрсетеді.
-----------------------------------	--	---

Ұсынылған кестеде ағылшын балалар әдебиетіндегі тұрақты тіркестердің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері салыстырмалы түрде талданып өтті. Әрбір тұрақты тіркестің аудармада дәл берілуі және мағыналық, стилистикалық сәйкестігі көрсетілді. Аудармашының түпнұсқа мәтінде берілген тұрақты тіркесті қазақ тіліне бейімдеу үшін қолданылған трансформациялары көрсетіліп, түпнұсқаны бұрмалаған тұстарын қазақ тілінде түсінікті әрі қабылдауға жеңіл етіп жеткізу үшін ұсыныстар ұсынылды.

Қорытындылай келе, ағылшын балалар әдебиетіндегі фразеологиялық бірліктердің қазақ тіліне бейімделуі күрделі де көп қырлы процесс болып табылады деп айта аламыз. Ол аудармашыдан тілдік ерекшеліктерді білуді ғана емес, сонымен қатар екі елдің мәдени контекстін де түсінуді талап етеді. Аударма әдісін таңдау нақты фразеологиялық бірлікке, оның мағынасына және мақсатты аудиторияның жасына тікелей байланысты. Оңтайлы аударма түпнұсқаның мағынасын сақтап, қазақ оқырманы үшін түсінікті және табиғи болуы керек. Осылайша, сәтті бейімделу қостілділік пен мәдени алмасуға ықпал ете отыра, әлемдік балалар әдебиетін қазақтілді балаларға қолжетімді етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. - 396 с.
- 2 Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Изд-во Института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
- 3 Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 341 с.
- 4 Марк Твен. Ханзада мен қайыршы. – Алматы: «Мазмұндама» қоғамдық қоры, 2022. – 296 б.
- 5 Twain M. The Prince and the Pauper. – Copyright. 2000 The Pennsylvania State University. – 200 p.

ГЕРОИЗМ КАЗАХСТАНЦЕВ НА ФРОНТАХ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Д.Д. АЛИБАТЫРОВ

*курсант 3 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

А.С. ПАЩЕНКО

*магистр, подполковник, заместитель начальника кафедры
защиты информации Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

География подвигов казахстанцев на фронтах Великой Отечественной войны очень широка: они участвовали в сражениях под Москвой, Сталинградом, Ленинградом, на территории Прибалтики, Украины, Польши, Германии, Франции, Китая; участвовали в боевых действиях, в партизанском движении, движении Сопротивления.

Неувядаемой славой покрыли себя воины-казахстанцы в битве за Москву. За легендарные подвиги 316 стрелковая дивизия, сформированная в г. Алма-Ате была преобразована в 8 Гвардейскую Панфиловскую. Дивизия вела ожесточенные бои с превосходящими в четыре раза силами противника. В течение месяца, ведя непрерывные бои на подступах к Москве, панфиловцы разгромили 2-ю танковую, 29-ю моторизованную, 11-ю и 110-ю пехотные дивизии гитлеровской армии. «Трудно выделить храбрых, – писал 8 декабря 1941 г. в своем донесении бывший комиссар 1075-го полка А.Л. Мухамедьяров, – когда каждый хочет быть храбрым».

Подвиг воинов Панфиловской дивизии помнит не только Казахстан. Легендарные слова политрука В.Ключкова: «Велика Россия, а отступать некуда – позади Москва!» вошли в историю. Сейчас по событиям кровавой битвы с немецкими танками снимается фильм «28 панфиловцев». Во время битвы под Москвой героизм проявили, и солдаты батальона под командованием старшего лейтенанта Бауыржана Момышулы. Легендарный полководец был удостоен звания Героя Советского Союза.

Толеген Токтаров в этих сражениях с боем ворвался в штаб немецкой части села Бородино и убил пятерых офицеров. Всего он уничтожил 115 солдат и офицеров противника. Группа автоматчиков под командованием политрука роты Малика Габдулина, подбив вражеские танки, вывела свои подразделения из окружения. За боевые подвиги в боях с немецкими фашистами Габдуллину было присвоено звание Героя Советского Союза.

На берегах Оки, у деревни Воронино под Серпуховым героически погиб автоматчик 238-ой стрелковой дивизии, сын казахского национального героя А.Иманова Рамазан Амангельдиев. В своей последней и неравной схватке с врагами он уничтожил 13 фашистов.

В битве под Сталинградом храбро сражалась 38-я дивизия полковника Гани Сафиуллина. В ходе боев за уничтожение окруженных в районе Сталинграда фашистских войск воины-казахстанцы разгромили 297-ю пехотную дивизию немцев и взяли в плен ее командира фон Дреббера вместе с его штабом. Продвигаясь вперед, 38-я стрелковая заставила капитулировать 14-й танковый корпус немцев. За боевые действия под Сталинградом 38-й стрелковой дивизии было присвоено наименование 73-й гвардейской Сталинградской.

В период Сталинградской битвы осенью 1942 года Западно-Казахстанская область стала прифронтовой. Здесь были размещены личный состав и службы более 120 частей Сталинградского фронта. В боях Сталинградской операции участвовали 5 стрелковых, 1 кавалерийская дивизия, 1 морская стрелковая бригада, 1 минометный полк и 1 отдельный мостостроительный батальон, сформированные в Казахстане. Здесь ценой собственной жизни совершили подвиги Герой Советского Союза летчик-карагандинец Н.Абдиров и минометчик К.Спатаев, лейтенант Г.Рамаев. В период Сталинградской битвы фашистская авиация бомбила станции Сайхан, Шунгай, Джанибек.

Казахи, которые составляли большинство личного состава 7-й роты 565-го стрелкового полка и 116-й стрелковой дивизии мужественно вели уличные бои. Их подвиг отражен в названии одной из сталинградских улиц – «Казахская». В первичной схватке с 300 фашистами героически погибли 11 героев. Среди них комсомолец из Лениногорска Камиль Хузин. Высота, которую отстояли отважные воины, названа «Высотой одиннадцати героев Востока».

Подвиг капитана Гастелло повторил летчик Нуркен Абдиров, направивший свой горящий самолет в немецкую танковую колонну. На Курской дуге, в 1943 году, массовый подвиг совершила батарея капитана Георгия Игишева. Почти все солдаты и офицеры

погибли в неравном бою у села Са-модуровка Поныровского района, уничтожив 19 танков и 150 солдат противника.

В обороне и прорыве блокады Ленинграда активно участвовали 310, 314 дивизии из Казахстана, а всего под Ленинградом воевала треть казахстанских формирований. Здесь казахстанцы воевали не только на суше, но и на море, только на крейсере «Киров» их было 156.

В тяжелые сентябрьские дни 1941 года к ленинградцам обратился со своим стихотворением «Ленинградцы, дети мои!» казахский народный поэт Джамбул. Песня акына явилась подлинным гимном дружбы. «Устами мудрого казахского певца», – писала «Ленинградская правда» осенью 1941 года – вся великая страна говорила: «Я с вами, ленинградцы!» Сын великого акына Джамбула Алга-дай командовал пулеметным расчетом в 19-м гвардейском кавалерийском полку, 7-й гвардейской кавалерийской дивизии и героически погиб близ г. Синельниково. В 1943 году в январе была прорвана 900-дневная блокада Ленинграда, а в 1944 году Ленинградская область была полностью освобождена от фашистских захватчиков.

Среди 340 воинов «дороги жизни», проложенной по льду Ладожского озера, награжденных орденами и медалями, были и казахстанцы: шофера С. Кабиев, К. Оспанов и С. Ичевский, совершавшие по три-четыре рейса в день, регулировщик движения, а затем начальник одного из участков дороги младший лейтенант К. Ахмедгиев и др

В списке защитников Ленинграда есть и имя Султана Баймагамбетова, закрывшего своим телом амбразуру вражеского дзота. Сергей Морозов взорвал колонну вражеских танков горящим самолетом. В этих боях прославились и две девушки-казашки – Алия Молдагулова и Маншук Маметова.

Алия Молдагулова родилась в Актюбинской области, рано лишилась родителей и воспитывалась у дяди. Незадолго до войны она попала в один из детских домов Ленинграда. В начале войны детский дом эвакуировали в Рыбинск. Здесь Алия подала заявление в военкомат с просьбой послать ее на фронт и была зачислена в снайперскую школу. В октябре 1943 года она прибыла на Ленинградский фронт. Ефрейтор Алия Молдагулова не раз проявляла мужество и отвагу в боях. В последнем бою она уничтожила 28 фашистов. Алия Молдагулова повела в атаку свой батальон, смертельно раненная, она продолжала в упор расстреливать наступающих гитлеровцев.

Командование части, где служила Алия, писало Центральному Комитету Компартии Казахстана: «Вам, дорогие товарищи, от имени командования части спасибо за таких пламенных патриотов, какой была Алия Молдагулова. Ее имя бессмертно и принадлежит великому народу Союза Советов. У нас к вам просьба: расскажите казахскому народу о ее подвигах и беззаветной преданности нашей Родине».

Советские люди свято чтят память Алии Молдагуловой: в Актюбинске есть улица ее имени, в центре города сооружен памятник верной дочери казахского народа. Одна из школ Ленинграда носит ее имя.

Недолгой, но яркой была жизнь Маншук Маметовой. Маншук погибла в бою за честь и свободу родной страны, когда ей шел всего лишь двадцать первый год, и она только что вступила в партию. Недолгий боевой путь славной дочери казахского народа завершился бессмертным подвигом, совершенным ею у стен древнего русского города Невеля.

16 октября 1943 года батальон, в котором служила Маншук Маметова, получил приказ отбить контратаку врага. На позиции батальона гитлеровцы обрушили шквальный огонь артиллерии и минометов. Казалось, на склоне холма, где окопались советские бойцы, не осталось ничего живого. Но едва фашисты попытались подняться в атаку, как заработал пулемет старшего сержанта Маметовой. Его поддерживали другие огневые точки. Гитлеровцы откатились назад, оставив сотни трупов. Несколько яростных атак гитлеровцев уже захлебнулось у подножия холма. Вдруг девушка заметила, что два соседних пулемета замолчали – пулеметчики были убиты. Тогда Маншук, быстро

переползая от одной огневой точки к другой, начала обстреливатьседающих врагов из трех пулеметов.

Враг перенес огонь минометов на позиции находчивой девушки. Близкий разрыв тяжелой мины опрокинул пулемет, за которым лежала Маншук. Раненная в голову, пулеметчица на некоторое время потеряла сознание, но торжествующие крики приближавшихся гитлеровцев заставили Маншук очнуться. Мгновенно перебравшись к соседнему пулемету, Маншук хлестнула свинцовым ливнем по цепям фашистских вояк. И вновь захлебнулась атака врага. Это обеспечило успешное продвижение наших подразделений, но Маншук осталась лежать на склоне холма. Пальцы ее застыли на гашетке «максима».

Родина посмертно наградила Маншук Маметову высоким званием Героя Советского Союза. Исполком Невельского горсовета присвоил имя Маншук одной из лучших улиц города. На родине героини установлен памятник. В Алма-Ате есть улица имени Маншук Маметовой. Ее имя носят десятки школ и пионерских дружин республики.

Легенды сложены об асе-штурмовике Талгате Бигельдинове, который смело уничтожал противников в воздухе. За свои подвиги он был удостоен звания Герой Советского Союза дважды. Летчик Сергей Луганский тоже удостоился этого высокого звания дважды и сбил 36 самолетов лично, а 6 – в групповых боях.

Касым Кайсенов, Ади Шарипов, Токтагали Жанкельдин, Галым Омаров, Нурым Садыков и Сатимбек Толешев храбро вели партизанскую войну. Танкист из Алматы Василий Мартехов пал смертью храбрых, но успел уничтожить 14 вражеских танков, 22 орудия, 19 минометов, 16 автомашин, 7 пулеметных точек и более 800 фашистских солдат и офицеров.

Проявили себя и саперы из Казахстана. Солдаты 156-го отдельного мотострелкового батальона построили несколько мостов в Волоколамском районе и переправу через реку Северный Донец у Масловой Пристани. Все это они делали под постоянными атаками немецких войск. Воин-железнодорожник Петр Бакарев из Костаная строил мосты и ремонтировал железные дороги, которые постоянно разрушал враг. Жабаркан Асаинов смело исправлял поврежденные пути под пулями, а однажды продолжал ремонт, несмотря на огнестрельные ранения. Благодаря этому удалось спасти санитарный поезд с ранеными. За свои подвиги Бакарев и Асаинов получили звания Героев Социалистического Труда.

Тысячи казахстанцев отдавали свои жизни, покрыли себя ратной славой под Курском, в боях за освобождение Украины, Белоруссии, Прибалтики, Молдавии. Героизм и отвагу они проявили при форсировании Днепра, Десны, Припяти, Двины, при освобождении Польши, Венгрии, Чехословакии, Вены. Тысячи казахстанцев были активными участниками партизанского движения и движения Сопротивления. Активное участие принимали посланники Казахстана в войне на Дальнем Востоке против Японии.

Лейтенант Рахимжан Кошкарбаев вместе с россиянином Григорием Булатовым одними из первых установили красный флаг на фронте Рейхстага. По словам Кошкарбаева, 260 метров открытого пространства они вместе с Булатовым под шквальным огнем фашистов ползли более семи часов. Позже Знамя Победы уже над фашистской цитаделью водрузили младший сержант Кантарияи сержант Егоров. Тогда им огневую поддержку оказывал уроженец Павлодарской области Павел Василевский. Кантарии и Егорову также помогал Алексей Ковалев из города Аксай Атырауской области. Летчик Алимкул Джилкибаев из Алматы, и уроженец села Успенка Нигмет Наукенов тоже брали штурмом Рейхстаг, после чего оставили на его стене свои фамилии и подписи.

Толеухан Шайдильдинов оставил на стенах Рейхстага такую надпись: «Я казах, из Казахстана, с боями прошел от Москвы до Берлина. Штурмом взяли Рейхстаг и победили. Шайдильдинов Толе-ухан». А алматинец Михаил Коробов первым установил телефонную связь со штабом капитулировавшего немецкого генерала Кребса, который находился в

секторе имперской канцелярии Берлина, где был расположен бункер Гитлера. Это было сделано для ведения переговоров между временным немецким правительством и советским командованием.

За подвиги в Великой Отечественной войне 499 казахстанцев, среди них 99 казахов, были удостоены звания Герой Советского Союза – Халык Кахарманы. На каждый миллион казахов приходится 33 героя. Для сравнения: у туркмен этот показатель равен 21, киргизов – 18, узбеков – 16 [1, с.261]. Дважды этого высокого звания были удостоены летчики-штурмовики Т.Я. Бегельдинов, Л.И. Беда, И.Ф. Павлов и летчик-истребитель С.Д. Луганский. Две девушки-казашки М. Маметова и А. Молдагулова удостоены звания Герой Советского Союза. 110 казахстанцев награждены орденом Славы трех степеней. Примерно 410 тысяч сыновей и дочерей Казахстана не вернулись с войны [5, с.97].

Ибраим Сулейменов, воин-казах, один из лучших снайперов Великой Отечественной войны. Он наш земляк, родом из г. Тараза (бывший г. Джамбул). До войны работал трактористом, в свободное время любил поохотиться со старенькой берданкой. В 1941 году осенью был призван в Красную Армию. На фронте Ибраим стал снайпером, служил в 100-й отдельной стрелковой казахской бригаде, сформированной в Алма-Ате. Невысокого роста, спокойный, с лукавинкой солдат, своего рода казахский Василий Теркин, быстро завоевал авторитет среди однополчан.

Боевое крещение бригада получила осенью 1942 года под городом Ржевом. Там и начал Ибраим Сулейменов свою недолгую, но яркую солдатскую карьеру. Под Ржевом отличились меткие стрелки: Бергебай Абдикаримов, уничтоживший 48 фашистов, Заманбек Матаев – 34, Петр Осадчий – 28. Ибраим Сулейменов уничтожил 39 офицеров и солдат противника. Затем бригаду перекинули под Великие Луки, где шли ожесточенные бои. В этих боях Ибраим Сулейменов довел личный счет до 150 фашистов.

На армейском слёте снайперов летом 1943 года под Великими Луками выступил прославленный снайпер Сулейменов. Он сказал: «Почему я стал снайпером? Я начал войну под Москвой. Я видел расстрелянных колхозников, колхозниц и их детей. Я входил в дома, и мне говорили люди, как издевались над ними гитлеровцы. Я видел в каждом доме горе, страдание. Я и сейчас не могу спокойно чувствовать себя. Мне стало тяжело это видеть. Я поклялся в те дни стать снайпером. Почему я защищал Москву? Я казах, мой Казахстан далеко от Москвы. Но Москва – столица всего нашего Союза. Она и моя столица. Вот почему я защищал Москву. Но это не всё. Я подумал: если фашистов не остановить и не уничтожить, они могут дойти и до моего родного Казахстана. Я не успокоюсь до тех пор, пока хоть один гитлеровец будет топтать нашу землю. Я уничтожил 239 фашистов. Призываю и вас нести смерть оккупантам» [3, с.97].

Ибрагим Сулейменов с честью выполнил свою клятву. К ноябрю 1943 года его винтовка сразила 239 солдат и офицеров врага. О нем писали в газетах, казахский поэт Джамбул посвятил ему стихи, слава о нем гремела по всей армии. Фашисты панически боялись «степного стрелка», как они называли казахского воина. Известны несколько случаев, когда солдаты немецкой армии отказывались выходить на позиции из опасения попасть на мушку прославленного снайпера. За старшиной Сулейменовым началась охота. Враг бомбил любое подозрительное место, где мог укрыться снайпер. Лучшие снайпера фашистов пытались уничтожить его, но удача не покидала смелого воина, и боевые поединки всегда заканчивались в его пользу.

16 ноября 1943 года разгорелся ожесточенный бой на высоте 173,3 у станции Изоча, западнее города Невеля. На левом фланге высоты вела огонь из пулемета Маншук Маметова, на правом, занимая сразу три окопа, расположился Ибраим Сулейменов. В двух крайних он оставил по винтовке, а в среднем автомат и две гранаты. Как только ему попадался на глаза противник, он тут же разил его из снайперской винтовки. Были отбиты две атаки врага. Ибраим уничтожил 12 фашистов. В это время у наших пехотинцев кончились боеприпасы. Солдаты начали отходить. К вечеру на высоте остались только Маншук Маметова и Ибраим Сулейменов, прикрывавшие отход товарищей. Уже смолк

пулемет Маншук, уже слышны были крики «ура» однополчан, идущих на выручку, но закончились патроны, и отважный старшина бросился врукопашную. Тут его и настигла вражеская пуля.

После боя в двух окопах Ибраима не нашли ни одного патрона. Винтовка и автомат были разбиты, а винтовка в третьем окопе так и осталась лежать на бруствере, обращенная дулом в сторону противника. Вокруг насчитали свыше 30 вражеских трупов. Свой счет Ибраим Сулейменов довел до 289.

Бригада за этот бой представила посмертно Маншук Маметову и Ибраима Сулейменова к званию Героя Советского Союза. Армия и фронт утвердили эти представления. Оставалось только слово за Москвой, звание Героя утверждали в правительстве. Но в Москве решили по-другому. Маншук Маметову удостоили звания Героя Советского Союза (посмертно), а Ибраима Сулейменова наградили орденом Ленина. Конечно, это высокая награда, но все же – не Звезда Героя. Факт остается фактом. Один из лучших воинов не был удостоен высшей награды страны. Если давать оценку по прошествии времени, то Ибраим Сулейменов действительно является одним из лучших снайперов мира. И присвоить Герою заслуженную им награду не поздно никогда!

Фронтовик, народный писатель Азильхан Нуршаихов так написал о нем: «Солдат из Казахстана Ибраим Сулейменов, который уничтожил 239 фашистов, достоин звания Героя Советского Союза. Однако, как стало мне известно, его так и не удостоили этого высокого звания» [4, с.2]. В областном центре, в г.Таразе планируется установить бюст легендарного снайпера Ибраима Сулейменова в связи с предстоящим 70-летним юбилеем Великой Победы советского народа.

Список использованных источников:

- 1 Абдакимов А. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней): Учебное пособие, Алматы, 2001.
- 2 Артыкбаев Ж., Раздыков С. История Казахстана. Астана, 2010.
- 3 Ерошкина А., Вовченко А. Ибраим Сулейменов – степной стрелок // slavs.org.ua/ibragim-suleymenov
- 4 Калымбетов С. Помнит Невель, помнит Тараз // газета «Знамя труда» от 18 сентября 2014 года.
- 5 Кан Г.В. История Казахстана, Алма-Ата

МОЛОДЕЖЬ В НАУКЕ: МОТИВАЦИИ, ВЗГЛЯДЫ, ЖИЗНЕННЫЕ СТРАТЕГИИ

Д.Н. ДАРКУЛОВ, Н.В. ИВАНОВ

*курсанты 5 и 3 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Д.В. ГРЕВЦОВ

*магистр, полковник, доцент кафедры защиты информации
Военно-инженерного института радиоэлектроники и связи*

Важнейшей задачей кадрового обеспечения науки признано омоложение состава научных сотрудников. В последние годы благодаря ряду конкретных мер, направленных на привлечение молодежи, ее приток в науку увеличился. Тем не менее, остается не

ясным, удастся ли и далее привлекать молодежь, какую жизненную стратегию выберут те, кто уже работает, и будет ли их труд эффективным.

Чтобы ответить на эти вопросы, надо понимать, что привлекает молодежь, каковы определяющие ее поведение мотивации, взгляды, установки. Это лучше всего исследовать с помощью качественных методов, принятых в социологии.

Под молодежью понимаются сотрудники без степени до 30 лет, кандидаты наук – до 35 лет и доктора наук – до 40 лет.

Пути в науку

О том, что качество высшего образования снижается, а молодежь не хочет идти в науку, говорится очень много. Один из респондентов, член-корреспондент РАН, объясняет это пассивностью современной молодежи, падением энтузиазма и интереса к творчеству в целом: «Дело не только в том, что они меньше знают, чем студенты прежних лет, а в том, что они не очень-то хотят знать. У них нет того, что можно назвать креативностью, а Лев Николаевич Гумилев назвал бы пассионарностью, а Бергсон – жизненным порывом»¹ [1].

Преподаватели, которые хотят найти среди своих студентов потенциальных научных работников, пытаются, выражаясь языком этого ученого, «заразить их пассионарностью». Выявлено, что подавляющее большинство респондентов пришло в науку под влиянием преподавателей – руководителей дипломных работ и студенческих научных исследований. По мнению последних, способны заниматься научной работой не более 5-10% студентов. Один из сотрудников, преподающий в вузе, сказал: «Способных, "живых" ребят довольно много, но низкий уровень среднего образования не позволяет им хорошо осваивать вузовскую программу. В результате, тех, кто поступает на работу в научные институты, приходится доучивать на месте». Это требует много сил и времени от руководителей.

Помимо преподавателей, большое влияние на молодых людей оказывает семья. Выявилась группа молодежи, пришедшая в науку, не только продолжая семейную традицию, но и непосредственно при содействии родителей. Руководители, как правило, довольны такими сотрудниками, поскольку они обладают культурным и социальным капиталом, полученным в семье. Стиль поведения и ценности родителей-

Мотивации и ценности молодых людей, определившие их приход в науку, мало отличаются от мотиваций представителей среднего и старшего поколений ученых. Прежде всего, это люди, стремящиеся к саморазвитию, к профессиональному и личностному росту. Для них интересна творческая исследовательская работа: «Пока диплом писала, увлеклась. Жалко было бросить такую тему.», «Я человек творческий, это меня и держит здесь.». И, наконец, работу в научных институтах выбирают за высокую степень свободы. Это не просто удобный режим труда и возможность планировать свое время, что очень важно, а свобода и независимость в более широком смысле – в свободе творчества, дискуссий, в демократичной обстановке, существующей в системе РАН. Это три фундаментальных фактора, определяющих решение пойти работать в научный институт. Их назвали 100% респондентов. Очевидно, что внутренняя когнитивная мотивация играет основную роль при выборе занятия наукой. Приоритет внутренних мотиваций характерен для творческих людей, что доказано психологами. В компаниях, связанных с IT бизнесом, при стимулировании сотрудников этот факт давно учитывается, что помогает повысить эффективность их деятельности.

Проблеме руководства молодыми, на наш взгляд, уделяется недостаточно внимания. Нагрузки руководителей, как отметила и сама молодежь, очень велики. Это собственная научная работа, преподавание, поиск грантов и заказов и еще много всего. Вот как описывается их участь в газете «Троицкий вариант»: «Ради того, чтобы все дело не накрылось, руководитель крутится, как уж на сковороде: пишет заявки на гранты, ругается с начальством, составляет дурацкие отчеты, где доказывает важность своей темы, "выбивает" деньги.» [2].

Процесс старения руководителей продолжается. Резкое увеличение числа молодых сотрудников может привести к тому, что руководители не смогут уделять каждому из них так много времени, как сейчас. Продвижение молодых ученых, уже получивших степень доктора наук, на руководящие позиции способствовало бы решению проблемы руководства молодежью. Другим тактическим решением для научных организаций было бы привлечение на работу, в первую очередь, активно работающих ученых среднего поколения, которые могли бы взять на себя руководство молодыми кадрами.

И еще одно наблюдение, касающееся отношений между начинающими набирать опыт специалистами и руководителями: большое внимание, уделяемое проблеме омоложения науки, выпестовало из молодых особую привилегированную социальную группу [3]. К примеру, надбавки «за молодость» могут приводить к ситуации, когда руководитель, доктор наук, профессор, получает столько же, сколько молодой кандидат наук, защитившийся под его руководством. Молодежь привыкает воспринимать это как норму. Иногда молодые люди относятся к работе с прохладцей, понимая, что их не уволят, чтобы поддерживать формально заданный процент молодежи среди сотрудников.

Начинающие сотрудники хотят сразу получить «интересную инновационную тему, желательно с выходом на практику». «Выход на практику» важен не только из-за возможности иметь дополнительный заработок, но и потому, что исследователям хочется ощущать, что их работа приносит пользу. Представители старшего поколения ученых понимают, как негативно может повлиять на молодых неправильный выбор темы, поскольку в свое время тоже сталкивались с этой проблемой: «Для молодого человека понять, что ты оказался вовлеченным в процесс воспитания мертворожденного дитяти – это не то чтобы серьезная психологическая травма, но это вызывает некую идиосинкразию не только к этому дитяти, но к направлению вообще».

Молодые хотят общаться с людьми «высокого полета». Это льстит их самолюбию и вдохновляет на занятие наукой. Один молодой доктор наук признался, что его приход в науку определил случай, когда директор института, к которому два студента-старшекурсника «нахально» обратились с вопросом о выборе темы дипломов, долго беседовал с ними. Особое впечатление на него произвел тот факт, что директор попросил других посетителей подождать, пока он закончит этот разговор.

У молодежи есть потребность ощущать свою принадлежность к известным научным школам. Многие руководители в экономических институтах являются учениками выдающихся ученых, например, нобелевского лауреата В.Канторовича, академика В.Немчинова. Принадлежность руководителя к такому «научному семейству» оказывает заметное, хотя и неявное воздействие на молодежь. Это известно из практики знаменитых математических школ.

Молодежь не хочет «долго работать на дядю», быть «рабами». Однообразная, кропотливая, требующая большого внимания и времени работа, которая часто необходима в научных исследованиях, вызывает неприятие. Это может явиться причиной перехода из одного подразделения в другое или вообще смены места работы.

Ученые старшего возраста считают свое поколение более романтичным, бескорыстным, а молодежь – слишком прагматичной, ориентированной на материальные блага [4]. Иногда это приходилось слышать и от наших респондентов. Однако старшее поколение часто забывает, что пришло в науку, когда заработная плата ученых была выше, чем в большинстве отраслей. Ученые имели различные социальные льготы. Вспоминая это время, один из руководителей сказал: «Что касается доктора наук, профессора, заведующего кафедрой, то это была не зарплата, а мечта».

В настоящее время научные сотрудники всех возрастов подрабатывают. Молодежь в этом отношении отличается от старших только более свободным отношением к различным видам занятости.

Возможно, романтизм старшего поколения больше проявляется в преданности своим институтам, коллективам, для многих – это настоящая AlmaMater. Молодые в

целом гораздо меньше интересуются институтами, ограничиваясь в лучшем случае своей лабораторией.

Современная молодежь более динамична. Прослеживается тенденция сокращения срока работы молодого исследователя в одной организации. Так что такой привязанности к месту работы, как у старших, теперь ожидать трудно. А один респондент даже сказал: «Институт – это собрание людей, работающих в разных местах, много преподающих, это некое место сбора, может быть, точка опоры для кого-то». Надо сказать, что этот респондент уволился вскоре после интервьюирования.

Молодые сотрудники представляют собой весьма неоднородную группу, однако исследование позволило выявить несколько типов молодых ученых, различающихся, прежде всего, по своим амбициям и целеустремленности. В зависимости от этого они выбирают разные жизненные стратегии.

1. «Я не собираюсь сидеть всю жизнь в м.н.с.». К этой группе относятся наиболее амбициозные молодые люди. Часто они не были отличниками в школе или вузе. Однако видя перед собой конкретные цели, они, как правило, готовы много трудиться. Они быстро защищают кандидатские диссертации, считая, что это – хорошая основа для карьерного продвижения. Некоторые из них планируют защиту докторской диссертации, но другие считают, что это не рационально, если не собираешься работать в науке: «Когда тебя берут на работу в такое место, то их интересует, что ты действительно умеешь, а не твои дипломы.». В отношении зарплаток их представления о «нормальных» доходах варьируют от 60 до 100 тыс. рублей в месяц. Во многом эта разница определяется семейным положением. Представители этой группы умеют находить приработки.

Реальные ценности человека характеризуются его потребительским поведением и тем, как он проводит досуг. Опрос показал, что молодые ученые выступают против «демонстративного потребления», но, как сказал один из респондентов, «надо же соответствовать каким-то социальным нормам». Вот некоторые взгляды касательно образа жизни и потребления: «Я за брендами не гонюсь, но, конечно, кроссовки должны быть удобными и качественными.», «Одежду выгоднее покупать в Европе на распродажах.», «Иногда посидеть с друзьями где-нибудь в баре или пригласить девушку в ресторан – это нормально», «Недавно купил на распродаже сразу две пары фирменных ботинок», «Спорт? Обязательно!», «За границей бываю.», «Машина мне пока не нужна». Рассматриваемая группа удобна руководству, поскольку ее представители хорошо работают, быстро выдают результаты. Но именно они часто не заинтересованы в пожизненном найме и могут уйти, если найдут более перспективную работу или условия труда. Чаще всего молодежь уходит после защиты кандидатской диссертации, приобретая определенный опыт, знания и статус. Это является демотиватором для руководителей, затративших много сил на обучение молодого специалиста.

Один из способов удержать амбициозных молодых сотрудников – помочь им в построении профессиональной горизонтальной карьеры, нацелить на докторскую диссертацию. Для молодых людей важны, по словам одного из руководителей, «не только деньги, но и известность, престиж, авторитет» [1]. Заработав престиж в своей научной организации, молодой ученый будет представлять ее во внешнем мире, что само по себе будет его мотивировать.

Основной результат исследования можно сформулировать следующим образом: мотивации молодых ученых – это когнитивные мотивации творческих людей, в первую очередь, это интерес к исследовательской работе.

Молодежь не отличается в этом отношении от старших коллег. Тем не менее, надо понимать, что стремление к определенным «социальным стандартам» в отношении качества и образа жизни, а также высокая мобильность, выявленные в ходе исследования, – это устойчивые характеристики современной молодежи.

Поскольку руководство научных организаций не имеет достаточных возможностей для повышения доходов сотрудников, необходимо шире использовать стимулирование,

основанное на внутренних мотивациях. Учет различных типов жизненных стратегий, выявленных у научной молодежи, может помочь руководству подбирать для разных групп молодых исследователей разные виды работ и использовать разные варианты стимулирования.

Список использованных источников:

- 1 Устная история. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: oralhistory.ru. (Дата обращения 08.02.2025).
- 2 Фрумкина Ревекка Как без рук // Троицкий вариант. 30.09.2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://trv-science.ru/2008/09/30/kak-bez-ruk/> (Дата обращения 18.03.2025).
- 3 Егерев С. Молодая научная кровь // Независимая газета. – 09.07.2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.courier-edu.ru/cour0889/4300.htm> (Дата обращения: 18.03.2025).
- 4 Андрееенкова А.В. Современное поколение российских ученых: ценности, мотивации, стиль жизни. – М.: Центр прикладных исследований и программ, 2009. – 190 с.
- 5 Дежина И. Молодежь в науке. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.vivivi.ru/best/Molodezh-v-nauke-ref78191.html>.

АНИМАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМ КЕЙІПкерлерінің Есімдерін Қазақ тіліне аудару ерекшеліктері

М.Б. СЕРІКБАЙ

*4 курс студенті Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті*

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Түйіндеме. Бұл мақалада анимациялық фильмдердегі кейіпкерлердің есімдерін аудару ерекшеліктері қарастырылады. Аударманың лингвистикалық және мәдени тұстары талданып, түпнұсқа мен аударма нұсқалар арасындағы сәйкестіктер мен айырмашылықтар зерттеледі. Кейіпкерлердің есімдерін аудару кезінде қолданылатын негізгі тәсілдер анықталып, олардың балалараудиториясына әсері мен қабылдануы қарастырылады.

Тірек сөздер: анимациялық фильмдер, аударма, жалқы есімдер, мультфильм, транскрипция, транслитерация.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности перевода имен собственных персонажей в анимационных фильмах. Анализируются лингвистические и культурные аспекты перевода, выявляются основные стратегии передачи имен и их влияние на восприятие целевой аудиторией. Проводится сравнительный анализ оригинальных и переведенных версий с учетом адаптации для детской аудитории.

Ключевые слова: анимационные фильмы, перевод, имена персонажей, мультфильм; транскрипция; транслитерация.

Annotation. This article examines the translation of character names in animated films. It analyzes linguistic and cultural aspects of translation, identifies key strategies for name adaptation, and explores their impact on the target audience. A comparative analysis of original and translated versions is conducted, considering adaptation for young viewers.

Keywords: animated films, translation, character names, cartoon, transcription, transliteration.

Анимациялық фильмдер қазіргі қоғамдағы балалар мен жасөспірімдер үшін маңызды мәдени және білім беру ресурстарының бірі болып табылады. Бұл фильмдер балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге және мәдени құндылықтарды түсінуге ықпал етеді. Анимациялық фильмдерді аудару – бұл күрделі және жауапты процесс, балалар аудиториясына арналған шығармаларды аударма тілінде жеткізу барысында әртүрлі әдістер мен техникаларды қолдануды талап етеді. Дубляждың тиімділігі мен сапасы анимациялық фильмдердің эмоционалды қабылдауына және балалардың мәдениетпен танысуына үлкен әсер етеді [1]. Сол себепті дубляж барысы тек тілдік аударманы емес, сонымен қатар эмоционалдық және мәдени аспектілерді ескеруді талап етеді [2].

Аталмыш туындыларда көркемдеуіш құралдар, әзіл-оспақ элементтері, сонымен қатар стереотиптік құрылымдар жиі кездеседі [3]. Мұндай ерекшеліктердің мағынасын жоғалтып алмай басқа тілде беру – аудармашыдан тапқырлық пен шығармашылықты талап ететін көпқырлы әрі күрделі үдеріс. Сондай-ақ, мультфильм кейіпкерлерінің есімдері олардың мінездері мен болмыстарын айқындай түсетін маңызды элементтердің бірі болып табылады [4]. Бұл жағдайда аудармашы сөзбе-сөз аударманың көмегіне жүгіне алмайды. Ол түпнұсқаның астарлы ойын, эмоционалдық реңкін және жасырын мағынасын сақтай отырып, мақсатты аудиторияға бейімдеуі қажет. Осы мақалада анимациялық фильмдердегі кейіпкерлердің есімдерін аудару тәсілдері қарастырылады. Сонымен қатар, олардың мақсатты аудиторияға бейімделу жолдары, қолданылатын негізгі аударма стратегиялары және туындауы ықтимал қиындықтар талданады.

Анимациялық туындылардың авторлары кейіпкерлердің образын тереңдету мақсатында оларға «сөйлейтін есімдер» беруі медиа әлемінде кең таралған жайт. Аудармашылар бұл жағдайда транскрипция немесе транслитерация әдістерін қолдана алмайтыны анық. Сол себептен басқа да аударма тәсілдерінің көмегіне жүгінуге тура келеді. Зерттеу барысында біз бірнеше анимациялық туындыларда кездесетін жалқы есімдерді талдадық.

Анимациялық фильмдерде кездесетін есімдердің аудармаларын талдау

Мультфильм атауы	Түпнұсқа	Аударма	Талдау
Zootopia Аңдар шаһары	Wolfard	Қасқырбаев	Мультфильмдегі қасқыр бейнесіндегі кейіпкердің тегі қазақ тіліне жартылай калька әдісімен аударылған. Бірінші бөліктегі wolf – қасқыр дегенді білдірсе, – ard жұрнағын қазақша тек жасау мақсатында – баев деп берген. Қазақ балалар аудиториясы үшін жануар тектес аты-жөндер үйреншікті жағдай болғандықтан (Арыстанбек, Түлкібай және т.б), қабылдауға сәтті нұсқа шыққан.
Zootopia Аңдар шаһары	Mrs. Otterton	Кәмшат ханым	Mrs. Otterton – кәмшат жануары бейнесіндегі кейіпкер. Otter түбірі кәмшат деген мағына бергендіктен, оны аударуда калька қолданылған. «Mrs.» ағылшын тілінде әйел адамға сыпайылықпен айтылады,

			оның қазақша баламасы «ханым» болып табылады.
Zootopia Аңдар шаһары	Flash	Көз ілеспес	Кейіпкердің есімін қазақшаға сөзбе-сөз аударатын болсақ, «жылт ету, жарқ ету» дегенге саяды. Бұл есімді аударуда сипаттамалық аударма тәсілі қолданылған. Қазақ тіліндегі тіркес өте жылдам қозғалысты сипаттайтын болғандықтан, түпнұсқа ой толық сақталған дей аламыз.
Zootopia Аңдар шаһары	Mr. Big	Дәу мырза	Сюжет бойынша Mr. Big – өте кішкентай тышқан болғанымен, криминалдық әлемде өте ықпалды тұлға. «Big» сөзі үлкен, алпауыт, дәу дегенді білдіреді. Яғни аударма калькамен берілген. «Мырза» Mr.-дің толықтай баламасы. Аудармашы түпкі иронияны сақтап, сәтті нұсқа ұсынған.
Zootopia Аңдар шаһары	Nick Wild	Ник Уайлд	Аудармада транскрипция әдісі қолданылған. Бұл басты кейіпкер түлкінің есімі. Ник – аударманы қажет етпейтін ағылшын есімі. Бірақ «Wild» сөзі жабайы, жыртқыш дегенді білдіріп, қауіпті аңдар қатарына жататынын меңзеп тұр. Қазақша нұсқада «Жабайы Ник» деген секілді нұсқалар ұсынсақ, көрерменге кейіпкерге деген негативті сезім тудыруы мүмкін. Сондықтан транскрипция әдісі сәтті пайдаланылған.
Zootopia Аңдар шаһары	Judy Hopps	Джуди Хоппс	Кейіпкердің тегіндегі «hop» түбірі «секіру, қарғу» дегенді білдіріп, оның қоян түрінен шыққанын білдіріп тұр. Яғни бұл есімді «сөйлейтін есім» деп айтуға да болады. Алайда оны қазақшаға транскрипция әдісі арқылы беру дұрысырақ. Себебі оның қоян екені көрерменге белгілі және оны қазақшаға баламалауды сюжет қажет етпейді.
Puss in Boots Етік киген мысық	Humpty Dumpty	Көкезу	Бұл есім ағылшын халық ертегісіндегі жұмыртқаға тиесілі. «Humpty Dumpty» – сөзбе-сөз аударуға келмейтін, рифмалы тіркес. Түпкі мағынасы құлап, қайта жинала алмайтын нәрсені білдіреді. Аудармашы кейіпкердің сыртқы келбетіне емес, мінезіне тән жаңа

			атау берген. «Көкезу» – мылжың, көп сөзді адамдарға айтылады. Орыс тілінде «Humpty Dumpty»-дің тұрақты баламасы «Шалтай-Болтай» болып табылады. Сол себепті қазақ тіліне де рифмалық балама жасасақ, түпнұсқаға жақындай түсер едік. Біздің ұсыныс: Домалақ-Томалақ. Бұл атау кейіпкердің ерекше табиғатын көрсетіп, балалар аудиториясына бейімделген жеңіл нұсқа бола алады.
Puss in Boots Етік киген мысық	Kitty Softpaws	Жұмсақтабан	«Softpaws» атауымысықтың табаны жұмсақ, яғни дыбыссыз жүретінін бейнелеп тұр. Ол калькаланып, қазақ тілінде «Жұмсақ табан» деп берілген. Ал Kitty бөлігі (мысық) түсіріп тастау тәсілі арқылы аударылмай қалған. Біздің ұсыныс: Марғау Жұмсақ табан.
Cars Көліктер	Lightning McQueen	Найзағай Маккуин	Кейіпкердің шапшаңдығына байланысты берілген лақап ат Lightning – Найзағай деп калька әдісімен аударылған. Ал есімін транскрипция әдісімен аударған.
Monsters university Монстрлар университеті	Scott Squibbles	Скотт Домалағин	Кейіпкердің аты транслитерация әдісімен аударылған. Ал тегіне келер болсақ, Squibbles – кішкентай, жұмсақ нәрсені сипаттайтын ойнақы есім. Оны қазақ тілінде Домалағин деп беру модуляция әдісімен жүзеге асқан. Кейіпкер мамық әрі домалақ болғандықтан, аударма нұсқасы оның сырт келбетіне сәйкес болып табылады.

Қорытындылай келе, анимациялық фильмдер кейіпкерлерінің есімдерін қазақ тіліне аудару барысында аудармашылар түрлі тәсілдерді қолданатынын анықтай алдық. Сюжет үшін бейтарап атаулар көп жағдайларда түпнұсқаға жақындатылып беріледі. Ал ерекше мағынасы бар, астарлы немесе сипаттамалық қасиетке ие «сөйлейтін есімдерді» мақсатты аудиторияға баламалай білу шығармашылықты қажет етеді. Бұл үдерісте калька жасау, жартылай калькалаусияқты әдістер тиімдірек болып табылады. Осындай тәсілдер мультфильмнің көркемдік ерекшелігін сақтауға әрі кейіпкердің мінезін дұрыс жеткізуге көмектеседі. Жалпы, мультфильмдерде қолданылатын есімдерді аудару тек тілдік сәйкестікті емес, көрерменнің қабылдауын да ескере отырып жүзеге асырылуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Әлкебаева Д.А., Сәткенова Ж.Б., Әміров Ә.Ж. Қазақ телевизиясының прагматистикасы // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Филология сериясы. – 2020. – №3 (73). – Б. 381-386
- 2 Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. Учебное пособие. М.: Наука, 1999. – 136 стр.
- 3 Долгова А.Т. Создание мультфильма своими руками посредством проектной деятельности в условиях ДОУ / А.Т. Долгова – Текст: непосредственный // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы IX Междунар. науч. конф. (г. Самара, сентябрь 2016 г.). – Самара : ООО "Издательство АСГАРД", 2016. – С. 22-25
- 4 Габрусенок М.С. Особенности перевода мультипликационного фильма с английского языка на русский и с русского на английский М.С. Габрусенок, В.С. Значенок // Гуманитарные технологии в образовании и социосфере. Минск: Изд. центр БГУ, 2016. – с.133-139.

О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ

А.А. УВАРОВ

студент 3 курса КазННТУ имени Сатпаева

О.Д. КАНТАРБАЕВ

*майор запаса, преподаватель цикла ЭиРТВ, Институт
военного дела при КазННТУ имени Сатпаева*

В этом году исполняется 80 лет со дня Великой Победы – события, ставшего символом мужества, единства и негнимо́й воли всего советского народа. Этот доклад посвящён подвигам Казахстанцев в годы Великой Отечественной войны. Казахстан внёс неоценимый вклад в общую борьбу, и память о героях той войны – тех, чьи имена вписаны в историю, и тех, чьи подвиги остались безымянными, должна навсегда остаться частью нашего наследия.

Во время Великой Отечественной войны Казахстан отправил на фронт около 1 млн 200 тыс. жителей в дополнение к 178 тысячам, к тому моменту уже служившим в армии, это составляло порядка 20% численности населения республики в 1941 году. Для большей части мобилизованных дорога на фронт стала дорогой в один конец. В Казахстане были полностью сформированы 12 стрелковых и 4 кавалерийские дивизии, 7 стрелковых бригад и около 50 отдельных полков и батальонов.

Война затронула каждого – вне зависимости от возраста, национальности или места жительства. Героизм проявляли не только те, кто получил боевые награды, но и миллионы простых людей, чей труд и самоотверженность приближали победу. На заводах, в шахтах, в полях и госпиталях все граждане Советского Союза, в том числе уроженцы КазССР внесли неоценимый вклад в разгром врага. Их мужество и стойкость, хоть и не всегда отмеченные медалями, стали прочным фундаментом общей победы.

Люди в тылу работали во фронтовом ритме. В 1941 году огромное количество заводов легкой и тяжелой промышленности были эвакуированы подальше от фронта – в КазССР. Помимо этого, в Казахстане добывалась большая часть сырья, используемого на производствах. Так, 9 из 10 пуль отливались из свинца, произведённого в Казахстане.

За подвиги на полях Второй Мировой войны золотую звезду Героя заслужили 615 уроженцев Казахстана, 4 из них стали дважды Героями Советского Союза. Ещё 200 уроженцев Казахской ССР стали полными кавалерами орденов Славы.

Наиболее известными героями Великой Отечественной Войны родившихся и выросших на территории Казахстана считаются Алия Молдагулова, Маншук Маметова, Бауыржан Момышулы, Касым Кайсенов. Они навсегда вписали свои имена в историю, став символами отваги и самоотверженности. Их именами названы улицы не только на территории Казахстана, но и на территориях стран бывшего СССР. Считаю необходимым подробнее рассказать о каждом из них.

Алия Молдагулова (1925–1944)

В 1942 году Алия Молдагулова бросила обучение и добровольно вступила в состав РККА, была зачислена в снайперское училище. В 1943 году, в возрасте 18 лет, Алия Молдагулова была направлена на фронт в качестве снайпера в составе 54й стрелковой бригады. За время службы она уничтожила 32 солдата и офицера противника, как снайпер проявляла мастерство и выдержку. 14 января 1944 года, в бою за деревню Казачиха Псковской области, согласно свидетельствам очевидцев, несмотря на ранение Алия подняла бойцов в атаку и позже погибла в рукопашной схватке в траншеях немецких окопов. Звание Героя Советского Союза было присвоено посмертно.

Маншук Маметова (1922–1943)

Маншук Маметова в сентябре 1942 года добровольно ушла на фронт. Сначала как писарь штаба 100-й Казахской отдельной стрелковой бригады, затем медсестра. На фронте окончила курсы пулемётчиков и была назначена первым номером пулемётного расчёта в строевую часть. В октябре 1943 года, в бою за освобождение города Невель, она осталась одна у пулемёта, обороняя господствующую высоту. Будучи раненой осколком в голову Маншук отразила несколько атак противника и уничтожила 70 солдат противника, прежде чем погибла. Звание Героя Советского Союза гвардии старшему сержанту Маметовой Маншук Жиенгалиевне присвоено указом Президиума Верховного Совета СССР от 1 марта 1944 года посмертно. Она стала первой девушкой из Казахстана, удостоенной этой высокой награды.

Бауыржан Момышулы (1910–1982)

В 1941 году, в ходе битвы за Москву, капитан Бауыржан Момышулы командовал батальоном 316-й стрелковой дивизии под командованием генерала Ивана Панфилова. Его подразделение проявило исключительную стойкость, сдерживая натиск превосходящих сил противника, что сыграло важную роль в обороне столицы. За проявленные мужество и героизм в битве под Москвой капитан Бауыржан Момышулы в 1942 году был представлен к званию Героя Советского Союза, однако присвоено оно ему не было. Звание Героя было присвоено ему лишь посмертно 11 декабря 1990 года. После войны Момышулы стал известным писателем и военным теоретиком.

Касым Кайсенов (1918–2006)

В 1940 году окончил школу военной разведки. По окончании в ноябре 1941 года школы военной разведки, был направлен в штаб Северо-Западного фронта, откуда, получив специальное задание, был заброшен в тыл врага для организации на территории оккупированной Украины партизанского движения. На этой земле Касым Кайсенов командовал отрядом под номером 3, носившим имя Чапаева. Его отряды совершали диверсии на коммуникациях противника, уничтожали вражеские гарнизоны и способствовали освобождению оккупированных территорий.

За свои подвиги он был награждён орденами Отечественной войны 1 и 2 степени, Орденом Богдана Хмельницкого, Медалью Партизана Отечественной войны 1 степени. После обретения Казахстаном независимости получил звание «Народный Герой».

Среди героев СССР были и те, кто удостоился высшей награды – звания дважды Героя Советского Союза. К их числу относятся лётчики Сергей Луганский, Талгат Бегельдинов, Иван Павлов и Леонид Беда.

Сергей Данилович Луганский (1918 – 1977)

Сергей Данилович Луганский – советский лётчик-ас, дважды Герой Советского Союза, родился в 1918 году в Казахстане. Во время Великой Отечественной войны он служил в истребительной авиации, проявив исключительное мастерство в воздушных боях. На его счету 390 боевых вылетов, 122 воздушных боя, 37 сбитых вражеских самолётов. Луганский участвовал в сражениях на Кубани, Курской дуге, в освобождении Украины и Польши. За выдающиеся боевые заслуги он дважды удостоен звания Героя Советского Союза в 1943 и 1944 годах.

Талгат Якубович Бегельдинов (1922–2014)

Талгат Бегельдинов был лётчиком-штурмовиком, совершившим 305 боевых вылетов. Он участвовал в битвах за Сталинград, на Курской дуге, освобождении Украины и Польши, а также в штурме Берлина. За проявленный героизм ему дважды присваивалось звание Героя Советского Союза – в 1944 и 1945 годах.

Павлов Иван Фомич (1922-1950)

Советский лётчик-штурмовик, дважды Герой Советского Союза, родился в 1922 году в Казахстане. Во время Великой Отечественной войны совершил 235 боевых вылетов на штурмовике Ил-2, нанося удары по вражеским позициям, технике и живой силе противника. Отличился в боях на Курской дуге, при освобождении Украины, Белоруссии, Польши и в Берлинской операции. За исключительное мужество и боевые заслуги удостоен звания Героя Советского Союза в 1944 и 1945 годах.

Леонид Игнатьевич Беда (1920 – 1976)

Советский лётчик-штурмовик, дважды Герой Советского Союза, родился в 1920 году. Во время Великой Отечественной войны совершил 214 боевых вылетов на штурмовике Ил-2, успешно уничтожая вражескую технику, укрепления и живую силу противника. За время войны получил 385 попаданий и был подбит три раза. Участвовал в боях на Курской дуге, в освобождении Украины, Белоруссии, Польши и штурме Берлина. За проявленный героизм и боевые заслуги был удостоен звания Героя Советского Союза в 1944 и 1945 годах.

Сотни тысяч казахстанцев, воевавших на фронте и трудившихся в тылу, внесли неоценимый вклад в Победу, но их имена остались малоизвестными. Эти люди сражались в окопах, спасали жизни в медсанбатах, рисковали собой в партизанских отрядах и ковали оружие на заводах. Их подвиги не всегда попадали в сводки и наградные листы, но именно они стали теми незаметными героями, без которых Победа была бы невозможна.

Среди героев Великой Отечественной войны, чьи подвиги долгое время оставались в тени, особое место занимает **Рахимжан Кошкарбаев**. Как и многие солдаты, водрузившие Знамя Победы над Рейхстагом, он долгое время оставался малоизвестным широкой публике. Однако именно его имя сегодня выступает как один из символов триумфа советского народа в той войне.

30 апреля 1945 года Кошкарбаев вместе с Григорием Булатовым первым прорвался к зданию Рейхстага под шквальным огнём и установил красное знамя на его фасаде. Знамя победы, водруженное над Рейхстагом, стало одним из главных символов разгрома нацистской Германии. Официально признанными знаменосцами считаются **Мелитон Кантария, Михаил Егоров и Алексей Берест**, бойцы 756-го стрелкового полка 150-й стрелковой дивизии. Именно они, по официальной версии, в ночь с 30 апреля на 1 мая

1945 года, под прикрытием группы штурмовиков, пробрались на крышу Рейхстага и установили Знамя Победы на его куполе. Этот момент был зафиксирован советскими корреспондентами и позже стал одним из главных символов победы над фашистской Германией. Однако согласно воспоминаниям Кошкарбаева и его окружения, он водрузил флаг за несколько часов до этого. “Я метнулся к стене, за мной Гриша. Здесь вроде спокойно – Гриша, вставай мне на плечи, вон под тем окном небольшой выступ, прикрепи флаг туда. Булатов, пыхтя полез на меня. Что-то грохнуло в трёх метрах. Осколки кирпича. – Да тише ты, всех фашистов всполошишь. – Готово, товарищ лейтенант! – Спрыгивай! Я откинулся и поднял голову. Вверху, словно огонёк, сверкнул и запылал красный флажок! Он яркой точкой засветился над главным входом рейхстага. Не отрывая глаз от кумача, мы опустились на землю. Часы показывали 18 часов 30 минут.” За совершённый подвиг 6 мая 1945 года командование полка представило лейтенанта Кошкарбаева и красноармейца Булатова к званию Героя Советского Союза, были подготовлены и подписаны наградные листы. Кошкарбаев получил Орден Красного Знамени, но звание Героя Советского Союза ему так и не присвоили. Победа ковалась не только теми, чьи имена сразу вошли в учебники истории, но и теми, чья слава пришла спустя годы. Звание Героя Кошкарбаев получил лишь в 1999 году, указом Президента Республики Казахстан.

Завершая, хочу подчеркнуть: помнить о героях прошлого и их подвиге – наш долг перед историей и потомками. Необходимо помнить то, какой ценой была достигнута Великая Победа, Победа сделавшая возможным будущее нашей страны и стран бывшего Советского Союза, ведь только помня и уважая наше прошлое, мы сможем достойно строить будущее.

Список использованных источников:

- 1 История второй мировой войны, 1939-1945 гг.: в 12 т. – Т. 4: Фашистская агрессия против СССР. Крах стратегии «молнии носной войны». – Москва: Воениздат. – 1975. – 535 с.
- 2 Zharkynbayeva R. Labor Mobilization of Population from Central Asia during World War II: Conscription, Dislocation, and Conditions of Life and Work (on examples from the Kazakh SSR), The Journal of Slavic Military Studies, 34:4, 558-579, DOI:10.1080/13518046.2022.2040845
- 3 Вклад Казахстана в победу в Великой Отечественной войне – gov.kz <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-addis-ababa/press/events/details/2119>
- 4 Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь / Пред. ред. Коллегии И.Н. Шкадов. – М.: Воениздат, 1988. – Т. 2 /Любов – Ящук/. – 863с. – ISBN 5-203-00536-2. – с.105.
- 5 Кавалеры ордена Славы трёх степеней: Краткий биографический словарь / Пред. ред. Коллегии Д.С.Сухоруков. – М.:Воениздат, 2000. – 703с. – 10 000 экз. – ISBN 5-203-01883-9.
- 6 Легендарный батыр: к столетию со дня рождения Героя Советского Союза Бауыржана Момышулы. Документы, архивные материалы, воспоминания. – М.: Ленорм, 2010. – 415 с. – ISBN 5-89711-018-2.
- 7 Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 880 бет. ISBN 9965-893-73-X. – С.473-474.
- 8 М.Петров. Сын долины семи рек// Крылья Родины. – Москва: ДОСААФ, 1979. – № 4. – С.10,11.
- 9 Герои Советского Союза – Казахстанцы/под ред.Н. Зверева. – Алма-Ата: Казахстан, 1968. – Т. 1. – 475 с. – (в 2-х томах).
- 10 Дважды Герои Советского Союза / сост. В.С. Вуколов. – М.:Воениздат, 1973. – С.22-23. – 247 с.

- 11 Зинченко Ф.М. Герои штурма рейхстага/ Литературная запись Н.М.Ильяша. – 3-е изд. – М.:Воениздат, 1983–. 192 с. – (Военные мемуары).
- 12 Герои штурма Берлина// Фронтовик: газета. – 1945. № 126 от 17 мая. – С. 1.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНЫҢ ӘЙЕЛ БАТЫРЛАРЫ: ЖЕҢІСКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ҮШІН МАҢЫЗЫ

А.Н. ОҢҒАРБЕК

1-курс курсанты ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы

Алматы академиясы

Ә.М. СӘБИБОЛДА

PhD, полиция аға лейтенанты, Киберқауіпсіздік және

ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,

ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы

Түйіндеме. Мақала Ұлы Отан соғысындағы әйелдердің рөлі мен олардың жеңіске қосқан үлесі туралы, сондай-ақ қазіргі жастарда патриоттық тәрбие мен азаматтық сананы қалыптастыру үшін олардың ерлігінің маңыздылығын талдайды. Зерттеу барысында әйелдердің майдандағы және тылдағы еңбектері, жеңіс тарихының ажырамас бөлігіне айналған ержүректілігі мен жанқиярлығы қарастырылады. Бұл мақалада соғыс қаһармандары туралы тарихи жадыны сақтаудың маңыздылығына және бұл жадтың Қазіргі тарихи және мәдени шындық жағдайында жастардың тәрбиесіне қалай әсер ететініне назар аударылады.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, әйел-батырлар, жастарға үлгі, майдан, соғысқа қатысқан қазақ қыздары.

Кіріспе. Ұлы Отан соғысы біздің еліміздің тарихындағы бетбұрыс болды және әйелдердің майдандағы және тылдағы осы ұлы жеңіске қатысуы ұмытылмас із қалдырды. Бейбіт уақытта соғыс қимылдарына қатысуға құқығы жоқ әйелдер соғыстың толыққанды қатысушылары болды, жауынгерлік көрсетіп қана қоймай, табандылық, рух күші және өз Отанына деген адалдығын көрсетті. 800 мыңнан астам әйел соғыс қимылдарына қатысты және олардың жеңістегі рөлі баға жетпес болды. Алайда, Ұлы Отан соғысының әйел батырлары туралы әңгіме, олардың подіктері мен жанқиярлығы көбінесе көлеңкеде қалады.

Қазіргі жастар тарихтың осы бөлігіне азырақ жүгінеді, ал соғыстан аман қалмаған ұрпақтар арасында ер адамдармен тең дәрежеде соғысқандардың ұлы жетістігі туралы білім жоғалады. Осыған байланысты Ұлы Отан соғысы контекстіндегі әйелдердің рөлін зерделеу, сондай-ақ осы кейіпкерлердің патриотизмді тәрбиелеу, азаматтық сананы қалыптастыру және жастардың өз тарихын құрметтеу үшін маңыздылығына назар аудару маңызды болып отыр. Бұл мақала әйел батырлардың Жеңіске қосқан үлесін талдауға және олардың ерлігі тарихқа деген құрметті тәрбиелеуге және қазіргі қоғамда патриоттық құндылықтарды қалыптастыруға қалай көмектесетінін қарастыруға бағытталған.

Негізгі материал. Майдандағы әйелдер, санитарлардан бастап батырларға дейін. ҰОС кезіндегі әйелдердің рөлі өте күрделі және жан-жақты болды. Одақтастардың Қарулы Күштеріне 800 мыңнан астам әйел тартылды, олардың арасында медбикелер, сигнал берушілер, зенитшілер, ұшқыштар, зеңбірекшілер, мергендер, тіпті есеп командирлері болды. Жауынгерлік жетістіктер әйелдер үшін сирек емес еді – майданның

ең қиын жерлерінде жауынгерлер ұстады, көптеген әйелдер мемлекетті жетістік деп танылған жетістіктер жасады. Валентина Гризодубова, Зинаида Казарина, Людмила Павличенко-біздің заманымыздың батырларының мысалдары, олардың есімдері жолдар мен көшелер деп аталады, олар батылдық пен табандылықтың символына айналды.

Ұлы Отан соғысының батыр әйелдері майданда соғысып қана қоймай, зауыттарда, колхоздарда және қорғаныс нысандарының құрылысында жұмыс істей отырып, тылды қолдады. Бұл әйелдер де жанқиярлық пен рух күшінің символына айналды. Тарихтағы ең жарқын беттердің бірі-әйел мергендердің қосқан үлесі. Ұлы Отан соғысының ең танымал мергендерінің бірі Людмила Павличенко 309 жау солдаттары мен офицерлерін жойды. Оның батырлығы жақын жерде соғысқандарды ғана емес, соғыс жылдарында нағыз отан қорғаушыларға айналған миллиондаған әйелдерді де шабыттандырды.

Ұлы Отан соғысының әйел батырларын еске алу тарихи тұрғыдан ғана емес, жастарды тәрбиелеу үшін де маңызды рөл атқарады. Әйелдер, ерлермен қатар, өз Отаны үшін өмірлерін қатерге тігіп, батылдық пен табандылық танытты. Соғыс тек майдандағы ер адамдар ғана емес, сонымен бірге соғысқан, құтқарған, емдеген, жеңісті қамтамасыз еткен әйелдер, кейде олардың өмірі үшін екенін түсіну маңызды. Бүгінгі жастар ұрпағы бұл қаһармандықтың маңыздылығы туралы жиі ойламайды. Біздің қазіргі патриотизм мен жанқиярлық құндылықтары аз танымал бола бастаған әлемде соғыс жылдарындағы әйелдердің батыр мінезі үлгі болады. Олардың өмірі мен майдандағы жұмысын зерттеу жастарға жынысына қарамастан әрбір адам ортақ іске айтарлықтай үлес қоса алатынын түсінуге көмектеседі. Бұл мысалдар күнделікті өмірде білім беру бағдарламаларының, мұражайлардың, мемориалдардың бөлігі болуы, сондай-ақ отбасыларда талқыланатын тақырып болуы қажет. Бүгінгі мектеп оқушылары мен студенттер мерген әйел, ұшқыш, медбике, фельдшер, командир туралы әңгімелерден көптеген шабыт ала алады. Олар Дұшпанды жанқиярлықсыз жеңу мүмкін еместігін, Отан үшін, жақындары үшін, бейбітшілік үшін соңына дейін баруға дайын екендіктерін үйретеді. Ұлы Отан соғысының әйелдері тек шайқас күндерінде ғана емес, бейбіт уақытта да қаһарман болды, олардың үлгісімен келесі ұрпақты әділдік үшін, жарқын болашақ үшін күресуге шабыттандырды.

Ұлы Отан соғысының әйел батырлары туралы естеліктерді сақтау бүгінде бірқатар проблемаларға тап болып отыр. Мектеп оқулықтарында, танымал тарихи әңгімелер мен фильмдерде майдангер еркектерге назар аударылады, ал әйелдердің рөлдері көбінесе көлеңкеде қалады. Бұның себебі "ерлер" соғысы туралы тарихи стереотиптерге байланысты, бірақ бұл стереотиптер соғыстың ұмытылған беттерін зерттейтін тарихшылардың еңбектерінің арқасында жойыла бастады. Соғыстағы әйелдердің тарихы ұмытылмауы үшін жастардың осы ақпаратты сақтауға және таратуға белсенді қатысуы қажет. Заманауи технологиялардың көмегімен ардагерлердің, соның ішінде Ұлы Отан соғысының батырларына айналған әйелдердің естеліктерінің жобаларын, көрмелерін, цифрлық мұрағаттарын жасауға болады. Бұл кейіпкерлерді есте сақтауға және олардың жетістіктерімен мақтануға, жаңа ұрпаққа қол жетімді етуге көмектеседі.

Қазақтың батыр қыздары жайлы сөз қозғағанда, Ұлы Отан соғысының батырлары, қос батыр қыз – Әлия мен Мәншүк жайлы атап өтпеу мүмкін емес.

Әлия Молдағұлова – 1925 жылы Ақтөбе облысы, Қобда ауданының Бұлақ ауылында Сарқұлов Нұрмұхаммед және Молдағұлова Маржанның отбасында өмір есігін ашқан. 1943 ж. Снайперлерді даярлау орталық әйелдер мектебін аяқтаған батыр қыз, 1943 ж. бастап 54-ші арнайы атқыштар бригадасы 4-батальонының снайпері болған (22-ші әскер, 2-ші Балтық жағалауы фронты). Осылайша Әлия Молдағұлова фашистердің 30-дан аса сарбаздары мен офицерлерін мерт қылған. 1944 ж. 14 қаңтарда Псков облысының солтүстігіндегі Новоскольникови ауданында қаза тапқан.

Қазақ қыздарының арасында алғаш рет Кеңес Одағының Батыры атағын алған – **Мәншүк Жиенғалиқызы Мәметова** (шын есімі – Мәнсия) болды. Ол 1922 жылы Орал облысы Орда ауданында туып, 1943 жылы қазанның 16-ы күні майданда қаза тапқан. Ол Ұлы Отан соғысы басталған жылы, Алматы медициналық институтында оқып жүрген.

1942 жылы тамызда ол өз еркімен әскерге аттанып, 21-інші атқыштар дивизиясының құрамына кіреді. Сөйтіп ол ұрыста өзінің мергендігімен, батылдығымен көзге түскен. Невель қаласы үшін болған шешуші ұрыста Мәншүк ақтық демі біткенше пулеметтен оқ боратып, қаһармандықпен қаза тапқан.

Хиуаз Доспанова – 1922 жылдың мамыр айының 15-інде Атырау облысында дүниеге келген. Ол Ұлы соғыста әскери ұшақпен жаудың көзін құртумен ерекшеленсе, соғыстан кейінгі жылдары қайраткерлегімен есте қалған. Хиуаз Доспанова штурмандарды даярлайтын арнайы курсты бітірген. Сөйтіп 1942 жылдың көктемінде ол авиация тарихында тұңғыш рет құрылған, түнгі уақытта жау шебін бомбалайтын әйелдер авиаполкінің құрамында майданға аттанған екен.

Бұл Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақтың батыр қыздарының тек бір бөлшегі ғана. Қазақ халқынан осындай ержүрек қыздар өте көп шыққан.

Қорытынды. Ұлы Отан соғысының әйел батырлары тарихтың бір бөлігі ғана емес, бұл әр ұрпақ үшін батылдық, табандылық пен патриотизмнің үлгісі. Олардың көзсіз батырлықтары бүгінгі күнге дейін шабыттандырады, өйткені олар жеңіске жету үшін күш-жігерді, батылдықты және кез-келген қиындықтарға қарамастан Отанды қорғауға дайын болуды қажет етеді. Майданда және тылда соғысқан әйелдердің жеңіске қосқан үлесі ұрпақтардың жадында қалуы керек. Қазіргі жастардың өз өмірін бейбітшілік үшін бергендер туралы біліп қана қоймай, олар үшін күрескен бейбітшілік пен бостандықтың құндылығын түсініп, олардың батырлығын мақтан тұтуы маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақ ССР тарихы. – Алматы, 1987. Бұл кітапта Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақ елі мен оның халқының ерліктері туралы мәліметтер қамтылған. Әйелдердің соғыстағы рөлі туралы тараулар бар.
- 2 Жанұзақова Қ.Е. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы әйелдер батырлығы. – Алматы, 2014. Бұл зерттеу қазақ әйелдерінің Ұлы Отан соғысындағы ерліктерін жан-жақты талдайды, сонымен қатар олардың қазіргі қоғамға ықпалы жайлы айтылады.
- 3 Асанова Н.А. Қазақ батыр әйелдері. – Алматы, 2016. Кітапта Қазақ әйелдерінің батырлық ерліктері және олардың тарихтағы орны туралы жазылған. Ерлік пен батырлық бейнесі қазіргі жас ұрпақ үшін маңыздылығын ашып көрсетеді.
- 4 Ержанов М.Қ. Соғыстың аяулары: Ұлы Отан соғысының әйел қаһармандары. – Астана, 2012. Кітаптың мазмұнында Ұлы Отан соғысына қатысқан әйелдердің батырлығы мен олардың соғыстағы ерлік жолдары туралы толық мәлімет берілген.
- 5 Құдайберген Ж. Қазақ әйелдері және Ұлы Отан соғысы. – Алматы, 2018. Бұл зерттеу еңбек, майдан және тылдағы ерліктері жөнінде сөз қозғайды. Қазіргі жастарға арналған арнайы бөлімдер мен мұрағаттық деректер ұсынылады.
- 6 Қазақ батырлары: Энциклопедия. – Алматы, 2005. Бұл энциклопедияда қазақ халқының батырлары туралы жазылған және оның ішінде әйел батырларына арналған арнайы тарау бар.
- 7 Жақып Ж.Т. Тылдағы және майдандағы қазақ әйелдері. – Алматы, 2009. Қазіргі жастарға батыр әйелдердің ерлігі мен қаһармандығы туралы білім беретін құнды дереккөз болып табылады.
- 8 Нұрпейісова С. Ұлы Отан соғысының әйелдер кейіпкерлері. – Астана, 2011. Кітапта әртүрлі саладағы әйелдердің ұрыстарға қатысуы, олардың қиындықтар мен күресуі және қазіргі жастарға үлгі боларлық ерліктері айтылады.
- 9 Смағұлова С.Т. Ерлік пен тағдыр: Ұлы Отан соғысының әйел батырлары. – Алматы, 2013. Бұл зерттеуде Қазақстанның әйел батырларының ұлы соғыстағы ерліктері мен қазіргі жастарға ықпалы туралы айтылады.
- 10 Әлиев М.М. Ұлы Отан соғысына қатысқан қазақ әйелдері. – Алматы, 2015. Бұл кітапта қазақ әйелдерінің соғыс жылдарындағы жанқиярлық еңбегі мен ерліктері туралы тың деректер мен тарихи мәліметтер келтіріледі.

ВКЛАД ГЕРОЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ МАЛИКА ГАБДУЛИНА В ИСТОРИЮ НАЦИИ

А.Б. АҚАН

студент 2 курса цикла АСУ В Satbayev University,

студент 3 курса КБТУ

Ю.М. СОЙКИН

п-к в отставке, старший преподаватель цикла АСУ В,

Satbayev University

Аннотация. В данном докладе описана роль вклада Малика Габдулина в историю нашей нации, все его достижения во время борьбы с фашистской Германией и в послевоенное время.

Цель доклада – не только пролить свет на героя Великой Отечественной войны Малика Габдулина, но и показать его влияние на развитие истории нашей нации, познакомить молодежь с героими ВОВ.

Ключевые слова: молодежь, патриотизм, ценность, развитие, преобразования.

Малик Габдуллин (1915–1973) – выдающийся казахский ученый-педагог, писатель и герой Великой Отечественной войны, чья деятельность охватывала военную историю, фольклористику и педагогику. Его биография объединяет научную деятельность и личный героизм, делая его фигуру важной не только для истории Казахстана, но и для мировой науки и культуры.

Малик Габдуллин родился 15 ноября 1915 года в селе Коясалган нынешнего Зерендинского района Акмолинской области. Его отец, Габдулла Елемесов, крестьянин, обладавший высоким уровнем грамотности, владел арабской графикой и латиницей, а также некоторое время работал учителем. В его семье было десять детей, но все, кроме Малика, умерли в младенчестве или раннем возрасте. Существенное влияние на формирование его мировоззрения оказала бабушка, обладавшая богатым знанием казахских народных сказок и песен, что впоследствии способствовало развитию у него интереса к фольклору.

В 1924–1929 годах Габдуллин учился в начальной аульной школе, после чего в 1931 году окончил шесть классов средней школы на казахском языке в Кокчетаве. В поисках дальнейшего образования он переехал в Алма-Ату, где поступил на рабочий факультет при сельскохозяйственном институте. Однако вскоре его литературные способности привлекли внимание алма-атинских поэтов, после чего он по их рекомендации перевелся в Казахский педагогический институт имени Абая. В те годы важную роль в его становлении как литератора сыграл один из первых казахских писателей, Сабит Муканов, который не только оказал ему всестороннюю поддержку, но и фактически воспитывал Габдуллина с 14 лет, заложив основы его литературного развития.

В 1935 году Габдуллин окончил институт, специализируясь в области литературоведения, языкознания и этнографии.

В предвоенный период Габдуллин работал в ведущих научных и медийных институтах республики, таких как газеты «Социалистік Қазақстан», «Қазақстан пионері» и Институт языка и литературы Казахского филиала АН СССР.

Прибытие в свой полк 15 июля 1941 года стало для Малика Габдуллина началом его службы в качестве политрука 45-мм батареи. В первые же дни он активно изучил боевую обстановку и установил тесный контакт с личным составом, после чего разработал детализированную воспитательную программу для подчиненных. Он организовал как индивидуальные, так и групповые занятия, направленные на подготовку своих бойцов к настоящим сражениям на полях войны. Следуя убеждению, что наставник должен быть образцом для подражания, Габдуллин систематически работал над собственным

профессиональным и идеологическим развитием, служа примером дисциплины и самоотверженности.

Уже в первые недели службы стало заметно, что методика Габдуллина приносит результаты: его батарея показала высокие показатели в боевой и политической подготовке, заняв лидирующую позицию в полку. Этот уровень подготовки позволил подразделению успешно справляться с боевыми задачами на передовой, демонстрируя четкую координацию действий, выучку личного состава и способность эффективно выполнять поставленные приказы в сложных условиях фронта.

В районе села Ширяево командование полка поручило товарищу Габдуллину М. возглавить группу из 12 автоматчиков с задачей занять лощину, по которой под прикрытием танков двигалось подразделение пехоты противника численностью более роты. Используя тактическое преимущество, Габдуллин позволил танкам пройти, после чего организовал внезапную атаку на вражескую пехоту, в результате которой было уничтожено до 200 солдат противника. Осознав потерю поддержки, танковые подразделения противника изменили направление и повернули на позиции группы Габдуллина, в то время как с противоположной стороны подтягивались подкрепления немецкой пехоты. Грамотно оценивая ситуацию, Габдуллин организовал оборону, метко подорвав два вражеских танка связками гранат, и, умело используя ландшафт местности, вывел свою группу без потерь в расположение полка.

В ходе боевых действий в районе села Рыбушка часть второго батальона оказалась окружена. Для деблокирования подразделения командованием было принято решение направить в контратаку роту третьего батальона и группу автоматчиков под руководством Габдуллина. Подступы к позициям находились под интенсивным танковым, пулемётным и миномётным огнём противника, препятствовавшим соединению подразделений. В ходе боя командир группы получил тяжёлое ранение, ранение также получил и Габдуллин. Однако, осознавая критическую ситуацию и невозможность оставить группу без руководства, он, преодолевая боль, взял на себя командование и продолжал координировать действия бойцов до полного выполнения боевой задачи. Благодаря грамотному управлению и стойкости личного состава окружённой группе удалось с малыми потерями восстановить боеспособность.

При освобождении села Новосвиногово значительную роль сыграла группа из пяти автоматчиков под руководством Габдуллина. Действуя с фланга, группа проникла в центр населённого пункта, вызвав панику среди противника.

В этот момент на поддержку подошла рота второго батальона, что позволило успешно завершить операцию по освобождению села. В результате дезорганизованные вражеские силы в спешке оставили свыше 30 единиц автотранспорта, а также склады с продовольствием и вещевым имуществом. Кроме того, Габдуллин с подчинёнными взял в плен 12 солдат противника, включая офицера.

Село Бородино, захваченное ранее немецкими войсками, имело стратегическое значение, так как соединяло несколько дорог, ведущих к Старой Руссе. Осознавая важность удержания данной позиции, противник направил на её штурм значительные силы. Для контратаки была сформирована группа автоматчиков под командованием Габдуллина, которой поручили нанести удар по правому флангу наступающих войск. В ожесточённом бою, длившемся около семи часов, Габдуллин организовал несколько атак и контратак, лично ведя бойцов в бой, а также успешно отражал попытки обхода с фланга. В результате тяжёлых потерь немецкие войска были вынуждены отступить, а село Бородино осталось под контролем советских подразделений. Личный пример и решительность Габдуллина вдохновляли бойцов и способствовали успешному выполнению боевой задачи.

За проявленный героизм и выдающиеся заслуги в сражениях Указом Президиума Верховного Совета СССР от 30 января 1943 года он был удостоен звания Героя Советского Союза, а также награжден орденом Ленина и медалью «Золотая Звезда».

После демобилизации в 1946 году Габдуллин сосредоточился на педагогической и исследовательской работе. В качестве директора Института литературы и языкознания АН КазССР (1946–1951), ректора Казахского педагогического института имени Абая (1953–1963) и заведующего отделом фольклора Института литературы и искусства АН КазССР (1963–1973) он способствовал развитию новых направлений в изучении казахской литературы. Кроме того, Габдуллин активно занимался общественной деятельностью и в разные годы был депутатом Верховного Совета СССР 2–4-го созывов, представляя Казахстан на высоком государственном уровне.

Его монография «Казахский героический эпос» (1972) была удостоена премии имени Ч.Ч.Валиханова.

Малик Габдуллин начал свою литературную деятельность в 1932 году, занимаясь написанием стихов, очерков и рассказов, а также переводами произведений русских советских писателей на казахский язык. Во время Великой Отечественной войны он активно публиковал корреспонденции и очерки о фронтовиках в казахских газетах, издаваемых в Действующей армии.

Послевоенные годы ознаменовались выходом его документальных и художественных произведений, среди которых "Мои фронтовые друзья" (1947), "Золотая Звезда" (1948), "Фронтовые очерки" (1949) и "Грозные годы" (1971). В этих работах он описал подвиги своих боевых товарищей, отражая события войны через призму личных воспоминаний и исторического анализа. Его произведения внесли значительный вклад в развитие казахской литературы, формируя образ воина-защитника и подчёркивая героизм панфиловцев. Помимо литературной деятельности, Габдуллин активно исследовал казахский фольклор и историю литературы, публикуя научные статьи и монографии. Его фундаментальный труд "Фольклор казахского народа" представляет собой всесторонний анализ устного народного творчества казахов, охватывая все его жанры с древности до современности.

Малик Габдуллин ушел из жизни в 1973 году, оставив огромное наследие в изучении казахской литературы и фольклора. Его деятельность в военной сфере, литературоведении и педагогике сыграла значительную роль в развитии гуманитарных наук Казахстана. Он внёс вклад в формирование национального самосознания, осмысляя его через социально-политические процессы. Его труды остаются важными не только для отечественного научного сообщества, но и для международных исследований в области фольклористики, истории литературы и культурной памяти.

Список использованных источников:

- 1 "Литературное наследие". Том 78. "Советские писатели на фронтах Великой Отечественной войны". Книга 2-я. - М.: Издательство "Наука", 1966, с. 501-503.
- 2 Военная история Казахстана: героический путь Малика Габдуллина [Электронный ресурс] – 2023 – URL: <https://sarbaz.kz/istoriya/1521-voennaia-istoriia-kazakhstana-geroicheskii-put-malika-gabdullina/>

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫС АРДАҒЕРІ: ӘДИ ШӘРІПОВ

Н.С. БЕКБОЛАТ

2 курс студенті, Қ.И.Сәтпаев атындағы ҚазҰТУ

С.О. ТЕРГЕУОВ

запастағы п/п-к, АБЖ циклінің аға оқушысы,

Қ.И.Сәтпаев атындағы ҚазҰТУ

Бұл мақалада Әди Шәріповтің өмірі мен шығармашылығы, оның қазақ әдебиеті мен ағартушылық саласына қосқан үлесі жан-жақты қарастырылады.

Шәріпов – Ұлы Отан соғысы жылдарындағы партизандық ерлігімен, педагогикалық қызметімен және жазушылық шеберлігімен танылған тұлға. Оның «Партизан қызы» секілді шығармалары елге деген сүйіспеншілік пен қайсарлықтың символына айналды. Сонымен қатар, ол білім саласында елеулі еңбектер атқарып, қазақ әдебиетінің дамуына зор үлес қосты. Мақалада Әди Шәріповтің өмір жолы мен рухани мұрасының қазіргі ұрпаққа берер тағылымы талданады.

Кілтті сөздер: Әди Шәріпов, қазақ әдебиеті, партизан, Ұлы Отан соғысы, педагог, ағартушы, жазушы, «Партизан қызы», рухани мұра, білім, патриотизм, әдебиеттану, ұстаз.

Әди Шәріпов – қазақ әдебиеті мен мәдениетіне елеулі үлес қосқан жазушы, педагог, қоғам қайраткері. Ол 1912 жылы қазіргі Шығыс Қазақстан облысында дүниеге келген. Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын аяқтаған соң, Алматы облысы мектебінде ұстаздық қызмет атқарады. Кейін ҚазССР ағарту ісінің министрі, Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары, ҚазССР-нің Сыртқы істер министрі, Қазақстан Жазушылар одағының бірінші хатшысы, Қазақ КСР Ғылым академиясының М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының директоры қызметтерін атқарған. Оның шығармашылығы мен қоғамдық қызметі қазақ халқының рухани дамуына зор әсерін тигізді.

Ұлы Отан соғысы жылдары қазақ халқының көптеген ержүрек ұл-қыздары елі мен жерін қорғау жолында ерен ерлік көрсетті. Солардың арасында партизан, жазушы, қоғам қайраткері Әди Шәріповтің орны ерекше. Ол тек қарумен ғана емес, сөз күшімен де халқына қызмет еткен бірегей тұлға.

Соғыс басталғанда Әди Шәріпов Алматы облысындағы Қаскелең орта мектебінде мұғалім болып қызмет етіп жүрген еді. Алайда ел басына күн туған сәтте ол қолына қару алып, майданға аттанды. Белорусь ормандарында партизан қозғалысына қосылып, жау шебінде ерлікпен шайқасты. Ол Смоленск, Орлов облыстарында кескілескен ұрыстарға қатысып, 1943-1944 жылдары Смоленск партизан штабының құрамында қызмет атқарды.

Әди Шәріпов партизан жасақтарының арасында жауынгерлерді ұйымдастырып, фашист әскерлеріне қарсы күресте белсенділік танытты. Ол бірнеше рет жау тылына жасырын кіріп, маңызды тапсырмаларды орындады. Жау шабуылдары кезінде сарбаздарды жігерлендіріп, қарсы шабуылға бастайтын. Оның ержүректілігі мен тапқырлығының арқасында бірнеше операция сәтті орындалып, көптеген жауынгерлердің өмірі сақталды.

1944 жылы партизандар Қызыл Армия бөлімшелерімен бірігіп, кеңес әскерінің шабуылын қолдап, маңызды аумақтарды азат етуге көмектесті. Сол ұрыстардың бірінде Әди Шәріпов ауыр жараланып, госпитальге жіберілді. Жарақатына қарамастан, ол туған еліне оралып, соғыстан кейінгі өмірін білім мен әдебиетті дамытуға арнады.

Соғыстан кейінгі жылдары Әди Шәріпов елдің білім беру жүйесін дамытуға белсене араласты. Ол Қазақстан Оқу-ағарту комиссариатының орынбасары, кейін Қазақстанның Оқу министрі қызметтерін атқарды. Бұл кезеңде ол еліміздің білім саласын қайта құруға, мектептер мен оқу орындарының материалдық-техникалық базасын нығайтуға, мұғалімдерді даярлауға ерекше үлес қосты.

Оның жетекшілігімен қазақ мектептерінде ұлттық рухта білім беру ісі қолға алынды. Әди Шәріпов мектептердегі бағдарламаларға қазақ әдебиеті, тарихы, мәдениеті бойынша жаңа мазмұндағы пәндерді енгізуге ықпал етті. Сонымен қатар ауыл мектептерін көбейту, ұстаздардың біліктілігін арттыру және оқу сапасын жақсарту бағытында жүйелі реформалар жасады.

Қызметіндегі негізгі жетістіктері:

- Қазақ мектептерінің санын арттыру және материалдық-техникалық базасын нығайту.

- Ұстаздардың білім деңгейін көтеру үшін арнайы курстар мен оқулар ұйымдастыру.

- Оқу бағдарламасына қазақ халқының тарихын, мәдениетін және әдебиетін енгізу.

- Оқулықтар мен оқу құралдарын қазақ тілінде жасауға басшылық ету.

Жазушының «Партизан қызы», «Ормандағы от», «Қапастағы жұлдыздар», «Сахара қызы», «Тон», «Дос сыры» атты әңгімелері мен повестері бар. Ол шығармаларында адамгершілік, достық, адалдық секілді тақырыптарды қозғап, оқырманға өнеге боларлық оқиғаларды баяндады. Шәріповтің туындылары қазақ әдебиетінің алтын қорына енді.

Ең кеңінен таралған шығарма, ол «Партизан қызы» болып саналады. "Партизан қызы" – бұл Ұлы Отан соғысы жылдарында партизан қатарында ерлік көрсеткен қазақ қызының өмірін суреттейтін әсерлі туынды. Кітаптың негізінде шынайы оқиғалар жатыр, ал оның басты кейіпкері – қиын-қыстау заманда отанын қорғау үшін қару алып, жауға қарсы тұрған батыр қыз.

"Партизан қызы" кітабы ерлік, патриотизм, қайсарлық пен жанқиярлықты насихаттайды. Бұл шығармада әйел бейнесі тек нәзіктіктің ғана емес, сонымен бірге қайтпас қайсарлықтың, рухани күштің символы ретінде беріледі. Партизандар қатарында жүріп, елі мен жерін қорғаған қыз бейнесі оқырманға үлкен рух береді, соғыс жылдарындағы халықтың азапты тағдыры мен жеңіске деген сенімін көрсетеді.

Кітап оқырманды өмірдің ең қиын сәттерінде де берілмеуге, ерлік пен адалдықты ұстануға шақырады. Кейіпкердің тағдыры арқылы автор тек бір адамның емес, тұтас ұрпақтың қайсарлығын көрсетеді.

Қазақ әдебиетіне қосқан үлесі:

- Ұлттық рух пен патриотизмді дәріптеу. Шығармада қазақ халқының бойындағы ерлік, батырлық, отанға деген сүйіспеншілік айқын көрінеді. Бұл оқырмандарға ұлттық рух пен намысты оятуға ықпал етеді.

- Қазақ әйелінің бейнесін асқақтату. Кітаптағы басты кейіпкер – қазақ қызының мейірімділігімен қатар, қайсарлығын да көрсетеді. Бұл қазақ әдебиетінде әйел образын жаңа деңгейге көтерген маңызды қадам болды.

- Тарихи шындықты бейнелеу. Шығарма соғыс жылдарындағы партизандардың ауыр тағдырын, майданның арғы шебінде болған ерлікті шынайы сипаттайды. Бұл – қазақ әдебиетіндегі тарихи шығармалардың бірі ретінде ұрпаққа өнеге боларлық құнды туынды.

- Тәрбиелік маңыз. Жас ұрпаққа отансүйгіштік пен ерлікке баулитын күшті рухани азық береді. Әсіресе қыз балаларға қазақ аруларының да ерлік жасай алатынын көрсетіп, жігер береді.

Әди Шәріповтің соғыста көрсеткен ерлігі мен кейінгі еңбегі жоғары бағаланды. Ол Ленин орденімен, Қызыл Жұлдыз орденімен және басқа да көптеген марапаттарға ие болды. Оның есімі тек Қазақстанда ғана емес, Беларусь жерінде де құрметпен аталады. Минск қаласында партизан ерлігі үшін оның атына көше берілген.

Әди Шәріпов – тағдырдың талай тезінен өтіп, қайсарлық пен парасаттың үлгісін көрсеткен біртуар тұлға. Оның өмірі – тек жеке басының жетістіктерімен емес, тұтас бір халықтың рухани және мәдени дамуына қосқан орасан зор үлесімен бағалы.

Партизандық ерлігімен ел есінде қалған батыр, ұлағатты ұстаз, білім мен ғылым саласының көрнекті ұйымдастырушысы ретінде Шәріповтің ғұмыры – азаттық пен әділдік жолындағы күрестің жарқын бейнесі. Оның қаламынан туған шығармалар, әсіресе, «Партизан қызы» романы, тек соғыс шындығын ғана емес, адамгершілік пен елжандылықты дәріптейтін рухани мұра болып қала береді.

Әди Шәріповтің ұстаздық, ағартушылық жолы да ерекше. Сәкен Сейфуллин, Мұхтар Әуезов сынды ұлы тұлғалардан алған тағылымын келер ұрпаққа жеткізіп, қазақ әдебиеті мен фольклортану ғылымының дамуына сүбелі үлес қосты. Оның әділеттілік, адалдық, білімге құштарлық секілді асыл қасиеттері өмірінің соңына дейін серігі болды.

Қиын-қыстау кезеңдерде де еліне қызмет етуден танбаған, шыншылдықты ту еткен қайсар азаматтың жарқын бейнесі – халқымыздың жадында мәңгі сақталатын өнеге. Әди Шәріповтің өмірі – жас ұрпаққа үлгі, қайсарлық пен рухани беріктіктің символы. Оның ерлігі мен еңбегі келер ұрпаққа әрдайым үлгі болып қалары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://esimder.pushkinlibrary.kz/kz/pisateli-i-poetykz/850-.html/>
- 2 <https://infohub.kz/kz/article/urpaq-jadinda-mangi-saqtalar-tulgalardin-biri-ady-sharipov.html?ysclid=m8667qnhwb317467815>
- 3 <https://turkystan.kz>
- 4 <http://old.baq.kz>
- 5 Партизан жазушы. Әди Шәріпов - 100 жыл /Г. Орда // Шәкәрім. – 2013. – №1. – 81–91 б.
- 6 anatili.kazgazeta.kz/news/61475
- 7 <https://egemen.kz/article/161632-partizan-qyzy-kitabynynh-keyipkerleri-turaly-biz-ne-bilemiz?ysclid=m7w186i9zj363776347>

ГЕРОИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ: ТАЛГАТ БЕГЕЛЬДИНОВ

А.А. ВАСИЛЬЕВ

*студент 2 курса цикла АСУ В, Института Военного дела
Satbayev University, студент 3 курса Satbayev University,
Республика Казахстан, г. Алматы*

С.О. ТЕРГЕУОВ

*подполковник запаса, старший преподаватель цикла АСУ В,
Институт военного дела Satbayev University,
Республика Казахстан, г. Алматы*

В данном докладе описан вклад героев Великой Отечественной войны в достижении победы над фашистской Германией и в развитие нации в военное и послевоенное время.

Цель доклада – доказать существенное влияние казахского народа в достижении победы в ВОВ, а в особенности Талгата Бегельдинова.

Ключевые слова: Талгат Бегельдинов, летчик, герой советского союза, мужество, отвага, преданность.

Герои Великой Отечественной войны великие люди, их заслуги навсегда будут занесены в книжки по истории и останутся в памяти народа. Такой высокой награды не каждый участник ВОВ награждался, поэтому знать о них и помнить их достижения должен каждый. Таким человеком и оказался Талгат Бегельдинов, выходец из казахской степи.

Бегельдинов Талгат Якубекович – советский летчик-штурмовик, дважды Герой Советского Союза (1944, 1945), участник Парада Победы на Красной площади 24 июня 1945 года. Он родился 5 августа 1922 года около села Майбылык, Акмолинской области. Как рассказывала его родная дочь, Галина Бегельдинова, ее отец родился прямо в степи во время того как родители Талгата были в пути в сторону г.Фрунзе (ныне Бишкек). Настоящим отцом был Тулусбек Бегельдинов, но Талгат был 4 ребенком в семье и его

отдали на воспитание по казахской традиции дяде по линии отца, Якубеку Бегельдинову, так как у того не было детей. Поэтому Талгат и поменял свое отчество.

Всю свою юность провел в городе Фрунзе, окончил 10 классов в 1940 году. Родители мечтали, что их сын станет врачом, но Талгат грезил небом. В школе, начиная с 3-4 класса начал заниматься авиамodelизмом. В 1939 году закончил Фрунзеский аэроклуб и с 1939 по 1940 работал летчиком инструктором в этом же аэроклубе. В 1940 году получил направление в Саратовскую военную школу пилотов.

В начале войны он первым вызвался на фронт, но его не отпустили, оставив инструктором в Саратове для обучения пилотов. Но в итоге вышел приказ откомандировать в Бомбардировочное военное училище в Оренбурге пару летчиков и в них входил Талгат.

В декабре 1942 года Бегельдинова направили на Калининский фронт в 800-й штурмовой авиаполк. Командир Пашивальников принял его в свою эскадрилью.

Первая боевая машина сержанта Бегельдинова была в плачевном состоянии: весь поцарапан, в пробоинах, следов от пуль и с номером 13. В последующем у каждого самолета Талгата был номер 13 до конца войны.

В первый день боевой работы Бегельдинов выполнил сразу 3 боевых вылета на штурмовиках, но последний вдруг не стал для него роковым. Из облаков вылетели немецкие истребители и надо было уводить штурмовики, но Талгат заметил уцелевший после бомбежки поезд. Завершив атаку по поезду он заметил что союзных самолетов поблизости уже нет, но он успел их догнать. После приземления его ждал выговор на самодеятельность. Это можно считать первым подвигом Талгата Якубековича, где он завершил боевую задачу несмотря ни на что и смог вернуть обратно живым.

В марте 1943 года продолжались бои под Старой Руссой, где немцы развязали мощный узел сопротивления. В тот день боевая машина Талгата в составе группы из 10 ИЛов под прикрытием 8 истребителей вылетела штурмовать артиллерийские позиции противника. По личным словам Бегельдинова при подлете к линии фронта им передали с земли что над целью более 60 истребителей. В неравный бой вступили истребители прикрытия. Сбросив бомбы, Талгат начал выходить из пике и в хаосе боя он не заметил как изменилась ситуация: к нему на хвост сел немецкий истребитель. Талгат совершив не хитрый маневр виражирования из стороны в сторону смог обхитрить немца тем самым, что немец оказался спереди него. С его слов он сам не до конца понимал что происходит, но увидев немца перед собой, нажал на гашетку и видит как трассирующие пули попадают по цели. Истребитель стремительно падал, но пилот выравнивал его и посадил на советскую территорию. К нему уже бежали советские солдаты. Талгат с трудом добравшись до аэродрома доложил о погибших товарищах. Это был его 8 боевой вылет. Про воздушной бой с немцем Бегельдинов не решился рассказать, думал ему не поверят.

На следующее утро сержанта вызвали в штаб дивизии. Комдив Николай Каманин приказал в деталях рассказать про бой с истребителем. Дослушав он не мог сдержать улыбки: «Сынок, спасибо, молодец! Я видел этот бой, молодец. Ты сбил аса. Штурмовики должны сражаться против истребителей и ты это подтвердил.». Сбитый немецкий пилот имел за спиной 108 сбитых самолетов. За этот бой Талгат был приставлен к награждению Орденом второй степени.

Данный бой показал, что несмотря на свои габариты и неповоротливость штурмовики могут вступать в воздушные бои с истребителями и выходить с них победителями. Талгат первый открыл эту тактику, привнес тем самым лепту в одержании победы над фашисткой Германией. Это является одним из важных подвигов в его жизни.

В один из боевых вылетов самолет Талгата подбили и ему пришлось садиться на нейтральной территории в минное поле. Ему очень сильно повезло не попасться на мины. Советские саперы потом помогли выбраться оттуда.

Вскоре его корпус был переведен с Калининского фронта на Курское направление. Советское командование решила воспользоваться бездействием немцев и нанести первый удар по аэродромам противника. И на рассвете 6 мая 1943 на штурмовку Харьковского аэродрома вылетело 12 ИЛов с истребителями прикрытия. После обеда назначили повторный вылет уже из 6 штурмовиков так как немецкое ПВО уже ожидало следующего налета. Талгат осматриваясь по сторонам заметил, что истребители прикрытия запаздывают, а вражеское ПВО уже открыло огонь по ним. Уворачиваясь от обстрела был замечен состав немецкий бомбардировщиков, возвращающихся на Харьковский аэродром с истребителями прикрытия. Истребители противника заметив советские штурмовики начали нападение. Талгат даже на подбитом самолете умудрился сбить 3 вражеских самолета. А бомбы его товарищей попали на склад боеприпасов на аэродроме, что вскоре привело к пожару.

На обратном пути из за поломки машины было тяжело следовать со своими товарищами на ровне. Талгата нагнали 2 истребителя и расстреляли его. Он со своим напарником успел вовремя вылезти из машины и спастись не разбившись. Но оказалось что они приземлились на вражеской территории. С ранением ноги Талгат и его стрелок Петр Яковенко определив направление на восток двинулись в сторону своих. Приближаясь к реке разделяющая их и советские войска, немцы начали минометный обстрел по им обоим. К тому моменту у Яковенко началась куриная слепота из-за сильного удара головой, и поэтому Бегельдинов нес его почти на себе. После начала обстрела Талгат потерял сознание и очнувшись пополз в сторону где был его стрелок, но он упал в воронку от взрыва. После прямого попадания в Яковенко от него ни осталось и кусочка. В тот момент Талгат почувствовал себя одиноким, но переборол себя и пополз в реку даже не умея плавать. Советские войска вышли к нему на встречу и все таки вытащили его из под обстрела врага.

Талгата доставили в санбат стрелкового полка, а утром как тяжело раннего на поезде отправили в тыл. Но улучив момент, он сбежал с поезда и прихватил товарища с собой. На ближайшем аэродроме угнали У2 и вернулись на аэродром штурмовиков. В полку его считали погибшим, даже успели выслать его вещи родным, потому что Талгата долгое время отсутствовал.

Данный поступок Бегельдинова показывает насколько сильно он хотел дальше воевать и сражаться за освобождение родины. Он показал свое упорство и мужество несмотря на то что он уже достаточно отвоевал и мог бы дать возможность повоевать новоприбывшим. Это был не эгоистичный поступок, а наоборот Талгат готов был отдать жизнь за свою родину, доказав тем самым верность к своей стране и к своему народу.

5 июля 1943 года началась Курская битва. Немцы впервые использовали свою новейшую технику: танки Tiger, Pantera и САУ Ferdinand. Она поимела сильное психологическое воздействие на советские наземные войска. Но у этой техника была слабость – она хорошо поражалась бомбардировкой с воздуха.

В наградном листе к представлению к ордену красного знамени уже к тому моменту младшему лейтенанту Бегельдинову сказано: «С 5 по 13 июля в р-не Белгорода уничтожил 4 танка, 15 автомашин, 2 орудия, 1 склад с боеприпасами и до 40 гитлеровцев». Эта награда показывает что Талгат очень сильно повлиял на разгром фашисткой армии под Курском.

8 сентября 1943 года группа Бегельдинова получила приказ во чтобы то ни стало остановить 30 бомбардировщиков противника, которых прикрывало 6 истребителей. Стреляя по ведущему противника они заставили немцев сбросить бомбы на свои же позиции тем самым выполнив приказ, а далее Талгат повел свою группу к первоначальной цели – бомбардировка наземной техники противника, которые выполнили в совершенстве. За один вылет выполнили два боевых задания.

Лейтенант Бегельдинов также принимал активное участие в разведке вражеской территории. Только в боях за правобережную Украину он совершил 60 разведывательных вылетов в тыл врага, каждый раз принося ценную информацию.

17 сентября 1944 года поступила информация о колонне противника,двигающаяся в сторону фронта. Талгату поручили задания разведать эту местность. Заметив противника и доложившись начальству, на поражение цели была отправлена эскадрилья штурмовиков. Бегельдинов занимал роль ведущего и в результате уничтожили колонну наземных войск фашистов. Вот в чем заслуга Талгата – первый заметил противника, участвовал в первом налете, обозначив цель, тем самым выполнив боевую задачу.

26 октября 1944 года Бегельдинов получил наивысшую награду – звание Героя Советского союза.

В марте 1945 вновь был представлен к званию Героя Советского союза. На его счету было 275 боевых вылетов, десятки уничтоженной техники врага, 15 воздушных боев, где 5 лично уничтоженных и 2 в составе группы вражеских самолета.

День победы Талгат отметил последним боевым вылетом в небе над Чехией. Эскадрилья штурмовала немецкую танковую дивизию, которая не желала сложить оружие несмотря на капитуляцию. И вновь летчики капитана Бегельдинова добились успеха.

После войны Бегельдинов продолжал служить в ВВС Советского Союза до августа 1956 года.

В 1957-1968 года работал заместителем начальника Казахского управления ГВФ по капитальному строительству. Под его руководством на территории Казахстана построено 20 новых взлетно-посадочных полос в аэропортах. В 1968 заочно закончил Московский инженерно-строительный институт. В 1968-1971 – начальник отдела капитального строительства судостроительного завода «Море» в посёлке Приморский (в черте города Феодосия, Крым). В 1971-1974 годах работал заместителем управляющего трестом «Казстальмонтаж». Участвовал в строительстве Лисаковского горно-обогатительного комбината, Джамбулского завода двойного суперфосфата, Дворца Республики в Алма-Ате, здания республиканской библиотеки, Алма-Атинского цирка и других объектов.

Жил в городе Алма-Ата (Казахстан). Умер 10 ноября 2014 года, последним из дважды Героев Советского Союза – фронтовиков. Похоронен в Алма-Ате на Кенсайском кладбище.

Таким образом, Бегельдинов Талгат Якубекович великий человек, привнёсший большой вклад в историю нации. Он также принес огромный вклад в достижения победы над фашистской Германией: создал новую тактику боя штурмовиков с истребителями, принимал участие во всех важных битвах, уничтожил большое количество объектов и техники противника, вел разведку тыла противника, производил съемку Берлина перед дальнейшим нападением. В послевоенные годы также внес большой вклад в развитие страны. Построил множество крупных зданий и сооружений, которые мы можем до сих пор видеть и пользоваться.

Список использованных источников:

- 1 “Талгат Бегельдинов: биография Героя Советского Союза” – Т. Мерценюк. / 2020, Астана
- 2 “Обнимавший небо крепкими руками. Жизнь и подвиги Талгата Бегельдинова” – Sarbaz.kz. / 2023, Алматы
- 3 “Счастливое число Талгата Бегельдинова” – E.history.kz / 2015, Астана

ТВОРЧЕСТВО СЫНА АУЫЛА В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

А.Н. БАЙГУЛОВ

*студент Военной кафедры АО «Международный университет
информационных технологий»*

С.Н. ЧУКЕИТОВ

*Военная кафедра АО «Международный университет
информационных технологий», начальник цикла, магистр
технических наук*

Сегодня я бы хотел рассказать на примере своего прадеда, как простые солдаты, на плечах которых была завоевана победа в Великой Отечественной войне и в самое трудное время не теряли чувства человечности, гуманизма, а также творчество.

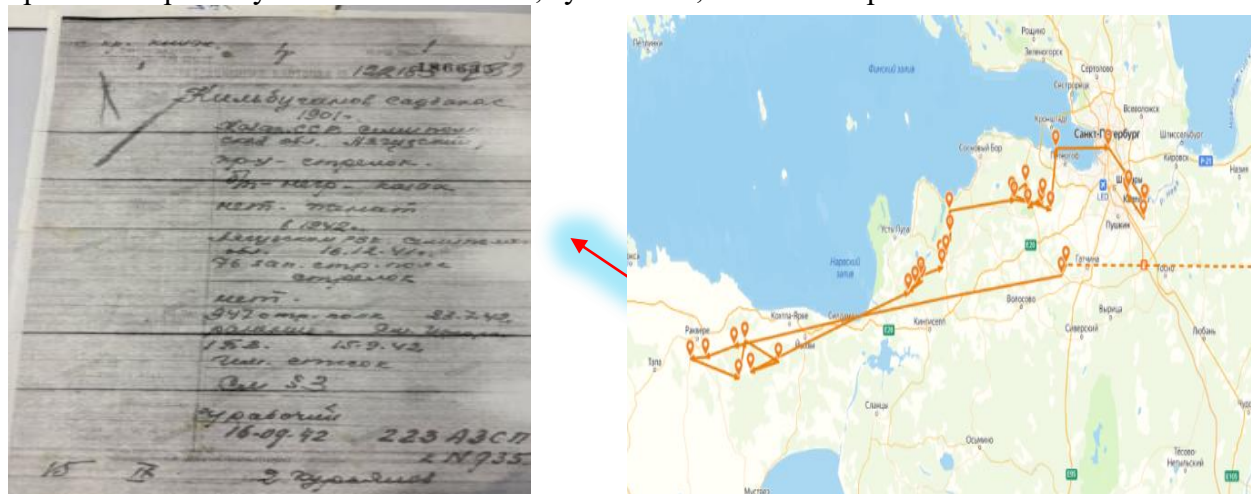

Рис. Регистрационная карточка

Кельбуганов Садвакас Кельбугаулы, родившийся в 1901 году в 23-м селе станции Енирекей, – это не просто имя в хронологии суровых военных лет, а яркий символ мужества и негибаемой веры в жизнь! Когда началась война, он трудился в хлебной пекарне в городе Аязоз (1).

Однако с первых же дней войны его сердце не могло оставаться в стороне. В декабре 1941 года (1) он ушёл на фронт, не жалея себя, чтобы защитить свою землю и свой народ. Сначала Садвакас Кельбугаулы оказался в составе 76-го запасного стрелкового полка 23 запасной стрелковой дивизии (2). Из него он был выведен 10 февраля 1942 г., а уже 23 июля того же года был зачислен в 947-й полк 268-й стрелковой дивизии. Именно в рядах этой дивизии он принял на себя тяжёлые удары врага и получил ранение. 4 августа 1942 года Садвакаса перевели в военный эвакуационный госпиталь №991 (4), где он лечился и восстанавливал силы.

Кельбуганова Садвакаса Кельбугаулы

После выздоровления его зачислили в 1 выздоравливающий батальон, из которого он был выписан 15 сентября 1942 года, а уже 16 сентября Садвакас снова влился в боевой строй – на этот раз в составе 223 армейского запасного стрелкового полка (3, 2). Всё двигалось к решительным боям, развернувшимся при блокаде и освобождении Ленинграда. К сожалению, в июне 1943 года он пал смертью храбрых (1). Его

Рис. Кельбуганов Садвакас Кельбугаулы

жизнь оборвалась, но подвиг – нет, он звучит гулом победы в

сердцах потомков и напоминает о гордой стойкости бойцов, что подарили будущим поколениям мир.

Супруга Садвакаса Кельбугаулы, Кельбуганова Орынгайша, в одиночку вырастила и дала образование троим детям: Шарапат, Сайлаукен и Амангельды (1). С такой же самоотверженностью, что была присуща Садвакасу, она сохранила семейный очаг, окружив детей любовью и заботой.

Садвакас Кельбугаулы был поэтом в душе и на фронте, не смотря на все сложности и тяжбы войны, когда многие люди черствеют, писал проникновенные стихи, пропитанные любовью к родной земле и тоской по семье. Несколько из них даже были изданы в книге «Сквозь дымку времени» (5).

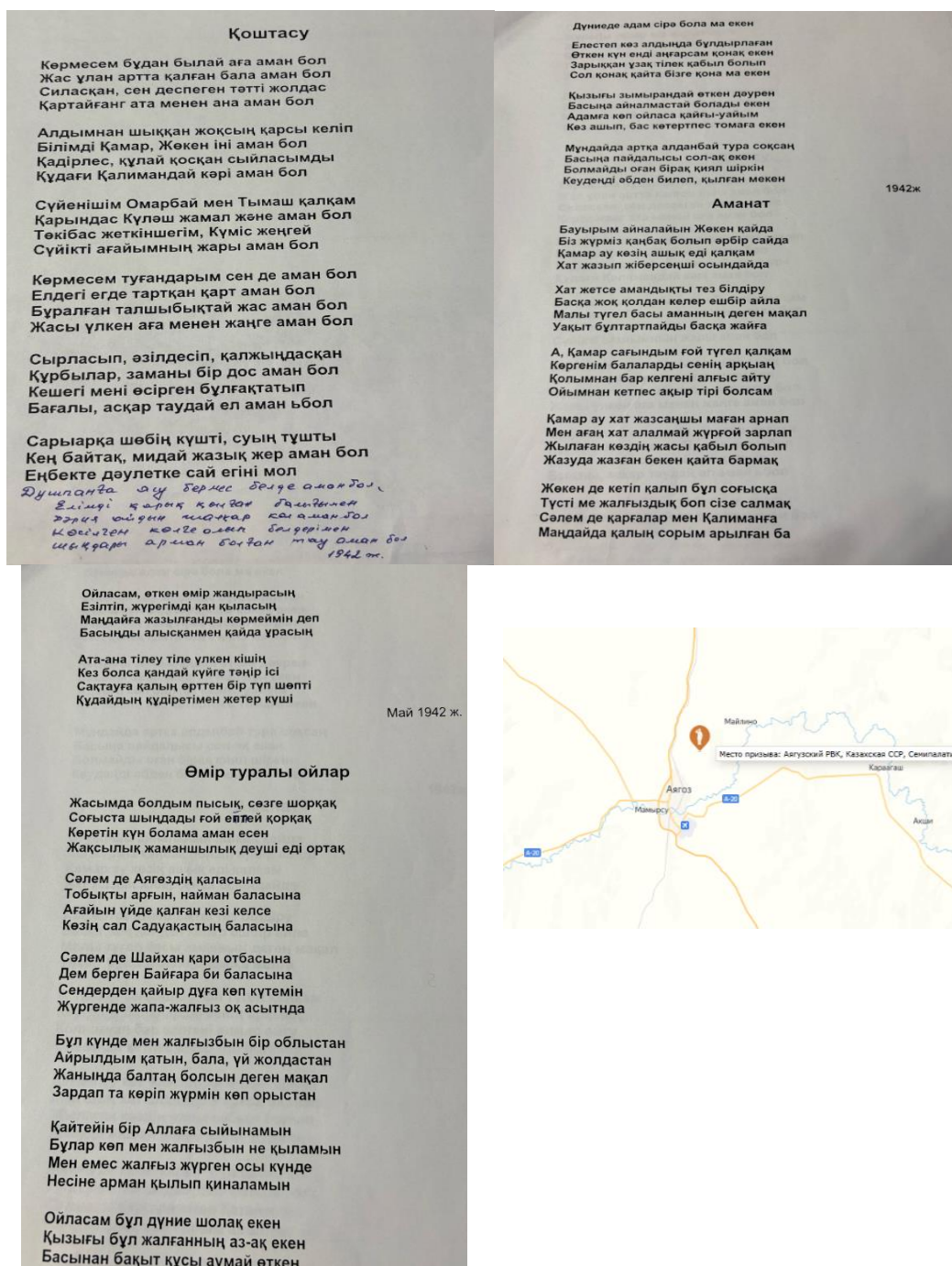

Рис. Стихи, написанные Кельбугановым С.К. на фронте

Один из отрывков из его стиха «Қоштасу» (5):

Көрмесем бұдан былай аға аман бол
Жас ұлан артта қалған бала аман бол
Силасқан, сен деспеген тәттіжолдас
Қартайған ата менен ана аман бол

Сүйенішім Омарбай мен Тымаш қалқам
Қарындас Күләш, Жамал және аман бол
Төкі бас жеткіншегім, Күміс жеңгей
Сүйікті ағайымның жары аман бол

Алдымнан шыққан жоқсың қарсы келіп
Білімді Қамар, Жөкеніні аман бол
Қадірлес, құлай қосқан сыйласымды
Құдағи Кали мандай кәрі аман бол

Көрмесем туғандарым сен де аман бол
Елдегі егде тартқан қарт аман бол
Бұралған талшыбықтай жас аман бол
Жасы үлкен аға менен жеңге аман бол

В 2005 году, когда вся страна отмечала 60-летие Победы в Великой Отечественной войне, подвиг Садвакаса Кельбугаулы и его стихотворные строки были вновь подняты на гребень народной памяти и опубликованы в газетах «Аягөз Жаңалығы» и «Ертіс Өңірі» (6). Это стало настоящим подарком для его потомков и всех, кто чтит героическую историю своей Родины.

Сегодня память о Кельбуганове Садвакасе Кельбугаулы – неотъемлемая часть семейного наследия и исторической гордости всего народа. Его подвиг напоминает нам, что благодаря стойкости и самоотверженности таких людей мы можем смотреть в будущее с уверенностью и верой. И пусть время уносит нас всё дальше от тех суровых лет, но в сердцах живёт неугасимая благодарность за мир, подаренный такой высокой ценой.

В заключение нужно отметить, что жизнь и подвиг Кельбуганова Садвакаса Кельбугаулы являются ярким примером мужества, самоотверженности и преданности своей Родине. Пройдя через тяжелые испытания войны, он до конца оставался верным долгу, сражаясь за свободу и независимость своего отечества. Его героическая гибель в боях за освобождение Ленинграда стала символом бесстрашия и отваги, которые вдохновляют последующие поколения.

Не менее важной является и роль его супруги, Кельбугановой Орынгайши, которая, несмотря на все трудности военного и послевоенного времени, смогла воспитать и дать образование своим детям. Ее стойкость и преданность семье стали примером того, как важно сохранять человечность и заботу даже в самые сложные периоды истории.

История семьи Кельбугановых напоминает нам о ценности мира, о важности памяти о тех, кто отдал свои жизни за наше будущее, и о том, что героизм проявляется не только на поле боя, но и в повседневной жизни.

Подвиг Садвакаса Кельбугаулы и его семьи навсегда останется в сердцах потомков как символ мужества, любви и преданности.

Список использованных источников:

- 1 Публикация в газете «Аягөз Жаңалығы», 12.03.2005.
- 2 Регистрационная карточка Кельбуганова Садвакаса Кельбугаулы.
- 3 Электронный источник: [<https://goo-gl.com/AzU>] (сокращённая ссылка).
- 4 Электронный источник: [<https://goo-gl.com/AzW>] (сокращённая ссылка).
- 5 Ляйля, Нағызбек, Абилябек Кельбугановы. Сквозь дымку времени. Алматы.: ҚАЗАқпарат, 2004. – 252 с.
- 6 Публикация в газете «Ертіс Өңірі», 24.02.2005.

АР-НАМЫСТЫ БИІК ҚОЙҒАН ДАРАБОЗ САРБАЗ

М.М. АБСАЛЫҚОВ

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

К.Б. АТЕЙБЕКОВА

*педагогика ғылымының магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының доценті, Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Сағадат Нұрмағамбетов 1914 жылы қазіргі Ақмола облысы Ақкөл ауданы Қосым ауылында туған, үйдің кенжесі. Әкесі – Қожахмет, анасы – Айса, ағасы Сағит. Сағадат дүниесігін ашуға бір ай қалғанда әкесі Қожахмет өмірден озады. Айса жалғыз қалып, екі ұлын асырау үшін бар күшін салады. Алайда елімізді ашаршылық жайлаған 1931 жылы Сағит пен Сағадат отбасының тірегі болған аналарынан айырылып, тұл жетім қалады. Ол кезде Сағадат бар-жоғы 7 жаста еді.

Сағадат үшін жалғыз ағасы Сағит әке де, шеше де болады. Бірақ сұм соғыс ағасын да көп ұзатпай майдан даласына алып кетеді. Ол ағасын жанындай жақсы көрген екен.

«Ағам шымыр денелі, жұдырығы тоқпақтай, қой көзді, анама ұқсайтын еді», – дейді Сағадат Нұрмағамбетов.

Алайда Ұлы Отан соғысына аттанған оның жалғыз ағасы Новгород түбіндегі шайқаста қаза табады.

Отбасынан айырылған Сағадат Нұрмағамбетов ерте есейіп, жастайынан алғыр, өжет болып өседі. Туыс атасы Әлжан айтқан Қобыланды батыр, Алпамыс батыр туралы жыр-дастандарды сүйсіне тыңдайды. Ол Ақкөл ауданындағы (бұрынғы Алексеев) мектепте оқыған. Екі сыныпты бір жылда бітіріп, зеректігімен ерекшеленеді. Сағадат география және тарих пәнінің мұғалімі болуды армандаған.

«Жұмулы көзбен ол әлем картасынан кез келген жерді көрсетіп бере алатын», – дейді батырдың замандастары естеліктерінде.

Сағадат Қосым ауылында соғыс жылдары есепші, клуб меңгерушісі қызметтерін атқарады.

1941 жылдың шілде айында 18 жаста Кеңес әскері қатарына қабылданып, Түрікменстанда пулеметшілер дайындайтын училищені үздік аяқтайды. Кейін взвод командирі ретінде майдан шебіне аттанады. Кубань, Дон, Молдавия жерлерінде, Одер, Шпрее өзендерінің бойында жан алысып, жан беріскен шайқастарға қатысады.

1945 жылы 17 қаңтарда Нұрмағамбетов Польша жерінде жау қорғанысын бұзып өту кезіндегі жауынгерлік тапсырманы ержүректілікпен орындайды. Магнушев плацдармында болған шайқаста ол басқаратын пулемет ротасы 1 күн ішінде 110 фашист пен 11 пулемет орналасқан орынның көзін жояды. Варшава қаласынан 60 шақырым жерде орналасқан Магнушев қаласын жау әскерінен тазарту кезінде Нұрмағамбетов әскерлерді сауатты басқара білуімен көзге түседі.

Шайқастардың бірінде станокты пулемет дәлдеушісі істен шығады. Соған қарамастан Нұрмағамбетов пулеметті қолына алып, жау әскеріне оқты қарша боратады. Осылайша, ол фашистердің 1 жойқын шабуылына тойтарыс беріп, 64 фашист әскерін өлтіреді.

Нәтижесінде Сағадат Нұрмағамбетов басқарған рота Польшаның Пилица өзенінен өтеді. Онда рота 35 жау әскерін өлтіріп, 6 пулемет орналасқан жердің көзін жояды. Осылайша, оның ротасы кеңес әскерінің алға жылжуына мүмкіндік жасайды.

Сенаттың бұрынғы төрағасы, қазіргі Қазақстанның президенті Қасым-Жомарт Тоқаев бұл шайқастарды кеңес әскерінің қолбасшысы Георгий Жуков өзі бақылағанын айтады.

«Нұрмағамбетов қатысқан ұрысты Кеңес одағының маршалы Жуков бақылапты. Ол Сағадат Нұрмағамбетовке Кеңес одағының батыры атағын беруге ұсынады. Бұл нақты ерлік еді», – дейді ол «Долг, Честь, Подвиг Саадата Нурмагамбетова» атты деректі фильмде.

Осылайша, 1945 жылдың 17 ақпанында 11 жасында Сағадат Нұрмағамбетовке Кеңес Одағының Батыры атағы беріледі (1, 486.).

«Медальдарды армия қолбасшысы жеке өзі табыстады. Ол кеудемізге «Ленин» ордені мен «Алтын жұлдызды» тақты. Бізді шынайы ниетімен құттықтады. Толқынысымды жасыра алмадым. Қазақтың жетім баласына мұндай зор құрмет көрсетілгеніне сене алмадым. Әкем мен анам, Сағи ағам, отандастарым бұл жетістігімді көрсе екен деп ойлады», – дейді ол өз естелігінде.

1945 жылдың 8 мамырда Нұрмағамбетов екінші рет Кеңес Одағының Батыры атағына ұсынылады. Оның батальоны рейхсканцелярия ғимаратына жасалған шабуылға қатысады. Ол бұл уақытта майор атағымен атқыштар дивизиясын басқарады. 1945 жылы Берлинде Нұрмағамбетов 100-ден аса Гитлер әскерінің көзін құртып, 9 фашист бекінісін жояды, әрі 1560 жау әскерін тұтқынға алады. Осы шайқаста Нұрмағамбетов бірінші рет жараланады.

Алайда қазақ сарбазына екінші мәрте Кеңес Одағының батыры атағы берілмейді.

«Ол 500-ден астам фашистің көзін жойды. 1 мыңнан астам жау әскерін тұтқынға алды. Пешков есімді полк командирі Нұрмағамбетовке екінші рет Кеңес одағы батыры атағын беруге ұсыныс жасайды. Бірақ Сағадат ағамыз бұл атақты ала алмай қалды», – дейді мәжілісінің депутаты, генерал-лейтенант Бақытжан Ертаев Нұрмағамбетовке арналған деректі фильмде.

1945 жылдың 31 мамырында Сағадат Нұрмағамбетов Қызыл ту орденімен марапатталады. Қазақтың қаһарман жігіті соғысты Берлинде аяқтады.

Ол 1946 – 1949 жылдар аралығында Мәскеудегі Фрунзе атындағы Әскери академияны бітіріп, Орта Азиядағы Түркістан әскери округіне полк басқаруға жіберілді. Кейін әртүрлі штабтық, командалық лауазымдарда, оның ішінде Қазақ КСР Азаматтық қорғаныс штабының бастығы, Орта Азия әскери округі қолбасшысының орынбасары, Оңтүстік топ әскерлері қолбасшысының бірінші орынбасары (Венгрия) қызметін атқарды. КСРО Қарулы Күштері Бас штабының академиясындағы курстарда білім алды.

Ал 1989 жылы Қазақ КСР соғыс және еңбек ардагерлері кеңесінің төрағасы, Қазақ КСР Жоғарғы кеңесіндегі ардагерлер мен Қарулы Күштер мүгедектері істері комитеті төрағасы қызметтерін атқарды.

Қазақстанның тұңғыш қорғаныс министрі. Қазақ елі тәуелсіздігін алған соң, ол туған елінің қауіпсіздігі мен қорғаныс саласын нығайтуға бар күшін салды. Оған батырдың жазып қалдырған естеліктері дәлел. Ол 1991 жылы Қазақстан президентінің жарлығымен мемлекеттік қорғаныс комитетінің төрағасы қызметіне кіріседі (2, 126.).

«Мен 1991 жылы Қорғаныс комитетінің төрағасы болдым. Қарулы Күшіміз әлі құрылмаған. Сол кезде кадр мәселесі төңірегінде ойлана бастадық. Себебі өзге ұлттың өкілдері елдеріне кеткісі келді. Оларды ұстап тұра алмайсың. Сол тұста жеке-жеке шаңырақ құрған республикалар өз жеріндегі әскерилерге «Ант қабылдаңдар. Қабылдамасаңдар, кетіңдер» деп өз елдерінің антын қабылдатып жатқан-ды. Біз президентпен кеңесіп, елде қалған әскери қызметкерлердің бетін бері бұрдық», – дейді Нұрмағамбетов өз естелігінде.

1991 жылғы 7 мамырда Сағадат Нұрмағамбетов Қорғаныс министрі болып тағайындалды.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевты бұл шешімді қабылдау оңайға соқпағанын айтады.

«Тәуелсіздік алған кезде елдің әскерін басқаратын бір генерал іздеп, жалғыз Нұрмағамбетовты таптым», – деп еске алады сол кезді Қазақстанның Тұңғыш Президенті.

Қазақстанның Қарулы Күштері қалай құрылды? Нұрмағамбетов қорғаныс министрі қызметіне тағайындалған соң, сапалы әскери мамандарды даярлауға бар күшін салады.

«Жаңадан құрылғалы тұрған Қарулы Күшімізге қажетті мамандарды «қайда даярлаймыз?» деген сұрақ туындай бастады. Сонда біз қайттік, Ресейдің Бас штабымен республикаға кадр дайындау жөнінде шарт жасастық. Ресей әуелі келісім бере қойған жоқ, біз түгілі Украина мен Белоруссияны да жолатпады.

Не керек, түбінде келісімге келіп, жыл сайын 40 офицерді әскери академияға, 150-300 офицерді әскери училищеге оқуға қабылдайтын болды. Менің жіберген сол офицерлерімнің көбі қазіргі кезде генерал шенін алып, жоғары лауазымдарға ие болып отыр. Академияларға оқуға қазақтың офицерлерін іріктеп, елдің мүддесі үшін қызмет етер, қол бастар деп жібердім. Үміт ақталды», – дейді Халық Қаһарманы.

1995 жылғы қарашада армия генералы атағымен отставкаға шығып, Қазақстан президентінің кеңесшісі болды.

Сағадат Нұрмағамбетов 1971-1994 жылдары республика Жоғарғы Кеңесіне бірнеше мәрте депутат болып сайланды. Үкімет қаулысымен Астана қаласындағы «Жас ұлан» мектебіне армия генералы Сағадат Нұрмағамбетовтің есімі берілді. Оның жауынгерлік және қайраткерлік өмір жолындағы ерліктері мен еселі еңбектері жоғары бағаланып, көптеген КСРО наградаларымен, Қазақстанның және шет елдердің ордендерімен марапатталды.

Қорыта айтқанда, Сағадат Нұрмағамбетов Алматы, Астана, Донецк (Украина) қалаларының, Ақмола облысының, Ақкөл ауданының құрметті азаматы атанды.

2013 жылдың 14 қыркүйегінде Сағадат Нұрмағамбетов 90 жасқа қараған шағында өмірден озды. Оның артында Лира Сәбирова есімді әйелі, Талғат пен Айсұлу есімді балалары мен 4 немересі қалды. Отан үшін от кешкен батырдың жарқын бейнесі халықтың жадында мәңгі сақталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ахметов Н. (2009). Қазақ батырларының әскери дәстүрлері. Алматы: Қазақ университеті.
- 2 Молдабеков Т. (2018). Қазақ халқының тәуелсіздігі үшін күрескен тұлғалар. Алматы: Өнер баспасы.

КЕРЕЙХАН АМАНЖОЛОВТЫҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ

А. САПАРБЕК

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институтының,*

К.Б. АТЕЙБЕКОВА

*педагогика ғылымының магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының доценті, Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Керейхан Аманжолов – қазақтың батыр ұлы, әскери қайраткер, Қазақ халқының тарихи кезеңдерінде ерекше рөл атқарған тұлға. Оның әскери мұрасы тек соғыс өнері мен ерлікті дәріптеумен ғана шектелмей, қазақ халқының еркіндігі мен тәуелсіздігі жолындағы күрестердің жарқын көрінісі болып табылады. Аманжоловтың әскери қызметі мен тарихи мұрасы бүгінгі күнде де маңызды, өйткені оның идеялары мен іс-әрекеттері еліміздің патриоттық тәрбиесінде, жастардың Отан алдындағы борышты сезінуінде үлкен рөл атқарады.

Керейхан Аманжоловтың өмір жолы мен әскери қызметі

Керейхан Аманжолов 1900 жылы қазіргі Қарағанды облысының Жаңаарқа ауданында дүниеге келген. Ол жас кезінен әскери салаға қызығушылық танытып, кеңес әскері құрамында қызмет атқарды. Қарулы күштер қатарында қызмет ете жүріп, қазақ жерінде тәуелсіздік үшін күрестің белсенді қатысушысы болды. Аманжоловтың әскери мансабы тек қана отандық деңгейде емес, кеңес әскери жүйесінде де маңызды орны бар.

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздігін жариялаған күннен бастап Керағаң жазған мақалаларда, кітаптарда қандай мемлекет болсын өз жерін кез келген қол сұғушылықтан қорғауға қабілетті кезде ғана тәуелсіз бола алады, бұған тарих сабақтары дәлел деген ойды алға тартты. Тәуелсіздік жарияланған сәттен бастап оның мақалаларында Қазақстан Қарулы Күштерін құрудың өзекті мәселелері көтерілді, соның ішінде:

1. Қысқа мерзім ішінде Қарулы Күштерді басқару жүйесін құру;
2. Қазақстан үшін әскери құрылыстың негізгі бағыты – саны аз, сапасы жоғары, икемді, келісім-шарт бойынша жасақталған болашақта кәсіби армия құруға көшу;
3. Жалпыға бірдей әскери міндет туралы заңды қайта қарап, бейбіт уақытта кәсіби армияға көшу қажеттілігін орнықтыру;
4. Отандық әскери білім және ұлттық офицер кадрларын даярлау жүйесін түбегейлі қайта қарау, әлемдік стандарттарға сай білімді, шет ел тілдерін еркін меңгерген, әскери және техникалық даярлықтар шеберлері болып табылатын мамандар даярлау, бір сөзбен айтқанда, нағыз әскери элитаны қалыптастыру;
5. Әскери басқаруда мемлекеттік тілге көшу, белгілі бір мамандық иелері офицер, сержант, әскери қызметшілердің мемлекеттік тілді білуі міндеттеледі;
6. Қысқа мерзім ішінде Қазақстан Қарулы Күштері қатарынан кетпекші болған басқа мемлекеттердің азаматтарын босату.
7. Әскери комиссариаттардың жұмысын басқаруды жергілікті әкімдікке беру;
8. Әскер қатарын толықтыру үшін әскери бөлімдер мен құрамаларда болашақ жауынгерлер үшін мамандандырылған әскери техникалық мектептер мен оқу орталықтарын ашу;
9. Әскери қызметшілердің, олардың отбасыларының әлеуметтік жағдайын уақыт талабына сай шешу мәселесі;
10. Мемлекеттің Қорғаныс министрлігіне бөлінетін бюджетінің ашықтығы;
11. Ресей Федерациясымен ынтымақтастықта Қазақстанның әскери-техникалық саладағы басым бағытты тұрақты сақтау және заңдармен бекіту мәселесі;
12. Қазақстанның Ресей, Қытай, АҚШ және Еуропа елдерімен әскери ынтымақтастығын дәйекті түрде дамыту;
13. Аймақтық ұжымдық қауіпсіздік жүйесін құруға басқа көрші елдермен келісім шарттар мәселесін ойластыру.

К.Аманжоловтың тағы бір бітірген үлкен еңбегі – үш томдық “Түркі халықтарының тарихы” атты оқу құралын (студенттерге арналған) шығару болды. Кезінде бұл оқулыққа тосқауылдар да қойылған. К.Аманжолов оған мойымады. Түркі халықтарының тарихын, мәдениетін және ежелгі ел, мемлекет екенін айтып, Білім министрлігінің табалдырығын тоздырды, бірнеше хат жазып жоспарға қосуды сұрады, дегенмен кедергілер көп болды.

Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасы оның көптеген ерлік істерімен байланысты. Ол бірнеше рет майданға қатысып, жаудың қоршауынан шыққан батырлық әрекеттерімен танылды. Аманжоловтың жауынгерлік қабілеті, ақыл-ойы мен стратегиялық шеберлігі оны өз заманында озық әскери қолбасшылардың қатарына қосты. Ол әрқашан өз елінің тәуелсіздігі үшін күресуді, ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамытуға ұмтылды.

Қорғаныс стратегиясы және армияны ұйымдастыру.

Аманжоловтың әскери мұрасының маңызды бір бөлігі оның өз елінің армиясын ұйымдастырудағы стратегиялық ойластырылған әрекеттері болды. Оның ойынша, ұлттық армияны құру тек әскери құрылым ғана емес, сонымен қатар рухани, мәдени және тарихи

маңызы бар іс болды. Бұл армия өз халқымен тығыз байланыста болуы тиіс еді. Сондықтан ол армияны ұйымдастыру мен халықтың әскери дайындығына зор көңіл бөлді.

Ұрпаққа мұра болған әскери идеялар

Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасы тек әскери стратегиямен ғана шектелмей, қазақ халқының еркіндігі мен тәуелсіздігі жолындағы құндылықтарға негізделген. Оның басты идеясында Отанға қызмет ету, елдің тәуелсіздігін қорғау және ұлттық рухты сақтаудың маңызы зор. Осы құндылықтар қазіргі жастар үшін маңызды үлгі болып табылады. Бұл мұра ұрпақтан ұрпаққа беріліп, қазақ халқының тарихында мәңгі сақталады.

Керейхан Аманжолов қазақ тарихындағы ең белсенді әскери жетекшілердің бірі болды. Ол көптеген шайқастарға қатысып, елінің тәуелсіздігі үшін күресті. Жоңғар шапқыншылығына қарсы қазақ жерін қорғау жолында Аманжолов батырлығы мен стратегиялық шеберлігімен ерекшеленді. Ол өз әскерін жоғары деңгейде басқару қабілетімен танымал болды.

Керейханның жетекшілігімен болған шайқастар қазақ халқының тәуелсіздігі мен еркіндігі үшін үлкен маңызға ие болды. Ол тек бір шайқаста ғана емес, көптеген жылдар бойы халықтың мүддесін қорғап, өз қол астындағы әскерді ұйымдастырып, соғыстардың нәтижесіне оң ықпал етті.

Стратегиялық шешімдер мен тактикалық шеберлік

Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасының негізінде оның стратегиялық көзқарастары мен тактикалық шеберлігі жатыр. Ол жауынгерлік іс-қимылдарды ұйымдастыруда тың идеялар мен тәсілдерді қолданды. Оның әскері жиі жорықтарға шығып, жоңғарлар мен өзге де басқыншыларға қарсы табанды соғыс жүргізді.

Әскери көшбасшы ретінде, Керейхан Аманжолов өз әскерінің қатарына тек батырлар мен ержүрек жауынгерлерді ғана емес, сондай-ақ тәжірибелі әрі шешімдер қабылдай алатын адамдарды да тартты. Әскери тәртіп пен ұйымшылдық оның басшылығымен ерекше болды.

Әскери мұраның маңызы

Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасы тек әскери жеңістер мен тактикалық жетістіктерден тұрмайды. Оның әскери жолы ұлттық сананың қалыптасуына, елдің бірлігі мен татулығын нығайтуға үлкен әсер етті. Ол өз әрекеттерімен қазақ халқына ерлік пен батырлықтың мәнін түсіндіріп, осы қасиеттерді өскелең ұрпаққа мұра етіп қалдырды.

Қазіргі Қазақстан тарихында Керейхан Аманжоловтың есімі әлі күнге дейін ардақталып, оның мұрасы жоғары бағаланады. Оның ерлігі мен әскери шеберлігі қазақ халқының жауынгерлік дәстүрін әрі қарай жалғастыруға үлес қосқан.

Қорыта келгенде, Керейхан Аманжоловтың әскери мұрасы тек оның әскери даңқымен ғана емес, оның халқына деген сүйіспеншілігімен, еліміздің болашағына деген сенімімен маңызды. Оның ерлікке толы өмірі мен әскери мұрасы бүгінгі таңда да Отан қорғаушылардың, жас буынның тәрбие көзі болып табылады. Аманжоловтың әскери қызметі мен ұстанымдары жастарға патриоттық тәрбие беруде үлкен маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Аманжолов К. «Қазақ батырлары: тарихи мұра». Алматы: «Қазақстан» баспасы, 2002.
- 2 Нұрмаханов Б. (2010). Керейхан Аманжолов: әскери қолбасшы және қайраткер. // Қазақстан тарихы журналы, № 12.
- 3 Төлегенов М. (2015). Керейхан Аманжоловтың әскери және саяси қызметі. Алматы: ҚазАқпарат баспасы.

РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЗМА У КУРСАНТОВ ВЫСШИХ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Д.С. АХМАДЖАНОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

А.Е. ЕРЛАН

*преподаватель кафедры государственного языка Военно-
инженерный институт радиоэлектроники и связи,*

Патриотизм как ценность всегда был основой национальной идентичности и единства. Для Республики Казахстан, находящейся на стыке Европы и Азии, патриотизм приобретает особую важность в контексте обеспечения национальной безопасности и социального согласия. В условиях глобализации и постоянных вызовов, актуальных как для Казахстана, так и для всего мира, воспитание патриотизма среди курсантов высших военных учебных заведений (ВВУЗов) является важнейшей составляющей образовательного процесса.

Курсант – это не только будущий военный профессионал, но и гражданин, который должен обладать глубоким чувством ответственности за судьбу своей страны. В статье анализируются основные методы и подходы, используемые в ВВУЗах Казахстана для формирования у курсантов патриотического сознания, а также роль преподавателей и офицеров-воспитателей в данном процессе.

Патриотизм как основа военной службы

Патриотизм в контексте военной службы представляет собой не только эмоциональное чувство любви к своей стране, но и целый комплекс моральных и этических норм, которые влияют на поведение личности и определяют ее отношение к государству. Для курсантов ВВУЗов патриотизм играет ключевую роль в их становлении как будущих офицеров, которые будут служить в армии и обеспечивать безопасность своей Родины.

В военной профессии патриотизм тесно связан с такими качествами, как дисциплинированность, готовность к самопожертвованию, верность присяге и обязательствам перед народом Казахстана. Важность формирования патриотических ценностей среди курсантов можно объяснить тем, что именно эти качества становятся основой их дальнейшей профессиональной деятельности и личной жизни.

Методы формирования патриотизма в ВВУЗах Казахстана

Формирование патриотизма среди курсантов высших военных учебных заведений (ВВУЗ) Республики Казахстан является важным аспектом их подготовки, поскольку патриотизм связан с глубоким пониманием значения военной службы, ответственности перед своей Родиной и служением на благо государства. Для эффективного воспитания патриотизма используются различные методы, которые могут быть условно разделены на теоретические, практические и психологические.

1. Теоретические методы воспитания патриотизма

Теоретические методы включают преподавание дисциплин, которые способствуют углубленному пониманию истории, культуры и законодательства Казахстана. Эти дисциплины позволяют курсанту не только узнать факты, но и осознать, почему важно защищать свою страну и какие ценности лежат в основе патриотизма.

• **Изучение истории Казахстана и Военной истории:** Важнейшими предметами для формирования патриотизма являются курсы, посвященные истории Казахстана, его государственному строительству, достижениям и героям. Осознание исторического пути страны, побед и трудностей способствует развитию у курсантов чувства гордости за свою Родину и осознания важности их собственной роли в ее будущем.

- **Занятия по Конституции Республики Казахстан и законодательству:** Эти предметы помогают курсантам понять правовые основы государственной системы, гражданские права и обязанности, а также роль армии в обеспечении суверенитета и безопасности страны. Знание законов и норм, которые обеспечивают стабильность и процветание Казахстана, укрепляет у курсантов чувство ответственности перед государством.

- **Пропаганда национальных идеалов и ценностей:** Важным элементом теоретического воспитания является знакомство курсантов с национальными идеалами, такими как уважение к традициям, семье, труду, культуре и языку. Эти ценности укрепляют у курсантов чувство принадлежности к своему народу и Родине.

2. Практические методы воспитания патриотизма

Практические методы направлены на закрепление теоретических знаний и развитие личных качеств курсантов, необходимых для успешного служения в армии и служения Родине.

- **Военные учения и тренировки:** Одним из ключевых аспектов практического воспитания является участие курсантов в различных военных учениях, маршах, тактических тренировках. Эти занятия позволяют курсантам не только освоить военное дело, но и испытать чувство коллективизма, братства, ответственности за своих товарищей и свою страну. Военные учения являются важным инструментом формирования мужества, дисциплинированности и готовности к защите своей Родины.

- **Торжественные мероприятия и праздники:** Праздники, такие как День независимости Казахстана, День защитника Отечества, День Победы, являются важными событиями для формирования патриотизма среди курсантов. Участие в торжественных мероприятиях, возложение венков к памятникам героям и ветеранам войны способствует воспитанию чувства гордости и уважения к историческому наследию страны.

- **Участие в общественно-полезных проектах и волонтерских акциях:** Курсанты активно участвуют в различных социально значимых проектах, таких как помощь ветеранам, участие в экологических акциях, благоустройстве и других мероприятиях, направленных на развитие общества. Это помогает молодым людям не только работать на благо общества, но и развивать чувство ответственности перед своей страной и обществом.

3. Психологические методы воспитания патриотизма

Психологические методы включают работу с личностными установками курсантов, их внутренними переживаниями и мотивацией. Эти методы помогают развить у курсантов уверенность в себе, чувство гордости за свою Родину, ответственность и гражданскую позицию.

- **Развитие внутренней мотивации:** Психологическая работа с курсантами направлена на формирование у них внутренней мотивации к служению Родине. Важно, чтобы каждый курсант осознавал, что служение в армии – это не просто профессиональная обязанность, но и личная миссия, связанная с высшими моральными ценностями, такими как долг, честь, патриотизм.

- **Роль наставников и преподавателей:** Воспитание патриотизма невозможно без личного примера. Преподаватели и наставники, являясь образцами для подражания, могут влиять на формирование патриотических чувств у курсантов. Их личные качества – преданность, честность, дисциплинированность – являются мощным инструментом воспитания патриотизма.

- **Психологическая подготовка и тренинги:** Важную роль в воспитании патриотизма играют психологические тренинги, направленные на развитие лидерских качеств, стрессоустойчивости, умения работать в коллективе. Психологическая подготовка помогает курсантам не только справляться с личными переживаниями и трудностями военной службы, но и укрепляет их уверенность в своих силах, что важно для формирования патриотического сознания.

- **Развитие духовно-нравственных ценностей:** Психологическое воспитание курсантов также включает работу с духовными и моральными ценностями. Курсанты знакомятся с идеями чести, верности, ответственности, которые считаются основополагающими для формирования патриотического сознания. Духовно-нравственные тренинги, участие в духовных практиках и мероприятиях помогают формировать у курсантов глубокое уважение к своей культуре и традициям.

4. Влияние социальных и культурных факторов

Социальные и культурные факторы также играют важную роль в процессе формирования патриотизма. Пример родителей, учителей и общественных лидеров, участие в культурных мероприятиях, таких как фестивали, концерты, выставки, способствует укреплению патриотических чувств. Эти мероприятия дают курсантам возможность лучше узнать культуру своей страны, почувствовать связь с прошлым и гордиться достижениями своего народа.

- **Культурные мероприятия и встречи с ветеранами:** Курсанты часто участвуют в культурных мероприятиях, которые знакомят их с историей и культурой Казахстана, а также проводят встречи с ветеранами и участниками боевых действий. Эти события являются важными моментами для патриотического воспитания, потому что они помогают молодым людям осознать цену мира и свободы, а также укрепляют чувства уважения и благодарности к тем, кто защищал страну.

- **Влияние СМИ и информационных технологий:** В условиях информационного общества важным инструментом воспитания патриотизма является использование современных технологий, таких как информационные кампании, онлайн-курсы, видеоконференции с историками и экспертами. СМИ играют важную роль в распространении патриотических ценностей и могут влиять на восприятие курсантами истории и культуры своей страны.

Проблемы и вызовы воспитания патриотизма у курсантов

Не всегда существует достаточный ресурс для внедрения новейших технологий воспитания, таких как использование информационных и виртуальных технологий, которые могут значительно повысить эффективность воспитательного процесса. Отсутствие единой системы воспитания и тренировки среди различных учебных заведений также является важной проблемой.

Заключение

Формирование патриотизма у курсантов высших военных учебных заведений Республики Казахстан – это не только задача образовательных учреждений, но и всего общества в целом. Важно, чтобы будущие офицеры осознавали свою миссию в обеспечении мира и стабильности, а также понимали важность сохранения и укрепления национальных ценностей. Ключевыми факторами в воспитании патриотизма являются как теоретические знания, так и практический опыт, духовные ценности и моральное воспитание. Развитие этих качеств способствует созданию нового поколения ответственных, преданных и профессиональных военных лидеров, готовых служить на благо своей Родины.

Список использованных источников:

- 1 Касымова Г.С. (2021). Патриотизм и его воспитание у молодежи Казахстана. Алматы: Издательство "Ұлттық білім".
- 2 Назарбаев Н.А. (2012). Три столицы Казахстана. Астана: Ел Президенті.
- 3 Омаров К.К. (2018). Патриотизм в воспитательном процессе высших учебных заведений. Астана: Академия национальной безопасности.
- 4 Мухаметжанова М.Ш. (2015). Роль воспитания патриотизма в военно-профессиональной деятельности курсантов. Казань: Казанский университет.
- 5 Министерство обороны Республики Казахстан. (2019). Положения о патриотическом воспитании в Вооруженных Силах РК. Алматы: Министерство обороны РК.

ОҚЫРМАН ЖӘНЕ ӘСКЕРИ БАСЫЛЫМДАРДЫҢ ТӘРБИЕЛІК РӨЛІ

А.Т. ЕЛЕМЕС

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
Әскери-инженерлік институтының*

Г.Д. РЫСБЕКОВА

*филологияғылымдарының магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының аға оқытушысы, Радиоэлектроника және
байланыс әскери инженерлік институты*

Газет – басқа да бұқаралық ақпарат құралдарының түрлері сияқты, үнемі даму үстіндегі қоғамның жаршысы, қозғаушы күші. Газет тілі де ғасырдан ғасырға ұласу барысында молығып, шыңдала түседі, жаңарады. Газет тілінің өзіндік прагматикалық сипаты бар, соған сай, оның да өзіндік міндеттері мен қызметі айқындалған.

Ол – айрықша ерекшелік, айрықша эстетика, айрықша заңдылықтар мен мүмкіндіктерге ие. Газет әлеуметтік және бұқаралық ақпараттар легімен ғана таныстырмайды, тұлғаның әлеуметтік мінезін сипаттауға, ұлттық құндылықтарды жаңғыртуға, қоғамдық сананы қалыптастыруға да ықпал жасайды. Газет тілінің дамып-толығуына, өзгеріске ұшырауына қоғамда болып жатқан өзгерістер де тікелей әсер етеді. Демек, қоғамдық жағдаят пен газет тілі өзара бір-бірімен байланысты, тіпті бір-біріне тәуелді. Қоғамдық жаңару газет тіліне өз қолтаңбасын қалдырып отырады. Басқаша айтқанда, газет тіліндегі лексикалық қор мен сөздік құрам, түрлі стильдер әр кезеңнің қоғамдық-әлеуметтік ахуалының айнасы болып табылады. Демек, қоғамда болып жатқан кез келген оқиға сол кездегі газет тілінде өз көрінісін табады және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы тілдік бірліктер ретінде орнығып жалпыхалықтық қолданысқа түсуі ықтимал.

Қазақстандағы газет тілінің тарихы өзінің бастауын XX ғасырдың екінші жартысында шыққан «Түркістан уәлаяты» мен «Дала уәлаяты газетінен» алғаны белгілі. Дәл осы басылым беттерінде корреспонденция, мақала, очерк, фельетон сияқты баспасөз жанрларының түрлері пайда болуына орыс журналистикасының ықпал болғаны мәлім. Осы газеттер қазақ баспасөзінің қалыптасуы мен дамуына негіз қалады. Кейін олардың ізін «Айқап», «Қазақ», «Садақ», «Серке», «Сарыарқа», «Абай» сынды газет-журналдар жалғастырды.

Қазіргі уақытта бұқаралық ақпарат құралдарының халық алдындағы міндеті орасан зор. Ол қоғам ішінде жаңа сипаттағы әлеуметтік көзқарасты қалыптастырып, оны орнықтыруды мақсат етеді. Коммуникацияның ең басты құралы – баспасөз тілі де, халық тілінің сұрыптан өткен, әбден жетілген әдеби нормасымен жазылуға тиіс.

Қазақ баспасөзінің негізгі міндеті мен бағытын анықтауда А.Байтұрсынұлының рөлі ерекше. А.Байтұрсынұлы қазақ баспасөзі қызметінің қаншалықты міндет арқалайтындығын терең түсініп, газеттің қоғамдық қызметі туралы: «Газет – жұртқа қызмет етеді, олай болатын мәнісі жұрттың білімді, пікірлі, көргені көп көсемдері, оқығандары көп адамдары газет арқылы халықтың алдына түсіп, жол көрсетіп, жөн сілтеп, басшылық айтып тұрады. Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тіл. Сөзі жоғалған жұрттың өзі де жоғалады» (1, 60б.) – деп атап көрсеткен еді.

Әдеби тілдің тармағы – БАҚ тілі, біріншіден, қарым-қатынас құралы, екіншіден, әлемнің бейнесін жеткізуші, сипаттаушы таным құралы, үшіншіден, таным арқылы түйсінген мағынаны, мәнді жеткізуші құралға айналды.

Газет – жаппай ақпарат пен үгіт-насихаттың неғұрлым қарапайым құралдары және оған көп ықпал жасайтын оқырман мен автордың қатынасындағы жаппай коммуникациялық сипат. Оқырман мен автор құрылымы газет тілін қалыптастыруда әрдайым айрықша орын алып келді. Журналист (автор) оқырман аудиториясының

ерекшелігін, мәдени, білімдік деңгейін, тіпті жас ерекшеліктерін ескере отырып, соған лайықты мақсатты көздейді. Алайда, бұрын автор оқырманға ықпал жасайтын нысан болып танылса, соңғы кезде газет адресантпен тікелей байланыс жасауға, сұхбаттасуға тырысады. Бұл үшін түрлі тәсілдер қарастырылады: әлеуметтік сауалнама жүргізу, оқырман хаттарын жариялап, оған жауап іздеу, газет беттерінде оқырманмен тікелей сұхбаттасу т.б.

Газет пен нақты тілші өз позициясын бір адамның немесе бір шағын топтың атынан емес, ереже бойынша, миллиондаған ниеттестерінің атынан білдіреді. Бір ескертетін жайт: газеттегі шағын жанрлар бір қалыпта қатып, семіп қалған, өзгермейтін, өспейтін, өшпейтін нәрсе емес. Әр кез жаңа мазмұн өзіне лайық, өзін бар қыр-сырымен ашатын жаңа түр, форма іздейтіні белгілі. Сол сияқты шағын жанрдың да бірі ескіріп, бірі жаңарып, тағы бірі жаңадан туып, толығып, молығып жатады. Өйткені, қоғам ілгері дамыған сайын оның алға қойған міндеті, мақсаты, шешуге тиісті проблемалары жаңғыра түседі, жаңа мазмұнға ие болады.

Автор газеттік мәтін арқылы бес негізгі мақсатты көздейді.

Біріншісі, еліміздегі жаңалықтарды хабардар ететін **ақпараттық** қызметімен байланысты. Уақыт және кеңістікте болып жататын елдегі жаңалықпен көпшілік қауымды таныстыратын, қызықтыратын хабарлама газеттік мәтінге тән сипат.

Екінші қызметі – **аналитикалық**, яғни қоғамда болып жатқан оқиғалар мен құбылыстарға талдау жасау, қосымша түсініктемелер беру.

Үшінші – **реттеуіштік** қызметі реципиенттің объективтік болмысты қабылдауына, көзқарасын қалыптастыруға, өзгертуге бағытталады.

Төртінші – **бағалауыштық** сипаты да газеттік мәтін қызметінің аясына енеді. Себебі, мәтін авторы өмірде болып жатқан құбылыстар мен оқиғаларды жалаң хабарлап қоймай, оған көзқарасын білдіруге бағалауыштық лексиканы кеңінен пайдаланады. Газеттік мәтіннің негізгі функциясы ретінде **болжалдық** қызметін атауға болады. Себебі, газет келіп түскен қандай да бір ақпаратқа байланысты алдағы болжамдарды айта отырып, оқырманға әсер етеді. Оның белгілі бір мәселеге, жағдайға деген көзқарасын өзгертуге ықпал жасайды.

Осылайша қоғам өмірінің барлық саласындағы өзгерістерді газет тілінің мәтіндері мен ондағы сөздік құрам кең түрде және тез жеткізеді. Сондықтан, жоғарыда айтылған ойлар негізінде, бүгінгі газет тілінде ішкі және сыртқы экстралингвистикалық (әлеуметтік мәдени) факторлар негізінде шұғыл өзгерістер болады. Қазіргі қоғамдағы өмірдің рухани өрісін қамтитын әлеуметтік мәдени өзгерістер кезінде газеттегі шағын жанрлар да мағыналық жағынан жедел дамып, қоғамның әлеуметтік институты ретінде, сөздік қордағы өзгерістерді анағұрлым толық және жылдам көрсетіп отыр.

Газет әрдайым әдеби тілдің барлық лексиконын қабылдайды, дегенмен онда тілдік құралдар қалай болса солай қолданыла бермейді, оларды таңдау мен қолданудың басты критерийі – сөздің жалпыға түсінікті болуы. Газет тілі екі түрлі қызмет атқарады, олардың бірі – белгілі бір жай туралы хабар беру болса, екіншісі – газет оқырманына ықпал ету. Ел ішіндегі «көргені көп көсемдері, оқығаны көп адамдары халықтың алдына түсіп, жол көрсетіп, жөн сілтеп, басшылық айтып отырады» деп А. Байтұрсынов баға берген осы газет тілі қазір «газет лексикасы» деп аталып жүр. Бұл мәселе шағын жанрлар тіліне де тән. Сондықтан газеттегі шағын жанрлар тілінің атқаратын қызметі қандай, оның стильдік ерекшеліктері бар ма, болса, ол қандай факторлар негізінде жүзеге асады деген мәселе зерттеу жұмысы үшін маңызды.

Газет тілі – аса күрделі және көп қырлы құбылыс, ол зерттелгенде, тұтас күйінде емес, әр түрлі қырынан – логикалық, құрылымдық-жүйелік немесе психологиялық қырларынан зерттеледі. Шағын жанрлар тілінің лексикасын зерттеу барысында, ең алдымен, газет тілінің мәдениетін тілдік норманы сақтап, дұрыс жазу ретінде қарастырған абзал. Бұл ұғым – түсінікке тереңірек ой жүгіртсек, сөздік қоры дамыған оралымды, бай

тілдің ұлт мәртебесін асқақтатуға, қарапайым сөйлеу тілінің сан түрлі бояуға қанығып, көркем, әдеби тілге айналуына да мән беріледі.

Журналистің шығармашылық қуаты да шынайы контекстік образ жасауында ғана емес, қолда бар тілдік материалды жаңарта немесе өзгерте білуінде. Бұл ой газеттік-публицистикалық стильге де тән.

Газет ақпарат жеткізіп, үгіт-насихат тарататын болғандықтан, оның қызметі әлеуметтік ортамен тығыз байланысты. Сондықтан газет тілін әлеуметтік лингвистикамен де ұштастыра зерттеген жөн. Расында да, әр газеттің белгілі бір әлеуметтік топтың, қоғамдық-саяси ұйымдардың идеологиясын жүргізетіні аян, соның нәтижесінде, газеттерді оқырмандардың жас ерекшеліктеріне, кәсібіне («Қазақ әдебиеті», «Ана тілі» т.б.), әкімшілік-территориялық аймағына («Алматы ақшамы», «Астана ақшамы» т.б.), жалпы қазақ қоғамына («Егемен Қазақстан», «Түркістан» т.б.) арналуына қарай топтастыруға болады.

Тіл мен қоғам әрқашан бірлікте көрінеді және тіл қоғамдық қатынастар негізінде жүзеге асып отырады. Бұқаралық қатынас та осы тілдік қатынастың бір түрі. Бұқаралық қатынастың газет, радио, теледидар т.б. арқылы жүзегемасатыны белгілі. Бұқаралық қатынас адамзат қоғамының дамуымен бірге дамып, өзгеріп отырады. Бірақ мұндағы ерекшелік – кері қатынастың болмайтыны. Дегенмен бұқаралық қатынас түрлерінің барлығына ортақ болатын оның кез келген аудиторияға ортақ болатыны, мәтіндерінің функционалдық және мазмұндық бірлігі, тақырып ауқымының кеңдігі және жан-жақтылығы. Газет материалдарының осындай мағыналық жағынан толыққанды болуы оның өміршеңдігіне игі ықпал жасап отырады.

Публицистика жанрларының туып, дамуы тілдік стильдердің тармақтарын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Яғни тілдік стильдердің пайда болып, жеке өріс алуы тілдегі белгілі жанрлардың дамуымен, өзіндік өріс алуымен тығыз байланысты. Мысалы, XX ғасырдың бас кезінде публицистика жанрының өркендеуі газет-журналдардың көп-теп шығарылып, олардың өзіндік тіл ерекшеліктері қалыптасуымен тығыз байланысты болды.

Газет материалдарының негізгі талаптары болып саналатын, біріншіден, ондағы ойдың бүгінгі күн үшін өзекті болатыны және бұдан бұрын болып кеткен оқиғаның жаңалық сипатын жоятыны. Екіншіден, ондағы материалдың белгілі бір мақсатты көздеп жазылатыны (оның бір әлеуметтік топқа ғана қажетті болуы да мүмкін). Публицистикалық материалдардан оның авторының өзі, саяси көзқарасы, осы мақала арқылы оқырманның назарын қандай мәселеге аударғысы келіп тұрғаны, оны қандай әрекетке итергісі келетіні байқалып отырады.

Газет мәтіні аудиторияға түсінікті болу үшін оқырманның қажеттілігі мен мүддесін ескереді. Осыдан келіп мәтіннің сипаттамасы анықталады. Ақпарат арқылы ақиқат болмысқа, хабарлама мазмұнына, адресатқа көзқарасы, қарым-қатынасы анықталады. Газеттердің ішінде белгілі өзінің аудиториясы, оқырманы болады. Соның бірі – әскери басылымдар. Әскери басылымдардың ішінде оқырманы көп газеттің бірі – «Сарбаз» газеті.

Сарбаз газеті әскери қызметшілерге, сарбаздарға ғана емес, сондай-ақ әскери жаңалықтар легімен таныс болғысы келетін оқырманға арналған.

Әскери басылымдардың негізгі міндеттері мен рөлін былайша жіктеп көрсетуге болады:

1. Оқырманды әскери салада болып жатқан маңызды оқиғалардан хабардар ету;
2. Оқырманның әскери ақпарат таратушы газетке деген қызығушылығын ояту, яғни басылымға назар аударту;
3. Оқырманды баяндалған әскери оқиғалар мен фактілердің дұрыстығына, шынайылығына және оларға берілген бағаның объективтілігіне сендіру;
4. Мәтінде баяндалып отырған оқиғалар мен кейіпкер ретінде алынған тұлғаларға деген оқырман көзқарасын белгілі бағытта қалыптастыру (2,3-5 б.).

Әскери басылымдар оқырманның патриоттық сана-сезімін оятып, елін сүйетін, патроттық сезімі жоғары азаматтарды тәрбиелеуге ықпал етеді. Әсіресе, жас сарбаздарға, курсанттарға әскери басылымдарды оқу маңызды. Осылайша, әскери басылымдар оқырманның санасын қалыптастырушы бір бөлшегі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Байтұрсынұлы А., Қазақ газетінен // Алаштың тілдік мұрасы: Мақалалар жинағы. Құраст: Е. Тілешов, – Алматы: 2009. – 364 б.
- 2 Исақұлова Ш., Оқырман және бұқаралық ақпарат құралдары // Педагогические науки // <http://www.rusnauka.com>. 25.11.2024.

БАУЫРЖАН МОМЫШУЛЫ – ТАКТИКА ВЕДЕНИЯ ВОЙНЫ

Д.А. ҚАЛИБЕК

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

А.Е. ЕРЛАН

*Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,
преподаватель кафедры государственного языка*

Бауыржан Момышулы — один из самых известных военных лидеров Казахстана, офицер Красной армии, герой Великой Отечественной войны. Его вклад в разработку тактики ведения боевых действий высоко оценен не только на фронте, но и в военной науке. Момышулы командовал батальоном 316-й стрелковой дивизии (позже 8-я гвардейская дивизия), которая сыграла ключевую роль в обороне Москвы. Он стал автором уникальных тактических решений, позволявших эффективно противостоять превосходящим силам противника (1,с.54)]. В своих трудах и воспоминаниях он подчеркивал важность морального духа бойцов, дисциплины и нестандартного мышления в бою. Тактика Момышулы включала маневренную оборону, использование рельефа местности, неожиданные контратаки и психологическую подготовку солдат. Одна из главных идей Момышулы заключалась в том, что оборона не должна быть статичной. Вместо линейного сопротивления он предлагал использовать гибкие маневры, неожиданные контратаки и ложные отступления. Такой метод позволял наносить удары по врагу с разных направлений, вынуждая его рассредотачивать силы (2,с.12).

Момышулы разработал тактику так называемой «спиральной обороны», при которой войска не занимали жесткую линию фронта, а отходили к заранее подготовленным рубежам, одновременно изматывая врага контратаками. Этот метод применялся во время битвы за Москву и доказал свою эффективность. Момышулы уделял особое внимание моральному состоянию солдат. В своих трудах он отмечал, что страх и долг — два главных чувства на войне. Если страх побеждает — солдат становится трусом, если долг берет верх — он проявляет героизм. В условиях боев в лесной и городской среде Момышулы рекомендовал использовать ландшафт для создания ловушек противнику. Например, при обороне Москвы его подразделения применяли тактику засад, внезапных атак и скрытого маневрирования, что позволило наносить потери врагу без крупных столкновений (3,с.3). Момышулы считал, что моральный дух солдата играет ключевую роль в победе. Он уделял особое внимание подготовке бойцов, обучая их не только тактике, но и психологии войны. В своих трудах он подчеркивал, что дисциплина, чувство

патриотизма и уверенность в победе имеют решающее значение на поле боя. Будучи не только воином, но и педагогом, он учил, что командир должен быть не только стратегом, но и воспитателем. В его книгах рассматриваются ошибки молодых офицеров и пути их исправления(4,с.66).

Бауыржан Момышулы считал, что командир должен быть не просто стратегом, но и наставником для своих солдат. В его книге «Психология войны» подробно описаны качества, которыми должен обладать военный лидер: справедливость, самодисциплина, уважение к подчиненным и способность быстро принимать решения в стрессовых ситуациях. Он подчеркивал, что командир обязан не только разрабатывать тактические планы, но и уметь мотивировать солдат, внушать им уверенность и боевой дух. Один из его принципов гласил: «Командир, не выигравший бой в себе, не имеет права вступать в бой вообще». Методы ведения войны, предложенные Бауыржаном Момышулы, остаются актуальными и сегодня. Маневренная оборона, использование местности, психологическая подготовка бойцов – все это применяется в современных вооруженных конфликтах. Его труды изучаются в военных академиях, а принципы командования и тактики находят отражение в стратегиях современных армий. Бауыржан Момышулы – не только герой войны, но и новатор в области военной тактики. Его методы ведения боя, в том числе «Спираль Бауыржана», демонстрируют уникальный стратегический гений, который позволил советским войскам одерживать победы даже в критических ситуациях. Его труды и тактические принципы продолжают изучаться в современных военных академиях, а его личность остается символом героизма и патриотизма (5,с.10).

Бауыржан Момышулы внес значительный вклад в развитие военного искусства. Его тактика маневренной обороны, спирального отступления и психологической подготовки бойцов стали основой для многих современных стратегий. Он не только командовал солдатами, но и был выдающимся военным мыслителем, чей опыт остается ценным и по сей день. Его труды и воспоминания помогают не только военным, но и обычным людям понять, что дисциплина, решительность и умение адаптироваться к сложным условиям являются ключевыми факторами победы в любом деле.

Список использованной литературы:

- 1 Момышулы Б. Психология войны. – Алматы: Жазушы, 2000.
- 2 Кожаметов Т. Военная стратегия Бауыржана Момышулы. – Нур-Султан: Казахстан, 2015.
- 3 Wikipedia. Момышулы, Бауыржан//ru.wikipedia.org
- 4 DalaNews. Момышұлы тактикасы: соғыста жеңіске жеткізетін қару ма, адам ба? – dalanews.kz
- 5 Акмолинская правда. «Психология войны» Бауржана Момышулы – apgazeta.kz

ПАТРИОТТЫҚ РУХ – БАСТЫ ҚҰНДЫЛЫҚ

М.А. МҰРАТБЕК

2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс

Әскери-инженерлік институты

А.Т. НУРГАЛИЕВА

*қазақ тілі және әдебиетінің магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының оқытушысы, Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институты*

Патриоттық рух – бұл адамды өзінің туған еліне деген сүйіспеншілік, құрмет және адал қызмет көрсетуге итермелейтін күшті сезім. Ол әрбір азаматтың жүрегінде өз еліне, оның тарихы мен мәдениетіне деген терең құрмет сезімін оятады. Патриотизм – тек сөзбен ғана емес, іс-әрекетпен, өмір сүру салтымен де көрініс табатын қасиет. Туған елге деген адалдық пен құрметті арттыру, ұлттық бірлікті нығайту – патриоттық рухтың басты мақсаты болып табылады.

Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде патриоттық рухтың маңызы зор. Елдің дамуы, халқымыздың бірлігі мен тұрақтылығы тікелей патриотизмге байланысты. Патриоттық рух әрбір азаматтың ұлттық құндылықтар мен дәстүрлерге деген сүйіспеншілігін арттырып, оларды сақтап қалуға ұмтылдырады. Бұл рух ұлттың бірлігі мен мәдениетін дамытуға, жастарды елінің болашағына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді.

Патриотизмнің қоғамда алатын орны ерекше. Оның негізінде ұлттық сананың қалыптасуы жатыр. Әрбір азамат өз елінің тарихын, мәдениетін, тілін құрметтеп, оны болашақ ұрпаққа жеткізуге міндетті. Патриоттық рухты қалыптастыруда білімнің рөлі үлкен. Жастарға патриотизмді дәріптеу, оларды өз еліне деген мақтаныш сезімін тәрбиелеу – бұл еліміздің болашағын жарқын етудің басты кілті.

Әскери қызметкерлер мен қоғам қайраткерлері патриоттық рухты алға тартуда үлкен рөл атқарады. Олар тек сөзбен ғана емес, іс-әрекеттерімен де жастарға патриотизмнің маңыздылығын көрсетеді. Әрбір азамат өзінің еліне деген сүйіспеншілігін тек өз отбасында емес, бүкіл қоғамда, қоршаған ортада көрсете білуі тиіс.

Тәуелсіз Қазақстанның әлемдегі орны мен беделі өсіп келеді. Бұл елдегі патриоттық рухтың күші мен ұлттық бірліктің белгісі. Әрбір азамат өз елінің болашағына сеніммен қарап, оған адал қызмететуі тиіс. Патриоттық рухтың күші арқылы Қазақстан көптеген қиындықтарды еңсеріп, дамудың жаңа жолына түсті. Қазіргі заманғы жастарға осы рухты мұра ретінде қалдыруымыз керек. (1,45-67 б.).

Патриоттық рухтың маңызды көріністерінің бірі – өз елінің тарихын, мәдениетін, тілін қадірлеу. Қазақ халқының ата-бабаларынан қалған бай мұра мен дәстүрлерді сақтап, оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу – патриотизмнің маңызды бөліктерінің бірі. Бұл рухтың әсері арқылы әр азамат өз Отанын мақтаныш тұтып, оны әлем алдында абыроймен танытуға ұмтылады.

Тәуелсіздік алғаннан кейін, елімізде патриотизм ұғымы ерекше маңызға ие болды. Қазақстанның тәуелсіздігі – ұлттың еркіндігі, ұлттық болмысының сақталуы мен дамуының басты кепілі. Патриоттық рухты сақтау, оны жастар арасында дәріптеу – елдің болашағы үшін маңызды міндет. Елді сүйген азаматтарға өз елінің дамуындағы қиындықтар мен кедергілерді жеңе алады.

Еліміздің тәуелсіздігі мен ұлттық мүддені қорғау үшін әрбір азаматтың патриоттық сезімі мен отаншылдығы маңызды. Бұл рух ұлттық бірлікті нығайтып, елді әлемде танытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, патриоттық рухты нығайту ұлттық білім мен тәрбиежүйесінде де ерекше рөл атқарады.

Қазіргі заманның өзгермелі қоғамында патриоттық рухтың маңызы одан сайын артып отыр. Әрбір адам өзінің тарихи және мәдени тамырларына, ұлттық құндылықтарына адал болуы қажет. Жаһандану мен ақпараттық технологиялардың дамуы кезінде ұлттық мәдениет пен тілді сақтау, ұлттық өзіндік ерекшеліктерді жоғалтпау – үлкен мәселе.

Қазақстанның жаһандық аренада бәсекеге қабілетті болуы үшін патриоттық рухты арттыру өте маңызды. Отанға деген сүйіспеншілік пен оны құрметтеу азаматтардың өмірінің барлық салаларында байқалуы керек. Өз елінің дамуы үшін жұмыс істейтін азаматтардың патриоттық сезімі еліміздің жалпы дамуына ықпал етеді.

«Отанды сүю – иманнан» дейді дана халқымыз. Әрбір адамның жүрегінде туған жеріне, еліне деген сүйіспеншілік сезімі болуы керек. Патриоттық рух – елдің болашағын

қалыптастыратын басты күштердің бірі. Ол – Отанға деген адалдық, оны қорғауға және дамытуға ұмтылыс, ұлттық құндылықтарды бағалау. (2, 78-95 б.)

Атақты ойшыл Джон Ф. Кеннеди: «Елің сен үшін не істей алады деп сұрама, сен елің үшін не істей аласың – соны сұра» деген. Бұл сөздер әр азаматтың өз Отанына деген жауапкершілігін сезінуі керектігін көрсетеді.

Қазақ халқы үшін патриотизм әрқашан маңызды болған. Ерлік пен елдік ұғымы біздің тарихымызбен біте қайнасып жатыр. «Ер ел үшін туады, ел үшін өледі» деген нақыл сөз тегін айтылмаған. Ұлы ойшыл Абай Құнанбайұлы: «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» деп, өз халқының ғана емес, бүкіл адамзаттың бірлігін насихаттаған. Ал Бауыржан Момышұлы: «Отан үшін отқа түс – күймейсің» деп, елін қорғау жолындағы жанқиярлықты дәріптеген.

Бүгінде патриоттық рух тек әскери ерлікпен ғана өлшенбейді. Ол – туған жерді сүю, салт-дәстүрді құрметтеу, ана тілді дәріптеу, еңбекқорлық, білімге ұмтылу. Шоқан Уәлиханов «Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет» дегендей, нағыз патриот – өз елінің дамуына үлес қосатын, білімді азамат. Қазіргі қоғамдағы патриоттық рух.

Бүгінде патриотизмнің мәні бұрынғыдан кеңейді. Қазіргі патриоттық рух – тек елді жаудан қорғау емес, оны көркейту, дамыту, ұлттық құндылықтарды сақтау және әлемге таныту. Қазақ халқының ұлы тұлғалары айтқандай, нағыз патриот – елінің болашағы үшін еңбек ететін адам. Ал еңбек етіп патриоттық рухты оятатын тіліміз және мәдениетіміз. Тіл мен мәдениетті сақтау – патриотизмнің белгісі.

Қазақтың ұлы ақыны Мұхтар Әуезов: «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деп, ұлттың болашағы ана тілінде, дәстүрінде екенін айтқан. Бүгінде қазақ тілін сақтау – нағыз патриоттық іс. Ана тілімізді қадірлеу арқылы біз ұлттық рухымызды биік ұстаймыз.

Сонымен қатар, ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрді сақтау – елге деген сүйіспеншіліктің белгісі. Әрбір қазақ өзінің ата-бабасының мұрасын, өнерін, әдет-ғұрпын біліп, оны келесі ұрпаққа жеткізуі тиіс. Шәкәрім Құдайбердіұлы: «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа анықтаушы: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» деген. Бұл қасиеттердің барлығы нағыз патриоттың бойында болуы керек. Қазір нағыз патриот ол жастар. Жастар – елдің болашағы. Сондықтан олардың бойында аултық сана- сезімді, отансүйгіштік қасиетті қалыптастыру маңызды. Бүгінде жастарға үлгі болатын тұлғалар көп. Олардың арасында әлемдік аренада елін танытып жүрген спортшылар, ғалымдар, өнер иелері бар. Ғалым Әбу Насыр әл-Фараби: «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деген. Сондықтан жастарға сапалы біліммен қатар, ұлттық тәрбие берілуі керек. Қазақ халқы «Ағаш түзу өсу үшін, оны жас кезінде түзе» деп бекер айтпаған.

Қазіргі патриотизмнің көріністері

- Мемлекеттік рәміздерді құрметтеу
- Ана тілін сақтау және дамыту
- Тарих пен мәдениетті білу
- Өз ісіне адалдық пен жауапкершілік
- Еңбекқорлық пен білімге ұмтылу
- Туған жерін, табиғатын қорғау

Осындай көріністерді қалыптастыру келер ұрпаққа тәлім тәрбие беруден басталады. Қазақ халқы ұрпағын әрдайым ұлттық құндылықтарды қадірлеуге, ел мен жерді сүюге үйреткен. Патриоттық тәрбие – ұлттың болашағына салынған инвестиция. Отбасындағы патриоттық тәрбие (3,103-120 б.).

«Отан – отбасынан басталады» деген сөз тегін айтылмаған. Баланың бойындағы патриоттық сезім ең алдымен ата-ананың үлгісі арқылы қалыптасады. Абай Құнанбайұлы: «Балаға мінез үш алуан адамнан жұғады: біріншісі – ата-анасынан, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – құрбысынан» деп, тәрбиенің маңызын ерекше атап өткен. Ата-ана баласына туған жердің тарихын, мәдениетін, батыр бабаларымыздың ерлігін айтып беріп, өз елін мақтан тұтуға үйрету ікерек. Ұлы ойшыл Жүсіп Баласағұн: «Балаңды бес жасқа дейін

патшандай күт, он беске дейін құлындай жұмса, он бестен асқан соң досындай сырлас» деп, тәрбиенің кезең-кезеңімен берілуін дұрыс көрсеткен. Патриоттық тәлім тәрбиені тек отбасыда ғана емес мектеп қабырғасында да мұғалімдер де беру керек. Мұғалімдер оқушыларға атақты тұлғалардың өмір жолын, олардың еңбегін түсіндіріп, елге қызмет етудің маңызын ұғындыруы қажет.

Ахмет Байтұрсынұлы: «Білімді болу – елге қызмет ету үшін қажет» деп айтқандай, жастардың сапалы білім алуы – олардың Отанға деген құрметінің көрінісі. Бүгінде мектептерде патриоттық бағыттағы іс-шаралар, әдеби-мәдени кештер, тарихи-танымдық сабақтар ұйымдастыру маңызды.

Қорытындылай келе, патриоттық рух – ұлттың тірегі, оның болашағы мен тұрақтылығының кепілі. Туған еліне деген сүйіспеншілік пен құрмет азаматтың бойындағы ұлттық құндылықтар мен міндеттерді орындауда маңызды рөл атқарады. Қазақстанның тәуелсіздігі мен егемендігін нығайту, әлемге таныту үшін әрбір азаматтың патриоттық рухы аса маңызды.

Патриоттық рух – елдің болашағы үшін ең маңызды құндылықтардың бірі. Қазақтың ұлы тұлғалары айтып кеткендей, нағыз патриот – туған жерін сүйетін, оны дамыту үшін аянбай еңбек ететін, тарихын білетін, мәдениетін құрметтейтін азамат.

Бүгінгі таңда патриотизм тек әскери ерлікпен шектелмейді. Ол – ана тілін қадірлеу, ұлттық салт-дәстүрді сақтау, адал еңбек ету, білім алып, еліне қызмет ету. «Елің үшін еңбек ет – халқың сенен үміт күтеді» дегендей, әрбір адам өз ісінде үлгілі болуы керек.

Бауыржан Момышұлы: «Отан үшін отқа түс – күймейсің» деп айтқандай, ел үшін қызмет ету – әр азаматтың парызы. Біз тарихымызды, тілімізді, мәдениетімізді ұмытпай, оны келер ұрпаққа жеткізуіміз керек. Себебі патриоттық сана – елдің тұтастығы мен тәуелсіздігінің кепілі.

«Отан отбасынан басталады» демекші, әрбір отбасы, әрбір мектеп, әрбір азамат патриоттық тәрбиені бірінші орынға қоюы керек. Тек сонда ғана біздің еліміз гүлденіп, болашақ ұрпақ өз Отанын мақтан тұтатын болады!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Құдайбергенова С. «Қазақ халқының патриотизмінің негіздері» Алматы, 2012-365 б.
- 2 Ысқақов М. «Патриотизм және ұлттық сана» Алматы, 2010.- 295б.
- 3 Тұяқова Ә. «Ұлттық рух және қоғамдағы патриоттық бағыттар» Алматы, 2014.-378 б.

ТІЛ – ХАЛЫҚТЫҢ ҚАЗЫНАСЫ, ҰЛТТЫҢ ЖАНЫ

А.Р. МУРАЛИМ

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери инженерлік институтының*

А.Т. НУРГАЛИЕВА

*қазақ тілі және әдебиетінің магистрі, мемлекеттік тіл
кафедрасының оқытушысы, Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

“Демеп жүрер, жебеп жүрер арқада,
Болу керек құдіретті төрт ана:
Туған жері - түп қазығы, айбыны,
Туған тілі - мәңгі өнеге айдыны,
Жан байлығы, салт-дәстүрі-тірегі,

Қадамына шуақ шашар үнемі.” -деп Мұхтар Шаханов атамыз айтқанындай ұлттық тіліміз, егемендігі жария туған жеріміз, ұлттық салт дәстүрлеріміз, тарихымыз әрбір адамзат үшін құнды болып табылады.

Ұлттың ұлт екендігін дәлелдейтін ең негізгі мәселелердің бірі ол – тіл. Тіл әрбір халықтың ұлты үшін құнды болуы тиіс. Ежелден 1465 жылы Қазақ хандығы құрылғалы бері қазақ халқы өз ана тілін ұрпақтан-ұрпаққа аманат етіп, дәріптеп келе жатыр. Одан әрі, тәуелсідігімізді алу-қазақ халқы үшін ең бақытты сәттердің бірі болды, себебі, 16 желтоқсан күні Қазақстан мемлекеті – өзінің егеменді еркін ел екендігін жария қылды (1,66 б.).

Әрбір мемлекеттегі ұлттылықты сақтап отыратын негізгі күштердің бірі ол – ана тілі. Ана тілі- анамыздың ақ сүтімен бойымызға дарыған, жүректің терең сырларын, халықтың басынан кешкен дәуірлерін келешек дәуірге жеткізіп, сақтап отыратын қазына. Жалпы адамзат баласының әлемдегі жанды жаратылыстан басты ерекшелігі оның санасы мен тілінде екені белгілі. Мемлекеттің басты күші, тірегі - халық болса, халықтың тірегі – тіл. Сондықтан Мәңгілік ел болып қалуымызда тілдің мәртебесіне тікелей байланысты болмақ.

Мемлекеттік тіл – тәуелсіз елдің негізгі рәміздерінің бірі. Тіл адамдардың қарым-қатынас құралы болғандықтан, ол сөйлеу әрекетінің арқауы болып табылады. Тіл ұлтпен – ұлтты татуластыратын ерекше қатынас құралы. Адам тіл арқылы бір-бірімен қатынаса алады. Қазіргі заман жеке адамдардың ғана емес, тұтас ұлттардың да өткеніне үңіліп, бүгінгісін болжап, болашағын бағдарлауға жол ашты.

Бүгінде қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Мемлекеттік тілге деген құрмет – өз елімізге, Отанымызға деген құрмет. Сондықтан оны меңгеру – ұлтына, әлеуметтік тобына, жынысы мен тегіне қарамастан Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы. Ал ұлты қазақтардың ана тілін шала-шарпы ғана біле салуы жеткіліксіз, олар өз ұлтының рухын сезініп, ұлттық қасиеттерін бойына дарыту үшін тілін жетік білуге міндетті.

Бірақ, қазіргі заманда өсіп келе жатқан өскелең ұрпақ өздерінің ана тілінде сөйлемейді, дегенмен қазақ тілін қолдану негізде жоқ. Туған тілдің келешегі қазіргі жастарда десек, сол жастардың бүгінгі таңда тілді қолдануы қандай жағдайда екендігін осы мақаламда зерделеп көрмекпін.

Мәселен қазір жастар бір-біріне түрлі жағдайда түрлі тілде жауап беріп жатады. Оған себеп – тілге деген немқұрайлылық. Әрі заманауи озық технологиялардың дамуымен байланысты тілдің тіпті басқалай айтылуы емес, тіпті ұмытылып кетуіне түрткі болуда. Таңның атысы, күннің батысы әлеуметтік желіде отыратын жастар ұзақ жазуға еріне ме, әлде мұның өзге бір себебі бар ма, әйтеуір, жаргондармен қысқа ғана жазуға құмар. Тіпті, ғаламтордағы кейбір жазбалардан тыныс белгілерді мүлдем таба алмайсың. Ал енді бірі сөйлемнің басын, адамның атын үлкен әріппен жазу деген ережені мүлдем ұмытқан. Бұл олардың күнделікті жазу дағдысына айналып кетсе керек. Мұны қазіргі жастар «сәнді сөйлеймін» деп мақтаныш көрсе, аға буын өкілдері «қазақ тілінің шұбарлануы» деп айыптайды (2, 216.).

Жастар қашан да жаналыққа, түрлі өзгерістерге, ерекше стильге құмартып жүреді. Жас буынның бойындағы жаңашылдықтың көріністерін тек қана олардың киім киісінен, шаш үлгісінен, өзін-өзі ұстауынан ғана емес, сонымен қатар, сөйлеу тілінен де байқай аламыз. Осы көріністер арқылы жастардың таным түсінігі мен жалпы қоғамның тынысын біле аламыз. Дегенмен, трендтің арбауында кеткен жастардың тілімізге немқұрайлықпен қарауы – қазіргі таңдағы басты проблемаға айналып отыр. Мәселен, ұялы телефонның қолданылуы көбінесе зиянды әсерін тигізеді. Қазіргі таңда жастар тұрмақ, халық әлеуметтік желілерде ұзақ уақыт отырғанның әсерінен, бір-бірімен сөйлеспей, мобильді қосымшаларда өзіне пайдалы емес ақпараттар, ойындар ойнайды. Бұл адамның психологиясын құртып қана қоймай, сөйлеу тілінің өзектілігі болмай, халық арасында тілдің жойылып кетуіне әкеп соғады.

Жастардың сөйлеу мәдениеті көретін киноларына, оқитын мәліметтеріне, тамашалайтын жаңалықтарына байланысты қалыптасады. Әзіл-сықақтан, жаңадан жарыққа шығып жатқан жеңіл мағыналы фильмдерден үлгі ала отырып заманауи сөздер пайда болады. Олардың екі сөздерінің бірінде қолданылатын сленгтер мен жаргондар тілімізді одан әрі лаптап, құндылығын күннен-күнге жоғалтып бара жатқандығы баршамызға аян.

Бүгінгі жастар сленгтер (белгілі бір аптада қолданылатын, қалыпты тілден ауытқыған, мысқылды сөздер) мен жаргондарды әртүрлі себептерге байланысты қолдануы мүмкін: әсер қалдыру, елден ерекше болу, өзгелер түсінбеу үшін, белгілі бір әлеуметтік топқа жататынын көрсету үшін, кейде әзіл ретінде де айтып жататындары бар. Бірақ мұның соңы өз тілімізді лаптап, ұмыт қып жіберері сөзсіз.

Осыған қарасты, біздің ұлттық тіліміздің ұмытпалуына, күнделікті өмірімізде қолданылып жүруіне үлкен шаралар ұсынғым келіп отыр. Әуелі тілді дамыту – қазіргі оқытудың басты мәселесі. Тіл мен сөйлеу процесін оқыту, баланың немесе оқушының дұрыс сөйлей білуіне көңіл бөлу, ауызша және жазбаша тілін дамытып, тіл мәдениетін жетілдіруде қазақ тілі мен әдебиет пәнінің алатын орны ерекше. Әр мұғалім қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын шығармашылықпен жүргізіп, дұрыс ұйымдастыра білсе, ол оқушының күнделікті өмірдегі құбылысты жан-жақты түсіне білуіне, білген нәрселерін ауызекі сөздерінде қолдана білуіне жағдай жасайды. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиет пәні оқытушысы көркем сөздің осы сияқты ерекшеліктерін білім алушыларды тіл мәдениетіне үйретіп жетілдірудің мықты құралы ете білуге тиіс. Білім алушының тілін дамыту жұмысы, ол баланың жалпы ойын дамыту деген сөз, өйткені оқушы пәнді оқып үйренсе де, өзінің істеген жұмысы, көрген-білгені туралы күнбе-күн сөйлеп, ойын қалыптастырып отырады, яғни білім алушылардың тілін дамыту мәселесі олардың ойлау қабілетімен байланыстырылса, сондай-ақ, ойлау мен сөйлеу процесінің бірлігінде ұйымдастырылады.

Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында нақтылы тәрбиелік процесте ауызша тіл дамыту жұмыстары қай жерде, қалай жүргізіледі, оқушылардың сөйлеу тіліндегі кемшіліктер қандай әдіс-тәсілдер арқылы түзетіліп отырады-мұның бәрін ойластырып, педагогикалық, психологиялық, методологиялық тұрғыдан қарап, дұрыс шешімін табатын тек қана тіл маманы болып табылады. Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін, тіл мәдениетін арттыру мен дамыту, сапалы білім беру-қазіргі кезде мектеп мұғалімдерінің, тіл мамандарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі.

Ал осындай іскерлік шығармашылықтың, оқытушылардың арқасында әрбір курсант өзінің тілін жоғары жетілдіруге деген ынта-жігері аялады деп ойлаймын. Әскери өмір адамды пайдалы және қажет білімдерге үйретеді. Бұған өзімнің күнделікті курсанттық өмірімнен мысал келтіре кетейін.

Практикалық қазақ тілі сабағы кезінде біздің оқытушымыз Әсел Тұрысынқызы күнделікті үй тапсырмалары ретінде өтілген тақырып бойынша баянама жасау, жанындағы жауынгер досыммен бірге диалог құру сияқты тапсырмалар береді. Бұл тапсырмалар кішкентай балаларға арналған үй жұмысы секілді көрінуі мүмкін, бірақ сіздер қателесесіздер, олар өте маңызды. Өзіндік дайындық барысында мен өзімнің жауынгер досыммен кітапханадан, ғаламтордан түрлі қызықты ақпараттар іздеп, қажетті мәселелерді белгілеп, ойымда сақтап отыратынмын. Сосын біз бұл тақырыпты бірге талқылайтынбыз. Иә, біз берілген тапсырмаларға үлкен жауапкершілікпен қараймыз. Себебі институтты бітіргеннен кейін, біз Қазақстан Республикасының әрбір әскери бөлімдерінде қызмет етеміз. Қызмет барысында әр түрлі сарбаздармен жұмыс істейміз, солардың алдында үлгілі әрі нақты сөйлеу көптің қолынан келе бермейді. Сондықтан да біз ертеңгі күні бұл дағдыларымызды іс жүзінде қолдануға дайын боламыз. Уақыт өте келе мен өзімнің сөйлеу мәдениетімнің айтарлықтай дамығанын байқадым. Яғни, тілді үйрену барысындағы ең маңызды нәрсе – ол адамның тілге деген сүйіспеншілігі және оқытушының сол сүйіспеншілікті дамытудағы рөлі. Қазіргі заман талабына сай білім беру

үрдісі білімді жеке тұлғаға қарай бағыттай отырып, тұлғаны жан-жақты дамытуға, шығармашылықпен айналыстыруға жол ашып отыр. Алайда, осы іс-шаралардың барлығы мұғалімнің ұйымдастыруы мен шеберлігінің нәтижесінде іске асырыларды.

Қорыта келе, тілге деген құрмет – халыққа деген құрмет. Демек әрбір қазақстандық мемлекеттік тілді құрмет тұтып, білуі тиіс. Тіл мәртебесі – ел мерейі. Тілсіз халықтың, елдің өмір сүруі мүмкін емес. Әлем таныған ел болу үшін ана тіліміздің жұлдызын биіктетуіміз керек. Туған тіліміздің абыройын асқақтату – әрбір азаматтың парызы. Себебі, біздің болмысымыз, салт-дәстүріміз, дініміз, мәдениетіміз осы тілімізде жатыр. Тәуелсіз елдің жас ұрпағын парасатты, білімді, іскер, қабілетті, ұлтжанды етіп қалыптастыруда мемлекеттік тіліміздің атқаратын қызметі өте жоғары. Тіл – ата-бабаларымыздан қалған аманат. Ата-баба мұрасын жалғастыру, оның мәртебесін көтеру мына баршамыздың міндетіміз, борышымыз.

Ана тілі – ар өлшемі. Олай болса, тілді шұбарлау – арды шұбарлау, көңіл тұнығын майлау. Ең жақсы адам – ана тілін құрметтеген адам. Бұл сенің басқа тілді меңгеруіңе бөгет болмайды, қайта сені адамгершілікке, шын патриот болуға жетелейді. Ана тілдің терең иірімдеріне бойлай білу – саналы адам болғысы келетін жас адамның бірінші парызы. Ол – туған жерінді, еліңді, сүйікті Отаныңды сүйе білу деген сөз. Ақиық ақын М.Мақатаев «Отан» атты өлеңінде:

Мен оның түнін сүйем, күнін сүйем

Ағынды өзен, асқар тау, гүлін сүйем.

Мен оның қасиетті тілін сүйем

Мен оның құдіретті үнін сүйем, – деп Отанды сүюдің, ана тілін сүюдің құдіретті биік сезім екендігін білдіреді.

Сонымен, Қазақстанда өмір сүретін әр азамат елін ойласа, ұлтының рухын ойласа, мемлекеттік тілді дамытуға үлес қосуы қажет. Қазақта «Тіл тас жарады, тас жармаса, бас жарады» деген керемет нақыл сөзде айтылғандай, тілдің құдіретін бүгінгі жас ұрпақ ерте сезінуі керек. Алға қойған ұлы мақсаттары бар, ертеңіне сеніммен қарайтын, жастары алғыр, жаңалыққа жаны құштар, рухы биік ел ғана Мәңгілік ел болып ғасырлар бойы жасайды. Олай болса ата-бабаларымыз салған сара жолдан таймайық, елдігімізбен туған тіліміз мәңгілік жасай берсін!

Жаңа Қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі – Мәңгілік Ел, Мәңгілік тіл! Ол – барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы. Қазақстанның болашағы қазақ тілінде! Тіл тағдыры – ел тағдыры екенін еш уақытта ұмытпайық!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тілші-ғалымдардың мақалалары - «Қазақ тілінің тарихы мен дамуы» атты ғылыми жинақ. Алматы, 2007.- 579 б.
- 2 Тілеуханова С. «Тіл – ұлттың жаны» Алматы: «Ғылым», 2015.- 256 б.
- 3 Сыздықова Р. «Тіл мәдениеті» - Алматы: «Рауан», 2003. -116 б.

МӘТІН АРҚЫЛЫ ОЙ МЕН ТІЛДІ ДАМУ

А. ҚҰДАЙБЕРГЕН

*2 курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Д.А. УТЕНОВА

*Мемлекеттік тіл кафедрасының доценті-қазақ тілі циклінің
басшысы*

Тіл – ұрпақ тәрбиесінің пәрменді құралы, рухани байлықтың баға жетпес құдіретті, қуатты қайнар көзі. Ана тілі – халықтың өткен ұрпағы, қазіргі және келешек ұрпағы арасындағы тарихи жалғастықты жүзеге асыратын бірден – бір сенімді құрал. Елімізді, туған жерімізді ана тіліміз арқылы танып білеміз, халықтың рухани байлығының сарқылмас бастауы да осында. Ана тілін оқыту тіл дамыту жұмыстарынсыз жүзеге аспайды. Тілі жақсы дамыған бала ойы да дамыған, жақсы мен жаманды толық айыра алатын, әділдік пен әділетсіздікті тани алатын азамат деуге болады. Адам тілі арқылы ойын дәл жеткізе алады. Қ.Жарықбаев өз еңбегінде: «Дұрыс сөйлеп, дұрыс жаза білуге дағдыланған баланың сөйлеген сөзі де, жазғаны да түсінікті болатыны айқын» (1,42б.) деген болатын. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім берудің ізгілікті, дамытушылық сипаты және адамды қалыптастырудағы рөлі, жеке шығармашылық қабілеттерің дамуы үшін жағдай жасау қажеттігі болып отыр деген саясатты ұстана отырып, қазіргі заманға сай технологиялардың үлгілерін таңдап, сабақ барысында пайдалана білу – бүгінгі заманның талабы. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді меңгерту өзекті мәселенің бірі екендігі баршаға мәлім. Бүгін заман өзгерді, қоғам алмасты, еліміз тәуелсіздік алды, тіліміз мемлекеттік мәртебеге ие болып, қайта жанданып жатыр. Тіл дамыту арқылы оқушылардың ақыл – ойы кеңейеді, адамгершілік, эстетикалық тәрбие, бір – бірімен достық қарым – қатынас мәселелері де дұрыс жолға қойылады. Тіл дамыту тәрбиелеу жұмысында балалардың тілін дамыту, сөздік қорларын молайту, ауызша сөйлеуге үйрете отырып, үйренген сөздерін күнделікті өмірде еркін қолдану, одан әрі күнделікті іс-әрекет кезіндегі тілдік қарым – қатынаста қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше мән берілген.

Тілдік норма жетілу үшін курсанттардың ауызекі сөйлеу тілін, жазба тілін дамыту керек. Осы мақсатта тіл дамыту оқушыларға еркін тақырып аясында ауызша мәтіндер құрастыруға, өздері оқыған шығармаларын мазмұндап, көркемдеп баяндауға, ертегі, әңгіме құрауға үйретіледі. Сөйлеу арқылы ауызша тіл дамыса, еркін тақырыпқа жазылған мақала, эссе, ойтолғау, әңгіме, мазмұндама, шағын шығарма жазу арқылы жазба тілді дамытуға болады (2,45 б.).

Мәтінмен жұмыс істегенде әр түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Бірақ сол қолданылатын әдіс-тәсілдердің мақсаты оқушыларға айқын болуы керек. Қазақ тілі сабағында жүргізілетін басты жұмыстар – балаларды қазақша сөйлетіп үйрету, сұраққа жауап бергізу, өздерін бір – бірімен сөйлестіру, оқығандарын ауызша айтқызу, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру. Міне, осыған орай оқулықтағы мәтіндер, жаттығулар, өлең, жұмбақтар оқу, ауызша әңгімелеу, тіл дамыту және грамматикалық тұлғаларды меңгертіп, қазақ тілінде дұрыс сөйлеу үшін пайдаланылады және соған лайықтап беріледі. Кітаптағы мәтіндердің күрделілігі сол мәтіндермен жұмыс істейтін оқушылардың білім деңгейіне сай келу керек.

Мәтін (текст; text) – 1) баспаға шығаруға арналған пішімді немесе бастапқы түрдегі бедербелгілік мәліметтер бөлшегі; 2) хабардың алмастыру хаттамасының ерекшеліктерімен байланысы жоқ ақпарат бөлігі; 3) бастапқы программаның жазбасы. Объектілік немесе жүктеменеленетін модульдің бөлігі (3, 56 б.).

Мәтін – бұл жалпы (бір) тақырып төңірегіндегі біріккен, сабақтастық пен тұтастық тән, ақпаратты жеткізетін мазмұнды (мәнді) сөйлемдердің тізбегі. Мәтін сөзінің этимологиясы семантикалық құрылымдардан тұрады; адамның жасаған нәрсесі, осы істелген нәрсе элементтерінің ішкі байланыстылығы, істелген нәрсенің шеберлілігі және осы аталған үш семантикалық құрылымдарға сай оны үш пән – мәтін тану, герменевтика және поэтика зерттейді. Мәтін тану қарастырылып отырған мәтіннің қай дәуірге немесе авторға тиесілі екендігін анықтайды. Герменевтика мәтінді түсіндірумен айналысады. Киелі мәтіндер герменевтикасы экзегетика деп аталады. Мәтінді қарастыру шеберлігін поэтика зерттейді. Ол мәтіннің қалай құрылғанын, оның құрылымы мен композициясын зерттейді (формальды мектеп, құрылымдық поэтика, генеративті поэтика). Мәтінді қазіргі

семиотика (мәдениет мәтін ретінде) мен мәтін философиясындағыдай тым кең мағынада түсінуге болады. В.Рудневтің жасаған мәтін тұжырымы жеті баптан тұрады.

мәтіннің барлық элементтері өзара байланысты (өзара байланысқан) (құрылымдық поэтика тезисі).

мәтін элементтерінің арасындағы байланыс қайталанып, өзгеріп отыратын бірліктер мотивтер ретінде айқындалады. (Мотивті талдау тезисі);

мәтінде кездейсоқ ештеңе жоқ (психоталдау);

мәтіннің әрбір жекеленген және үстірт кәрінісінің (мәнінің) астында мифологиялық сипаттағы терең, әмбебап заңдылықтар жатыр (К.Т.Юнгтің аналитикалық психологиясы);

мәтін шындықты суреттемейді, ол онымен өзара күрделі қарым-қатынасқа түседі (аналитикалық философия және тілдік актілер теориясы);

бір мәтіндегі ақиқат нәрсе, басқасында жалған болып шығуы мүмкін (мүмкін дүние (нәрсе) семантикасы);

Мәтін – қатып-семіп қалған мән емес, ол автор мен оқырман және мәдени контекст арасындағы сұхбат (Бахтин поэтикасы). Заманауи оқу сауаттылығы ұғымы түрлі мәтінді түсінумен анықталады. Сондықтан жаңа жүйеде жұмыс жасайтын мектеп оқушыларды түрлі мәтіндермен жұмыс жасауға дағдыландыру керек: жазба мәтін, электронды мәтін, аудиомәтін. Шығармашыл, күзиретті мұғалімдер сабақты оқушылардың талабына сай әзірлеуі шарт. Мәтіндерді топтастыруға немесе белгілі бір тақырыптар бойынша жіктеу өте күрделі. Оқушылардың сауаттылығын арттыруда оқыту үрдісіне жаңа технологияны пайдаланудың нақты белгілері көрсетіліп отыр. Заманауи оқыту үдерісіне сай мұғалім сабақта тек бағыт беруші, ал көрсетіліп отырған жұмыс жүйесінің әр компоненті оқушы арқылы іске асырылатын және оқушының сауаттылығын арттыру мен дамытуға тікелей бағытталған нақты, нәтижесін берер жүйедеп санаймын.

Қорыта келетін болсақ тіл – ұрпақ тәрбиесінің пәрменді құралы, рухани байлықтың баға жетпес құдіретті, қуатты қайнар көзі болып табылады. Ана тілі – халықтың өткен ұрпағы, қазіргі және келешек ұрпағы арасындағы тарихи жалғастықты жүзеге асыратын бірден – бір сенімді құрал. Елімізді, туған жерімізді ана тіліміз арқылы танып білеміз, халықтың рухани байлығының сарқылмас бастауы да осында. Ана тілін оқыту тіл дамыту жұмыстарынсыз жүзеге аспайды. Тілі жақсы дамыған бала ойы да дамыған, жақсы мен жаманды толық айыра алатын, әділдік пен әділетсіздікті тани алатын азамат деуге болады. Адам тілі арқылы ойын дәл жеткізе алады. Дұрыс сөйлеп, дұрыс жаза білуге дағдыланған баланың сөйлеген сөзі де, жазғаны да түсінікті болатыны айқын. Осы міндеттерді және қарастыралған әдіс – тәсілдерді мұғалім үнемі өз жұмысында жүргізуде басшылыққа алып отыруы тиіс. Балалардың сөздік қорын молайтуда ойын, тапсырма жаттығулардың орны ерекше. Соның ішінде ойын- баланың шын тіршілігі. Ойын арқылы бала айналасындағы нәрседен өзіне қызықтысына ықыласы ауып, таңдап алады. Баланың бір ерекше қасиеті сөйлеуден еш жалықпайды. Ойын бала тілінің дамуына ықпалын тигізіп, таным белсенділігінің дамуына жол ашады. Қай бала болмасын ойынмен өседі, өйткені бала табиғатының өзі тек ойынмен байланысты. Ойын үстінде бала еш нәрсеге тәуелсіз. Ол өзін еркін ұстайды. Ал еркіндік дегеніміз барлық дамудың баспалдағы, бәрін білуге деген талпынысы мен құлшынысы. Баланың білуге деген құштарлығы, сөйлеуі ойын үстінде қалыптасады. Тілдік норма жетілу үшін оқушының ауызекі сөйлеу тілін, жазба тілін дамыту керек. Осы мақсатта тіл дамыту оқушыларға еркін тақырып аясында ауызша мәтіндер құрастыруға, өздері оқыған шығармаларын мазмұндап, көркемдеп баяндауға, ертегі, әңгіме құрауға үйретіледі. Сөйлеу арқылы ауызша тіл дамыса, еркін тақырыпқа жазылған мақала, эссе, ойтолғау, әңгіме, мазмұндама, шағын шығарма жазу арқылы жазба тілді дамытуға болады. Осы орайда бала тілін дамытудағы негізгі мақсатым – халқымның тіл байлығын ұрпақ бойына сіңіру.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жарықпаев Қ. «Қазақ психологиясының тарихы» Алматы, «Қазақстан» 1996. - 197 б.

- 2 Уәлиханұлы Н., Тілемісұлы Н. Сөз мәдениеті. - Алматы: 2002. - 127 б.
3 Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілі. – Алматы: Зият Пресс, 2004. –210 б.

ҚАЗАҚТЫҢ ҚАНАТТЫ ҚЫЗЫ – ХИУАЗ ДОСПАНОВА

М. ТОЙШЫ

*2-курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Д.А. ҚАЙЫҢБАЙ

*мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушысы Радиоэлектроника
және байланыс әскери-инженерлік институты*

Қазақ халқының тарихында еліне деген шексіз сүйіспеншілігімен, қайсар мінезімен, ерлігімен дараланған тұлғалар аз емес. Солардың бірі әрі бірегейі – аспанды еркін шарлаған, қанатты арманы мен қайтпас рухы тоғысқан, Екінші дүниежүзілік соғыстың аңызға айналған батыр қызы – Хиуаз Доспанова. Хиуаз Қайырқызы Доспанова 1922 жылы Атырау облысы Ганюшкин ауылында дүниеге келген. Әкесі Қайыр – балықшы, анасы Меруерт – мұғалім болып еңбек еткен. Жас кезінен-ақ білімге құштар, жігерлі қыз болып өседі. Мектепті үздік бітіріп, Мәскеудегі Жуковский атындағы әскери-әуе академиясына түсу арманы болғанымен, ол оқу орнына қабылдамаған. Алайда ол райынан қайтпай, Мәскеу медицина институтына оқуға түседі. Бірақ соғыс өрті тұтанғанда, елдің тағдыры таразыға түскен шақта ол бірден майданға сұранып, ұшқыш болуға бел буады.

Запастағы ұшқыш дәрежесі бар Хиуаз атақты Марина Раскованың қыз-келіншектерден құралатын әуеполкын құрайын деп жатқаны туралы естіп, ойланбастан оған өтініш жазады. Авиациялық дайындығы болғандықтан ол Саратов облысы Энгельс қаласындағы әскери әуе училищесіне оқуға жіберілді. Осы жерден штурмандар дайындайтын арнайы курсты аяқтайды. 1941 жылы Хиуаз Доспанова Кеңес Одағының әйгілі 46-гвардиялық түнгі бомбалаушы авиациялық полкінің құрамына қабылданады. Бұл полк негізінен әйелдерден құралған және «түнгі мыстандар» деген лақап аттары болған. Олар тек түнде ұшып, жаудың стратегиялық нысандарына соққы беріп отырған. Осы полк құрамында Хиуаз Доспанова 300-ден астам әскери тапсырманы сәтті орындаған. Бұл жайында: «Біз негізінен түнгі мезгілде жау позицияларын бомбалайтын авиаполк едік. Өзіміздің әскери аэродромнан 300 рет ұшып, жауға бомба жаудырған екенмін. Штурман болып жүріп, 3 рет қатты жараландым»,– деп естілігін айтқан [1]. Майдан даласында Хиуаз Доспанова бірнеше рет ауыр жарақат алғанына қарамастан, қызметінен бас тартпаған. Әскери міндетін абыроймен атқарып, ерлік пен шыдамдылықтың нағыз үлгісін көрсеткен.

1942 жылдың көктемінде әскери авиация тарихында алғаш рет түнгі шабуылдарға арналған әйелдер авиаполкі құрылып, Хиуаз Доспанова осы құраммен майданға аттанады. Бұл полк ПО-2 ұшақтарын пайдаланып, түн жамылып, жаудың қару-жарақ пен оқ-дәрі сақталған қоймаларын жер бауырлай ұшып бомбалаумен ерекшеленеді. Әрбір ұшақта екі ұшқыш қызмет атқарып, бір сағатта шамамен 120 шақырым қашықтықты еңсеруге міндетті еді. Хиуаздың алғашқы әскери тапсырмасы – немістердің Майндорф бекінісін бомбалау болған екен. Ол қызмет еткен полк Солтүстік Кавказ, Украина, Беларусь, Польша және Германия аймақтарындағы әуе шайқастарына белсене қатысты. Бұл бөлімшенің қыздары ұшқыш қана емес, сонымен қатар механик және техник рөлдерін де қатар атқарды. Полктың қарсы шабуылдары аса қуатты болғандықтан, неміс солдаттары

оларды «Nachthexen» – яғни, «Түнгі мыстандар» деп атап кеткен. Хиуаз Доспанова ол жайында «Біздің кішкентай ұшағымызды немістер «Ночные ведьмы» деп атайтын, ал бұл ұшақтан жаудың зәре-құты қалмаушы еді.», – деп жазады [2]. Хиуаз Доспанова мен оның серіктестері жау шебіне жақындағанда ұшу биіктігін әдейі төмендетіп, дәл нысанға бомбалар тастайтын. Бұл – олар пайдаланған тактиканың басты ерекшелігі еді. Жау шебіне жақындай бергенде, «Түнгі мыстандар» ұшу биіктігін барынша төмендетіп, қарсылас күштердің үстінен дәлдеп бомба тастаған. Әр ұшақ құрамында екі қыз болып, бір сағат ішінде 120 шақырымдық қашықтықты еңсеруге міндетті еді. Әрбір ұшқыш қыз түн сайын 5-тен 10 ретке дейін жау тылына шабуыл жасауға тиіс болған. Хиуаз Доспанова өз естеліктерінің бірінде былай деген: «Біз түнде ұшатын болғандықтан, жау шебіне жақын орналасатынбыз. Біздің полктің өз қағидасы болды: ешқашан да әйел екенінді ұмытпа, ұшағыңды күтіп қара дегендей. Кейде тапсырманы орындап жатқанда, бізге қарсы оқ атылатын. Сондай кездері қыз баламын ғой, фашистерге тұтқынға түскеннен гөрі, ұшақпен жерге құлап, өртенгенім дұрыс еді деген ойлар келетін». Хиуаз Доспанова жаумен бетпе-бет келіп, Отан үшін талай мәрте ажалмен арпалысты. Бір жолы кезекті әскери ұшу кезінде оның ұшағы мая шөпке соғылып, апатқа ұшырайды. Абырой болғанда, ұшақтағы бомба жарылмай, үлкен апаттың алдын алады. Бірақ Хиуаз ауыр жарақат алып, басы шайқалып, аяғынан жарақат алады. Бір ай госпитальда емделіп шыққан соң, ұрысқа қайта оралады.

1943 жылдың көктемінде ол тағы да ажалмен бетпе-бет келеді. Кубань аймағын жаудан тазарту операциясы кезінде Хиуаз Доспанова мен Юлия Пашкова ұшып келе жатып, Макогон мен Свистунова мінген ұшаққа соқтығысып қалады. Апат салдарынан үш қыз қаза тауып, ал Хиуаз ғажайыппен тірі қалады – себебі ол қауіпсіздік белдігін таппаған еді. «Қыздар мені өздері тауып алды. Мен ұшақ кабинасынан сыртқа ұшып кетіппін», – деп еске алады Хиуаз Доспанова сол сұмдық сәтті. Басында оны да қаза болды деп ойлаған қаруластары, кірпігінің қимылын байқап, бірден госпитальге жеткізеді. Дәрігерлер оның денесін түгел гипспен таңып, аяқ сүйектерін қайта сындырып, дұрыс бітуі үшін қайтадан қояды. Жарты жыл бойы ауруханада жатқан Хиуаз, сол жылдың соңына қарай полкіне қайта оралады. Кейіннен ұшуға жүріп-тұруы қиындағандықтан, майдандастары оны ұшаққа көтеріп апарып отырғызатын. Өзгелерге қиындық тудырмас үшін ол кейде тіпті кабинада қонып шығатын болған. Алайда денсаулығына байланысты оған әуеге көтерілуге тыйым салынып, Хиуаз байланыс бөлімінің басшысы қызметіне ауыстырылады. Бұл қызметте ол офицерлік дәрежесі өсіп, гвардия аға лейтенанты атағын алады. Жаумен аспандағы шайқаста 300 рет болып қайтқан Хиуаз Доспанова ұшақтан 14 рет құлапты. Төрт мәрте ауыр жарақат алып, есін жиысымен ұрыс даласына қайта оралып отырған. Жаумен шайқаста асқан ерлік көрсете білді. Қазақтың жас қызы Ұлы Отан соғысы жылдары Марина Раскова басқарған 46-гвардиялық түнгі бомбалаушы – ұшқыштар полкінде штурман қызметін атқарған. Майдандағы ерлігі үшін ол «Қызыл жұлдыз», II дәрежелі «Отан соғысы» ордендерімен және көптеген медальдармен марапатталған. Ал төсіндегі «Еңбек Қызыл Ту» ордені соғыстан кейінгі жылдардағы елеулі еңбегінің жемісі. 2004 жылы Хиуаз Доспановаға Қазақстан Республикасының Халық қаһарманы атағы берілді. Қазақтың қанатты қызы – Хиуаз Доспанова жайлы Кеңес Одағының батыры Марина Чечнева «Хиуаз Доспанова ұшағын нысанаға дәл апаратын және өзі аэродромына да сондай дәлдікпен қайта оралатын», – деп ерлігін ерекше ескерген [2].

Хиуаз Доспанованың ерлігі Кеңес Одағының батыры атағын алуға лайық болғанымен, одақ бұл атақты қазақтың ұшқыш қызына қимады. Халық жазушысы, соғыс ардагері Әзілхан Нұршайықовтың Хиуаз туралы жазбасында «Ұлы Отан соғысында Талғат Бигелдинов жау тылына – 305, Леонид Беда – 211, Сергей Луганский – 390 рет ұшып, жауынгерлік тапсырманы орындап, үшеуі де екі мәрте Кеңес Одағының батыры атағына ие болды. Олар қуаты күшті ұшақтарды басқарды. Жер бауырлап ұшатын ПО-2 ұшағының жау ұшағымен шайқасар қуаты жоқ» – деп жаза келе, Хиуаз Доспанова

кішкене ғана фанера ұшақпен 300-ден астам рет әуеге көтеріліп, жауға ойсырата соққы бергенін айтып, қанатты қыздың ерлігі соғыс жылдарында бағаланбаса да, бейбіт өмірде бағалануы тиіс деп өз ойын ашық жазған еді.

Хиуаз Доспанова – ерлермен қатар тең дәрежеде елін қорғаған қайсар қыз. Ол қазақ қыздарының қандай биікке жете алатынын дәлелдеген тұлға. Бүгінде оның есімі мектептерге, көшелерге, әуежайларға беріліп, рухы ұрпақ жадында жаңғырып келеді. Хиуаз Доспанова – тек әскери ұшқыш емес, ол – ел намысы мен аналық мейірімді, ерлік пен парасатты бойына сіңірген қайталанбас тұлға. Оның өмір жолы – қазіргі жастарға үлгі, патриоттық тәрбиенің жарқын көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қаһарман қыз Хиуаз. Алматы: «Ана тілі», – 2012. – 296 б.
- 2 Хиуаз Доспанова – Халық Қаһарманы! [Текст]: жинақ / [құраст.: Қ. Мұқтарова, М. Ернұр]. – [Қ. ж.] : [б. ж.], 2012. – 69, [1] б.

Б. МОМЫШҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

О. ТӨЛЕУТАЙ

*2-курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс әскери-
инженерлік институты*

Д.А. ҚАЙЫҢБАЙ

*мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушысы Радиоэлектроника
және байланыс әскери-инженерлік институты*

Жаһандық құндылықтардың маңызы артып, ұлттық құндылықтардың әлсіреу қаупі туындаған қазіргі кезеңде, ұлттық рух пен ұлттық танымға ден қою маңызды. Сонымен қатар, заманауи өмір салты мен ойлау жүйесін қабылдап жатқан жастардың санасында елдік сана, рухани даму және ұлттық жаңғыру қағидаларын нығайту аса маңызды. Бүгінде елімізде ұлттық құндылықтарға ерекше назар аударылып, мәдени-тарихи мұраны қайта зерделеу мен зерттеу үдерісі жандануда. Осы тұрғыда ел жадында өз ерлігімен, отансүйгіштігімен және рухани болмысымен сақталған Кеңес Одағының Батыры, Қазақстанның Халық Қаһарманы – Бауыржан Момышұлының еңбектері ерекше маңызды екені сөзсіз. Оның шығармалары нағыз патриотжас ұрпақты тәрбиелеуде үлкен рөл атқарады.

Екінші дүниежүзілік соғыстағы қайталанбас ерлігі арқылы бүкіл әлемге танылған гвардия полковнигі, қазақ халқының даңқты батыры, көрнекті жазушы Бауыржан Момышұлының өмірі – үлгі, ал оның еңбектері – патриоттық-педагогикалық мұра. Оның қайсар мінезі мен ерлігі, азаматтық ұстанымы, туған жеріне, ана тіліне, ұлттық салт-дәстүріне деген терең сүйіспеншілігі оның ерекше тұлға екенін дәлелдейді. Мысалы, «Қанмен жазылған кітап», «Ұшқан ұя», «Жонарқа», «Бір түннің оқиғасы», «Генерал Панфилов», «Москва үшін шайқас», «Олар менің есімде», «Ел басына күн туса» атты туындыларында ұлттық тәрбие мен таным көрініс табады.

Адамгершілік қағидаттарға негізделген «Ұшқан ұя» шығармасында жазушы отбасы тәрбиесі, ұлттық дәстүр, рухани құндылықтар сияқты адам өміріне тікелей ықпал ететін негізгі ұғымдарды ерекше атап өтеді. Бауыржан Момышұлы өз шығармаларында адамның мінез-кұлқы мен ішкі сезімдерін шебер бейнелеп, тұлғаның негізгі борышы – парыз екенін көрсетеді. Оның пайымдауынша, парыз – өз аясында ақыл, сезім, ерік-жігер, ұят, ар-

ождан, әділеттілік, шыншылдық, махаббат секілді асыл қасиеттерді қамтитын ұғым, әрі жаман әрекеттерге қарсы тұратын рухани құндылық. Демек, парыз адамды теріс қылықтардан алшақтатып, ізгілікке жетелейді. Сондықтан да Баукең: «Әлемде парыздан артық қуатты қозғаушы күш жоқ, әрі болмайды да», – деп кесіп айтады. Ал парыз деген ұғымның аясына енетін шындық, батырдың пікірінше, ерлікке, адамгершілік жағынан кіршіксіз болуға, мұқалмас ерік жігерді шыңдауға, өз парызына сенімділікке тәрбиелеуде ең бір құнарлы құрал болып табылады, ал өтірік – барып тұрған зиянды у [1]. «Ұшқан ұя» шығармасында автор бала кезден бергі есінде қалған, өзі куә болған оқиғалары арқылы сол кезеңдегі әлеуметтік, қоғамдық өмірді суреттеген. Мұнда жазушы XX ғасыр басындағы қазақ ауылының шын болмысын ашуға ұмтылады, ұсақ-түйек әңгімелердің барлығын да тізбелеп бере бермейді. Сондықтан да Бауыржан Момышұлы бұл туындысында өзі өмір сүрген дәуірді реалистік тұрғыдан суреттеп шығады. Бұл шығармаға өміріндегі ең қызықты кезеңі балалық шағын арқау етеді. Сондықтан да бұнда «жасанды деректер» емес, басынан кешкендері жазылады. Автордың балалық шағы ұлттық әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлерінің әлі де болса қатаң сақталатын кезеңіне сәйкес келеді, яғни Кеңес өкіметінің алғашқы жылдары еді [2]. Атақты қолбасшы Б. Момышұлының әскери қайраткер ретіндегі ұрпаққа ұлағат етіп қалдырған әскери-теориялық және рухани ұлағаттық еңбегі «Қанмен жазылған кітап (Соғыс психологиясы)» деп аталады. Онда соғысы кезеңіндегі бай әскери тәжірибеге баса мән берілген, көпшілігі бүгінгі таңда әлі де өзінің мәнін жоймаған кейбір әскери өнер мәселелері қарапайым және түсінікті тілде баяндалады. Кітапта автор оперативтік соғыс өнері және тактикасының рөлі мен орны, ұрыстың қорғаныс және шабуыл ерекшеліктері, әскери айла қолдану, әскери тәртіп, патриоттық тәрбие, сарбаздар мен офицерлерді оқытып-үйрету мәселелері зерттеледі. Қаһарман Бауыржан Момышұлы ұлттық тәрбиеге байланысты мынадай пікірді айтады: «Қай ұлттың болмасын ана тілі, ата-дәстүрі, салт-санасы – сол халықтың өзіндік қадір-қасиетін, жан-дүниесін, тұрмыс-тіршілігін көрсететін төл белгілері. Олар – бүкіл бір халықтың өмір жолында ғасырлар бойы мысқалдап жинаған рухани қазынасы, ұрпақтан-ұрпаққа қалдырған ардақ мұрасы. Онсыз кара шаңырағы бар іргелі ел болып, бүгін ұлт болып қалу мүмкін емес. Ана тілі, ата дәстүр өзінен өзі жалғаспайды немесе біреу сырттан келіп сен үшін көсегенді көгертіп сақтап та бермейді. Халықтың өз бет-бейнесінен айырылуы не сақтап қалуы – әрбір ұрпақ өкілінің өзінен кейінгі ізбасарларына бабалар аманатын қай сапада жеткізуіне байланысты» [2]. Азаматтық парызын ұлы даланың философиясымен үндестіре отырып, халықтық тәлім-тәрбиені бар болмысының арқауы еткен Бауыржан Момышұлы ұлттық тәрбиені азамат тәрбиелеудің негізі, өзегі деп санаған. Зерттеушілер Б.Қ. Исабек, Б.А. Амалбекова, О. Жолымбетовалар Бауыржан Момышұлының ой толғаулары мен шығармаларындағы тәрбиелік көзқарастарының мазмұнын үш бағытқа бөліп қарастырады, олар:

- ұлттық тәрбие: бала тәрбиесі бесіктен бастау алады, яғни ұлттық дәстүр мен әдет-ғұрыпқа сүйене отырып тәрбиелеу (қазақтың ертегілері, аңыз әңгімелері, ұлттық ойындар, батырлар жыры, дастандар, тарихи оқиғалар халықтың сүйегіне сіңген дәстүрлері);

- патриоттық: Бауыржан Момышұлы барлық әңгімелері, проза, романдары ойдан шығарылмаған, яғни тәрбиенің қайнар көзі шындық кішкентай сәбидің, жасөспірім баланың, әскердегі солдаттың жүрегін жаулаудың бірден бір жолы шынайы болу және Отанды сүю;

- отбасылық құндылықтар: тәрбиенің қайнар көзі отбасынан басталады. «Ұяда не көрсен ұшқанда соны ілерсің». Ұлттық болмыс, оны дәріптеу отбасынан, ошақ қасынан басталады. Отбасы – тәрбиенің тамаша мектебі. Үлкенді сыйлауға, ана тілін ардақтауға, салт-дәстүрімізді сақтауға тәрбиеленсек, ұшқанда да соны іліп, жүрген жерімізде сол құндылықтарды дәріптейміз. Халқымыз ұлын нарға, қызын арға балап, жігіттің бойынан елге қорған боларлық батырлық қасиетті іздеген. Осындай тәрбие арқылы құндылықтарды қалыптастырған. Осылайша, өз ұлтының ізгілікті қырын басқа ұлт өкілдеріне таныта білген Б. Момышұлының әдебиеттегі үлгісі тек көркем әдебиет туындыларын туғызу, өз

көргендерін көркемдеп жеткізу мақсатында емес, керісінше адамзаттық өреге жеткізер халық тәжірибесін, еліміздің тарихын, медениетін, игі дәстүрін, салт, әдет-ғұрпын, озықтық мазмұндағы ырымдарын, әдеби арналарын, әдеби ұлттық ойындарын, ілгері дамытар қарым-қатынас қоғамдық философиялық этикаларын кейінгі ұрпаққа сабақ ретінде, құжат ретінде тұжырымдама ретінде мұра етіп қалдыруды мақсат еткен.

Батыр бабамыз әскери тәрбиенің маңызы туралы да толықтай жазып кеткен. 1942 жылы желтоқсан айында Бауыржан Момышұлы былай деп жазған: «Ұлттық мақтаныш – ұлт адамының жеке басындағы мызғымас қасиетті заң. Кімде кім өз ұлтын құрметтемесе және оны мақтаныш етпесе (ал, әрбір ұлтта мақтаныш етерлік іс бар), ондай адам нағыз оңбаған адам». Бауыржан Момышұлы не жайында ойласа да, оның пікірлері әскери іске, өзінің кәсібі болған офицерлік іске мүлтіксіз оралып отырады [3]. «Әскери тәрбиенің мақсаттары» деген тарауда Бауыржан Момышұлы «әскери психологиядағы ұлттық мәселе» деген тезисті жеке қарастырады. Мұны былайша түсіндіреді: «Менің өз тәжірибемнен көзім мынаған жетті – жауынгерлерді әскери жағынан тәрбиелеу ісінде халық-тың соғыс жөніндегі өткендегісі және ұлттық дәстүрлері аса зор маңызды орын алады». Одан әрі Бауыржан Момышұлы қазақ халқының кейбір өзгешеліктері мен әдет-ғұрыптарына қорытынды жасайды, ол өз кезегінде қазақ солдаттарын әскери жағынан тәрбиелеу және үйрету ісіне көмек береді. Осы жазбалардан мынадай сөйлемді келтіруге болады: «Ұлттық спорт ойындары. Бұлар адамды батылдыққа орамдылыққа, ақылды қызбалыққа, тәуекелшілдікке, табандылыққа, тіпті абырой үшін өлуге әзір тұру мінездерін шыңдайды. Өз елімнен біреу, мысалы асау аттан қорықса немесе мүлде атқа мініп жүре алмайтын болса, ондай адамды мен қазақ деп атауға ұялар едім. Ұлттық ойындар жігіттерге жауынгер үшін өте қажет болған аса құрметті серілік сапа беріп тәрбиелейді». «Жеңіс кілті Отан сүюшілікте. Ол солдатқа жөргекте жатқаннан бастап үйретілуі, қанына кіріп, сіңісуі тиіс. Дәстүр – тәрбиенің басты қайнары. Ал дәстүр ұлттық тәрбиеден өзекті орын алады. Отан сүюшілік, ұлтын сүюшілік ұлттық дәстүрмен жалғастырып, солдатқа саналы түрде сіңіру керек» дейді [3]. Бауыржан Момышұлы әскери қызметтегі алғашқы адымын көк дәптерде былай еске алады: «армиядағы алғашқы айлар маған ауыр, өте ауыр тиді. Командирдің алдына жүгіріп келіп, оның алдында тұзу тұру, оның: «сөзді қойыңыз, жүре беріңіз» деп қысқа сөзбен бұйрық беруін тындап тұру маған намысыма тигендей боп көрінетін». «Бұл неге сөзді қойыңыз» деп бұйырады деп, іштен астанкестен ашуланып тұратынсың. Бірақ көп ұзамай мен тәртіптіліктің мәні қаншама зор екендігін түсіндім. Тәртіп – армияның басты күші екендігін сонда білдім. Екіншіден – өзің бұйрық беру үшін бағына білу керектігінде ұқтым деп ой түйген Бауыржан Момышұлы: «Дұрыс тәрбиелей білушілік, қарамағындағылардың психикасына дұрыс ықпал ете алушылық пен парасатты түрде берілген бұйрыққа қару-жарақ пен туға, жауынгерлердің өміріне қауіп төндіріп тұрған қорқыныштың алдын алудың, оған жол бермеудің, сақтап қалудың, жауынгерлерді абыройсыздық пен масқара болудан аман алып қалудың сенімді құралы» деген тұжырымға келеді. Содан бері, әскери тәртіптің мазмұны және солдаттарды тәрбиелеудің принциптері туралы пікір Бауыржан Момышұлының ойынан шыққан емес. Оның көк дәптері осы тақырып жөніндегі жазбалармен көп шимайланған. Сондықтан Бауыржан Момышұлы «Тәрбиеге бағынған құл болмайды» деп бекер айтпаған. Көк дәптердің «Солдаттың әсемдігі туралы» бөлімінде жауынгер әдемі болуға тиіс. Үсті-басы жинақы болу және тәртіптілік-міне солдат әсемдігінің бірінші белгілері осылар. Жауынгер қатарда және ұрыста жүргенде өзінің міндеттерін, оған дағдыланғандықтан, сонымен қатар, төселіп алған үйреншікті ісіндей сияқты еркін орындап отыруға тиіс. Бұл солдат мамандығының жоғарғы сатысы болады. Әскери мәдениетке жетілген адамдар мен оқиғаларға үнемі талдау жасауға қабілетті командирлер ғана өз әскерлерін осындай етіп тәрбиелей алады. Командир өте әділ және адал болуға тиіс». Солдаттың сыртқы келбеті мен жүріс тұрысы туралы бағдарбереді. Бауыржан Момышұлының шығармаларында қолбасшы бейнесі ерекше көзге түседі. Мәселен, И.В.Панфилов, И.М.Частяков, подполковник Курганов, Н.Редин, Вахалов баяндалады. Үнемі олардың іс-әрекеттерін үлгі

тұтып, олардан тәлім-тәрбие ала отырып, өз жұмысына баға беріп отырған. Алғашқы ұстаздарының бірі, әрі тәрбиешісі мен ақылшысы болған помкомвзвод Николай Рединнің тұлғасына ерекше баға береді. «Әскери өмір мектебінің бірінші рет есігін ашып, әскер өнерінің алфавитін «әліпті таяқ» деп танытып бетімді ашқан ұстазым помкомвзвода Николай Редин болатын» деп жазған. Көк дәптерде: «Командир жауынгердің жүрегіне жол таба білуі қажет, ол сарбаздың сыр сандығының кілтін өз қолына ала білгені абзал. Сарбаздың сыр сандығының үш кілті бар: олар – ақыл, ерік, сезім. Ашу-ызамен емес, ақыл-парасатпен үйрет, бірақ жөнсіз мақтама, орынсыз зекіріп сөкпе, даттама, құр босқа айғайлап, бақырма. Орынды жерде қатал бола біл. Қаталдық әділ болып, еш уақытта сарбаздың бойындағы адамгершілік сезіміне, намысына тиіп, қорламайтын болсын. Қаталдық – азаматтық мінез-құлық нормасы шетінен асып кетпеуі қажет», – деп командирдің міндетіне жан-жақты талдау жасайды. Бауыржан Момышұлы солдатты ерлікке тәрбиелеу мәселесіне ерекше тоқталады. Солдат болу, командирінің бұйрығын мүлтіксіз орындаудың психологиялық жағынан қаншалықты қиын екеніне ерекше тоқталып, «Біз солдатты соғыс жағдайында өзін қалай ұстауға күні бұрын дайындаймыз. Жеңіс үшін командирге темірдей тәртіп қажет. «Командирдің бұйрығы дұрыс па, бұрыс па» деп талқыға салып жатуға соғыс жағдайы көтермейді. Ал темірдей тәртіпсіз жеңіске жету мүмкін емес» деген қорытынды жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ұлы тұлға Бауыржан Момышұлы 110 жаста. Библиографиялық көрсеткіші/Құраст.: Н.С.Мұсаева. – Тараз: М.Х.Дулати Өңірлік университеті: Ақпараттық-кітапханалық орталық, 2020. – 31 б.
- 2 Бауыржан Момышұлы және оның соғыс өнері. – [Электронды ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://qamshy.kz/article/62175-bauyrdgan-momyshuly-dgane-onynh-soghys-oneri>
- 3 Исабек Б.Қ. Бауыржан Момышұлының әскери қолбасшылық қызметі мен педагогикалық құндылықтары/Б.Қ.Исабек, Б.А.Амалбекова, О.Жолымбетова//Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. Тарих және әлеуметтік-саяси ғылымдар сериясы. – 2024. – №2. – [Электронды ресурс]. <https://bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1785>

ҚАЗАҚТЫҢ ДАҢҚТЫ ГЕНЕРАЛДАРЫ

Д. ҚАЙДАРОВ

*2-курс курсанты Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Д.А. ҚАЙЫҢБАЙ

*Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік
институты, мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушысы*

Қай дәуірде болмасын адамзат тарихында әскери өнердің маңызы ерекше болғаны мәлім. Қазақ әскери тарихы сан ғасырларды қамтитыны оның әскери өнері мен тактикасының, әскери құрылымының мығым әрі берік болғанын айғақтайды. Қазақ жерінде батырлар мен қолбасшылар дәстүрі ерекше маңызға ие болғаны белгілі. Кез келген мемлекет секілді Қазақ хандығы қажет кезінде жасақтау қағидаттарына сай өз әскерін қалыптастырды. Бұл жасақтар жаудың шабуылы кезінде ұйымдастырылып, халық батырлары – Қабанбай, Наурызбай, Бөгенбай және басқа да қолбасшылар әскерді жүйелі басқара білді. Айбынды батырлардың арнайы әскери атақтары болмағанымен, мыңдаған сарбаздан құралған жасақтарды басқарып, «қолбасшы» деп аталды. Кей жағдайда

олардың әскері 30-40 мың адамға дейін жетіп, қазіргі заманғы дивизиялардан да ірі құрылымдарға айналған. Тарихи деректерге сәйкес, қазақ әскери жасақтары 1804-1812 жылдардағы орыс-иран соғысына қатысқан. Сондай-ақ 1812-1813 жылдары Наполеонға қарсы соғыста орыс армиясының құрамында төрт қазақ кавалерия полкі шайқасқан. Ал, нақты әскерді басқарған қазақтан шыққан алғашқы генералдар туралы мәліметтер XIX ғасырдан бастау алады. Қазақ халқынан шыққан тұңғыш генерал – Бөкей Ордасының ханы Жәңгір Бөкеев. 1840 жылдың 1 желтоқсанында император І Николай оған генерал-майор атағын береді. Жәңгір хан әскери салада ғана емес, білім мен ғылымды дамытуда да ерекше еңбек сіңірген ағартушы деп айтсақ болады. Ол мектептер мен медреселер ашып, қайырымдылықпен айналысып, ғылымға өз үлесін қосты. Осы еңбегі үшін 1844 жылы Қазан университетінің ғылыми кеңесі оған профессор атағын берген.

XIX ғасырдың 50-60-жылдарында орыс армиясында қызмет еткен тағы екі қазақ офицері – Баймұхамед Айшуақов пен Мұхамеджан Баймұхамедов генерал-майор атағына ие болған. Алайда, орыс армиясында ең жоғары әскери дәрежеге жеткен қазақ генералы – Ғұбайдолла Жәңгіров еді. Ол инфантерия генералы атағын алып, қазіргі жүйе бойынша армия генералы деңгейіне жеткен. Санкт-Петербургтегі Паж корпусын алтын медальмен бітірген Жәңгіровтің есімі Мәскеу Кремліндегі Георгиев залындағы Құрмет тақтасына алтын әріптермен жазылған. Әскери қызметінде үлкен жетістіктерге жеткен ол 28 жасында полковник атағын иеленіп, 1874 жылы Санкт-Петербург телеграф департаментінің басшысы болып тағайындалған. 1877-1878 жылдардағы Балқан соғысында ерекше ерлігімен көзге түсіп, 1878 жылы генерал-майор, 1888 жылы генерал-лейтенант, ал 1894 жылы инфантерия генералы атағын алады [1]. Бұл тарихи тұлғалар қазақ халқының әскери өнері мен жауынгерлік қабілетінің жоғары деңгейде болғанын айғақтайды.

Кейбір зерттеушілер Алаш үкіметі кезінде тағы бір қазақ офицері генерал шенін алғанын мәлімдейді. Ол Сабыр Сарығожин есімімен танымал. Бірақ оның өмірбаяны және қызметі туралы деректер аз кездеседі. Зерттеушілер оның 1888 жылы Қаратөбе ауданында дүниеге келгенін, 1918-1919 жылдары Жымпытыдағы Алашорда үкіметінің әскери комиссары болғанын жазады. Ол бұл қызметті бір жылдан аса уақыт атқарған.

КСРО дәуірінде алғашқылардың бірі болып әскери атақтың ең жоғары баспалдағына көтерілген қазақ азаматы – Шәкір Жексенбаев. Ол екінші дүние жүзілік соғыс қарсаңында, яғни, 1943 жылдың қазанда генерал-майор әскери атағына ие болады. Шәкір Жексенбаев 1901 жылы 18 ақпанда Батыс Қазақстан облысы, Орда ауданы, Шоңқай ауылында ауқатты отбасында дүниеге келген. Орта білімнен соң, 1917 жылы Ордадағы хан ставкасының жоғары бастауыш училищесін бітіреді. 1919 жылы әскер қатарына шақырылып, қазақтың тұңғыш атты әскер полкінің құрамында бөлімше, взвод командирі, жеке қазақ атты әскер дивизиясында эскадрон командирінің көмекшісі қызметін атқарады. 1924 жылы М.Фрунзе атындағы Әскери академиясын, 1931 жылы Жоғары әскери-химиялық академиялық курсы бітіргеннен кейін әскери-химия басқармасы, Қиыр Шығыс ерекше армиясында командалық құрамында өте жауапты қызметтерде болады. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Батыс бағыт, Орталық, Брянск, Ленинград майдандарына қатысады.

1943 жылы тағы бір қазақ баласы Сабыр Рахымов генерал-майор атанған еді. Өкініштісі сол қаһарманымыз ұзақ жылдар бойы өзбек ұлтының өкілі саналып келді. Шындығына келгенде, Сабыр Рахымов 1902 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының Қазығұрт ауданында дүниеге келген. Әкесі ерте қайтыс болып, анасымен бірге Өзбекстанға қоныс аударған. Баку қаласындағы әскери училищені үздік бітірген. Оқуын бітірген соң, Самарқан қаласындағы атты әскерлер дивизиясындағы полктің взвод командирі, эскадрон командирі қызметтерін атқарған. Соғысқа дейін түрлі әскери мекемелерде қызмет істеді. Соғыс басталғанда полк, кейін дивизия қолбасшысы болды. 1941 жылы шілдеде жау қоршауын бұзып шыққандағы батылдығы үшін 2-рет Қызыл Ту орденімен марапатталып, полковник шенін алды. Оның дивизиясы Дондағы Ростовта,

Кавказда ұрыс жүргізді. 1943 жылы Мәскеудегі Бас штаб академиясына оқуға жіберілді. Академияны бітірген соң Белоруссияны, Польшаны азат етуге қатысты. Соғыс жылдары ол басқарған дивизияның жауынгерлік туына 2 Қызыл Ту, Суворов және Кутузов ордендері тағылды. Рахимов Ленин, 4 рет Қызыл Ту, Қызыл Жұлдыз, 2-дәрежелі Суворов ордендерімен, медальдармен марапатталған.

Генерал деген ең жоғары атаққа қол жеткізгендердің бірегейі – Нұрлы Байкенов. Ол 1960-1980-жылдары Қазақ КСР-інің әскери комиссары болып қызмет еткен. Оған генерал-майор атағы 1962 жылы берілді. Бұл екінші дүние жүзілік соғыс қарсаңында соғыс қазақ ұлтынан шыққан үшінші генерал болатын. 1972 жылы Сағадат Нұрмағанбетов армия генералы атанды. Сағадат Қожахметұлы Нұрмағанбетов 1924 жылы 25 мамырда Ақмола облысы, Еңбек ауылында дүниеге келіп, 2013 жылдың 24 қыркүйегінде өмірден озды. Әскери қайраткер, армия генералы, Кеңес Одағының Батыры, Қазақстан Республикасының тұңғыш қораныс министрі, «Халық қаһарманы», Алматы, Астана, Донецк (Украина) қалаларының, Ақмола облысының, Ақкөл ауданының құрметті азаматы. 1968 жылы генерал атағы САВО автобасқармасы бастығының орынбасары Дәрібек Сырттановқа табысталады. Ол белгілі Алаш қайраткері Барлыбек Сырттановтың ұрпағы.

Генерал-лейтенант Жансен Кереев. Ол КСРО Қарулы Күштері Бас штабының академиясын бітіріп, осы оқу орнын бітірген (1973 жылы) алғашқы қазақ болып саналады. Ж.Кереевке генерал-майор әскери атағы 1979 жылы берілді [2].

Қазақ халқының тарихы – ерлік пен елдікке толы. Сан ғасырлық тарихымызда ұлтымызды жаудан қорғаған, елді бірлікке шақырған батырлар мен қолбасшылар аз болмаған. Кеңес дәуірі мен тәуелсіз Қазақстан тарихында да қазақтың батыр ұлдары ел қорғау ісінде ерлігімен, білімімен, басқарушылық қабілетімен көзге түсіп, генерал дәрежесіне дейін көтерілді. Қазақтың даңқты генералдары – ұлт мақтанышы. Олар – тек қана соғыста емес, бейбіт өмірде де ел қауіпсіздігіне қызмет етіп, жас буынға патриоттық тәрбие беруде өнеге бола білген жандар. Бүгінгі Қазақстан армиясы – осы ардақты азаматтардың еңбегінің жемісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 «Қазақтың ұлы қолбасшылары»: Алматы, 2011.[Электронды ресурс]
<https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1168794&simple=true#>
- 2 «Қоғам мен қолбасшы» [Электронды ресурс]
<https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1639267&simple=true#>

ENGLISH WAR CORRESPONDENTS ON THE GREAT PATRIOTIC WAR

S.R. KHASAN

*Cadet of the 1st year of the Almaty Academy of the Ministry of
Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*

A.K. SERUBAY

*Teacher of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan*

Introduction. The Great Patriotic War occupies a key place in the history of the 20th century, determining not only the fate of the Soviet Union, but also influencing the global geopolitical order. Beyond the scope of strategic operations and political decisions were the

personal stories of millions of people involved in the conflict. The coverage of these events by foreign journalists, including British war correspondents, is a valuable source of information about the war and the USSR's contribution to the victory over Nazism. British war correspondents played an important role in informing the Western public about the course and scale of the Great Patriotic War. Working in conditions of heightened danger, they covered the fighting, shared the hardships of frontline life with Soviet soldiers, and recorded evidence of the atrocities of the occupiers. Their task was not only to provide factual information about the battles, but also to convey information about the courage, self-sacrifice, and fortitude of the Soviet people. The reports of British correspondents influenced the formation of public opinion about the Soviet Union and its role in the anti-Hitler coalition. At a time when prejudices and stereotypes about the USSR existed, objective coverage of the events of the war contributed to the strengthening of allied relations and the provision of necessary assistance.

The work of British journalists in the USSR was associated with serious difficulties, including the language barrier, harsh living conditions and censorship restrictions. Despite this, they strove for reliability and objectivity, realizing their responsibility to the readers.

Their articles, reports, personal letters, photographs and films are a valuable historical resource. This evidence allows us to see the war through the eyes of foreigners, to understand their perception of Soviet reality and their impressions of what they saw. Correspondents wrote not only about the course of military operations, but also about the life of the civilian population, the partisan movement and the work of the rear. Their evidence helps to better understand the tragic scale of the war and the greatness of the feat of the Soviet people. The study of materials by British war correspondents enriches our understanding of the Great Patriotic War, allows us to look at it from a different perspective and assess the contribution of the allies to the overall victory. Their works, based on personal experience and professional integrity, contribute to the formation of an objective and multifaceted view of the war, help to preserve the memory of those who fought for freedom.

Materials and methods. As part of this study, a review of scientific literature on the coverage of the Great Patriotic War by foreign correspondents was conducted, with an emphasis on the work of British war journalists. Historical sources were used, including articles, reports, letters, photographs and memoirs. The research methodology includes the analysis and systematization of information, a comparative analysis of various points of view and a critical assessment of sources.

Methods and materials. One of the most significant figures in the Western historiography of the Great Patriotic War is Alexander Werth, a correspondent for the British newspaper "Sunday Times". Born in Russia but educated in Britain, Werth had the unique advantage of speaking fluent Russian and having a deep understanding of Russian culture. His book *Russia at War, 1941-1945*, first published in 1964, is still considered one of the most detailed and objective works on the war. Werth spent years in the Soviet Union, travelling along the front lines, interviewing soldiers and officers, visiting towns and villages that had suffered from the war. He not only described the course of military operations, but also wrote about the lives of Soviet people, their suffering and heroism, their faith in victory. Werth was not afraid to criticise the shortcomings of the Soviet system, but at the same time always emphasised the enormous contribution the Soviet Union had made to the victory over fascism. His work stands out for its deep understanding of Soviet reality and its desire to present events objectively, despite ideological restrictions and censorship [1].

Figure 1 – "Russia at War"

American journalist William Shirer played an important role in shaping the Western understanding of the Great Patriotic War. Although Shirer is better known for his book "The Rise and Fall of the Third Reich," in which he described in detail the history of Nazi Germany, he also touched on the topic of the Soviet-German front. His view of the war was influenced by his experience working in Germany in the pre-war years and during the first years of the war. Shirer viewed the Great Patriotic War as a key episode in the fight against fascism, emphasizing the cruelty and inhumanity of the German occupation. Unlike some other Western authors, Shirer recognized the enormous losses suffered by the Soviet Union and its decisive role in the victory. His work, based on documents and eyewitness accounts, made a significant contribution to understanding the scale and significance of the Eastern Front [2].

In addition, the contribution of the American historian John Erickson should be noted, whose works, such as "The Road to Stalingrad" and "The Road to Berlin", represent detailed and comprehensive studies of military operations on the Eastern Front. Erickson, using a wide range of sources, including Soviet archival materials, analyzes strategic decisions, combat tactics, and the impact of the war on Soviet society. His works, distinguished by academic rigor and objectivity, became an important contribution to the Western historiography of the Great Patriotic War [3,4]. One cannot fail to mention the works of the French writer and journalist Maurice Druon. Druon, as a member of the Resistance movement, made a significant contribution to the fight against Nazism. His poem "The Song of the Partisans" ("Le Chant des Partisans"), written together with Joseph Kessel, became the unofficial anthem of the French Resistance and a symbol of the fight against fascism. Although Druon did not write directly about the events on the Soviet-German front, his work, imbued with the spirit of patriotism and anti-fascism, had a significant influence on the formation of public opinion in France and other countries about the war. He emphasized the importance of the unity of all forces in the fight against the common enemy and called for solidarity with the Soviet Union.

Figure 2 – Partisan Song

In the first weeks of the Great Patriotic War, Caldwell and Bourke-White began their radio broadcasts, telling American listeners about what was happening in the Soviet Union. These programs were transmitted from Moscow to New York via the CBS (Columbia Broadcasting System) radio network. The radio reports went on the air at about two o'clock in the morning and lasted only three minutes, but during this time, American travelers, who had become unwitting participants in great historical events, managed to tell their compatriots about reports from the front, and about how life had changed in the rear, and about the propaganda war between Germany and the USSR, and about the exploits of Soviet soldiers - pilots, tankers, infantrymen, tell a new joke about Hitler heard in Russia, explain how market and store trade was organized in wartime conditions, and much more. They described the work and rest of the capital's residents, the signs of wartime that appeared in everyday life in Moscow - blackouts, curfews, air raid sirens, and civil defense work [3].

In the first months following Germany's treacherous attack on the USSR, journalists from leading North American and British print media were primarily busy in their articles with an impartial forecast of the outcome of the clash between "two dinosaurs," as the weekly Time called what was happening on the Soviet-German front in its publication of June 30, 1941. The articles in almost all Western publications, with the exception perhaps of the leftist press, were based on the postulate that the events on the Eastern Front were a clash between two of the worst enemies of the United States and Great Britain, which, having happened, brought a certain benefit to both London and Washington. Newspapers published extremely dry reports on the progress of German troops' advance deep into the USSR, and military and political analysts viewed Germany's aggression mainly in the context of its possible access to sources of raw materials located on the territory of the Soviet Union, primarily oil fields, as well as "labor resources." The latter impersonal formulation implied the Soviet people, whose tragedy and feat seemed not to exist at all in the minds of Western observers at that moment.

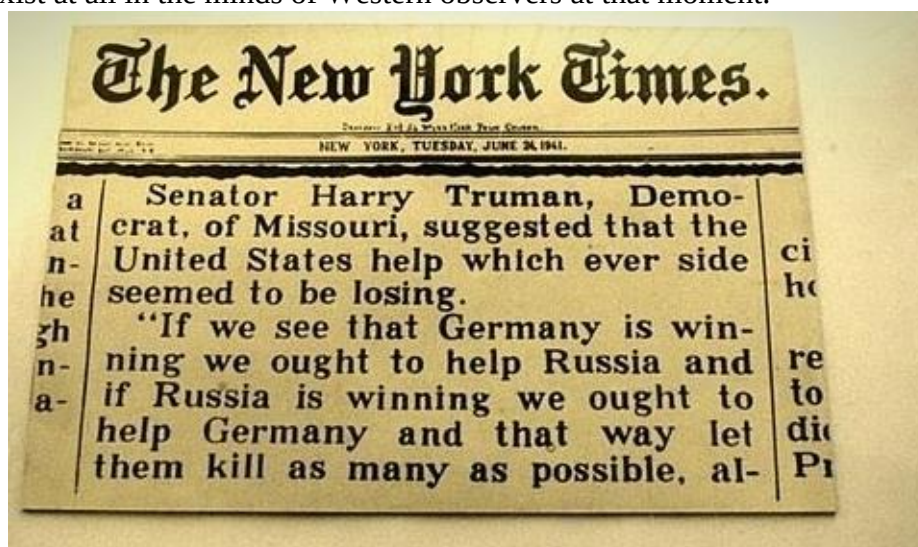

Figure 3 – 1941 New York Times Article

Conclusion. The presented literature review confirms the significant contribution of foreign authors, and especially English war correspondents, to the formation of Western perceptions of the Great Patriotic War. Their work, associated with risk and difficulties, provided valuable information about the scale and nature of the Soviet-German confrontation, the heroism of Soviet soldiers and the suffering of the civilian population. An analysis of reports, articles and testimonies left by journalists such as Alexander Werth, William Shirer, Hans Fritzsche and others demonstrates the diversity of views and assessments of the events of those years. A comparative analysis of their works allows us to identify common trends and differences in the interpretation of historical facts, as well as emphasize the importance of a critical assessment of sources.

The contribution of English correspondents is especially significant in the context of shaping public opinion about the Soviet Union during the war. Their truthful and objective coverage of events contributed to the strengthening of the anti-Hitler coalition and the provision of allied assistance. The study of their legacy, considered within the framework of a broader analysis of foreign literature on the Great Patriotic War, opens up new perspectives for understanding historical processes and the significance of the feat of the Soviet people in the victory over fascism. Further research in this area will allow us to more deeply reveal the role and influence of English war journalism on the formation of historical memory and ideas about the war in the world community.

List of references

- 1 Werth, A. Russia in War, 1941-1945 / A. Werth. - Moscow: AST Publishing House, 2018. - 1120 p. https://books.google.kz/books?id=2XwJAQAAIAAJ&redir_esc=y
- 2 Shirer, W. The Rise and Fall of the Third Reich / W. Shirer. - Moscow: Zakharov, 2021. - 1280 p.
- 3 Erickson, J. The Road to Stalingrad / J. Erickson. - New Haven: Yale University Press, 1999. - 594 p.
- 4 Erickson, J. The Road to Berlin / J. Erickson. – New Haven: Yale University Press, 1999. – 882 p.
- 5 Fritzsche, H. The End of My Radio Career / H. Fritzsche. - Champaign, IL: University of Illinois Press, 2017. - 256 p.
- 6 Mawdsley, E. (2005). Thunder in the East: The Nazi–Soviet War 1941–1945. London: HodderEducation.

ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ПАТРИОТИЗМ: ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ЕҢБЕГІ

А.Р. МАХАМЕТОВ

1 курс курсанты ҚР ИМ М.Есболатов атындағы

Алматы академиясының

А.К. КАЙРАТОВА

г.ғ.м., полиция аға лейтенанты, ЖББП кафедрасының

аға оқытушысы, ҚР ИМ М.Есболатов атындағы

Алматы академиясы

Ұлы Отан соғысы жылдары Қазақстан тек әскери және экономикалық база ғана емес, сонымен қатар мәдени орталық ретінде маңызды рөл атқарды. Соғыстың алғашқы күндерінен бастап Қазақстанның мәдениет қайраткерлері еліміздің мәдени, ғылыми өміріне, ғылымның сақталуына үлкен үлес қосты. Солардың бірі Ғылым Ордасының негізін қалаған Қаныш Имантайұлы Сәтбаев. Ұлы Отан соғысы жылдарында көптеген ғалымдар мен мәдениет қайраткерлері майданға аттанып, көптеген ғылыми мекемелер уақытша жұмысын тоқтатқанымен, Қаныш Сәтбаев бұл қиын кезеңде ғылымды сақтау мен дамыту үшін бар күш-жігерін жұмсады. Қазақстанның геология ғылымы саласындағы жетекші маманы ретінде ол соғыс жағдайында елімізде ғылыми зерттеулердің тоқтап қалмауы үшін күресті. Қиын-қыстау шақта ел тағдыры таразыға түскенде, нағыз ұлт жанашырларының бейнесі анық көрінеді. Олар алаңға шығып ұран салмаса да, жалынды сөзбен емес, нақты іспен елдің еңсесін тіктеп, халықтың үмітін арқалайды. XX ғасырдың орта тұсында орын алған Ұлы Отан соғысы – тарихтың осындай сын сағаттарының бірі

болды [2, 95 б.]. Қан майданда жауға қарсы оқ атқан жауынгерлермен қатар, тылда еңбек етіп, ғылым арқылы жеңісті жақындатуға күш салған азаматтар да аз болмады. Солардың алдыңғы қатарында – қазақ ғылымының алып тұлғасы, академик, геолог Қаныш Имантайұлы Сәтбаев тұрды.

Қаныш Сәтбаев – қазақтың ұлы ғалымы, геолог және еліміздің табиғи ресурстарын зерттеу саласындағы алғашқы мамандардың бірі. Ол өз ғылыми жолында ғылым мен патриотизмді үйлестіре білген тұлға. Оның патриоттық сезімі тек ғылыми қызметінде ғана емес, сонымен қатар Отанын қорғау және дамытуға қосқан үлесінде айқын көрінді [1, 60 б.]. 1941 жылы Ұлы Отан соғысының басталуымен Қаныш Сәтбаев соғыс майданының қажеттіліктеріне бейімделіп, ғылыми еңбектерін ел игілігіне бағыттады. Ол үшін ғылым – Отанға қызмет етудің ең асқақ жолы болды. Оның әрбір еңбегі, әрбір ізденісі елдің мүддесіне бағытталды. Соғыс басталғанда жұрт қолына қару алса, Сәтбаев геологиялық картасын, өлшеу құралдарын қолына алып, Қазақстанның қойнауындағы қазынасын жауынгерлердің қаруына айналдыру жолында аянбай еңбек етті. Қазақ даласы қазынаға бай[5]. Бірақ сол байлықты біліп, ел игілігіне жарату – оңай іс емес. Қаныш Сәтбаевтың өмірінің басты белестерінің бірі – Жезқазған кен орнын жан-жақты зерттеп, оның бүкіл Кеңес Одағы үшін стратегиялық маңызға ие екендігін дәлелдеуі болды. Соғыс жылдары еліміздің өнеркәсіптік әлеуетін арттыру мақсатында ол геологиялық зерттеулер мен минералды ресурстарды игеру жұмыстарын үдетті. Әсіресе, кара металлургия мен көмір өндіру саласындағы зерттеулердің маңызы зор болды. Сәтбаевтың жетекшілігімен Қазақстанда жаңа геологиялық ізденістер жүргізілді, бұл соғыс жылдарындағы елдің қорғаныс қабілетін арттыруға септігін тигізді. Сәтбаевтың отанға деген адалдығы мен патриоттық сезімі, оның тек өз халқының игілігіне қызмет етуімен ғана емес, еліміздің тәуелсіздігі мен өркендеуіне қосқан үлесімен де байқалады. [1,37-38 б.] Ол Қазақстанның табиғи байлықтарын зерттеп, оны тиімді пайдаланудың жаңа әдістерін енгізді. Оның ғылыми жұмыстары Қазақстанның табиғи ресурстарының дұрыс пайдаланылуын қамтамасыз етуге бағытталды. Сонымен қатар, Қаныш Сәтбаев өз қызметінде жастарды тәрбиелеу мен оларға патриоттық тәрбие беру мәселесіне де үлкен көңіл бөлді. Оның жетекшілігімен көптеген жас ғалымдар қалыптасып, еліміздің ғылыми әлеуеті артты. Қаныш Сәтбаевтың патриотизмінің көрінісі тек ғылым саласында ғана емес, ол өз туған жерінің экономикасын, мәдениетін, әлеуметтік жағдайын жақсартуға деген ұмтылысынан да көрінді. Ол өз ғылымын Отанға қызмет ету үшін пайдаланып, қазақ халқының әл-ауқатын арттыруға бағыттады. Сәтбаевтың өмірі мен еңбегі – отанға деген шынайы сүйіспеншілік пен адал қызметтің жарқын үлгісі болып қала береді [7, 108 б.].

Соғыс жылдары мыс – сұранысы аса жоғары металлға айналды. Техника, оқ-дәрі, байланыс құралдары – бәрі де мысты қажет етті. Осындай кезеңде Жезқазған кенін игеру – тек өндірістік қадам емес, елдің қорғаныс қабілетіне қосылған үлес болды. Сәтбаевтың табандылығы мен білімі арқасында Жезқазғандағы мыс өндірісі жаңа қарқынмен дамып, майданға үздіксіз шикізат жеткізіліп отырды. Ғалым тек кен орнын тауып қана қойған жоқ, сонымен бірге өндірісті тиімді жүргізу жолдарын ұсынды. Бұл – ғылымды нақты өндіріспен ұштастырудағы ұлы қадам еді. Сол махаббат оны үнемі алға жетелеп, туған еліне адал қызмет етуге итермеледі. Бүгінгі ұрпақ үшін Қаныш Сәтбаевтың өмір жолы – үлкен өнеге. Ол өз заманының қиын-қыстау кезеңінде білім мен ғылым арқылы халқының жүгін көтеріп, жас ұлттың болашағына жол ашты. Оның артында қалған мұрасы – кен орындары мен ғылыми еңбектер ғана емес, сонымен қатар ел үшін, Отан үшін қызмет етудің, патриот болудың жарқын үлгісі. Ғылым – бейбіт өмірдің де, соғыстың да күші. Соғыс жылдарында Сәтбаев геологиялық барлау жұмыстарына жетекшілік етіп, еліміздің әр түкпірінен пайдалы қазбалар қорын анықтауға кірісті. Ол тылда жүріп, ғылымның найзағайдай күшін көрсете білді. Оның ғылыми ізденістері арқасында тек мыс емес, марганец, қорғасын, молибден сынды соғыс өнеркәсібіне аса қажет элементтер өндіріс көзіне айналды. Қаныш Имантайұлы тылдағы еңбегімен мыңдаған сарбаздың өмірін аман сақтап, Жеңістің жақындауына себепкер болды. Ол ешқашан өзін батыр санаған жоқ.

Бірақ оның еңбегі – нағыз ерлік еді. Ол үшін Отанға қызмет ету – міндет емес, ар-ожданның, жүрек түбіндегі сүйіспеншіліктің көрінісі болды. Патриотизм – бұл ұран емес, жүрек үні. Қаныш Сәтбаевтың Отанына деген махаббаты – туған жерінің әр түйір топырағынан, әр тасының астындағы байлығынан ізденіп, халықтың әл-ауқатын көтеруге ұмтылуынан көрінді. Ол шет елдің ғылымын меңгеріп, өз елінің мүддесіне қызмет етті. Туған халқының болашағы үшін маңдай терін, білімін, өмірін сарп етті. 1946 жылы Қаныш Сәтбаевтың бастамасымен Қазақстанда Қазақ ССР Ғылым академиясы құрылды. Ғылым академиясы – бұл Қазақстанның ғылымын дамытудағы маңызды қадамдардың бірі болды. [5, 57-58 б.] Ғылым академиясының ашылуы, ең алдымен, Қазақстанның ғылыми зерттеулер мен білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік берді. Бұл кезеңде Қаныш Сәтбаев жетекшілік еткен ғылыми мекеме көптеген ғылыми бағыттарда зерттеулер жүргізіп, Қазақстанның табиғи байлықтарын зерттеу мен тиімді пайдалану жолдарын іздестіруге басымдық берді. Сәтбаевтың академияны ашу туралы шешімі еліміздің ғылыми және мәдени орталықтарын біріктіру, жаңа ғылымдар саласын дамыту мақсатында маңызды болды. Ол ғылымды тек ел ішінде емес, халықаралық деңгейде де таныту үшін ауқымды жұмыстар жүргізді. Тарихты ұлықтау және соғыстың әсеріне тоқталсақ, Қаныш Сәтбаев үшін тарихтың маңызы өте зор болды. Соғыс кезінде елдің бірлігі мен халқымыздың батырлығын ұлықтау оның міндеттерінің бірі болды [2].

Қазақ ССР Ғылым академиясының президенті ретінде 1946 жылдың маусым айында, көп жылғы дайындықтан кейін, Қаныш Имантайұлы Сәтбаев Қазақстан Ғылым Академиясының (Қазақстан ҒА) тұңғыш Президенті болып сайланды. Бұл оқиға 1944 жылы Қ.И.Сәтбаевтың жетекшілігімен, академияны құруға арналған Үкімет комиссиясының құрылуымен және КСРО Ғылым Академиясының Президенті С.И.Вавилов басқарған, КСРО ҒА-ның он бір академигін қамтитын комиссияның жұмысымен бастау алды. Академия құрылғанда, онда он сегіз Ғылыми Зерттеу Институты (ҒЗИ), сегіз сектор, жеті тәжірибелік станция және үш ботаникалық бақ болды. Қызметкерлердің жалпы саны 1400 адамды құрады, оның ішінде 57 ғылым докторы және 184 ғылым кандидаты болды [4].

Қорытындылай келе Қаныш Сәтбаевтың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы еңбегі Қазақстан ғылымының дамуына, қазақ халқының рухын көтеруге және тарихи мұраны сақтауға үлкен ықпал етті. Оның жетекшілігімен құрылған Ғылым академиясы, геология ғылымындағы жаңалықтар және ғылымды насихаттауға бағытталған шаралар ұлттың мәдени және ғылыми тұрғыдан жетілуіне зор үлес қосты. Ол тек өз отанының табиғи ресурстарын зерттеп қана қоймай, сонымен қатар өз ғылымын Отанның игілігіне қызмет етуге бағыттады [6, 78-79 б.]. Сәтбаевтың патриоттық сезімі соғыс жылдары айқын көрініс тапты, оның геологиялық зерттеулері еліміздің қорғаныс қабілетін арттыруға және экономикасын дамытуға елеулі ықпал етті. Сонымен қатар, ол Қазақстанның ғылыми әлеуетін арттыру мен жас ғалымдарды тәрбиелеуге де үлкен назар аударды. Қаныш Сәтбаевтың еңбектері мен өмірі Қазақстанның тәуелсіздігі мен өркендеу жолындағы маңызды қадамдарды сипаттайды. Оның ғалымдық қызметі мен патриоттық рухы бүгінгі ұрпақ үшін үлгі болып, еліміздегі ғылым мен білімнің дамуына қосқан үлесін көрсетеді. Сәтбаевтың мұрасы бүгінгі күні Қазақстанның ғылыми жетістіктері мен даму бағыттарының негізін құрайды. Бүгінгі бейбіт күн – кешегі елге адал еңбек еткен тұлғалардың арқасы. Қаныш Сәтбаев сынды ұлылардың ғылымдағы қажырлы еңбегі мен отаншыл рухы – ұлттың тірегі. Ғылым мен патриотизм ұштасқанда ғана мемлекет мықты болады. Ал сол ұштасудың шынайы үлгісі – Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың өмір жолы. Оның артында қалған мұрасы – тек ғылыми еңбектер ғана емес, ұлтқа деген шексіз сүйіспеншіліктің шынайы айғағы.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1 Әлімқұлов М., Қаныш Сәтбаев: өмірі мен шығармашылығы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2007.

- 2 Қаныш Сәтбаев Тау-кен өнеркәсібінің тұлғасы. – Алматы: «Қазақстан» баспасы, 1989.
- 3 Сәтбаев Қ. Қазақ халқының тарихы және мәдениеті. – Алматы: Жазушы, 1973.
- 4 Ерғалиев С. Қаныш Сәтбаевтың геологиялық зерттеулері және оның ғылымдағы орны. – Алматы: Ғылым, 2015.
- 5 Мәдиев Ә. Қаныш Сәтбаев және Ұлы Отан соғысы кезіндегі еңбегі. – Астана: Елорда, 2010.
- 6 Рахымжанов М., Қазақ ғылымының атасы Қаныш Сәтбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005.
- 7 Муханов С. Қаныш Сәтбаев: ғылым және патриотизм. – Алматы: ҚазМУ, 2011.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНЫҢ БАТЫРЛАРЫ: БҮГІНГІ МӘДЕНИЕТТЕГІ ТАРИХИ МҰРА

А.А. ОРАЗБЕК

*1-курс курсанты ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясының*

Г.В. КУРБАНОВА

*полиция полковнигі, жалпы білім беретін пәндер кафедрасының
доценті, ҚР ИМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы*

Кіріспе. Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағының ғана емес, бүкіл әлемнің тарихында терең із қалдырды. Миллиондаған адамдар басынан өткерген шайқастар, жетістіктер, қиыншылықтар мен азаптар XX ғасыр тарихындағы маңызды кезең болды. Алайда, сол оқиғалар мен соғыс қаһармандары туралы естелік бүгінгі күнге дейін өмір сүріп, қазіргі мәдениетке әсер етуде. Ұлы Отан соғысы батырларының тарихи мұрасын, олардың көркем әдебиеттегі, кинодағы, музыкадағы және өмірдің басқа да салаларындағы бейнелері мен жетістіктерін сақтау ұлттық бірегейлікті қалыптастыру және жастар арасында патриотизмді тәрбиелеу үшін зор маңызға ие.

Ұлы Отан соғысының батырлары: олар кім? Ұлы Отан соғысының батырлары – бұл Кеңес Одағының Батыры атағына ие болғандар ғана емес, сонымен қатар миллиондаған қатардағы сарбаздар, офицерлер, тыл қызметкерлері, партизандар және басқалар. Олар туралы әскери жады естеліктер, кітаптар, фильмдер мен ескерткіштер арқылы сақталады.

Бауыржан Момышұлы, Қасым Аманжолов, Жұбан Молдағалиев, Сырбай Мәуленов, Әзілхан Нұршайықов сияқты танымал тұлғалардың жазған шығармалары, сондай-ақ тарихта қалған көптеген батырлар батылдық пен берілгендік идеясының бейнесін қалыптастырады. Олардың әрекеттері, көбінесе жанқиярлық пен қаһармандық, төзімділік пен күштің символына айналды. Соғыс қаһармандары әртүрлі болды, бірақ оларды Отанға деген сүйіспеншілік пен оны қорғауға деген ұмтылыс, тіпті өз өмірлерінің құны біріктірді. Олардың арасында даңқ іздемеген, бірақ соған қарамастан жасаған қарапайым адамдар да болды. Олардың көпшілігі атақтар мен марапатталмады, бірақ олардың күш-жігері мен ерлігі тарихи жадында байқалмады.

Есте сақтаудағы өнердің рөлі

Соғыс батырларын мәңгілікке қалдырудың маңызды тәсілдерінің бірі-өнер. Әдебиет, кинематография, кескіндеме және музыка Ұлы Отан соғысы батырларының бейнелерін жасау мен насихаттауда шешуші рөл атқарды.

Соғыс кезінде және одан кейін жазылған әдеби шығармалар майданда және тылда өмір сүруді баяндайтын шежіреге айналды. Соғыс тақырыбына Мүсірепов «Қазақ батырын» (қазіргі – «Қазақ солдатты») жазса, Ұлы Отан соғысының ерлік істерінен бір топ поэма туып жатты. Қасым Аманжоловтың «Абдолласы», Диқан Әбіловтің «Майданбек»

поэмасы, Мәриям Хакімжанованың «Мәншүк» деген поэмасы; Қапан Сатыбалдиннің «Әлия» деген поэмасы; Илияс Есенберлиннің «Айша», «Сұлтан» деген поэмасы; Нұрлыбек Баймұратовтың «Ер Төлеген» деген поэмасын мысал етіп атауға болады. Бұл авторлардың шығармалары жастарды тәрбиелеуге негіз болған кейіпкерлердің жарқын бейнелерін қалыптастыруға көмектесті. Соғыстан кейінгі жылдары Кеңес Одағында әскери-патриоттық әдебиет жанры белсенді дамыды. Қазіргі жазушылар соғыс тақырыбын зерттеуді жалғастыруда. Мұндай шығармаларда кейіпкерлер көбінесе төзімділікті, Отанға деген сүйіспеншілікті және өз ісіне деген адалдықты білдіреді. Бұл кітаптар әлі де мектептер мен университеттерде оқылады, жастарды тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады.

Кино. Кино соғыс батырларының жадын таратуда бірдей маңызды құралға айналды. "Сарбаз туралы Баллада" (1959), "Олар Отан үшін шайқасты" (1975), "жалғыз қарттар шайқасқа барады" (1973), "28 панфиловшы" (2016) сияқты фильмдер, сондай-ақ "Ұлы Отан" және "айыппұл" сияқты әскери эпостар айқын көрінеді сарбаздардың жанқиярлығымен батылдығы, сондай-ақ бүкіл халық үшін соғыстың қайғылы және салдарын көрсетеді. Көптеген фильмдер табынушылыққа айналды және көрермендердің көңіл-күйін көтеруді жалғастыруда. Олар соғыстың әртүрлі аспектілерін бейнелеуге бейім: қаһармандық эпизодтардан майдандағы күнделікті өмірдің сұмдықтарына дейін. Бұл фильмдер тарихи оқиғаларды қайталап қана қоймайды, сонымен қатар соғыс жағдайында батыр болу дегеннің екенін түсінуді тереңдетеді.

Музыка. Ұлы Отан соғысының мәдени мұрасының маңызды элементі-музыка. Давид Тухманов пен Владимир Харитоновтың "Жеңіс күні", "Катюша", "дұшпандар туған үйін өртеп жіберді", "қараңғы түн", сонымен қатар, "Батыс оған бұйрық берді", "Ал оны кім біледі", "Таң атқанша бәрі қайтадан қатып қалды", "Қоныс аударатын құстар ұшады", "Майдандағы орманда" сияқты әндері ұлттық музыка пантеонына енді. Бұл әндер бүгінгі күнге дейін адамдарды қатты эмоцияларға бөлейді, олар жеңіс пен батылдықтың символына айналды. Музыка Тарихи жадты сақтауда ғана емес, сонымен қатар ұрпақтар арасындағы эмоционалды байланыс қызметін атқарады. Соғыс туралы әндер арқылы адамдар сол кездегі рухты сезіне алады, майданда соғысқан сарбаздардың сезімдерін бастан кешіреді және олардың жеңісіне құрмет көрсетеді.

Ескерткіштер мен мемориалдық кешендер.

Ескерткіштер мен мемориалдық кешендер Ұлы Отан соғысының батырлары туралы тарихи жадыны сақтауда маңызды рөл атқарады. Соғыстың аяғынан бастап Кеңес Одағының бүкіл аумағында қаза тапқан сарбаздар мен офицерлердің құрметіне ескерткіштер тұрғызыла бастады. Волгоградтағы "Мамаев қорғаны" мемориалы, сондай-ақ Мәскеу, Киев, Минск, Рига, Варшава және басқа қалалардағы көптеген ескерткіштер мәдениетте ерекше маңызды орын алады. Бұл ескерткіштер соғыстың ауқымын ғана емес, оның оқиғаларына қатысқандарды да еске түсіреді. Ескерткіштер салу – бұл батырларды есте сақтау және болашақ ұрпаққа бүкіл халықтардың тағдыры шешілген қорқынышты күндер туралы айту тәсілі.

Қазіргі мәдениеттегі батырлар.

Бүгін біз Ұлы Отан соғысының батырларын еске алуды жалғастырамыз. Қазіргі мәдениетте бұл оқиғаларға өнерде де, бұқаралық ақпарат құралдарында да үндеулер жиі кездеседі. Көптеген деректі фильмдер, телешоулар, кітаптар мен мақалалар соғыс, батылдық және Отанға деген сүйіспеншілік тақырыбын зерттеуді жалғастыруда. "Өлмес полк" сияқты қазіргі жастар қозғалыстары соғыстың үлкен трагедия болғанын еске салады, бірақ сонымен бірге ол әлемге өзінің өмірі мен өлімімен бейбітшілік пен бостандықты қамтамасыз еткен керемет батырларды берді. "Өлмес полк" сияқты акциялар патриотизмді тәрбиелеуде де маңызды рөл атқарады, өйткені олар әр қатысушыға және көрерменге майданда соғысқан ата-бабаларын құрметтеуге мүмкіндік береді. Осылайша, Ұлы Отан соғысының батырлары тарихи жадының маңызды бөлігі ғана емес, сонымен қатар қазіргі мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі болып қала береді. Біз бұл адамдар туралы, олардың басынан өткен қиындықтары мен азаптары туралы, сондай-ақ соғыс

қайғылы болғанына қарамастан әлемге жаңа құндылықтар: Отанға деген сүйіспеншілік, патриотизм, батылдық пен төзімділік сыйлағанын ұмытпауымыз керек.

Қорытынды. Ұлы Отан соғысының батырлары – бұл өткеннің рәміздері ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамның мәдени және моральдық бағдарларын қалыптастыру контекстіндегі маңызды тұлғалар. Өнер, әдебиет, кино және музыка арқылы біз олардың жадын сақтаймыз, ұрпақтан – ұрпаққа батылдық пен патриотизм сабақтарын береміз, сондай-ақ біздің бостандығымыз бен тәуелсіздігімізді қорғағандарға құрмет пен ризашылықты тәрбиелейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә., Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999.
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты. Ұлы Отан соғысы қаһармандары туралы құжаттар жинағы. – Алматы, 2010.
- 3 Қойгелдиев М.К., Алаш қозғалысы және қазақ тарихи санасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2008.
- 4 Сорокина Г., Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында. – Алматы: Өлке, 2005.
- 5 Батырлар кітабы. I–II томдар. – Алматы: Жазушы, 1985.
- 6 Асылбеков М.Х., Галиева, Г.Ж. Қазақстан тарихы бойынша деректер мен материалдар жинағы. – Алматы: Дәуір, 2006.
- 7 Жанұзақов Ә., Тарих және тұлға. – Астана: Фолиант, 2012.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

С.С. МҰҚАН

Филология факультеті Аударма ісі мамандығының

4 курс студенті Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Н.Н. КОНКАБАЕВА, PhD

Түйіндеме. Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі экономикалық терминологияның ерекшеліктері қарастырылады. Ағылшын тілі – халықаралық деңгейде кең қолданылатын тіл болғандықтан, көптеген экономикалық ұғымдар алдымен ағылшын тілінде қалыптасады және кейін қазақ тіліне аударылып, бейімделеді. Мақалада терминдерді аударудың бірнеше тәсілі, соның ішінде калька, транслитерация және баламалы аударма әдістері талданады. Сондай-ақ экономикалық терминдерді халықаралық стандарттарға сәйкестендіру қажеттілігі қарастырылады. Қазақ тіліндегі экономикалық терминологияны дамытуда қазақстандық ғалымдардың еңбектері де атап өтіледі.

Түйін сөздер: Экономикалық терминология, қазақ тілі, ағылшын тілі, аударма, транслитерация, калька, халықаралық стандарттар, терминдерді бейімдеу

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности экономической терминологии в казахском и английском языках. Так как английский язык широко используется на международном уровне, большинство экономических понятий сначала формируются на английском и только потом переводятся и адаптируются на казахский язык. В статье анализируются различные методы перевода терминов, включая

калькирование, транслитерацию и эквивалентный перевод. Также подчеркивается необходимость приведения экономических терминов в соответствие с международными стандартами. Особое внимание уделяется вкладу казахстанских ученых в развитие казахской экономической терминологии.

Ключевые слова: Экономическая терминология, казахский язык, английский язык, перевод, транслитерация, калькирование, международные стандарты, адаптация терминов.

Annotation. This article examines the features of economic terminology in the Kazakh and English languages. Given English's widespread international use, many economic concepts are initially formed in English before being translated and adapted into Kazakh. The article analyzes various methods for translating terms, including calquing, transliteration, and equivalent translation. The importance of aligning economic terminology with international standards is also discussed. Additionally, the contribution of Kazakhstani scholars to the development of Kazakh economic terminology is highlighted.

Keywords: Economic terminology, Kazakh language, English language, translation, transliteration, calquing, international standards, term adaptation.

Қазақстанның халықаралық қарым-қатынасының дамуы және жаһандандудың күшеюі қазақ және ағылшын тілдерінде бірқатар терминологиялық мәселелерді туындатады. Әр елдің тілдік және мәдени ерекшеліктері осы терминологияның қалыптасуына әсер етеді. Соның ішінде экономикалық терминдердің ерекшеліктерін түсіну – аудармашылар, экономистер және өзге де сала мамандары үшін маңызды. Экономикалық терминология – қаржылық, бизнес, және нарықтық ұғымдарды нақты және дәл жеткізу үшін маңызды құрал. Ағылшын тілі – халықаралық деңгейде қолданылатын тілдердің бірі болғандықтан, экономикалық ұғымдардың басым көпшілігі алдымен ағылшын тілінде қалыптасады. Осыдан кейін ғана олар қазақ тіліне аударылып, бейімделеді. Қазақ тілінде экономикалық терминдерді біріздендіру және олардың халықаралық стандарттарға сәйкестенуі маңызды. Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі экономикалық терминологияның негізгі ерекшеліктері талданып, мысалдар арқылы көрсетіледі.

Ағылшын тілінен тікелей аударылған терминдер:	Орыс тілінің ықпалымен аударылған терминдер:
1 Нарық үлесі (Market share) – сөзбе-сөз аударылған.	1 Хеджирлеу (Hedging) – орыс тіліндегі “хеджирование” сөзіне ұқсас.
2 Корпоративтік басқару (Corporate governance) – сөзбе-сөз аударылған.	2 Лизинг (Leasing) – орыс тіліндегі “лизинг” терминінен енген.
3 Жұмыссыздық деңгейі (Unemployment rate) – сөзбе-сөз аударылған.	3 Банкроттық (Bankruptcy) – орыс тіліндегі “банкротство” сөзіне ұқсас.
4 Валюта бағамы (Exchange rate) – сөзбе-сөз аударылған.	4 Блокчейн (Blockchain) – орыс тіліндегі “блокчейн” сөзіне сәйкес.
5 Сауда тапшылығы (Trade deficit) – сөзбе-сөз аударылған.	5 Венчурлық капитал (Venturecapital) – орыс тіліндегі “венчурный капитал” тіркесіне жақын.
6 Экономикалық өсу (Economic growth) – сөзбе-сөз аударылған.	6 Электрондық коммерция (E-commerce) – орыс тіліндегі “электронная коммерция” ұғымына негізделген.
7 Мемлекеттік қарыз (Public debt) – сөзбе-сөз аударылған.	7 Несие рейтингі (Creditrating) – орыс тіліндегі “кредитный рейтинг” тіркесіне ұқсас.
8 Капитал нарығы (Capital market) – сөзбе-сөз аударылған	
9 Қаржылық тұрақтылық (Financial stability) – сөзбе-сөз аударылған.	

Қазақ тілінде жаңа терминдерді қалыптастыру кезінде жиі транслитерация, калька тәсілі яғни, тікелей аударма және баламалы аударма қолданылады. Транслитерация – түпнұсқаның лексикалық бірлігін, оның графикалық формасын аударма тілі әріптерінің көмегімен жасау жолымен аудару тәсілі [1].

№	Термин (ағылшынша)	Термин (қазақша)	Аударма тәсілі	Түсіндірме/Негіздеме
1	Investment	Инвестиция	Транслитерация	"Инвестиция" – ағылшын тіліндегі "Investment" термині табыс немесе пайда табу мақсатында белгілі бір жобаға, мүлікке немесе кәсіпорынға қаражат салу.
2	Inflation	Инфляция	Транслитерация	"Инфляция" – ағылшын тіліндегі "Inflation" термині тауарлар мен қызметтердің жалпы бағасының ұзақ мерзімді көтерілуі.
3	Stockmarket	Қор нарығы	Калькалау	Термин қаржылық нарықтағы бағалы қағаздар айналымын білдіреді. "Stockmarket" термині сөзбе-сөз аударылғанда, "қор" (stock) және "нарық" (market) сөздері қосылып, қазақ тілінде жаңа мағынаға ие болып, "Қор нарығы" терминін құрайды. Мұндағы калькалау процесі екі сөздің тура аударылуы арқылы жүзеге асқан.
4	Public debt	Мемлекеттік қарыз	Калькалау	Термин мемлекет немесе үкіметтің қаржылық міндеттемелерінің жалпы сомасын білдіреді. Бұл жерде "Public" және "debt" сөздері бірігіп, "Мемлекеттік қарыз" деп аталатын жаңа термин қалыптасқан.
5	Crowdfunding	Ұжымдық қаржыландыру	Баламалы аударма Бұл аударма тәсілінің мәні - терминге түсініктеме беруінде, мәнін ұғындыруында.	"Ұжымдық қаржыландыру" – ағылшын тіліндегі "Crowdfunding" термині көп адамдардан қаржы жинау үдерісін білдіреді. Лексика-семантикалық талдау: Бұл аудармада "қоғамдық қаржыландыру" немесе "көпшілік қаржыландыруы" секілді нұсқаларды қолданса болар еді, бірақ олар тым қысқа немесе түсініксіз болады. Ал "Ұжымдық қаржыландыру" сөзі осы үдерістің мәнін нақты жеткізеді.
6	Shareholder	Акционер	Баламалы аударма	"Акционер" – ағылшын тіліндегі "Shareholder" термині акциялар мен үлестерге қатысты тұлғаны білдіреді. "Қатысушы" термині қарапайым және көпмағыналы болып, әртүрлі контекстте қолданылуы мүмкін (мысалы, іс-шараға, жобаларға қатысушы). Ал "Акционер" компаниядағы үлескер, акция иесі деген нақты ұғымды білдіреді.

Бір экономикалық терминнің бірнеше аударма нұсқалары:

1. "Inflation" – Инфляция (транслитерация), Баға өсуі (мағыналық аударма), Ақша құнсыздануы (сипаттама).

2. “Stock market” – қор нарығы (калька), Акциялар базары (мағыналық аударма), Бағалы қағаздар нарығы (сипаттама).

Калька болып та, транслитерация болып та аударыла алатын терминдер:

1. “Capital” – Капитал (транслитерация), Қор (мағыналық аударма, қысқартылған нұсқа).

2. “Investment” – Инвестиция (транслитерация), Салым (баламалы аударма).

3. “Monetary policy” – Монетарлық саясат (транслитерация), Ақша-несие саясаты (мағыналық калька).

Бір терминнің әртүрлі нұсқалары болуы – жүйеліліктібұзады, сондықтан:

•Ғылыми ортада бекітілген бір нұсқа қолданылуы керек.

•Аударма тәсілін таңдау кезінде терминнің контекстімен қолдану аясы ескерілуі тиіс.

Қазақстанда экономикалық терминдерді біріздендіру және стандарттау мәселесі ерекше маңызды болып табылады. Шетелдік терминологияны тікелей аудару кейде қиындықтарға әкеледі, өйткені кейбір ұғымдар қазақ тілінде нақты балама таба алмайды. Мұндай жағдайларда терминдерді біріздендіру және стандарттау үдерісі жүзеге асады. Мәселен, Қазақстанның Ұлттық Банкі мен басқа да мемлекеттік органдар кейбір экономикалық терминдерді ресми түрде бекітіп, қолдану тәртібін анықтайды.

Экономикалық терминологияны халықаралық стандарттарға сәйкестендіру өте маңызды, себебі бұл түсініспеушіліктерді болдырмауға және ұғымдардың дұрыс қабылдануына көмектеседі. Мысалы:

- “GDP”(Gross Domestic Product) – “Жалпы ішкі өнім” немесе “ЖІӨ”.
- “FDI” (Foreign Direct Investment) – “Тікелей шетелдік инвестиция” немесе “ТШИ”.
- “CPI” (Consumer price index) – “Тұтынушы бағаларының индексі” немесе “ТБИ”.
- “PPP” (Public-private partnership) – “Мемлекеттік-жекеменшік серіктестік” немесе “МЖС”.

Қазақ тіліндегі экономикалық терминологияның ерекшеліктері туралы бірқатар қазақстандық ғалымдар зерттеулер жүргізіп, еңбектерін жариялады. Олардың кейбірі:

1. Шерубай Құрманбайұлы – Қазақ тіліндегі терминологиялық жүйені қалыптастыру бойынша бірнеше маңызды жұмыстарды жүргізді. Оның “Қазақ терминологиясының мәселелері” және басқа да еңбектерінде әртүрлі салалық терминдерді, соның ішінде экономикалық терминологияны зерттеу мәселелері талқыланады. Ш.Құрманбайұлы: “Терминдерді аудару барысында “бір сөзге – бір мағына” принципін ұстану қажет”, – деген. Ол қазақ тіліндегі терминдерді біріздендіру үшін арнайы стандарттау жұмыстарының маңыздылығын атап өтеді. Ғалымның пікірінше, бір ұғымның әртүрлі аудармасы терминологиялық түсініспеушілікке әкеледі. Мен де осы пікірмен келісемін және экономикалық терминологияны біріздендіру – мемлекеттік тілдің ғылым мен білім саласындағы орнын нығайтуға ықпал ететін маңызды процесс дер едім. Жаңа экономикалық ұғымдарды енгізуде тек халықаралық стандарттарға сүйеніп қана қоймай, ұлттық болмыс пен мәдениетті ескерген жөн.

2. Тіл комитетінің және Терминология комиссиясының еңбектері – ҚР Мәдениет және спорт министрлігі жанындағы Термин ком комиссиясы экономикалық терминдерді қазақ тіліне аударуда маңызды рөл атқарады. Комиссия мақұлдаған терминдер сөздіктерге енгізіліп, ресми түрде қолданылады. Осы комиссияның бастамасы мен шығарылған терминологиялық сөздіктерде экономикалық терминдерге ерекше көңіл бөлінген.

3. ҚР Ұлттық аударма бюросы – “Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық” жобасы аясында аударылған экономикалық пәндер бойынша оқулықтарда көптеген терминдер мен олардың қолданылу ерекшеліктері сипатталған. Бұл оқулықтарда экономикалық терминдер қазақ тілінде қалай бейімделетіні туралы маңызды ақпараттар беріледі.

Аталған ғалымдар мен мекемелердің еңбектері экономикалық терминологияның қазақ тіліндегі ерекшеліктерін зерттеу мен жүйелеуге үлес қосып келеді.

Қорытынды

Қазақстанның халықаралық қарым-қатынасының дамуымен және жаһанданудың күшеюімен экономикалық терминологияның қалыптасуы, аударылуы және біріздендірілуі маңызды мәселеге айналды. Әсіресе, ағылшын тілінен қазақ тіліне экономикалық терминдерді аудару барысында олардың мағынасын толық әрі дәл жеткізу, сондай-ақ ұлттық тілдің ерекшеліктерін ескере отырып бейімдеу қажеттілігі туындайды. Ағылшын тілінде экономикалық ұғымдар қысқа әрі ықшамды түрде беріледі, бұл олардың халықаралық деңгейде тиімді қолданылуына мүмкіндік береді. Ал қазақ тіліне аударылғанда, жиі кездесетін аударма тәсілдері – калька, транслитерация және баламалы аударма. Дегенмен, бұл үдерістер кейде бірқатар күрделі мәселелерді туындатады.

Қазақстанда экономикалық терминологияның қалыптасуы мен жүйеленуінде ғалымдар мен ғылыми мекемелердің еңбектері ерекше рөл атқарады. Олардың жүргізіп отырған жобалары қазақ тіліндегі экономикалық терминдердің жүйеленуіне, сондай-ақ олардың халықаралық стандарттарға сай болуына ықпал етуде.

Қазақ тіліндегі экономикалық терминдерді біріздендіру және оларды халықаралық стандарттарға сәйкестендіру экономистер мен аудармашылар үшін аса маңызды. Бұл процесс, өз кезегінде, Қазақстанның ұлттық экономикасының дамуына оң ықпалын тигізеді, себебі ұғымдардың дәл және дұрыс қабылдануы қаржы, бизнес және нарық салаларында тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Қазақ тіліндегі экономикалық терминологияның дамуы мен үйлесімділігін қамтамасыз ету – жаһандық экономикалық процестерге тиімді бейімделудің және оларды ұлттың мәдени және тілдік ерекшеліктеріне сәйкес жеткізудің маңызды алғышарты болып табылады. Мұндай ұтымды аударма мен жүйеленген терминология арқылы қазақ тілі халықаралық экономикалық ортада өзіндік орны мен мәнін табады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 “Қаржы және экономика саласы терминдерін қазақ тіліне аудару ерекшеліктері” (stud.kz).
- 2 Құрманбайұлы Ш. (2011). “Қазақ тіліндегі терминологияның мәселелері”, 54-61.
- 3 “Қазақ терминологиясының дамуы және мәселелері” (termincom.kz).

КАЗАХСТАНСКИЕ ГЕРОИ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ, КАК ПРИМЕР ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

А.Б. АМУРЗАКОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Е.Н. ЖУРОМСКАЯ

*майор запаса, старший преподаватель кафедры основ военной
радиотехники и электроники, Военно-инженерный институт
радиоэлектроники и связи*

Великая Отечественная война (1941–1945) – одна из наиболее трагических страниц в истории человечества. Триумфальная и победоносная армия фашистской Германии,

завоевавшая западную Европу, нашла свое поражение на территории Советского государства.

Уже с первых дней войны Казахстан стал важным стратегическим центром. Республика не только отправила на фронт более 1,2 миллиона сыновей и дочерей, но и обеспечивала Красную Армию всем необходимым: вооружением, продовольствием, боеприпасами. В Казахстане было сформировано более 20 стрелковых дивизий и бригад, которые сыграли ключевую роль в крупнейших сражениях. Также республика стала тыловым центром, принимая эвакуированные предприятия, госпитали и мирных жителей. Подвиги казахстанцев во время войны остаются актуальными и сегодня, служа примером патриотизма, стойкости и самоотверженности для современной молодежи [1].

В истории Казахстана немало имен которые останутся в нашей памяти. Принято считать, что война – мужское дело. Поэтому я хочу остановить свое внимание на известном легендарном командире – Бауыржане Момышулы. Это один из самых известных казахских военачальников, командир батальона 316-й стрелковой дивизии, участник битвы за Москву. Он применял тактику маневренной обороны, успешно сдерживая наступление врага. После войны Бауыржан Момышулы стал писателем и военным теоретиком, его труды о патриотизме и военном искусстве остаются актуальными и сегодня.

Далее хочется вспомнить о Талгате Бигельдинове. Это – один из самых выдающихся летчиков-штурмовиков Великой Отечественной войны, дважды Герой Советского Союза. Поступив в авиационное училище, он овладел искусством пилотирования. Особенно значимым стало его участие в битве за Берлин. Летая на предельно низких высотах, он атаковал ключевые оборонительные позиции немецких войск, разрушая укрепления, артиллерийские батареи и скопления бронетехники. Его имя навсегда вписано в историю как символ бесстрашия, мастерства и преданности своему делу.

Не стоит забывать о Рахимжане Кошкарбаеве. Это – герой, который вместе с Григорием Булатовым первым водрузил Знамя Победы на Рейхстаг, несмотря на шквальный огонь врага. Получив приказ водрузить знамя, Рахимжан Кошкарбаев и рядовой Григорий Булатов под огнем врага ползком преодолели 260 метров, пересекли площадь перед Рейхстагом, усыпанную руинами и простреливаемую со всех сторон. Рискую жизнью, они добрались до главного входа и закрепили Знамя на одном из фасадных окон здания. Имя Рахимжана Кошкарбаева навсегда вписано в историю, как первого знаменосца Победы, символа мужества и отваги, олицетворяющего неслегкаемый дух казахского народа и всей Красной армии.

В годы Великой Отечественной войны героизм проявляли не только мужчины, но и женщины, отдав свои жизни для Победы над врагом. Три девушки из Казахстана вошли в летопись Великой Победы. Они добровольно отправились на фронт и сражались наравне с мужчинами.

Алия Молдагулова – казашка снайпер, Герой Советского Союза. С детства мечтала стать военной, училась в Ленинградском военно-механическом техникуме, затем поступила в Снайперскую школу. Участвовала в сражениях на Северо-Западном фронте, уничтожив более 78 солдат и офицеров противника. Погибла в бою 14 января 1944 года, проявив героизм и сражаясь до последнего.

Маншук Маметова – героическая пулеметчица, первая казашка, удостоенная звания Героя Советского Союза. В последнем бою, оставшись одна у пулемета, уничтожила десятки фашистов, защищая позиции своих товарищей.

Хиуаз Доспанова – летчица-истребитель, участница легендарного женского полка ночных бомбардировщиков совершила более 300 боевых вылетов, была несколько раз ранена, но продолжала сражаться. После войны активно занималась общественной деятельностью. В 2004 году удостоена звания «Халык Кахарманы» за выдающиеся заслуги перед Казахстаном [2].

Уроки героев Великой Отечественной войны стали примером для современной молодежи. Подвиги казахстанских воинов служат важным ориентиром для молодых людей, вдохновляя их на патриотизм, трудолюбие и единство. Ведь мужество и вера в победу способны преодолеть любые трудности. Герои войны ставили интересы страны выше личных, жертвуя своей жизнью ради будущих поколений. Они понимали, что защита Отечества – это долг каждого гражданина.

Этот важный урок актуален и сегодня: чувство гражданской ответственности, преданность своей стране и уважение к ее истории должны оставаться главными ценностями молодежи. Патриотизм – это не только готовность встать на защиту Родины, но и повседневный вклад в ее развитие через добросовестный труд, уважение к культуре и традициям. Единство и дружба народов – во время войны на фронте и в тылу плечом к плечу сражались представители разных национальностей. Это стало примером межнационального единства, которое остается актуальным и сегодня. Казахстанцы проявили себя как народ, способный сплотиться перед лицом общей угрозы, независимо от происхождения, языка и культуры. Молодежь должна понимать, что успех в жизни зависит от их усилий, настойчивости и ответственности за свое будущее. Только упорный труд и саморазвитие позволят добиться высоких результатов. Только вместе, поддерживая друг друга, можно преодолеть любые испытания. Дружба и взаимовыручка – важнейшие ценности, которые помогают строить мирное и гармоничное общество.

Память о героях Великой Отечественной войны – это важный ориентир для современного поколения. Молодые люди должны брать пример с их патриотизма, стойкости, трудолюбия и единства, чтобы строить сильное и процветающее будущее своей страны. Только сохраняя и передавая эти ценности, можно обеспечить мирное и достойное будущее для всех последующих поколений [3,4].

Герои Великой Отечественной войны Казахстана – это не просто имена в учебниках истории. Их подвиги должны вдохновлять современные поколения на развитие, защиту Родины, уважение к прошлому и ответственное отношение к будущему. Но память о героях не должна ограничиваться лишь датами и памятниками. Важно продолжать изучать их подвиги, передавать эти знания следующим поколениям и находить способы применять их опыт в современном мире. Ведь только сохраняя связь с прошлым, мы можем строить достойное будущее.

В этом юбилейном году 80-летия победы в Великой Отечественной войне курсанты 1-го курса нашего института принимают участие в параде в нашей столице – городе Астана. Я с уверенностью могу сказать что, Казахстан находится в крепких руках защитников Отечества. Наши сердца пылают гордостью за свое государство и за то, что мы являемся его защитниками. Каждый молодой человек может внести свой вклад в сохранение исторической памяти: проявлять активность в патриотических мероприятиях, изучать историю своей страны, брать пример с героев прошлого, стремясь к личным достижениям. Смелость, трудолюбие и преданность Родине остаются актуальными ценностями, которые помогут не только сохранить наследие предков, но и сделать Казахстан сильным и процветающим.

Список использованных источников:

- 1 Хазыров Б.М. Чтобы помнили / Б.М. Хазыров. – Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2004. – 216 с.
- 2 Казахстанцы в Великой Отечественной войне: историко-документальное исследование. – Алматы: «Онер», 2010. – 336 с.
- 3 Мы помним, мы гордимся: составитель К. Бейсебаев – Алматы: ТОО «Қайнар баспасы», 2015. – 344 с.
- 4 Тереник М.С., На защите родных рубежей / М.С. Тереник. – Павлодар: ТОО «Дом Печати», 2010. – 408 с.

ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ АУДАРМАШЫЛАРДЫҢ РӨЛІ

А.А. МӘЛІС

*Филология факультеті Аударма ісі мамандығының
4 курс студенті Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті*

Н.Н. КОНКАБАЕВА

PhD

Түйіндеме. Туризм саласындағы аудармашылардың рөлі қазіргі қоғамда маңызды. Олар түрлі мәдениеттер арасындағы байланысты орнатып, туристер мен қызмет көрсетушілер арасындағы коммуникацияны жеңілдетеді. Аудармашылардың жұмысы тұтынушылардың ақпарат алуын, жергілікті мәдениетпен танысуын, және сапарларын тиімді жоспарлауды қамтамасыз етеді. Мақалада аудармашылардың кәсіби білімі, мәдени аралық коммуникациядағы рөлі және туризм индустриясындағы әсері талқыланады.

Тірек сөздер. Мәдениетаралық коммуникация, туризм индустриясы, мәдениеттер арасындағы байланыс, аудармашылардың кәсіби білімі.

Аннотация. Роль переводчиков в сфере туризма в современном обществе играет важную роль. Они устанавливают связь между различными культурами и упрощают коммуникацию между туристами и поставщиками услуг. Работа переводчиков обеспечивает получение информации клиентами, знакомство с местной культурой и эффективное планирование поездок. В статье рассматриваются профессиональные навыки переводчиков, их роль в межкультурной коммуникации и влияние на туристическую индустрию.

Ключевые слова. Межкультурное общение, индустрия туризма, общение между культурами, профессиональное образование переводчиков.

Annotation. The role of translators in the tourism sector is crucial in today's society. They establish connections between different cultures and facilitate communication between tourists and service providers. The work of translators ensures that clients receive information, become acquainted with local culture, and plan their trips effectively. This article discusses the professional skills of translators, their role in intercultural communication, and their impact on the tourism industry.

Key words. Intercultural communication, tourism industry, communication between cultures, professional education of translators.

Туризм – мәдени алмасу мен халықаралық ынтымақтастыққа ықпал ететін экономиканың ең жылдам дамып келе жатқан салаларының бірі. Бұл саланың табысты жұмыс істеуінің маңызды элементі әртүрлі мәдениеттер мен тілдердегі адамдар арасындағы қарым-қатынасты қамтамасыз ететін аудармашылардың жұмысы болып табылады. Бұл мақалада аудармашылардың туризмдегі рөлі, олардың функциялары, кездесетін қиындықтары және туристік тәжірибеге әсері зерттеледі. Әртүрлі мәдениеттер мен тілдер арасындағы коммуникацияны қамтамасыз ету, туристермен қызмет көрсетушілер арасындағы түсіністікті нығайту – осының бәрі аудармашылардың кәсіби міндеттері болып табылады.

Туристік аудармашылардың алдында тұрған қиындықтарға зер салып қарайтын болсақ, өз рөлдерінің маңыздылығына қарамастан, туризм аудармашылары бірқатар қиындықтарға тап болады. Олар:

Мәдени айырмашылықтар	Аудармашылар мәдени айырмашылықтарды білуі және аударма кезінде оларды ескеруі керек. Бұл қосымша зерттеулер мен дайындықты қажет етуі мүмкін.
Терминологияның ерекшеліктері	Туризм аудармасы қиын болуы мүмкін көптеген арнайы терминдер мен сөз тіркестерін қамтиды. Аудармашылар салалық терминологияны жақсы білуі керек.
Күйзеліске ұшырау кезіндегі жағдайлар	Уақыт тапшылығы кезеңінде жұмыс істегенде, аудармашылар сабырлы және шоғырланған болуы керек, бұл қиын болуы мүмкін.

[1, 45-58б.]

Саланың түрлері	Аудармашының атқаратын рөлі
Гид қызметі	Аудармашы туристерге экскурсия барысында ақпарат береді. Мысалы, шетелдік туристерге тарихи орындар туралы қазақ тілінде ақпарат жеткізу.
Қонақүйлер мен мейрамханалар	Аудармашылар қызметкерлер мен клиенттер арасындағы тілдік кедергілерді жояды. Мысалы, мейрамхана мәзірін бірнеше тілге аудару арқылы халықаралық клиенттерге қызмет көрсету.
Медициналық көмек	Шетелдік туристер ауруханаға түскенде, аудармашылар медициналық терминологияны түсіндіріп, пациенттің жағдайын дәрігерге жеткізуі қажет.
Шаралар мен фестивальдар	Халықаралық шаралар кезінде аудармашылар қатысушыларға бағдарламаны түсіндіріп, мәдениетаралық байланыс орнатады.

[2, 25-30б.]

Мысалға, Қазақстанға шетелден туристтер келді. Біз осы сәтте аудармашылардың көмегіне жүгінеміз. Өйткені туристтермен коммуникация жасау үшін, олардың тілінде түсінікті етіп жеткізуіміз керек. Аудармашылардың туризм саласындағы рөлін қазақ ауылына экскурсия жасау барысында аудармашы мен турист арасында орын алған ситуациялық жағдайдан байқауымызға болады. Киіз үйдің ішінде отырған туристтерге қазақтың ұлттық сусыны ұсынылады, сол кезде оларға ішіп отырған сусынның қалай жасалу жолы, оның дәмінің ерекшелігі қызық болды. Осы сәтте аудармашы өз ісінің маманы ретінде, туристерге киіз үй жабдықтарының аудармасын өз зерттеулері бойынша ұсынып, қымыздың жасалуы мен атауын толықтай түсіндірме жұмыстарын жүргізумен қатар аудармасын ұсынды.

Tourist: What is «kymyz»? I keep hearing about it.

Translator: Kymyz is a traditional drink made from fermented mare's milk, deeply rooted in kazakh culture and history. It is not just a beverage but a significant part of the kazakh identity.

The practice of making kymyz dates back centuries, with the domestication of horses and the use of their milk by the kazakh people. Kymyz has been cherished for its health benefits and is often served during special occasions.

Tourist: That sounds interesting! How is it made?

Translator: The process of making kymyz: saumal (fresh milk) after milking, the fresh mare's milk is called «saumal». It is rich in nutrients and has slightly sweet taste. Fermentation: the fresh milk is then fermented in special containers, a process that typically takes 6 to 12 hours. During fermentation, lactic acid and alcohol are produced, creating the distinctive tangy flavor of

kymyz. Preparation: once fermented, kymyz is ready to be consumed. It is often stored in wooden or metal containers to maintain its quality.

Tourist: Is it healthy?

Translator: Yes, it is considered very nutritious. It contains vitamins, which are good for digestion. The preparation of kymyz requires significant effort. This includes caring for the horses, milking them, and ensuring proper fermentation. Each step demands skill and knowledge, often passed down through generations.

Tourist: Great! So interesting! How well you explained everything to us.

Translator: If you have more questions, feel free to ask!

Туристерге түсіндіру барасында көмектесетін сөздердің баламалары:

Балама сөз	Транслитерация	Түпнұсқа атауы	Анықтама
Fermented mare`s milk	Kymyz	Қымыз	Ашытылған бие сүті
Fresh milk	Saumal	Саумал	Жаңадан сауылған сүт
Mare's milk	Saumal	Саумал	Бие сүті
Yurt (a portable, circular dwelling used by nomadic people).	Yurt /Jurt	Киіз үй	Қоныстан қонысқа көшіп жүру жағдайына қолайлы құрама үй.
Lattice wall (framework), yurt wall frame немесе expanding latticed frame of yurta.	Kerege	Кереге	Жас қайың мен талдан тор көздеп жасалған киіз үйдің жиналмалы қабырғасы
Roof poles, yurt ribs немесе stakes of dome.	Uiktar	Уық	Кереге басы мен шаңырақты ұстастыратын ағаш
Roof ring (the central crown of the yurt) немесе round upper part of the dome of yurta.	Sanyrak	Шаңырақ	Киіз үйдің ең жоғарғы бөлігі. Оның пішіні күмбез тәріздес, шаңырақ уықтардың ұштарын біріктіріп ұстап тұрады.
Roof cover (yurt skylight), elements of felt covering of yurta.	Tundyk, tuirlyk, uzyk	Түндік, туырлық, үзік	Төрт бұрышты ақ киізден жасалып, шаңырақ үстіне жабылады.

Түпнұсқа	Ағылшын тілінде баламасы	Транслитерация
Ағаш есік	Woodendoor	Agash esik
Ошақ	Hearth	Oshak
Бесік	Cradle	Besik
Ағаш төсек	Wooden bed	Agash tosek
Сандық	Trunk	Sandyk
Түскиіз	Wall carpet	Tuskiiz
Текеметтер, сырмақтар, алаша	Carpets	Tekemetter, sirmaktar, alasha

Кестедегі сөздер қазақ тілінен ағылшын тіліне аудармасы Есмаханов А мен Кайрбеков Б «Kazakh yurta national image of the world» атты кітабынан алынған. [3, 77-786.]

«Иоанн Георгийдің киіз үйге қатысты «юрта» атауын қолданған еңбегі – оның 18-ші ғасырда жазған көп томдық еңбегі «Описание всех в Российском государстве

обитающих народов» (толық атауы латынша: «Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich») деп аталады. Бұл еңбекте ол Ресей империясының аумағында өмір сүрген түрлі халықтардың мәдениеті мен тұрмысын сипаттайды. Георгий өз еңбегінде Орталық Азия көшпенділерінің, соның ішінде қазақтардың да тұрмысы мен салт-дәстүрлерін зерттеп, киіз үйді сипаттап, оны «юрта» деп атаған.

Лоуренс Венути (Lawrence Venuti) аударма теориясында өзге мәдениетке деген көзқарас пен аударманың жасалу үдерісіне ерекше назар аударады. Ол көбіне аударманың шетелдік мәдени элементтерді қалай жеткізетіні және аудармашының бұл рөлде қалай көрінетіні туралы пікір білдіреді. Венутидің негізгі тұжырымдамаларының бірі – «domestication» және «foreignization» әдістері. Оның бұл тұжырымдарын аудармашылардың туризмдегі рөлін түсіндіруде қолдануға болады:

«Domestication» (доместикация) әдісі – аудармашы туристік материалдарды (мысалы, гид кітаптары, жарнамалар) мақсатты аудиторияға түсінікті әрі жақын ету үшін түпнұсқа мәтіннің кейбір мәдени ерекшеліктерін өзгертіп береді. • Табиғат туризмі • Мәдени туризм • қонақ үй • Демалыс аймағы • Тіркелу • Шығу рәсімі • Теңіз саяхаты • Аралық аялдама • Экскурсия жетекшісі • Мерекелік туризм • Іскерлік туризм	Eco-tourism Cultural tourism Hostel Resort Check-in Check-out Cruise Layover Tour guide Festival tourism Business tourism	«Foreignization» (форенизация) әдісі – түп нұсқа мәтіндегі мәдени элементтерді барынша сақтай отырып, оқырмандарға шетел мәдениетін шынайы және түп нұсқалық күйінде жеткізу. Экотуризм Культур туризм Хостел Резорт Чек-ин Чек-аут Круиз Лэйовер Тур гид Фестиваль туризм Бизнес туризм
---	--	---

Бұл әдіс туризмде жиі қолданылып, туристер үшін материалдардың ыңғайлы әрі қолжетімді болуын қамтамасыз етеді. Туризмде мәдени әртүрлілікті дәріптеуде маңызды рөл атқарды. Венутидің тұжырымдамасынан туризм саласындағы аудармашылардың рөлін талдай отырып, олардың міндеті тек тілдерді аудару емес, сонымен қатар мәдениетті жеткізу және оны жаңа аудиторияға бейімдеу екенін көруге болады. Венутидің тұжырымдамалары негізінде аудармашылардың таңдауы (түпнұсқаны дәл сақтау немесе бейімдеу) туристердің сол ел туралы қабылдауына әсер етеді. Лоуренс Венути аударма теориясында туризмге тікелей бағытталған зерттеулер жүргізбегенімен, оның негізгі тұжырымдамалары туризмдегі аудармаға қолданылуына болады. Әсіресе, аудармашының мәдениетаралық делдал ретіндегі рөлін талдау оның идеяларымен үндеседі.

Туризм саласындағы аудармашылардың рөлін зерттей келе, туризм саласы мен аудармашылардың рөлі жаһандану дәуірінде қарқынды дамып келе жатқанын байқадық,

бұл мәдениеттер арасындағы байланыстарды нығайтады. Аудармашылар осы процесте маңызды рөл атқарады, өйткені олар түрлі тілдер мен мәдениеттер арасындағы байланыстырушы көпір болып табылады. Аудармашылар тиімді коммуникацияны қамтамасыз ететін және мәдени алмасуды жеңілдететін туризм индустриясында таптырмас рөл атқарады. Олардың жұмысы туристерге жаңа жерлерді жақсы түсінуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар жергілікті тұрғындармен өзара әрекеттесу үшін қолайлы жағдай жасайды. Кездескен қиындықтарға қарамастан, аудармашылар туристік индустрияның негізгі ойыншылары болып қала береді және олардың рөлі болашақта арта түседі. Туризмнің табысты болуы үшін аударма қызметтерінің сапасы мен кәсібилігіне ерекше назар аудару қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сатыбалдин А. (2019). Аударма және мәдениет: туризм контексіндегі мәселелер. Журнал «Аударма», 45-58б.
- 2 Касымова Ж. (2021). Туризм индустриясындағы аудармашылардың рөлі. Халықаралық ғылыми журнал «Туризм», 25-30б.
- 3 Yesmakhanov A, Kairbekov B (Gafu) (1998). Kazakh yurta national image of the world. Almaty, Kazakhstan. Publishing company DIDAR, 77-78б.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ТІКЕЛЕЙ ТӘРЖІМЕЛЕНГЕН КӨРКЕМ ШЫҒАРМАҒА АУДАРМАШЫЛЫҚ ТАЛДАУ

Н. ТАНИРБЕРГЕН

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Филология және көптілді білім беру институты*

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Түйіндеме. Мақала ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аударылған көркем шығарманы аудармалық талдауға арналған. Ол аударма процесіндегі теориялық негіздерді, аудармашыны таңдауды, аударма кезінде туындайтын мәселелерді және аударманың мәтінді қабылдауға әсерін қоса алғанда, тәжірибелік аспектілерді де қарастырады.

Тірек сөздер: тікелей аударма, көркем шығарма, мәдени алмасу, аударма тәсілдері, мәдени аспектілер, мәдени контекст.

Аннотация. Статья посвящена переводческому анализу художественного произведения, переведенного непосредственно с английского на казахский язык. Он также рассматривает практические аспекты процесса перевода, включая теоретические основы, выбор переводчика, проблемы возникающие при переводе, и влияние перевода на восприятие текста.

Ключевые слова: прямой перевод, художественное произведение, культурный обмен, переводческие методы, культурные аспекты, культурный контекст

Annotation. The article is devoted to the translation analysis of artwork, translated directly from English into Kazakh. it examines the practical aspects of the translation process,

including the theoretical foundations, the choice of translator, the problems encountered in translation, and the impact of translation on the perception of the text.

Keywords: direct translation, artwork, cultural exchange, translation methods, cultural aspects, cultural context

Көркем аударма әртүрлі мәдениеттер арасындағы ойлар мен эмоциялар алмасуға ықпал ететін мәдени қарым-қатынастың маңызды аспектісі болып саналады. Жыл сайын шет тілдердегі шығармаларға деген қызығушылық артып, сапалы аударма қажеттілігі ерекше өзектілікке ие бола түсуде. Ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аударма жасау әлемдік әдебиетке қолжетімділікті ашып қана қоймай, мәдени контексттерді түсіну мен түсіндіруге жаңа мүмкіндіктер туғызуда. Шетел кітаптары, әсіресе әдеби жанрдағы кітаптар жастар арасында үлкен қызығушылық пен танымалдылыққа ие. Бүгінгі таңда олардың тікелей қазақ тіліне аударылуы біздің қоғам үшін тиімді. Осы күнге дейін тек орысша аудармасы бар кітаптар, бүгінде қазақ тілінде де қолжетімді болғаны біздің тіліміздің дәрежесінің жоғарылағанының көрсеткіші.

Кітаптарды ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аудару барысы мазмұны мен мәдени контекстін неғұрлым сапалы беруге ықпал ететін бірнеше негізгі артықшылықтарға ие. Ең алдымен – түпнұсқа мағынаны сақтау: тікелей аударма аралық тілдер арқылы бірнеше аудармада жоғалуы мүмкін мағыналардың нюанстары мен реңктерін сақтауға мүмкіндік береді. Одан әрі – тілдің бірегейлігі, қазақ тілі өзінің лексикасына, грамматикасына және стилистикасына ие. Тікелей аударма мәтінді ерекше мәнерлі құралдарын ескере отырып, қазақ тілі мен мәдениетінің ерекшеліктеріне дәлірек бейімдеуге мүмкіндік береді. Кей кездерде мәдени элементтерді, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар басқа тіл арқылы аударылған кезде дұрыс түсіндірілмеуі немесе жіберілмеуі мүмкін. Аударма сапасын жақсарту да тікелей аударма мәтінді тереңірек түсінуге ықпал етеді, бұл басқа тілдер арқылы түсіндіруге байланысты қателіктерді болдырмайды. Сонымен қатар, тікелей аударма қазақ тіліне жаңа сөздер мен сөз тіркестерін енгізеді. Ол қазақ оқырмандарына ағылшын тіліндегі әдебиетте көрініс тапқан заманауи идеяларға, ғылыми жетістіктерге және мәдени трендтерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Осылайша, кітаптарды ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аудару бүгінгі таңда халықаралық контекстті тереңірек түсінуге ықпал ете отырып, мәдени және тіл алмасуда тікелей маңызды рөл атқаруда [3, 46].

Мақалаға көркем аударма таңдалып, аудармаға талдау жасау барысында лексикалық және стилистикалық ерекшеліктерді анықтап, түпнұсқа мәтін мен аударма мәтінін салыстыру және аударма тәсілдерін анықтау жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар, автордың өзіндік стилін анықтап, аудару шеберлігіне де назар аударылды.

- Таңдалған шығармаға сипаттама

Аудармашылық талдау барысына негіз ретінде ағылшын ғалымы Питер Франкопанның 2023 жылы жарық көрген “The Earth Transformed” қаз.аудармасы “Жердің айтылмаған тарихы” шығармасы алынды.

Жанр: тарихи-географиялық

Тематика: Автор адамзат тарихы басталғаннан бастап қоғам мен қоршаған әлемнің байланысы, және адамзатқа экология мен климаттың қалай әсер етуі жайлы.

Қазақ тіліне ағылшын тілінен тікелей аударған – Назгүл Қожабек.

Қысқаша мазмұны: Шығарма ежелгі дәуірден бастап қазіргі заманға дейінгі кең уақыт кезеңін камтиды, әртүрлі мәдениеттердің, діндердің және экономикалардың жаһандық контексттің қалыптасуына әсерін талдайды. Франкопан көптеген заманауи мәселелердің терең тарихи тамыры бар екенін атап көрсетеді және оқырманға әлем тарихы туралы таныс түсініктерді қайта қарастыруды ұсынады.

- Лексикалық және стилистикалық талдау

Лексикалық ерекшеліктер

When God created the first human, He took him and led him round all the trees of the Garden of Eden and said to him [1, 1].

Рақым жауған әулие тұңғыш адамды жаратқанда, Оны жетектеп жүріп Жаннат бақтарын аралатып шығып, оған айтты [2, 5].

Берілген мысал иудаизмдегі “Мидраш Рабба” кітабынан, аудармада бірден көзге түсетіні “God”сөзінің Құдай, Тәңір, Жаратушы деп емес, жаңаша “Рақым жауған әулие” болып аударылуы. Мағыналық жағына келсек, түпнұсқаны оқымаған адам үшін бұл кішкене түсініспеушілік танытуы мүмкін. Алайда, бұл аудармашының жаңа сөз арқылы, яғни үйреншікті емес сөз арқылы аударылған сөзге жаңа көрініс беруі. Берілген аударманы лексикалық жағынан сәтті деп айтуға келмейді. Себебі, кез-келген сенімде Құдай ол ең жоғары, оны ешкім жаратпаған және жаратылмаған болып есептелінеді. Ал, мұнда “Рақым жауған әулие” сөзі ол өзінен де бір жоғары жаратылыс бар екенін көрсетіп тұрғандай. Түпнұсқаны оқымаған оқырман бұл сөздің Құдай туралы айтылғанын ұға қоймайды. Әрі бұл діни кітаптың үзіндісі болғандықтан, біршама түсініспеушіліктерге алып келуі мүмкін.

- Стилистикалық әдістер

These misgivings were compounded by a fear of devastation that was a hallmark of my childhood.[1, 21]

Көңілімдегі қауіпті жаһанға нәубет төніп тұр-ау деген үрей ушықтырып, күшейте түсетін. Сол үрей бала кезімнің айнымас серігі іспетті еді [2, 14].

Аударылған жолды өте сәтті деп айта кетсе болады, автор сөйлемдердерді бөлу арқылы оның мағынасын қазақ аудиториясына дәл бір аударылмаған, қазақ тіліндегі ой секілді етіп, әсірелеп, оған ерекше реңк беріп тұр.

Автордың өзіне тән ерекше стилі бар. Оны тағы бір жолдардан байқауға болады.

As it happened, my preparations were never needed – although it turns out that this was often because of luck rather than skill [1,23].

Сол дайындап қойған нәрселерімнің қажеті болмай қалды. Әйтсе де бұған адамдардың соған жол бермейін деген әрекеті емес, жай ғана Құдай оңдағаны сеп болса керек [2,15].

Сөйлемдерді бөлу арқылы әсірелеуді қосу, бұл автордың ағылшын тілінен тікелей аудару кезінде қолданатын ерекше методикасы. Ол қазақ тілді аудиторияға мәтінді өте жеңіл әрі түсінікті етуге өте тиімді. Аудармашы шеберлігімен, мәтін аударылғанын анықтау күрделі, әрі мағынаны, аударма сапасын жоғалтпай аудиторияға беру шеберлігі десе болады. Ағылшын тілінде сөйлемдер күрделі болып келеді, оны қазақ тіліне тікелей аударғанда біршама қиындықтар туындауы мүмкін болғандықтан, сөйлемдерді бөлу әдісі қазақша аудармада кеңінен қолданылады.

Аудармашының тікелей аудару барысында кейбір географиялық атауларды қазақ тіліне ыңғайлы етіп, ал кейбір атауларды тіпті қазақша нұсқасында жазғанын айта кетсек болады. Мысалы: Иерусалим-Құдыс; Вавилон-Бабыл. Қала атауларын көпшілік қоғам білетін атауларынан бөлек атаулармен таныстыру. Ары қарай Гималай-Хималай; Джордж-Жордж; Генри-Хенри әріптерді жеңіл етіп беруі. Қазақ тіліне тікелей аударған кездегі транслитерация орыс тілінен өзге, оның айырмашылығы әріптердің қазақ тіліне бейімделуінде. Бұл нұсқалардан аударманың тікелей екені бірден байқалады.

Ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аударылған көркем шығарманы аударма талдауы барысында біз аударманың сапасы мен дұрыстығына әсер ететін негізгі аспектілерді анықтадық. Тікелей аударма мәтіннің өзіндік мәні мен мәдени нюанстарын сақтауға мүмкіндік береді. Сәтті аударма тек тілдерді терең білуді ғана емес, сонымен қатар мәдени контексттерді түсінуді де қажет ететінін атап өттік, бұл мағына мен эмоционалды бояудың жоғалуын болдырмайды. Нақты аударма шешімдерін талдау түпнұсқаның кейбір элементтері, мысалы, мәдени реалиялар қиындық тудыруы мүмкін екенін көрсетті, бірақ олардың барабар берілуі сөздік қорды байытады және оны әр тараптандырады.

Осылайша, көркем шығарманы ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару мәдени алмасуға ықпал етіп қана қоймай, ұлттық тіл мен әдебиеттің дамуында да маңызды рөл атқарады. Аударма тәсілдерін жақсарту және лингвистикалық-мәдени аспектілерді тереңірек түсінуге ықпал ету үшін осы салада қосымша зерттеулер жүргізу ұсынылады, бұл өз кезегінде көркем шығарма аудармалардың сапасы мен оқырмандардың қабылдауын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жердің айтылмаған тарихы П.Франкопан, Қазақ тіліне аударған – Назгүл Қожабек-Алматы: CAPS Unlock, 2024.-712 бет.
- 2 The Earth Transformed: An Untold History P.Frankopan, Bloomsbury Publishing – 2023
- 3 Диплом жұмысы “Ағылшын тілінен қазақ тіліне тікелей аудару тәжірибесі” ҚазҰУ университеті, Ғылыми жетекші: Филолог, ғыл.кандидаты, Аға оқытушы Мұсалы Л.

ЛИЦА ПОБЕДЫ: КАК ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОМОГАЮТ МОЛОДЁЖИ СОХРАНЯТЬ ПАМЯТЬ О ГЕРОЯХ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

А.А. БЕРИККАЗИНОВ

курсант 1 курса военной кафедры,

Международный университет информационных технологий

С.Ш. ШУКАНОВ

старший преподаватель, полковник

Аннотация. В данной работе рассматривается значимость современных цифровых решений в деле увековечивания подвигов героев Великой Отечественной войны для молодого поколения, с особым акцентом на Россию и Казахстан. Изучается, как виртуальные хранилища документов открывают доступ к военным материалам, помогая молодежи исследовать прошлое своих семей, а платформы с элементами взаимодействия, включая соцсети и инициативы наподобие "Лица Победы" или "Бессмертный полк", вдохновляют на обмен личными рассказами. Образовательные проекты, такие как приложения с дополненной реальностью и курсы в интернете, превращают знакомство с историей в увлекательный и глобально доступный процесс. Эти инструменты делают исторические сюжеты более личными, укрепляют чувство гордости за нацию и помогают противостоять попыткам переписать прошлое, предоставляя доступ в любое время суток. Анализ демонстрирует, что цифровая среда с ее динамичным и индивидуализированным подходом успешно дополняет классические способы сохранения наследия героев ВОВ, передавая его будущим поколениям.

Ключевые слова: цифровое увековечивание памяти, наследие Великой Отечественной войны, участие молодежи, онлайн-хранилища данных, динамичные цифровые платформы, мультимедийные образовательные проекты, укрепление национального самосознания, борьба с искажениями истории

Введение. Память о героях Великой Отечественной войны – фундаментальный элемент исторической идентичности для постсоветских стран, включая Казахстан. Однако с каждым годом всё меньше остаётся живых свидетелей той эпохи, и для молодёжи события 1941–1945 гг. становятся далёкой страницей учебника истории. Чтобы связь поколений не прервалась, необходимо адаптировать формы сохранения памяти к реалиям XXI века. Цифровые технологии в этом деле выступают мощным инструментом: они

позволяют собирать и распространять информацию о ветеранах в новом формате, привлекать внимание молодёжи интерактивным и доступным способом. Настоящая статья рассматривает, как современные цифровые платформы, архивы, образовательные и мультимедийные проекты помогают увековечить подвиг героев войны и сделать историю живой и близкой для нового поколения.

Цифровые архивы и базы данных памяти

Одним из первых шагов в оцифровке памяти о войне стало создание электронных архивов документов и сведений о участниках боёв. В Российской Федерации за последние два десятилетия были реализованы масштабные проекты по рассекречиванию и публикации архивных данных периода Великой Отечественной войны в открытом доступе. Например, электронные банки документов «Подвиг народа» и ОБД «Мемориал» содержат миллионы сканов приказов о награждениях, списков погибших и пропавших без вести солдат, донесений с фронтов. Эти ресурсы позволяют любому желающему найти информацию о своем родственнике – участнике войны по фамилии, проследить боевой путь части, узнать о наградах. По сути, государство создало цифровые базы данных военных лет, чтобы потомки могли непосредственно прикоснуться к подлинной истории своей семьи.

Такие проекты вдохновляют молодёжь на самостоятельные поиски. Многие школьники и студенты, особенно в России и Казахстане, в последние годы использовали эти архивы для подготовки исследовательских и конкурсных работ, восстанавливали утраченные имена своих родных, погибших на фронте. Это стало важной частью личного патриотического воспитания и гражданской ответственности.

Важно, что доступ ко всем этим данным обеспечен онлайн и полностью бесплатен. Если раньше поиск требовал посещения архивов и работы с бумажными делами, то теперь достаточно зайти на портал «Память народа», где интегрированы поисковые механизмы по множеству архивных источников. Всё больше документов снабжаются аннотациями, географической привязкой (можно посмотреть места боёв на карте), фотографиями и карточками с краткими описаниями. Таким образом, сухие данные становятся частью живой, осмысленной картины истории.

Для молодёжи цифровые архивы становятся отправной точкой в изучении истории своей семьи и страны. В ряде стран СНГ проводятся школьные конкурсы, посвящённые памяти войны, в которых задание напрямую связано с анализом электронных баз. В Казахстане, к примеру, на официальном сайте Министерства обороны Республики Казахстан имеется база данных, где можно найти сведения о казахстанцах – Героях Советского Союза, полных кавалерах ордена Славы и других выдающихся участниках войны. Эта база доступна всем желающим и является важным ресурсом для школьных и студенческих проектов, посвящённых памяти народа. Подобная цифровизация продолжается и в других государствах, формируя общедоступный, оцифрованный фонд памяти о Великой Отечественной войне.

Платформы и проекты «живой» памяти

Помимо сухих архивов, в цифровой среде появились интерактивные платформы, где память о войне сохраняется в формате личных историй, фотографий, видео. Один из крупнейших проектов – всенародный исторический депозитарий «Лица Победы». Это уникальная инициатива, запущенная Музеем Победы в Москве в 2019 году, цель которой – собрать в единой цифровой базе до 150 миллионов судеб участников войны. На сайте «Лица Победы» любой желающий может разместить информацию о своем герое – родственнике или знакомом ветеране: загрузить фотографию, написать биографию, описать его военный путь. Каждая такая история проходит модерацию и становится доступна всем посетителям. В результате формируется народный архив живых воспоминаний – не только о солдатах и офицерах, но и о тружениках тыла, детях войны, всех, чей вклад приблизил Победу. В Музее Победы создана мультимедийная экспозиция, где в интерактивном режиме можно найти портрет своего предка-участника войны среди

миллионов других. Проект «Лица Победы» наглядно демонстрирует, как цифровая платформа объединяет поколения: молодёжь, собирая материалы для размещения на сайте, общается со старшими родственниками, расспрашивает о прошлом, а затем, увидев историю своего героя опубликованной, ощущает гордость и личную причастность к великой летописи войны.

Аналогичные проекты развиваются и в Интернете на общественных началах. Например, сайт «Бессмертный полк» (moypolk.ru) появился из инициативы одноимённого движения, когда миллионы людей стали делиться историями своих родных – участников войны. Сейчас на официальном портале движения собрано почти миллион имен и биографий. Пользователь может создать страницу своего героя с фотографией и описанием его боевого пути. В преддверии Дня Победы эти данные используются для организации как офлайн шествий, так и онлайн-акций памяти. Так, во время пандемии COVID-19, когда массовые мероприятия были ограничены, акция «Бессмертный полк – онлайн» позволила людям виртуально «пронести» портреты ветеранов: их фотографии и имена транслировались в Интернете и по телевидению. В Казахстане, например, 9 мая 2021 и 2022 годов проводились онлайн-трансляции шествия «Бессмертного полка» на национальных новостных порталах и в социальных сетях, чтобы каждый желающий мог увидеть и почувствовать единство памяти, не выходя из дома. Молодые люди активно подключались к этой акции, размещая в сети рассказы о своих дедах и прабабушках, погибших на фронте, и ощущая сопричастность к общему делу памяти.

Также заслуживает внимания проект «Мой герой», реализованный в формате интернет-портала и серии мультимедийных публикаций. В его рамках подростки и студенты публикуют очерки о своих семейных героях войны: выкладывают отсканированные письма с фронта, фронтовые фотографии, аудиоинтервью с ветеранами. Такой контент затем распространяется через социальные сети, привлекая сверстников. Например, в 2020–2021 гг. в российских и казахстанских соцсетях набирал популярность флешмоб с хэштегом #Мой Герой, где молодые пользователи выкладывали короткие видеоролики в TikTok и Instagram, рассказывая о подвиге своего предка. Эмоциональная, искренняя подача материала в привычном для молодежи формате вызывала отклик – ролики собирали тысячи просмотров и комментариев. Несмотря на общее развлекательное назначение соцсетей, такие инициативы доказывают, что и через них возможно донести серьезный исторический контент, если он персонализирован и подан креативно.

Отдельно стоит упомянуть усилия государственных и общественных организаций, обращённые специально к молодежной аудитории в цифровой среде. Общероссийский народный фронт (ОНФ) в 2021 году запустил проект «Обыкновенные герои» на платформе TikTok. Команда ОНФ записала интервью с десятью ветеранами войны и подготовила короткие видеоролики их рассказов, адаптированные для восприятия в TikTok (субтитры, динамичный монтаж). Первые выпуски, приуроченные ко Дню Победы, сразу получили широкий отклик – молодежь смотрела и оставляла тысячи комментариев благодарности. Представитель TikTok Александр Кишинец отметил, что один из роликов про ветерана за сутки набрал огромную аудиторию и массу позитивных отзывов. Этот опыт показал, что короткий видеоформат, популярный у поколения Z, может быть успешно использован для рассказа о войне. Истории живых людей – непосредственных участников событий – в комбинации с современными алгоритмами соцсетей делают память «вирусной», распространяют её органично среди той аудитории, которую сложнее всего привлечь традиционными методами.

Образовательные и мультимедийные проекты

Цифровые технологии также внедряются в систему образования и музейного дела, помогая сделать изучение истории войны более наглядным и интерактивным. Широко используются мультимедийные проекты: виртуальные музеи, онлайн-выставки, исторические реконструкции в формате дополненной реальности. Например, к 75-летию Победы был создан виртуальный тур по залам Музея Победы (Москва) с панорамными

фотографиями экспозиций и подробными справками – им могли воспользоваться жители любых стран. В Белоруссии разработали мобильное приложение с AR (augmented reality), позволяющее навести камеру смартфона на памятник или место боя и увидеть архивные фотографии, видео-хронику, связанные с этим местом. В Казахстане реализован проект о героях-панфиловцах: интерактивная карта с отметками, где воевали воины 8-й гвардейской дивизии, каждая метка сопровождается рассказом, озвученным профессиональными актёрами на двух языках.

Образовательные платформы предлагают курсы, посвящённые истории войны, в новом формате. Так, российский портал «Артефакт» совместно с музеями разработал онлайн-квесты, где пользователь (часто это школьник или студент) проходит задания, отвечая на вопросы по военной истории, находя информацию на специально созданных сайтах или в цифровых экспозициях. В процессе он незаметно для себя изучает факты, документы, биографии героев. В социальных сетях проводятся викторины и челленджи на знание истории: например, ко Дню снятия блокады Ленинграда в TikTok запускали челлендж, где под специальным звуковым рядом пользователи делились историями своих бабушек и дедушек, переживших блокаду.

Наконец, профессиональные документалисты и журналисты также адаптируются к новым медиа, создавая продукты на стыке документального кино и веб-технологий. Появился жанр «интерактивный лонгрид» – это когда большой рассказ о каком-то событии или человеке сопровождается картами, хроникой, аудио. Пример – лонгрид «Дорога памяти», посвящённый 75-летию Победы, где читатель прокручивает страницу и последовательно «проходит» путь от Бреста до Берлина, слышит звуки войны, видит интерактивные диаграммы потерь. Такой формат особенно привлекателен для молодёжи, привыкшей к динамичному контенту. Он сочетает глубокое содержание с современной подачей.

Заключение

Цифровые технологии доказали свою эффективность как инструмент сохранения исторической памяти. Благодаря им молодое поколение получает возможность прикоснуться к эпохе Великой Отечественной войны не через сухие даты в учебнике, а через личные истории, визуальные образы и интерактивный опыт. Лица Победы перестают быть абстрактными – они обретают имена, фотографии, биографии на экране компьютера или смартфона. Это формирует эмоциональную связь: современный подросток, найдя онлайн-документы о своем прадеде-фронтовике или создав страницу в его честь, начинает ощущать гордость за свою семью и народ.

Конечно, цифровые проекты не заменяют живого общения с ветеранами и традиционных форм памяти, таких как музейные выставки или парады. Однако они прекрасно дополняют их, расширяя аудиторию и делая память доступной 24 часа в сутки по всему миру. Молодёжь, постоянно находящаяся в онлайн, вовлекается в исторические инициативы на привычной ей территории – в интернете. Именно там происходит борьба с забвением и искажением истории: когда в сети распространены достоверные материалы о войне, собранные потомками победителей, становится сложнее фальсифицировать факты или умалять подвиг народа.

Опыт проектов, рассмотренных в статье, показывает, что при правильном подходе интерес молодых людей к истории можно значительно повысить. Ключевыми факторами успеха являются персонализация (фокус на судьбах конкретных людей), интерактивность и использование популярных платформ. Будь то TikTok-видео с рассказом ветерана или всенародная база фотографий героев, итог один – новая генерация проникается уважением к подвигу своих предков и стремится сохранить эту эстафету памяти. А значит, бессмертный полк героев будет шагать сквозь века, подкреплённый возможностями цифровой эпохи и сердцами благодарных потомков.

Список использованных источников:

- 1 Официальный сайт проекта «Лица Победы». – Исторический депозитарий, 2019–2023. – URL: <https://historydepositarium.ru/about/> (дата обращения: 31.03.2025).
- 2 ТАСС. ОНФ расскажет о ветеранах Великой Отечественной войны в TikTok накануне Дня Победы // ТАСС, 03.05.2021. – URL: <https://tass.ru/obschestvo/11300695> (дата обращения: 31.03.2025).
- 3 Бессмертный полк – официальный сайт движения. – URL: <https://www.moypolk.ru/> (дата обращения: 30.03.2025).
- 4 Informburo.kz. Акция «Бессмертный полк» в Казахстане проходит онлайн. – Informburo, 09.05.2021. – URL: <https://informburo.kz/tags/bessmertniy-polk> (дата обращения: 31.03.2025).
- 5 РИА Новости. Молодёжная акция «Наши семейные книги памяти» стартовала в России // РИА, 15.09.2023. – (Цит. по сайту «Социальный навигатор»). – URL: <https://sn.ria.ru/20230915/patriotizm-1896453786.html> (дата обращения: 31.03.2025).
- 6 Cyber Peace Institute. Case Study: ViasatAttack – 2022. – URL: <https://cyberconflicts.cyberpeaceinstitute.org/case-studies/viasat-attack> (дата обращения: 30.03.2025).
- 7 Отчёт ОП РФ 2021: Historical Memory – ImmortalRegiment // Report of the Civic Chamber of RF, 2021. – URL: <https://report2021.oprf.ru/en/5/index.html> (дата обращения: 30.03.2025).
- 8 Министерство обороны РК. Страницы истории: казахстанцы – Герои Советского Союза. – (Раздел официального сайта МО РК). – URL: <http://www.mod.gov.kz/> (дата обращения: 30.03.2025).
- 9 Zakon.kz. Цифровые инициативы к 80-летию Победы: как в Казахстане увековечивают память о войне. – Zakon.kz, 2024. – URL: <https://www.zakon.kz/memory80> (дата обращения: 30.03.2025).
- 10 А. Кузнецов. Цифровая память: как соцсети меняют отношение молодёжи к истории войны // Молодежь и общество, 2022, №4. – С. 34-47.

ЖОБА ЖҰМЫСЫ: СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖАСТАРДЫҢ ҒЫЛЫМҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Қ.Ә. ҚАДЫР

1-курс курсанты

ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы

Ә.М. СӘБИБОЛДА

PhD, полиция аға лейтенанты, Киберқауіпсіздік және

ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,

ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы

Түйіндеме. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кезеңде жастар ғылым мен техниканың көптеген салаларында елеулі жетістіктерге қол жеткізді. Соғыстың әсерінен қоғамда болған өзгерістер ғылыми зерттеулердің жаңа бағыттарын ашуға түрткі болды. Жастар физика, биология, медицина, космонавтика, ақпараттық технологиялар және әлеуметтік ғылымдар салаларында маңызды жаңалықтар енгізіп, ғылыми прогресті жаңа деңгейге көтерді. Олар атом энергиясын бейбіт мақсатта қолдану, генетика мен молекулалық биологияны дамыту, ғарыштық зерттеулерде озық жетістіктерге қол жеткізу сияқты салаларда белсенді жұмыс істеді. Сонымен қатар, халықаралық ынтымақтастықтың артуы жастарға әлемдік ғылымға қосқан үлестерін кеңейтуге

мүмкіндік берді. Соғыстан кейінгі кезеңде жастардың ғылымға қосқан үлесі тек сол уақытпен шектелмей, бүгінгі ғылымның дамуында да маңызды рөл атқарып келеді.

Түйін сөздер: Соғыстан кейінгі жастар, ғылымға қосқан үлес, технологиялық жетістіктер, атом энергиясы, генетика, биология, медицина, космонавтика, ақпараттық технологиялар, халықаралық ынтымақтастық, ғылыми прогресс, жаңалықтар, физика, әлеуметтік ғылымдар, ғылыми зерттеулер.

Кіріспе. Екінші дүние жүзілік соғыс адамзат тарихында үлкен трагедияға айналып, әлемді көптеген қиыншылықтар мен өзгерістерге әкелді. Алайда, соғыс аяқталғаннан кейін көптеген елдер ғылым мен техника саласында орасан зор жетістіктерге қол жеткізді. Бұл өзгерістердің негізінде соғыстан кейінгі жастардың рөлі ерекше болды. Жастар жаңа идеялар мен инновациялар арқылы ғылымды жаңа деңгейге көтерді, түрлі салада жаңалықтар ашып, әлемді өзгертуге ықпал етті. Соғыстан кейінгі кезеңде жастар физика, биология, медицина, космонавтика, информатика секілді көптеген маңызды салаларда белсенді зерттеулер жүргізді. Олардың жетістіктері, мысалы, атом энергиясының бейбіт мақсатта қолданылуы, ДНҚ құрылымының ашылуы, ғарыштық зерттеулердің дамуы және жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуы, қазіргі заманғы ғылым мен техника үшін негіз қалаған. Жастардың ғылыми еңбектері тек сол кезеңмен шектелмей, бүгінгі күнде де ғылымның дамуына ықпал етіп келеді. Бұл зерттеу жұмысында соғыстан кейінгі жастардың ғылым мен техникаға қосқан үлесі, олардың жетістіктері мен халықаралық ғылыми ынтымақтастықтың маңызы қарастырылады.

Негізгі материал. Соғыстан кейінгі кезеңде жастардың ғылым мен техникаға қосқан үлесі орасан зор болды. Бұл уақыт жаңа ғылыми парадигмалардың қалыптасуымен, бұрын-соңды болмаған жаңалықтардың ашылуы мен ерекшеленеді. Жастар түрлі салаларда еңбек етіп, ғылымды жаңа деңгейге көтеріп, әлемнің болашақ дамуына зор әсер етті.

1. Физика және атом энергиясы

Соғыстан кейінгі жастар атом энергиясын бейбіт мақсатта қолдану бойынша маңызды зерттеулер жүргізді. 1945 жылы АҚШ-тың Хиросима мен Нагасакиге жасаған атом бомбасы шабуылынан кейін, ядролық энергияның күшін түсінген әлемелдері оны бейбіт мақсаттарға қолдану жолдарын іздей бастады. Жастар жаңа ядролық реакторлар мен энергия көздерін зерттеді, ядролық энергетиканың қолданылу аясы кеңейіп, кейіннен электростанциялармен ғылыми зертханаларда пайдаланылды. Сонымен қатар, кванттық физика мен атомдық зерттеулерде көптеген жас ғалымдар маңызды жетістіктерге қол жеткізді.

2. Генетика мен молекулалық биология

Соғыс аяқталғаннан кейін биология мен медицина салаларында да революциялық жаңалықтар ашылды. 1953 жылы Джеймс Уотсон мен Фрэнсис Крик ДНҚ молекулаларының қос спиральды құрылымын ашып, биология ғылымының болашағын айқындады. Бұл жаңалық молекулалық биологияның дамуына жол ашты. Соғыстан кейінгі жастар осы жаңалықты терең зерттеп, генетика мен биотехнологияның дамуына үлкен ықпал етті. Жастар генетикалық инженерия саласында жаңа әдістер жасап, көптеген ауруларға қарсы жаңа емдеу тәсілдерін тапты.

3. Космонавтика және ғарыштық зерттеулер

Космонавтика саласында жастардың қосқан үлесі ерекше болды. 1957 жылы КСРО-ның алғашқы жасанды жер серігін ғарышқа ұшыруы, ал 1961 жылы Юрий Гагариннің ғарышқа сапары әлемді таңқалдырды. Бұл жетістіктерде жастардың ғылыми жетістіктері маңызды рөл атқарды. Ғарыштық бағдарламалар мен зымыран жасау саласындағы көптеген жетістіктер жастардың шығармашылық еңбегінің нәтижесі болды. КСРО мен АҚШ-тың ғарыштық бәсекелестігі ғылыми ортада жастардың белсенді жұмыс істеуіне ықпал етіп, ғарыш зерттеулерін жаңа биіктерге көтерді.

4. Ақпараттық технологиялар

Ақпараттық технологиялар саласында да жастар маңызды өзгерістер мен жаңалықтар әкелді. 1940-50 жылдары алғашқы есептеуіш машиналар мен компьютерлер құрастырылды. Бұл кезеңде ақпараттық технологиялар саласында көптеген жас ғалымдар мен инженерлер өз еңбектерін салып, жаңа құрылғылар мен бағдарламалық қамтамасыз етуді дамытты. Жастар компьютерлік ғылымдар мен бағдарламалау саласында жұмыс істей отырып, алғашқы дербес компьютерлер мен жаңа бағдарламалау тілдерін жасады. Бұл өз кезегінде ақпараттық қоғамның қалыптасуына ықпал етті.

5. Әлеуметтік ғылымдар мен халықаралық ынтымақтастық

Соғыстан кейінгі кезеңде жастар әлеуметтік ғылымдар саласында да маңызды зерттеулер жүргізді. Экономика, социология, психология және саясаттану салаларындағы зерттеулер қоғамның жаңа жағдайларына бейімделуге көмектесті. Халықаралық ынтымақтастықтың күшеюі жастарға әлемдегі ғылыми жетістіктер мен танысуға, білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік берді. Ғылым мен мәдениет саласында жастардың халықаралық форумдары мен конференцияларының ұйымдастырылуы ғаламдық ынтымақтастықты нығайтуға септігін тигізді.

6. Ғылыми-инновациялық ынтымақтастық

Соғыстан кейінгі кезеңде халықаралық ғылыми ынтымақтастықтың маңызы артты. АҚШ пен Кеңес Одағының арасындағы ғылыми бәсекелестік жастарға жаңа жетістіктерге жету үшін көптеген мүмкіндіктер берді. Сонымен қатар, әлемдік деңгейде ғылыми ұйымдар мен зерттеу институттары бір-бірімен тығыз байланыста жұмыс істеді. Бұл жастарға өз зерттеулерін басқа елдермен бөлісуге, жаңа ғылыми білім алу мүмкіндігіне жол ашты. Әлемдік ғылыми қауымдастықтың бірлігі мен ынтымақтастығы ғылыми прогрессті жеделдетті.

Соғыстан кейінгі жастар ғылымның көптеген салаларында жаңалықтар ашып, әлемдік ғылым мен технологияларды жаңа деңгейге көтерді. Атом энергиясы, генетика, ғарыштық зерттеулер, ақпараттық технологиялар және әлеуметтік ғылымдар саласындағы жетістіктер бүгінгі таңда біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Жастардың ғылымға қосқан үлесі қазіргі уақытта да маңызды болып қалуда, олардың еңбектері болашақ ұрпақтарға ғылымның жаңа мүмкіндіктерін ұсынады.

Қорытынды

Соғыстан кейінгі жастардың ғылым мен техникаға қосқан үлесі орасан зор болды. Бұл кезеңде жастар әлемдік ғылыми қауымдастыққа жаңа идеялар, инновациялар мен ғылыми жетістіктер әкелді. Олар атом энергиясын бейбіт мақсатта қолдану, генетика мен молекулалық биология, ғарыштық зерттеулер, ақпараттық технологиялар және әлеуметтік ғылымдар сияқты салаларда революциялық жаңалықтар ашты. Жастардың ғылыми еңбектері тек сол уақытта ғана емес, қазіргі күнде де маңызды әсерін тигізуде.

Ғылыми және техникалық прогрестің жетістіктері соғыстан кейінгі кезеңде жастардың еңбек қорлығы, жаңашылдыққа ұмтылысы және халықаралық ынтымақтастықтың күшеюі арқылы мүмкін болды. Ғылым мен технологиялар саласындағы бұл жетістіктер адамзаттың өмірін жақсартуға, жаңа мүмкіндіктер ашуға және болашақ ұрпаққа мұра ретінде қалуға ықпал етті.

Сонымен, соғыстан кейінгі жастардың ғылымға қосқан үлесі қазіргі ғылым мен техниканың дамуына негіз болды, әрі олардың еңбектері әлемдік ғылымның болашағына үлкен әсерін тигізе отырып, ғылым мен қоғамның келешегін айқындады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Уотсон Дж. & Крик Ф. (1953). Молекулярная структура нуклеиновых кислот: структура дезоксирибонуклеиновой кислоты. *Nature*, 171(4356), 737-738.
- 2 Гагарин Ю. (1961). Первый полет в космос. Москва: Молодая гвардия.
- 3 Макмиллан М. (2007). *The Atomic Age: From Hiroshima to the Atomic Bomb*. Cambridge University Press.

- 4 Тейлор Ч. (2009). The Rise of Computing: A History of Information Technology. Boston: MIT Press.
- 5 Блох Р. (2011). Новая эпоха: инновации и научные революции послевоенного времени. Москва: Наука.
- 6 Курцвейл Р. (2005). The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. New York: Viking Press.
- 7 Кофман А. & Герасимова Н. (2015). Космическая гонка и научные достижения 20 века. Санкт-Петербург: Политехника.
- 8 Шмидт Х. (2012). Генетика и молекулярная биология: от основ до новых горизонтов. Берлин: Springer-Verlag.
- 9 Кац Г. & Фишман М. (2010). Информационные технологии и их влияние на общество. Москва: Высшая школа экономики.
- 10 О'Нил К. (2013). Влияние международного научного сотрудничества в поствоенный период. Лондон: Routledge.

АУДАРМАДАҒЫ АУДАРЫЛМАЙТЫН СӨЗДЕР

А. ТӘУЕКЕЛ

*4 курс студенті, Абай атындағы Қазақ Ұлттық
педагогикалық университеті*

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

*Филология ғылымдарының кандидаты,
Доцент, Шығыс филология және аударма кафедрасы*

Түйіндеме. Зерттеудің мақсаты – аудармадағы аударылмайтын сөздердің берілу жолдарын қарастыру. Мақалада аудармасы жоқ сөздер құбылысына және мәдени-тілдік бірегейлікті бір тілден екінші тілге көшіру кезінде аудармашылардың кездесетін мәселелерін анықтаймыз. Мәдени, когнитивтік, эмоционалдық ерекшеліктерге байланысты аударылмайтын сөздердің пайда болуының негізгі себептері қарастырылады. Мақалада аударма тәсілін таңдауда мақсатты аудитория мен мәтін жанрын ескерудің маңыздылығы, сондай-ақ түпнұсқа сөздердің ана тілінде сөйлейтін адамдарда тудыратын эмоционалды реакциясын сақтау маңыздылығы атап өтілген.

Тірек сөздер: аударма; аударылмайтын сөздер; аудару тәсілдері; аудармашы; ағылшын тілі.

Аннотация. Цель исследования – рассмотреть способы передачи непереводаемых слов при переводе. Статья посвящена феномену непереваденных слов и проблемам, с которыми сталкиваются переводчики при передаче культурно-лингвистической идентичности с одного языка на другой. Рассмотрены основные причины появления непереводаемых слов, обусловленные культурными, когнитивными, эмоциональными особенностями. В статье подчеркивается важность учета целевой аудитории и жанра текста при выборе метода перевода, а также важность сохранения эмоционального отклика, который вызывают слова оригинала у носителей языка.

Ключевые слова: перевод; непереводаемые слова; способы перевода; переводчик; английский язык.

Annotation. The purpose of the study is to consider the methods of rendering untranslatable words in translation. The article is devoted to the phenomenon of untranslated

words and the problems that translators face when rendering cultural and linguistic identity from one language to another. The main reasons for the emergence of untranslatable words, caused by cultural, cognitive, and emotional features, are considered. The article emphasizes the importance of taking into account the target audience and the genre of the text when choosing a translation method, as well as the importance of preserving the emotional response that the original words evoke in native speakers.

Keywords: translation; untranslatable words; translation methods; translator; english language.

Әрбір тіл сол тілде сөйлейтін халықтың өзіндік мәдениетінің, өмір салты мен дүниетанымының көрінісі. Тілдің ішінде мәдени ерекшеліктерді білдіретін ерекше сөздер мен сөз тіркестері бар, кейде бұл сөздер іс жүзінде аударылмайтын болып табылады, өйткені олардың басқа тілдерде тікелей аналогы, эквиваленті жоқ. Түпнұсқа мәтіннің мәні мен сипатын толықтай жеткізу мақсатын өз алдына қойған аудармашылар үшін мұндай сөздермен бетпе-бет келу қашанда қиындық туғызады. Бұл мақалада біз аударылмайтын сөздердің не екенін, олар қайдан пайда болатынын және аудармашылардың оларды аударумен қалай айналысатынын қарастырамыз.

Аудармадағы аударылмайтын сөздерді аудару теориясы тіл біліміндегі маңызды және пікірталас тақырыбы болып табылады. Аударма тәжірибесінде мұндай сөздердің мағынасын, мәдени құндылығын жеткізудің көптеген әдістері бар. Аудармасыз сөздерді аудару теориясы күрделі және көп қырлы сала болып табылады, өйткені ол мағынаны берумен ғана емес, сонымен қатар бір тілге тән мәдени және эмоционалдық элементтерді бейімдеумен де айналысады. Аудармашыларға бұл құбылыспен күресуге көмектесетін теориялық аспектілерді қарастырайық.

1. Аударылмайтын сөздер дегеніміз не?

Аударылмайтын сөздер – толық мағынасы мен эмоционалдық коннотациясын сақтай отырып, бір ауызша түрде басқа тілге жеткізу қиын немесе мүмкін емес сөздер немесе сөз тіркестері. Бұл тұжырымдама мыналарды қамтиды:

1) Мәдени реалийлер – бұл мәдени бірегей объектілермен, оқиғалармен немесе дәстүрлермен байланысты сөздер.

2) Белгілі бір тілдік қауымдастықтарда кездесетін ерекше эмоционалды немесе когнитивтік коннотациялары бар сөздер.

3) Көп қатпарлы мағыналарына байланысты бір сөзбен жеткізу қиын семантикасы күрделі сөздер.

Аудармасыз сөздердің пайда болуының басты себебі – халықтар арасындағы мәдени айырмашылықтар. Тілдер белгілі бір қауымдастықтарға тән дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, ойлау тәсілдерін және дүниетанымын көрсететін нақты мәдени және табиғи жағдайлар аясында дамиды.

Мәдени олқылықтар: Әрбір тілде сол мәдениетке тән құбылыстарды сипаттайтын сөздік бар. Мысал келтіретін болсақ, «**киіз үй**» сөзі. Басқа мәдениетте жоқ сөз болғандықтан, оны біз транскрипция арқылы жазамыз және қажет болса сілтеме беріп, анықтамасын жанына жазып қоямыз. Бұдан басқа «**айналайын**» сөзін алсақ болады. Бұрын кәрі кісілер ауруға шалдыққан жастарды аман алып қалу үшін, өздерін құрбандыққа атаған. Ол үшін ауырған адамды үйдің ортасына жатқызып, қарт кісі үш рет айналып, есікке келгенде "айналайын" деп дауыстайды. Осыдан кейін жас кісі жазылып, ал, айналған қария ауруға шалдығады немесе қайтыс болады екен. Қазақ содан бері бұл сөзді ұмытпай, балаларына "айналайын" деп еміренеді екен. Бұл сөз де басқа тілге аударылмайды, түсіндірілмейді, ол тек біздікі. Олжас Сүлейменовтың де "Айналайын – чудесное слово, Жаль, что русский его не поймет, Объяснить я готов ему снова, Только бедно звучит перевод" деген де өлең жолдары бар [1].

Сонымен қатар, біз бұл аудармасыз сөздерге салт-дәстүрлерді жатқыза аламыз, мысалы, **беташар**, **тұсаукесер**, **шілдеhana** және т.б. Бұл сөздер ұлттық мәдениет пен дүниетанымды көрсетіп, халықтың өмір салтының маңызды бөлігі болып табылады.

Когнитивтік айырмашылықтар: Өр тіл әлемді әртүрлі сипаттайды. Мысалы, жапондық **wabi-sabi** сөзі басқа мәдениеттердің көпшілігінде жоқ және аудармада түсіндіруді қажет ететін жетілмегендіктегі сұлулықтың белгілі бір көрінісін білдіреді. Менің ойымша ағылшын тілінде аударуға қиындық туғызатын сөз ол – *privacy*. Оның түсіндірмесі жеке кеңістік, адамның өз шекарасы, ешкім араласпауы керек дегенді білдіреді. Қазақша аудармасы «жеке шекара» бірақ қазақ тілінде бұл ұғым соншалықты айқын емес.

Қазақ тіліндегі аударылмайтын сөздер:

Сөз	Мағынасы	Ағылшынша аудармасы
Ұят болады	«Басқалар не дейді?», «Болмайды, бұл – ұят» дегенді білдіреді. Бұл – тәрбие мен моральға қатысты ұғым.	Inappropriate, shameful сияқты сөздер мағынаны толық жеткізе алмайды.
Сабыр	Төзімділік, шыдамдылық, қиындыққа төзу. Бұл – тек мінез емес, өмір философиясы.	Patience, бірақ қазақтағы “сабыр түбі – сары алтын” мағынасы тереңірек.
Қонақжайлық	Кез келген адамды құшақ жая қарсы алып, үйіне қонақ қылып күту. Бұл тек қонақ қабылдау емес, рухани-мәдени құндылық.	Hospitality, оның салмақты, рухани-мәдени құндылық сипатын жеткізе алмайды.
Жаным	Жақын, сүйікті адамға айтылатын сөз.	Darling, sweetheart, бірақ қазақшадағы эмоция тереңірек.

2. Негізгі теориялық тәсілдер

Аударылмайтын сөздердің негізгі теориялық тәсілдері туралы айта кетсек:

1) Эквиваленттілік теориясы аударманың аударма тілде түпнұсқадағыдай мағына мен әсерді жасауға ұмтылуы керек деп болжайды. Дегенмен, аударылмайтын сөздер үшін, әсіресе күрделі мәдени және эмоционалдық коннотациялары бар сөздер үшін эквивалентке жету қиын болуы мүмкін.

Аудармашылар нақты аударманы емес, сөздің әсері мен мағынасын бергенде «динамикалық эквиваленттілік» (Евгений Найда ойлап тапқан термин) деп аталатын нәрсені жиі пайдаланады.

2) Калька – түпнұсқаның құрылымын сақтай отырып, сөзбе-сөз аудару әдісі. Кейде аударылмайтын сөздер бейімделіп, сөзбе-сөз аударылады, содан кейін «Интернет-троллинг» немесе «өзін-өзі жарнамалау» өрнектері сияқты басқа тілде қолданысқа енгізіледі. Бұл сөздік қорды кеңейтуге және оқырманды контекстке енгізуге көмектеседі.

3) Транслитерация және транскрипция – аударма тілдің әліпбиінің әріптерін пайдалана отырып, сөзді қайта шығару. Бұл әдіс түпнұсқаның формасы мен дыбысын сақтайды, бірақ әрқашан мағынаны бере бермейді, сондықтан ол көбінесе түсіндірумен бірге қолданылады.

Мысалы, орыс тіліндегі «самовар» сөзі әдетте ағылшын тіліне аударылмайды, өйткені ол басқа елдерде тікелей аналогы жоқ орыс мәдениетінің нақты объектісі болып табылады. Ағылшын тілінде ол әдетте бастапқы емлені қалдырып, қажет болған жағдайда нақтылауды қоса отырып, «samovar» ретінде беріледі. Сіз мынаны осылай айта аласыз: «A samovar is a traditional Russian tea urn» суды қайнатып, шай қайнататын арнайы құрылғы түрі екенін түсіндіру.

4) Кейде аудармашы бір сөзді ғана алады, егер ол бірегей болса және жақын аналогы болмаса. Бұл әдіс көбінесе тиісті атаулар, тағамдардың атаулары және басқа да мәдени реалийлер үшін қолданылады. Кейде түсініктеме қосып, сөз түпнұсқада қалдырылады. Мысалы, «**bromance**» кейде романтикалық байланыссыз достық деп түсіндіріп, сол күйде қала береді.

Көптеген аударма теоретиктері аударманы лексикалық мағынаны беру ғана емес, жаңа мәдени контексте ұқсас әсерді жасау деп есептейді. Функционалды-семантикалық тәсіл аясында аудармашы мәтінді оның мақсаты, көздеген аудиториясы және мәдени ортасы контекстінде қарастырады. Мысалы, «**wanderlust**» сөзі «саяхатқа деген құмарлық» деп аударылады, бірақ кейбір контексттерде мәтіннің мағынасына қарай «шытырман оқиғаларға құмарлық» деп берілуі мүмкін.

Мұндай сөздерді аударудың қиындығы да олардың көбінесе ойлаудың когнитивтік ерекшеліктерімен байланысты. Мәдени көзқарас аударманы мәдени құндылықтарды, психикалық көзқарастарды және мағыналарды беру процесі ретінде қарастырады. Когнитивтік тәсіл ана тілінде сөйлейтіндердің әлемді қалай ойлайтыны мен қабылдауына баса назар аударады. Бұл аударма тілдегі оқырмандардың мәдени білімі мен тәжірибесін ескеруі керек дегенді білдіреді.

Қорытындылай келе, аудармасыз сөздерді аудару теориясы мәдени, когнитивтік және лингвистикалық аспектілерді біріктіреді. Аударма мақсатына қарай аудармашылар мәтіннің мәдени болмысын, эмоциясын, когнитивтік ерекшеліктерін жеткізуде әртүрлі тәсілдерді пайдаланады. Мұндай теориялар аудармашыларға дәлдік пен табиғилық арасындағы тепе-теңдікті табуға көмектеседі, түпнұсқаның бірегей элементтерін жаңа мәдени контекстке бейімдейді, аудармаларды түсінікті және эмоционалды түрде бай етеді.

Аударуға келмейтін сөздер бізге тілдердің байлығы мен алуан түрлілігін еске салады және аударма әрқашан сөздерді бір тілден екінші тілге көшіру ғана емес. Бұл әр тілді ерекше ететін мағыналарды, эмоцияларды және мәдени сипаттарды жеткізу өнері.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 https://www.facebook.com/groups/1010191239691168/posts/1496436317733322/?_rdr
- 2 Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Учеб. пособие. – Изд. 5-е. – М.; СПб.: 2002. – 416 с.
- 3 Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: – М.: Учебное пособие, 1999. – 336 с.
- 4 Меликян А. Перевод как система языковых различий // Комментарии. – М.; СПб.: 1997. – № 11. – с. 69 – 87.

ҰЛЫ ОТАН – ОТТЫ СОҒЫС ЖЫЛДАРДАҒЫ ГЕНЕРАЛ САБЫР РАХЫМОВТЫҢ ЕРЛІКТЕРІ

А. АУЕСБЕК

С.Рахымов атындағы әскери колледжінің 1 курс ұланы

Б.М. КОЗБАГАРОВА

*магистр, зерттеуші-педагог, С.Рахымов атындағы әскери
колледжінің қазақ тілі мен әдебиеті оқытушысы*

Кіріспе. Біз – тәуелсіз, бейбіт елдің ұрпағымыз. Әлем таныған, саясаты орныққан, болашаққа бастайтын ері бар, алға қойған нық мақсаты бар қазақ деген ұлттың ұланымын. Менің баяндамамның тақырыбы Отан үшін от кешкен, Ұлы Отан соғысында, яғни 1941-1945 жылдары есімі «Темір генерал», «Азия арыстаны» деген лақап атпен аңызға

айналған, Орта Азияның тұңғыш генералы, Кеңес Одағының Батыры Сабыр Рахымов туралы, «Ұлы Отан – отты соғыс жылдардағы генерал Сабыр Рахымовтың ерліктері» туралы. Бұл тақырыптың тәрбиелік мәні терең, жаңалығы мол, тақырыптың. Генералдың ерлігін айтпағанда, әлі де атын естімеген қазақ көп. Сабыр Рахымовтың қазақ екені дәлелденіп, батырдың туған ұлтымен қайта қауышқанына жиырма бес жылдай өтсе де, батырларымызды ескеріп тарих беттерін парақтап атап жатқанда, Республика көлемінде Сабыр Рахымовтың есімі айтыла бермейтіні баршамызға аян. Бұл жайдың тарихи себебіне Елік Дүйсенбековтің «Генерал Сабыр Рахымов» атты деректі повесінде Қосжан Мүсірепов атындағы – әдеби өнер бірлестігінің мүшесі – Көпбай Тілемес пен Халықаралық «Физули» атындағы сыйлықтың лауреаты, танымал жазушы – Әбділдә Аймақтың бірлесе отырып жазған «Қаһарман Сабыр жайлы сырласу» өлеңінің мына шумағы дәлел:

«Ақындар елдік үшін жану керек,
Тарихта өлеңменен бару бөлек.
Кеңестер Одағының Қаһарманы,
Сабырды қалың қазақ тану керек!» [1].

Соңғы жылдарда «Қазақстанның мерзімдік баспасөз беттерінде қазақ және орыс тілдерінде С.Рахымов жөнінде көптеген материалдар жарық көрді» [2]. Атап өтсек: Амангелді Құраловтың «Қазығұрт қыраны» (1999 ж.), Нығмет Төлендіұлының «Қазақтың қос батыры» тарихи романы (2003 ж.), Елік Дүйсебековтің «Генерал Сабыр Рахымов» деректі повесі (2007 ж.), танымал жазушы Әкім Ысқақтың «Тұңғыш генерал» журналисттік зерттеуі (2010 ж.) және «Темір генерал» (2024 ж.) кітабы, Әнуар Исмаиловтың «Ерлікке толы ғұмыр» (2017 ж.), Әсілхан Оспанұлының «Қазығұрт қыраны генерал Сабыр Рахымов» (2019 ж., 2024 ж.) атты көлемді шығармалары және Шымкент қаласында орналасқан Қорғаныс министрлігі қарамағына қарайтын «Сабыр Рахымов атындағы әскери колледжі» оқытушылары мен әскерлерінің халықаралық және республикалық баспа беттеріне Сабыр Рахымов туралы түрлі тақырыптарда жариялап отыратын мақалалары мен ғылыми жобаларын атауға болады. Бұл кітаптарда Сабыр Рахымовтың өмірі, еңбек жолы, ерлігі мен батырлығы, әскери қызметі мен басшылығы, халқына деген адалдығы, қазақ елінің қорғаныс күштерінде үлкен із қалдырған тұлғалығы сипатталады.

Сабыр Рахымовтың қазақ екені туралы сұрақ біраз уақыттар қоғамда талқыланып келді. Кеңес заманында, әсіресе Ұлы Отан соғысы кезінде көптеген әскери тұлғалардың шыққан тегі туралы нақты деректер белгісіз болған. Сондай-ақ, кеңес үкіметі сол кезеңде ұлттардың шығу тегі мен этникалық ерекшеліктеріне қатысты көп жағдайда ақпараттарды бұрмалап, кейбір тарихи тұлғалардың шынайы тегі белгісіз болып қалды.

Сабыр Рахымов аяулы жары Құралайға **«Менің арманым – қазақ болып өлу»** деп үнемі айтып жүреді екен. Көптеген зерттеушілер мен тарихшылар Сабыр Рахымовтың ұлты туралы сұрақты көтергенде, Өзбекстанда да оны өздеріне тиесілі тұлға деп танығандары белгілі. Құралай Натуллаева осы мәселеге қатысты өз зерттеулерін жүргізіп, Сабыр Рахымовтың қазақ ұлтына жататынын ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Оның айтуынша, Рахымовтың ата-бабалары Қазығұрт өңірінен ұлы жүздің Суан руынан шыққан, яғни ол қазақтың бір бөлігінен шыққан батыр тұлға. Сонымен қатар, оның тарихи деректерге сүйене отырып, Сабыр Рахымовтың туыстарының қазақ жерінде болғанын анықтап, осы арқылы оның қазақ екенін ресми түрде жария етті [3].

Сабыр жеті жасқа қараған шағында әкесі Омарқұл Қазығұрттан Ташкентке жуық Тахтапұл деген елді мекенге көшіп барады. Қоныс аударуының себебі: Омарқұлдың әкесі Мәмбетқұл датқа болған. Яғни сол кездегі жаппай қудалаудың қысымынан өзге елге көшкен болу керек. Қоныс аударғаннан кейін көп ұзамай Омарқұл қайтыс болады. Артынан атасы Мәмбетқұл да дүние салады. Сабыр анасы Бахрайым екеуі нағашысы Рахымның қолына барады. Ол жайында жазушы Е.Дүйсебеков «Генерал Сабыр Рахымов» атты деректі повесінде: «Сабыр сол жерде тәрбиеленіп, мектепке барған кезінде

нағашыларының балаларымен бірге «Рахымов» болып жазылды. Өз тегін жасырудың да астары болғаны анық», – дейді. Кеңес мектебіне оқуға барғанда жасы кіші балалармен оқу оң мен солын танып қалған Сабыр үшін ерсілеу болды. Сондықтан да оның бар арманы, өзі естіп, біліп жүргендей, әскери оқуға түсу болды. 1930 жылдары Бакудегі әскери мектеп бүкіл Орта Азиядан талапкер жастарын жинап, солардың алғашқысы болып Сабыр да аттанады. Қанаттанған жігерлі жігіттің әскери оқу оң жаңбасына дөп келді. Оның алғырлығы байқаған офицерлер мен тәрбиешілер алғашқы жылдың өзінде-ақ бөлімше басқаруды сеніп тапсырды. Даңқты әскери қолбасшы Михайл Васильевич Фрунзе ат өнерін шебер меңгерген Сабырды ерекше мақтап, қоладан жасаған ат мүсінін өз қолымен сыйға тартады. Бұл Е.Дүйсебековтің «Генерал Сабыр Рахымов» деректі повесінде былай баяндады: «Жас жігіттің шеберлігіне таңырқап:

– Паһ, паһ, мынау дала қазағы астындағы атпен туғандай ғой! – деп қалыпты. Қасындағы училище бастығы әзірбайжан азаматы:

– Кешіріңіз, біз бұл жігітті «Омароғлы» деп атап жүрміз. Бұл азамат Кавказдың кеудесіне жұлдыз болып қонғалы тұр! – деді.

М.В. Фрунзе: – Қалай десеңіз де мұндай азамат халық бақыты.

– Сіз оның қазақ екенін қайдан байқадыңыз? – деп сұрады әзірбайжан кісі. Сонда М.В. Фрунзе:

– Е, бауырым! Анатомиялық ерекшеліктеріне қарау керек. Маңдайы жарқыраған, саусағы салалы. Бойын кербез ұстайтын халықтың ұлы екенін көрініп тұрған жоқ па! Көшпелілердің ұрпағы ғой нағыз!»

1941 жылы 28-інші шілде күні С.Рахымов жеке полкі жау қоршауына түсіп қалады. Осы қарсыласу кезінде полк командирі Сабыр Рахымов ауыр жарақаттанғанына қарамай жауға қарсы тұруға бел буады. Елік Дүйсебековтің «Генерал Сабыр Рахымов» деректі повесінде бұл тұс былай баяндалады: «Сабыр Рахымов дәкемен басын таңып, гимнастеркасы өрттен алба-жұлбасы шыққан, қара терге түскен Евгений Лавенкаға қарап тұрып: «Иә, танкке қарсы тұру қиын екен. Бірақ біздің жігіттердің жігері олардан күшті!» – деді. Рахымовты көргенінің өзіне іштей қуанып, жүрегі жарылардай болып тұрған Лавенко, Сабыр сөзін аяқтай бере, жан-жағына қарап, өкшесін көтеріп тұрып, айқайлай жіберді: «Жігіттер, бізге көмек келді! Мықты болыңдар!» Тізе қосқан қарулы жігіттер Смоленск-Доргобуж бағытына бет алды. Ол полкті бірнеше рет қарсы көтеріп, жау екпінін басумен болды. Осындай шайқастың арқасында 28-інші шілде күні түсіп қалған жау қоршауын 1-інші тамыз күні толығымен бұзып шықты» [4].

Генералдың соғыс тарихында жасаған ерліктерінің тағы бір көрінісі С.Рахымовтың 353-ші атқыштар дивизиясын басқару кезінде болды. «Әскери мәліметтерде Сабыр Рахымов бастаған атқыштардың 4000-нан аса фашистің көзін жойып, 100-ден астамын «тіл» ретінде ұстағаны, 4 әскери ұшақты атып түсіргені тіркелді. Сондай-ақ 50 елді мекенді жаудан тазартты.

1942 жылдың 27-нші тамызы естен кетпестей әсер қалдырды. Осы күні жау шебіне бірнеше рет берген ауыр соққылары ескеріліп, оған полковник дәрежесі табыс етілді. Ал төрт күннен кейін, яғни 1-інші қыркүйек күні дивизия қара теңіз жағалауына қарай, Кавказ бойлап ұрыс майданына шықты. Қарсыластарды есеңгірете соққы берген 395-інші шахтер дивизиясы бір айдан соң, тура 1-інші қазан күні Фонарь тауының солтүстік-шығысында бекінген гитлершілерге өте қауіпті жағдай тудырды. Бір қадам да алға жылжи алмаған жау қолы 900 адамынан айырылып, «үш күн ішінде Қызыл әскерді талқандаймыз» деген жоспары көкке ұшып, тау аңғарында 2 айдан аса бас көтерере алмай, тығылып жатты. Басшысы генерал Фон Буш барлық жоспарлаған құжаттарымен қолға түсті [5]. Бұл деректі повесте былай көрсеткен: «Қолға түскен жау генералы Фон Бушқа С.Рахымов: «Жеңілгеніңізді мойындайсыз ба?» – деген сұрақ қояды. Фон Буш: «Мен өз әскерімді 15 рет қарсы көтеруге талпындым. Бірақ сәтсіз болды. Өз өмірімде мұндай тегеурінді кездестірген емес едім», – деді. Бір сағаттай тергеуге алған С.Рахымов фашистердің соғысу бөлімінің бағалы мәліметтерін қолға түсірді»

Генерал жайлы жазылған көркем шығармалар мен деректі повестерді, журналисттік зерттеулерді оқи отырып, С.Рахымовтың жауынгерлік тарихы – батырдың өмірінің соңғы сәттеріндегі ұрыс даласындағы бейнесі, ержүрек шабуылдары екенін білеміз. С.Рахымов жауынгерлері 1945 жылдың 6-ншы наурызында Сталинград (Волгоград) қаласының гарнизонында 65-інші армиямен тізе қоса соғысып, қарсыластарын шегіндіре түсіп, Данцигке (Гданьск) табан тіреді. Бұл жөнінде Әнуар Исмаилов генералдың майдангер адъютанты Леонид Юсуповтың повесіне сүйене отырып, мынадай дәлел береді: «Генерал Рахымовтың бөлімшелері батысқа қарай алға жылжыды. Неміс әскерлерін қоршап алып, жойып жіберді. Біз шайқаспен Данциг (Гданьск) қаласының іргесіне жақындадық».

Ірі портты қала Данциг (Гданьск) үшін ұрыстар жүріп жатты. Шығыс Пруссиядан, Прибалтикадан және Помераниядан айдап келген немістердің миллиондаған әскерлері жойылды. Қалаға кіре берісте құрылған әскер, әуе және теңіз күштерінің қатысуымен орасан зор шайқастар болды. Әрбір қадам жер көп қан төгілді. Немістер Данциг қаласын бермеу үшін тырмысып бақты. Біздің әскерлер мен жағадағы ауыр артиллерия, әскери кемелер арпалысты. Жаудың жаяу әскерлері мен танктері авиацияның көмегімен қарсы шабуылға шықты. Ұрыс бір минут та толастамады.

Күн демей, түн демей ауа райы қандай болса да біз шабуылға шығып отырдық. Немістердің Данциг тобын тезірек талқандауға асықтық, бізді батысқа қарай Берлинге жорықтар күтіп отыр еді. Біз Германияның астанасына жеңіс туын тігуге, адамзатқа бейбітшілік пен тыныштық орнатуға тырыстық» [7].

Ұлы Жеңіске қырық төрт күн қалғанда 43 жастағы генерал Сабыр Рахымов ерлікпен қаза тапты. Сабыр Рахымовтың өмірінің соңғы сәттерінде қасынан табылған жерлесі әскер Тоғанбай Қауымбаев жазған естелігінде былай дейді: «Менің көз алдымнан Данциг (Гданск) қаласына жасаған жойқын кетпейді. Есімнен шықпаса, 1945 жылдың 25-інші наурызы еді. Басында көк сұр қаракөлі бар, генерал дәрежесін білдіретін белгілерін таққан, келте тонын киген генералды көріп: «Алғы шепке бұлайша жарқырап шығуға болмайды. Неғұрлым қатардағы жауынгер болып көрінуге тырысқаныңыз жөн», – дедім. Мен Сабыр ағалардың соңынан ұзақ қарап тұрдым. Олар алыстай берді. Жүз адым, екі жүз, үш, төрт, бес жүз. Іштей санап тұрғанымды сезбей де қалдым. Кенет, менің өз-өзіме сыбырлаған дауысымды баса-көктеп, зыңылдай ұшқан миномет оғы генерал ағам мен серіктеріне қарай заулап барды да жердің астын үстіне шығарып жіберді. Не айтып, не деп айқайлағаным есімде жоқ, бірақ жау снаряды ұшқан күйі осылай қарай зуылдай жөнелдім. Сабыр ағам жарақаттанғандардың ішіндегі ең әлдісі екен, кеудесін жартылай көтеріп отырғанына қалай қуанғанымды тілмен жеткізе алмаспын. Қасына отырып қалып, арқасынан ұстап, кеудесін тіктедім. Құлағына: «Сабыр аға, халіңіз қалай? Қай жеріңіз?» – дедім. Ол жанарын аша алмаса да дауысымды танып: «Ә, Тоғанбаймысың? Көзім, бауырым. Түбі суырылып барады. Ой, жарық дүние-ай!» – деді. Ол кісінің соңғы сөзі – осы болды. Туған жерден жырақ жүрген батыр бір сәтке жарық дүниеге, аспанға қарап, арманы бар екенін айтқысы келетіндей болды, білем».

1945 жылы 25 наурызда жау кемелерімен шабуылдаушы бөлімдерді артиллериялық бомбалау кезінде ауыр снарядтың тікелей соққысы болды. Гвардия дивизиясының бақылау пунктінде генерал-майор Сабыр Рахымов снарядтың сынығынан бастан жарақат алып, 26 наурызда есін жиған жоқ. Данцинг ауруханасында (Гданьск, Польша) 43 жаста қайтыс болды. Ташкент қаласындағы «Бауырластар» зиратына қойды.

Қорытынды: Генерал-майор Сабыр Рахымов Қызыл Жұлдыз ордені, төрт рет Қызыл Ту ордені, 2-нші дәрежелі Суворов ордені, «Кавказ қорғағаны үшін» медалі, 2-нші дәрежелі Кутузов ордендерімен марапатталған. Сабыр Рахымовтың ерлігі мен патриотизмі тек әскери қызметте ғана емес, өзінің Отаны мен халқы үшін жауапкершілік сезімімен де айшықталды. Оның ерлігі мен өмір жолы – біздің ұлттық мақтанышымыз. Кеңес Одағының Батыры генерал-майор Сабыр Рахымовтың ерлігімен танысып, бойымызға сіңіру біздің азаматтық борышымыз. Генерал Сабырдай батыр бабамыздың

атын мәңгілікке есімізде қалдыру, тарихта жаңғыртып отыру және оның жасаған ерліктерін бойымызға сіңіру біз секілді елін, жерін, Отанын сүйетін әрбір қазақтың еншісінде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Елік Дүйсебеков «Генерал Сабыр Рахымов» деректі повесі, Алматы 2007, «Нұрлы Әлем» баспасы, 130 бет;
- 2 Әнуар Исмаилов «Ерлікке толы ғұмыр» - «Нұрлы Әлем» баспасы, Алматы 2012, 16 бет;
- 3 Әкім Ысқақ «Тұңғыш генерал» журналисттік зерттеу, Астана полиграфия, 2010 жыл, 29 б.;
- 4 Елік Дүйсебеков «Генерал Сабыр Рахымов» деректі повесі, Алматы 2007, «Нұрлы Әлем» баспасы, 34-35 бет.

ЕРЛІКТІҢ ҚАЙТАЛАНБАС СИМВОЛЫ

Ж.К. МҰХТАР

С.Рахымов атындағы әскери колледжінің 1 курс ұланы

А.Қ. НАДИРОВА

педагогика ғылымдарының магистрі, Сабыр Рахымов атындағы

Әскери колледжі, география пәнінің оқытушысы

Қазақ жастарының бойында рухани құндылықтардың құнарын дарытқан тұлғаларымыз аз болмаған. Қабанбай мен Бөгенбай, Махамбет пен Исатай, Бауыржан мен Төлеген, ару қыздарымыз Әлия мен Мәншүк, Хиуаз кешегі Қайрат есімдері – елжандылық пен ізгіліктің жарқын бейнелері. Осынау айбынды қаһармандардың қатарында қолбасшы Сабыр Рахымовтың есімі де бар. Өкініштісі, Орта Азия халықтарына ортақ батырды бар қазақ біле бермейді. Оның өзіндік себептері де бар. Десек те, бүгінгі өскелең ұрпаққа халқымыздың осындай қайсар рухты батырын таныту-борышымыз. Көркем шығармалар мазмұнында сомдалған өмірі мен ерлік жолдары оқырмандар жүрегінен айрықша орын алары сөзсіз.

Елік Дүйсебековтың «Генерал Сабыр Рахымов» кітабын ақтара көргенде даңқты тұлғаның ерен ерлігіне көз жеткізесіз. Ал, орыс жазушысы Леонид Юсуповтың «Из бос в бой» кітабында ұлы тұлғаның соғыс жылдарындағы ерлігі баяндалады.

«1942 жылдың 14-қыркүйегі. Біз фашистердің алдында өзіміздің үш айлық ұрыста шаршағанымызды көрсетейік деп шешім қабылдадық. Неміс тілін жетік меңгерген радист қыз Аня Ткаченко радиодан хабарлама жасады. Онда, фашист Бон Буштың, Сабыр Рахымов басқарған дивизиялық полкті үш күнде талқандап, Туапске (Краснодарский край) өтуді жоспарлап отырғаны айтылды. Келесі күні таңғы сағат төрттер шамасында кезекті шайқас басталды. Немістің 15-ке жуық шабуылына тойтарыс бердік. Осы күні 900-ге жуық офицерлер мен солдаттарынан айрылған фашисттер бір метр алға жылжи алмады. Генерал Бон Буштың үш күнге жоспарлаған әркеті үш айға созылып 8000-нан астам офицер мен солдаттары қырылды. Кейін осы ұрыста генерал Бон Буштың қайтыс болғанын естідім».

1942 жылдың қазаны мен 1945 жылдың наурыз аралығында Сабыр Рахымовтың 3 дивизияны басқарғандығы. Отан үшін кеудесін отқа тосқандығы. Осы әскери фактының өзі батырдың мәртебесін айқындаса керекті. Дегенмен оның ерлік жолына қатысты тың

деректер көмбеде қалып қойған. Мәселен, Сабыр Рахымовтың қазақтан шыққан тұңғыш генерал екенін көпшілік біле бермейді. Асылында Сабыр Рахымов кім?

Елік Дүйсебековтың Қазығұрт бойын жайлаған, ұлы жүзден тараған Бағыс-Суанның шежіре кітабында Сабыр Рахымовтың түп-тегінен деректер беріледі. Бағыс-Суаннан шыққан Жетібайдан – Жанжігіт деген жалғыз ұл қалады. Жанжігіт ер жетіп, үйленеді, бәйбішеден Абай, Қабай, Жабай, Асан-Үсен ал тоқалдан Артық, Берік, Серік деген сегіз ұлы болады. Сегіз ұлдың бірі Үсеннен: Сейтқұл, Алшораз, Қалшораз, Мәмбетқұл атты төрт ұл туылады. Ер жеткен ұлдар Түркістан губерниясына қараған Ташкент шаһарымен алыс беріс жасайды. Тіпті, Әз-Төлебидің жайлаған қасиетті мекеніне қазақ датқалары басшылық еткен. Осындай даңқы асқан датқалардың бірі Мәмбетқұл датқа болады. Ол өз дәуірінде Шайхантауірге, Тахтапулға кеңінен танымал адам болған. Мәмбетқұл датқадан Омар, Оспан, Мәулен деген үш арысы қалған. Міне Сабыр Рахымов осы Омардың ұлы.

Іле-Алатауының баурайында, Қазығұрт тауының етегінде орналасқан Көкібел ауылы. Дәл осы ауылда 1902 жылдың қыс мезгілінде Сабыр Рахымов дүниеге келген деген дерек бар. Бұл деректі Ресей Федерациясының Қорғаныс Министрінің орталық мұрағатында сақталған гвардия генерал майоры Сабыр Рахымовтың жеке іс-парақтарында көрініс тапқан.

Леонид Юсуповтың басты кейіпкері атанған кітапта көркем тілмен, көрікті бояулармен сипатталады. Оқисың қаншама қиыншылықтармен тоғысқан тағдырға тағы да таңданасың, айтулы батырдың тұлғасын тереңірек тани түсесің.

1922 жылы комсомол қатарына қосылып, досым Рашид екеуі Баку қаласындағы Біріккен Әскери мектепке өтініш жаздық, мен оқуға түстім Рашид қалып қойды. 1923 жылы 1-курсты аяқтар тұста Михаил Фрунзе курсанттардың өмірімен жан-жақты танысып Сабыр Рахымовтың алғырлығы мен оқу-жаттығу кезіндегі шапшаң іс-әрекетіне қызығушылық танытты. Бірде Михаил Васильевич Біріккен Әскери мектепке келіп курсанттар арасында ат пен жездікті лақтыруда асқан шеберлікті көрсетіп, ұрыс қимылдарын меңгергендігін көрсетті. Осыған куә болған атақты қолбасшы Михаил Фрунзе, Сабыр Рахымовқа қола ат мүсінін, ал Будюнов алмас қылыш сыйға тартады және курсант бөлімінің командирі кейін оқу взводы командирінің көмекшісі етіп тағайындайды. Оқуды аяқтап Ташкентке келген Сабыр Рахымовтың офицерлік қызметінің алғашқы бес-алты жылы Орта Азия әскери округының атты әскері қатарында Самарханд, Барыш шаһарларында өтеді. 1930 жылы Сабыр Рахымов Басмашылар отрядына қарсы соғысқан өзбек атты әскеріндегі пулемет эскадрон командирі болып тағайындалады. «Милинковская 1946 жылы жарыққа шыққан Сабыр Рахымов атты повесінде «Құдық басындағы ант» жайында баяндайды. «Самә өз жанын отанымыздың бостандығы үшін қиды, оның ерлігіне бас ию өміріміздің соңына дейін, соңғы деміміз қалғанша сол сияқты өмірімізді аямай, қаншалықты қорқынышты әрі жауыз болса да жауларымызды жояйық». Бұл басмашылармен шайқаста ерлікпен қаза тапқан Самә Гулямовтың соңғы сапарға шығарып салар сәтінде Сабыр Рахымовтың айтқан сөзі. Осыдан-ақ оның бойында отан сүйгіштік қасиеттің қаншалықты тасқындап жатқандығын сезінуге болады.

Басмашылармен күресте Сабыр Рахымов командир ретінде қалыптасты. Ұлы Отан Соғысы басталған тұста ол 9-шы танк дивизиясы құрамындағы полк командирінің орынбасары қызметінде болғанын және өз қолымен жазған хаттарында батыр, Ельня түбіндегі шайқасқа қатысқандығын баяндайды. Ал, адъютанты Леонид Юсупов, майор Рахымовтың офицерлік ұтқырлығын былайша бейнелеген: «Жаудың снарядтары мен миналары қарша борап жауынгерлерді бас көтертпей тұрған кезде полк командирі майор Ермаленко жараланды. Полк басшылығын Сабыр Рахымов қолға алып біренеше тойтарыс берді. Сабыр Рахымовтың ұрыс даласындағы алғашқы күні осылай өткен еді». 9-шы танк дивизиясы кейіннен 104-ші дивизия деп атауын өзгертеді. Құрама жауынгерлері жауды өкшелей қуып, жеңіске жетеді. Ерлікпен шайқасқан Сабыр Рахымов Смоленск жерінде жараланды. Госпитальдан шыққан соң кадр басшылығы 395-ші шахтерлық дивизияны

басқаруға береді. Рахымов басқарған құрама 1942 жылы 20 тамызынан бастап Солтүстік Кавказ майданының 47-ші армиясы құрамында соғысып, айдың аяғында жаудың алға жылжуын тоқтатады.

1943 жылы Сабыр Рахымовты Мәскеу бас штабы академиясына оқуға жібереді. Соғыс басталысымен КСРО қарушы күштерінің бас штабы әскери академиясы жеделдетілген алты айлық оқу бағдарлама бойынша командирлер дайындауға кіріскен болатын. Оқу бағдарламаларын Сталиннің өзі бекіткен. Соғыс жылдары бұл академияны алты толқын түлек бітірсе, соның бесіншісінде Сабыр Рахымовтың тізулі.

1943 жылы қатарласы генерал-майор А. Гречконың Сабыр Рахымовқа берген мінездемесінде болашағы зор, идеологиялық және тактикалық тұрғыдан сауатты, қарамағындағы жауынгерлердің әрбіріне ерекше көңіл бөлетінін және қатал басқаратынын атап көрсеткен. Майдан даласында қаталдық танытқанымен туған жерінен жырақта өскен ұлдың қандастарын қадір тұтатыны заңдылық. Күндіз от пен оқтың арасында жүріп, өліммен бетпе-бет келген жауынгер ұлдардың намысын қайрап, жігері жану үшін өнерпаздарды жиі алдырыпты. Өзі қолбасшылық еткен тұста 3 дивизияның да жеңіс тұғырынан көрінуінің бір сыры осыда бәлкім? Польша жеріндегі ұрыс даласында жүргенде КСРО-ның халық әртісі Роза Бағланованың ерекше құрмет көрсетіп, әніне құлақ асқаны, туған жерін сағынышпен еске алғандығы жиі айтылады.

Генерал Рахымов 1944 жылдың қыркүйегінен бастап 47-ші гвардиялық дивизияны басқарады. Бірінші Белорусь майданында маңызды ұрыстарға қатысып бұйрықты бұлжытпай орындаған ұлды кейін 37-ші гвардиялық атқыштар дивизиясына командир ретінде тағайындайды. Кеңес басшыларының мақсаты Дансинг қаласын тез арада басып алып әскерді ең маңызды шайқас, Берлин майданына дайындау еді. Сол себепті бұл операцияға тыңғылықты әзірленді. Данцингтен 40 шақырым жерде немістердің 27-ші армия копусы қорғанып жатты. Жаудың 50 мыңнан астам әскері қуатты артиллериясы болды. Наурыздың 25-нен 26-на қараған түні 37-дивизияның бақылау бекетіне фашистердің кеме артиллериясының снаряды түсіп командир Рахымов және бірнеше офицер солдаттар ауыр жараланды.

1945 жылдың 26 наурызы күні сағат бірлер шамасында «Төрт мәрте Қызыл ту орденінің», «Қызыл жұлдыз», «Екінші дәрежелі Кутузов» және «Екінші дәрежелі Суворов» ордендерінің иесі Сабыр Омарұлы Рахымов бақиға аттанды. Батырдың соңғы бұйрығын бұлжытпай орындаған жауынгерлер 30-наурыз күні Данцинг тобын талқандап, Гданск қамалын басып алады. Сол күні даңқты жауынгерлер құрметіне Жоғарғы қолбасшы бұйрығымен Мәскеу қаласында от шашу атылады.

Атақты қолбасшы, Генерал-майор Сабыр Рахымовтың артында егіз ұлы мен қызы қалды.

Қаны қазақ болғанымен Орта Азия халықтарына ортақ тұлға болған Сабыр Рахымовтың өмір жолы, ерен ерлігі әрбір қазаққа патриоттық жігер береді. Жасындай жарқ етіп өтті. 43 жылғы ғұмырында өшпестей із қалдырды. Сұрапыл соғыста «Темір генерал» атанған батырды заманы отқа салып иледі. Болат темірдей пісіп жетілді. Сондай қиындықтар оның атын әйгілі Сабыр Рахымов етті. Әр қазақ Сабырдай ұлымен мақтануға тиісті. Әрбір азамат Ұлы Отан соғысында жанқиярлықпен шайқасқан бастырларын құрметтеуге, үлгі алуға міндетті. Бүгінгі жас ұрпақ ертеңгі ел болашағы. Қаракөл бас киімін ұлт туындай қастерлеген жан сезімін, бар болмысын, қаны қазақ деп соққан жүрегі,

туған жерін бір сәтке де ұмытпаған Сабыр Рахымовтың еңбегі келер ұрпақтың бойына күш пен жігер, қайрат, Отанын сүюді үйреткені сөзсіз. Ата-бабадан дарытып, анадан ержүрек болып туған қаһарманымыз-өз заманының дара тұлғаларының бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Юсупов Л. «Из боя в бой» Военное издательство министерства обороны СССР Москва-1975ж
- 2 Дүйсебеков Елік «Бағыс-Суан шежіресі» Алматы қаласы
- 3 Жабаров Б., «Өзбекстан Республикасының тарихи материалдары» Ташкент-1693ж.
- 4 Дүйсебеков Елік «Генерал Сабыр Рахымов» Алматы 2007ж

ЕДИНСТВО И ТОЛЕРАНТНОСТЬ В КАЗАХСТАНЕ: ВЛИЯНИЕ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

М. СҰЛТАНБЕК

Курсант Академии КНБ РК

Обширные просторы Казахстана, от подножий Алтая до Волги, являются домом для красивой и процветающей страны с величественными горами, бескрайними степями, лазурными озерами и быстрыми реками. Из недр казахстанской земли извлекаются несметные богатства. Казахстанский уголь, нефть и металлы служат многим народам. В сердце этих бескрайних степей живет гордый казахский народ, чья история – это летопись веков, а культура – кладезь традиций. В многонациональном обществе, где под одним небом живут около 130 национальностей, терпимость – не просто добродетель, а священный долг. Одним из ключевых событий, которое сформировало национальное единство и терпимость Казахстана, была Великая Отечественная война. В этот период Казахстан стал убежищем для многих людей, оказавшихся в изгнании из-за войны, включая русских, украинцев, евреев, немцев и другие этнические группы. Война объединила людей разных национальностей и культур, сплотив их под знаменем общей борьбы. Трагические события войны продемонстрировали стойкость казахского народа и его способность поддерживать гармонию и взаимное уважение среди множества этнических групп, живущих в Казахстане. В результате война сыграла значительную роль в укреплении принципов единства и терпимости в казахстанском обществе.

Казахский народ, закаленный в огне испытаний, прошел через тернии к свету независимости. В эпоху борьбы за справедливость и свободу расцвели многие грани их таланта: от военных искусств и защиты родной земли до мудрого ведения политики. И во всех своих достижениях сила казахов заключалась в непоколебимом единстве и сплоченности. Это особенно проявилось в годы Великой Отечественной войны, когда казахский народ не только защищал свою землю, но и открыл свои сердца жертвам войны, предоставив им приют, пищу и надежду на выживание. Во время войны в Казахстане нашли убежище более 1,5 миллионов человек различных национальностей. По данным статистики, более 500 000 немцев, более 300 000 русских, около 200 000 украинцев, а также евреи, кавказцы и другие этнические группы были переселены в республику. Несмотря на все трудности, казахский народ продемонстрировал исключительный дух терпимости, помогая беженцам адаптироваться к новой жизни. В результате Казахстан стал символом межэтнической солидарности и единства в одно из самых трудных периодов в истории. Чувство общей борьбы и коллективной ответственности, которое возникло в этот период, продолжает служить основой для национального единства и в

наши дни. Казахстан стал не только убежищем, но и символом межэтнической солидарности и единства, показывая, как разные народы могут объединиться в общей борьбе за выживание и победу. Этот опыт взаимопомощи и уважения к культурам и традициям других народов стал основой для укрепления межэтнических отношений в послевоенные годы. В 1941–1945 годах казахи проявили стойкость не только на фронте, но и в тылу, принимая беженцев, предоставляя им приют, пищу и необходимую помощь. Это был важный шаг к формированию общей идентичности и осознанию значения единства в многонациональном обществе. Великая Отечественная война сыграла решающую роль в укреплении терпимости и единства среди народов Казахстана, поскольку она поставила всех жителей республики перед общим испытанием. В этот период были сформированы важнейшие моральные и социальные ценности, такие как взаимная поддержка, понимание и уважение к представителям других этнических групп. Казахи и переселенцы оказались в одинаково трудных условиях, что привело к углубленному взаимопониманию. Более того, в годы войны и после нее активно развивались культурные и социальные связи между различными этническими группами Казахстана. Народные песни, танцы, обычаи и традиции разных народов сосуществовали, обогащая культуру Казахстана. В школах и на рабочих местах по всей республике активно пропагандировались идеи дружбы народов и взаимного уважения. Этнические различия начали восприниматься как ценность, а не препятствие для понимания и сотрудничества. С развитием послевоенного общества Казахстан создал все условия для сохранения и развития культурных традиций разных народов, что укрепило взаимное уважение и терпимость. Создание таких организаций, как Ассамблея народа Казахстана в 1995 году, стало важным шагом в укреплении единства и терпимости, заложенных в годы войны. Ассамблея народа Казахстана сыграла ключевую роль в поддержании межэтнической гармонии и уважения. Она была основана в 1995 году с целью объединения всех этнических групп страны для сохранения мира и согласия. Одной из важнейших задач Ассамблеи было противодействие национализму, защита прав и интересов всех этнических групп и продвижение межкультурного диалога. Ее работа остается актуальной в современном Казахстане, где проживает более 130 этнических групп. Благодаря усилиям Ассамблеи казахстанскому обществу удалось сохранить стабильность и мир, несмотря на разнообразие культур, языков и религий. Кроме того, языковая политика Казахстана, сложившаяся в послевоенные годы, является еще одним значимым примером приверженности страны единству и терпимости. Эта политика признает казахский язык государственным, одновременно обеспечивая продолжение роли русского языка как ключевого средства межэтнического общения. Такой подход сыграл важную роль в поддержании гармонии между различными этническими группами, поскольку уважает языковые права всех граждан и способствует национальному единству. Согласно переписи 2021 года, более 83% населения Казахстана говорит на русском языке, что отражает высокий уровень межэтнического взаимодействия.

В контексте социокультурной парадигмы Казахстана укрепление национального единства и развитие терпимости являются основными элементами стабильности и прогресса страны. Великая Отечественная война, оказавшая глубокое влияние на казахский народ, послужила катализатором для установления этих принципов. Война объединила различные этнические группы и способствовала формированию духа взаимного уважения и солидарности, который продолжает определять национальную идентичность Казахстана сегодня.

Ассамблея народа Казахстана остается важнейшим институтом, продвигающим эти ценности, обеспечивая, чтобы принципы терпимости и единства продолжали направлять развитие страны. Заложенные основы прав человека, развитие культурного разнообразия и продвижение диалога между различными этническими группами позволили Казахстану создать инклюзивное общество, где единство в разнообразии – это не просто идеал, а реальность. Наследие Великой Отечественной войны, а также продолжающиеся усилия

руководства и институтов Казахстана, обеспечивают сохранение крепких связей терпимости и единства, способствующих процветанию и миру в стране.

Список использованных источников:

- 1 Мартель Л. Официальный интернет ресурс “Саран Газеті” // статья – 2022, – статья о “АНК”;
- 2 <https://adilet.zan.kz/rus//статья-2024г>, – Указ Президента “Об утверждении Положения об Ассамблее народа Казахстана”;
- 3 Официальный сайт президента РК. // – <https://www.akorda.kz>;
- 4 Кызылординские вести//статья-2021 г, – “Казахстанская модель единства и толерантности”;
- 5 Манара Калыбекова//статья – 2022г, – “Депортация народов в Казахстан”// – <https://www.caa-network.org/archives/23935/deportacziya-narodov-v-kazahstan>;
- 6 Потанина Г.Н. // статья-2021г, – “Насильственная депортация народов в Казахстан” // – <https://pavlkraimuz.kz/ru/infocenter/arkhiv-novostej/488-nasilstvennaya-deportatsiya-narodov-v-kazakhstan.html>.

ПОДВИГ КАЗАХСТАНЦЕВ – ГЕРОЕВ-ЛЕТЧИКОВ

А. АЯЗБАЕВ, Д. ТОЛЕУҒАЛИЕВ

Курсанты Академии КНБ РК

Великая Отечественная война оставила неизгладимый след в истории всего Советского Союза, и казахстанские герои, среди которых Талгат Бегельдинов, Леонид Беда, Нуркен Абдиров, Байзулла Акижанов и Хиуаз Доспанова, стали яркими представителями мужества, героизма и патриотизма своего времени. Эти выдающиеся личности проявили высокое мастерство, храбрость и самоотверженность на поле боя, став символами мужества для своего народа и всей страны. Их подвиги вдохновляют и сегодня, служат примером для будущих поколений и напоминают о великой цене победы. В этом докладе мы подробно рассмотрим факты из жизни, подвиги, награды и участие этих героев в значимых битвах Второй мировой войны.

Талгат Бегельдинов (1922-1984 гг.) – казахстанский летчик-истребитель, Герой Советского Союза, участник Великой Отечественной войны. Он родился в Казахстане, в семье крестьянина, и с детства мечтал стать летчиком. В 1940 году он поступил в авиационное училище, а в 1941 году, после его окончания, был призван в Красную Армию. В годы Великой Отечественной войны Бегельдинов стал одним из лучших пилотов-истребителей. Он совершил более 200 боевых вылетов, участвовал в воздушных сражениях и уничтожил несколько десятков вражеских самолетов. В частности, Талгат Бегельдинов принимал участие в Курской битве – одной из самых значимых битв Второй мировой войны, которая проходила летом 1943 года. Это сражение стало поворотным моментом на Восточном фронте, и участие Бегельдинова в ней было решающим для победы советских войск. Он проявил храбрость и профессионализм, уничтожив несколько вражеских самолетов, что стало важным вкладом в победу советской авиации.

За свои подвиги в воздушных боях Бегельдинов был награжден орденами и медалями, а в 1944 году ему было присвоено звание Героя Советского Союза. После войны он продолжил службу в авиации и оставил значительный след в развитии советской авиации. Его имя стало символом мужества и стойкости.

Леонид Беда (1921-1993) – советский летчик, Герой Советского Союза, родился в Казахстане. После окончания авиационного училища в 1940 году он был призван в армию, где стал пилотом и быстро проявил себя как высококвалифицированный летчик. В годы Великой Отечественной войны Беда принимал участие в воздушных сражениях, в том числе в битвах под Сталинградом и Курском. Он совершил более 250 боевых вылетов и уничтожил десятки вражеских самолетов. В ходе Курской битвы, которая проходила в июле-августе 1943 года, Беда сыграл важную роль в поддержке атакующих советских войск, уничтожив несколько немецких самолетов и транспортных средств. Курская битва стала решающей в разгроме немецкой армии на Восточном фронте, и участие Беды в этом сражении стало примером его профессионализма и мужества. Его боевые заслуги были высоко оценены, и в 1944 году ему было присвоено звание Героя Советского Союза.

После войны Леонид Беда продолжил службу в армии, а также занимался подготовкой новых поколений летчиков. Он был награжден многочисленными орденами и медалями, включая орден Ленина, орден Отечественной войны и медаль «За отвагу». Леонид Беда стал выдающимся представителем советской авиации, чье имя навсегда останется в истории.

Нуркен Абдиров (1919-1943) – казахстанский летчик, Герой Советского Союза, погибший в 1943 году. Он родился в Казахстане и с ранних лет мечтал стать летчиком. В 1939 году Нуркен Абдиров поступил в авиационное училище и, окончив его в 1941 году, был призван в армию. С первых дней Великой Отечественной войны Абдиров стал одним из самых ярких представителей авиации Казахстана. В августе 1943 года Абдиров принял участие в боевых действиях в районе Курска. Во время одного из воздушных боев, когда вражеские самолеты начали атаковать советские войска, Нуркен Абдиров совершил таран вражеского самолета, что спасло жизни множества советских солдат, но сам он погиб. За этот подвиг ему было посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. Нуркен Абдиров стал символом самопожертвования и любви к Родине. Его подвиг остался в памяти поколений, и его имя было увековечено в названии улиц и школ. Абдиров стал примером для многих советских летчиков, вдохновляя их на подвиги во время войны.

Байзулла Акижанов (1921-1987) – казахстанский летчик, Герой Советского Союза, родился в Казахстане. В годы Великой Отечественной войны Акижанов служил в авиации, совершив более 100 боевых вылетов. Он участвовал в воздушных сражениях, в том числе в битвах под Сталинградом и Курском. Байзулла Акижанов проявил храбрость и профессионализм в боевых условиях, неоднократно уничтожая вражескую технику и самолет.

Он был награжден орденами Ленина, Красного Знамени и другими медалями за боевые заслуги. В 1944 году ему было присвоено звание Героя Советского Союза за проявленную храбрость и профессионализм в воздушных боях. После окончания войны Акижанов продолжил службу в армии, а также работал в области авиации. Его имя было увековечено в памяти советского народа как пример мужества и самоотверженности.

Хиуаз Доспанова (1922-2008) – первая женщина из Казахстана, удостоенная звания Героя Советского Союза. Во время Великой Отечественной войны она была летчиком-истребителем, и ее участие в боевых действиях стало прорывом для женщин в авиации. Хиуаз Доспанова родилась в Казахстане и, несмотря на множество трудностей, поступила в авиационное училище, став одной из первых женщин-истребителей.

Она совершала боевые вылеты, в том числе на дальние расстояния, выполняя задачи по воздушной разведке и уничтожению вражеских объектов. В 1944 году, за свои заслуги на фронте, Хиуаз Доспанова была удостоена звания Героя Советского Союза. Ее подвиг был высоко оценен командованием и стал символом не только женского мужества, но и общей самоотверженности и патриотизма.

Доспанова продолжала службу после войны, а также активно занималась общественной деятельностью, помогая сохранить память о героических женщинах Великой Отечественной войны.

Талгат Бегельдинов, Леонид Беда, Нуркен Абдиров, Байзулла Акижанов и Хиуаз Доспанова – это герои, чьи подвиги и жизнь стали важными страницами в истории Великой Отечественной войны. Их участие в крупнейших битвах, таких как Курская битва и Сталинградская битва, а также их боевые заслуги и самопожертвование в воздухе и на земле, стали примером мужества и стойкости. Их награды, включая звание Героя Советского Союза, ордена и медали, свидетельствуют о высоком профессионализме и храбрости, с которыми они защищали свою Родину. Эти личности оставили глубокий след в истории и будут служить вдохновением для будущих поколений.

Список использованной литературы:

- 1 Белан П.С., Колточник Н.И. Богатыри великой степи.– 1984год;
- 2 Бегильдинов Т.Я. Илы атакуют. – 1966год;
- 3 Киберленинка (Вклад казахстанских воинов в ВОВ) <https://cyberleninka.ru/article/n/vklad-kazahstanskih-voinov-v-velikoy-otechestvennoy-voynе/viewer>, автор М.М.Свирюков, 12.2024;
- 4 великих казахстанских летчиков, совершивших подвиг <https://archive.sarbaz.kz/history/7-velikih-kazahstanskih-letchikov-sovershivshih-podvig-162371656/> Аскар Даирбек 25.08.2016;
- 5 Олжас Беркинбаев Казахские летчики Советского союза <https://e-history.kz/ru/news/show/28552>. 12.11.2014.

СУДЬБЫ НАРОДОВ, ДЕПОРТИРОВАННЫХ В КАЗАХСТАН ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

А.Б. ТОҚТАСЫН

Курсант Академии КНБ РК

Депортации народов в СССР оставили неизгладимый след в истории нашей страны, отражая сложное переплетение политически мотивированных решений и трагичные судьбы обычных граждан. Люди, вынужденные покинуть родные края, сталкивались с суровыми условиями: отсутствие крыши над головой, нехватка пищи и утрата надежды стали их постоянными спутниками. Однако в этой трагедии проявилась и другая, не менее значимая сторона – самоотверженность и теплое сердце казахского народа.

Несмотря на жесткую репрессивную политику центральной власти, местные жители рисковали собственной безопасностью, принимая депортированных в свои дома и оказывая им поддержку. Такой акт солидарности не только спасал тысячи жизней, но и закладывал прочный фундамент для будущего культурного обмена. Традиция взаимопомощи и уважения нашла свое отражение в праздновании Дня благодарности, отмечаемого ежегодно 1 марта.

Казахская пословица «Жаксылықжердеқалмайды» – «Добро не пропадает бесследно» – как нельзя лучше характеризует дух того времени: несмотря на страх перед репрессиями, казахские семьи делились последним, что у них было, чтобы спасти чужие жизни. Эта историческая память служит напоминанием о том, что даже в самые тяжелые периоды человеческая доброта и бескорыстность могут озарить жизнь надеждой.

Советская власть официально объясняла депортации как меры по защите государства от внутренних и внешних угроз. В пропаганде депортации оправдывались устранением «вредных элементов» – лиц и групп, подозреваемых в нелояльности,

предательстве или контрреволюционной деятельности. В условиях Великой Отечественной войны эта риторика усиливалась, поскольку депортации представлялись как способ предотвращения коллаборационизма и обеспечения безопасности общества.

Однако анализ архивных материалов показывает, что истинные мотивы этих мер носили иное содержание. Массовые переселения «наказанных народов» проводились по этническому признаку, что позволяло не только подавлять возможное недовольство, но и разрушать национальные автономии, концентрируя власть в одних руках и изменяя демографическую структуру страны. Дополнительно переселенных использовали как бесплатную рабочую силу для освоения новых, часто малодоступных территорий [1, с.5-10].

Таким образом, официальные объяснения служили лишь оболочкой для глубоко укоренившихся этнических, экономических и политических расчетов, направленных на централизацию власти и трансформацию многонационального общества в единое идеологическое и демографическое целое.

Согласно официальным архивным данным (приказы НКВД, указы Президиума Верховного Совета, отчеты МВД и материалы Комитета по правовой статистике и спецучету Генеральной прокуратуры РК), в период 1937–1945 гг. в Казахстане было размещено свыше миллиона вынужденных переселенцев [2].

Ключевые этапы:

В 1940–1941 гг. поток плановых переселенцев и спецпереселенцев в Казахстан шел одновременно с неконтролируемым потоком эвакуированных и беженцев. К августу 1940 г., после начала Второй мировой войны, в северо-восточные районы Казахстана прибыло 90 007 чел., к концу 1941 г. насчитывалось уже около 110 000 чел. Эвакуированные прибывали в республику с августа 1941 г. по июль 1942 г. По состоянию на 1 июля 1943 г. было размещено 466 155 чел. Всего прибыло 532 506 вынужденных мигрантов [3, с.26].

1. На начало 1942 г. в Казахстане расселили 400 300 представителей немецкого этноса, на конец 1942 г. – 394 133 чел. По сведениям, отложившимся в российских архивах, в Казахстане оказалось 444 005 чел., из них «по государственному заданию – 333 775 чел.» [3, с.28].

2. В 1943–1944 гг. в Казахстане в соответствии с первоисточниками разместили 114 456 семей – 507 480 чел., или 114 484 семьи, – 506 656 чел. спецпереселенцев с Северного Кавказа, из Калмыцкой, Крымской автономных республик и Грузинской ССР [3, с.32].

Эти этапы подтверждаются официальными документами, которые демонстрируют масштабность и системный характер депортаций в условиях тоталитарной политики.

О судьбах народов, депортированных в Казахстан в годы Великой Отечественной войны, можно узнать из различных источников – архивных документов, научных исследований и воспоминаний очевидцев. Особенно ценными являются сборники, такие как «Из истории депортаций Казахстана (1939–1945 гг.)», где представлены статистические отчеты, доклады и постановления, а также отдельный раздел посвящен воспоминаниям самих депортированных: поляков, немцев, финнов, греков, итальянцев, калмыков, карачаевцев, чеченцев, ингушей, балкарцев, крымских татар, турков, курдов и армян. Эти свидетельства позволяют глубже понять, с какими трудностями столкнулись переселенные народы, какие условия жизни им были предоставлены, как они адаптировались в новых местах. Изучение этих материалов дает возможность увидеть эти события через призму личного опыта людей, переживших депортацию.

В начале депортированные люди сталкивались с невообразимыми трудностями. Маленькие дети, еще не осознававшие всю трагичность ситуации, помнят, как их семьи расселяли в ветхих бараках без окон и дверей, где холодные ночи сопровождалось постоянным голодом. Лишенные возможности сохранить привычный уклад жизни, родители вынуждены были изо всех сил добывать хотя бы скудный продуктовый паек, работая на изнурительных и зачастую опасных работах – от изготовления простейших

хозяйственных принадлежностей до тяжелого физического труда на полях и в лесоповалах. Семьи насильно разлучали: детей отправляли на полевые работы, а взрослые сталкивались с унижениями и жестокостью со стороны властей. Это наносило людям глубокие раны – и физические, и душевные.

Особенно тяжело пришлось тем, кто был вынужден покинуть родные места: они оказались оторванными от своей семьи, истории и культуры. В переполненных вагонах, где царили антисанитария, голод и болезни, люди испытывали постоянный страх за свою жизнь. Даже те, кто потерял документы, отчаянно пытались сохранить связь с родными и найти хоть какую-то информацию о своем происхождении.

Однако, несмотря на все испытания, в этих историях есть и светлая сторона. Именно в этих тяжелых условиях люди обнаруживали в себе силы для взаимопомощи, солидарности и надежды. Местные жители Казахстана не раз приходили на помощь депортированным, делясь скудными запасами еды, поддерживая их в трудные моменты и создавая атмосферу взаимного уважения, несмотря на языковые и культурные различия. Спустя десятилетия разлуки некоторые семьи смогли восстановить утраченную связь, вновь встретиться и обрести родственные узы – для многих это стало настоящим чудом.

Кроме того, трудности заставляли людей искать новые пути для выживания и саморазвития. Многие депортированные нашли в себе силы не только жить, но и освоить новые профессии, обучаться, работать и строить жизнь заново в чужом краю. Они трудились в колхозах, на фабриках, в медицинских учреждениях и школах, становясь неотъемлемой частью казахстанского общества. Со временем депортированные разных национальностей подружились с местными жителями, разделяя с ними не только тяготы жизни, но и радостные моменты. Казахский народ, несмотря на собственные трудности, оказывал поддержку переселенцам, делясь едой, помогая с жильем и принимая их в свои семьи.

Постепенно Казахстан стал для многих не просто местом вынужденного проживания, а настоящим домом. Их дети и внуки уже не воспринимали себя чужаками, а считали эту землю родной. Многие семьи, даже имея возможность уехать, приняли осознанное решение остаться, ведь здесь прошла их жизнь, выросли их дети, появились друзья и сложились крепкие связи с местной культурой. Казахстан стал местом, где их боль утрат сменилась новой надеждой и возможностью строить общее счастливое будущее.

Судьбы депортированных сложились по-разному: одни смогли воссоединиться с семьями, другие обрели новую жизнь в Казахстане, найдя здесь поддержку и заботу. Особенно трогательны истории детей, которые в силу возраста не понимали всей трагедии происходящего, но оказались втянуты в суровую реальность военного времени. Некоторые из них потеряли своих родных и были вынуждены начать жизнь с чистого листа, полагаясь лишь на доброту окружающих.

Одним из таких людей был Герольд Бельгер – казахстанский писатель, переводчик и общественный деятель. Он родился в 1934 году в семье поволжских немцев, которые в 1941 году, как и сотни тысяч их соотечественников, были депортированы в Казахстан. Оказавшись в казахском ауле возле нынешнего села ЫскакаҰлыбыраева на реке Ишим, он сумел в совершенстве овладеть казахским языком и получить образование и, что особенно важно, глубоко проникнуться культурой казахского народа. Став писателем и переводчиком, Бельгер посвятил свою жизнь тому, чтобы строить мосты между культурами. Он перевел на русский язык произведения великих казахских писателей, делая их доступными широкой аудитории. Казахстан стал для него не просто местом вынужденного проживания, а настоящей родиной, которую он поддерживал до конца своих дней [4].

Так случилось и с прадедушкой моего лучшего друга. Во время депортации он был еще совсем маленьким, всего 8–9 лет. Одинокого мальчика отправили в вагоне вместе со

множеством других людей, но судьба привела его в современную Жамбылскую область. Здесь он получил свое новое имя и нашел семью среди местных жителей, которые приютили его и воспитали как родного. Он вырос в Казахстане, построил здесь свою жизнь, создал семью и остался навсегда – земля, ставшая для него убежищем, стала и его настоящим домом.

Истории депортированных – это не просто трагические страницы прошлого, а примеры невероятной стойкости, силы духа и человеческой доброты. Несмотря на тяжелые условия, голод, холод и лишения, многие смогли не только выжить, но и найти свое место в новом мире, создать семьи, построить карьеру и оставить след в истории. Однако жизнь была бы невозможной без помощи местного населения. Казахский народ, сам переживавший трудности, не отвернулся от переселенцев, разделяя с ними последнее, принимая в свои семьи, согревая добрым словом и поддержкой.

Великий Абай говорил: «Три качества достойны человека: горячая отвага, светлый ум, теплое сердце». Эти слова как нельзя лучше отражают суть происходившего в годы депортаций. Отвага тех, кто сумел выстоять перед несправедливостью, ум, позволивший найти путь к новой жизни, и доброе сердце людей, которые, несмотря на страх, не оставили в беде тех, кто в этом нуждался. Сегодня важно помнить эти уроки истории, чтобы ценить мир, в котором мы живем, и беречь то, что делает нас людьми.

Депортация народов во время Великой Отечественной войны стала одной из самых трагичных страниц в истории Советского Союза. На мой взгляд, это массовое переселение было обусловлено не только военными обстоятельствами, но и политическими мотивами. Советская власть опасалась, что некоторые этнические группы могут стремиться к независимости или проявлять нелояльность режиму. В связи с этим руководство страны приняло решение о насильственном переселении целых народов с их исторических земель.

Особенно жестокие репрессии коснулись народов Кавказа, крымских татар, немцев Поволжья, калмыков и других этнических групп. Их обвиняли в возможном сотрудничестве с нацистской Германией, хотя никаких убедительных доказательств этому не существовало. В результате миллионы людей были насильно отправлены в отдаленные регионы, включая Казахстан, Сибирь и Центральную Азию. Переезд проходил в тяжелых условиях: людей перевозили в товарных вагонах без достаточного количества еды, воды и медицинской помощи. Многие не пережили дорогу.

После прибытия в новое место переселенцы сталкивались с новыми испытаниями. Им приходилось адаптироваться к суровому климату, нехватке жилья и продовольствия. Несмотря на все трудности, многие переселенцы внесли значительный вклад в развитие регионов, куда их направили, – в том числе в строительство городов, промышленность и сельское хозяйство.

Таким образом, депортация народов во время войны стала не только трагедией для миллионов людей, но и частью более широкой политики советского руководства, направленной на усиление контроля над многонациональным государством. Это событие оставило глубокий след в истории и до сих пор является предметом дискуссий среди историков и исследователей.

Список использованных источников

- 1 Россия XX век. Документы. Сталинские депортации. 1928-1953. – М.: Международный фонд «Демократия», 2005. – 904 с.;
- 2 QazaqstanTarihy порталы: официальный сайт// URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/5022> (дата обращения: 16.02.2025);
- 3 Из истории депортаций. Казахстан. 1939–1945 гг. Сборник документов. Т. 3. – Алматы: LEM, 2019. – 708 с.;

4 Zakon.kz: официальный сайт.//URL: <https://www.zakon.kz/stati/6454063-gerold-belger-kak-kazakhstanskiy-pisatel-svyazyval-kultury-i-epokhi.html?ysclid=m7ggi9fii3237272457> (дата обращения: 16.02.2025).

ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ЕУРОПАДАҒЫ ПАРТИЗАНДЫҚ КҮРЕСКЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Н. ЖҮРСІН

ҚР ҰҚК Академиясының курсанты

Ұлы Отан соғысы тарихында партизан қозғалысы маңызды орын алады. Партизандар жау гарнизондарына шабуыл жасап, соғыс техникасын, көпірлерді, қару-жарақ қоймаларын жарып, байланыс желілерін істен шығарды, жаудың әскери эшалондарын қиратты. Осының бәрі жаудың ілгері жылжуына мүмкіндік бермей, қыспаққа алды. Партизан отрядтарымен қатар қалалар мен селоларда, аудан орталықтарында ірі теміржол станцияларында, кәсіпорындарда астыртын әскери топтар құрылды. Астыртын топтар алғашында үш-он адамнан құралса, кейін адам санының көбеюіне байланысты өзара бірігіп үлкен ұйымға айналды. Партизандар өлімнің аузына мың рет барып, мың рет ажалдың бетіне тура қараған. Соғыстың ең қызу сұрапыл 1941-1943 жылдарында, бет қаратпайтын боран, сақылдаған сары аяздарда үсіп, жаурап, ауыр жорықтан азап шеккен. Ұйқысыз түндер. Азық-түлік жоқ. Жылы киім де жоқ. Жылынуға отты да жағуға болмайды. Отты жақсаң, жауға өзінді өзін ұстап бергенің. Сақылдаған сары аязды күндердің қараңғы түндері, партизандарды жау көзінен тасалайды. Партизандар сол қараңғы түндерді пайдаланып, тынығып алған. Ал немістер қараңғы түндерде партизандардан өлердей қорықты. Олар үнемі қыл үстінде жүретіндіктен, көп тыныға алмайтын, өйткені минут, секунд сайын қауіп-қатер күтіп, ажал қай жағымнан келіп қалар екен деп елеңдеп күтіп отырған. Оларға барынша сақ болу керек болды. «Немістерді еш уақытта ізге түсірмеу» – бұл партизандардың бұлжымас заңы болып саналды.

Ұлы Отан соғысы кезінде Кеңес Одағының батыры атағы 11527 жауынгерлер, партизандар мен астыртын қимыл жасағандарға берілген екен. Оның 194-і осы атақты екі мәрте алғандар. Соғыс жылдарында жау тылында 6200 партизан отряды мен астыртын әскери топ қимыл жасады, олардың құрамында 1,1 млн. аса партизан болды. Ленинград облысындағы партизан отрядтарының құрамында 220 қазақстандық ерлікпен күресті. Белоруссияда шайқасқан 65 бригада мен отрядтар құрамында бір жарым мың қазақстандық болған. Кеңес Одағының екі мәрте батыры С.А. Ковпактың партизан құрамасында 70-тен астам қазақстандық болды. Украинадағы партизандық құрамалар мен отрядтарда 1500 қазақ ерлікпен шайқасқан. Жаулап алынған аймақтарда қалып қойған шығысқазақстандықтар партизан отрядының құрамына кіріп, немесе өздері партизан қозғалысын ұйымдастырған. Партизандар қозғалысына 70 жерлесіміз қатысқан. Тағы бір жерлесіміз Шығыс Қазақстан облысы Самар ауданының түлегі Григорий Гнидин Белоруссия өлкесіндегі кескілескен шайқастарға қатысқан. Төрт рет жараланса да қатарға қосылып отырған. Григорий Гнидин Қызыл Ту, Қызыл Жұлдыз ордендерімен, бірінші дәрежелі “Отан соғысының партизаны” медалімен марапатталып, бригада командирінен 12 рет алғыс алған. Партизан қозғалысына қатысқандар: лениногорлық Василий Яковлевич Абакумов, Марқакөлдің Орловка ауылынан Николай Павлович Устинов, Серебрянкадан Иван Дмитриевич Федоренко, Анна Никифоровна Пашкевич, Ұланнан

Бұтабай Кентбаев, Жаңа Соградан Константин Яковлевич Трокин, Өскеменнен Иван Николаевич Павленко мен Павел Александрович Новиков, Катонқарағайдан Григорий Семенович Свинухов т.б. Кеңес партизан қозғалысының штабы Польша, Чехословакия, Венгрия т.б. елдердің партизан қозғалысына үлкен көмек көрсетіп отырды.

Партизандық қозғалыстың ұйымдастырушысы: Төлтай Шанов 1942 жылдың қаңтар айында армия қатарына шақырылып, Сталинград майданында қолына қару ұстайды. Дон өзені бойындағы жан алысып-жан беріскен соғыста ауыр жарақат алып, көптеген жауынгерлермен бірге тұтқынға түседі. Лагерьде астыртын жұмыстар жүргізіп, неміс бұғауын бұзып өтіп, Италияның «Фри-Юли» партизан қауымына қосылады. Сол партизан құрамасында насихатшылыққа тағайындалып, тұтқын лагеріндегілерге арнап әр ұлт тілінде үндеулер жазып, жасырын жұмыстар ұйымдастырады. Тұтқын лагерінен жауаптар келе бастайды. Соғыс аяқталғанға дейін 25 ұлт өкілінен құралған партизандар саны 250 адамға жетеді. Немістер осындай жұмыстарды жүргізуші Төлтай Шановтың басын 30 000 неміс маркасына бағалайды. Жиырма жасында Адриатика теңізінің жағасындағы Альпі тауының жоталарында, Югославия жерінде алғаш ұйымдастырылған партизан тобын басқарған ол қатардағы жауынгерден батальон комиссарлығына дейінгі дәрежеге өседі. Өз арасында оны Анатолий Исмагулович деп атайды. Төлтай Шанов құрамында болған батальон соғыстың соңғы айларында Германияға қарай шегінген неміс фашистерінің жолын бөгеу, олардың қайта күш жинауына мүмкіндік бермеу әрекеттерін жасайды. Югославия Халық азаттық армиясы жоғары бас командашысы, маршал Иосиф Броз Титоның 1945 жылғы 19 қаңтардағы өкімі бойынша қайсарлықпен соғысқандығы және әскерді жігерлі басқарғаны үшін Төлтай әкеміз «Қаһармандығы үшін» орденімен, «Ерлігі үшін» медалімен марапатталады.

Енді әйгілі “аңыз адам” туралы айта кетсек. Халық қаһарманы, жазушы, атақты партизан, Қасым Қайсенов 1918 жылы 23 сәуірде, Шығыс Қазақстан облысы Ұлан ауданының Асу-Бұлақ ауылында дүниеге есігін ашқан. Ұлы Отан соғысы ардагерінің ерліктері әлі күнге дейін көпшілікті тандандырмай қоймайды.

Қасым Қайсеновтың ерліктері: Қасым Қайсенов басқарған 120 адамдық партизан отряды түн жамылып жауға шабуыл жасап, Григорьевка, Луковицы, Зарубинцы фермаларын басып алды. Партизандар бұл аумақты Кеңес әскерлері келгенге дейін ұстап тұрды. Әскер Днепрдің оң жағалауына өткенде Қасым отрядынан 20 адам ғана тірі қалды. Бірақ Днепр үшін шайқаста Ұлы Букринский плацдармын дайындаудағы Қасым Қайсеновтің ерлігі елеусіз қалды. Басқа отрядтың командирі А.В. Тканко Қайсеновті өлді деп есептеп, «ерлігі» туралы баяндап, Кеңес Одағының Батыры атағын алды. 1944 жылы Қасымның қайсарлығы сыналған тағы бір ұрыс. 700-ге жуық соғыс тұтқыны қамалған «Белая Таня» концлагеріне Қасым Қайсенов бастаған отряд шабуыл жасайды. Жау лагерьге баратын жолдың барлық бағытын түгелдей миналап, шегініп жатса лагерьді жарып жіберуге дайын отырған. Ержүрек Қасым бастаған партизандар тапсырманы тап тұйнақтай етіп орындайды. Сондай ақ, партизан Қасым Қайсенов 1941 жылғы қараша мен 1944 жылғы маусым аралығында жау тылына төрт рет десантпен түсірілген. Әуелі 1941 жылы 19 қарашада Украинаға, 1943 жылдың соңында Молдавия жеріне, 1944 жылдың басында Румынияға, соңғы рет 1944 жылдың маусым айында Карпат тауына парашютпен түскен. Соның барлығында да жанындағы майдандас достары әртүрлі жағдайда өлім құшса, кейде санаулы достарымен, кейде жеке өзі аман қалып отырған. 1995 жылы 9 мамырда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Н.Ә. Назарбаев Қасым Қайсеновке еліміздегі ең жоғары награда – «Халық қаһарманы» атағы берілді.

Ерліктерінен кейінгі өмірі: Осындай партизандық қозғалыстардан соң Қасым Қайсеновқа лақап ат береді. Партизандық қозғалыста Қасым Қайсенов «Вася» лақап атымен әйгілі болды. Оны жергілікті тұрғындар қатты жақсы көретін болған. «Вася» ең қауіпті деген операцияларда да үнемі тіріқалатыны тұрғындардың жүрегінде күндердің күнінде бейбітшілік міндетті түрде келеді деген сенім ұялатты.

«Мен Украинада легендарный адаммын, ондамені тек «Вася» депбіледі. Украинада маған орнатылған ескерткіш бар. Карпат тауының ең ұшар басына, ең соңғы рет жау тылына барғанда алпыс адам ұшақтан түсіп, іріткі салған ғой. Ол тауға түскен алпыс адамның елу үші қаза тауып кетті, жетеуіміз тірі қалдық. Сол Карпатта ұрыс салған алпыс адамға арнап, таудың ең биігіне мрамордан ескерткіш орнатқан», – дейді бұл аты жайлы Қайсенов.

Қорытындылай келе жаһанды тітірткен соғыстың біткеніне биыл-75 жыл. Бұл аз уақыт емес. Адамзат тарихындағы ең сұрапыл соғыстың аяқталғанына жарты ғасырдан асса да, ұрпақ майдангерлердің ерлігін ешқашан ұмыпайды. Біздің мыңдаған жерлестеріміз партизан қозғалысында өз парыздарын қаһармандықпен орындап, Жеңіс жолында жанқиярлықпен күресті. «Біз ерліктің мектебінен тәлім алдық. Қобыланды, Тарғын сияқты бабаларымыздан ерлікті үйрендік. Біз Исатай мен Махамбеттің Амангелді мен Абайдың халқының балаларымыз. Біздің қылышымыз немістің қанымен суарылуы керек, серт осы болсын» деп серт алысқан қазақстандық партизандар осынау арпалысқан ауыр жылдарда өздерін мәңгі өшпес даңққа бөледі. Олар мәңгілік ел жадында.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 EGEMEN QAZAQSTAN (<https://egemen.kz/article/256874-qazaqstandyq-partizandardynherligi>)
- 2 AQROBEGAZETI.KZ (<https://aqtobegazeti.kz/?p=109703>)
- 3 ABAI.KZ (<https://abai.kz/post/16756>)
- 4 SPUTNIK(<https://sputnik.kz/20200423/Kasym-Kaysenov-13778273.html>)

РОЛЬ АУТЕНТИЧНОГО МАТЕРИАЛА В ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Д.А. АБДРАИМОВ

ВИИРЭиС курсант 2 курса

Г.К. КАПТАГАЕВА

магистр педагогических наук,

преподаватель кафедры иностранных языков

В настоящее время необходимость владения навыками и умениями устного и письменного иноязычного общения в личностных и профессиональных целях является общепризнанным фактом. Это связано с тем, что важную роль в наше время играют расширение политических, экономических и личных межнациональных контактов, активизация диалога культур между странами. Цель обучения иностранному языку – достижение межкультурной коммуникации.

Как известно, овладение лексикой и заучивание грамматических правил не являются достаточным для того, чтобы овладеть коммуникативной компетенцией. Огромное количество людей имеют возможность путешествовать за рубеж, сотрудничать с иностранными фирмами, пользоваться Интернет-ресурсами, читать литературу на английском языке. Поэтому на современном этапе перед изучающими английский язык ставится цель:

- обучение иноязычной культуре, которая включает как развитие лингвистических способностей, психических процессов и свойств личности, а также познание культуры стран изучаемого языка;
- воспитание личности ученика через усвоения общечеловеческих ценностей;

- овладение иностранным языком как средством общения и осознание системы изучаемого языка.

Познание культуры стран изучаемого языка и осознание его системы возможно только при условии использования аутентичного материала.

В переводе с английского "аутентичный" означает "естественный". Этот термин чаще всего используют для характеристики текстов, применяемых на занятиях. Аутентичным традиционно принято считать текст, который не был изначально предназначен для учебных целей.

К аутентичным материалам относят: личные письма, статьи, тексты зарубежных песен, рекламу, интервью, научно-популярные и страноведческие тексты.

Использование аутентичных материалов повышает интерес к изучению иностранного языка, помогает активизировать все виды речевой деятельности, приобщает к культуре страны изучаемого языка, развивает социокультурные компетенции.

Все чаще и чаще преподаватели иностранного языка используют в своей работе тексты из газет и журналов. Это объясняется тем, что:

1) тексты периодических изданий отражают реальный язык и, следовательно, представляют большое лингвистическое и тематическое разнообразие.

2) тексты периодических изданий позволяют использовать для обучения актуальную информацию.

3) в газетах и журналах можно найти разнообразный материал, представляющий интерес для урока: статьи, интервью, биографии, социологические опросы, объявления, комиксы, фотографии, рекламу, карикатуры и т.д.

4) пресса является одним из источников изучения общественной жизни.

Использование аутентичных прагматических материалов на уроках английского языка способствует повышению мотивации к изучению английского языка и является эффективным средством формирования иноязычной культурологической компетенции.

При отборе этих материалов, а также в процессе их организации, следует руководствоваться общедидактическими и собственно методическими принципами обучения иностранному языку.

Учеными разработаны требования к отбору материалов для формирования социокультурной компетенции. Такими требованиями являются следующие:

- аутентичность используемых материалов;
- информационная насыщенность;
- новизна информации для адресата;
- современность и актуальный историзм;
- учет интересов учащихся (в том числе профессиональных), а также увлечений, предпочтений;

- соответствие речевых высказываний литературной норме изучаемого иностранного языка;

- страноведческая и лингвострановедческая значимость материалов;

- отбор и использование учебных материалов в соответствии с уровнями владения иностранным языком обучающихся (с учетом принципа доступности и посильности);

- организация отобранных материалов в соответствии с принципами тематичности и нарастания сложности.

Таким образом, работа с аутентичным материалом открывает широкие возможности для изучающих иностранный язык. Это богатый источник свежей информации, позволяющий изучать реальную жизнь и события. Это большое лингвистическое разнообразие, раскрывающее современный язык. Правильно поставив задачи и определив задания, можно получить хорошие результаты в изучении иностранного языка с людьми любого уровня подготовки.

Список использованных источников:

- 1 Кричевская К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка / К.С. Кричевская // ИЯШ. – 1996. – № 1. – с. 13–17.
- 2 Носонович Е.В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам / Е.В. Носонович // ИЯШ. – 2000. – № 1. – с. 11–16.
- 3 Сенцов А.Э., Муратова Е.Н., Онищенко А.К. Особенности исследования политического дискурса через анализ концептов // Молодой ученый. – 2015. – № 4. – с. 799–802.
- 4 Тумакова Н.А. Активизация иноязычной коммуникативной деятельности студентов посредством видеоматериала // Молодой ученый. – 2015. – № 4. – с. 633–635.
- 5 Breen M.P Authenticity in the Classroom // Applied Linguistics. 1985. № 6/1. P. 60–70.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН БІЛУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Ғ. ЕРКІН

курсант 2 курса, ВИИРЭиС

Ж.К. ТОРАЙГЫРОВА

магистр образования,

преподаватель кафедры иностранных языков

Аннотация. Бұл мақала қазіргі қоғамда ағылшын тілін меңгерудің маңыздылығын зерттейді, оның жаһандану процесіндегі рөлін және жас адамдарға болашақ кәсіби өмірінде пайдалы болатын мүмкіндіктерді айқындайды. Автор тіл үйренудің әлеуметтік, мәдени және кәсіби аспектілерін қарастырып, оның жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы және халықаралық аренада еркін әрекет ету мүмкіндігін қамтамасыз етудегі үлесіне ерекше көңіл бөледі. Сонымен қатар, ағылшын тілін меңгерудің Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесіне, кәсіби дамуға және әлеуметтік мобильділікке әсері де қарастырылады. Зерттеу нақты мысалдар арқылы тілдік біліктіліктің жас адамдардың жеке дамуына тигізетін әсерін көрсетеді. Мақалада ағылшын тілінің Қазақстандағы тіл саясаты мен мәртебесі талқыланады, білім беру бағдарламаларындағы өзгерістер, халықаралық бағдарламаларға қатысу талаптары және қазіргі заманғы кәсіби сұраныстар тұрғысынан тіл үйренудің артықшылықтары атап өтіледі. Сонымен қатар, автор тіл меңгеру мен мәдениаралық коммуникация арасындағы байланысты көрсетіп, тіл үйренудің жеке және әлеуметтік даму үшін маңыздылығын атап өтеді.

Түйінді сөздер: ағылшын тілі, жаһандану, көптілділік, кәсіби даму, коммуникация, жастар, білім беру, мәдениаралық коммуникация.

Кіріспе. 21-ші ғасыр – ақпарат пен технологиялар дәуірі. Бүгінгі таңда білім мен кәсіби тәжірибе ұлттық шекараларды жоққа шығарады. Осы тұрғыда шетел тілдерін үйрену, әсіресе ағылшын тілін меңгеру қажеттілікке айналды. Ағылшын тілі жаһандық экономикада, саясатта, ғылымда, білімде, мәдениетте және тіпті әскери іс-қимылдарда басты байланыс құралына айналды. ЮНЕСКО мәліметі бойынша, әлемде 1,5 миллиардтан астам адам ағылшын тілін пайдаланады, олардың 400 миллионнан астамы – ана тілі ретінде сөйлейтіндер [1].

Тіл үйрену тек сөздер жаттау емес – бұл ойлау қабілеттерін дамыту, мәдени кеңістіктерді меңгеру және дүниетанымын кеңейту құралы. Бүгінгі жастар үшін бұл бәсекеге қабілеттіліктің басты шарттарының бірі болып табылады.

Ағылшын тілі және жаһандану процесі. Ағылшын тілі жаһандық білім беру жүйесінің негізгі құрамдас бөлігіне айналды. Ғылыми мақалалардың 80 пайызы ағылшын тілінде жарияланады, бұл ғылым мен технология салаларындағы білім алмасуды жеңілдетеді. Ағылшын тілі жоғары технологиялық өнеркәсіптерде, әскери ғылымдарда және инновацияларға негізделген салаларда маңызды талап болып табылады [2].

Одан басқа, ағылшын тілі интернетте ең көп қолданылатын тіл болып табылады. Statista мәліметіне сәйкес, интернеттегі контенттің шамамен 60 пайызы ағылшын тілінде [3]. Осылайша, ақпаратқа қол жеткізу тікелей осы тілде біліктілікке байланысты.

Ағылшын тілін үйрену тек жаһандық үрдістермен ілесу ғана емес, сонымен қатар жеке даму мен жаңа белестерге жетудің кілті болып табылады. Тіл – жаңа идеялар мен мәдениеттерге арналған көпір. Жаһандану дәуірінде осы көпірді меңгеру әр жас адамның стратегиялық міндеті болып табылады.

Қазақстандағы тіл саясаты және үштілділік. Қазақстанның тіл саясаты соңғы жылдары айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, үштілділік принципі білім беру жүйесі мен мемлекеттік басқаруда белсенді түрде енгізілуде. 2007 жылы енгізілген «Үш тілдің бірлігі» саясаты қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін сақтап қалуды, орыс тілін этносаралық коммуникация тілі ретінде дамыту мен ағылшын тілін экономика, білім және ғылым саласындағы жаһандық тіл ретінде дамыту мақсатында жүзеге асырылды. Бұл саясат білім беру жүйесінде кезең-кезеңмен жүзеге асырылуда.

2023 жылғы Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауында үштілділіктің стратегиялық маңызы атап өтіліп, ағылшын тілін үйренуді қолдау қажеттілігі айтылды [4]. Бұл жаһандық еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды даярлауға бағытталған нақты қадам болып табылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі бекіткен 2020–2025 жылдарға арналған «Тілдерді дамыту және қолдану» мемлекеттік бағдарламасы ағылшын тілін оқыту сапасын жақсартуды негізгі мақсаттарының бірі ретінде белгілейді [5]. Жоғары оқу орындарында ағылшын тілінде оқу пәндерін оқыту практикасы енгізілді.

Мектептердегі ағылшын оқу орындарында артты, Бұл шаралар жастарға заманауи және бәсекеге қабілетті білім алуға жол ашуда.

Кәсіби даму және халықаралық байланыс. Ағылшын тілін меңгеру халықаралық қатынастарда, кәсіби ортада және әскери қызметте шешуші маңызға ие. Мысалы, Қазақстан Қарулы Күштері халықаралық әскери жаттығулар мен БҰҰ-ның бейбітшілік миссияларына қатысады, онда ағылшын тілі негізгі жұмыс тілі ретінде қолданылады.

НАТО стандарттары мен халықаралық әскери терминология да ағылшын тілінде. Тілді жақсы меңгерген офицерлер өз әріптестерімен тең дәрежеде жұмыс істей алады. Сонымен қатар, кәсіби әдебиетті және техникалық құжаттаманы оқу мүмкіндігі тікелей тілдік біліктілікке байланысты.

Bolashak, Erasmus+ және DAAD сияқты халықаралық білім беру бағдарламаларына қатысу да ағылшын тілін білуді талап етеді. Тіл біліктілігі әлемдегі жетекші университеттерде оқу мүмкіндігі мен халықаралық академиялық тәжірибе алу жолын ашады [6].

Сонымен қатар, көпұлтты корпорациялар мен халықаралық ұйымдарда жұмыс істеу ағылшын тілін білуге негізделген артықшылық ретінде қарастырылады. Тілді үйрену адамдардың кәсіби мүмкіндіктерін кеңейтіп, оларды еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие етеді.

Мәдениаралық коммуникация және әлеуметтік артықшылықтар.

Шетел тілін үйрену тек кәсіби дамуға ғана емес, сонымен қатар ұлттар арасындағы мәдени байланыстарды нығайтуға да маңызды құрал болып табылады. Әр тіл өзінің ерекше мәдениетін көрсетеді. Ағылшын тілі арқылы оқушылар басқа халықтардың тарихына, дәстүрлеріне және құндылықтарына қол жеткізеді. Бұл патриотизм мен төзімділікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Тіл меңгеру жастарға тек ақпаратқа қол жеткізуге ғана емес, сонымен қатар әртүрлі дүниетанымдарға, ойлау тәсілдеріне және мәдени көзқарастарға жол ашады. Бұл оларды жан-жақты, ашық ойлайтын және шығармашыл адамдар ретінде қалыптастырады.

Ағылшын тілін білу саяхат жасауға, халықаралық форумдарға қатысуға және ғаламдық алаңдарда өзін-өзі білдіруге мүмкіндік береді. Бұл адамның ғаламдық деңгейде өзін таныту қабілетін арттырады.

Сонымен қатар, тіл үйренудің когнитивтік қабілеттерге оң әсер ететіні дәлелденген. Зерттеулер екі немесе одан да көп тілде сөйлейтін адамдардың зейін, есте сақтау және шешім қабылдау қабілеттері жақсырақ болатынын растайды – бұл қазіргі заманғы мамандар үшін маңызды қасиеттер.

Қорытынды. Ағылшын тілін меңгеру – біздің уақыттың стратегиялық қажеттілігі. Ол жастардың көкжиегін кеңейтеді, олардың кәсіби мүмкіндіктерін арттырады және мемлекеттің халықаралық аренадағы беделін нығайтуға ықпал етеді. Қазіргі әлемде тіл – бұл қару және құрал. Оны үйрену – болашаққа инвестиция. Жастар үшін ағылшын тілін меңгеру өз болашағын қолға алып, толыққанды әлеуетін жүзеге асыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Crystal, D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003.
- 2 Graddol, D. The Future of English? London: British Council, 1997.
- 3 Statista. Most common languages used on the internet as of 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/262946/>
- 4 Tokayev, K.-J. State of the Nation Address. September 1, 2023.
- 5 Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. State Program for the Development and Use of Languages for 2020–2025. Astana, 2019.
- 6 Nurmukhanova S. Multilingualism in Kazakhstan: Trends and Challenges. // KazNU Bulletin. – 2022. – No. 1(86). – pp. 56–61.

ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА

А.Р. АЛИСКЕР

курсант 2 курса ВИИРЭиС

А.С. БАЙМУРЫНОВА

магистр филологических наук

старший преподаватель кафедры иностранных языков,

В последнее время в методике преподавания иностранного языка уделяется все больше внимания лингвострановедческому подходу. Изучение иностранного языка неразрывно связано с культурой и историей страны изучаемого языка, ее обычаями, литературой и фольклором, географическими и климатическими особенностями.

Лингвострановедение представляет собой направление, включающие в себя как обучение языку, так и дающее определенные сведения о стране изучаемого языка [3, с.51-52]. Согласно Е.М.Верещагину и В.Г.Костомарову, под термином «лингвострановедение» «следует понимать такую организацию изучения языка, благодаря которой школьники знакомятся с настоящим и прошлым народа, с его национальной культурой через

посредство языка и в процессе овладения им» [1, с.6-7]. И хотя в данном случае речь идет не о школьниках, а о курсантах, это определение верно и справедливо.

Лингвострановедческий подход содержит страноведческую и теоретическую составляющие. Первая включает в себя сведения о культуре и истории, вторая – объясняет теорию иностранного языка.

«Одновременно с изучением языка надо изучать и культуру его народа – знакомиться с историей, литературой, экономикой, географией, политикой страны, бытом, традицией, психологией. Комплекс этих сведений принято обозначать термином «страноведение», а методику преподавания этих сведений при изучении иностранного языка – лингвострановедением»

Чтение литературных источников на иностранном языке дает лучшие возможности для усвоения лингвострановедческого материала и приноязычной культуры. При этом, отбирая художественную литературу, необходимо учитывать такие критерии как ее соответствие возрасту учащихся, их языковой уровень и лингвострановедческую ценность.

В книге «США. Страноведение, английский язык. Учебное пособие по страноведению» О.В. Дергаусовой, предназначенной для курсантов высших военных учебных заведений, представлены лингвострановедческие тексты и система упражнений для введения, закрепления и активизации лексико-грамматического материала, развития навыков и умений изучающего, ознакомительного, просмотрового и поискового чтения. Учебное пособие содержит предисловие, три раздела «The United States of America. Geographical position» («Соединенные Штаты Америки. Географическое положение»), «The Constitution and the Government of the United States» («Конституция и правительство Соединенных Штатов»), «State system of the United States» («Государственная система Соединенных Штатов») и словарь. В свою очередь каждый раздел включает в себя несколько блоков: Reading and Speaking, Reading and Comprehension, Lexics and Grammar, Speaking.

Таким образом, в каждом из разделов, кроме упражнений на развитие умений и навыков чтения, представлены задания, предназначенные для развития навыков говорения, формирования социокультурной компетенции курсантов на основе знания лексических единиц национально-культурной семантики и использование их в различных ситуациях межкультурного общения. Пособие составлено в соответствии с Программой по иностранным языкам для вузов неязыковой специальности и рассчитано на лиц, ранее изучавших язык по программе средней школы. Остановимся подробнее на одном из разделов, «The United States of America. Geographical position» («Соединенные Штаты Америки. Географическое положение»). Данный раздел начинается с изучения новой лексики. Курсантам предлагается прослушать, прочитать, повторить и запомнить новые слова и выражения, географические названия:

1.1. A.Listen to the words, repeat and memorize them.

1) borders on is separated from B. Listen to the Geographical names, repeat and memorize them.

1. The United States of America

2. The Pacific Ocean [2, с. 5-6].

Таким образом, уже на этапе введения новой лексики учащиеся знакомятся не только с общеупотребительными словами, но и получают представление о лингвострановедческих реалиях страны изучаемого языка.

В следующих упражнениях лексический материал представлен уже в предложениях, которые необходимо перевести с английского языка на русский.

1.4. Read, memorize and translate.

1. The USA borders on Canada in the North.

4. The Mississippi flows into the Gulf of Mexico [2, с.7].

Упомянутые выше упражнения являются подготовкой к поисковому чтению текста The United States of America. Во время чтения текста курсантам необходимо найти информацию о географическом положении США, столице, территории и городах, реках, горах и озерах, а также о климате страны.

Задания после текста способствуют активизации лексики, дают возможность получить более полное представление о географических особенностях страны изучаемого языка: 1.7. Agree or disagree with the statements. Use «True» or «False».

8. Washington is situated on the Potomac River.

9. The USA is washed by the Indian Ocean in the South [2, с. 11-12].

Цель заключительного задания данного блока – развитие навыков говорения на основе прочитанного лингвострановедческого текста. 1.9. Speak on the Geographical position of the USA [2, с. 12].

При этом следует отметить значительную подготовку к этому этапу, начавшуюся с введения и закрепления лексики до работы с текстом и продолженную при выполнении таких заданий, как «Look through the text and complete the sentences», «Agree or disagree with the statements», «Answer the questions», «Write sentences with the following words».

В блоке «Lexics and Grammar» курсанты знакомятся с особенностями английского словообразования, выполняют упражнения, в которых необходимо заполнить пропуски, найти эквиваленты или перевести предложения с новой лексикой. При этом данные задания также дают знания о стране, ее географическом положении, культуре и традициях. 3.6. Arrange the words in pairs. Translate the word combinations. a) the District of Columbia, the National flag, the capital, the country, the USA, the economy; b) includes, rests upon, is situated, contains, produces, does not belong [2, с. 26].

Блок «Lexics and Grammar» заканчивается тестом на проверку лингвострановедческих знаний:

3.19. Choose the proper word.

1. The USA borders on Canada ...

a) in the south b) in the north c) in the west

2. is the capital of the country.

a) Los Angeles

b) New York

c) Washington [2, с. 32].

Блок «Speaking» содержит упражнения на развитие навыков говорения. В начале курсанты должны выполнить подстановочные упражнения, составив вопросы на страноведческую тематику:

4.2. Ask your classmate for the information.

2) Where is ... situated?

1. The capital of the USA on the Potomac river

2. New York in the east of the country [2, с. 33].

Таким образом учащиеся готовятся к итоговому заданию блока – подготовить по образцу доклад о следующих странах:

1. France is situated in Europe. France is a European country.

2. Its area is 551.600 square km.

3. Its capital is Paris. It is situated on the Seine.

4. Its population is over 53 mln people.

5. It is a highly developed capitalist country.

6. It is rich in mineral resources.

1. Great Britain (224.100 sq. km.; about 56 mln people).

2. Canada (9.960.000 sq. km.; over 25 mln people) [2, с. 36].

В конце каждого раздела курсантам предлагается пройти тест по изученному материалу. Данные тесты дают возможность выявить уровень знаний обучаемых по

страноведению, способствует активизации интереса курсантов к изучению истории, культуры, экономики и политики США.

Целью учебного пособия «США. Страноведение, английский язык» профессора О.В. Дергаусовой является развитие у курсантов основных умений во всех видах речевой деятельности. Поставленные задачи, среди которых – научить курсантов понимать информацию при чтении литературы в соответствии с конкретной целью, передавать на английском языке сообщения в форме монологического высказывания, корректно оформлять информацию в письменной форме и многие другие, решаются в рамках лингвострановедческого подхода. Сочетая лингвистику и страноведение, он дает возможность изучать язык, в то же время узнавая новое об общественной жизни, культуре, истории, традициях и обычаях страны изучаемого языка, значительно расширяя кругозор и повышая культурный уровень учащихся.

Список использованных источников:

- 1 Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., Русский язык, 1990. – 246 с.
- 2 Дергаусова О.В. США. Страноведение, английский язык. Учебное пособие по страноведению. – М.: ВУ, 2009. – 126 с.
- 3 Коростелева Ю.Е., Макарова Е.В. Введение лингвострановедческого аспекта в обучении иностранному языку // Молодой ученый. – 2016. – № 7.5. – С. 51 – 52.
- 4 Рубаева В.П. Лингвострановедческий подход в обучении иностранному языку студентов неязыковых вузов. Вектор науки ТГУ. – 2012. – №2. – С. 260 – 263.

КРЕАТИВНОСТЬ КАК ОСНОВА ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ ВОЕННОГО ВУЗА ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Д.А. ЛЕПЕС

курсант 2 курса ВИИРЭиС

А.С. БАЙМУРЫНОВА

магистр филологических наук

старший преподаватель кафедры иностранных языков,

В настоящей статье представлена и детально описана модель формирования иноязычной креативной компетенции курсантов военного ВУЗа на основе специального мобильного учебно-методического комплекса креативно-стимулирующих иноязычных заданий. Модель находится в полном соответствии с требованиями, предъявляемыми к образовательным моделям, ей свойственны: простота – ввиду рассмотрения самых значимых характеристик моделируемого объекта, адекватность – ввиду ее непосредственной ориентации на цель. [3, с. 91]

Под моделью формирования иноязычной креативной компетенции курсантов военного ВУЗа мы понимаем единство ее составляющих и взаимообуславливающих частей, находящихся во взаимодействии, ведущем к формированию иноязычной креативной компетентности курсанта военного вуза в личностном и профессиональном плане. Содержательный компонент является ядром всей образовательной модели формирования иноязычной креативной компетенции, объединяющим и определяющим все ее элементы – от начального диагностического инструментария до соответствия

критериев сформированности иноязычной креативной компетенции содержанию обучения в вузе и компетенциям ФГОС.

В контексте данного компонента отражена фундаментальная основа иноязычной креативной компетенции, а именно ее составляющие компоненты: когнитивный, деятельностный, мотивационный и рефлексивный. Содержание элективного курса "CreativeThinking" включает два модуля: теоретический и практический. В рамках теоретического модуля изучается когнитивный компонент иноязычной креативной компетенции, представленный всей совокупностью теоретических, методических и психолого-педагогических знаний курсанта военного вуза, необходимых для формирования данного рода компетентности у себя и у других. В теоретическом модуле вводятся знания понятийно-терминологического аппарата, структурно-функциональной модели иноязычной креативной компетенции, методов и технологий креативной деятельности. [2, с.124]

Второй модуль носит более прикладной характер и соответствует деятельностному, мотивационному и рефлексивному компонентам иноязычной креативной компетенции. На данном этапе обучающиеся последовательно выполняют 8 блоков креативно-стимулирующих практических иноязычных заданий, направленных на развитие их креативных способностей.

Практические задания курса носят ситуативный характер, что повышает уровень мотивации обучающихся к их выполнению, ввиду того, что в рамках курса они сталкиваются с разыгрыванием гипотетически вероятных ситуаций из их повседневной жизни или реалий ближайшего будущего. Каждый блок завершается проведением креативно-стимулирующего рефлексивного иноязычного кейса, что позволяет увидеть наличие осознанного положительного отношения к креативной деятельности, готовность к созданию нового и динамику личностного креативного роста.

В процессе отбора тем, составляющих содержание курса, мы опирались на характеристики креативности, факторы, способствующие ее развитию, способы и ситуации применения креативного мышления, а также на технику «Колесо жизненного баланса». Данная техника позволяет рассмотреть жизнь человека в качестве сбалансированного единства 8 сфер: семья и друзья, здоровье и гармония, физическое окружение, романтические отношения, карьера, развлечения, финансы, личностный рост. Заявленные сферы пересекаются с темами, изучаемыми курсантами на обязательном курсе «Общий английский язык / General English».

Важно заметить, что в рамках элективного курса они рассматриваются под новым углом и представлены креативно-стимулирующими иноязычными заданиями различного типа. [5, с.311]

Особое значение в рамках данного компонента имеет объективный, целостный и надежный диагностический инструментарий, поскольку именно при помощи него в процессе входного контроля устанавливается актуальный на данный момент уровень сформированности иноязычной креативной компетенции: низкий, повышенный, высокий. Креативная компетентность демонстрирует особенную чувствительность ко всей совокупности условий образовательного процесса.

Данный компонент отображает условия и способы реализации заявленной образовательной модели на практике, включая технологию, формы, методы и средства. Рассмотрим ряд условий, способствующих успешному формированию иноязычной креативной компетенции. [1, с.288]

1. Первым важным условием является выстраивание субъект-субъектных отношений на всех уровнях образовательного процесса, начиная со курсантов и преподавателей и заканчивая администрацией университета и города в целом. Данный тип взаимоотношений подчеркивает исключительную ценность каждого участника, отражающую совокупность его жизненных взглядов, интересов, целей и ориентиров.

2. Следующим значимым условием является создание демократичной обстановки на занятии и предоставление позитивного образца креативного поведения преподавателя. Ввиду того, что креативные решения приходят в момент релаксации, рассеянного, а не напряженного внимания, творческий характер деятельности, отсутствие критики и стрессов, снятие барьеров и ослабление контроля сознания, принятие и поддержка друг друга, взаимное доверие и диалог обеспечивают свободное проявление креативности у курсантов. Исключительно креативно мыслящему и тонко чувствующему других преподавателю поси́льно раскрыть креативный потенциал и оказать помощь в процессе креативного роста личности. Роль преподавателя в процессе формирования иноязычной креативной компетенции ограничивается функциями вдохновляющего, направляющего и поддерживающего обозревателя, способного мыслить, как традиционным, так и инновационным образом, стремящегося популяризировать дивергентное мышление, проясняя его ценность и потенциал, демонстрировать позитивное настроение в любой ситуации и веру в достижение как личного, так и профессионального успеха, проявлять активную жизненную позицию и стремление к самосовершенствованию. [4, с.128]

3. Согласно третьему условию, значимость активной деятельности обучающегося и всяческих проявлений его субъектной позиции должна быть повышена. Являясь равноправным, увлеченным участником процесса, курсант наглядно видит возможности применения креативного мышления, пытается реализовать свои идеи и решения, ставит свои образовательные цели и видит свой креативный прогресс. Всё вышесказанное способствует пониманию курсантом значимости креативной компетентности в повседневной и в профессиональной жизни, что значительно усиливает мотивационный компонент и вдохновляет обучающегося на дальнейшее развитие.

4. В качестве четвертого условия важно отметить интеграцию междисциплинарных связей, значительно расширяющую образовательное пространство. Следовательно, обучающийся приобретает широкий спектр умений и навыков, а также находит способы и необходимости применения креативного мышления вне рамок определенных дисциплин.

5. Пятым условием успешного формирования иноязычной креативной компетенции выступает реализация высшего феномена рефлексии. Способность проводить качественный самоанализ, смотреть критически на свои ошибки и менять свои действия на основе полученных выводов определяет полноценное развитие и формирование самодостаточной креативной личности.

Высшее образование представляет итоговую ступень в становлении личности как специалиста и профессионала, ввиду чего особенно важно на основе общей креативности развивать профессиональную, то есть способность осуществлять креативную деятельность в определенной профессиональной сфере. В связи с вышесказанным мы полагаем, что креативное мышление подлежит развитию, а креативная компетентность, в особенности иноязычная, формируется именно в процессе обучения в высшем учебном заведении.

Список использованных источников:

- 1 Вдеенко Н.А. Креативность для каждого: внедрение развития навыков XXI века в практику российских школ / Н.А.Авдеенко, Л.О.Денищева и др. // Вопросы образования. – 2018. – № 4. – с. 282–304.
- 2 Карташова Е.А. Реализация задач военно-патриотического воспитания в процессе обучения иностранным языкам курсантов военных вузов / Е.А.Карташова, С.А.Юренская // Современный ученый. – 2020. – № 2. – С. 121-126.
- 3 Смирнова М.А. Применение лингво-адаптивного контроля при обучении иностранному языку курсантов военных вузов / М.А. Смирнова, Н.В. Гусева // Мир науки, культуры, образования. – 2021. – № 5(90). – С. 89-91.

- 4 Терещенко О.А. Роль электронного учебника в процессе обучения иностранному языку курсантов военного вуза / О.А. Терещенко // Современные проблемы гуманитарных и общественных наук. – 2021. – № 5(37). – С. 126-130.
- 5 Хамула Л.А. Персонифицированный подход к обучению иностранному языку курсантов военного вуза / Л.А. Хамула, Н.В. Левандровская // Воздушно-космические силы. Теория и практика. – 2020. – №

ВКЛАД КАЗАХСТАНСКИХ ЖЕНЩИН-СВЯЗИСТОВ В ИСХОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

И.А. ВОРОНЦОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Е.Н. ЖУРОМСКАЯ

*майор запаса, старший преподаватель
кафедры основ военной радиотехники и электроники,
Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи,*

Связисты с первых дней войны принимали активное участие во всех сражениях Великой Отечественной войны. Военному делу в основном обучались мужчины от 16 до 50 лет. Однако из-за нехватки военных кадров на фронте руководство начинает активно привлекать женщин к воинской службе.

К примеру, согласно Постановлению ГКО СССР от 25 марта 1942 г., на фронт были направлены более 100 тысяч девушек-комсомолок в части противовоздушной обороны страны для замены ими красноармейцев-телефонистов, радистов.

С началом Великой Отечественной войны Западный регион Казахской ССР приобрел особое значение в развертывании промышленности оборонного значения. В г.Уральске было развернуто строительство ряда баз, складов по стратегическому снабжению фронта.

К 25 июля 1941г. в г.Уральск передислоцируется Ленинградское военное училище связи, а к 13 ноября 1941 года там же размещается Московская радиошкола с предоставлением соответствующих помещений. Таким образом, здесь создается материальная база по подготовке военных кадров – связистов.

В годы войны военные связисты приложили героические усилия для обеспечения слаженной работы и надежного управления в ходе ведения боев, сражений, операций. Поэтому, основная цель данной статьи – почтить память и воздать должное вкладу военных связистов Тележинских Евгении Федоровне, Любове Федоровне, гвардии сержанту Пшеничной Александре Петровне, младшему сержанту Глазковой Марии Федоровне, ефрейтору Акжаровой Хайржан, а также всем призванным в годы войны Уральским ГВК, Западно-Казахстанской области.

Красноармеец Тележинская Евгения Федоровна, 1924 года рождения, русская. Была призвана 2 февраля 1942 г. Уральским городским военным комиссариатом (ГВК), Западно-Казахстанской области. Воинскую службу проходила на должности связиста 4-й батареи 191 минометного Одерского полка. Красноармеец Тележинская Е.Ф. в период прорыва обороны противника на реке Нейсе в районе Клейн-Бадемейзель под сильным огнем противника связала 8 порывов телефонной линии и не допустила нарушения связи. В мае 1945 г. красноармеец Тележинская Е.Ф. награждена медалью «За боевые заслуги».

Младший сержант Тележинская Любовь Федоровна родилась 13 декабря 1923 года в г.Уральске. Призвана в Красную армию 5 мая 1942 г. Уральским ГВК, Западно-Казахстанской области. Участвовала в боях на должности радиста роты связи в составе 1052 стрелкового полка. В январе 1945 г. была награждена медалью «За боевые заслуги».

В боях по расширению и удержанию захваченного плацдарма на левом берегу реки Одер, восточнее населенного пункта Ортвиг (Германия) со 2 по 28 февраля 1945 г. в условиях непрерывных контратак противника под огнем противника младший сержант Тележинская отлично обеспечила радиосвязью командира полка с командирами батальонов и спецподразделений.

В бою за г.Буков 18 апреля 1945 г. была ранена в голову и руку. Истекая кровью, проявляя высокую сознательность, не ушла с поста, после перевязки оставалась в строю и продолжала выполнять свои обязанности. В сложных уличных боях города Берлин в условиях отсутствия проволочной связи отлично обеспечила радиосвязью командование полка, чем в исключительной мере способствовала овладению городом Берлин нашими частями. Помимо исполнения своих обязанностей оказывала первую медицинскую помощь. 28 апреля 1945 г. вторично ранена осколком вражеского снаряда и эвакуирована в госпиталь». В апреле 1945 г. младший сержант Тележинская Л.Ф. была награждена орденом «Красная звезда».

Следующая из наших героинь – младший сержант Глазкова Мария Федоровна, 1918 года рождения, русская, добровольно призвана в Красную армию в апреле 1942 г. Уральским ГВК, Западно-Казахстанской области. С ноября 1942 г. участвовала в боях на Воронежском фронте. В сентябре 1943 г. младший сержант Глазкова М.Ф. была награждена медалью «За боевые заслуги».

Гвардии сержант Пшеничная Александра Петровна, 1923 года рождения, украинка, радист роты управления 7 гвардейской механизированной бригады Украинского фронта. Участвовала в боях под Сталинградом, на Северо-Западном и Воронежском фронтах, награждена медалью «За отвагу» (1943).

Героем можно назвать и гвардии ефрейтора Акжарову Хайржан, 1924 года рождения, казашку, призванную в Красную армию в 1942 г. Участник Отечественной войны с февраля 1943 г. на Северо-Западном и Воронежском фронтах. Должность – радиотелеграфист 132 отдельного гвардейского батальона связи 24 гвардейского стрелкового корпуса. Награждена медалью «За отвагу» (1943).

От бесперебойной связи и четкости работы связистов зависел в то время исход боевых операций, ведь своевременная подача информации о боевой обстановке спасала от гибели целые боевые подразделения. Женщины-связистки, плечом к плечу с мужчинами самоотверженно выполняли свой долг перед Родиной, 14 из них удостоены звания Героя Советского Союза, в том числе 12 – посмертно».

Более миллиона военных связистов активно участвовали во всех сражениях Великой Отечественной войны. Подвиги военных связистов по достоинству оценены Родиной: 304 человека удостоены звания Героя Советского Союза, 133 – полных кавалера ордена Славы, сотни тысяч связистов и 645 частей связи награждены боевыми орденами и медалями, 172 подразделения связи названы в честь освобождаемых ими городов.

Мы должны помнить тех, кто защищал Родину от фашистских захватчиков, кто отдал свою жизнь ради победы. Многие женщины могли стать матерями, но война изменила их жизнь, и долг «защитить Родину» был для них превыше всего. Пока мы помним и передаем память о той войне своим детям, будут жить, и помнить героев следующие поколения.

Список использованных источников:

- 1 Государственный архив Западно-Казахстанской области (ГА ЗКО) фонд 850, опись 1 с, дело 77, лист 1.

- 2 Куманев Г.А. 1941-1945. Краткая история, документы, фотографии. – М.: Политиздат, 1983г.
- 3 Вишнякова З.В горящую избу вошли О мобилизации женщин на разных этапах Великой Отечественной войны. [Электронный ресурс].
- 4 Вклад военных связистов и криптографов в Великую Победу. [Электронный ресурс].

ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ РОЗЫ БАГЛАНОВОЙ

А.М. КАРПИКОВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Е.Н. ЖУРОМСКАЯ

*майор запаса, старший преподаватель кафедры основ военной
радиотехники и электроники,
Военно-инженерный институт радиоэлектроники и связи*

В истории Казахстана немало женских имен, о которых слагались стихи, песни, снимались фильмы, чьи имена останутся в нашей памяти. Обо всех конечно не напишешь. Многие источники освещают о героизме девушек из Казахстана, отдавших свои жизни для Победы над врагом. Именно они вошли в летопись Великой Победы. Это – Хиуаз Доспанова стала первой летчицей – казашкой, Алия Молдагулова – снайпер и Маншук Маметова – пулеметчица.

В данной же статье мне хочется вспомнить о женщине, которая не воевала, но большую часть войны своими концертами поддерживала дух защитников Отечества. Это народная артистка СССР и Казахстана Роза Багланова.

Родилась Роза Багланова 1 января 1922 года в Кызылординской области. После школы Роза поступила в Кызыл – Ординский педагогический институт, но проучилась там недолго. После смерти отца, когда семье стало трудно, ей пришлось сменить институт, и она поступила в Ташкентский текстильный институт, так как там обеспечивали жильем в общежитии, бесплатным питанием и можно было подрабатывать ткачихой.

В Ташкенте ее пение случайно услышал солист Ташкентского оперного театра и одновременно директор филармонии Кари Якупов.

В 1941 году Розе Баглановой дали направление в Московскую консерваторию, но началась война, и она ушла на фронт вместе с Государственным женским ансамблем песни и пляски Узбекской ССР.

Так в годы Великой Отечественной войны начался творческий путь певицы. В составе бригады артистов она выступала перед бойцами Советской армии прямо на передовой. Её фронтовые концерты пользовались огромным успехом, она пела песни и частушки из репертуара Лидии Руслановой.

Роза Тажибаевна вспоминала, как однажды, когда она начала петь, к ней прибежал офицер со словами: «Сестра, милая, не пойте так громко. Фашисты начали стрельбу. Они думают, что мы с вашей песней идем в атаку». 9 мая 1945 года Роза Багланова принимает участие в Победном концерте в Берлине [1].

После войны Роза Багланова вернулась на большую сцену, став одной из самых известных певиц, пользовавшихся огромной популярностью в Советском Союзе. Она стала первой казахской певицей, получившей широкое и всенародное признание в СССР.

В 1947-1949 гг. Багланова работала в Казахском государственном академическом театре оперы и балета им. Абая, в 1949-1960 гг. – в Республиканской филармонии им. Джамбула.

В 1960 г. Роза Багланова стала ведущим мастером сцены Казахского государственного концертного объединения «Казахконцерт».

После победы на втором Всемирном фестивале молодежи и студентов в городе Будапеште, началась ее гастрольная деятельность. Она объездила не только весь Советский Союз, но и многие зарубежные страны. Певица исполняла песни народов мира, эстрадные, а также классические произведения и казахские народные песни.

В 1989 году на концерте Розы Баглановой в Евпатории на сцену поднялась женщина на костылях и тихо спросила: «Розочка, ты меня не узнаешь?» Певица в растерянности покачала головой. Тогда женщина громко объявила на весь зал: «Роза Багланова не только прекрасная певица, но и мужественный человек. Это она вынесла меня с поля боя, когда фашистский снаряд оторвал мне ногу. Ей я обязана своей жизнью». Только тогда Багланова признала в ней хрупкую медсестру Раечку из военного госпиталя. Две уже взрослые женщины на сцене огромного концертного зала не стыдились своих слез, не выпуская друг друга из объятий, не слыша шквала аплодисментов растроганной публики. Из-за нахлынувшего волнения голос Баглановой предательски дрожал и только с четвертой попытки зазвенел знакомыми переливами: «Ах, Самара-городок! Беспокойная я...» [2].

У Розы Баглановой много правительственных наград и званий. За самоотверженность и личную храбрость во время Великой Отечественной войны 1941-1945 годов она была награждена двумя медалями «За боевые заслуги» и «За Победу над Германией». Она была награждена орденами Ленина, «Трудового Красного Знамени», «Дружбы Народов», орденом «Знак почета», орденом «Отан» и многими медалями. Удостоена Высшего звания республики Казахстан «Халык Кахарманы» [3].

Роза Багланова была Народной артисткой Казахской ССР, Народной артисткой СССР (1967г.), Народной артисткой Киргизии (1996г.).

Роза Багланова является национальным символом целой эпохи: стояла на одной сцене с А.Вертинским, Г.Улановой, М.Плисецкой, И.Ильинским, А.Райкиным. Роза Тажибаевна внесла огромный вклад в развитие и популяризацию казахской народной музыки и творчества композиторов Казахстана. «Маленькая казашка», так ее называли деятели культуры Советского Союза. Роза Багланова является единственной женщиной – участником Великой Отечественной войны среди казахстанцев, удостоенных высокого звания Народный артист СССР.

Награждена специальным международным дипломом, общественной премией «Тарлан», в 2000 г. ей была присуждена Международная премия «Данекер». О Розе Баглановой написано много книг, сложены поэтические произведения. Её имя включено в первый выпуск о женщинах мира англо-американской энциклопедии «Кто есть кто».

Студия «Казахфильм» им. Айманова сняла документальный фильм «Наша Роза», рассказывающий о творческом пути артистки. Роза Багланова скончалась 8 февраля 2011 г. после обширного инфаркта.

Женщины... Женщины... Около 800 тысяч женщин воевали с фашистами. Они служили в разных войсках и участвовали в разведке партизанских формирований. Женщины не только сражались с проклятым врагом, но и работали в госпиталях, на заводах, в поле. Уже в первые дни войны они пришли на замену ушедшим на фронт мужьям и братьям. Они взяли в свои руки производство военного снаряжения, снабжали фронт не только военной техникой, но и хлебом и обмундированием. Женщины в тылу стали боевым резервом действующей армии.

Да, у войны не женское лицо. Но угроза, которая нависла над нашей страной и всем миром заставила женщин по-другому оценить свои возможности. Они встали в строй

наравне с мужчинами, готовые отдать за свою Родину жизнь. Они стали примером героизма и бесстрашия.

Список использованных источников:

- 1 Куманев Г.А. 1941-1945. Краткая история, документы, фотографии. – М.: Политиздат, 1983г.
- 2 Кирсанов Н.А. Место назначения - фронт / Н.А.Кирсанов; Акад. наук СССР; М.:Наука, 2001г.
- 3 Н.А.Назарбаев, Казахстан «Национальная энциклопедия», Алматы, 2004г.

**ЭМОЦИОНАЛЬНО-ДУШЕВНОЕ ВООБРАЖЕНИЕ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АДАПТАЦИИ
НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ**

А. БЕДЕЛБАЙ

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
4 курс студенті*

Н.Р. ШЕНГЕЛБАЕВА

*Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,*

Түйіндеме. Жұмыста эмоционально-душевное вооб­ра­жение фразеологичес­ких единиц в адаптации национально-культурной идентичности в процессе перевода фразеологизмов, выражающих эмоциональное состояние. Фразеологизмы – устойчивые языковые структуры, отражающие мировоззрение, историю, культуру и национальные особенности конкретного народа. При их переводе важна не только смысловая точность, но и передача культурных особенностей этого языка. В исследовании анализируются особенности фразеологизмов в переводе, их смысловые, эмоциональные и стилистические аспекты, рассматриваются пути сохранения национально-культурной идентичности.

Түйін сөздер. Фразеологичес­кие единицы, национально-культурная идентичность, лингвокультурология, фразеологические единицы описывающие эмоции, прагматические и семантические аспекты.

Аннотация. В работе рассматривается проблема сохранения национально-культурной идентичности в процессе перевода фразеологизмов, выражающих эмоциональное состояние. Фразеологизмы – устойчивые языковые структуры, отражающие мировоззрение, историю, культуру и национальные особенности конкретного народа. При их переводе важна не только смысловая точность, но и передача культурных особенностей этого языка. В исследовании анализируются особенности фразеологизмов в переводе, их смысловые, эмоциональные и стилистические аспекты, рассматриваются пути сохранения национально-культурной идентичности.

Ключевые слова. Фразеологические единицы, национально-культурная идентичность, лингвокультурология, фразеологические единицы описывающие эмоции, прагматические и семантические аспекты.

Annotation. The work considers the problem of preserving national and cultural identity in the process of translating phraseological units expressing emotion states. Phraseological units are stable linguistic structures that reflect the worldview, history, culture, and national

characteristics of a particular people. When translating them, it is important not only to have semantic accuracy, but also to convey the cultural characteristics of this language. The study analyzes the features of phraseological units in translation, their semantic, emotional and stylistic aspects, and examines ways to preserve national and cultural identity.

Key words. Phraseological units, national and cultural identity, linguoculturology, phraseological units describing emotions, pragmatic and semantic aspects.

Фразеологиялық бірліктер тіл мен мәдениеттің маңызды элементтері болып табылады, олар тілдік көрініс пен мәдени сәйкестілік арасындағы байланыс қызметін атқарады. Олар тарихи, әлеуметтік және символдық контексттерді бейнелейді, бұл оларды мәдени ерекшеліктерді түсіну және жеткізу үшін баға жетпес етеді. Мәдени лингвистика лингвистикалық бірліктердің ұлттық және мәдени семантикасын зерттейді, оларды мазмұн мен реңктердің толық көлемінде түсіну үшін, оларды ана тілі мен белгілі бір мәдениеттің қабылдауына мүмкіндігінше жақындатуға тырысады. Бұл зерттеу саласы фразеологиялық бірліктердің аударылу ерекшеліктерін, олардың мағыналық, эмоциялық және стилистикалық аспектілерін талдай отырып, мәдени сәйкестікті сақтау жолдарын қарастырады.

Тіл мен мәдениеттің байланысы осы күнге дейін әлі зерттеліп келе жатқан мәселелердің бірі болып табылады. Маслова В.А. Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы туралы: «Өз генезисіндегі кез – келген тіл-адамның әлемді құратын өзін-өзі қамтамасыз ететін күш емес, қоршаған әлемді бейнелеуінің нәтижесі; 2) тіл негізінен адамның физиологиялық ұйымының ерекшеліктеріне бейімделген, бірақ бұл ерекшеліктер тірі организмнің қоршаған әлемге ұзақ уақыт бейімделуінің нәтижесінде пайда болды; 3) тілдік континуумнан тыс тең емес бөліну бастапқы номинация кезеңінде пайда болады. Бұл ассоциациялардың теңсіздігімен және бұрынғы дәуірлерден қалған тілдік материалдардың айырмашылығымен түсіндіріледі», – деп жазады [1, 62 б.]. Фразеологиялық бірліктер сөйлеушілерге күрделі эмоциялар мен идеяларды тиімдірек жеткізуге мүмкіндік беретін тілге тереңдік пен жан-жақтылық береді. Олар көбінесе белгілі бір мәдениетке тән метафораларды немесе символизмдерді қолданады, бұл сөйлеудің экспрессивтілігін арттырады. Бұл бірліктер қоғамдастықтың мәдени мұрасы мен ұлттық ерекшелігін көрсетеді. Олар ұлттық мақал-мәтелдер, алалаушылық және мәдени дәстүрлер негізінде қалыптасады, бұл оларды әр тілге ғана тән етеді. Фразеологиялық бірліктер сөздік қорын кеңейтеді және тілді байытады, оны жарқын және қызықты етеді. Фразеологиялық бірліктер халықтың тарихын, құндылықтары мен дүниетанымын көрсетеді. Олар халықтың ұжымдық психологиясы мен менталитетін бейнелейді, олардың әдет-ғұрыптарын, дәстүрлері мен нанымдарын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл бірліктер мәдени стереотиптерді, стандарттарды және архетиптерді ұрпақтан-ұрпаққа сақтайды. Олар мәдени білім мен құндылықтарды беру құралы. Фразеологиялық бірліктерді түсіну тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас үшін өте маңызды. Олар тілдің мәдени контекстіне көз жүгіртуге мүмкіндік беру арқылы мәдени кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Эмоциялық көңіл-күйді білдіретін фразеологиялық бірліктер белгілі бір қоғамдардың мәдени нормаларымен, құндылықтарымен және тарихи контекстімен тығыз байланысты. Бұл ерекшеліктер метафораларды таңдауда, эмоционалды экспрессияның қарқындылығында және сезімдерді білдірудің әлеуметтік ережелерінде көрінеді. Телия В.Н.: «Фразеологиялық бірліктер көбінесе халықтың тарихы мен мәдени маңыздылығын айқын көрсетеді. Тілдік мағыналардың белгілі бір мәдени кодпен байланысы, біздің көзқарасымыз бойынша, мәдени және Ұлттық коннотациялардың мазмұнын құрайды, бұл тек фразеологиялық бірліктер мен сөздердің мағыналарына ғана емес, сонымен бірге бүкіл мәтіндердің мағынасына да мәдени маңызды белгілер береді», – деп жазады [2, 219 б.]. Әрбір халықтың өмір салты мен ойлау жүйесі оның тілінде, әсіресе тұрақты тіркестер мен фразеологиялық бірліктерде көрініс табады. Олардың құрамындағы метафоралар,

символдар мен ассоциациялар белгілі бір ұлттың дүниетанымдық ерекшеліктерін ашып көрсетеді.

Алефиренко Н.Ф.: «Когнитивті-семиологиялық тәсіл тұрғысынан лингвомәдениеттанудың міндеттері әлдеқайда кең: тіл мен сөйлеудің функционалдық бірлігінде мәдени маңызы бар ақпаратты ұйымдастыру, өңдеу, сақтау және жеткізудің вербалды механизмдерін зерттеу.», – деп жазады [3, 81б.]. Бұл тұрғыда лингвомәдениеттану тек тіл мен мәдениеттің өзара әрекеттесуін зерттеп қана қоймай, сонымен қатар белгілі бір этностың дүниетанымы, ұлттық құндылықтары және тарихи жадының тілдік бірліктерде қалай көрініс табатынын талдайды. Лингвистикалық бірліктер мәдени ақпаратты жинақтаушы әрі тасымалдаушы құрал ретінде қызмет етеді, ал олардың семантикалық құрылымын зерттеу арқылы халықтың когнитивті әлемін тануға болады. Осыған байланысты, лингвомәдениеттанудың міндеттері мәдени кодтарды, символиканы, ұлттық ерекшеліктерді ашып көрсету және оларды тілдік деректер арқылы сипаттау болып табылады.

Эмоциялық көңіл-күйді білдіретін фразеологиялық бірліктерді аударудағы ұлттық-мәдени сәйкестікті сақтау қиын және көбінесе аудару кезінде қолданылатын аударма тәсілдері оны дәл жеткізе алмайды. Федоров А.В. эквиваленті жоқ терминдер туралы: «Осы немесе басқа терминнің нақты және тұрақты лексикалық сәйкестіктерінің болмауы 1) оның мағынасын контексте жеткізе алмау (кем дегенде сипаттамалық және бір сөзбен емес, бірнеше сөзбен), 2) болашақта оның аударылмайтындығын білдірмейді», – деп жазады [4, 156 б.]. Әр тілдің тарихы қоғам өміріндегі тұрақты өзгерістерге, өндірістің, мәдениеттің, ғылымның дамуына байланысты сөздік құрамының үнемі өзгеруін көрсетеді. Эмоциялық көңіл-күйді білдіретін фразеологиялық бірліктерді аударудағы ұлттық-мәдени сәйкестікті сақтау қиын және көбінесе аудару кезінде қолданылатын аударма тәсілдері оны дәл жеткізе алмайды. Себебі әрбір тілдің фразеологиялық қоры сол халықтың тарихи, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Кейбір тұрақты тіркестердің мағынасы тек сол мәдениетке тән символдар мен ассоциацияларға негізделгендіктен, оларды басқа тілге тікелей аудару мүмкін болмай жатады. Сонымен қатар, бір тілдегі эмоциялық реңктер екінші тілде дәл сондай әсер қалдырмауы мүмкін. Осы себепті аудармашылар балама тәсілдерді – мағыналық сәйкестікті іздеу, бейімдеу немесе түсіндірмелі аударма қолдануға мәжбүр болады. Бірақ бұл әдістер түпнұсқаның көркемдік және ұлттық ерекшеліктерін толық жеткізе алмауы мүмкін.

Эмоциялық көңіл-күйді білдіретін фразеологиялық бірліктерді аударуда келесі аударма тәсілдері қолданылады:

Эквивалентті аудару тәсілі – бұл аударылатын тілде мағынасы мен экспрессивтілігі толығымен сәйкес келетін тұрақты фразеологиялық бірлікті пайдалану. Яғни, түпнұсқа тілдегі фразеологиялық бірлік пен аударма тіліндегі балама мағына, құрылым және стилистикалық реңк бойынша толық үйлесуі керек. Бұл тәсілдің ерекшеліктері аударманың мағыналық сәйкестігі толық сақталады, экспрессивтілік және эмоцияналдық реңкі өзгермейді және екі тілдегі фразеологиялық бірліктердің қолдану аясы бірдей. Мысалы, **Her rude demeanor made my blood boil.** – **Оның дөрекі мінез-құлқы менің қанымды қайнатты.** Бұл жерде **make one's blood boil** – "ашуын келтіру, ашуландыру" деген мағынаны білдіреді. Қазақ тіліндегі "қанын қайнату" фразасы дәл осы мағынаға сәйкес келеді, сондықтан бұл эквивалентті аударма болып табылады.

Фразеологиялық балама – бір тілдегі тұрақты тіркесті екінші тілдегі мағынасы мен эмоциялық реңкі ұқсас фразеологизммен аудару тәсілі. Бұл әдіс түпнұсқа мәтіндегі мәнерлілікті, көркемдік ерекшелікті және ұлттық-мәдени реңкті барынша сақтауға мүмкіндік береді. Мысалы, **He was sick at heart after hearing about the tragic accident in the news** – **Жаңалықтағы қайғылы оқиға туралы естігеннен кейін оның жүрегі қарс айырылды.** Бұл мысалда "sick at heart" фразеологиялық бірлігі жүрегі қарс айырылды деп аударылған, өйткені бұл екі тілде де бірдей мағыналық және эмоциялық жүктемені

сақтайды. Ағылшын тіліндегі "sick at heart" тіркесі терең қайғы мен мұңды білдіреді, ал қазақ тіліндегі "жүрегі қарс айырылу" дәл осы мағынаны береді.

Сипаттама аударма – түпнұсқадағы фразеологиялық бірліктің тура аудармасы болмаған жағдайда, оның мағынасын сипаттап, түсіндіру арқылы аудару әдісі. Бұл тәсіл көбінесе аударма тілінде балама фразеологиялық бірлік болмаған немесе тура аударма арқылы мағынаны жеткізу мүмкін болмаған жағдайда қолданылады. Сипаттама аударманың ерекшелігі – фразеологиялық бірліктің бейнелі құрылымы аудармада өзгеруі мүмкін, бірақ оның негізгі мағынасы сақталады. Бұл әдіс аударманың дәлдігі мен оқырманға түсініктілігін қамтамасыз ету үшін қолданылады. Мысалы, **She hit the nail on the head when she identified the main problem – Ол негізгі мәселені дәл тапты.** Бұл тұрақты тіркес ағылшын тілінде қандай да бір мәселенің нақты шешімін табуды немесе дұрыс ой айтуды білдіреді. Қазақ тілінде тікелей баламасы болмағандықтан, оның мағынасы сипаттама аударма тәсілі арқылы берілді.

Мәдени бейімдеу – аударма барысында түпнұсқа тілдегі фразеологиялық бірлікті мақсатты аудиторияның мәдени ерекшеліктеріне сай етіп өзгерту тәсілі. Бұл әдіс аудармадағы мағыналық дәлдікті сақтау үшін емес, керісінше, оқырманға немесе тыңдаушыға таныс әрі түсінікті баламаны ұсыну үшін қолданылады. Мәдени бейімдеудің ерекшеліктері – түпнұсқа фразеологиялық бірлік тікелей аударылмайды, оның орнына аударма тіліндегі оқырманға жақын әрі түсінікті балама қолданылады; ұлттық мәдениетке сай келмейтін ұғымдар мен бейнелер жергілікті мәдени құндылықтармен сәйкестендіріліп беріледі. Бұл тәсіл аударма тіліндегі эмоционалды-экспрессивті реңкті сақтап, мәтінді табиғи әрі қабылдауға ыңғайлы ету үшін қолданылады. Мысалы, **She had her head in the clouds and didn't hear what I said – Ол басы айналып жүргеннен мені естімеді.** Берілген мысалдағы "She had her head in the clouds and didn't hear what I said" ағылшын тіліндегі тұрақты тіркес "to have one's head in the clouds" – «арманшыл болу», «шындықтан алшақ ойлау», «назар аудармау» деген мағынаны білдіреді. Алайда, қазақ тілінде бұл фразаны тура аудару («Оның басы бұлттың ішінде болды») мағынасын толық жеткізе алмайды. Сондықтан, мәдени бейімдеу тәсілі арқылы "Ол басы айналып жүргеннен мені естімеді" деп аударылған. Бұл аударма қазақ оқырманына түсінікті әрі табиғи болып естіледі. Мұнда "басы айналу" тіркесі адамның ойы шашыраңқы немесе бір нәрсеге алаңдап тұрғанын білдіреді, яғни түпнұсқа мағынасы сақталғанымен, қазақ тіліндегі балама тәсілмен жеткізілген.

Жалпы, фразеологиялық бірліктерді аудару тек тілдік емес, сонымен қатар мәдени құбылыс болып табылады. Оларды дұрыс жеткізу үшін аудармашы екі мәдениеттің де ерекшеліктерін терең түсінуі қажет. Фразеологиялық бірліктерді аударудың түрлі тәсілдері арқылы түпнұсқаның мәні мен әсерін сақтау, мәдени сәйкестікті қамтамасыз ету мүмкіндігі артады.

Қорытынды Фразеологиялық бірліктер – тіл мен мәдениеттің ажырамас бөлігі, олар халықтың дүниетанымын, ұлттық ерекшеліктерін және мәдени мұрасын бейнелейді. Олардың мағыналық құрылымы белгілі бір қоғамның тарихи, әлеуметтік және мәдени тәжірибесіне негізделгендіктен, аудармада мағынасын дәл жеткізу көптеген қиындықтар тудырады. Фразеологиялық бірліктерді аудару барысында олардың мазмұны ғана емес, сонымен қатар бейнелілігі, экспрессивтілігі және ұлттық-мәдени ерекшеліктері де ескерілуі қажет. Бұл тұрғыда мәдени бейімдеу маңызды рөл атқарады, себебі ол түпнұсқа тілдегі тіркестерді мақсатты аудиторияның мәдени ерекшеліктеріне сәйкестендіріп, оқырманға немесе тыңдаушыға түсінікті етіп жеткізуді көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208с.

- 2 Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
- 3 Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н.Ф.Алефиренко.: Флинта, Наука; Москва; 2010.
- 4 Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков. Учеб.пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с. – (Студенческая библиотека

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В ВОЕННО-УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ СНГ: ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Р.Е. КАПАС

*студент 2 курса Международного университета
информационных технологий*

С.Ш. ШУКАНОВ

*полковник запаса, старший преподаватель-методист кафедры
ОС (обеспечение связи), Международный университет
информационных технологий*

Аннотация. Военная наука и образование играют ключевую роль в обеспечении обороноспособности государств. В странах СНГ эти системы продолжают развиваться, но сталкиваются с рядом проблем, включая дефицит кадров, устаревшие учебные программы, слабую международную интеграцию и недостаток опыта реальных боевых действий.

Цель данного исследования – выявить существующие проблемы военного образования в СНГ, проанализировать статистические данные и предложить возможные решения. В частности, рассматривается возможность внедрения образовательных программ ООН, обмена военными преподавателями с миротворческим опытом и интеграции с международными военными академиями.

Ключевые слова: Военная наука, военное образование, СНГ, модернизация, международная интеграция, ООН, военные академии, кадры, боевой опыт, инновации.

Annotation. Military science and education play a key role in ensuring the defense capability of states. In the CIS countries, these systems continue to develop but face several problems, including a shortage of personnel, outdated curricula, weak international integration, and a lack of real combat experience.

The aim of this study is to identify existing problems in military education in the CIS, analyze statistical data, and propose possible solutions. In particular, the possibility of implementing UN educational programs, exchanging military instructors with peacekeeping experience, and integrating with international military academies is considered.

Keywords: Military science, military education, CIS, modernization, international integration, UN, military academies, personnel, combat experience, innovations.

Қысқаша мазмұны

Әскери ғылым мен білім мемлекеттердің қорғаныс қабілетін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. ТМД елдерінде бұл жүйелер дамуын жалғастыруда, бірақ кадр тапшылығы, ескірген оқу бағдарламалары, халықаралық интеграцияның әлсіздігі және нақты әскери іс-қимыл тәжірибесінің жетіспеушілігі сияқты мәселелерге тап болуда.

Бұл зерттеудің мақсаты – ТМД-дағы әскери білім берудің қазіргі мәселелерін анықтау, статистикалық деректерді талдау және ықтимал шешімдерді ұсыну. Атап айтқанда, БҰҰ-ның білім беру бағдарламаларын енгізу, бітімгерлік тәжірибесі бар әскери оқытушылармен алмасу және халықаралық әскери академиялармен интеграциялау мүмкіндігі қарастырылады.

Түйінді сөздер: Әскери ғылым, әскери білім, ТМД, жаңғырту, халықаралық интеграция, БҰҰ, әскери академиялар, кадрлар, әскери тәжірибе, инновациялар.

1. Актуальные проблемы военной науки и образования в странах СНГ

1.1. Недостаток кадрового состава и квалифицированных специалистов

Одной из наиболее острых проблем в военном образовании стран СНГ является нехватка квалифицированных преподавателей.

Статистика кадрового дефицита:

- В **Казахстане**, согласно отчету Министерства обороны за 2023 год, в военных учебных заведениях укомплектованность преподавательских должностей составляет **78%**.
- В **России** средний возраст преподавателей военных вузов увеличился с **42 лет (2010 г.) до 50 лет (2023 г.)**, что свидетельствует о нехватке молодых специалистов.
- В **Беларуси** в 2022 году Министерство обороны сообщило, что около **30% преподавателей** военных учебных заведений достигают пенсионного возраста в ближайшие 5 лет.

Причины дефицита кадров:

1. **Отсутствие конкурентных условий** – военные вузы предлагают более низкие зарплаты по сравнению с гражданскими университетами.
2. **Недостаточное количество молодых специалистов** – выпускники военных академий предпочитают службу в армии, а не работу в образовании.
3. **Миграция кадров** – специалисты переезжают на службу в другие структуры (например, частные военные компании, гражданские НИИ).

1.2. Слабая международная интеграция

В странах СНГ военные учебные заведения в основном ориентируются на национальные стандарты подготовки, что ограничивает возможность обмена знаниями и новыми методиками.

Сравнение международной интеграции:

- В странах НАТО существует программа **ErasmusMilitary**, позволяющая курсантам проходить обучение в зарубежных военных академиях.
- В СНГ подобных широкомасштабных программ нет, а взаимодействие с международными организациями носит ограниченный характер.

2. Пути решения проблем

2.1. Внедрение образовательных программ ООН

Предложение:

Разработать совместную программу с ООН, включающую:

- Курсы по **современным тактикам ведения боя**.
- Обучение принципам **гибридной войны и киберзащиты**.
- Подготовку специалистов в области **антитеррористических операций**.

Пример успешного внедрения: В 2021 году ООН запустила программу **UN Peace Operations Training (POTI)**, которая уже повысила квалификацию более **100 000** военнослужащих.

2.2. Программа обмена военными преподавателями

Идея:

Приглашать в военные вузы СНГ преподавателей с опытом участия в миротворческих миссиях (голубых касках ООН) и боевых операциях.

Преимущества:

- Курсанты смогут учиться у инструкторов с реальным боевым опытом.
- Улучшение подготовки в области городского боя, операций против повстанцев, взаимодействия с гражданским населением.

2.3. Обновление учебных программ**Предложение:**

- Ввести в курс обучения использование дронов и ИИ.
- Добавить практические занятия по операциям в городских условиях.
- Развивать симуляционные технологии для моделирования боевых действий.

Пример:

В 2022 году Министерство обороны РФ начало применять VR-технологии для обучения курсантов, что снизило затраты на реальное боевое обучение.

3. Перспективы реализации программы**3.1. Казахстан**

- Создание совместного центра подготовки с ООН при Национальном университете обороны.
- Развитие сотрудничества с НАТО и Китаем в военной науке.

3.2. Россия

- Интеграция ООН-курсов в программу Минобороны.
- Введение цифровых технологий в обучение.

3.3. Беларусь

- Развитие миротворческой программы с ОДКБ.
- Подготовка военных специалистов по новым стандартам.

Заключение

Военная наука и образование в странах СНГ требуют модернизации, международной интеграции и привлечения опытных специалистов. Внедрение программ ООН и обмен преподавателями помогут повысить качество подготовки кадров, сделать военные вузы конкурентоспособными и готовыми к вызовам 21 века.

Ключевые выгоды:

Повышение боевой готовности.

Усиление международного сотрудничества.

Внедрение передовых технологий.

Будущее военного образования СНГ – за интеграцией, инновациями и реальным боевым опытом.

Список использованных источников:

- 1 <https://peacekeeping.un.org/ru/military>
- 2 <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/621943?lang=ru>
- 3 <https://kazcent.kz/>

ЖАСТАРДЫҢ ҒЫЛЫМ МЕН ҚОҒАМДАҒЫ БЕЛСЕНДІ РӨЛІ: ҚАЗІРГІ МЕН БОЛАШАҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫСШЫЛАРЫ

Г. ТЫНЫШЕВА

*Шығыстану мамандығының 3 курс студенті,
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті, Шығыстану факультеті*

Б.Қ. ӘЛИ

*Шығыстану кафедрасы доценті, Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Шығыстану факультеті*

Қазіргі жаһандану дәуірінде ғылым мен технологияның дамуы қоғамның барлық салаларына үлкен өзгерістер әкелуде. Бұл өзгерістердің негізінде жас буынның ғылыми-зерттеу қызметіне белсенді қатысуы маңызды рөл атқарады. Жастар – тек болашақтың ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманның да қозғаушы күші. Олардың білімге, жаңалыққа деген ұмтылысы, креативті ойлау қабілеті мен инновациялық идеялары ғылым мен қоғамның дамуына тың серпін беруде. Қазақстан жастары да бұл үдеріске белсенді атсалысып, ғылыми зерттеулермен айналысып, қоғамның өзекті мәселелеріне заманауи шешімдер ұсынуда. Мемлекет жастардың ғылыми әлеуетін арттыру үшін түрлі бағдарламалар мен гранттар ұсынып, жас ғалымдардың кәсіби дамуына қолдау көрсетуде. Бұл – жастардың ғылымға деген қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық ізденісін ынталандыратын маңызды қадам.

Тұңғыш президент Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында Қазақстанның тұрақты дамуы мен жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде жастардың рөлі ерекше атап өтіледі. Елдің рухани жаңғыруы – бұл тек дәстүр мен мәдениетті сақтау ғана емес, сонымен қатар ғылым мен технологияның жетістіктерін игеру, жаңа білім мен дағдыларды меңгеру. Қазіргі таңда ғылым мен технологиялар қарқынды дамып, әлем елдері білім мен инновация саласында бәсекеге түсіп жатыр. Қазақстанның жаһандық аренада өз орнын нығайтуы үшін жастардың ғылыми-зерттеу қызметіне белсенді қатысуы аса маңызды. Мемлекет бұл бағытта бірқатар стратегиялық қадамдар жасап, жас ғалымдарды қолдау мақсатында түрлі бағдарламалар мен гранттар ұсынып отыр (1).

Ал Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің «Жастар және ғылым: даму бағыттары» атты зерттеуінде жастардың ғылыми-зерттеу қызметіне қатысу деңгейі, оларды ынталандыру шаралары және ғылымға тарту жолдары көрсетілген. Мемлекет жастардың ғылыммен айналысуын қолдау үшін бірнеше негізгі бағыттар бойынша жұмыс жүргізуде: білім беру жүйесін жетілдіру, гранттар мен ғылыми жобаларды қаржыландыру, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және стартаптар мен инновациялық жобаларды қолдау. Бұл шаралар жастардың ғылымға деген қызығушылығын арттырып, олардың зерттеу жұмыстарын жалғастыруына жағдай жасайды. Сонымен қатар, жастар ғылыми салада ғана емес, қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына да өз үлесін қосуда. Бүгінде қазақстандық жас ғалымдар ауыл шаруашылығы, экология, медицина, IT-технологиялар, жасанды интеллект, жаңартылатын энергия көздері және басқа да салаларда маңызды зерттеулер жүргізіп, олардың нәтижелері еліміздің тұрақты дамуы мен экономикалық өсуіне айтарлықтай үлес қосуда (2).

Сонымен қатар, жастар волонтерлік қозғалыстарға, экологиялық жобаларға және білім беру платформаларына белсенді қатысып, қоғамның әртүрлі салаларында жаңа бастамалар көтеруде. Бұл мәселелер «Қазақстан жастары – 2016» Ұлттық баяндамасында да жан-жақты қарастырылған. Баяндамада жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы,

білім алу мүмкіндіктері, еңбек нарығына қатысуы және құқықтық сауаттылығы талданған. Онда жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі, олардың кәсіптік бағдарлануы және ел дамуына қосқан үлесі туралы нақты деректер келтірілген. Мысалы, баяндаманың мәліметтеріне сәйкес, жастардың 20%-ы мамандығы бойынша жұмыс табуда қиындықтарға тап болады, ал еріктілер қозғалысына қатысатын жастар саны 50 000-нан асады. Мұндай көрсеткіштер Қазақстан жастарының ғылым мен қоғамдағы белсенділігінің артып келе жатқанындығын көрсетеді (3, бет 66).

Қазақстанның тұрақты дамуы мен жаһандық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жастардың ғылым мен қоғамдағы рөлін күшейту аса маңызды. Мемлекет жастардың ғылыми-зерттеу қызметін қолдау үшін білім беру жүйесін жетілдіру, ғылыми жобаларды қаржыландыру, халықаралық ынтымақтастықты дамыту және инновациялық стартаптарды қолдау сияқты маңызды шараларды іске асырып келеді.

Қорытындай келе, қазіргі таңда қазақстандық жастар ауыл шаруашылығы, медицина, IT, экология және басқа да салаларда маңызды зерттеулер жүргізіп, қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына айтарлықтай үлес қосуда. Сонымен қатар, олардың волонтерлік қозғалыстарға, экологиялық жобаларға және білім беру бастамаларына белсенді қатысуы елдің тұрақты дамуына септігін тигізеді. Жастардың ғылым мен қоғамдағы белсенді рөлі – Қазақстанның болашақта өркендеуінің және дамыған мемлекеттердің қатарынан лайықты орын алуының кепілі. Сондықтан жас буынның ғылыми әлеуетін арттыру, инновациялық бастамаларын қолдау және олардың әлеуметтік жауапкершілігін дамыту – мемлекет пен қоғамның ортақ міндеті болып қала береді. Елдің жарқын болашағы білімді, жаңашыл және белсенді жастардың қолында!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» – Астана, 2017.
- 2 Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Жастар және ғылым: даму бағыттары – Нұр-Сұлтан, 2020.
- 3 «Қазақстан жастары – 2016» Ұлттық баяндамасы

ҰЛТТЫҚ МАҚТАНЫШ: АРДАГЕРЛЕРДІҢ ЖАСТАРДЫҢ ТАРИХИ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Н. БАҚТЫБАЕВА

*Шығыстану мамандығының 3 курс студенті, Абылай хан
атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Шығыстану факультеті*

Б.Қ. ӘЛИ

*Шығыстану кафедрасы доценті, Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті Шығыстану факультеті*

Ұлы Отан соғысы – тарихымыздағы ең ауыр әрі маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Бұл соғыс миллиондаған адамның тағдырына әсер етіп, халықтың бірлігі мен ерік-жігерін сынға салды. Міне, биыл Ұлы Отан соғысының жеңіспен аяқталғанына да 80 жыл толады. Бұл сол кездегі кеңес халқының ержүректілігі мен төзімділіктерін паш ететін, тарихта мәңгілік қалатын күн. Ұлы Жеңіс күні елі мен жері үшін жанын пидаеткен, туған – туысқандарына, жақын – жарандарына, туған жеріне, ауылына оралмай қалған қаһарман ерлерді бүкіл елі болып еске алады. Қазақстандық жауынгерлер майданда асқан ерлік көрсетіп, елінің абыройын асқақтатты. Уақыт өткен сайын сол батырлардың ерлігін ұрпақ жадында сақтау мен тарихи сананы қалыптастырудың маңызы арта түсуде.

Бұл әсіресе жас ұрпақ яғни біз үшін маңызды, өйткені олардың тарихи санасы дұрыс бағытта қалыптасуы – мемлекеттің болашағына тікелей әсер етеді (1, бет 47).

Бүгінгі жастардың тарихи санасын тәрбиелеу – патриотизмді нығайтудың негізі. Елін, жерін сүйетін, өткенін білетін жас ұрпақ қана мемлекеттің берік іргетасын қалайды. Ардагерлердің ерлігі – патриоттық тәрбиенің негізі. Біз жастарға өткен тарихты дұрыс жеткізу үшін ең алдымен ардагерлердің жасаған ерліктерін насихаттауымыз керек. Өкінішке қарай, қазіргі жаһандану заманында кейбір жастар тарихқа немқұрайлы қарай бастады. Сол себепті, тарихи білім беруді нығайту, патриоттық іс-шараларды күшейту, соғыс ардагерлерінің өмір жолын зерттеп, оны кеңінен насихаттау қажет. Олардың естеліктерін, майданда көрген қиыншылықтарын, жеңіс үшін жасаған жанқиярлық еңбектерін зерттеу мен сақтау – бүгінгі буынның міндеті (2). Ардагерлердің ерлігі – жас ұрпақ үшін үлкен сабақ. Олардың басынан өткен ауыр күндер, майдандағы қиыншылықтар мен тылдағы ерен еңбек қазіргі бейбіт өмірдің қаншалықты бағалы екенін түсінуге көмектеседі. Жастар мұны жете түсіну үшін оқу орындарында, мектептерде және университеттерде арнайы дәрістер мен тарихи сабақтар ұйымдастыру қажет. Сонымен қатар, әр өңірдегі ардагерлермен кездесулер өткізу, олардың әңгімелерін тыңдау арқылы жастар тарихты жанды естеліктер арқылы қабылдай алады. Жастардың тарихи санасын қалыптастыруда білім беру жүйесінің атқарар рөлі зор. ҰОС туралы деректерді архив материалдары, ардагерлердің жазған естеліктері, ғылыми зерттеулер арқылы кеңінен қамту маңызды. Сонымен қатар, әскери-патриоттық клубтар, ерлік сабақтары, музейлер мен тарихи орындарға экскурсиялар ұйымдастыру – жастарды өткенмен байланыстырудың тиімді жолдарының бірі. Ардагерлердің жастарға қалдырған ең үлкен мұрасы – қайсарлық пен отансүйгіштік. Соғыстан кейін олар елдің дамуына белсене араласты, ғылым мен білімге, өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығына зор үлес қосты. Олардың тәжірибесі мен өмір жолы – жастарға үлгі. Сондықтан ардагерлердің тек әскери ерлігі ғана емес, соғыстан кейінгі еңбектері де зерттеліп, насихатталуы қажет (3, бет 123).

Қазіргі технологиялар дәуірінде жастар ақпаратты көбіне интернет пен әлеуметтік желілерден алады. Сондықтан тарихи сананы қалыптастыру үшін цифрлық платформалар мен мультимедиялық ресурстарды пайдалану қажет. Батырлар туралы деректі фильмдер түсіру, интерактивті жобалар жасау, виртуалды мұражайлар құру – олардың ерлігін насихаттаудың заманауи әдістері болмақ. Сонымен қатар, ардагерлердің жастармен тікелей кездесуі ерекше маңызға ие. Мұндай іс-шаралар жас ұрпақтың ардагерлердің әңгімесін тыңдап, олардан өнеге алуына мүмкіндік береді. Әрбір ардагердің өмірі – бір тарихи дерек, оны ұмыт қалдырмай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу – біздің парызымыз. Өзім де осы бағытта белсенді зерттеулер жүргізіп, тарих пен ғылымды біріктіретін жобаларға қатысуға ұмтыламын. Мысалы, ардагерлердің өмірінен алынған нақты оқиғалар мен деректерді заманауи медиа құралдар арқылы көрсету арқылы жастардың патриоттық санасын оятып, оларды өз елінің тарихына деген қызығушылығын арттыруға болады деп санаймын. Менің жеке пікірімше, ардагерлердің өмірбаяны мен жасаған ерлігі – тек әскери жетістіктер ғана емес, соғыстан кейінгі әлеуметтік, ғылыми және мәдени өрлеудің негізі болып табылады.

Сондықтан мен әрбір жас азамат өз тарихын тереңірек түсініп, ардагерлердің өмірінен алған өнегелерді өз өмірінде қолдануға ұмтылуы тиіс деп есептеймін. Бұл өз кезегінде ұлттық мақтаныш пен патриотизмді нығайтуға, ғылыми ізденістерге ынталандыруға және еліміздің болашағына оң ықпал етуге мүмкіндік береді.

Менің ойымша, тарих – бұл өткеннің сабағы ғана емес, болашаққа апаратын жол. Ардагерлеріміздің өмір жолын зерттеп, сол арқылы жастарға өнеге көрсету – біздің ортақ міндетіміз. Осы бағытта өз атымнан жүргізілетін зерттеулер мен шығармашылық жобалар арқылы мен еліміздің батыр мұрасын жаңа буынға жеткізуді мақсат тұтамын. Бұл – өзімнің жеке көзқарасым мен сенімімнің көрінісі, және де менің ойымша, осы бағытта атқарылатын іс-шаралар ұлттың тарихы мен болашағына үлкен үлес қосады. Ардагерлердің ерлігі тек майдан даласымен шектелмейді. Олар соғыстан кейін де

еліміздің өркендеуіне елеулі үлес қосты. Өндіріс, ауыл шаруашылығы, ғылым, мәдениет және білім салаларында қажырлы еңбек етіп, мемлекеттің дамуына атсалысты. Олардың өмір жолы жастар үшін үлгі-өнеге болып қала береді. Қорыта айтқанда, ардагерлердің ерлігі мен еңбегін жастарға жеткізу – тарихи сананы қалыптастырудың маңызды қадамы. Тарихты білмеген ұрпақ өз болашағын дұрыс бағалай алмайды. Сондықтан біз, кейінгі буын, соғыс қаһармандарының ерлігін есте сақтап, олардан алған тағылымды келешек ұрпаққа аманаттауымыз қажет. Бұл – тарих алдындағы, ардагерлер алдындағы ең үлкен борышымыз (4).

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 “Кеңес Одағының Батырлары. Қазақтар” – Қайрат Сағатайұлы Қарамандаев 47 бет
- 2 “Соғыс және Жеңіс: (1941-1945 жж. Қазақстан тарихынан)” 123 бет
- 3 “Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Еңбек ерлерінің ерлігі” мақаласы
- 4 “Ұлы Отан соғысы тарихнамасының мәселе

О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ

А.Н. КЕМЕЛЬБЕК

*студент 3 курса специальности Востоковедения, факультета
Востоковедения Казахского университета международных
отношений и мировых языков имени Абылай хана*

Б.Қ. ӘЛИ

*доцент кафедры Востоковедения, факультета Востоковедения
Казахского университета международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана*

Великая Отечественная война оставила неизгладимый след в истории нашей страны. Для миллионов людей это было время жестоких испытаний, когда под угрозой оказались не только жизни, но и сама судьба Родины. В этих страшных условиях, среди множества страданий и потерь, были люди, которые не только сражались на фронте, но и активно трудились над развитием науки, техники и медицины. Их усилия заложили основы для дальнейшего прогресса нашей страны, и именно благодаря им, несмотря на ужас войны, советская наука и промышленность смогли совершить значительный рывок. Несмотря на войны, на полях сражений и в тылу, в это время был сделан ряд значительных открытий. Страна стояла на грани выживания, и каждый гражданин, от солдата до ученого, понимал, что их вклад необходим для победы. С самого начала войны многие специалисты были мобилизованы и направлены на фронт или в тыл, но даже в таких тяжелых условиях ученые не оставались без дела. Они продолжали работать, разрабатывая новые виды оружия и техники, которые значительно повысили боеспособность Красной армии, такие как знаменитые танки Т-34 и различные системы залпового огня. Кроме того, война поставила перед медиками задачи, требующие быстрых решений. Разработка новых методов лечения, использование антисептиков и антибиотиков спасали тысячи жизней. В это время также создавались новые системы связи и разведки, что значительно повысило эффективность операций и управления армией.

После завершения войны страна начала восстанавливать свою экономику, но и научный прогресс не замедлился. Ученые, которые работали над военной техникой,

продолжили свои исследования, теперь уже для мирных целей. Одним из самых значимых достижений стало освоение атомной энергии. Это не только обеспечило энергетическую безопасность, но и открыло путь к развитию ядерной медицины, что привело к новым методам лечения.(1 стр. 256). С того времени также началась активная работа в области космонавтики, когда ученые, занимавшиеся ракетной техникой, начали разрабатывать проекты для освоения космоса. Это привело к тому, что Советский Союз стал первым в мире, кто отправил человека в космос.

Для множества семей память о героях войны остаётся священной. Мой дедушка, Айдагараев, был одним из тех, кто воевал на фронте, и его история – это пример мужества, отваги и самоотверженности. Он родился 12 мая 1923 года в Казахской ССР, в Тюлькубасском районе Южно-Казахстанской области. В 1942 году, 15 марта, он был призван на фронт и служил в различных воинских частях, таких как 8 армия, 220 армейский запасной стрелковый полк, а также в 56 гвардейском стрелковом полку 19 гвардейской стрелковой дивизии. На протяжении войны он проявил исключительные качества, сражаясь за Родину, что было отмечено наградами и повышением в звании, начиная от сержанта и заканчивая старшим лейтенантом. Его подвиг, за который он был награжден множеством медалей, таких как «За оборону Ленинграда», «За боевые заслуги» и «За победу над Германией», всегда будет в нашем сердце.

Как писал в своей книге «Блокада Ленинграда» автор Сергей Смирнов, "время войны, время испытаний, когда не только жизнь, но и будущее страны находилось под угрозой, заставляло людей проявлять такие чудеса мужества и самоотверженности, что трудно поверить в их реальность" (2, стр. 243). В книге «Герои Великой Отечественной» под редакцией В.М. Козлова говорится, что "каждый солдат, каждый герой войны, был частью великой и единой борьбы за жизнь, за будущее своей страны, и их подвиг невозможно переоценить" (3, стр. 101). Эти слова подчеркивают, насколько тяжелыми и в то же время великими были поступки людей, таких как мой дедушка, которые защищали Родину. Эти медали и воинские звания стали символами его мужества и преданности Родине, и они навсегда останутся частью нашей семьи, напоминая о том, как велика была цена этой победы.

Таким образом, вклад героев Великой Отечественной войны в науку и технику неоценим. Мы обязаны помнить, что благодаря их усилиям страна смогла не только победить врага, но и добиться значительных успехов в науке и технологиях. Память о них, как о моем деде, помогает нам понять, насколько важен был их труд и как важно сохранять эту память для будущих поколений.

Список использованных источников:

- 1 Соловьев В.В. Наука и война: научные достижения в годы Великой Отечественной войны (2019).
- 2 Смирнов С.В. «Блокада Ленинграда». – М.: Воениздат, 1984.
- 3 Козлов В.М. (ред.). «Герои Великой Отечественной». – М.: Правда, 1975.
- 4 Память народа. Герои Великой Отечественной войны: Айдагараев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://m.pamyat-naroda.ru/heroes/person-hero91916400?last_name=айдагараев&page=1

ЖАСТАРДЫҢ ҒЫЛЫМ МЕН ҚОҒАМДАҒЫ БЕЛСЕНДІ РӨЛІ: ҚАЗІРГІ МЕН БОЛАШАҚТЫҢ ҚҰРЫЛЫСШЫЛАРЫ

Л. НУРАДДИН

*Шығыстану мамандығының 3 курс студенті, Шығыстану
факультеті, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық
қатынастар және әлем тілдері университеті*

Б.Қ. ӘЛИ

*Шығыстану кафедрасы доценті, Шығыстану факультеті,
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университетінің*

Соңғы жылдары елімізде жастардың ғылыми зерттеулерге қатысуы 30%-ға өсті, бұл инновациялық дамудың негізгі қозғаушы күші ретінде бағаланады. Осы өсім жас ұрпақтың жаңа идеяларды, технологиялық шешімдерді дамытудағы белсенділігін айқын көрсетеді. Жастар өздерінің шығармашылық қабілеттері мен ынталары арқылы түрлі ғылыми жобаларға ат салысып, саланың дамуына елеулі үлес қосуда. Бұл үрдіс мемлекеттік бағдарламалар мен университеттердегі арнайы гранттар, ғылыми-зерттеу орталықтарының қолдауымен және халықаралық ынтымақтастықтың кеңейтілуімен тікелей байланысты.

Сонымен қатар, жастардың ғылыми зерттеулерге қатысуы білім беру сапасының жоғарылауымен де тікелей байланысты. Жас мамандар өздерінің шығармашылық ойларын практикалық шешімдерге айналдырып, елдегі инновациялық экожүйені нығайтуда маңызды рөл атқарады. Мысалы, IT, биотехнология, нанотехнология және жасыл энергетика салаларындағы жобалар жастардың жаңа технологияларды игеру қабілетін көрсетеді. Бұл жобалар елдің экономикалық өсуіне, өндірістік процестерді жаңғыртуға және ғылыми инфрақұрылымды дамытуға зор үлес қосады.

Осы үрдіс өз кезегінде, әлеуметтік-экономикалық дамудың тұрақтылығын қамтамасыз етумен қатар, жастардың азаматтық белсенділігін арттыруға да ықпал етеді. Жастардың ғылыми жетістіктері, инновациялық идеялары мен зерттеулері тек технологиялық дамуға ғана емес, сондай-ақ қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер мен мәдени жаңғыруға да серпін береді. Нәтижесінде, жас ұрпақтың өзекті мәселелерді шешуде және болашақтың құрылымшылары ретінде өз орнын табудағы белсенділігі еліміздің халықаралық аренадағы беделін арттыруға септігін тигізеді (1).

Бұл көрсеткіш еліміздің болашаққа бағытталған стратегиясының сәтті жүзеге асырылуын айқындайды. Білім беру саласында жас ғалымдарға арналған арнайы бағдарламалар, гранттық қолдау, заманауи зертханалар мен инновациялық орталықтардың құрылуы олардың ғылыми әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттары жастардың жобалары мен идеяларын қолдап, оларды тәжірибеде сынау үшін қажетті инфрақұрылымды ұсынады. Бұл үдеріс тек қана технологиялық салаларды ғана емес, сонымен қатар гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдардағы жаңалықтарды да қамтиды.

Жастардың ғылыми белсенділігі қоғамның түрлі салаларында оң өзгерістерге ықпал етеді. Жас ғалымдардың жаңа идеялары мен зерттеулері өндірістік процестерді оңтайландыруға, экологиялық мәселелерді шешуге және инновациялық стартаптардың құрылуына себепші болады. Осы үлес арқылы жастар еліміздің экономикалық өсіміне, халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және әлеуметтік тұрақтылықты нығайтуға өз үлесін қосады. Нәтижесінде, заманауи ғылым мен технология салаларындағы белсенділік тек технологиялық жетістіктерге ғана емес, әлеуметтік-экономикалық дамудың, жастардың кәсіби өсуі мен халықаралық ғылыми қауымдастықта Қазақстанның беделін арттыруға да ықпал етеді (2).

Қорытындылай келе, жастар – ғылымның жүрегі, еліміздің болашағын жарқын қылатын басты қозғаушы күш. Олардың инновациялық идеялары, зерттеушілік еңбектері және шығармашылық қабілеттері ұлттық дамудың заманауи тенденцияларын анықтайды. Қазақстанның болашағы – жас ғалымдардың белсенділігі мен табандылығында, олардың ғылым мен технологияны дамытудағы ұмтылысында жатыр. Сондықтан, еліміз жастарға толық жағдай жасап, оларға сапалы білім мен ғылыми қолдау көрсету арқылы, инновациялық дамудың тұрақты негізін қалыптастыруы тиіс. Осылайша, жастардың ғылым саласындағы белсенділігі еліміздің әлеуметтік, экономикалық және мәдени дамуын қамтамасыз ететін басты факторға айналып отыр. Жастар ғылымын қолдау арқылы ғана ел болашағының жарқын, инновациялық және тұрақты болатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Дүниежүзілік экономикалық форум, «Жастар және инновациялар: болашақтың қозғаушы күші», 2023.
- 2 БҰҰ-ның жастар саясаты мен ғылыми бастамалар бойынша баяндамасы, 2022.

ШЕШЕНДІК ӨНЕРДІҢ РУХАНИ СӨЗ ӨРНЕКТЕРІ

Д. СЕЙДУАЛЫ

*2-ші курс курсанты, Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Г.Т. ӘМЕТОВА

*мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушысы
Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік
институты*

Аңыз әлемді шарлап, даңқы шартарапқа жайылған тұлпарының тұяғы жаһанды дүбірлеткен көшпелілер суырып салма айтқыштығымен, қара қылды қақ жарған турашылдығымен, мемлекет басқарудағы стратегиялық даралығымен тарихта қалды.

Ұлттың бүгінгі келбеті – кешегі тарихының хабаршысы. Халқының қандайлығы мемлекеттің өр рухты жасампаздығымен, тұғырлы тілімен, шежірелі тарихымен, құдіретті өнерімен, ғұмырлы салт-дәстүрімен, санқырлы этномәдениетімен танылмақ. Қыр баласының жұмбақ болмысы, тума кемеңгерлігі, далалық еркіндіктің азат рухы қай заманның да зерттеушілерін бейжай қалдырған емес. Арғысы алтыншы құрлық, бергісі кәрі құрлық саяхатшылары дала саңлақтарының бойындағы тылсым ғажайыптарды тамсанумен, таң қалумен, шабыттана зерттеуден жалыққан емес.

Шығыстанушы ғалым Генрих Клапрот 1825 жылы Париждегі «Азия» журналына француз тілінде жариялаған мақаласында: «1806 жылдың күзі мен жазында Ертістің жоғары ағысын бойлап, төменгі Зайсан нұр көліне дейін барған саяхат кезінде күн сайын қазақтарды кезіктірдім. Аздап түркі тілін білетіндігім Орта жүз қазақтарымен сөйлесуіме септігін тигізді. Кейінірек басқа екі жүздің қазақтарымен кездескенімде олардың диалектісіз, бір тілде сөйлейтіндеріне көзім жетті. Қазақ тілі олардың түркі халқы екенін дәлелдейді», – деп жазған екен [1, 2].

Даналық ой-тұжырымдар қанатты сөз, нақыл сөз, өсиет сөз, билер сөзі, мақал-мәтел және тәмсілдермен түйінделеді. Және олар қайта дәлелдеуді қажет етпейтін баламасыз түпнұсқалар. Кез келген ұтымды тұсы мен ұрымтал сәтін тауып, қолдануға оңтайлы келетін дайын аргументтер. Аталған сөз категориялары ғибраты мол шешендік сөздерден қорытылған түйінді тұжырымдар. Шешендік өнердің иесі – мемлекет, қоғам

және саяси қайраткерлер, әдебиетші, тарихшы, философ, сот ісінің қорғаушылары болған, ел басқару тізгінін ұстаған беделді тұлғалар.

Сол қаймақты ортаның қайраткерлерінің бірі, елімізде лауазымды қызметтер атқарған Тоққожа Естенов Әбіш Кекілбаевтың тапқырлығы мен шешендігін тамсана еске алады: «1998 жылы Алматы облысындағы Қарасай батыр ескерткішінің ашылуына Қырғыз президенті Асқар Ақаев қатысты. Жоспар бойынша арнайы киіз үйге Мемлекет басшылары салт атпен келуі керек. Орта жолда А.Ақаев мінген асау ат кенет тулап кетіп, аттан жығылып қалады. Оқыс оқиғадан кейін ұйымдастырушылар да, қонақтар да аса бір ыңғайсыз жағдайда қалады. Ұнжырғасы түскен екі елдің игі-жақсылары бір-біріне не айтарларын білмей тосылып қалады. Осы сәтте Мемлекеттік хатшы Әбіш Кекілбаев: «Алқалы әлеумет! Біздің қазақта жиен елге келгенде «Бай болсын!» деген ниетпен мыңғырған мал жататын жерге жиенді бір аунатып алатын көне дәстүр бар еді. Біз сол жолымыздан жаңылыппыз, ұлы дәстүрді ұмытып кетіппіз. Қарасай бабамның аруағы біздің сол ағаттығымызды түзетіп жіберді. Нағашылап келген жиендібір аунатып, жауырынын бір иіскетіп алды. Міне, енді біз де өз парызымыздан құтылып, жеңілдеп қалдық!» деп қиыннан қиыстырып, жол тауып кетеді [2,7]. Дағдарып қалған көпшілік шешеннің тосын тапқырлығына сүйсініп, жадырап сала беріпті.Әбіштің айтқыштығы туралы академик Серік Қирабаев: «Әбіш – баяғы ұлы билердің дәстүрін жалғастырушы кемеңгер тұлға еді», – еске алады. Абыз Әбіштің қайраткерлігі хақындағы нағыз аңызы осындай.

Сөз – құдірет. Бір ауыз сөзбен тағдырлар шешіледі. Даңқты билеріміздің ұлы қайраткерлігімен мемлекеттігіміздің тұтастығы сақталған. Жер дауы шешілген. Олай болмағанда қиыс кеткен қисық сөзбен ел шеті бүлінері хақ. Мемлекет күйрейді. Адам азады, жер тозады. Тағдырлар қиылады. Өкінішке орай, мұндай жағдайлар айналамызда жиі орын алып жатыр. Бүгінгі күнде маңыздылығын жоймай, өзектілігі арта түскен күрделі ахуал. Жаһандық үдерістің ағысына бейімделген қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық, субмәдени дәстүрлер тоғысындағы тұрақсыздықтар мен өзгерістер таңдауымызға шектеу болып отырған жайы бар. Ықылымда сөзге тоқтаған адамзат, бүгінде бәсекелесін шаң қаптырған ақпарат майданының жеңімпазына бас июге әзір. Мың жылдықтар тоғысында дәуірді жаңартып, дәстүрді жаңғыртқан өркениеттер жарылысы сөз өнерінің құдіретін зақымдай қоймады. Керісінше, жандандыра түсті. Халық арасына кең таралған қоғамдық-саяси, тарихи-мәдени, әлеметтік жағдайларда туындап, төтеннен тауып айтып, шешімін қиып түсіргенқанатты сөздер бар. Анықтамасы – тура, сипаты – дәл ұтқыр сөздер көптің құлағына жағымды, тілге оралымды келіп,тұрақты қолданыста жиі айтылып, ел арасында тез таралып келеді. Оған ғасыр тұлғаларынан мұра болып,ұрпақтар игілігіне қызмет етіп келе жатқан сөз өрнектері дәлел. Ә.Кекілбаевтың «Жақсы болудың жақсылық жасаудан басқа жолы жоқ!» депкөп қазақтыңсуретін сөйлеткенқанатты сөзі бір төбе.

Нақыл сөздердің өнегесі терең, өсиеті биік. Қазақта «Ақылың болса, ақылыңа сен, ақылың болмаса, нақылға сен деген» сөзі тағылымды тәрбиені білдірсе керек. Өсиет сөздер бойымызға батамен дарыса, билер сөзі бабамыздан мұра болып жеткен дауды шешкен кесімді, елдестірген бітімді сөз. Ауыз әдебиетіміздің үздік туындысы – тәмсіл. Мақал-мәтелге ұқсас бірақ, айырмашылығы да бар аңыздық сарындағы тұрақты тіркес. Мағынасы жұмбақ, мәні бар тұжырым сөз. Мысқылмен астарлап айтылады. Мысалы, «Ұшарын жел біледі, қонарын сай біледі» немесе «Қызды жеңге бұзады, жеңгені теңге бұзады». Айтылған екі тұжырым да аңызға айналған оқиғалар желісінен түйілген түйін сөздер. Өрқайсының түпкі ойында өмір тіршілігі баяндалған шағын әңгіме бар.

Халықтардың сан ғасырлық тұрмыс-тіршілігімен біте қайнасып, тәжірибесімен шыңдалған, артық-кемі күзеліп, жымдастырылған, айналасы жұп-жұмыр шымыр ұйқастар өнердің нағыз тұнық тұнбасы. Атақты Тоқсаба би жолаушылап келе жатса, ауыл сыртында сегіз жасар бала қозы бағып жүрсе керек: – Балам, бұл қозы кімдікі? – деп сұрапты.

- Ата, қозы – қойдікі, – депті.
- Әкеңнің аты жоқ па еді?
- Әкемнің қара аты бар, торы аты бар, сары аты бар, – дейді бала.

Тоқсаба аты шыққалы сөзден жеңіліп көрмеген шешен қаршадай баладан мұндай қайсарлық күтпесе керек. Таутекенің мүйізінен жасаған шақшасын ердің басына қағып-қағып жібереді. Оны байқаған бала:

- Ата, шақшаңыз ненің мүйізі? – десе,
- Қоянның мүйізі, – деп қитыға қалады би. Сонда әлгі бала:
- «Е, елі азғанның жері тозған» деген рас екен. Біздің ел қоянның мүйізінен

шаңырақ иеді. Сіздің елдікі шақшаға ғана жарапты-ау, – депті [3,1]. Бұл – Жиренше деген шешен екен. Ойы – отты, жалынды, тілі – шоқты, қарымды құйма құлақ қыр баласының суырып салма тапқырлығын өз ата-бабасы ғана емес, сырт көз сыншы жұрт та ерекше құбылыс деп бағалаған. Атақты поляк зерттеушісі Адольф Янушкевич өзінің саяхат күнделіктері жазбасында: «Қазақтардың ақыл-ой қабілетінің зорлығына барған сайын менің көзім жетуде. Қандай әсем сөйлейді. Кез келгені айтайын дегенін тез түсіндіре, қарсыласының сөзіне шебер тойтарыс бере біледі. Тіпті балаларының ақыл-есі де өте тез жетіледі» деген сөзі осыған дәлел болса керек [4,1]. Атаның балаға сыншылығы талапты ұрпағының белін батасымен буып, парасаттың биігіне жол нұсқаған дала кемеңгерлерінің академиясы тарихты тереңнен тартуға жетелейді.

Асқақ рухты дауылпаз жырларымен, атойлаған жалынды ұрандармен, тәрбиесі тұнған өсиетімен, бітімді билігімен кестелі сөзбен өрнек тоқыған қызыл тілді би-шешендер

Дала заңын жазған. Сол заңымен елді ұйыстыра білді. Ұрпаққа таза қалпында жеткен ұлтымыздың рухани азықсөз маржандары жетті бүгінге. Далалық әдебіміз әрқайсымыздың сөзімізден, әрбір ісімізден байқалып тұрады. Бұл – ұлттық кодымыздың бір ғана таңбасы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://surak.kz/556130/>
- 2 <https://tilalemi.kz/kz/news/sheshendik-oner-jane-sheshendik.html>
- 3 <https://textbook.tou.edu.kz/books/156/3.5.html>
- 4 <https://massaget.kz/layfstayl/alemtanu/Qazaqstanym/48212/>

ДӘЛЕЛДІ СӨЙЛЕУ ШЕБЕРЛІГІ

Р. ГАИПНАЗАРОВ

2-ші курс курсанты, Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік институты

Г.Т. ӘМЕТОВА

*мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушысы,
Радиоэлектроника және байланыс әскери-инженерлік
институты*

Адамзат баласы біздің заманымызға дейін де, одан кейінгі ғасырларда да тілге құрмет жасап, теориялық негіздерін дамытып, қоғамдағы мәртебесін айқындап, өнердің іргелі саласы ретінде қарады. Тілдік институттар, шешендік мектептер қалыптастырды. Қоғамдағы түрлі категориядағы алқалы жиындар, саяси науқандар, әлеуметтік сипаттағы салтанатты басқосулар сөз жәрмеңкесінде талқыға түсті.

Көпшілік ортада әрқайсымыз да белсенді субъектіміз. Айтушының тыңдаушыға, жазушының оқырманға айтар ойының дәл, түсінікті, әрі нанымды жетуі акустикалық заңдылықтарға, лигвистикалық ережелерге, әдеби нормаларға, айғақты мәліметтерге тікелей тәуелді. Сөз иесінің шаршы топты баурап алуы аса шеберлік пен ыждаһаттылықты талап етеді. Шаршы топ бар икемділігінді шындайтын сайыс алаңы. Мұндай аламанда сөз өнерінің қыр-сырын тану, шебер сөйлеудің ережелерін қамту, шешендік өнердің тарихынан хабардар болу маңызды. Қиыннан қиыстырар қатаң талаптың кәсіби ортадағы жауаптылығы тағы бар. Кез келген мамандық иесі жағдайға өз түйгені мен өзіндік ұстанымы қалыптасқан таным-түсінігі, тәжірибесі тұрғысынан баға береді. Ғылым тілінде, сот ісінде, тіпті күнделікті өмірде де нақты аргументтер мен дәлелдер маңызды.

Шәкірт алдындағы ұстаздың біліктілігі, сот алдындағы қорғаушының дәйектілігі, ел алдындағы саясаткердің көшбасшылық тектілігі, қоғамдағы қайраткердің парасаты, дінтану саласының ағартушылығы, мемлекеттік қызметкерлердің сөз ептілігі жоғарыда айтылған талаптарға жауап беруі тиіс. Наполеон: «Сөйлей алмаған адам мансап жасай алмайды» деген екен. Әр тұлға өз қабілет-қарымынша шешендік өнердің қырын игермей, кәсіби ортада өзін таба алмайды. Дәлелді сөйлеудің түп негізі шешендік өнердің ғаламат құдіретінде жатыр. Адам ойы тіл арқылы айтылады. Ой діттеген мақсатына дөп түсу үшін сұлу өрнекті, көркем бейнелі, әуезді, сазды ырғағымен жүрекке жылы енуі керек. Ол үшін мынадай талаптарды орындаған нәтижелі болады деп ойлаймын.

Басты талап – сөз иесінің (сөйлеушінің) тақырып көлемінде ғана емес, барлық саладан хабары бар жалпы интеллектуалды терең білімі. Мысалы, Түрік Республикасының негізін қалаған Мұстафа Кемал Ататүрік 1927 жылдың 15-20 қазаны аралығында 36,5 сағатты құраған «Түркия тек түріктерге тиесілі» деген ұранымен төңкеріс жасаған халыққа жолдауы кейін қырық баспа табақ болып жарияланды. Венесуэла президенті Уго Чавес тікелей эфирде «Алло, президент!» атты бағдарламада сегіз сағаттан аса үздіксіз сөз сөйлеген. Шешендігімен халықты ұйытқан сөз жарыс кейін сол елдегі рейтингі ең жоғары хабарға айналған. Куба басшысы Фидель Кастро төрт жарым сағат бойы БҰҰ мінберінде сөйлеген сөзі ұйым тарихындағы ең елеулі оқиға болып тіркелді [1, 4].

Екінші талап – сөйлеу әдебі. Қимыл қозғалысы мен ым-ишараларды сыпайы, әрі орынды қолдану – шарша топқа бастайтын өте маңызды өткел. Көпшілік назарын өзіңізге қарата алсаңыз ең басты қадамның жасалғаны. Бұл ішкі кедергілерді жоюдың жемісі. Келесі қадам публикамен араласып, публикамен өмір сүру. КСРО-ның белгілі саясаткері Эдуард Шеварднадзенің танымал қоғам қайраткері Сауытбек Абдрахмановқа берген сұхбатында: «Маргарет Тэтчер қырық минутта жиырма бес сұраққа жауап берді. Әр сұраққа бір минуттан. Кез келген күрделі мәселенің түйінін екі ауыз сөзге сыйғызып жібереді екен» деп таң қалғанын айтады [1,5]. Бұл жөнінде америкалық БАҚ саласының жүйрігі, жазушы Джей Хайнрихс: «Сторителлинг. Жақсы баяндалған әңгіме, әсіресе олардың өткен әсерлеріне сүйенсе және оны өз атыңыздан баяндап берсеңіз, аудиторияға виртуалды әсерлену береді» деп сипаттайды [3, 108].

Үшінші талап – орфоэпиялық заңдылықтарды: дыбыс, екпін, ырғақ, кідіріс, тұрақты тіркестердің тұтастығын сақтау. Сөздің дәлелді болуына сөйлеушінің дауыс ырғағы, сөз саптау мәнері, тақырыпты дұрыс тандай білуі талап етіледі. Осы ұстанымдар қалыптасқан айтушының сөзі әлбетте, әсерлі болады. Бірсыдырғы дауыс ырғағы тыңдаушыны жалықтырып алады. Дауыс түрлі толқыныста шыққаны дұрыс. Екпін мен сөз арасындағы кідіріс үйлесімдігі тыңдаушыға тікелей әсер етеді. Сол арқылы айтылған ойдың іске қатыстылығын ажырата аламыз. Мысалы, бейнелі сөздермен ауыстыра отырып, істің тура мағынасын дөп жеткізу ұтымды шығады. Ал, қазақтың арда зиялыларының рухшыл, жалынды сөздері ұлт негізіне ұйытқы болды. Саяси көшбасшы Мұстафа Шоқайдың «Түркістан жастарына» атты таспаға басылған жалынды сөздері, дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнері бүгінгі күнге мұра болып жетті [1, 4].

Төртінші талап – сөздің дәйектілігі. Тақырыпты толық зерттеу. Тақырып шеңберінде тек сенімді ақпарат көздерінен алынған мәліметтерге сілтеме жасау. Нәтиже еңбек пен ойданшығады, жүйелі дайындықпен келеді. Толық ақпарат сенімділікке жол ашады. Сенімді сөйлеу жетістікке жетелейді. Қазақ саяси мінберінің көрнекті өкілі, мемлекет қайраткері, Қазақ, Өзбек, Тәжік Республикаларының Халық ағарту комиссары, Қаржы комиссары лауазымдарын қатар атқарған бірегей тұлға, Темір нарком, Темірбек Жүргенов 1927 жылы мамыр айында САГУ-ді (Среднеазиатский государственный университет) үздік бітіріп, «СССР мен Қазақстанды әкімшілік-шаруашылық тұрғыдан аудандастыру мәселесі» тақырыбында диплом жұмысын қорғады. САГУ профессоры Н.Н.Фиолетов кітапшаға: «Сынақ комиссиясы бұл жұмысты дипломдық жұмыстарға қойылатын дағдылы талаптар дәрежесінің шеңберінен жоғары» деп бағалады [2, 27]. Жалынды жас жігіт темірдей мықтылығымен, бұлтартпас ғылыми негіздемелерімен өзекті тақырыптарды көтеріп қана қоймай, өте қысқа мерзім ішінде жүзеге де асырды. Темірбек Жүргенов 1935 жылы 26 желтоқсанда «Қазақстанда сауатсыздықты жою туралы» баяндамасын жасап қана қоймай, өте қысқа мерзім ішінде жүзеге асырған. «30-жылдар басында Голощекин лаңынан кейін тұралап жатқан ұлттық білім мен мәдениеттің тамырына қан жүгіртіп 4000 мектеп салдырып, қазақтың «Луначарский» атанған ағарту комиссары [2,11]. Т.Жүргенов ұйымдастырған 1936 жылғы Мәскеудегі қазақ өнерінің онкүндігі қазақ мемлекеттігін қалыптастыруға тікелей ықпал етіп, тарихи бағасын алған ауқымды іс-шара болды.

Азды-көпті ізденістерден, келтірген мысалдардан түйгеніміз біршама. Кейде адамдардың айтқаны мен жасағаны үйлеспей жататыны, негізсіз жалған ақпараттардың үлкен пендешілікке бой алдыратыны, ақ-қараны ажыратпай асығыс түйін жасағаннан үлкенді-кішілі дау туындайтыны бар. Олай болса, дәлелді сөйлеуге талпынып, сөйлеу шеберлігіне машықтану жолын таңдап, зиялы ортаны қалыптастырсақ деймін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://tilalemi.kz/kz/news/sheshendik-oner-jane-sheshendik.html>
- 2 Иманғалиев Б. Темірбек Жүргенов. – Алматы. «Полиграфкомбинат» баспасы. 2012 ж.
- 3 Хайнрихс Джей. Дәлелді сөйле. – Алматы: «Мазмұндама» қоғамдық қоры, 2022 ж.

БАУБЕК БҰЛҚЫШЕВТІҢ ӘСКЕРИ-ПАТРИОРТТЫҚ РУХТАҒЫ ӘДЕБИ МҰРАСЫ

А. АЛТЫНБЕК

2-курс курсанты

Г.Т. ӘМЕТОВА

мемлекеттік тіл кафедрасының оқытушы,

Радиоэлектроника және байланыс

әскери-инженерлік институты

Майдангер-жазушы Баубек Бұлқышевтің балауса ғұмыры Ұлы Отан соғысында бар болғаны 28 жасында қиылды. Сонау сұрапыл соғыс жылдары Баубектің қуатты қаламынан туған «Өмір сүргім келеді», «Шығыс ұлына хат», «Адамзатқа хат», «Тыңда, Кавказ!» сияқты туындылары үміті солған Кеңес халқының рухын жігерлендіре түскен еді.

«Өмір мен өлім туралы» публицистикалық толғамасында: «Мен – ұлы жиырмасыншы ғасырдың жасымын!» деген жалынды сөздерімен ұрандатты. «Жауыздық

пен махаббат» атты романтикалық драмасымен философиялық ой түйді. «Тыңда, Кавказ!» деп бауырластық үндеу тастады. Арада ғасырға жуық уақыт өтсе де, қару мен қаламды қатар сермеген майдангерлердің әдеби мұралары, көзсіз ерлігі мен жанкешті еңбектері ғалымдар тарапынан әлі де зерттелуде.

Баубек Бұлқышевтің 1939 жылы 13 наурызда өз қолымен жазған өмірбаяны Қазақстан Республикасы Президентінің мұрағаты дерегінде сақталған. «1916 жылы Қарағанды облысының Қарсақпай ауданындағы 9-шы ауылда тудым, әкем революцияға дейін де, одан соң да мал шаруашылығымен айналысты. 1931 жылы колхоз мүшесі болды. Ата-анам өлген соң, мен Қарсақпайдағы ФЗУ-ға (фабрика-завод училищесіне) оқуға кірдім, 1934 жылы бітірдім, 1935 жылдың 1 сентябрінен 1938 жылдың 1 октябріне дейін Алматыдағы Экономика техникумында оқыдым. 1938 жылдың 1 октябрінен Қазақстан Жазушылар одағы жанындағы жас жазушылар мен ақындардың курсына оқыдым. 1938 жылдың 1 декабрінен «Лениншіл жас» газетінің редакциясында әдеби қызметкермін» деп филология ғылымдарының докторы, профессор Серік Негимов зерттеу мақаласына сілтеме жасаған екен [1,5]. Б.Бұлқышевтің әскери қызметі туралы мәлімет КСРО Қорғаныс министрлігі Әскери-медицина мұражайының мұрағатында: «810-атқыштар полкінің саперлар взводының командирі аға лейтенант Бұлқышев Баубек 170-ші атқыштар дивизиясы 391-атқыштар полкі рота командирінің саяси жұмыстар жөніндегі орынбасарлығынан 1943 жылдың 16 ноябрінде келді», – деп көрсетілген [2,42]. Қайраткер тұлға әдебиет, саясат, соғыс майдандарында қатар еңбек етіп, қан төкті.

Баубек Бұлқышев қолтаңбасында ұлттық әдебиетпен қатар әлем әдебиеті үздіктері туындыларының бай колобрациясы қамтылған. Философиялық танымы терең, стилі бөлек. Тынысы кең, бірегей қаламгер. «Мен жиырмадамын, бірақ мендегі ой ақсақалды, байсалды, талай белді артқа салған адамның ойындай. Мен толып жатқан өнер жайын ойлаушы ем. Алдымен ақын болғым келетін. Пушкин мен Лермонтовты, Гете мен Гейнени, Байрон мен Шиллерді, оқығанда, біржола сүңгіп кетуші ем. Мен күйші болғым келетін. Чайковский мен Глинканы, Бетховен мен Шопенді ерекше құмартып тыңдаушы ем. Мен өзімшіл екем, әрі ақын, әрі күйші болғым келетін. Жоқ, шынын айтсам, маған ол да аз еді. Менен гөрі ересек жолдастарым мен бір туған ағаларым институт бітіріп, біреу – инженер, біреу – тарихшы болып шыққанда, осы мамандықтар түгелімен менде де болса деуші едім» деген кіршіксіз арманын қалдырып кетті [3,35]. Баубек өз атынан осы үндеуімен барлық жастың да, адамзаттың да арманын жеткізді. Өршіл жастың келешекке жолдаған өнегелі ісін қалай өзімшіл дей аламыз? Махаббат пен мейірімге толы жастық жалын.

Баубек Бұлқышевтің шығармаларын оқыған сайын өмірге деген құлшынысың арта түседі. Терең философиялық танымына таң қалмасқа болмайды. Балауса балғын жас Баубек Гетенің: «Біздің тәңірден алған ең үлкен сыйымыз – өмір» деген ұстанымын ту еткен терең ойшылдығымен де таң қалдырады. Баубектің: «Осы ғажап қырғын, сұрапыл соғыс үстінде жаныңа сүйеу болатын нәрсе – біздің жігіттер ерлерше өліп жатыр деген берік сенім! Олардың өлімінде де өмір бар» деген қорғасындай салмақты мына сөздері барша халықтың отаншыл рухын оятты. «Адам бір-ақ рет туады, бір-ақ рет өледі. Мен жаспын, мен өмір сүргім келеді. Бірақ бұл күресте сол өмірімді аямаймын да! Аяуға қақым да жоқ деп білемін» деп бұлқынған жүректің сұрапыл дауылға қарсы қайратын танытады [3,37].

Баубек Бұлқышевтің публицистикасы XX ғасырдың 40-жылдарында одақ көлемінде үлкен резонанс тудырған ерекше құбылыс болды. Жалынды жас қаламгердің «Өмір мен өлім туралы» толғамасына Совет Журналистикасының ардагері, Социалистік Еңбек Ері Жуков Юрий Александрович тебірене баға береді: «бұл хатты жай қатардағы жас жігіт емес, терең білімді және ең бастысы, жазғанының болмысына көзі жеткен адам жазғанын байқадық. Хат тек майдангер жолдастары мен тылда еңбек етуші құрдастарына емес, сонымен бірге, болашақ ұрпаққа жолданған. Мәселен: Мүмкін, бұл қайран жастығымды кейін қайтара да алмаспын. Бірақ балауса інілерімнің жас өмірлерін сақтап

қалатыныма, ал бұлардың осы сұрапыл соғыс жылдарында жаумен шайқасқан ағаларын әр кезде мақтан етіп жүретініне кәміл сенемін. Жас жеткіншек інілерім! Сендер әлем тарихы білмеген ең бақытты жастар боласыздар» дейді. Қандай күш жатыр десеңізші осы бір жолдарда!» [2,25]. Баубектің үні таза, болмысы табиғи. Қаламгер досы Мұқан Иманжановқа жазған хатында: «Мен бұл кішкентай статьямен жастардың жүрегіне қобыз ойнатсам керек. Мені хат деген басып кетті. «Өмір сүргім келеді» туралы Совет Одағының бұрыш-бұрышынан 200-ден аса хат алдым» деп жүрек жарды қуанышымен бөлісіпті [3, 25].

Майдангер-жазушының ақындығы өз алдына бір кесек дүние. Белгілі сыншы В.Г.Белинскийдің: «Ақын тамаша, сүйкімді жанға, ғашық болғандай, идеяға ғашық болады, оған жан-тәнімен құмартады» деп ақын жанына берген бағасын Баубек ақын жадына байыппен түйген екен [3,4]. Тұңғыш туындысы «Айсұлу» поэмасын әскерге аттанар алдында 1940 жылы «Әдебиет майданы» журналына тапсырып кетеді. Алайда, түрлі себептермен жарияланбай қалады. Кейін 1948, 1965, 1977 жылдары толықтырылып басылған «Адамзатқа хат» жинағына енген. Патриоттық сезімнің жалыны лаулаған отты жырдың негізгі тақырыбы ретінде жаңа өкімет келіп еркіндік алған, өнер-білімге қол жеткізген Айсұлу мен Айман сияқты қазақ қыздарының адал достық пен қоғам ісіне берілген шынайы бейнелерін сомдаған. Қос құрбының зұлымдықпен арпалысқан қайсар күрескерлігін зор мақтанышпен жырлаған.

Баубек Бұлқышевтің қаламына тән ерекше құбылыс «Ер жеткенде» өлеңінде айқын көрініс тапқан:

«Ер жеткенде есейіп,
Ел болмасқа немене!
Ерке өсіп білімді,
Кен болмасқа немене!
Өткір алмас болатқа
Тең болмасқа немене!
Осы істерді істемей
Ер жеттім деген ерлердің
Сөзіне кісі сенер ме?!» [3, 285].

Дауылпаз ақын Махамбеттің жарқылдаған найзағай жырының сарыны. Бүгінгі ұрпаққа тиесілі отаншылдық рухтағы ұлттық идеологияның терең тамыры осында жатыр. Адамға күш-қайрат, жігер беретін кіршіксіз – тұнық, жастық – албырт сезімге толы өмірге құштар, күрескер, арманшыл бейне. Айта кетерлік жай, хас таланттың әу баста жоспарлаған «Алматылықтар» роман-трилогиясы аяқталмай қалған. Сондай-ақ, көлемі 27 беттік орыс тілінде жазылған «Алтын сағат» әңгімесінің тағдыры әлі белгісіз. Ал, 1978 жылы жас журналистерге арналған Баубек Бұлқышев атындағы республикалық сыйлық тағайындалды.

Біз – ХХІ ғасырдың жастарымыз. Біз ата-бабаларымыз аңсаған білек пен жүректі бірдей қаруландырған зайырлы қоғамның салаутты, саналы ұрпағымыз. Баубектің өмірге құштар өміршең мұрасы қазақ руханиятының кеңістігінде мәңгілік жастықтың алауы болып жалындай бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://qazaqadebieti.kz/7467/zharaly-zhyldar-zhyrshysy>
- 2 <https://www.zharar.com/index.php?do=shorttexts&action=item&id=21834>
- 3 Бұлқышев Б. Заман біздікі. – Алматы: Жалын, 1984 ж.

ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ «АҚИҚАТ ПЕН АҢЫЗ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ БАТЫР БЕЙНЕСІ

Д.Ғ. МОЛДАБЕК,

*2-курс колледжден кейінгі,
Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Г. ЕСИРКЕПОВА

*ф.ғ.к., Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» кітабі қазақ әдебиетіндегі маңызды шығармалардың бірі болып табылады. Бұл шығармада автор қазақ халқының батырлық дәстүрін, ұлттың рухын және ұлттық қаһармандығын ерекше суреттейді. Шығармада басты кейіпкер, Кеңес одағының батыры Бауыржан Момышұлының бейнесі ашылады. Момышұлының батырлық жолы тек әскери ерлікпен шектелмей, оның ішкі әлемін, рухани күшін, адамгершілік қасиеттерін де көрсету арқылы, батырлықтың шынайы бейнесін суреттейді. Рухани құндылықтардың болашаққа берері мол.

Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» кітабі қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. Бұл шығарма қазақтың батыр ұлы, Бауыржан Момышұлының өмірін, ерлігін және мінезін баяндайды. Шығарма тек әскери ерекшеліктермен шектеліп қоймай, Бауыржан Момышұлының тұлғасын жан-жақты ашып көрсетеді.

Бұл шығарманың басты ерекшелігі – батыр бейнесінің тереңдігінде. Шығарма барысында Момышұлының тек физикалық күш қуаты ғана емес, сондай ақ оның ішкі рухы, әділеттілік пен ұлтжандылық қасиеттері де айқын көрсетіледі. Момышұлы өз елі мен халқын сүйген жан ретінде, ұлттың намысын қорғап, олардың болашағы үшін күреседі. Осы тұрғыда батыр бейнесі, әсіресе ұрпақ тәрбиесінде үлкен маңызға ие.

Бұл кітап арқылы оқырман батыр тұлғасының адамдық, моральдық және рухани қырларын да көруге мүмкіндік алады. Бауыржан Момышұлы бейнесі кез келген адамға үлгі болатын терең адамгершілік құндылықтарын дәріптейді. Бұл жағдай оқырманды ойлануға, өз өмірін талдауға, адам болмысының жоғары стандарттарына ұмтылуға итермелейді.

Бауыржан Момышұлы – XX ғасырдағы ең танымал қазақ батырларының бірі. Оның батырлығы мен қаһармандығы тек соғыс алаңында ғана емес, сонымен қатар өміріндегі әрбір сәтте көрініс тапқан. Әзілхан Нұршайықовтың «Ақиқат пен аңыз» романында Бауыржан Момышұлының ерлігі мен қаһармандық бейнесі жан-жақты сипатталады. Момышұлының ерлігіне қатысты көптеген аңыздар мен шындықтар бар, бірақ оның басым қасиеті – қайсарлығы, батылдығы және халқына деген сүйіспеншілігі.

Батыр бейнесінің қалыптасуы «Ақиқат пен аңыз» кітабында батыр бейнесі әскери ерлік пен жауынгерлік дағдымен ғана емес, солардың астарындағы адамгершілік құндылықтарымен, рухани күштермен тығыз байланысты.

Бауыржан Момышұлының батырлығы сыртқы қару-жарақ пен күштер емес, ішкі рухани батырлықтан тұрады. Ол жауынгер ғана емес, өзінің азаматтық, рухани ерлігімен де алдыңғы қатардан орын алады. Шығармада батырдың әскери шеберлігі мен қайсарлығы, Отанға деген адалдығы, оның жүрегіндегі ұлтқа деген махаббат көрсетіледі. Момышұлының әскери әрекеттері мен жауынгерлік тактикасы ғана емес, оның адамдық қасиеттерімен моральдық принциптері де назарға алынады. Батыр өз жолында тек жауға қарсы емес, өзінің қорқынышы мен күмәніне де қарсы тұрады. Ол әрдайым халықтың мүддесі үшін, елдің тәуелсіздігі мен болашағы үшін күрескен нағыз ер адам ретінде сипатталады.

«Ақиқат пен аңыз» шығармасының басты ерекшелігі – Бауыржан Момышұлының батырлық бейнесінің шынайы әрі жан жақты көрсетілуінде. Автор тек әскери қимылдарды суреттеу ғана емес, сонымен қатар, батырдың өміріне философиялық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді. Шығармада батырдың адамгершілік қасиеттері басты рөл атқарады. Бауыржанның ұлттық рух пен патриотизмге деген көзқарастары, оның басшылығындағы әскери бөлімшелердің моральдық жағынан мықтылығы көрсетіледі. Ол жауынгерлеріне тек әскери тәртіп пен әдіс тәсілдерді ғана үйретіп қоймай, оларды Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдыққа тәрбиелейді. Оның патриоттық көзқарастары мен ұлттық рухты көтеруге бағытталған іс-әрекеттері осы бейненің маңызды қырларына айналады.

Бауыржан Момышұлының ерлігінің ең көрнекті кезеңі – Ұлы Отан соғысы. Ол Мәскеу түбіндегі шайқастарда, Сталинград, Курск және басқа да маңызды соғыстарда жауынгерлік ұрыстарға қатысып, ерекше батырлық танытты. Оның өзіне тән соғыс жүргізу әдістері мен тактикалары өзге командирлердің назарын аударды. Оның батырлығы тек шайқастарда ғана емес, сонымен қатар моральдық, психологиялық тұрғыдан да ерекше болды. Ол сарбаздарын қиын кезеңдерде рухтандырып біріккен күш арқылы жеңіске жетуге ұмтылдырды. Б.Момышұлының айтуынша «батыр болу үшін ең бастысы-өзіңе сену керек». Оның батырлығы дәл осы сенімнен шыққан деген ой түйдім.

Қайсарлық және қиындықтарға төзімділік; Бауыржан Момышұлының ерлігі тек жауынгерлік алаңда ғана емес, өмірде де айқын көрінеді. Ол әскери қолбасшы ретінде сарбаздарына қарағанда әлдеқайда қиын жағдайларда, жанкешті ұрыстарды тұрып, өз халқының еркіндігі мен тәуелсіздігі үшін күресті. Ол ауыр қиыншылықтарға төзді, көптеген жарақаттарды бастан өткерді, бірақ ешқашан рухын сындырып, соғысты тоқтатпаған. Осы тұрғыда, оның ерлігі – қиындықтар мен сынақтарға төзімділігінде, әділдік үшін күресуінде жатыр.

Б.Момышұлының батырлығы тек соғыс алаңында ғана емес, ұлттың болашағына деген сенімінде де болды. Ол ұлттық рухты көтеріп, өзінің сарбаздарына тек әскери дағдыларды ғана емес, халықтың тарихын, дәстүрін де үйретті. Батыр өз өмірінде «ел үшін туған азамат» болуды ең маңызды нәрсе деп санады. Оның ерлігі ұлттың болашағы үшін күрестен, өзінің азаматтық борышын адал орындаудан тұрды.

Бауыржан Момышұлының қахармандық бейнесі оның өміріне тән. Оның өмірі, ерлігі мен қайсарлығы, әділдігі мен адамгершілігі арқылы қалыптасқан қахармандық бейнесі ұрпаққа үлгі боларлықтай. Момышұлы өзінің ерлігін көрсеткен бірқатар жауынгерлік шайқастарда қаза тапқан мыңдаған әріптестері мен достарына жанашырлық танытып, оларды ұмытпады. Әрбір ұрыс оның қахармандығын шыңдап, оның тұлғасын биік деңгейге көтерді. Сонымен қатар, оның әскери тактикасы мен стратегиясы көптеген замандастарының көмекке жүгінетін негізгі көзі болды.

Бауыржан Момышұлының өмірі мен қызметі ұлттық рухтың ең жарқын көрінісі болды. Ол әрқашан өзінің халқын, оның тарихын, мәдениетін және тілін жоғары бағалаған адам. Б. Момышұлы үшін ұлттық рух дегеніміз – халықтың өзіне тән қасиеттерін сақтай отырып, оның болашақ ұрпаққа жеткізу, ұлттық сананы жеткізу, ұлттық сананы ояту және дамыту болды. Ол өз халқына деген адалдықты, ұлттың тәуелсіздігін қорғауды басты мақсат етіп қойды.

Бауыржан Момышұлының патриотизмі – оның барлық іс әрекетті мен көзқарастарының негізі болды. Патриотизм – бұл өз елін, ұлтын, жерін сүйіп, оны қорғауға дегеншексіз адалдық. Момышұлының патриотизмі тек сөзбен айтылатын нәрсе емес, ол оның өміріндегі нақты іс-әрекеттермен дәлелденген. Ұлы Отан соғысы кезінде оның жауынгерлерін тек әскери дағдыларға ғана емес, Отанға деген сүйіспеншілік пен оның болашағы үшін күресуге үйретті. Ол өз сарбаздарына тек жеңіс үшін ғана емес, елдің тәуелсіздігі мен болашағы үшін күресуге үйретті. Патриотизм оның жүрегінде өмір бойы сақталды, бұл өз кезіндегі оның бүкіл өмірінде, әсіресе соғыс жылдарындағы ерліктерінде көрініс тапты.

Бауыржан Момышұлының өмірі мен қызметі ұлттық рух пен патриотизмнің шынайы үлгісі болып табылады. Оның өз ұлттына деген сүйіспеншілігі, батырлығы мен ерлігі бүгінгі ұрпаққа үлгі ретінде мәңгі есте сақталады. Бауыржан Момышұлының ерліктері мен ұлттық рухы, оның патриоттық көзқарастары-әрдайым біздің жүрегімізде патриотизмнің асыл қасиеттерін сақтау мен дамытуға бағытталған күш-жігер болары сөзсіз.

Шығармадағы батыр бейнесі өскелең ұрпақ бойына батылдық пен ерлік, адами адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына негіз болары сөзсіз.

«Ақиқат пен аңыз» шығармасының тағы бір ерекшелігі – бұл шығарманың тек батырлар туралы емес, ұлттық рух пен патриотизмнің мәнін терең түсіндіретін туынды болуы. Бауыржан Момышұлының батырлығына деген көзқарасы соғыс кезіндегі ерлігімен ғана шектелмейді. Ол өз жауынгерлерінің елінің тәуелсіздігі мен болашағы үшін құрбадыққа баруға тәрбиелеп, олардың жүрегінде Отанға деген махаббатты оятты. Бұл кітап әрбір оқырманға Бауыржан Момышұлының өмірі мен ерлігі арқылы ұлттық рух пен патриотизмнің маңыздылығын түсіндірді.

Қорытынды

«Ақиқат пен аңыз» Бауыржан Момышұлының батырлық бейнесін терең және жан-жақты ашып көрсеткен шығарма. Бұл кітап арқылы біз батырдың әскери ғана емес, рухани, адамгершілік, азаматтық қасиеттерін де толықтай танып білеміз. Өзілхан Нұршайықов шығармасында Бауыржан Момышұлының тұлғасын тек тарихи және әскери жағы тұрғысынан ғана емес, оның адами болмысы, ішкі дүниесі, ұлттық рух пен патриотизмге деген көзқарастары тұрғысынан да суреттейді. Оның батырлығының өзі ұлттық рухты сақтап қалуға деген ұмтылысының көрінісі. Қазақ халқының рухани мұрасының бір бөлшегі болған Бауыржан Момышұлының бейнесі бүгінгі ұрпақ үшін өте маңызды. Оны үлгі тұтып, оның тәлімдерін өмірде қолдану – бұл біздің ұлттық құндылықтарымызды сақтау мен қорғаудың басты жолы. Оның бойындағы рухани күш, ұлттық мүдде үшін күресуге деген сенім мен табандылық бүгінде әрқашан да жаңғырып, жастарға патриоттық тәрбие мен ұлттық сананы қалыптастыруға негіз болады. Сондай-ақ, бұл кітап тек батырлық туралы ғана емес, сонымен қатар адамның өз жеріне, еліне деген жауапкершілігі мен сүйіспеншілігі туралы үлкен ой салатын шығарма. Бауыржан Момышұлының іс-әрекеттері мен көзқарастары ақылы батырлықтың қандай болу керектігін, нағыз патриоттық сезімнің мәнін және әр азаматтың ел алдындағы міндетін тереңірек түсінеміз.

«Ақиқат пен аңыз» кітабындағы батыр бейнесі – бұл тек тарихтағы бір тұлғаның ғана бейнесі емес, ол бүкіл қазақ халқының ерлігі мен даңқын, рухын бейнелейтін образ. Бауыржан Момышұлының өмірі мен ерлігі бүгінгі және болашақ ұрпақ үшін үлкен тағылым терең. Бұл кітапты оқыған әр адам өз Отанына, ұлтына деген сүйіспеншілігін арттырып, болашақ үшін жауапкершілігін сезінеді деп сенемін. Бауыржан Момышұлының батыр бейнесі ғасырлар бойы ұлттың мақтанышы мен ұлттық рухтың тірегіне айналатыны сөзсіз.

Біздер әскери қызметте, еңбек жолындағы түрлі қиындықтарды жеңуде сабырлық, адалдық, әділдік қаншалықты маңызды екендігін сезіндік. Шығарманың өн бойынан батырдың нағыз айқын бейнесін автордың жеткізу шеберлігін аңғардық. Өмір деген түзу жол емес. Сол жолда кездесетін түрлі кедергілерді жеңуде ер азаматтық, батыр бойында болу керек қасиеттерге қанықтым. Батыр бейнесі – бүкіл қазақ халқының ерлігі мен даңқын, рухын көтеретін образ. Бүгінгі өскелең ұрпақтың бой түзеп, қалыптасуына тәлімі терең тұлға.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1 Өзілхан Нұршайықов «Ақиқат пен аңыз».-Алматы .2009ж . -280б

АБАЙ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ САЯТШЫЛЫҚ ӨНЕР (ҚЫРАН БҮРКІТ, ЖҮЙРІК АТ)

Д.С. МОЛДАХАНОВ

*2-курс курсанты, Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Г. ЕСИРКЕПОВА

*ф.ғ.к., Радиоэлектроника және байланыс
әскери-инженерлік институты*

Қазақ халқының ғажайып өнерінің бірі – осы саятшылық, яғни құс алу арқылы аңшылық құру. Бұл өнер тіршілік қамы ғана емес, көңіл көтеру, бойға күш алу, қызықтау әрі спорт ретінде қазақ даласында тым ерте дамыған. Саятшылық негізінде аңды құс салу арқылы аулайды. Саят құстарына бүркіт, сұңқар, қаршыға, тұйғын, ителгі сияқты алғыр құстар жатады. Саят өнері ептілікті, білгірлікті, табиғат тылсымын жете білуді, сондай-ақ аталған құстарды ұстау, баулу сияқты «бір сырлы, сегіз қырлы» болуды талап етеді. Саятшылар ел ішінде өте сыйлы, құрметті адамдар қатарына жатады. Олар кезінде осы құс салу арқылы ел-жұртты тамақпен (етпен), қасқыр, түлкі, қарсақ, қоян терілерімен қамтамасыз еткен ел қомқоры, асыраушысы деп те санаған. Саятшылардың ең негізгі құралы – қыран бүркіт. Бүркіт – текті құс. Оны сол бүркіттей жігіттер ғана ұстап, бабын келтіріп аңға салады. Бүркітті балапан кезінде тай басынан, құз қиясынан әдейі барып алады.

XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ сөз өнерін жаңа биікке көтерген ұлы тұлға Абай. Семей облысы (қазіргі Шығыс Қазақстан облысы) Шыңғыстау бөктеріндегі Қасқабұлақ деген жерде дүниеге келген. Жасынан зерек болған Абай ауылда әжесі Зеренің бауырында туған халқының мәдениетінен терең білім алған. Ел ішіндегі беделді би-шешендер мен ақын-жыршылардың өнегесін құлағына құйып өскен. Шығыс, Батыс ақындары мен ғұламаларының еңбектерін оқиды.

Ұлы ақынның мол әдеби мұрасы, көркемдік пішіні мен мазмұн байлығы қазақ әдебиетіндегі шоқтығы биік туынды. Сондықтан да Абайды қазақ халқының дана ақыны, қазақ әдебиетінің классигі, данышпан ойшылы деп ардақ тұтамыз.

Абай – қазақ халқының тарихи көшін ілгері бастауда, ой-пікірлердің шеңберін кеңейтуде, ұлттық болмысымызға дара біткен жарық жұлдыз. Абай тағылымы оның даналығында, данышпандық ойлары мен парасатты сөздерінде.

Абай шығармашылығы – бүгінде бүкіл адамзаттың рухани байлығы, арзымас игілігі. Біздің міндетіміз – алдымен оның өлмес мұрасын танып, түйісініп, көңілге түю, сосын адамдық ғұмыр жолымыздың желкенді жетекшісі, адастырмас темірқазығымызға айналдыру. Құстың қырағысы бүркіттің және жүйрік аттың жолаушысын жолда қалдырмайтын қасиеттерін ерекше суреттейді. Олай болса, хакім Абай сөзіне құлақ түрелік.

Қансонарда бүркітші шығады аңға,
Тастан түлкі табылар аңдығанға.
Жақсы ат пен тату жолдас – бір ғанибет,
Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға.
Салаң етіп жолықса қайтқан ізі,
Сағадан сымпың қағып із шалғанда.
Бүркітші тау басында, қағушы ойда,
Іздің бетін түзетіп аңдағанда (1.14).

Шығармада ыңғайлы ықшам киінген аңшы адамға бүркіттің аң аулауда қаншалықты қыран құс екенін сипаттайды. Бүркітті баптау, ертеден қырағылықты, ептілікті, шыдамдылықты қажет етеді. Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов «Аңшылықтың үміт, қуанышы көп. Ыстық оттай қызулы минуты көп, мағыналы өмір.

Бүркіттің ұшқанына, түлкінің құтылмақ болған айналасына, құсшының ебіне арналған талай шешен сөздер бар. Аңшылық өмірінен ілгері-соңғыдан қалған талай қызықты, жанды, сұлу әңгімелер көп» деп жазғандай, «қазақтың болмыс-бітімі, тұрмыс-тіршілігі осы қыран құсқа ұқсаған ба, әлде қыран құс қазақтың болмысына бейімделген бе» деген ой келеді. Қарға-құзғыннан қалған жемтікке көз тікпейтін, таза өз еңбегімен ұстаған аң-құсының етімен ғана қоректенетін талғамы жоғары, текті құстың мінезі – қазақтың өз болмысы секілді. Ер жігіттің жігерлігі, батылдығы, адалғы биік шыңдарға жетелері сөсіз.

Біздің қазақтың қосқан аты алдында келсе, салған құсы алса, қосқан иті өзгеден озып барып ұстаса, есі шығып бір қуанады. Жүйрік ат – кейде ол елде, кейде бұл елде болатұғын нәрсе, қыран құста, жүйрік ит те – кейде оның қолына, кейде мұның қолына түсетұғын нәрсе. Күшті жігіт те үнемі бір елден шыға ма. Кейде ана елден, кейде мына елден шығады. Мұның бәрін адам өз өнерімен жасаған жоқ. Бір озған, бір жыққан үнемі озып, үнемі жығып жүрмейді. Соның бәрін біле тұрып, жерге кіргендей, я бір арамдығы шыққандай, жамандығы білінгендей болып несіне ұялып, қорланады екен? (Жиырма алтыншы сөз.) (2.65)

Абайға дейінгі поэзияның шыңы – жыраулар шығармасы десек, олардың басым көпшілігі мемлекеттік проблемаларды айтып, әміршісінің қасиеттерін жырлады. Олай болса, мына жазған шығармасын тындап көрелік...

Тұлпардан тұғыр озбас шабылса да,
Оған да үкі, тұмар тағылса да.
Қыжыртпай мені сырттан жүре алмайды,
Кім желігіп, қай шеттен қағынса да.
Күшік ит бәрі ала ма жабылса да?
Тәңрі сақтар, табандап тап ұрса да.
Арсыз адам арсаңдап, арсылдайды,
Әр жерде-ақ керегеге таңылса да.(1.132)

Бұл шығарма да Абай: Өмірдің жақсы мен жаманы, ақ пен қарасын дұрыс ажырата білу керектігін астарлап жеткізген. Тұлпардан тұғыр ешқашан озбаған, ал көк бөріні қаншама ит жабылса да жене алмаған деп астарлап жеткізеді

Абай тұлғасы мен оның мұрасы қазақ мәдениеті үшін мәңгі құбылыс десек те, оларды тура түсіну үшін тарихи таным, және көзқарас қажет. Яғни Абай шығармашылығын ол өмір сүрген тарихи уақыт және ортамен тығыз байланыста ғана қарап түсінуге болады.

Абай поэзиясы ол шыншылдығы мен даналық ойларымен ерешеленеді. Адам мен табиғат арасындағы байланысты жүйелі жүйрік ойлармен оқырманына жеткізе білген. Қазақ елінің иманды, адамгершілігі мол ұрпақ тәрбиесінде рухани құндылықтардың алар орны ереше. Абайды оқыған сайын батырлықтың, қаһармандықтың аңдақтысы да, асылы-жүректің батылдығы мен білімнің тозбайтындығын аңғарамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Абай шығармалары, өлеңдері.-Алматы.1994. 414б
- 2 “Қазақтың бас ақыны”: Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. Құр. С.Қорабай – Алматы: Дәуір, 2004 – 120 бет.

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Г.Р. СЕТАН

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

С.М. БАЛТАБАЕВА

старший преподаватель кафедры иностранных языков

В статье рассматриваются перспективы и трудности изучения английского языка. Подчеркивается преимущество использования Интернета в процессе обучения языку. В настоящее время английский язык занимает значимое место в жизни любого человека. Всего лишь несколько лет назад он воспринимался всеми как иностранный. Но со временем его роль настолько возросла, что теперь он считается международным. Другими словами – это глобальный язык всего мирового сообщества. Английский язык уже давно стал международным средством общения, инструментом для бизнеса, науки, образования и культуры. С развитием глобализации и цифровых технологий, английский продолжает сохранять свое значение и открывает перед людьми новые горизонты. В статье рассмотрим, какие перспективы и возможности предоставляет изучение английского языка. Сегодня английский язык является официальным или широко распространенным во многих странах мира. Он используется как первый или второй язык для более чем 1,5 миллиардов человек. Этот язык стал основным средством общения в международных организациях, таких как ООН, Всемирная торговая организация и Европейский Союз, а также в бизнес – среде и научном сообществе. Благодаря этому, английский язык играет ключевую роль в глобальных коммуникациях и вносят значительный вклад в развитие мировой экономики. Знание английского языка – важнейший актив для карьерного роста.

Во многих профессиях, начиная от технологий и медицины до маркетинга и финансов, английский является обязательным навыком. Компании, работающие на международных рынках, часто требуют от своих сотрудников свободного владения английским языком, чтобы эффективно взаимодействовать с партнерами и клиентами по всему миру. Кроме того, знание английского языка открывает доступ к международным стажировкам, академическим программам, а также возможности для работы за рубежом. Множество карьерных возможностей, в том числе в крупных международных корпорациях, на стартапах и в технологических компаниях, напрямую связаны с умением вести переговоры и представлять проекты на английском. Английский язык предоставляет широкий спектр образовательных возможностей. Во многих странах английский является языком преподавания в ведущих университетах и колледжах. Возможности получения образования за рубежом, например, в Великобритании, США, Канаде или Австралии, напрямую зависят от уровня владения языком. Многие университеты и образовательные учреждения предлагают программы на английском языке, включая онлайн-курсы и дистанционные формы обучения. Кроме того, английский язык является языком большинства научных публикаций и исследований. Знание английского открывает доступ к мировым базам данных, научным журналам и книгам, что способствует расширению кругозора и улучшению научных навыков. Изучение английского языка помогает лучше понять и воспринять англоязычные культуры. Это включает в себя знакомство с литературой, кинематографом, музыкой и искусством стран, где английский является родным языком. Классика мировой литературы, такие как произведения Шекспира, Джейн Остин, Чарльза Диккенса, а также современные авторы, такие как Джоан Роулинг или Джордж Мартин, создают уникальную культурную картину, доступную тем, кто владеет языком. Английский язык также является основным языком в мире музыки, кино и телевидения. Просмотр фильмов, прослушивание музыки и чтение книг на английском

языке открывают дополнительные возможности для развития и углубленного понимания культурных феноменов.

С развитием интернета, социальных сетей и технологий, английский язык стал основным языком онлайн-общения. Огромное количество информации в сети доступно на английском языке, включая обучающие ресурсы, вебинары, форумы и статьи. В мире технологий и программирования знание английского языка является необходимым для освоения новых языков программирования и технологий. К примеру, большинство IT-компаний, разрабатывающих программное обеспечение и приложения, используют английский в качестве основного рабочего языка. Для инженеров, дизайнеров, программистов и других специалистов это открывает доступ к передовым технологиям и инновациям. Знание английского языка также открывает возможности для личных контактов и путешествий. Туризм – одна из сфер, где английский язык становится важным инструментом. Независимо от того, отправляетесь ли вы в Европу, Азию или Америку, знание английского облегчит путешествия, улучшит опыт общения с людьми из разных культур и поможет найти общий язык с местными жителями. Английский также помогает расширить круг общения, встретить людей по всему миру через онлайн-платформы, социальные сети и специализированные приложения для языкового обмена. Это не только расширяет горизонты, но и помогает в карьерном и личностном росте. Изучение английского языка – это не только способ улучшить профессиональные и образовательные перспективы, но и ключ к расширению личных возможностей, культурных впечатлений и доступу к новым технологиям. В условиях глобализованного мира, где языковая барьера исчезает, знание английского языка становится важным конкурентным преимуществом. Вложение времени и усилий в изучение английского открывает безграничные возможности, создавая фундамент для успешного будущего в самых разных сферах жизни. Футурологи утверждают, что менее чем через сто лет языкового барьера не будет, и люди повсюду станут общаться именно на английском. Английский язык является родным для более чем 400 миллионов человек, живущих в 12 странах мира, к которым относятся: США, Англия, Канада, Новая Зеландия, Австралия и др. В более чем 30 странах мира, таких, например, как Индия, Сингапур, Филиппины, Малайзия, и многих других, он широко используется в государственных масштабах наравне с национальными языками. В нынешнее время любой образованный человек просто обязан владеть английским языком, так как именно он является его ключом к дальнейшему самообразованию и самосовершенствованию. Английский язык позволяет не только повысить свои интеллектуальные способности, но и прикоснуться к творчеству великих людей: можно прочитать самые выдающиеся произведения в их оригинале, послушать музыкальные композиции, которые известны на весь мир, и понять их суть. Путешествуя по миру, не обойтись без знания языка. Для того чтобы не попасть в неловкую ситуацию и просто чувствовать себя уверенно в чужой стране, необходимо знать английский. Тогда, владеющему языком, не придется объясняться на пальцах. Можно свободно общаться с людьми разных национальностей, узнавать много нового о культуре и традициях зарубежных стран. Знание английского языка дает возможность обучаться в престижных зарубежных вузах, так как владение им является одним из важнейших критериев отбора при поступлении. Для того чтобы устроиться на престижную работу в крупную организацию, необходимо свободное владение языком. Знание английского языка, позволяет общаться с деловыми партнерами, принимать участие в международных конференциях, читать международные журналы и газеты. Все более важную роль английский язык играет в таких сферах человеческой деятельности, как наука, техника, экономика, торговля, спорт, туризм.

Этот язык стал международным языком в авиации и судоходстве. Почти 80 % всех данных, закладываемых в современные компьютеры, представлены на английском языке. Инструкции к технике, компьютерные приложения, пресса, телевидение зачастую ограничиваются только этим языком. Английский язык выступает в качестве рабочего

языка абсолютного большинства международных научных, технических, политических и профессиональных конференций, симпозиумов и семинаров. Этот иностранный язык все больше проникает в повседневную жизнь. Данный язык занимает первое место в мире среди иностранных языков, изучаемых в средней и высшей школах, а также на различных курсах системы образования взрослых. Конечно, для того, чтобы познать любой язык необходимо желание и стремление к познанию, необходимо набраться терпения и усердно, шаг за шагом преодолевать все сложности в данном процессе, которые непременно возникнут. В процессе изучения английского языка человек сталкивается с проблемой, связанной с тем, что английский язык очень многолик. Его многоликость считается в том, что все слова пишутся и произносятся совершенно по-разному. А слов, которые как пишутся, так и произносятся очень мало. Но это не единственная проблема, возникающая перед всеми изучающими этот язык. Сложность заключается еще в том, что в английском существует очень большое количество времен, что совсем не соответствует русскому языку, и достаточно трудно запомнить эти времена в отношении их характеристик. Также можно отметить, что проблемы изучения английского связаны с тем, что этот язык имеет очень большое многообразие звуков, которые образуются различным сочетанием букв. Стоит лишь сказать, что букв в английском 26, а вот звуков примерно 44. Но и это далеко не все. Когда заходит речь об изучении английского языка, то необходимо упомянуть о знании ряда правил, и, пожалуй, самое главное, достаточного объема слов, необходимого для общения. Английский язык – это 3000 слов для разговорного уровня, 7000 слов – для бизнес-уровня и свыше 10000 слов для академического уровня. Исходя из этих данных, можно понять тот объем информации, который придется не только хорошо запомнить, но и понять и усвоить. С другой стороны изучать английский хотя и трудно, но очень интересно. Ведь в настоящее время существует большое количество современных технологий, с помощью которых можно преодолеть все трудности изучения английского языка. В последнее время особенно популярным стало осваивать английский язык с помощью сети Интернет. Использование информационных технологий ведет к преодолению возрастных, временных, и пространственных барьеров и дает возможность учиться в течение всей жизни. Интернет помогает формировать навыки и умения разговорной речи, а также в обучении лексике и грамматике, предоставляет возможность аутентичного общения с реальными собеседниками на актуальные темы, создает условия для получения необходимой информации, находящейся в любой точке земного шара: страноведческий материал, новости из жизни молодежи, статьи из газет и журналов и т. д. Следует отметить, что, несмотря на дефицит свободного времени, молодые люди способны чуть ли не всю ночь провести у компьютера, испытывая при этом положительные эмоции. Как информационная система, Интернет предлагает своим пользователям многообразие информации и ресурсов. Услуги, предоставляемые Интернетом, могут включать в себя: электронную почту и чаты (для развития навыков письма), телеконференции, видеоконференции (для развития навыков говорения), возможность публикации собственной странички и размещение ее на сайте, доступ к информационным ресурсам (источники дополнительных материалов), справочные каталоги, поисковые системы, разговор в сети. Для этого используются такие программы, как ICQ, Skype, Yahoo и др.

Интерактивное общение помогает более углубленно изучать английский язык. Ведь одной теории без практики недостаточно. А лучшая практика – это беседа через Интернет с носителями языка: англичанами, американцами. Система работы в режиме on-line совершенствуется с каждым годом. С помощью новейших программ можно зафиксировать свои результаты, проанализировать их. Возможность самоконтроля позволяет индивидуализировать процесс обучения иностранным языкам, повысить степень заинтересованности в результатах. Так, при изучении английского с помощью Интернета можно решать целый ряд задач: – формировать навыки и умения чтения, непосредственно используя материалы сети разной степени сложности; –

совершенствовать умения аудирования на основе аутентичных звуковых текстов; – отрабатывать грамматику и совершенствовать умения письменной речи; – пополнять свой словарный запас лексикой современного иностранного языка; – тренировать произношение; – знакомиться с культурой и традициями страны изучаемого языка. Таким образом, изучение английского языка – это процесс получения знания, которое жизненно необходимо в современном обществе, развивающемся в направлении глобализации. Поэтому английский язык является важной составляющей в жизни современного человека, и каждый сможет найти для себя не одну причину для его изучения и совершенствования навыков.

Список использованных источников:

- 1 Галактионова Л.В. Использование компьютерных технологий при изучении английского языка.
- 2 Музычук О.А. Проблемы и перспективы изучения иностранных языков в современной высшей школе // Современные наукоемкие технологии. – 2006.
- 3 Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка. // «Иностранные языки в школе». – 2001.
- 4 Английский язык для гуманитариев: Учебник / Под ред. Золотовой М.В., Горшеневой И.А. – М.: Юнити, 2017. – 190-195 с.
- 5 Агабекян, И.П. Английский язык для бакалавров: учебное пособие / И.П. Агабекян. – РнД: Феникс, 2018. – 379 с.
- 6 Гвишиани Н.Б. Современный английский язык: лексикология: Учебник для бакалавров / Н.Б. Гвишиани. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 273 с.
- 7 Колобаев, В.К. Английский язык в сфере профессионального общения. Стоматология / В.К. Колобаев. – СПб.: Спецлит, 2019. – 127 с.
- 8 Миньяр-Белоручева, А.П. Английский язык: Учебное пособие/А.П. Миньяр-Белоручева. – М.: Форум, 2016. – 736 с.
- 9 Современные подходы к обучению языкам онлайн. Петрова А.С., 2024

ПРЕИМУЩЕСТВА ЗНАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ПРОСТОРАХ ИНТЕРНЕТА

А.У. ЧОЛПАНГАЛИЕВ

*курсант 2 курса Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

С.М. БАЛТАБАЕВА

старший преподаватель кафедры иностранных языков

Современный мир стремительно меняется, и английский язык становится важнейшим инструментом в различных сферах жизни. Это особенно ярко проявляется в интернете, где английский является не только языком международного общения, но и основным средством получения информации. Владение английским языком открывает огромные возможности для личного и профессионального роста, а также для эффективного взаимодействия в глобальной сети. В этой статье рассмотрим основные преимущества знания английского языка на просторах интернета.

1. Доступ к мировому контенту

Знание английского языка дает доступ к широкому спектру информации, которая в первую очередь публикуется на этом языке. По данным исследования, проведенного

Internet World Stats (2021), более 60% контента в интернете доступно на английском языке. Это подчеркивает важность знания английского для пользователей, стремящихся максимально эффективно использовать интернет-ресурсы.

Статистика: Согласно отчету **Common Sense Advisory** (2014), 72,1% потребителей предпочитают читать информацию на своем родном языке, однако 56,2% людей в мире по-прежнему сталкиваются с языковым барьером при поиске информации в интернете. В этом контексте знание английского языка открывает доступ к более 70% контента, что значительно расширяет возможности пользователя.

Пример: Например, большая часть научных публикаций в таких базах данных, как **Google Scholar** или **JSTOR**, публикуется на английском языке. Это означает, что исследователи и студенты, владеющие английским, могут использовать эти ресурсы для глубокого анализа, поиска новых данных и актуальных исследований.

2. Участие в международных онлайн-сообществах

Знание английского языка важно для эффективного участия в международных форумах и сообществах, которые, как правило, используют этот язык для общения. Исследования показывают, что большинство крупных онлайн-сообществ функционируют именно на английском.

Статистика: Согласно **Statista** (2023), 53% всех пользователей интернета по всему миру используют английский язык для общения в социальных сетях и форумах. Это значит, что даже если у вас нет родных друзей в интернете, вы все равно можете наладить связи с людьми по всему миру, используя английский как универсальный язык общения.

Пример: Платформы, такие как **Reddit**, **Quora** или **Stack Over flow**, привлекают миллионы пользователей по всему миру, и знание английского позволяет полноценно участвовать в обсуждениях, обмениваться опытом и получать помощь от экспертов.

3. Карьерные перспективы и возможности для профессионалов

Знание английского языка непосредственно связано с карьерными возможностями, особенно в международных компаниях. Сетевые ресурсы, такие как **LinkedIn**, часто предоставляют вакансии с требованиями знание английского языка.

Статистика: Согласно исследованию **EF English Proficiency Index** (2022), около 60% работодателей во всем мире предпочитают сотрудников, владеющих английским языком, что позволяет претендовать на более высокие позиции и премии. В глобальных компаниях, таких как Google, Microsoft, Amazon и других, знание английского языка является обязательным для большинства вакансий.

Пример: В 2022 году компания **Linked In** заявила, что более 70% вакансий на платформе требуют навыков английского языка. Это является ясным индикатором того, как знание английского помогает не только искать работу, но и находить позиции с более высокими зарплатами.

4. Обогащение личных навыков и знаний

Интернет полон образовательных ресурсов, и многие из них доступны исключительно на английском языке. Это открывает для пользователей широкий спектр возможностей для самообразования и личностного роста.

Статистика: По данным **Coursera**, более 80% курсов на этой платформе предлагаются на английском языке. Эта статистика подтверждает, что большинство образовательных программ ориентированы на англоязычных пользователей, и те, кто владеет английским, могут получить доступ к этим программам и улучшить свои навыки.

Пример: **KhanAcademy**, **MIT OpenCourseWare** и **Udemy** предоставляют образовательные материалы на английском языке, которые охватывают широкий спектр тем – от инженерии до гуманитарных наук.

5. Развитие навыков межкультурной коммуникации

Знание английского языка улучшает навыки межкультурного общения, что особенно важно в условиях глобализации.

Статистика: Согласно исследованию **World Economic Forum** (2021), более 50% людей, работающих в международных организациях, считают английский язык основным инструментом для успешного межкультурного общения. Это подтверждает важность знания английского для установления продуктивных и доверительных отношений в многонациональных коллективах.

Пример: В странах ЕС знание английского является обязательным для эффективного взаимодействия в рамках **Европейского Союза**, особенно для сотрудников, работающих в межправительственных и коммерческих организациях. Это делает английский языком, который способствует улучшению диалога и взаимопонимания среди граждан различных стран.

6. Преимущества для предпринимателей и бизнеса

Для предпринимателей знание английского открывает двери к международным рынкам и позволяет использовать интернет-платформы для расширения бизнеса.

Статистика: Согласно исследованию **Mc Kinsey&Company** (2020), 40% малых и средних предприятий, использующих английский для продвижения своих продуктов или услуг через интернет, сообщили о росте доходов и расширении международной клиентской базы.

Пример: Множество успешных предпринимателей и стартапов, таких как **Shopify** и **Etsy**, используют английский язык для продвижения своих товаров по всему миру, что позволяет им выходить на международные рынки и достигать успеха за пределами своей родной страны.

Заключение

Знание английского языка на просторах интернета играет ключевую роль в расширении возможностей для профессионального и личного роста. Статистика и исследования подтверждают, что английский является основным языком коммуникации в глобальной сети, и те, кто владеет им, могут получить доступ к лучшим образовательным ресурсам, карьерным возможностям и международному общению. В современном мире, где интернет становится центральным элементом нашей жизни, умение пользоваться английским языком открывает неограниченные горизонты.

Список использованных источников:

- 1 Статья «Плюсы и преимущества изучения английского языка» на сайте Skyeng
- 2 Статья «Обучение иностранному языку онлайн: преимущества и недостатки» на платформе Cyber Leninka
- 3 Статья «Преимущества изучения английского языка онлайн» на сайте Юго-Западного государственного университета
- 4 Статья «Преимущества использования интернет-ресурсов на уроке английского языка» в журнале «Молодой ученый»
- 5 Статья «Изучение английского языка: перспективы и возможности» на платформе Cyber Leninka
- 6 Статья «Использование Интернета для изучения английского языка» на сайте UCT Language Centre

МОЛОДЕЖЬ И НАУКА. ВКЛАД ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ

О.Б. ОТЕБАЙ

курсант 1-го курса Академии МВД им. М.Есбулатова

А.Ш. АЙТБАЕВА

*магистр национальной безопасности и военного дела, капитан
полиции, преподаватель кафедры уголовного процесса и
криминалистики, Академия МВД им. М.Есбулатова*

Великая Отечественная война – это не только трагический и героический период в истории нашей страны, но и время, когда молодежь сыграла важнейшую роль в победе над фашизмом. В этот период наука, технологии и передовые идеи стали решающим фактором для достижения военной и экономической мощи Советского Союза. Вклад молодых ученых и техников в дело обороны страны, а также подвиги молодых бойцов на фронте, составляют важную часть истории нации. В данном докладе рассматриваются основные аспекты вклада молодежи в научную деятельность в годы войны и анализируются достижения героев Великой Отечественной войны.

Роль молодежи в науке и технике в годы Великой Отечественной войны. Во время войны страна столкнулась с невиданной угрозой. Научные разработки и технологические инновации стали важнейшими элементами для достижения победы. Молодежь, особенно студенты и молодые ученые, принимала активное участие в научной и инженерной деятельности. Множество молодых людей работали на фронте, в оборонных заводах, исследовательских лабораториях и конструкторских бюро, создавая новые виды оружия, бронетехнику и медикаменты.

1.1. Вклад молодых ученых в технологии и вооружение

Молодые ученые принимали участие в разработке ракетных технологий, таких как реактивные системы залпового огня, которые сыграли ключевую роль в поражении врага. Составляясь из многих молодых инженеров и конструкторов, эти технологии создавались на основе научных открытий того времени. Примером может служить работа молодых специалистов в области авиации, танкостроения, создания нового оружия и боевой техники. Многие из них были членами научных и технических коллективов, которые занимались совершенствованием вооружений.

1.2. Молодежь на фронте и в тылу

Не только научные и технологические разработки были важными, но и труд молодежи в тылу. В 1941 году было мобилизовано огромное количество молодых людей для работы на оборонных заводах. Девушки и юноши стали массово работать в промышленности, которая обеспечивала фронт необходимыми боеприпасами и оружием. Многие из них активно участвовали в научной работе, разрабатывая способы улучшения производственных процессов и увеличения выпуска необходимого вооружения.

2. Вклад героев Великой Отечественной войны в развитие науки

Кроме того, многие герои Великой Отечественной войны, в будущем ставшие известными учеными и исследователями, внесли большой вклад в развитие науки и техники. Примером могут служить такие личности, как Николай Гастелло, Юрий Гагарин и другие, чьи подвиги на фронте стали неотъемлемой частью научных достижений.

2.1. Герои и их вклад в науку

Примером может служить вклад Константина Циолковского, великого ученого, который накануне войны занимался разработкой теории ракетостроения. Многие из его идей были использованы в годы войны и после нее для разработки ракетных систем, которые помогли Советскому Союзу выйти на передовые позиции в области космических исследований.

2.2. Психологический и моральный вклад

Кроме того, важно отметить, что герои Великой Отечественной войны не только созидали в области науки, но и послужили моральными ориентирами для молодежи. Их подвиги вдохновляли молодых людей на дальнейшее развитие и науку, на использование знаний для защиты Родины. Стремление работать на благо своей страны и родного народа стало основой научного прогресса в послевоенные годы.

Заключение

Великая Отечественная война не только оставила неизгладимый след в истории нашей страны, но и сыграла решающую роль в развитии науки и технологий. Молодежь, независимо от того, были ли они на фронте или в тылу, внесла огромный вклад в победу над фашизмом и научное прогрессирование страны. Герои войны, многие из которых впоследствии стали знаменитыми учеными, своими подвигами и достижениями навсегда вписали свои имена в историю науки и нации.

Список использованных источников:

- 1 Баранцев И.А. История отечественной науки и техники. – М.: Наука, 2018.
- 2 Смирнов В.М. Молодежь в годы Великой Отечественной войны: научные и трудовые достижения. – Л.: Издательство «Молодая гвардия», 2005.
- 3 Хомутов, В. И. Вклад научных разработок в Победу в Великой Отечественной войне. – М.: Военное издательство, 2017.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНЫҢ ЖАС ҚАҒАРМАНДАРЫ: ЖАСӨСПІРІМДЕР МЕН ЖАСТАРДЫҢ ТАРИХ ПЕН ҒЫЛЫМҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Ә.Д. ҚҰДАЙБЕРГЕНОВА

*1-курс курсанты, ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясы*

Г.В. КУРБАНОВА

*Жалпы білім беретін пәндер кафедрасының доценті,
полиция полковнигі ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы
Алматы академиясы*

Ұлы Отан соғысы – адамзат тарихындағы ең сұрапыл соғыстардың бірі. Бұл кезеңде жасөспірімдер мен жастар да ерен ерлік көрсетіп, ел қорғауға, тылда еңбек етуге, ғылым мен техника саласында жаңалық ашуға зор үлес қосты. Олар өздерінің табандылығы мен батылдығы арқылы ел тарихында өшпес із қалдырды. Соғыс жылдарында жастар тек майданда ғана емес, тылда да үлкен рөл атқарды. Олардың қажырлы еңбегі, батылдығы мен ерлігі ұрпақтан-ұрпаққа үлгі болып қалды. Жас жауынгерлер мен партизандардың ерлігі, жас ғалымдар мен инженерлердің жаңалықтары жеңіске жетуге зор ықпал етті.

Ұлы Отан соғысының жас батырлары: жасөспірімдер мен жастардың тарих пен ғылымға қосқан үлесі.

Ұлы Отан соғысы тарихта тек майданда ғана емес, тылда да терең із қалдырды. Бұл кезеңде еліміздің жеңісіне үлес қосқан жасөспірімдер мен жастар ерекше маңызды рөл атқарды. Олардың батылдығы, төзімділігі мен Отанға деген адалдығы тарих пен ғылымда жарқын із қалдырды. Осы мақаланың бір бөлігі ретінде біз соғыстың жас батырларының

сол кездегі тарих пен ғылыми зерттеулерге қандай үлес қосқанын, сондай-ақ олардың әрекеттерінен қандай сабақ алуға болатынын қарастыруға тырысамыз.

Тылдағы жастар: жеңістегі маңызды рөл. Жасына қарамастан, жасөспірімдер мен жастар Ұлы Отан соғысының әртүрлі аспектілеріне белсенді қатысты. 14 пен 18 жас аралығындағы ерлер мен әйелдер майдандарда соғысып, өндірісте жұмыс істеді, тыл ұйымдастыруға көмектесті. Олардың көпшілігі Кеңес Одағының Батырларына айналды, ал олардың подіктері Отанға деген адалдық пен сүйіспеншіліктің символына айналды.

Батырлықтың жарқын мысалдарының бірі-жастардың партизандық қозғалысқа қатысуы. Жастар жерасты топтарын ұйымдастыруға көмектесіп қана қоймай, диверсияға және барлау жинауға белсенді қатысты. Жасөспірімдер мен студенттер Қызыл армияға қосылды, онда олар күрес кезінде ерекше батылдық танытты. Олардың қатарында 14 жасында барлаушы болған және Отан соғысы орденімен марапатталған Валя Котик сияқты батырлар бар. Тылда жастар да экономика мен әлеуметтік салаға зор үлес қосты. Зауыттарда, құрылыс алаңдарында, ауылшаруашылығында жұмыс істей отырып, олар майданды барлық қажеттіліктер мен қамтамасыз етті. Жастар ресурстардың жетіспеушілігі жағдайында жұмыс істеді, кейде тамақ пен жылы киім-кешек жетіспеді, бірақ толық берілгендікпен жұмыс істей берді.

Соғыс жылдарындағы жастардың ғылыми үлесі. Әскери жетістіктерінен басқа, жастар да ғылыми салада маңызды рөл атқарды. Соғыс жылдарында ғалымдар, сондай-ақ студенттер мен жас мамандар ғылым мен техниканың әртүрлі салаларында белсенді жұмыс істеді, жеңіс үшін маңызды болып табылатын жаңа қару-жарақ, медициналық препараттар мен технологияларды жасады.

Маңызды бағыттардың бірі жаңа жауынгерлік технологияларды құру бойынша жұмыс болды. Жастар жаңа қару-жарақ түрлерін жасауға белсенді қатысты. Мысалы, танктер, ұшақтар, және қорғаныс құралдары. Сол жылдардағы ғылыми әзірлемелер соғыстан кейінгі кезеңде әскери техниканың ғана емес, ғылым мен технологияның басқа да салаларының дамуына әсер етті. Сол кездегі көрнекті ғалымдардың арасында жастар да болды. Мысалы, физиктер, инженерлер және химиктер сияқты көптеген танымал ғалымдар өздерінің мансабын соғыс жылдарында бастады. Олар ғылыми институттар мен зертханаларда жұмыс істеді, жаңа материалдар мен қорғаныс әдістерін жасады және мыңдаған адамдардың өмірін сақтап қалған медициналық технологияларды жетілдірді.

Соғыс жастарының батырлары туралы тарихи естелік. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жастардың маңыздылығын бағаламауға болмайды. Бүгін, ондаған жылдар өткен соң, олардың жауынгерліктері мен жетістіктері халықтың жадында қалады. Соғыс әр отбасына, әр жанға әсер еткенін және соғыс жылдарында жасөспірім немесе жас болғандардың көпшілігі төзімділік пен батылдықтың символына айналғанын есте ұстауымыз керек. Қазіргі уақытта майданда соғысқандар туралы ғана емес, сонымен бірге тылда жұмыс істегендер, жаудың елдің рухын бұзуына жол бермейтіндер туралы да есте сақтау маңызды. Бұл жадты келесі ұрпаққа сақтау және беру өте маңызды, сондықтан жастар бүгінде Отанға деген күш, төзімділік пен сүйіспеншілікті бейнелейтін батырлар мен мақтана алады.

Жас қаһармандардың майдандағы ерлігі Соғыс кезінде көптеген жас өспірімдер өз еркімен немесе жағдайдың мәжбүрлеуімен майданға аттанды. Кеңес Одағының ең жас қаһармандарының бірі – Леня Голиков, 16 жасында партизан отрядының құрамында фашистермен күресіп, көптеген ерлік істер атқарды. Александр Чекалин мен Валя Котик те жас болса да, жауға қарсы қайсарлық танытып, Кеңес Одағының Батыры атағын алған жас қаһармандар қатарында.

Қазақ жерінен шыққан жас батырлардың бірі – Жамбыл облысының тумасы Жанибек Елеусов. Ол не бәрі 17 жасында соғысқа аттанып, танкист ретінде жаумен шайқасты. Сондай-ақ, пулеметші, байланысшы, санитар ретінде қызмет атқарған көптеген жас қазақ сарбаздары да ерлік көрсетті. Майданда мергендер, барлаушылар мен минометшілер арасында да жас өспірімдер көп болды. Олардың әскери жетістіктері

соғыстың барысына айтарлықтай ықпал етті. Партизандар мен жасөспірімдер Фашистер басыпалған аймақтарда жасөспірімдер партизан қозғалысына белсенді қатысты. Олар жау шебіне ақпарат жеткізіп, байланыс орнату, көпірлер мен әскери техникаларды жою сынды жасырын тапсырмаларды орындады. Украин, Белоруссия, Ресей мен Балтық елдерінде ғана емес, Қазақстаннан шыққан жасөспірімдер де партизан құрамаларында күресті. Олардың бірі – Жанна Бичевская, ол партизандық соғыс жүргізуде үлкен ерлік көрсетті. Жастардың тылдағы еңбегі Тылда қалған жастар мен жасөспірімдер майдан үшін еңбек етті. Олар зауыттарда қару-жарақ жасап, егістік алқаптарында астық өсіріп, жараланған жауынгерлерге көмектесті. Соғыс жылдарында мектеп оқушылары колхоздарда, зауыттарда жұмыс істеп, майдангерлерге киім-кешек пен азық-түлік дайындауға ат салысты.

Сонымен қатар, көптеген жас өспірімдер теміржолшылар, байланысшылар мен медицина қызметкерлері ретінде жұмыс істеді. Медбике болып қызмет атқарған жас қыздар жараланған сарбаздарды құтқаруға белсене қатысты. Олар өздерінің қажырлы еңбегімен Жеңісті жақындатуға септігін тигізді.

Қорытынды. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жастар жай көрермен емес, тарих барысына әсер ететін оқиғалардың белсенді қатысушысы болды. Жасөспірімдер мен жастар, жастығына қарамастан, сол кездегі ғылыми жетістіктерге және фашизмді жеңуге үлес қосқан батырлар мен ғалымдарға айналды. Ал бүгін біз өткенді еске алып қана қоймай, жаңа ұрпақты олардың батырлығына лайық істерге шабыттандыру үшін олардың жетістіктерін есте сақтап, бағалауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Әліпбеков Қ. (2005). Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жастар мен жасөспірімдер – Алматы: Қазақ университеті.
- 2 Есенберлин І. (1974). Қаһарман жас өспірімдер: Ұлы Отан соғысының ержүрек жастары – Алматы: Жазушы.
- 3 Сарыбаев Ш. (1999). Соғыс жылдарындағы жас өспірімдер мен жастардың ерлігі – Алматы: Қазақстан.
- 4 Қалиев Ж. (2010). Ұлы Отан соғысының жас қаһармандары – Астана: Елорда.
- 5 Жарқынбек А. (2015). Жастардың соғысқа қосқан үлесі – Шымкент: Шымкент университеті.
- 6 Әбдіқалықова Г. (2008). Соғыс және жастар: тарихнамалық зерттеу – Алматы: Арыс.
- 7 Сулейменова М. (2012). Соғыс жылдарындағы Қазақстан жастарының ерлігі – Алматы: Қазақ университеті.

Б.МОМЫШҰЛЫНЫҢ ӘСКЕРИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАЛПЫ ӘСКЕРИ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА КУРСАНТТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МАҢЫЗЫ

Ә. МАКАНОВ

І курс курсанты, ҚР ИМ М.Есболатов атындағы

Алматы академиясы

Д. САДУАҚАСОВА

*фил.ғ.к., запастағы полиция полковнигі, жалпы білім беретін
пәндер кафедрасының бастығы, ҚР ИМ М.Есболатов атындағы*

Алматы академиясы

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауында үйлесімді, әділетті әрі тұрақты қоғам құруда құқық қорғау органдары кәсібилік, батылдық және табандылық танытуы айрықша маңызды міндет екендігі баса айтылды. Бұл тұрғыда Бауыржан Момышұлының мұрасы жалпы әскери жоғары оқу орындарында курсанттарды тәрбиелеуде ерекше орын алады. Оның педагогикалық көзқарастары мен тәжірибелері қазіргі әскери білім беру жүйесінде тиімді пайдаланылуы тиіс.

Бауыржан Момышұлы – Ұлы Отан соғысының батыры, қазақ халқының қаһарман ұлы әрі көрнекті жазушысы. Оның әскери қызметі мен шығармашылығы ұлттық рухты көтеріп, патриотизм мен ерліктің үлгісін көрсетеді. Әсіресе, оның «Қанмен жазылған кітап» шығармасы мен «Ұшқан ұя» атты шығармалары әскери тәрбие саласында құнды дереккөз болып табылады. Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарды сақтау және жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеу маңызды міндет болып отыр.

Қазіргі кезеңдегі жалпы әскери ведомстволық оқу орындарында курсанттарының бойында патриоттық сезімді қалыптастырып, батылдық сезімін дарыту, өзге біреуге деген бодандық қасиетін жою арқылы, бойындағы тұлғалық қасиеттерін дамыту жұмыстың өзектілігін айқындай түседі.

Неліктен біз бұл тұлғалық құрылымдарды зерттейміз және талдаймыз, себебі, қазіргі жас курсанттар бойында лаулаған от сезім жоқ. Атап өткен барлық сезімдер бізді тәрбиелейді, бірақ оны орындату командирдің парызы болып табылады. Яғни, курсанттардың жетістікке жеткен жолдарын немесе тап сол жетістіктігінің барлығын командир ескерусіз қалдырмауы қажет, себебі Бауыржан Момышұлының өзіде осы тактиканы ұстанған. Бұл аталғандардың барлығы әскери тәрбие ретінде түсіндіріледі. Ал, әскери тәрбие жөргектен басталады деп пайымдаған Бауыржан Момышұлы.

Ел аузында «Өкесі жұмыс істеп тұрып баласы қарап тұрса, немересі құл болар» деген сөз бар. Астарында ұлттық тәрбие мен тәлім берудің, отбасы мен ата-әже рөлінің, қонақжайлылық пен әдептіліктің және үлкенге құрметтің, еркіндік пен табиғатпен байланыстылығының, жанұяның қамқорлылығының жас жеткіншек үшін өте маңызды екендігі жатыр. Осы айтылған аспектілерді курсанттар жақсы меңгерсе бағындырмайтын шыңы болмайды-ау. Сол секілді, барлық болған қиын оқиғаларды Бауыржан Момышұлы бастан кешіре отырып «Жауынгерлік рух жүректе емес, жөргекте жатыр» деп ақылы мен ойын нақтылап ой тұжырым айтады.

Философиялық тұрғыдан қарасақ, адамды, әсіресе, ер адамды рахат алу үшін жаралмаған деп ой тұжырымдайды. Себебі ер жігіт отта қыздырылып, суда суырылған болат қылыш секілді болуы қажет, яғни ер жігіт өмірлік тәжірибеден сабақ алып, шыңдалуы қажет. Курсанттардың әскери өміріде сол секілді, бір процестің қайталануы курсанттың физикалық, психологиялық және моральдық қасиеттерін қалыптастырады. Осының барлығын негізге ала отырып, Бауыржан Момышұлының бірнеше шығармаларын зерделеуге алдық.

Бауыржан Момышұлы – Ұлы Отан соғысының басынан кіріп, аяғынан шыққан, ерлігі елдің есінен кетпейтін талантты да қаһарман қолбасшы. Ол талантты, қатал қолбасшылығының үстіне ойшыл, шешен. Ол жауынгерлерімен бірге соғыста шынықты, соғыста шыңдалды, соғыста өсті. Оны қатардағы сарбаздар әділдігі үшін, әскери өнерге жетіктігі үшін, жауынгердің жанын ұға білетін зерделігі үшін жақсы көрді, сыйлады, оған сенді. Ал командирін шын сыйлаған солдат жаудан жеңілмейді, өлімді де жеңіп шығады. Өйткені оның бойында бұйрықтың күші ғана емес, ар мен ұяттың, командирге, қолбасшыға деген сүйіспеншіліктің күші қоса жүреді. Бұл жеңіс үшін аса қажетті фактор. Батырдың айтуынша, жауынгерлерге сену командирдің басындағы бақыты, үлкен ырыс. Жауынгерлер командирге сенсе, одан артық абырой болмайды.

Жауынгерлік жағдайда адамның бойында қорқыныш, үрей, сенім, жауапкершілік, парыз, өзара көмек, батылдық, ерлік, төзімділік, шыдамдылық және тәртіп сияқты сезімдер ерекше рөл атқарады. Бауыржан Момышұлы солдаттардың осы қасиеттерін

дамытудың маңыздылығын нақты мысалдармен көрсеткен. Оның пайымдауынша, «қорқыныш» бар, бірақ оны жеңуге болады. «Қорқынышты: біріншіден, ішкі мәжбүр ету жолымен, екіншіден, сыртқы мәжбүр ету жолымен, яғни қоғамдық ықпал ету жолымен жеңуге болады. Тәуекелсіз – жеңіс жоқ».

Қорқынышты жеңу жолдарындағы адам бойындағы инстинкт – ол жауынгер психологиясында маңызды фактор. «Жаудан қашып емес, қорғанып және шабуылға шығып құтыла аласың. Өмір сүруге деген үміт оты жүрегіңді жылытады, әрбір солдат та пенде, ол да өмір сүргісі келеді. Өмір сүруге деген тілек өзін-өзі сақтау инстинкті қалыптастырады, солдат қорғанады және шабуылға шығады». Момышұлы «қорқыныш инстинктінің екі түрі бар: біріншісі – адам өзін-өзі сақтау үшін қашады, екіншісі – осындай мақсатпен шабуыл жасап, қорғанады» деп атап көрсеткен. Ол адам бойындағы екінші жақты дамыту керек деп есептеген, яғни адам әрқашан кез-келген жағдайда моральдық-психологиялық жағынан жылдам тойтарыс беруіне дайын болу қажет. Жалпы әскери білім беретін жоғарғы оқу орындағы курсанттары үшін бұл қағида күрделі (экстремалды) жағдайларда сабырлық сақтауға және жылдам әрі дұрыс шешім қабылдауға дағдыландырады.

Парыз бен жауапкершілік – жауынгердің басты құндылығы. Бауыржан Момышұлы «парыз» ұғымын адамға тән барлық қасиеттердің бастауы ретінде қарастырып, мынадай анықтама арқылы түсіндіреді:

– парыз сезімі – адамгершілік сезімі, намыс, ар-ұят – бұл адам өзін кез келген опасыздықтан сақтайды, қорғайды, яғни масқара болып жүргеннен абыроймен өлген артық деген сөз. Өлімнен ұят күшті.

– парыз – орындалуға тиісті міндет пен әрекет. Парыз дегенміз өзінің мағыналық аясына ақыл-ой, сезім, ерік-жігер, абырой, ар-ождан, әділдік, шындық, махаббат, тағы да басқа мәселелерді қамтып, оларға адамның қызмет аясында қайшы құбылыстарды қарама-қарсы қоятын ең жоғарғы интеллектуалдық ұғым [1, 44].

Осы айтылған сезімдердің барлығы әскери тәртіптің бастау алуына негіз болып келеді, ал біздің түсіндірмек жоспарларымызды Бауыржан Момышұлы алдын ала түсіндіре кеткен, яғни әскери тәртіп өзектілігі.

Ең басты әскери тәртіп ретінде Бауыржан Момышұлы оған қолданатын екі әдісті жазып көрсеткен. Біріншісі – мәжбүрлеу, ал енді бірі саналы түрде жұмыс істеу, қазіргі заман талабына керегіде сол емеспе. «Әскери тәрбиенің әдісі – көз жеткізу, мәжбүр ету және талап ету. Ал кейбіреулердің санасын таяқ билейді. Бес саусақ бірдей емес, амал не, кейде мәжбүр етуге дейін барып қаласың – мәжбүр ету әдісі әлі талай ғасырлар қолданылар. Мен тәрбиелеудегі басты әдіс деп көз жеткізуді мойындаймын, ал мәжбүр етуге қосалқы құрал ретінде қараймын. Мәжбүр еткеннен гөрі адамға көзін жеткізген әлдеқайда ұнамды емес пе? Көзі жеткен адам өз міндетін тек саналы түрде ғана емес, сондай-ақ творчестволықпен де орындайды. Мәжбүр ету көз жеткізу әдісі ретінде практикада, былайша айтқанда тәртіптік қару ретінде де қолданылып отыр» [1, 36].

Соғыс психологиясы мен соғыс философиясын терең зерделеген ғалым ретінде Момышұлы адам жанының болмысына тән философиялық категорияларды – ұғымдарды солдат – жауынгер – азамат табиғатымен байланыстыра отырып, мазмұнын айшықтайды. Мысалы, ерлікке тәрбиелеудің жолының қиындығына, солдат-әскери қызметші болудың оңай емес екендігін баса назар аударып, командирге бағынысты болуды – үлкен ерліктің белгісі деп таныған. «Біріншіден, себебі, солдат қызметі жағынан ешқандай да демократиялық праволарға ие бола алмайды, мен сайлау системасында емес, қызметінде деп айтып отырмын. Сапта тұрған кезде, ол еркін қозғала алмайды, жеке күнделікті тіршілікте өз еркінше жүруіне правосы жоқ. Солдат мұның бәрінен айырылған – қажеттілік осындай, солдаттың жеке үлесі осындай. Әскерде демократизм элементі зиянды. Бәлкім, сіздер бұл дұрыс емес қой деп дау айтарсыздар. Бізде кейбір әскери-саяси қызметшілер бұған қарсы дау айтады, бірақ мен командир мен қатардағы жауынгердің арасындағы күнделікті қарым-қатынаста тіпті демократизмнің элементтері де болмауға

тиіс деген осындай қорытындыға келдім. Әмір етуші және мойынұсынушы, бұйрықты орындаушы бар! Басқару мен бағынудың әскерлік принципі осындай, бұл – қажеттілік. Мен оған істе деймін, ал егер істемесе, бәрібір істеуге мәжбүр етемін. Қарамағындағы солдат пен командирдің арасында сапта ешқандай да тепе-теңдік болуы мүмкін емес» [1, 34].

Аталып өткен екі әдіс солдатты тәрбиелейді, және бұл екі әдісті, заманауи ерекшеліктерді ескере отырып, жалпы әскери оқу орындарының курсанттарына әскери тәрбие беру үрдісіне қоссақ тиімді болады деп санаймыз. Себебі, диалектикалық сан мен сапа категорияларының алар орнына анықтама берсек, бір нарсені қайталау арқылы ғана бір белгілі нақты берік сапаға қол жеткізеріміз хақ. Бұл – Диалектикалық әдіс. Сонымен бірге, жалпы әскери оқу орындарындағы офицерлер мен курсанттардың арасындағы дұрыс қарым-қатынасты орнатуға және қызметтің қай деңгейінде, қай саласында болмасын тазалық пен ұқыптылыққа ұмтылуға жол ашарымыз анық.

Ең сорақысы тарихын, тілін, дәстүрін білмейтін жастар көбейе бастаған. Олар ұлттық құндылықтарын білмеген соң, ұлттық мақтаныштары оянбайды. Ұлттық мақтаныштар оянбаған соң, рухы көтерілмейді. Ал рухсыз әскер қарумен қанша бөлеп қойсаң да жеңіске жетпейді.

Осындай рухтық көріністердің бірі генерал-майор И.Панфилов дивизия бөлімдерінің жаңа шепке жылжып орналасуы үшін Б.Момышұлына өз батальонымен жаудың шабуылын 4 күн тежеп, ұстап тұруға тапсырма бергенде ерекше айшықталады. Батальон өзінен он есе көп жау тобына қарсы шайқасты, оған ілгері жылжуға мүмкіндік бермеді. Бұл тапсырманы ойдағыдай орындап, немістердің мыңдаған адамын жойып, 5-ші күні орман ішімен жүріп, өз дивизиясына қосылу әрекетін жасайды. Ол оңайға түспейді. Айнала қоршаған жау әскері. Осындай жағдайда Б.Момышұлы түнде жүріп, және мынадай амал-құлық жасайды. Жолмен жүріп бара жатқан жау колоннасының арасына байқатпай кіріп, батальонына немісше бұйрық беріп, бір қолайлы қалқа жерге келгеннен кейін жолдан шығып кетеді. Сөйтіп, аман-есен өз дивизиясына келіп қосылады. Жау қоршауын қайта-қайта бұзып өтіп, дивизияға әкеліп қосу үлгісі тек Бауыржанның ғана қолынан келетін тәсіл болатын.

Бауыржан Момышұлының еңбектері әскери өнер тактикасы мен ұлттық тәлім-тәрбиенің өзара байланысын терең түсінуге мүмкіндік береді. Оның шығармалары арқылы жас ұрпақ ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп, Отанға деген сүйіспеншілікті арттыра алады.

Бауыржан Момышұлы ұлы тұлғаға тән ойшылдыққа салына отырып, өзін «бақытты жанмын» деп санап, келесідей бағасын өзі берген екен: «Мен қазақ әдебиетінде ең алғаш әскери тақырыпты бастадым. Менің бұрын азын-аулақ соғыс тақырыбына қалам тартқан жазушылардан өзгешелігім өзімнің соғысқа қатысып келгендігім еді. Менің екінші өмірімнің әншейін жазушы емес, әскери жазушы болғандығым. Содан бері не жазып, не қойғанымды жұрт біледі. Мен әскерде де, әдебиетте де полковник дәрежесінде қалдым. Генерал болу менің пешенеме жазылмаған. Бірақ, қырық алты жасымда басталған екінші өмірімді алғашқы өмірімнің дәрежесіне жеткізгенімді мен өз басыма қонған өзгеше бақыт деп білемін» [7,351]. Ал «бақыт» дегеніміз, Әл-Фарабидің айтуынша, алға қойған мақсатқа ұмтылу мен оны орындаудан қанағаттанып, ләззат алу болмақ.

Бауыржан Момышұлы – тек қазақ халқының ғана емес, өзге ұлттар мен халықтардың құрметі мен сүйіспеншілігіне бөленген, алпауыт күш пен жігер-қайраттың, ақыл мен даналықтың, шешендіктің иесі. «Бауыржанның бойында Исатайдың ақкөздігі, Махамбеттің ақындығы, Аманкелдінің ерлігі, Қажымұқанның қайраты бар. Ұлтымыздағы әскери, әдеби, саяси даналық бір басына тоғысқан тұлға осы!», – дейді Әзілхан Нұршайықов [7,350]. Расында да, Бауыржандай ұлы тұлғаның өмір-өнегесі біздерді, яғни, жастарды, әсіресе, ер-азаматтарды тәрбиелеуде рухани мектеп үлгісінің үздігі екендігі даусыз.

Жалпы әскери ведомстволық оқу орындары курсанттардың жауынгер тұлғасы Жарғыға негізделген әскери қызметтегі дара басшылық қағидасына негізделген әскери тәртіптің арқасында қалыптасады. Бұл, ең бірінші, командирлер мен әскери басшылыққа өте үлкен міндет пен жоғары жауапкершілік артады.

Б. Момышұлының «Қанмен жазылған кітабында» былай делінген: «Командир – әскердің миы, ұрыстың ұйымдастырушысы, жеңіске жеткізуші тұлға. Командир творчестволық тұлға». Сондықтан да, ведомстволық оқу орын тыңдаушыларының ұжымы сияқты әскери бөлімшені жоғары әскери тәртіпке біріктіруде, ең бастысы, курс офицері курсанттардың жас ерекшелігін, мінезінің психологиялық жақтарын бақылау арқылы зерттей отырып, олардың устав талаптарын дұрыс және түбегейлі игеруіне, оларды тек «жарғы талаптары» деп қана емес, өз өмірінің, атқарып жатқан қызметінің бұлжымас ережелері ретінде мойындауына, бағытталуына, іс жүзіне дұрыс асыра алуына шығармашылықпен қарауы қажет деп қорытындылаймыз.

Қазақтың бай салт-дәстүрінен сусындаған ұлы Бауыржан Момышұлының өмірі мен шығармашылығы әлі де зерттеле береді. Себебі, Батыр қолбасшының тағылымдық мұрасы өте бай әрі құнды.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

- 1 Момышұлы Б. Ел басына күн туғанда. – Алматы: Жазушы, 1989.
- 2 Момышұлы Б. Қанменен жазылған кітап. – Алматы: Өнер, 2000.
- 3 Момышұлы Б. Ұшқан ұя. – Алматы: Жалын, 1992. Әбенай Ж. Бауыржан Момышұлы: Ғұмырнама. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.
- 4 Құдайбергенов С. Бауыржан Момышұлы және қазақ әскери педагогикасы. – Алматы: Мектеп, 2009.
- 5 Мұқашева Г. Бауыржан Момышұлының әскери-педагогикалық мұрасы. – Алматы: Ғылым, 2011.

ҚАЗАҚСТАН ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫНДА (1941-1945 жж.). БАРЛЫҒЫНА БІР ЖЕҢІС!

Д.А. ҚҰТТЫБАЙ

І курс ұланы, С.Рахымов атындағы әскери колледжі

Ж.Қ. АСҚАРОВА

*С.Рахымов атындағы әскери колледжінің дүниежүзі тарихы
оқытушысы*

XX ғасырдағы қанды қасірет II Дүниежүзілік соғыс еді. Бұл соғысқа Қазақстаннан қаншама жауынгер қатысты. Жеңіске жету жолында қазақстандықтардың асқан ерлігі мен әскери жанқиярлығы соғыс тарихындағы жарқын беттерге айналды. Сондықтан бұл күннің маңызы жоғары. Жеңіс үшін шыбын жандарын құрбан еткен бірнеше миллиондаған адамдардың есімдерін есте сақтап, 1418 азапты күн мен түнді болашақ үшін ерен еңбекпен, қайсар ерлікпен өткізгендерін ұмытуға болмайды.

Ананы баласын, ағаны бауырынан айырып, мыңдаған боздақтарды жер жастандырып, бөтен елдің топырағын бұйыртқан зұлмат соғыстың өлшемі адам өмірімен, тағдырымен бағаланып, өте қымбатқа түскен Жеңістің аяқталағанына биыл 80 жыл толып отыр.

Отан үшін мерт болған қаһармандардың ерлік рухына бас иіп, көзі тірі ардагерлерге құрмет көрсету біздің парызымыз.

1945 жылы 30-сәуірінің кешінде 6 сағат 30 минутта Жеңіс туы тігілді. Туды тіккен-жерелсіміз Рақымжан Қошқарбаев еді. 1945 жылы 8-мамырда Берлинде фашистік Германия жеңілгенін мойындап қол қойды. Айбынды білек, жеңістеріне сенімді ыстық жүректері, қайрат күштерімен кешегі жігіттер, бүгінгі өнегелі аталарымыздың арқасында соғыс жеңіспен аяқталды. Мамырдың 9-ында бұрын-соңды болмаған мың зеңбіректен 30 дүркін салют атылды. Ия, бұл Жеңіс оңайлықпен келмеді. Бүгінде Жеңіс күні мерекесі-адамдардың ұлтына, дініне, тілі мен мәдениетіне қарамастан ортақ қуаныш күні. Бұл мейрамның мән-мағынасы уақыт өткен сайын еш өшпек емес, себебі оның құндылығы ғасырлар бойы жаңа жас буын ұрпаққа өсиет боларлық жақсылық жеңген күн!

Біз ардагерлерге құрмет көрсетіп, олардың теңдессіз ерлігін мақтан тұтамыз. Іс жүзінде әрбір отбасы Ұлы Отан соғысында біреуден айырылды. Олардың наградалары, отбасылық мұрағаттардағы фотосуреттері қалды. Соғысқа қатысушылардың естеліктері қалды.

Сол бір сұрапыл жылдары қазақ халқы өзінің патриоттық сезімін, ұлттық мақтанышын дәлелдеді. 500-ден астам жерлестеріміз. Оның ішінде 96-дан астам қазақ Совет Одағының Батыры атағын алды. Айта кетсек, Талғат Бегильдинов, Сергей Луганский, Нуркен Абдиров, Маншук Маметова, Сабыр Рахымов, Әлия Молдағұлова ж.б.

Қайсар, батыл қыз Әлия Молдағұлова туралы деректерге келсек, 19 ғана жас ғұмыр сүріп, ғасырларға жететін ерлік жасаған Әлия қамшының сабындай ғұмыры туралы әлі күнге дейін ашылмаған деректер көп. Ең алдымен, Әлия Молдағұлова Нұрмұхамбетқызы деген сөздерде жұртшылыққа мәлім емес мағлұмат тұр. Оның әкесі – Нұрмахамбет Сарқұлов, шешесі – Маржан Молдағұлова. Әлия (шын аты - Ылия) 1925 жылы маусымның 15 жұлдызында Қобда ауд. Бұлақ аулында дүниеге келген. Шешесі 8 жасында қайтыс болып, әкесі оны нағашы ағасы Әбубәкір мен әжесі Тәжікеннің тәрбиесіне береді

Әлия 1 классты 1933 жылы бұрынғы Әулие ата, қазіргі Тараз қаласында №322 теміржол мектебінде бастайды. 1935жылы Әбубәкір Молдағұловтың Әскери Транспорт Академиясына оқуға түсуіне байланысты Молдағұловтар жанұясы Москваға көшіп барады. Мұнда №35 мектепте оқиды. Академияның Ленинградқа ауысуына байланысты Молдағұловтар жанұясы Нева бойындағы осы әсем қалаға қоныс аударады. Семья жағдайына байланысты Әлияны №46 балалар үйіне орналастырады. №46 балалар үйінің тәрбиеленушілері жыл сайын Ленинград түбіндегі Сибирская стансасы маңында орналасқан жазғы демалыс лагерінде тынығып демалатын. Міне, осы жерде Әлия мен оның достары сұрапыл соғысты қарсы алды. №46 балалар үйінің тәрбиеленушілері қоршауда қалып қатты күйзелген Ленинградтан, 1942 жылы наурызда Ярославль облысы, Некрасов ауд. Вятское селосына көшірілді. Әлия Вятск орта мектебінде 7-сыныпты бітіріп, Рыбинск авиация техникумына оқу түсті. Онда 3 ай оқып, өз өтінішімен Қызыл Армия қатарына қабылданды. 1942 жылы желтоқсан айының 18-іне мергендер дайындайтын Орталық қыздар мектебіне оқуға түсіп, үздік бітіріп шығады. Мергендікті шебер меңгерген бес адамға ВЛКСМ Орталық комитеті ұңғысына есімдері жазылған «СВ-40» маркалы винтовканы сыйлыққа береді. Сол бес адамның арасында Әлияда бар еді, оның винтовкасының номері-956.

1943 жылы Әлия соғысқа алғы шепте аттанады. Ол алғашқы Ленинград майданында, кейін Калинин майданындағы 54-ші дербес атқыштар бригадасының 4-ші батальонына қабылданады. Осы майданда мерген Әлия көзін жойған жай солдаттар мен офицерлердің саны туралы әртүрлі деректер бар, отставкадағы гвардия полковнигі Н.М.Уральскийдің айтуынша, бұл сан екі жүздің үстінде. Ал Әлияның фашистермен соңғы айқасы, бұл отаншылдық пен өжеттіліктің ғажайып үлгісіндей тарихта мәңгілікке қалатын ерлік.

1944 жылдың 14 қаңтарында төртінші батальонға жауды Казачиха деревнясынан қуып шығып,Новосокольники – ДНО теміржолын босату тапсырылған. Берік бекініс жасап алған басқыншылар пулеметтен, миномет пен зеңбіректерден оқ жаудырып, біздің солдаттардың шабуылын тежеді. Осындай сын сағатта Әлия: «Отан үшін, талин үшін», –

деп ұран тастап алға ұмтылды, жауынгерлерді жаңа шабуылға бастады. Рухтанған солдаттар қарша борған оқтарға қарамастан дұшпанның траншеясына батыл өніп кетті. Олар мұндағы немістерді жайратып салып, кейінгі траншеяға оқ атты. Ұрыс шиеленісе түсті. Қолдасқан айкаста болып жатты. Күтпеген жерден немістің офицері Әлияның гимнастеркасынан ұстай алған еді, ол бұлқынып шығып, өз автоматын офицерге қаратты. Бірақ фашист оны бірінші болып атып қалды. Ең соңғы күшін жинаған Әлия өзін атқан жауды автоматымен жайратты да, ауыр жараланды. Майдандас достары Н.Матвеева мен З.Полякова және жауынгер Попов үшеуі Әлияны ұрыс даласынан алып шығып, жаралылар жатқан қораға апарды. Жарасын таңып жатқызған Әлияны сұм ажал қуалап тағы келді.

Осы шайқаста Әлия жауынгерлерді шабуыл жасауға алты рет көтеріп, бір өзі 35-тен асқан фашистердің көзін жойды. Әскери бөлімнің саяси жетекшісі полковник Ефимовтың Қазақстан Компартиясы мен ВЛКСМ Орталық Комитетіне жолдаған хатында былай делінген: «Ардақты жолдастар, сіздерге біздің әскери бөлімінің атынан Әлия Молдағұлова сияқты Отанға жан-тәніммен берілген, намысшыл жалынды қаһарман қызды тәрбиелеп шығарғандарыңыз үшін алғыс айтамыз».

Қаһарман қазақ қызының ерлігі мыңдаған жауынгерлерге күш-жігер берді, олардың намысын шыңдады. Осындай ерен еңбегі үшін Әлия Нұрмұхамбетқызын СССР Жоғарғы Советінің Президиумының 1944 ж. маусымның 4-ші жұлдызында **«Совет Одағының Батыры»** атағы берілді. Қазақ қызының ерлігі жауынгерлердің ғана емес, бүкіл Кеңес Одағы халқының жүрегін елжіретті. Санкт-Петербург қаласындағы, Гурдин көшесіндегі Әлия тәрбиеленген балалар үйіне Молдағұлова есімі берілді. Оның құрметіне ондаған мұражайлар ашылып, мектептер мен көшелерге Әлияның аты берілді. Оған арналған «Әлия» балеті, көптеген өлең-шумақтары мен поэмалар бар. Қазақ қызының ерлігі жауынгерлердің ғана емес, бүкіл Кеңес Одағы халқының жүрегін елжіретті. Санкт-Петербург қаласындағы, Гурдин көшесіндегі Әлия тәрбиеленген балалар үйіне Молдағұлова есімі берілді.

Әлияның тұлғасы ерлік пен батырлықтың символы болып қала береді. Әлия мұрасы – болашақ ұрпақ үшін байлық.

Қазақ халқының ұлы қызы Әлия Молағұлованың ерлігі біздің жүрегімізде мәңгі сақталады.

Біз ардагерлерге құрмет көрсетіп, олардың теңдессіз ерлігін мақтан тұтамыз. Іс жүзінде әрбір отбасы Ұлы Отан соғысында біреуден айырылды. Олардың наградалары, отбасылық мұрағаттардағы фотосуреттері қалды. Соғыс алаңында қалып, өз жандарын берген және Жеңіспен оралған батырларымызға құрмет пен даңқ көрсету біздің қасиетті парызымыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/3604>
- 2 <https://stan.kz/aliya-moldagylova-omiri-zhane-maydandagi-erligi-313310/>
- 3 <https://e-history.kz/kz/prominent-figures/show/12544>
- 4 <https://kaz.nur.kz/society/2233569-bugin-qazaqstannyng-ush-birdei-megapolisinde-zhangbyr-zhauady/>

ҰРПАҚТАР САБАҚТАСТЫҒЫ: СОҒЫС БАТЫРЛАРЫНЫҢ ӨНЕГЕСІ ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ҮШІН

Н.Е. КАЛИЕВ

1-курс курсанты ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы

Алматы академиясы

Ә.М. СӘБИБОЛДА

PhD, полиция аға лейтенанты, Киберқауіпсіздік және

ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,

ҚР ИМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы

Түйіндеме. Ұрпақтар сабақтастығы – халықтың тарихи жадын сақтаудың, ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың және қоғамның рухани дамуын қамтамасыз етудің маңызды факторы. Ұлы Отан соғысы жылдарында қазақ халқы өз ерлігімен, қайсарлығымен және елге деген сүйіспеншілігімен ерекшеленді. Бүгінгі таңда сол батырлардың ерлігі – тек өткеннің бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар қазіргі жастар үшін маңызды өмірлік сабақ. Соғыс батырларының ең басты қасиеттерінің бірі – Отанға деген шексіз сүйіспеншілік пен патриотизм. Олар өз өмірлерін елдің бостандығы үшін құрбан етті, ал бұл ерлік бүгінгі ұрпақ үшін үлкен өнеге. Қазіргі жастар батырлардан елге адал қызмет етуді, оның тәуелсіздігін бағалауды және өз болашағы үшін жауапкершілік алуды үйренуі қажет. Сонымен қатар, соғыс батырларының табандылығы, қиындықтарға мойымауы және кез келген жағдайда жігерлі бола білуі – бүгінгі қоғам үшін аса маңызды қасиеттер. Қазіргі жастар өмірде түрлі сынақтарға тап болады: білім алу, мансап жолында жетістікке жету, әлеуметтік мәселелерді шешу және жаңа технологияларды игеру. Осындай жағдайларда соғыс жылдарындағы ұрпақтың төзімділігі мен табандылығы жастарға шабыт беруі тиіс. Ұрпақтар сабақтастығының маңызды бөлігі – аға буынмен тығыз қарым-қатынас жасау және олардың өмірлік тәжірибесінен сабақ алу. Соғыс ардагерлері – өткеннің тірі куәгерлері. Олардың әңгімелері, өмірлік көзқарастары, құндылықтары жастардың дүниетанымын кеңейтіп, оларды рухани тұрғыдан байытады. Осыған байланысты мектептер мен жоғары оқу орындарында ардагерлермен кездесулер ұйымдастыру, тарихи мұражайларға экскурсия жасау, әскери-патриоттық клубтарға қатысу ерекше маңызға ие. Бүгінде батырлық тек соғыспен шектелмейді. Қазіргі заман жастары ғылым, медицина, экология, бизнес және технология салаларында да елге қызмет етіп, өз ерлігін көрсете алады. Соғыс ардагерлерінің өмірлік қағидаларын басшылыққа ала отырып, жастар өздерінің ішкі күш-жігерін дамытып, Қазақстанның жарқын болашағын қалыптастыруға үлес қосуы тиіс.

Түйін сөздер: Ұрпақтар сабақтастығы, Тарихи жады, Ұлы Отан соғысы, Батырлық, Патриотизм, Төзімділік, Елге қызмет ету, Ерлік, Адалдық, Жастардың рөлі, Тәуелсіздік, Қазақстанның болашағы.

Кіріспе. Ұрпақтар сабақтастығы – халықтың тарихи жады мен рухани құндылықтарын сақтау мен дамытудағы маңызды фактор. Әрбір жаңа буын өткен ұрпақтың тәжірибесінен, ерлігімен өнегесінен сабақ ала отырып, өз болашағын қалыптастырады. Қазақ халқының тарихы – жауынгерлік рухқа, қайсарлыққа, төзімділікке және Отанға деген шынайы сүйіспеншілікке толы. Ұлы Отан соғысының батырлары дәл осы қасиеттері мен ерекшеленіп, өз өмірлерін ел тәуелсіздігі мен бейбітшілігі үшін құрбан етті. Бүгінгі таңда олардың ерлігі – тек тарихи естелік қана емес, сонымен қатар қазіргі жастарға арналған үлкен өмірлік сабақ. Жастар – кез келген мемлекеттің болашағы. Сондықтан олардың қандай құндылықтарды бойына сіңіріп, қандай өнегені үлгі ететіні – ел дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі. Ұлы Отан соғысының ардагерлері бізге патриотизмнің, адалдықтың, жауапкершіліктің, ерлікпен төзімділіктің шынайы үлгісін қалдырды. Қазіргі таңда соғыс ардагерлерінің қатары сиреп бара жатқанымен, олардың

ерлігі мен қаһармандығы ұмытылмауы тиіс. Бұл ерлік – бүгінгі ұрпаққа күш-жігер беретін, қиындықтарды еңсеруге шабыттандыратын баға жетпес мұра. Соғыс жылдарында қазақ халқы өзінің бірлігімен, отансүйгіштігімен және жанқиярлық еңбегі мен ерекшеленді. Қан майданда ерлік көрсеткен батырлар мен қатар, тылда еңбек еткен мыңдаған азаматтарда жеңісті жақындатуға өз үлестерін қосты. Бүгінгі жастар сол кездегі ұрпақтың табандылығымен жігерін үлгі ете отырып, өз заманының қиындықтары мен сынақтарына төтеп беруді үйренуі тиіс. ХХІ ғасырда соғыс қаупі азайғанымен, өзге салаларда – экономика, ғылым, мәдениет, экология және технологиялық даму бағыттарында ел үшін қызмет ету – үлкен ерлік пен тең. Ұрпақтар сабақтастығы тек тарихи оқиғаларды еске алумен шектелмейді. Бұл – аға буынның өмірлік тәжірибесін, даналығымен құндылықтарын бойға сіңіру, олардың жасаған еңбегін жалғастыру деген сөз. Қазіргі жастар соғыс ардагерлерінің мұрасынан елге адал қызмет етуді, туған жерді сүюді, бейбітшілікті бағалауды және өз болашағы үшін жауапкершілік алуды үйренуі керек. Бүгінгі таңда Қазақстан тәуелсіз, бейбіт мемлекет ретінде дамып келеді. Бірақ осы тәуелсіздіктің негізінде соғыс батырлары мен ардагерлерінің төккен қаны, төзімділігі мен ерлігі жатыр. Сондықтан біз, жас буын, олардың аманатын сақтап, еліміздің болашағы үшін аянбай еңбек етуіміз қажет. Бұл – біздің батырларға деген құрметіміздің және ұрпақтар сабақтастығының айқын көрінісі болмақ.

Негізгі материал. Бұл жұмыстың басты мақсаты: Ұрпақтар сабақтастығы – қоғамның тұрақты дамуы мен рухани құндылықтардың ұрпақтан-ұрпаққа берілуінің негізгі тетігі. Қазіргі жастар үшін Ұлы Отан соғысы батырларының ерлігі тек өткен тарихтың бір бөлігі емес, сонымен қатар үлкен өмірлік сабақ. Олардың қайсарлығы, табандылығы, елге деген сүйіспеншілігі – бүгінгі ұрпаққа үлгі боларлық қасиеттер. Қазіргі жастар соғыс батырларынан патриотизмді, ерлік пен жауапкершілікті, бірлік пен ынтымақтастықты, сондай-ақ қиындықтарға мойымауды үйрене алады.

Патриотизм және Отанға адал қызмет ету: Соғыс жылдарында Отанын қорғау үшін миллиондаған азаматтар өз өмірлерін қатерге тікті. Олардың әрқайсысының мақсаты – туған жерінің тәуелсіздігі мен халқының бейбіт өмірін сақтау болды. Батырлар өз Отанын шексіз сүйіп, оның болашағы үшін күресті. Бүгінгі таңда жастар осы асыл қасиетті бойларына сіңіріп, елдің игілігі үшін еңбек етуі тиіс. Патриотизм тек соғыста ғана емес, бейбіт өмірде де маңызды. Өз мамандығын жетік меңгеру, адал еңбек ету, қоғамға пайда әкелу – қазіргі заманның патриотизмі.

Ерлік пен жауапкершілік: Соғыс батырлары ерлік пен жауапкершіліктің нағыз үлгісін көрсетті. Олар Отан алдындағы парызын абыроймен орындап, өз халқының амандығы үшін күресті. Бүгінгі жастар бұл қасиеттерді өз өмірлерінде қолдануы тиіс. Бүгінде ерлік тек майдан даласында ғана емес, күнделікті өмірде де көрінеді. Мысалы, дәрігерлер адамдардың өмірін құтқарады, ғалымдар жаңалықтар ашады, кәсіпкерлер жаңа жұмыс орындарын құрып, экономиканы дамытады. Әрбір жас өз ісінде адалдық пен жауапкершілік таныту арқылы елдің өркендеуіне үлес қоса алады.

Бірлік пен ынтымақтастық: Соғыс жылдарында халықтың бірлігі мен ынтымақтастығы жеңістің басты себептерінің бірі болды. Әрбір азамат – майдангер болсын, тылда еңбек еткен жұмысшы болсын – ортақ мақсатқа жету үшін аянбай еңбек етті. Қазіргі таңда да жастарға бірлік пен ынтымақтастықтың маңыздылығын түсіну қажет. Қоғамда түрлі пікірлер, көзқарастар болғанымен, басты құндылық – елдің дамуы мен болашағы үшін бірлесе жұмыс істеу.

Төзімділік пен қиындықтарға мойымау: Соғыс жылдарында майдангерлер аштыққа, суыққа, ауыр жарақаттарға қарамастан, күресті жалғастырды. Олар өздерінің ауыр жағдайларына мойымай, алға ұмтылды. Бұл қасиет қазіргі жастар үшін өте маңызды. Қазіргі заманның қиындықтары – сапалы білім алу, жақсы жұмыс табу, бәсекеге қабілетті болу, өмірлік қиындықтарды еңсеру. Жастар соғыс батырларының төзімділігінен үлгі алып, өмірлік кедергілерге мойымай, алға ұмтылуы тиіс.

Тарихи жадыны сақтау және ардагерлерді құрметтеу: Соғыс ардагерлері – еліміздің тірі тарихы. Олардың ерлігін ұмытпау – әрбір азаматтың міндеті. Жастар ардагерлермен кездесіп, олардың әңгімелерін тыңдап, мұражайларға барып, тарихи деректермен танысуы керек. Ардагерлердің ерліктерін есте сақтау – бұл ұрпақтар сабақтастығының айқын көрінісі.

Қорытынды: Ұрпақтар сабақтастығы – бұл халықтың тарихи жады мен ұлттық руханиятының негізі. Қазіргі жастар соғыс батырларының ерлігі мен еңбегін ұмытпай, олардың асыл қасиеттерін бойына сіңіру арқылы ел болашағын жарқын ете алады. Ұлы Отан соғысының батырлары бізге патриотизмнің, ерліктің, жауапкершіліктің және төзімділіктің шынайы үлгісін қалдырды. Бұл құндылықтар тек соғыс уақытында ғана емес, бүгінгі бейбіт өмірде де аса маңызды. Жастардың басты мақсаты – өткен ұрпақтың мұрасын сақтап, оны жаңа заманда дамыта отырып, өз елінің өркендеуіне үлес қосу. Тарихты білу – бұл тек өткенді еске алу ғана емес, одан сабақ алып, келешекті кемелдендіру деген сөз. Соғыс жылдарындағы аға буынның ерлігі жастарға үлкен жауапкершілік жүктейді. Бүгінгі таңда олар тек батырлардың ерліктерін құрметтеп қана қоймай, сол рухта өмір сүруі қажет. Патриотизм – елін, жерін сүю, оған адал қызмет ету. Соғыс жылдарында халықтың әрбір азаматы осы қасиетті биік ұстады. Бүгінгі ұрпақ та патриоттық сезімдерін дамыту арқылы мемлекет дамуына өз үлесін қосуы керек. Патриотизм тек сөзбен шектелмеуі тиіс, ол нақты әрекетте көрінуі қажет. Қоғамға пайда әкелу, адал еңбек ету, білім алып, мемлекеттің дамуына үлес қосу – міне, бүгінгі патриотизмнің көрінісі. Соғыс батырлары өмірлерін аямай, өз елінің азаттығы үшін күресті. Бұл – батылдық пен жауапкершіліктің биік үлгісі. Бүгінгі жастар да осы қасиеттерді өз өмірінде басшылыққа алуы тиіс. Әр адам өз алдына қойған мақсатына жету үшін батыл болуы, алған міндетін адал орындауы керек. Жауапкершілік – әрбір азаматтың өз ісіне, қоғамға, еліне деген адалдығы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. (2017). Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана: «Елорда» баспасы.
- 2 Қасымов С. (2005). Ұлы Отан соғысы: Қазақстандықтардың ерлігі. – Алматы: «Атамұра» баспасы.
- 3 Маданов Х. (2000). Қазақ мәдениетінің тарихы. – Алматы: «Қазақ университеті».
- 4 Жұмағұлов К. (2010). Қазақстан тарихы: Ұлы Отан соғысындағы ерлік. – Астана: «Фолиант».
- 5 Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2015). Қазақстан тарихы: Оқу құралы. – Алматы: «Мектеп».
- 6 Сталин И.В. (1945). Ұлы Отан соғысы жылдарындағы сөздері мен баяндамалары. – Мәскеу.
- 7 Жеңіс шежіресі (2010). Ұлы Отан соғысы туралы деректер жинағы. – Алматы: «Өнер» баспасы.
- 8 Бауыржан Момышұлы. (2015). Ұшқан ұя. – Алматы: «Жазушы».
- 9 Қазақтың 100 батыры (2010). Қазақстандық Кеңес Одағы Батырлары туралы жинақ. – Астана: «Фолиант».
- 10 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы (2005). – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» баспасы.
- 11 Военная история Казахстана (2013). – Астана: ҚР Қорғаныс министрлігі.
- 12 Тарихи тұлғалар (2018). Қазақстанның атақты батырлары мен ерлік істері туралы. – Алматы: «Атамұра».
- 13 Совет Одағының Батырлары. (1985). Ұлы Отан соғысында ерлік көрсеткен қазақстандықтар. – Мәскеу: «Политиздат».
- 14 Рысқұлов Т. (1943). Қазақ халқы және Ұлы Отан соғысы. – Алматы.

- 15 Сүлейменов Б., Жақыпбаев А. (1975). Қазақстан Ұлы Отан соғысы жылдарында. – Алматы: «Ғылым».

ВОСПИТАНИЕ КУРСАНТОВ НА ГЕРОИЧЕСКОМ ПРИМЕРЕ ВОИНОВ-КАЗАХСТАНЦЕВ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Д.Г. АРИПОВ

*магистр управления воспитательными процессами,
Начальник кафедры социально-гуманитарных дисциплин,
полковник, Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи*

Аннотация: В статье рассматриваются особенности патриотического воспитания курсантов на примере героических подвигов воинов-казахстанцев в годы Великой Отечественной войны. Подчеркивается значимость исторической памяти в формировании гражданской ответственности, воинского долга и любви к Родине. Акцентируется внимание на необходимости интеграции героико-патриотических примеров в учебно-воспитательный процесс военных учебных заведений.

Ключевые слова: воспитание, патриотизм, курсанты, героизм, Великая Отечественная война, воины-казахстанцы.

Введение. Патриотическое воспитание курсантов – одна из ключевых задач современного военного образования. В условиях усиливающихся внешних и внутренних вызовов особую значимость приобретает обращение к историческому опыту, особенно к подвигам солдат и офицеров в годы Великой Отечественной войны. Среди них особое место занимают воины-казахстанцы, проявившие высочайший героизм и мужество в борьбе за свободу и независимость нашей Родины.

С начала войны более 1,2 млн. человек из Казахской ССР были мобилизованы в ряды Красной армии. Казахстанцы проявили доблесть на всех фронтах: от Москвы до Берлина. Подвиги таких героев, как Бауржан Момышулы, Талгат Бигельдинов, Алия Молдагулова, Маншук Маметова стали символом отваги, дисциплины и беззаветного служения Отечеству.

Ярким примером для подражания и воспитания будущих офицеров является герой Советского Союза, Халык Кахарманы Б.Момышулы.

Всю свою жизнь Бауыржан Момышулы посвятил народу, который на протяжении веков «успешно решал задачи, соединял народы, покорял пространство и время истории. Казахи всегда были умелыми и мужественными воинами, способными переносить тяготы и лишения походного быта, неделями находясь в седлах боевых коней».

Он оставил после себя богатое военно-теоретическое и духовное наследие. Его исследования в области тактики, воспитания и обучения кадров требуют глубокого комплексного изучения и широкого практического применения.

Важным для анализа военно-теоретических взглядов батыра стала его книга-хроника «Психология войны». Это сборник его лекций, бесед в нем сосредоточен богатейший военный опыт периода Великой Отечественной войны, в простой и доступной форме излагаются взгляды на некоторые вопросы военного искусства, многие из которых не потеряли своего значения и на сегодняшний день.¹

Воинское мастерство, военный талант Момышулы закалялись и оттачивались в суровых испытаниях жестокой войны. В 1944 году полковник Момышулы после окончания курсов Академии Генерального штаба становится командиром девятой гвардейской стрелковой дивизии. Приняв под свое командование стрелковую дивизию на завершающем этапе войны, Бауыржан Момышулы, как командир дивизии зарекомендовал себя грамотным военачальником, владеющим оперативным мышлением, детально знающим тактику боя, способным мыслить стратегически, умело организовать бой, смело руководить дивизией во время кровопролитных сражений. Это был единственный в свое время командир дивизии – казах, но это был по праву лучший командир дивизии.

Пример Момышулы – пример сегодняшним офицерам необходимости быть профессионалом в военном деле.

Героический пример способствует формированию следующих личностных качеств у курсантов:

- чувство гражданского долга;
- высокая мотивация к военной службе;
- преемственность поколений;
- умение принимать ответственные решения в экстремальных условиях.

Использование исторического материала в воспитательном процессе позволяет курсантам воспринимать героев не как абстрактные фигуры, а как реальных людей, чьи поступки заслуживают подражания.

За годы независимости Республики Казахстан, анализируя достижения нашего государства как важный аспект дальнейшего развития страны, подчеркивается значение формирования у молодежи гражданственности, патриотизма как важнейших духовно-нравственных и социальных ценностей. В числе исполнителей данной задачи выступает и высшая военная школа, которая является не просто «кузницей кадров», но и центром военно-патриотической подготовки, источником формирования патриотических качеств будущего офицера, его готовности к выполнению патриотического долга, важнейших конституционных обязанностей по защите интересов Республики Казахстан.

На современном этапе военные вузы функционируют в динамично изменяющемся мире с его противоречиями, угрозой социально-экономического и культурного кризиса, относительно которого все проблемы предстают как его выражение. Время, прошедшее с момента распада Советского Союза, показало, что изменение жизненных приоритетов, а также отношения общества к патриотическому воспитанию подрастающего поколения привело к снижению воспитательного потенциала армии, престижа военной службы. Проблема воспитания защитников Родины, формирования у них патриотических качеств обусловлена не столько престижем военной службы, что всегда было в традициях военных вузов, сколько переоценкой ценностей, в том числе и ценностей чести, достоинства, патриотизма офицера, военной службы.

По мнению многих ученых, на становление патриотических чувств непосредственное влияние оказывает ментальность, архетип и национальный характер этноса, обусловленные природными, национальными и социокультурными условиями, в которых на протяжении длительного времени живут те или иные народы.

События последних лет связанные, с усилением военных угроз, когда в ряде регионов были свергнуты военным путем демократически избранные правительства, а страны были ввергнуты в кровавый хаос гражданских войн (ряд стран Ближнего Востока и Африки, современная Украина) показали необходимость усиления патриотического воспитания кадровых военнослужащих. Анализируя указанную проблему мы приходим к выводу о том, что с учетом глубоких изменений в смысловых ценностях современной молодежи и их жизненных стратегий основной упор в воспитании необходимо сделать на формирование жизненных смыслов и патриотических стратегий.

Для профессиональных военных, в силу специфического характера деятельности, патриотическое воспитание связано с формированием патриотически ориентированного смысла жизни, базирующегося на патриотических духовных ценностях.

Неоднозначна и социальная ситуация, в которой живет школа, в том числе и военная. С одной стороны, в военном вузе развиваются демократические тенденции, усиливается гуманитарная направленность содержания образования, создаются условия для творческой самореализации курсантов. С другой – деятельность преподавателя такого вуза, регламентируемая нормативными документами, уставами, предполагает строгое их соблюдение, т.е. базируется на принципе единоначалия. Гипертрофия данного принципа не только затрудняет переход от традиционной парадигмы образования к гуманистической, но и не позволяет в полной мере формировать гражданское мировоззрение, социальную позицию, патриотизм будущих офицеров. В современных условиях происходит изменение ряда личностных качеств офицеров: бдительность превращается в подозрительность; уверенность – в самоуверенность; требовательность – в придирчивость; пунктуальность – в педантизм.

Результатом трансформации личностных качеств офицеров явилось рассмотрение человека как средства достижения какой-либо профессиональной цели; бездушие, черствость; отсутствие способности к сопереживанию, пониманию, доброжелательности; излишняя подозрительность, что не может не дегуманизировать личность офицера и его подчиненных.

Необходимость поиска способов устранения причин дегуманизации офицера делает проблему формирования патриотических качеств одной из значимых в педагогической науке.

Заключение

Исторический подвиг воинов-казахстанцев в годы Великой Отечественной войны – важнейший компонент патриотического воспитания курсантов. Он позволяет не только сохранить историческую память, но и формировать морально-нравственные качества, необходимые современному офицеру. Преемственность поколений, осознание личной причастности к великому прошлому – залог духовной устойчивости будущих защитников Отечества.

Список использованных источников:

- 1 Момыш-улы. Б. Психология войны. – Алматы: Казахстан, 1996, – 176 с.
- 2 Голушко И.М. Солдаты тыла. – М.: Воениздат, 1982.-С.274.
- 3 История Казахстана в документах и материалах – Алматы:Атамура, 2010.
- 4 Утегенов Н. Казахстанцы на фронтах войны. – Караганда: Болашак, 2012.
- 5 Мальгин Е.Л. Программно-целевое моделирование патриотического воспитания студентов вузов в процессе профессиональной подготовки: дис. канд.пед.наук. Барнаул, 2007. – С. 15-17.
- 6 Калякин В.В. Молодое поколение и молодое пополнение: монография / В.В. Калякин, В.З. Шурбе, Т.Л. Лопуха. – Новосибирск, 2010. – С. 21-22.
- 7 Филиппченко С.Н. Принципы гуманизации военно-патриотической подготовки курсантов в военном вузе // Проблемы обучения и воспитания военных кадров в вузах: сборник материалов Поволжской региональной научно-практической конференции. - Саратов: Изд-во СВИ ВВ МВД РФ, 1998. – С. 38-40.

ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА ГЛАЗАМИ ПОТОМКОВ

Н.К. АБДУМУРАТОВ

*Преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин,
подполковник*

Известно, усвоение опыта предшествующих поколений является необходимым условием становления личности, поэтому каждое новое поколение должно опредметить социальный опыт, все богатство культуры и традиций, накопленных предшествующими поколениями. Игнорирование исторического наследия может нанести урон обществу, затруднив правильную социализацию молодого поколения.

История не раз демонстрировала поучительные примеры, которые подтверждают диалектическую закономерность: игнорирование противоречий между вновь формируемыми ценностями и моралью прошлого неизбежно приводит к тяжелым последствиям, нередко заканчивается поражениями на поле боя и гибелью некогда могущественных в экономическом и военном отношении государств.

Поиск эффективных способов управления процессами социализации допризывной и призывной молодежи требует пристального внимания к гуманитарной составляющей системы образования, которая должна оставаться общенациональной. Исторические знания и литература, настроенные на решение задач становления личности молодого человека как гражданина, знание традиций мужества казахского народа, могут иметь решающее значение в военно-патриотическом воспитании.

К изучению истории XX века, который, с его трагедиями, достижениями и примерами беспрецедентного мужества, в истории казахской государственности оставил 7 особый след, надо отнестись особенно внимательно. Большое значение имеет анализ примеров героизма и стойкости героев Великой Отечественной войны, в которой принял участие каждый пятый казахстанец. Однако речь должна вестись не только о боевой истории в годы Великой Отечественной войны, но и о тяжести формирования боевого резерва Красной Армии, которая легла на Казахстан, патриотическом движении помощи фронту, и о тружениках тыла, и о детях войны, которых массовый уход взрослых на фронт сделал полноценными участниками трудового подвига народа.

Современная историография располагает материалами о частях и соединениях, сформированных в Казахстане, о крупных сражениях, в которых они приняли участие, о казахстанцах – Героях Советского Союза. В историографии Казахстана описаны ратные подвиги Б.Момышұлы, С.Нұрмағамбетова, Т.Бигелдинова, Қ.Қайсенова, Р.Қошқарбаева, М.Ғабдуллина, Ә.Молдағұловой, М.Мәметовой, Х.Доспановой и многих-многих других, которые должны оставаться важной частью образовательных программ.

Тем не менее, остается еще огромный пласт неизученных или малоизученных фактов участия наших соотечественников в Великой Отечественной войне и того огромного вклада Казахстана в общее дело Победы.

В современных изменяющихся социокультурных условиях одной из составных частей системы патриотического воспитания может являться информационно-воспитательное воздействие на личный состав через сохранение исторической памяти нашего народа. Речь идет о таком компоненте информационного обеспечения как исторические знания о периоде Великой Отечественной войны, которые призваны воздействовать на сознание, чувства, волю и поведение военнослужащих в целях формирования у них высоких морально-психологических, боевых качеств, верности присяге, воинскому долгу, своему народу и Отечеству.

Патриотическое воспитание через сохранение исторической памяти народа является одной из форм проявления единства процесса обучения и воспитания как личного состава, так и призывной и допризывной молодежи. В ней не только сочетаются

цели и задачи, но и реализуются взаимосвязанные формы и методы процессов обучения и воспитания военнослужащих и гражданской молодежи. Социализация молодежи, ее понимание своей национальной идентичности, патриотическое воспитание неразрывно связаны с сохранением и передачей необходимых знаний, развитием с их помощью мировоззрения у личного состава, освоением исторического опыта и воинских традиций, формированием высоких морально-боевых качеств, то есть 11 с воспитанием личности вооруженного защитника Отечества.

История не раз демонстрировала поучительные примеры, которые подтверждают диалектическую закономерность: игнорирование противоречий между вновь формируемыми ценностями и моралью прошлого неизбежно приводит к тяжелым последствиям, нередко заканчивается поражениями на поле боя и гибелью некогда могущественных в экономическом и военном отношении государств.

Большое значение имеет анализ примеров героизма и стойкости героев Великой Отечественной войны, в которой принял участие каждый пятый казахстанец. Патриотическое воспитание на основе примеров ратных подвигов Б.Момышұлы, С.Нұрмағамбетова, Т.Бигелдинова, Қ.Қайсенова, Р.Қошқарбаева, Т.Тоқтарова, М.Ғабдуллина, Ә.Молдағұловой, М.Мәметовой, Х.Доспановой и миллиона двухсот тысяч наших соотечественников должно оставаться важной частью образовательных программ.

Понимание взаимно связи побед старшего поколения защитников Отечества и сегодняшних достижений, то есть понимание закономерностей исторического развития, должно способствовать преемственности и успешной социализации молодых людей. Знания о ратном и трудовом подвиге нашего народа в период Великой Отечественной войны должны оставаться обязательным элементом 24 социализации. Для этого хорошо использовать все ресурсы: обязательные и дополнительные образовательные программы, документальные и художественные образы, семейные архивы казахстанцев, различные интернет-платформы и традиционные средства массовой информации.

Военная повседневность казахстанцев в 1941-1945 годах (взгляд потомков)

Великая Отечественная война принесла огромные потери потрясения огромному количеству людей разных социальных слоев, разных профессий, всех возрастов. Она до сих пор вызывает травмирующие реакции. Нет в нашей стране семьи, которой бы так или иначе не коснулась бы война. Также как и солдаты на фронте, все трудоспособное население, старики, женщины и дети путем неимоверного самоотверженного труда приближали день Победы. И чем дальше в историю уходят суровые будни 1941-1945 годов, тем больше ответственности ложится на тех, кто отвечает за гуманитарную подготовку молодежи, тем важнее становится анализ военной повседневности тех лет. Для осмысления себя в пространственно-временной системе координат, для идентификации себя как народа и государства. Интеграция междисциплинарных связей истории, педагогики, социологии позволяет выявить глубинные закономерности развития общества на основе военной повседневности казахстанцев, их личной истории. Историческая память о периоде с 1941 по 1945 года является связующим звеном между поколениями и народами. Воспитание на тематике военной повседневности путем реконструкции по воспоминаниям современников и их потомков призвано формировать чувство патриотизма и гражданственности, гордости за страну и сопереживание за потери близких людей. Такие источники как письма и воспоминания особенно ценны тем, что передают информацию через эмоциональный фон автора и отражают ментальные программы, ценностные ориентиры людей того времени.

Такой методологический подход как взгляд на историю изнутри глазами рядового человека, глазами второго и даже третьего послевоенного поколения, может расширить научные возможности воспитания молодежи.

Абеуова Жансая Кунтугановна о своем деде Абеуове Амантае: Абеуов Амантай родился в 1916 году в зимовке «Шайкоз» у подножия гор Тагылы (в советское время это место топографы переименовали в Катпар) в Шетском районе Карагандинской области.

Его отец рано умер и поэтому он вырос только на воспитании матери. Известно, что с 1928 по 1937 годы жил в Кыргызстане, куда они с матерью перебрались, спасаясь от голода. В то время в Кыргызстан, в окрестности Фрунзе, с наших краев перебралось несколько сел. Примерно с 1925 года они начали расселяться в населенных пунктах Кынт, Раздольная (Манас), Жандипах. (Среди откочевавших семей была и семья нашей бабушки Секер Аманжолкызы, уроженки Хромтау, но с ней дед познакомился много позже).

В Кыргызстане Амантай ата окончил школу (7 классов, как тогда было принято). Более того, со слов моего отца, его сына Кунтугана Амантаевича, известно, что дед владел арабской, латинской графикой, а позже выучил и русский язык.

В 1937 году после возвращения на родину поступил в зооветеринарный техникум в г. Акмола (ныне Нур-Султан). Известно, что Амантай дед занимался спортом, а именно борьбой. В 1939 году в г. Акмола завоевал звание абсолютного чемпиона республики по «Қазақша күрес» среди студентов в своем весе, не коснувшись лопатками пола. После окончания техникума в 1939 году сразу был призван в ряды Красной Армии. Выполняя воинский долг, участвовал в «финской» войне между Советским Союзом и Финляндией. Сразу после окончания срока военной службы началась Великая Отечественная война, в которой он тоже принимал участие. С июня 1941 года в составе 12 стрелковой дивизии 18 Советской Армии защищал Родину, сражаясь против фашистской Германии.

В конце 1942 года был тяжело ранен, стал инвалидом второй группы (II гр.ВОВ), вернулся на родину. За боевые заслуги награжден медалями «За отвагу», «За победу над Германией в ВОВ» и др.

Абеуов Амантай начал свою трудовую деятельность в 1943 году в совхозе «Шет» своего села с тяжелой тыловой работы. До конца жизни успешно работал в подразделениях №1 «Унрек», №2 «Куттыбай», №3 «Кармыс» и №4 «Тогыз үй» совхоза «Шет» бригадиром, зоотехником «полевод-животноводом» и заведующим фермой. За особые заслуги награжден медалями «За доблестный труд», «За освобождение целинных земель» и др. И не раз выигрывал звание «Лучший животновод».

В мирной жизни любил байгу и даже участвовал в скачках на своей лошади Кызылат. Также любил ездить верхом на охоту.

Отец шестерых детей, четырех сыновей и двух дочерей в жизни был очень честный справедливый человек. Умер в 1965 году от тяжелой болезни, но жизнь его продолжается в 23 внуках и более 40 правнуках.

Акшулаков Куандык Жаксыбаевич о своем дяде Акшулакове Жиянбеке: Брат моего отца, Акшулаков Жиянбек Жакпекулы 1925 г.р., родился в Акмолинской области, Атбасарского района, 5-овце-водческом совхозе. В 1941 году был призван на фронт Атбасарским РВК. По воспоминаниям моего деда Акшулакова Жакпека в октябре месяце 1941 года его и его сына Жиянбека вызвали в военкомат Атбасарского района. Однако деда не призвали из за возраста, несмотря на то, что просился на фронт (ему было тогда около 65 лет). А вот сына его Акшулакова Жиянбека призвали, через три дня его переодели в военную форму и воинский эшелон убыл на фронт. Удивительно, что по сохранившимся документам Акшулаков Жиянбек 1925 года рождения был призван в 1941 был, то есть несовершеннолетний. Хотя есть предположение, что все-таки он был старше – 1923 года рождения. Родные запомнили, что был высокого роста, с большими руками, занимался конным спортом и был настолько физический развит, что мог, удерживая лошадь за уши, заставить ее повалиться на колени. Мой дед, его отец, помнил, что сын был очень грамотным, хорошо знал математику и до войны был бригадиром овцеводческого совхоза.

В феврале 1942 года Жакпеку пришло письмо от сына Жиянбека о том, что он попал в разведку, что жив и здоров, и указал свою полевую почту. В то время мой дед слабо владел русским языком и не мог прочитать написанное письмо сына, искал людей которые могли бы перевести текст письма. В конце 1942 года примерно в декабре домой пришло письмо от сына Жиянбека что он собирается уходить в разведку и все его

документы и награды находится в части. После этого от него не было ни одного письма, а в марте 1943 года родные получают письмо о том, что он пропал без вести.

Потом, уже после завершения войны в 1945 году сослуживец призванный с ним с Атбасарского района рассказал, что случайно встретил его на Белорусском фронте. Буквально поговорили 10 минут, Жиянбек выглядел худощавым, высокого роста, спортивного телосложения, выглядел очень уставшим, говорил, что он служит в разведке. Он был одет в маскировочный белый халат, таких как он рядом с ним было около 30 человек. Вот все что о нем известно. Мы даже не знаем, когда и где именно состоялась эта встреча земляков.

Мной, племянником Акшулаковым Куандыком Жаксыбаевичем, по его поиску была проведена следующая работа по архивным материалам: найдена учетная карточка о его призыве в 1941 г. Атбасарском РГК, отправлен запрос в архив МО РФ г. Подольск, откуда был получен ответ о том, что он пропал без вести и информации о его месте захоронения не имеется. Также был отправлен запрос в архив МО Республики Беларусь, оттуда пришел ответ что сведения о вашем деде не имеются. Я предполагаю, что все материалы были засекречены и носили особый гриф секретности о том, кто служил в разведке.

По воспоминаниям моих деда и бабушки Жиянбек был очень хорошо воспитан, физически развит, любил математику и конный спорт, помогал своему отцу по животноводству, был честным и справедливым. Очень, что мы мало знаем о нем. Мы потомки наших дедов, отцов всегда гордимся мужеством и подвигом наших дедов и продолжаем работу по поиску места захоронения Акшулакова Жиянбека. Есть мудрая поговорка, кто не знает историю и культуру своего народа, у той нации нет будущего. Это должно передаваться из поколения в поколения внукам и правнукам, они должны знать о стойкости и мужестве своих дедов и прадедов, в таком же духе патриотизма воспитывать своих сыновей, чтобы они защищали нашу родину и были патриотами своей земли и своего народа.

В интернете на страничке поисковика Ярослава Жилкина, мы наткнулись на пронзительный пост, в котором он говорит, что на вопрос о самых ценных находках в экспедициях, он отвечает: ИМЯ солдата.

Несмотря на то, что знать информацию о точном расположении военных могил предков – это законное право родственников, которое относится к основополагающим нормам международного гуманитарного права (ст. 32 Дополнительного Протокола № 1 к Женевским Конвенциям от 12 августа 1949 г.), сотни тысяч казахстанцев до сих пор числятся пропавшими без вести. Нужно вернуть персональное достоинство каждому и увековечить память всех защитников Отечества.

Если вспомнить, Бауыржан Момышулы в своем «Дневнике командира» писал: «Совершенно недопустимо, чтобы душа солдата паслась на подножном корму. Я считаю преступлением, когда для бойцов-казахов на фронте не создаются условия для получения самого элементарного, скудного пайка из арсенала родного языка, родной литературы, родной музыки». И добавлял: «Я на собственном опыте убедился, что в воспитании у солдата боевых качеств бойца колоссальное значение играют военное прошлое народов и национальные традиции. Все хорошие традиции в историческом прошлом казахского народа должны восторжествовать в настоящее время. И золотая казна народной мудрости должна стать достоянием, обогатить наши знания и опыт, служить делам нашим. Надо сделать традицией воспитание современной молодежи на подвигах славных казахских джигитов». Все это актуально и сегодня.

Исследования о Великой Отечественной войне отражают величие побед и массовых героизм советских людей на фронте и в тылу, но целые срезы истории, отражающие цену этих побед, тяжелейшие физические и психологические условия военной повседневности бойцов и тружеников тыла, мужчин и женщин, детей и стариков все еще остаются вне исследовательского поля.

Тема победителей, изучение героического прошлого через призму личной истории казахстанцев может иметь мощнейший воспитательный потенциал, так как позволяет оживить историю, переведя ее с событийно-хронологического уровня на лично-значимый, придав эмоционально положительное отношение к прошлому и способствуя самоидентификации молодежи как преемников традиций мужества старших поколений казахстанцев.

Список использованных источников:

1. Берг А.И. Методологические проблемы науки. – М., 1964. – 560 с.
2. Песталотци И.Г. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах, М., 1981. Т.1. – 265 с.
3. Гербарт И.Ф. Психология. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 147 с.
4. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1956. – 374 с.
5. Каиров И.А., Петров Ф.Н. Педагогическая энциклопедия. Т.2. – М.: Советская энциклопедия, 1965. – 912 с.
6. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения. – М.: 1964 – 369 с.
7. Барабанщиков А.В., Давыдов В.П., Утлик Э.П., Феденко Н.Ф. Военная педагогика и психология. – М.: Воениздат, 1986. – 239 с.
8. Вдовюк В.И. Основы педагогики высшей школы в структурно-логических схемах М., 2004. – 67 с.
9. Волкогонов Д.А. Воинская этика. – М.: Знание, 1980. – 64 с.
10. Воробьев В.В. Воинский этикет Учебник. – М.: Военный университет, 2018. – 328 с.

Научное издание

ВОЕННО-ИНЖЕНЕРНЫЙ ИНСТИТУТ
РАДИОЭЛЕКТРОНИКИ И СВЯЗИ

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

**XIV ежегодной межведомственной научно-
теоретической конференции курсантов и студентов**

***МОЛОДЕЖЬ И НАУКА.
О ВКЛАДЕ ГЕРОЕВ ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ В ИСТОРИЮ НАЦИИ***

Редакционный совет:

Кабаков Нуртас Даулетович
Кабышев Ержан Муратович
Исмагулова Нургуль Сайдуллаевна
Алтынбек Кундызбек Сункарович
Куантаева Зина Турсынбековна

Подписано в печать 29.04.2025.

Формат 210x297 1\2. Бумага для офисной техники.
Гарнитура Times New Roman П.л. 22,6

Отпечатано в редакционно-издательском отделении
научно-исследовательского отдела учебно-
методического управления ВИИРЭиС.

Печать RISO. Тираж 100 экз. Заказ 123
